

आ
रा
जा
पु

संस्कृत - भाषा, १९६०

‘સરદારના હુકમ વિના....’

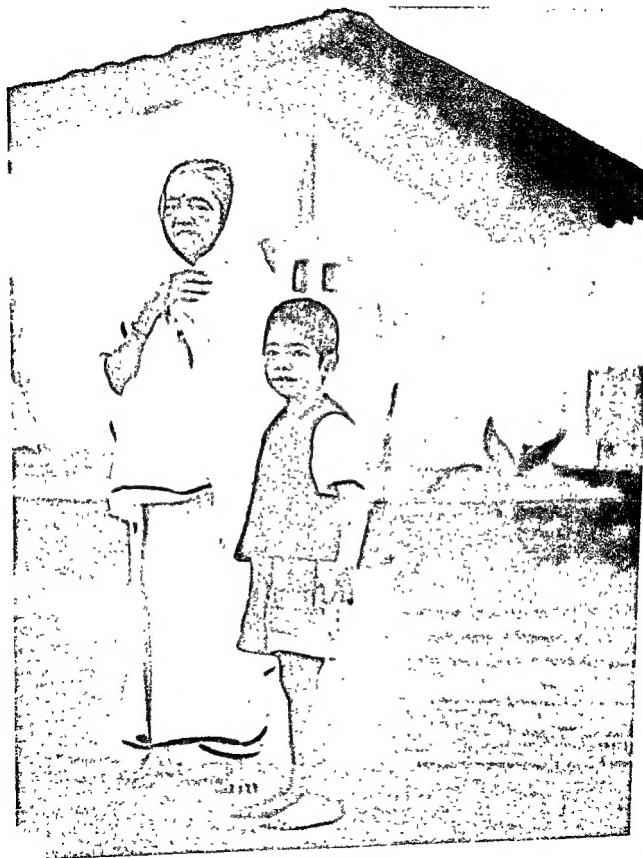
ખારડોલી સત્યાગ્રહ સમયનો આ પ્રસંગ છે. બાપુ તો છે રહીને, તટસ્થતાથી એ લડત નિહાળી રહ્યા હતા. પણ લડત એવી કટોકટીભરી સ્થિતિમાં આવી પડે કે લોકોને લાગ્યું કે સરકાર હવે સરદાર વલ્લભભાઈને ગમે તે ધડીએ પકડીને જેલમાં પૂરશે. ત્યારે બાપુ ખારડોલી ગયા. એમના આગમનના સમાચાર સાંભળીને આસપાસના ગામડાના માણસો બાપુને મળવા આવ્યા. કેટલીક વાતચીત પછી એમણે બાપુને આગ્રહ કર્યો કે, ‘તમે અમારા ગામમાં આવો!’

‘વલ્લભભાઈ કહે નહીં ત્યાં સુધી નહીં.’ બાપુએ જવાબ આપ્યો.

આખરે વલ્લભભાઈએ કહ્યું કે, ‘જઈ આવો’ ત્યારે બાપુ સરભોણ અને રાયમ ગામે ગયા.

ત્યાં એમનો સત્કાર થયો. લોકોએ કહ્યું કે, ‘કંઈક કહો!’ ત્યારે બાપુએ આભાર માનતાં કહ્યું: ‘સરદારનો હુકમ છે કે તેમના સિવાય કોઈએ બોલવું નહીં એટલે મારાથી ન બોલાય. સરદાર હોત ને હુકમ કરત તો બોલત. આજે તો તમારી બહાદુરી અને સંગઠનને માટે તમને ધન્યવાદ આપું છું. આપણે જેને સરદાર બોલનાવ્યા તેમના હુકમ અક્ષરે અક્ષર પાળવા બેઠાં છીએ. હું સરદારનો મોટો ભાઈ થાઉં એ વાત સાચી છે, પણ જાહેર જીવનમાં જેની નીચે આપણે કામ કરતા હોઈએ તે આપણો પુત્ર હોય કે નાનો ભાઈ હોય તો પણ તેના હુકમ માન્ય રાખવા જ બેઠાં છીએ. એ કંઈ નવો કાયદો નથી. પ્રાચીન ધર્મ છે. એ ધર્મનું પાલન કરવા માટે જ શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનનું સારથિપણું કર્યું અને યુધિષ્ઠિર રાજાએ રાજસૂય યજ્ઞ કર્યો ત્યારે તેમણે પતરાળાં ઉઠાવેલાં. એટલે આજે તો માત્ર તમને ધન્યવાદ જ આપું છું.’

આમ જાહેર જીવનના એક ધ્રુવ નિયમનો બોધ આપવા સાથે બાપુએ પ્રત્યક્ષ દાખલો પણ આપ્યો.

ધારાવાપ

કેન્ડેડાલમનામનામ

૧૫ ૧૦ | ૧૦ - માસ - ૧૯૫૮ | અ.ક.૧.૧

	પા.નં. <input type="text"/>	ધારાવાપ
	નિર્માણકર્તા.	તા. ૧૨-૪-૧૯૫૮
	શ્રી <input type="text"/>	ગાંધી સ્મૃતિ સંગ્રહ
	<input type="text"/>	<input type="text"/>
	આપની પાસેથી વાર્ષિક લવાજમના રા. ૫૦ અંકે રૂપિયા ૭ મળ્યા છે. આભાર.	વ્યવસ્થાપક
<input type="text"/>	વસંત કુમાર	રામ

(માધીન અને મુદ્રેવતી જ્ઞાનમાધાનું અનુષ્ઠાન કરતું માસિક)

[ગાંધીવિચારદર્શનને અવલોકતી લેખમાળા નં લેખાક ૧૪ મો.]

“કેવળ તત્ત્વજ્ઞાનથી જીવનદર્શન પૂરું નથી થતું, એને માટે સમાજશાસ્ત્રની જરૂર હોય છે જેમ બધા તત્ત્વજ્ઞાનની પરિસમાપ્તિ વેદાંતમાં થાય છે, તેમ બધા સમાજશાસ્ત્રની પરિસમાપ્તિ અહિં સામા થાય છે.” (ધર્મચક્રપ્રવર્તન પા ૪) વિનોબાજીની આ વાણી ફિલસૂફી અને વ્યવહારનો આખા સમન્વય કરી બતાવે છે. જીવનનું દર્શન કેવળ તત્ત્વના નિચારથી નહીં પણ અહિં સાના આચારથી જ પૂર્ણ બની શકે છે એમ કહેવામાં ગાંધીજીની વ્યવહારી ફિલસૂફીનું ઉત્તમ સમર્થન થાય છે. વિનોબાજી ગાંધીજીની ફિલસૂફીને એક ડગ આગળ લઈ જાય છે, તેનો વધુ વિકાસ કરે છે અને તેમાં રહેલા શાંતિમય ક્રાંતિના તત્ત્વોને વધુ પ્રગટ કરી શકે છે. બૃહદાન આદોલન જેવા અશ્રૂતપૂર્વ સામાજિક કામ દ્વારા અહિં સક ક્રાંતિની ઝુંબેશ ઉપાડીને વિનોબાજીએ ગાંધીજીની ફિલસૂફીને વધુ સ્ફૂટ કરી, વધુ તેજસ્વી બનાવી અને સાથે જ વધુ વ્યવહારી પણ બનાવી ગાંધી વિચારનું સંશોધન કરવું જરૂરી હતું જ, પણ તે તો તત્ત્વજ્ઞાનનો વ્યવહારી સમન્વય કરીને જ થાય વિનોબાજી વેદાંતના વિચારોને અહિં સાના વ્યવહાર સાથે સુમેળ સાધી આઠસાની વ્યવહારુતાને વધારી રહ્યા છે. બૃહદાન યમ અને તેના ઘટિગત થતા જતા અગોપાગો આના સંયોગ અને પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણ છે.

ચેતનાની પ્રતિષ્ઠા: ખરા આનંદની રાત તો એ છે કે વિનોબાજી ગાંધીજીની ધરૂણ વાતો આજે નવી નવી રીતે જરૂરી ઉમેરા કરતા પોતાની પ્રતિષ્ઠાથી તેને વ્યવહારયોગ્ય કરી બારત અને દુનિયા આગળ રજૂ કરી રહ્યા છે. સર્વોદયનો એ જ સિદ્ધાંત તેઓ નવી રીતે રજૂ કરે છે. સત્યાગ્રહની પદ્ધતિ તીવ્ર સૌમ્ય સ્વરૂપમાં બતાવે છે, સમાધાન કે સમન્વયનો નિચાર તેના સર્વાંગ રૂપે સમજાવે છે, અને પ્રજાતંત્ર, સાચું સ્વરાજ વગેરે અગેના વિચારો વધુ સ્પષ્ટતાથી તે સંયોગતાથી સવિસ્તાર મુકે જાય છે. વળી જૂનાયત જેવા આશ્ચર્યજનક સર્વાંગ કાર્યને વિકસાવીને તેમાં અનન્ય ઉમેરા પણ કર્યે જાય છે. આ બધાથી ગાંધી ફિલસૂફીને પ્રાપ્તિ મળે છે તેની ઘટિ માથે જમાનાની માગ પ્રમાણે તેનો વિમર્શ પણ

થતો જાય છે. ગાંધીજીના મૂળાધાર જેવા ચેતનસત્યને પણ વધુ સ્ફૂટ કરવાનું કામ પણ થયે જાય છે. ગાંધીજીએ અનાસક્ત કર્મની સાથે તીવ્ર ધગશને યોગ્ય ચેતનાની જગતમાં પ્રતિષ્ઠા કરી વિનોબાજીએ પણ ચેતનાની પ્રતિષ્ઠા જ વધારી મૂકી છે અને વધાર્યું જાય છે. તેમ તો તેઓ ચેતનાનો માહિમા માતા લૌકિકતાની વિશાળતા છતાં તેની મુશ્વકતા બતાવે છે. “આપનાની માફક દુનિયા પણ મારું પ્રતિબિંબ સ્વરૂપ છે એ એટલી અનંત, અધાર અને વિશાળ છે કે કયા વ પણ જુઓ તો અસીમ અને અનંત જ નજર આગળ આવે છે. આમ છતાં ચેતનની સામે આટલી અસીમ અને વિશાળ દુનિયાનું પણ કર્મ મહત્ત્વ નથી રહેતું જેમ અગ્નિની સામે કપાસના દગ લાનું કર્મ મહત્ત્વ નથી રહેતું.” (ધર્મચક્રપ્રવર્તન પા ૫૮) ગાંધીજીની માફક વિનોબાજી જગતમાં ચેતનાની પ્રતિષ્ઠા કરી રહ્યા છે. તેમને માણસમાં અને તેનામાં રહેલા ચેતનમાં અનુદૃષ્ટ વિશ્વાસ છે અને તેથી તેના વિમર્શ માટે અચળ શ્રદ્ધા ધરાવે છે. માણસના બાંધો અને તેની પ્રગતિનો આધાર જ માણસની બાંધ શક્યતા મળેની શ્રદ્ધામાં રહેતો છે. માનવ અને માનવમતે કરવાની શાંતિ મય ક્રાંતિની ચાવી જ માનવ પરની ચાવી શ્રદ્ધા છે. તેથી વિનોબાજી કહે છે “આ શ્રદ્ધા આપતો ન મુખ વીએ તો સમાજમાં શાંતિ મારકતે આપણે ક્રાંતિ લાવી શકીએ.” (ક્રાંતિનું બાધ પા ૪) ગાંધીજીએ માનવ પરની શ્રદ્ધાને લીધે સત્યાગ્રહની રીતે સ્વગતની પ્રાપ્તિ કરી તેવી જ શ્રદ્ધાથી તે જ રસ્તે વિનોબાજી શાંતિમય આર્થિક ક્રાંતિ માટે મથી રહ્યા છે. માણસના ચેતન પર વિશ્વાસ ન મુકતામાં આવે તો વિશ્વાસ મુખ્ય મેના પર? ચેતન એટલું પ્રમુખ છે જેની આગળ આ અર્મામ જગત નગપ્ય છે તે ચેતન પર શાંતિમય ક્રાંતિ કરવાની આશા ન રાખી શકાય? આ ચેતનનું વિનોબાજી વધુ વર્ણન કરે છે “૯ એને નરેક દિશામાં ફેંકી દુ, દુ ચેતન દુ તે (દુનિયા) મોટી છ પણ તે જુ છે દુ અગ્નિની ચિનગારી દુ, તે કપાસને રંગેના દુ તેને ખાઈ કરી શકે દુ, પણ તેમને બાળી શક્યો નથી.” (ધ. ન પ્ર પા ૫૮) ચેતનની મતાના આ વર્ણનમાં આજે

રામતીયું" જોમ છે પણ તેમાં કેળવ્યાત્મકતા નથી પણ વ્યવહારમાં અને વ્યવહારકર્તામાં સર્વજ્ઞ આત્મો પશ્ચ પામ્યા મયના મહાન આત્માની પ્રેરણાદ્વારી એવના પ્રગટાત્માની ઝલક છે

ધર્મચક્રપ્રવર્તન - એવન કે ચૈતન્યની આવી શક્તિના મળ પર જ કાષ્ઠનો બધો આધાર રહે એમ વિનો બાજુ માને છે ધર્મચક્રપ્રવર્તનના વિચાર અને કાર્યના આધાર પણ આ મૂળ તત્ત્વવિચાર પર જ છે સમય પડે અને સમય ધારણ યોગ્ય વિચાર ને યોગ્ય પરિસ્થિતિ અને જગત્તાની માગ સાથે જોડી દેવામાં આવે તો ધર્મચક્રપ્રવર્તન આપોઆપ થાય જુદાનજુદા આને ધર્મચક્રપ્રવર્તન માટે નિમિત્ત મને છે જુદાન

માથે તેને યોગ્ય દેરામાં આવેન છ ધર્મનિચારનો ઝડપી પ્રચાર પણ થાય છે, કાનડુ જૂમિની ન્યામી વહે ચમી આજના જમા નાની માગ છે જુદાનજુદા ધર્મપ્રચાર અને ધર્મચક્રપ્રવર્તનના પરપરે ભવ્ય છે અને તેના કાર્ય અને તેઓ રચણા કર છે આજ વિચાર (જુદાનનો) જો આપણું પાચસા કે હજારે વર્ષ પહેલાં સમજાવવા જેટલો કોળ તે પોતા આપની વાત સાંભળી જ નહીં એટલે એ વાતને આપણે જમ નાની જરૂરીઆત સાથે જોડી દઈએ છીએ જેથી કંઈક સામાન્ય ધર્મપ્રચાર નહીં બલકે ધર્મચક્રપ્રવર્તન થાય છે એવો અર્થ અનિષ્ટ સામાન્ય ધર્મપ્રચાર તો કહેશાં કરના હોય છે પરંતુ તેથી ધર્મચક્રપ્રવર્તન નથી થતું પરંતુ બધા પરિસ્થિતિ સાથે ધર્મપ્રવર્તન વધે છે ક્યાં એ લોકોના હિંમને રખડી જાય છે એમણે જ એક વિગત જાનિમય ક્રાંતિ સર્જાય છે અને ધર્મચક્રપ્રવર્તન થાય છે " (કર્તુન શાશુ પા ૫૦) આનુ નામ જ પોતોના ધર્મશિક્ષકોને અનુબંધ નહીં છ ? જે ધર્મપ્રણેતા છે ॥ ॥ માગ સાથે ધર્મનો અનુબંધ કરતા આવડે તેના હાથે ધર્મચક્રપ્રવર્તન થાય બુદ્ધ તેમ કહ્યું, ગાંધીએ પણ તેમ કહ્યું અને વિનોબાજી આજની વિચારક કિશ્મ તમ કરી રહ્યા છ અને જગતના

રાજકારણમાં થીનેદરે પણ એ રીતે એમની રીતે અજ માત્રી રહ્યા છે પણ ગાંધીજીની જેમ વિનોબાજીના આવા કાર્યમાં એક વિશિષ્ટતા નજરે ચડે છે એઓ આવા કાર્યમાં પોતાના વ્યક્તિત્વને નહન અનજ રાખી શકે છે અને તે એટલે સુધી કે સત્યવિચારને જ આપમેળે કેવળવા દેરામાં તેઓ માને છે અને તે પર ચોત ના વ્યક્તિત્વનો પ્રભાવ પડ્યા દેના નથી વ્યક્તિત્વને પ્રભાવ તે સત્યવિચારની રજાઆતમાં પડે તેના વેમથી પ્રચાર કરાવતા પડે પરંતુ તેની સચ્ચાઈ પર વ્યક્તિત્વની મહોર મારના નવી વિચારનુ સત્ત્વમળ જ એટલુ હોય, રજાઆત એવી રજાએ અને મર્ફરપાત્ર હોય કે એની મેળે તે પ્રચાર પામે આ વિગતોને રીધે જ આવડ્યા થોડા

તું હી

તું હી અમર તેજ, તું ડાચા :

સૂચ્ય મમન તું હી અકંઠ,

મકેલુ તું હી તરલ વાહુની માયા

તવ કિલ્લોલ સુધે સ્વપ્ન,

તવ રતિ મતિ નર્તન નયને,

માણુમહી વીમળ તવ પાશુ

વનદૂલ દુલને વ્યથને

ભામરજી કેવલ નહી

શયનેશ મલુ તવ રમખને,

અકરલ પડી પણ ફૂર નહી

તવ આ કંઠાહી રહુ ભમને,

લોકર લોકર આનંદ પરી રહી

પરશ પુલકમય કાચા

રાજેન્દ્ર શાહ

જ વર્ષમાં જુદાનજુદા અને તેની પાછાનો ક્રાંતિકારક વિચાર આવડવી ઝડપથી દેનારો અને દેનાર રહી છે જુદાનકાર્યમાં વિનોબાજીનો આદ્યત વેદાની નજાર સમજવા જેવો છે ~

નૈતિકતા જલહી વધી

વિનોબાજીની આવી નિજાને કારણે તેમણે સમાજના વિકાસ માટે પાયાની વાત પકડી, ભૌતિક વિકાસ કામને છે પરંતુ તેના કરતા નૈતિક વિકાસ પહેલો થવો જોઈએ ભૌતિક ઉન્નતિ જ નહી થાય તો નૈતિક ઉન્નતિ કેમ નહીં ? આજે ભૌતિક બગાડ એટલા પ્રમળ નથી રહ્યા છે કે જો

એની સાથે નાનિસતાએ કાળુઆરા ને એટલા પ્રમાણમાં આગમન વધે તો ભૌતિકના આધુનિક બરખી બશે તેથી જ વિનોબાજીના બારનને અને હાસર દારો જગતને પડ કર કર્યા આજકાન જનતાના વિકાસને માટે જે ચાખનાઓ કલ્યાણમાં આવે છે એમાં તરતિ પરિપૂર્ણ છે અપેક્ષા રાખનામાં આવે છે અને અંત વિચાર વાગા આવે છે કે ભૌતિક ઉન્નતિ તરતિ થઈ જાય અને નૈતિક ઉન્નતિ થીમે થીમે થશે પણ નૈતિક ઉન્નતિ જેમ બને તેમ જ નહી થાય એવું હોય જોઈએ (દિરિ જન બધુ પ. ૧૩૫ તા ૨૫, જન ૧૫૫) બહી દારા

[અનુસર આનંદ ૨૨મે માને]

એક દિવસ અમે ઘોડાગાડીમાં બેસીને આશ્રમથી સાબરમતી રેશને જઈ રહ્યાં હતાં. ગાડીમાં બાપુજી, એક હિન્દી બહેન અને ધણોબધા સામાન હતા. મારે પણ એમની સાથે રેશને જવાનું હતું. ગાંધીજીના રિવાજ અનુસાર, મારે માટે પણ ગાડીમાં જગ્યા કરવાની એમણે કોશિશ કરી. ગમે તેટલી બીડમાં બેસીને વધારેમાં વધારે માથાસો માટે ગાડીમાં જગ્યા કરવી એ બાપુની આદત જ હતી. મેં કહ્યું : ‘આરીતે અદર બેસવા માટે હું તૈયાર નથી. હું બહાર ગાડીવાળા સાથે આરામથી બેસીશ.’ મેં એમ જ કહ્યું. બાપુજી અને બહેનની વાતચીત હું સાંભળતો હતો. ગાંધીજી હિન્દીમાં બોલતા હતા અને બહેન મોટે ભાગે અંગ્રેજીમાં. ગાંધીજી એને ટોકતા હતા.

એવામાં ગાંધીજીની નજર પેલાં બહેનના નખ પર ગઈ. કહેવા લાગ્યા : ‘મેં તને કંઈ કેટલી ચે વાર કહ્યું કે, આમ નખ વધારવા એ સારું નથી. એમાં કચરું ભરાઈને બેશું થાય જ છે.’ બહેને ગાંધીજીના કહેવા પર ધ્યાન ન આપ્યું. જવાબમાં ફક્ત ‘ઉહ!’ કયું.

ગાંધીજીએ તરત ગજવામાંથી અપ્પુ કાઢ્યો અને બહેનનો હાથ લઈને એકેક કરીને વધેલા નખ ઉતારી નાખ્યા. ગાંધીજીનો સ્વભાવ જ ચિક્ષકનો. એક ચે વાર ક્યાં પછી ચે કોઈએ કંઈ ન કહ્યું હોય તો બળતે કરીને બતાવવાના જ.

પરંતુ, મને ગાંધીજીનો આ વ્યવહાર દુઝ્યો નહીં. અંગ્રેજીમાં એને ‘શિવલરી’ અથવા ‘ગેલન્ડી’ કહે છે એવું તો મેં એમા ન જાણ્યું. પરંતુ, એક બેદરકાર બહેનની આટલી સેવા અથવા ખુશામદ મહાત્માજી કરે એમા મને ઔચિત્યભંગ જેવું લાગ્યું. એ વખતે તો મેં એમને કંઈ ન કહ્યું, પણ મનમાં નહીં કહ્યું કે જે ભાવ મનમાં જીએ છે તે ગાંધીજીથી છુપાવવો એ ઠીક નથી.

તક ભેળેને એકાન્તમાં મેં બાપુને કહ્યું કે, ‘મને લામ કરો! દિલમાં જે આનંદુ’ તે તમને કહેવું જ ભેળે. તમે જાણો જ છો કે, અમે અનેક લોકો તમને યુગભર જીએ; તમારા તરફ શિષ્યભાવે ભેળે જીએ. તમારા વિચાર-વર્તનની અમારા પર છાંડી અસર થાય છે. આને

તમે ગાડીમાં પેલાં બહેનનો હાથ ગોદમાં લઈને એના નખ ઉતાર્યા એ મને સારું લાગ્યું નહીં. તરુણોને એવું અનુકરણ કરવાની છત્તા ચઈ જ જરો અને તમારું ઉદાહરણ આપી પોતાના એવા વર્તનનો બચાવ કરશે.’

ગાંધીજીએ કહ્યું : ‘એ બહેનને મેં નખ બાબતમાં ઘણી વાર કહ્યું હતું. તે છતાં એણે ન માન્યું તો એને સમજાવવાની એ જ એક રીત બાકી રહી.’ પછી પોતાની વાતને વિસ્તારતો ગાંધીજીએ કહ્યું : ‘તમે મને જે કહ્યું છે એની ચર્ચા મહારેવભાઈ સાથે કરજો. એ તમને આ બાબતમાં કેટલીક વાત કહેશે.’ વાત અહીં પૂરી થઈ.

ત્યાર પછી ન્યારે બધાં આશ્રમવાસીઓ પ્રાર્થના માટે ભેગાં થયાં ત્યારે, પ્રાર્થનાને અંતે બાપુજીએ કહ્યું : ‘આજે કાકાસાહેબે એક મિત્રકાર્ય કયું.’ [હું તો મનમાં ડરી ગયો કે, બાપુજી પૂરી વાત છેકરશે. એમને શિખામણ આપવાનો અધિકાર મને ઘોડો હતો! રહેવાયું નહીં એટલે, એકાતમા એમની સાથે વાત કરી. તે આમ પ્રગટ ન થવી ભેળે. પરંતુ હવે હું થાય! બોલી તો ચૂકવો જ હતો. પરંતુ, બાપુએ પૂરી વાત ન છેડી એટલે મને શાંતિ થઈ.]

ગાંધીજીએ એટલું જ કહ્યું : ‘કાકાસાહેબે મને જે કહ્યું તેમાં એમનું કહેવું એવું હતું કે, તે અને તેમના જેવા બીજા અનેક મને યુરૂપે જુએ છે. આજે સૌને કવી દેવા માણું છું કે, હું કોઈનો યુરૂ થવા માગતો નથી, થઈ શકતો પણ નથી. દક્ષિણ આફ્રિકામાં એક ભાઈએ શિષ્ય થવાની છત્તા બતાવી. મેં એ સ્વીકારી— તે સમયે મારામાં એટલું અભિમાન હતું— એની જવાબ દારી લઈને હું ઘણો પસ્તાયો. અને મેં અનુભવ્યું કે કોઈના યુરૂ થઈને રાહબરી કરવી એ આસાન નથી. હવે હું એકલો જ મારો શિષ્ય છું. અને ભગવાન જાણે છે કે એ એક શિષ્યને સંભાળવા મારે કેટલી તકલીફ ઉઠાવવી પડે છે. એટલા માટે હું ફરીથી જાહેર કરું છું કે, હું કોઈનો યુરૂ નથી. તમે મને તમારો મોટો ભાઈ કહી શકો છો— કેમકે, મેં આશ્રમ બોલીને સૌને આમંત્રણ આપ્યું છે.’ [‘મંગલ પ્રનામ’]

મેં પ્રકાશ કર્યો છે આ એક ઘરણી—
અરીસે, ચારો-ચારો મારો કંઈ મળવા રહ્યો!

મિસરમાં નાસર સાહેબને મળવું ત્યાંના મારા કાર્ય-ક્રમમાં મુખ્ય હતું નાસર રાત્રે મળે છે. હું દસ વાગ્યે એમને મળવા ગયો. લગભગ સાડાબાર સુધી અમે દુનિયાબરની વાતો કરી. વાતચીતથી મને ઘણા સંતોષ થયો. મેં ઈરાકની વાત કહી, ‘ત્યાં બાદશાહ અને અન્ય બાળકોની હત્યા થઈ એ દીક થયું?’ એશિયાઈ દેશોમાં આ પ્રકારની કતલ સારી કહેવાય?’

‘મિસરની ક્રાન્તિ પહેલાંના ટેટલાક દિવસોમાં મને એવો વિશ્વાસ હતો કે રાજકીય હેતુસર કોઈની હત્યા કરવી એ ક્રાન્તિની દૃષ્ટિએ યોગ્ય છે. પરંતુ મિસરની ક્રાન્તિ વખતે એક એવી ઘટના બની જેથી મારો એ આગલો વિચાર સાવ બદલાઈ ગયો હવે મારો એ ચોક્કસ મત છે કે ક્રાન્તિ માટે કોઈની હત્યા કરવાની જરૂર નથી અને એમ કરવું ઉચિત પણ નથી. હું તમને એ વિચાર પરિવર્તનની વાત કરું.’ નાસરે કહ્યું.

‘રાજા ફારુક પામે ફોજના એક જનરલને જઈને કહ્યું કે, “ફોજના કેઈકે કાવત્રું ચાલવું હોય એવી ગંધ આવે છે. આપ આરા કરો તો અમે બધું દીક કરી નાખીએ.” અમારા ક્રાન્તિના ગુપ્તચરોએ એ બખર મને પહોંચાડી.

— ‘મેં વિચાર્યું કે ફારુક કોઈ પગલું આં સંબંધમાં ભરે તે પહેલાં એ જનરલને જ ખતમ કરી નાખું. અને એ જનરલને ખતમ કરવાનો પ્લાન મેં ઘડ્યો. ત્રણ અઢ સરો સાથે હું એના ઘર તરફ ગયો. રાત્રે એ ક્યાંક ગયો હતો અને બાર વાગ્યે ઘરે પાછો ફરવાને હતો. એ તક સાધી લઈને અમે એના ઘર નજીક છુપાઈ ગયા. બાર પછી જનરલની યાદી ઘરે આવી. અમે તો નિશાન તાકીને જ બેઠા હતા. જનરલ, જેવા નિઃશંકાઈ મોટરમાંથી ડાઉનરી ચાલવા લાગ્યો કે અમે તેના પર ગોળા છોડી એ ચીસ પાડતો નીચે પડી ગયો. અમે તરત અમારી મોટરમાં

બેસીને લાગ્યા. હું પોતે જ મોટર ચલાવતો હતો. એ વખતે જનરલના ઘરમાંથી એક અલ્પત કરજી ચીસ મારે કાને પડી. ચીસો સંભળાતી જ રહી. એ કોઈ સ્ત્રીની ચીસો હતી. એ ચીસો સાંભળીને મારું હૃદય પીગળી જતું હતું. મારા મનમાં રહી રહીને કરેલા કાર્યનો ખેદ થવા કરતો હતો. હું વારંવાર ઈશ્વરને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો કે જનરલ મરે નહીં અને બચી જાય. હું મારી બેરેકમાં આખી રાત બેચેનીમાં જાગતો જ રહ્યો, મને કેમે કરી જાંધ ન આવી. કેમકે, સ્ત્રીના કંઈમાંથી નીકળેલી પેલી ચીસો રહી રહીને મારા કાનોમાં સંભળાયા કરતી હતી. ચીસના પડયા પડયા કરતા હતા.

‘સવાર પડી. હું એ જાણવાને ઉત્સુક હતો કે જનરલનું શું થયું? એ મર્યો કે બચી ગયો? આખનાર ખોલ્યું પણ એમાં એ વિશે કશી ખબર ન હતી. કોંગ્રેસ ગયો તો ત્યાં ખબર પડી કે, જનરલ પર રાત્રે હુમલો થયો હતો પણ એ બચી ગયા. ત્યારે મને સંતોષ થયો. મેં ઈશ્વરને પ્રાર્થના કરી. તે દિવસથી મેં નહીં કહ્યું છે કે ક્રાન્તિમાં લોહી વહેવડાવવાનું બહાનું સાવ ખોટું છે.

‘ત્યારે અમારી ક્રાન્તિ સફળ થઈ ત્યારે મારા મિત્રોએ મને વારંવાર કહ્યું કે બાદશાહને કાહિરાના ખુલ્લા બજારમાં ફાંસી દેવી જોઈ એ જેથી પ્રત્યાપાતી આને બોધપાઠ મળે કે દેશનો દોહ કરવાથી ઠેવી દશા થાય છે. પણ એ પ્રત્યાપનો વિરોધ કરનારો હું એકલો જ હતો. કાસમાં ક્રાન્તિ થઈ ત્યારે રાખિત્તિપરે બહુ માણસોને માર્યો. પછી ખુદ એની પણ હત્યા થઈ. એના દુશ્મને ક્રાન્તિ ખલુ ખતમ થઈ ગઈ. નેપોલિયન આવ્યો અને બધું પહેલાં જેવું થઈ ગયું. એ તો સ્પષ્ટ છે કે ક્રાન્તિને કતલ કરવાથી ક્રાન્તિ નથી થતી.’

આ બધું ખુદ નાસર સાહેબે મને કહી સંભળાવ્યું.

એક શેઠે એક સંતસેવક પાસે જઈને વિનાંત કરી : ‘મહાગામ, કાલે મારા તરફથી એક સમારંભ યોજાય છે તેમાં આપ પધારશો અને ઉદ્ઘાટનવિધિ કરશો તો મને અત્યંત આનંદ થશે.’

‘એવું તે શું છે કે, મારી પાસે તમે ઉદ્ઘાટન કરાવવા માગો છો?’ સંતે પૂછ્યું.

‘હું કારખાનેદાર છું, અને મેં મજૂરો માટે એક નાની ચાલ બનાવી છે.’

‘હોને થીજવીને એવું સિવલિંગ બનાવીએ પછી તેમાંથી જ થોડું થી કાઢી લિંગ મ મેં દિવે કરીએ, એમાં તે હરખાવા જેવું શું છે?’ સેવકે પૂછ્યું. શેઠે કહ્યો જવાબ આપી ન શક્યા.

મીતમ બુદ્ધ બ્યારે ધર્મચક્ર પરિવર્તન કરતા કરતા, વિહાર કરતા કરતા કપિનયસ્તુ નગરીમા આવી ચઢે છે ત્યારે તેમના પિતાને નથી મોહ થાય છે કે સિદ્ધાર્થ બ્યારે ચઢી ગિફા નેના આપડી ત્યારે રાહુલને આશ્રમ કરી તેને ફરી સંસારમા વાળવાનું શક્ય બનશે ખબર પડે છે તેમની ધારણાથી બીનકે જ બેભા બેભની પ્રથમ ખબર સાંભળતાજ સિદ્ધાર્થ બેભની બોલવા હતા કે, "ગદ્ડ પેદા થયો!" અને તે પરથી જ બેભુ નામ રાહુલ પડ્યું તેજુદના રાહુલમા રાહુ નીનકી શક્યો નહીં પણ ખુદ તને જ તેજો આખરે પોતાને રરતે લઈ ગયા રાહુલ પણ આખરે બોલ બંધુ થયો

બુદ્ધને સંસારમા ફરી નાળવાની ઇચ્છા રાહુલની નહીં પણ તેના દાદાની હતી એટલે ત તેના પ્રત્યક્ષ નિષ્કળ મૃત્યુ એમ કહી શકાય નહીં તે તો બુદ્ધ સાથેના પોતાના સગપણથી પહુ અબલુ હતો

તમ, લવ કુશ પણ રામ સાથેના સગપણથી અબલુ હતા બુદ્ધે તો નરગત સિદ્ધુ દર્શન કર્યા પછી શુદ્ધ ત્યાગ કરેલો પણ રામે તા મીતાને મગર્બા નમા નિદામ કરેલા અને પછી વાલ્મીકિ ન પેના આશ્રમમા જ લવ કુશ જન્મેલા અને કિશોર વય મુખી ત્યા જ બીછરેલા કિશોર વયે તો રમ્યકુળનું ન સરવં કાંઈ હતું છતા રાધાને તેમો દોડે એળખાના ન હતા

એ કાર્ણ અરોધ્ય મા રેપુકુળખજ રામ અરોધ્ય વચ કરે છે અને વિજયી અરુ કરેલો ફરતો વાલ્મીકિ આશ્રમ તરફ અરુધ્યમા શુન્દન અને લકેકરે સહિત બર્ધ ચઢે છે ત્યારે અરુધ્યમા રમના અને ધનુર્નિધાનો અબ્યામ કરતા લવ કુશને તે અર્ધ નજરે પડના તેને બાવે છે અને પછી તો બુદ્ધ જ બાપી પડે છે અર્ધ સાથેના વડાવા તો હારે છે તે પછી બરત વહમણ અને હનુમાનજી પણ બડવા બાવે છે અને તે સુદા લવ કુશને છતી શકના નથી ત્યારે રામને પોતે પોતાના પુત્રો સાથે બુદ્ધમા બીતરા આરણુ પડે છે પછી પરરપર એળખાણુ થાય છે અને બુદ્ધ છતાવુ તા નથી પડે અને છે રામ પુત્રને જીનતા નથી પણ પોતાના અદ્યુત રાહુલે ફરીને લાવ કુશ જ રામનુ હવ જ છતી વે છે અને પછી તો સીતા માતા રાધાના છેલ્લા મિત્રનથી ફૂનુલ્ય થઈ ધરતી માતાના મેળામા

સમાઈ ગય છે અને લવ કુશ રામ સાથે અયોધ્યા બન છે

બંને પ્રસંગોમા પુત્ર પિતા પાછળજ બાવ છે, આ સામ્ય વિચારવા બેભુ છે, સરખાવવા બેભુ છે

બુદ્ધ પૂર્વકાળમા રાજની હતો, અને રાહુલ તો રાજવી કુળમા જ બીછરેલો હતો છતાં તે તેને પોતાના ત્યાગ માર્ગે લઈ ગયા રાહુલ તેમના રાહુલે રોડે નહીં પણ સહ પ્રનાસી જ થયો

લવ કુશનુ તો માત્ર નેપથુ છે તેમો તો માત્ર નાન પછુમા જ અરુધ્યમા આશ્રમમા જ બીછર્યો હતો અને જ્ઞાન્ના કપિ સરકારો સાથે જ તેમને ક્ષત્રિયના શબ્દ વિદ્યાના સરકારો પહુ મ ત્યા હતા અને રામ છેવટે તેમને રાજકુરા પણ સોપે છે

ત્યારે મનમા પ્રશ્ન એ થાય છે કે રામ અને બુદ્ધમા પિતા તરીકે જોણુ વધારે સાચુ ? વિચાર કરતા લાગે છે કે બંને સાચ હતા બંનેએ માત્ર પોતાના પુત્રોનુ અનાસક્તબાવે હિત જ કયું ? રામ માત્ર અન્ય બેભા રાજની ન હતા તેમ બુદ્ધ કોઈ સામાન્ય સાધુ ન હતા નવ કુશને રામે જેમ ધર્મરાજ્યની દિશા આપી તેમ બુદ્ધ રાહુલને એવી દિશા ન આપી શકતો ? એ પ્રશ્ન પણ મનમા ઉઠીએ ખરો

બુદ્ધ ત્યારી અને અનામકતા હતા તેમ રામ પણ રાજની દોરા ખતા પરમ ત્યારી અને અનાસક્ત હતા જ, એમ ન કોત તા દરરથ વચનમ અને મોહવજ આમક કરે છે કે સ્વમા મેસી અરુધ્યમા જઈને પાછો વળે એ જ વનવાલ થયા અને હનુ સુદા અર્ધેભાની રામનુદરા તમને સલામી લેવા કરે છે છતા તેમો જ અર્ધવપૂર્વક સોદ લઈ વનવાસ બોળેવે જ છે, વાપીને મારી કિષ્કિંધા જીત છ ગમ્યને મારી લકા જીતે છે છતા તે બંને રામને તેના મારા દુકારે ને સોપી દે છે અ તાખ્યાનુ સામ અ વિસ્તારવાળી તેમને લકામેજ વપડા નથી, અને જેને ફરી મેળનારા રાવ । સારે મહા બુદ્ધ આરુધુ તે જ બનકનના મીતાને ધોનીના એક વેણુ પર અરુધ્યમા મોકી રી આપે છે

તો પછી બુદ્ધ અને રામના માર્ગો પ્રથમ નજરે નોખા કેમ વળે છે ? બુદ્ધનો માર્ગ અતિમ છે તેમો પહુ આ જાતનો સીકા કરે જ છે એટલે જ નહીં પોતાને

શુદ્ધત્વ પ્રાપ્તિ થયા પછી મેં ફરી લોકકલ્યાણ માટે અરણ્ય છોડીને લોકો વચ્ચે આવે છે, બધેબધે ફરે છે. શુદ્ધ પણ લોકાભિમુખ જ છે. જો કે એમનું લક્ષ્ય પરમ નિર્વાણ છે.

તેમ રામ પણ લોકાભિમુખ જ છે. રાન્યશ્રી, વૈભવ, સત્તા વચ્ચે તેઓ વસે છે ખરા, પણ જળકમળવત્. અને એ જ ધર્મજીવનની દિક્ષા આપીને લવ-કુશને ધર્મરાન્ય સોંપે છે.

રાહુલના હાથે તો એને એવી ઠાઈ દિક્ષા આપવાની

કલ્પનાના નથી. હોત તો, ખુદ સિદ્ધાર્થ માટે અલગ રંગ મહેલ, વિલાસભવન ખડું ન કરત, અને તેમને લોકાભિમુખ અને ઈશ્વરવિમુખ પણ ન કરત. એટલે શુદ્ધ રાહુલને બીજી લિસુ સંઘમાં લઈને ત્યાગને માર્ગ વાળ્યો એ મોઝ જ છે.

રામ અને શુદ્ધના પોતાના પુત્રને પોતપોતાને માર્ગે વાળવામાં દેખીતો વિરોધાભાસ દેખાવા છતાં, કેવી એકતા છે! આ જાતનો તુલનાત્મક અભ્યાસ પણ સાચી જીવન-દિક્ષા બતાવનારો અને પ્રેરક નીવડે એવો છે.

★

સુગ્રીવ અને વિભિષણ

રામાયણનાં બે પાત્રો સુગ્રીવ અને વિભિષણ ધર્મમાર્ગે જતા ભારે ધર્મસંકટ અને કુટુંબકલેશ વહોરી લે છે.

રાવણને ય એક વાર-મ્હાત કરનારો વાલી નાના ભાઈ સુગ્રીવની પત્નીમા આસક્ત થાય છે અને સુગ્રીવને શુદ્ધ અને રાન્ય સુદ્ધાં છોડવું પડે છે. વાલી અને સુગ્રીવ વચ્ચે કલેશ છે સુગ્રીવની પત્નીને કારણે, અને એ એવો ભારે અન્યાય, એવું કુબૃત્ત્ય છે કે સુગ્રીવ શુદ્ધ અને રાન્ય છાડે એ કેવળ સ્વાભાવિક છે. એને થયેલો અન્યાય અંગત છે.

ન્યારે વિભિષણને એવો ઠાઈ અન્યાય મોટા ભાઈ રાવણ તરફથી થયો નથી, પણ વાલીએ જેમ પર સ્ત્રીને કબ્જો કરવાનું કુબૃત્ત્ય કહ્યું હતું તેમ રાવણ પણ સીતાહરણ કરી વાલીની પંગતમા જઈ બેઠો હતો. કુબંધકર્ણને જેમ એમા ઠાઈ ભારે દોષ ન દેખાયો તેમ વિભિષણે ય તેમાં દોષ ન જોયો હોત તો રાક્ષસ કુળની રીત જોતાં આશ્ચર્ય ન થાય. આમ છતાં રાવણના એ કુબૃત્ત્યથી દુઃખી થઈને વિભિષણ સ્વેચ્છાએ લ'કા છોડે છે. સુગ્રીવ અને વિભિષણના શુદ્ધત્યાગ અને રાન્ય ત્યાગ વચ્ચે આ એક મહત્વનો તફાવત છે. અને એ કારણે વિભિષણને સત્યાગ્રહીની ઠોટીમાં સદેજ મૂકીએ. પોતાના અન્યાય માટે માણસ ઝૂંએ, તે ખાતર કરો ત્યાગ કરે એ માનવસ્વભાવ જોતાં, નવાઈભિયું નથી, પણ પોતાના સ્વજને બીજને કરેલા અન્યાય ખાતર જો તેની મામે ઝૂંએ છે, અને સ્વેચ્છાએ બધું ત્યાગે છે, તેથી આવી પડતી આફતોને, લાલ ગેરલાભની કશી ગણતરી વગર જ સ્વીકારી લે છે-આ લક્ષણો સત્યાગ્રહીનાં છે. એ દૃષ્ટિએ સુગ્રીવના વાલી સામેના શુદ્ધ કળ્પા વિભિષણના રાવણ સામેના શુદ્ધમાં ચરિયાતી વીરતા જોઈએ તો ખોડું નથી.

મોટા ભાઈએ પોતાને કરેલા અન્યાય માટે ઘર, વારસો છોડનારા નાનાભાઈએ આજ્ઞા દુર્લભ નથી, પણ મોટાભાઈએ ઠાઈ બીજને કુબૃત્ત્યથી અન્યાય કર્યો હોય અને તેના વિરોધમાં નાના ભાઈ ઘર, વારસો છોડે એવા દાખલા દુર્લભ છે.

અન્યાય આપણને થાય કે બીજને-એથી કર્તાના અન્યાયમાં કમો કે પડતો નથી. સ્વજન તરીકે તેના મૂળ સાક્ષી અને રહેલું એ સત્યાગ્રહીને ન જોએ, ત્યારે એવી પરિસ્થિતિમાં તેનું કર્તવ્ય શું તે વિભિષણનું ચારિત્ર્ય સ્પષ્ટ બતાવે છે.

અને ધર્મમાર્ગે ઝૂંઝૂંતાં સત્યાગ્રહી છેવટે શું પામે છે તે પણ સુગ્રીવ અને વિભિષણના પાત્રો સ્પષ્ટ કહી જાય છે.

★

રામ સીતા વનવાસ જતાં હતા ત્યારે તો આશ્વાસન હતું કે તેઓ ચૌદ વર્ષે પાછાં ફરશે પણ સીતાને અર-
પચમાં મૂકવા જતી વેળા તો એવું કશું આશ્વાસન ન હતું.
સીતામાતાની એ અયોધ્યાથી આખરી વિદાય હતી.

સીતાત્યાગ પછી રામના મનોમથનનો કંઈ પાર ન
હતો. સીતાનો ત્યાગ તો એમણે રામરાજ્યના આદર્શ
ખાતર કર્યો હતો. તે માટે અંગત કારણ તો કશું હતું જ
નહીં. એ બનાવ પછી જ્યારે જ્યારે શોકમાં ડૂબેલા રામને
એસાડીને રથ હાંકવાનું થયું, હજી ત્યારે ત્યારે એ સાર-
થિના મનમાં કેવાય મનોભાવ જળવા હજી! અગાઉ સન્નેરે
નીકળતા એ દમ્પતિના વિહાર સાથે એકવા નમના,
શોકમગ્ન ગમના વિહારની ગલના એણે નહીં કરી હોય?

લવકુશ સાથે યુદ્ધ કરવા રામ, વામ્બીકિ કપિના
આશ્રમ તરફ અરણ્યમાં રથે બેસી જાય છે, ત્યારે સારથિ
કેણુ હતો એ રામાયણકાર કહેતા નથી. પણ ત્યારે પણ
સુમતે જ હોય તો, તેણે સીતાને વનમાં મૂકી જવાના તે
રામને યુદ્ધ માટે રથમાં લાવવાના પ્રસંગની મનોમન
તુલના કરી જ હજી. અને રામની પેઠે, સીતામાતાનાં
અંતિમ દર્શનનો એ તે અધિકારી થયો જ હજી.

રામાયણ અને બુદ્ધચરિતનો સર્વાંગી વિચાર કરતાં
રામ અને બુદ્ધના જીવનના મહાન પ્રસંગ સાથે જોડાયેલા
તેમના સારવિનો વિચાર અવશ્ય મનમાં આવે છે એમના
અનુભવો, મનોમથનોનું કાન્ય કોણુ લખશે?

પાપુને સારથિ

. ૧૯૨૧ ની સાલનો આ પ્રસંગ છે. બાપુને વર્ધાથી સાઠ માઈલ દૂર આષ્ટી ગામ જઈને તે જ દિવસે
પાછા ફરવાનું હતું. બાપુ મોટરમાં આષ્ટી ગામે જવા નીકળ્યા. રસ્તામાં મોટર ખોટકી. નેમતેમ કરીને બાપુ
આષ્ટી ગામ તો પહોંચ્યા પણ પાછા ફરવા માટે ખીજી મોટર કરવી પડી. તે પણ રસ્તામાં એવી જગ્યાએ
ખોટકી પડી કે જ્યાં કશી મદદ ન મળી શકે. છેવટે એક નજીકના ગામે પહોંચીને ગાડું કરી બાપુએ રાતે
એક વાગ્યે ફરી મુસાફરી શરૂ કરી.

મધરાતનો સમય અને મુસાફરીના ચાકને કારણે બાપુને જીંધ આરતી હતી.

બળદ તો ઘોડાવેગે દોડે—અર્ધ જાગ્રત દશામાં બાપુ વિચારે: બળદ સારા હજી. ફીક છે, વહેલા ધેર
પહોંચીશું. વળી ઘોડી વાર થાય ને બળદ ધીમા પડે. ગાડાનો વેગ ઘટે ત્યજ વળી પાછા દોડવા લાગે એમ
કરતાં સવાર પડી. બાપુ જાણ્યા. તેમની દષ્ટિ ગાડું હાકનાર અને ગાડે જોડાયેલા બળદ પર પડી. બાપુ તો
બધું ગ્રીણી નજરે જુઝ્ય.

બળદના હાંકેકું પાસે આર વાગ્યો પરાણો. બળદ ધીમે ચાલવા માટે એટલે હાંકેકું બળદની પૂંઠમાં
આર બોલે અને બળદો છરીને ફરી ઝડપથી ચાલના માંડે.

બાપુને તો તે જોઈને એટલું દુ ખ થયું કે તે જ ક્ષણે ગાડામાંથી ઊતરી જવાની કમ્પા થઈ.

અહિં સંભા ૪૨૨ હિસાસકથી એરી હિસા મેમ સહન થાય?

બાપુએ હાંકેકું પાસેથી પરાણો માગી તેની આર તપાસી.

હાંકેકુંને પરાણો પાછો આપતા બાપુએ કહ્યું ‘જો હાઈ, તારે બળદને પરાણો મારવો જ હોય તો
બુદ્ધા છેડેથી મારજે, આર ન બોલકો; બળદને દોડાવવાની જરૂર નથી, બસે કલાક મોડો પરાણુ’, તેની
હિંકર ન કરરી. મારી વિનંતી છે કે પરાણુની આર કાઢી નાખ.’

‘હા, બાવાજી—’ હાંકેકું બાપુને બાવાજીને નામે બોલાવતો હતો—‘જરૂર, હું ઘરે જઈને પરાણુની
આર કાઢી નાખીશ.’ હાંકેકુંએ વચન આપ્યું.

આ બનાવથી બાપુ વિચારમાં ડૂબી ગયા: આપણું જીવન મેવું વિચારશન્ય છે: દયાશન્ય છે!
આપણા દરેક કાર્યમાં વિચાર અને દયા હોવાં જ જોઈએ’ અને જ્યા વધારે દુર્મળતા, નિરાધારતા,
વધારે અવાચકતા છે ત્યા વધારે દયા હોવી જ જોઈએ.

આપણું જીવન મેવું વિચારશન્ય? મેં વિચાર્યું હોત તો બળદની ને હાકનાગ્ની પરીક્ષા સીધી દોન,
અને પરાણુની આર મુસાફરીના આર બે જ કદાવી નાખી હોત!

—અ.

જેન ગૌરના હમણુ પ્રગટ થયેલ 'કર્મ સાધક' રસિકા કુ કે'માં આપેલ એક માહિતી વિચારણેરક છે 'મેને મુલ્યમાં નિપુણ જેવી એક વિખ્યાન નર્તકીને ૧૩૦૦ જાતી દુલ્લ મંડળીમાં સામેલ થતી અટકાવી હતી, જ્યાં દાંધી ન હતી કેમકે, અગતિ એક વાર તે વિદેશ પ્રવાસે ગઈ હતી ત્યારે એનાથી એક નાનકડી જુલ થઈ ગઈ હતી એાવિયેન સત્તા કનાકારેને પોનાના દેશના પ્રતિનિધિ માને છે, એટલે રાજકીય તેમ જ નૈતિક હિતિએ તેમનું આચરણ નિષેધક છેલુ થઈ એજ તે માને છે'

રાજકીય મતઢેરીનેા સુદો બાદ કરીએ તો બીજી બાજતો પ્રત્યે રસિકા પરદેશ જતા પોતાના દેશના પ્રતિ નિધિએા પાસે જે અપેક્ષા રાખે છે તેલુ સમર્થન કરી શકાય તેમ છે કેમકે, દેશની એક વિસિષ્ટ વ્યક્તિ પર દેશમાં કોઈક પ્રકારની ખેાડી હાથ પાડે તેની નામેાશી દેકને પલુ મળે છે અને આસ તો, દેશ તરફથી, કળાકાર તરીકે જલ્ય ત્યારે તો પ્રતિનિધિ પાસે એવી અપેક્ષા રાખુ રાખે જ

આપણે ત્યારી પલુ હમે તો રોજ રોજ જાતજાતના પ્રતિનિધિ અડો કળાકાર મંડળીએા, શિષ્ટ મંડળીઃ જુદા જુદા દેશીયા જલ્ય છે તેમના આચરણ વિશે પલુ આપણે જેવી અપેક્ષા જરૂર રાખીએ જ કે તેએા તેમના આચરણ દ્વારા પરદેશમાં ભારતની રૂઠી હાથ પાડે જલ્ય આપણે ત્યાં એવો કોઈ આગ્રહ લેવાય છે કે કેમ તે વિશે છાકા છે આપણે ત્યાં તેા એવી રચનાત્રતા છે કે શી મોરારજીભાઈ જેવા પલુ પરદેશ જઈને પોતે જે સરકારી કેમીનેના સભ્ય છે તેના વક્ષા વિશે કંઈ એલુ કહે કે તેની જવાબ તેમની શેરફાજરીના વક્ષા પ્રધાનને ભાંડેરમાં પુનાસારે આપવો પડે

વિચારે રવાન અને આપણે કુંડી ન નાખીએ છતાં સરકાર તરફથી તેમના ને તેથી દેશના પ્રતિનિધિ તરીકે

પરદેશમાં જઈએ ત્યારે આપણે કેટલીક ચોક્કસ મર્્યા દાખો રીકારારી જ જોઈએ.

પરદેશ જતા શિષ્ટ મંડળ પાછળ આપણે જાસસો ન મોઝાકીએ પલુ તેએા ત્યાં સાચુદિક અને બ્યક્તિમત કેવી હાથ પાડી આપે છે તેની ઝીંકી અને સાચી માહિતી રેળનારી જ જોઈએ.

ભારત દેશના ઇતિહાસના એક મુખ્ય તત્વકામાં આપણે છતી રક્ષા છીએ અને બ્યુ વર્ણો પછી એક પ્રધાન અને સ્વતંત્ર દેશના પ્રતિનિધિ તરીકે જઈએ ત્યારે આપણુ અને દેશનુ મોરવ આચરણમાં સિદ્ધ ન કરીએ તો દેશના પ્રતિનિધિ તરીકે પરદેશમાં ન રીાનીએ અને આપણા જ દેશ વિશે ખુદ આપણે જ ખોડી હાથ પાડીએ

નમાસ'તતિનિધમન અ એ અવવાસ કરવા ગયેના જ્ઞાત સરકારના એક અધિકારીએ બીન નિશે જે ઉદ્ધારો કાઢવા હતા, ઝીને સતતિનિધમનની યોજના કમાવી દીધી છે અને નાન પાવા પરના ઉલોચોને પલુ પ્રોત્સાહન આપ રા માડણ છે તે અ એ દીકા કરી છે, તે નિશે આ દેશમાં જ કેટલાકને દીકા કરવાની ફરજ પડી છે કેમકે, કોઈ વ્યક્તિ ભવારે મરકાર કે દેશ તરફથી પર દેશમાં જલ્ય છે, ત્યારે તેના વ્યક્તિજન મર્યા અચરણમાં દેશના હોલ જેવી હાથ પડે છે

આપણે ત્યાં તેા એલુ છે કે માલુસ પરદેશ પ્રવાસે જલ્ય એટલે મોટાએા થઈ જલ્ય ત્યાંની છુટાછાટ, રંગરાગ તેને આકર્ષે એ સ્વાભાવિક હોય તેા થે, તે ત્યારે મંડળીમાં પ્રતિનિધિના રૂપમાં મર્્યા હોલ ત્યારે તેણે પોતે જ પોતાના મોજીદાર જાનુ જોઈએ પરદેશ જનારાએમાં એવી રૂપિ નડી દેખાતી હોય તેા, પરદેશમાં પોતાના વર્ગનથી ખોડી હાથ પાડનારને ફરી પરદેશ જતો રોકનામ કંઈ ખોડુ નથી રવાન અનેા અર્થ સ્વચ્છ હતા હાગિજ નથી જ

—કેાજ બીબના વર્તનની મોજી રાખતો માલુસ પોતાનુ વર ખુલુ સુધીને બીબના ધરની મોજી કરનાર મોજીદાર જેવો છે

—પોડીશી પોતામાં આજણમાં કચરો કે કંતો રીપ ત્યારે તમારું આજણુ જુલ જ મોખ્યુ રાખી સો દર્ અનેી દર્ની પ્રવલ્લ ગુલના કરી તેમથી બેલ લેવાની તેને તક આપો

૧૭. બ્રહ્માંડ, આલોકિત અનુપમ તેજથી ?

[૧૨૪]

મર્વોચ્ચ સ્વર્ગને પેલે પાર,
પરમ સામ્યરૂપ આકાશ ફેલાયેલું છે
અને ત્યાં સળગ્યું છે એક તેજ,
વસ્તુતઃ એને તેજ પણ ન કહી શકાય,
અને એમ પણ ન કહી શકાય કે એ સળગ્યું છે,
કેમકે, તેજ સાથે પ્રખરતા સૂચવાય છે,
અને સળગવાથી 'સક્રિયતા'
પરંતુ તેથી

એને શીતલ શાંત પણ ન કહી શકાય.
કારણ એ પ્રખરતા પેદા રાખીને શીતલ છે.
એની શાંતિમા ક્રિયાની પ્રવૃત્તિ પ્રેરણા ભરી પડી છે.
એ સગુણ શક્તિયુક્ત નિર્ગુણ છે.

પછી, અગર એ આ પ્રકારે પરસ્પર વિરોધી શક્તિ
બોધી સ પન્ન છે

તો ભક્તોની બાધામાં એને ઈશ્વર જ કેમ ન કહે
વામાં આવે ?

ઈશ્વર કહેવાથી

સૃષ્ટિનો આ આડંબર નકામો જ આખો સામે
ભિલો થાય છે.

પછી, શૂન્યથી અભાવનો અર્થ કાઢનારા ન હોય
તો શૂન્ય કહેવામાં વાધો નથી.

કારણ કે, એ તો છે—

તેજસ્વી, શાંત,

ભિલયરૂપ, શૂન્ય.

આરે પ્રકારોથી ભિન્ન એવો છે એ.

[૧૨૫]

ધ્યાન, સમાધિમાં મગન રહેનારા એક સાધકને
અનુલક્ષીને જ્ઞાનદેવ કહે છે:

દૃષ્ટિનો આનંદ નિઃસંશય અંદર જ ભર્યો પડ્યો છે.

અંતર્યામિ એટલું ઉજ્જવલ હશે

જગત એટલું જ મંગલ હશે.

આંતરિક આત્મારામતું દર્શન થશે,

તો બહાર હરિસ્વરૂપ ભરેલું દેખાશે

કૃષ્ણ ભરેલું જ નહીં.

ભરાઈને છલકાતું.

પછી તું સમજી શકશે

કે તું આજ સુધી જે જે બોલતો હતો,

અને આજે પણ દુનિયામાં જે બોલવામાં આવે છે,

એ અભણે તોતડી ભાષામાં, બહાર જ ન જ છે.

પરંતુ તારી સ્થિતિ હમણા એવી નથી.

તું અખંડ અનાહત દર્શન તો સાંભળી જ રહ્યો છે

છતાં પણ રૂપદર્શન તને અશભાત્ર નથી થયું.

દૃષ્ટિ અંતરમુખ કરીને,

ક્રિયાશૂન્ય સમાધિ પ્રાપ્ત કરીએ—

એટલું બસ નથી.

આગળ એ પણ જરૂરી છે, કે એ સમાધિનો પણ

લોપ થાય,

અને એનું પર્યવમાન થાય—

સહજ સ્થિતિમાં !

કૂગીથી દૃષ્ટિ વાળીને

ધ્યાનવૃત્તિ રૂપ સાપેક્ષ નિવૃત્તિને અમાત કરવી

પડે છે.

વાસ્તવમાં એ જ સાચી નિવૃત્તિ હોય છે.

પછી આખો ઉઘાડીને બેક્રિક્કર દુનિયા તરફ બે,

રૂપ-દર્શનની આછપ નથી

[૧૨૬]

ઈશ્વર દૂર પણ નથી, નજીક પણ નથી.

બાહ્યજગતમાં એને શોધવો એ જ ખોટું છે

અંતઃકરણની માવ નીચે એનું અધિષ્ઠાન છે,

અંતઃવૃત્તિથી જુઓ,

તો સૂક્ષ્મ જીવ જંતુઓમાં પણ

અને આસુરેલું સુદમાં

એ દેખા દેશે,

અન્યથા બાહ્યદૃષ્ટિથી વિજ્ઞાનના પ્રકાશમાં

એની કેટલીયે શોધ કરો,

એ દેખાશે નહીં.

એને જોવા માટે!

દૃષ્ટિનો કોઈ ઉપયોગ નથી,

એ જ દૃષ્ટિનો દૃષ્ટા જ્યાં છે.

એનું વર્ણન કરવા માટે વાણી નકામી છે,

જ્યાં એ જ વાણીનો વક્તા તે છે

એટલા માટે, જ્ઞાનદેવ કહે છે,

આધ્યાત્મિક ચર્ચા બહુ ન કરો,

આવો, હૃદયાધિમિત પરમાત્માને શાંતિપૂર્વક
ભેદરહિત, કથાન કરીએ.

[૧૦૭]

મનોરૂપ અંદ્ર કુખ્ય થયો,

પરંતુ અનેકવિધ મંત્રવ તારકાની સૌમ્ય આદની
છંદકાર્થ રહી છે.

તર્ક-રવિ તો કથારનો અસ્ત થઈ ચૂક્યો છે

અને એટલા માટે વિચારોનાં ઊરણો અસ્તગત
થઈ ચૂક્યા છે.

એવી એ નિર્વિકાર અવસ્થામાં

જ્ઞાનદેવને એક અહુતપ્રભાલુ પરમ સુદમ સ્વરૂપ
દેખાઈ રહ્યું છે

ત્રણે જગતનું જીવન,

સંસારનું આદિ કારણ કહેવડાવનારા માયાપતિ
સગલાન,

એક તાતા મિંદુમાં સમાયેલા છે.

એમાંથી જ રિશ્વરૂપ સંયુક્ત અને વિચારીત
નિર્જીવ દેવાયેલા છે.

[૧૨૮]

સમાધિની ગહન અવસ્થામાં જોયું-

પરમાત્મા, પોતાની ઇચ્છામાં, જીવરૂપમાં હળી
મળી ગયા છે.

અને આ આપ્ત જગત-બિબ ગળીને

એ કૂદી પોતાના મૂળ સ્વરૂપમાં પ્રકાશિત થઈ
રહ્યા છે.

એ પ્રકારે ત્યારે આ અનુભૂતિ થઈ જાય છે,

કે જીવ હિંચર સ્વરૂપ છે અને જગત મિથ્યા છે,

તો જીવનનું સ્વરૂપ જ બદલાઈ જાય છે,

દૃષ્ટિઓના ઉદય અસ્ત કુખ્ય થઈ જાય છે;

અર્થાત

ત્રિશુભોનો જેવ જ અતમ થઈ જાય છે.

દૃષ્ટિઓની ભરતી એટ જ નથી,

તો ત્રિશુભ શું કરી શકે છે?

મનુષ્ય ભણે દર્પણ બની જાય છે.

પોતાનો વિકાર જ નહીં,

બીજાઓના વિકારોનું ચોક્કસ માપ પણ લઈ લે.

જાની માણસની એ જ નિશાની છે

કે દુનિયાનું એ રૂપ જગતની સમજમાં કદી બાની
શકતું નથી,

તે જાની મનુષ્યની નિર્વિકાર ભુદિમાં,

ટીક ટીક પ્રતિબિંબિત થાય છે

જ્ઞાનદેવે બતાવેલી એ નિશાની સાંભળીને નિવૃત્તિ
નાથને સતીષ થયો.

[૧૨૯]

આખા જગત પર અદ્ભુત ક્રાંતિ ઘવાયેલી છે,

ગહન હરિપ્રભાથી પ્રકાશ આલોકિત થયું છે,

વિચારાના બીબમાં

તદાકારતા, હરિમયતા, ઢાળી ઢીપી છે.

એને પણ ખંડ નથી,

અને આને પણ ખંડ નથી,

પ્રદ્યુમ્નમાં જીવનરસ સમાઈ ગયો,

સમસ્ત જીવન, એટલે કે પ્રેમનું સ્વપ્ન, પ્રેમ-
પ્રકાશન!

અંતર્ધર્મમાં અખંડ અંતરનાક સંભળાઈ રહ્યો છે.

બહાર ભૂતમાનમાં હરિ જ્યોતિ દૃશ્યમાન થઈ
રહી છે.

આ રીતે આતર-બાહ્ય હરિથી ઘેરાયેલો છે એ પૂર્ણ
પ્રેરુપ.

અશ્રુતિ, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ,

ત્રણે અવસ્થા ઉપર ઉપરથી ભલે પ્રાપ્ત થતી દેખાય,
પરંતુ આંતરિક અનુભવથી એ મહાન આત્મા

આ ત્રણે અવસ્થાથી નિરાળો જ છે.

એને માટે હોયશાં ઉપા જ ઉપા છે.

નિવૃત્તિનાથની આ કૃપા છે,

જે જ્ઞાનદેવને મોટે આટલો બધો તત્ત્વસાર બોલાવી
રહી છે.

એક ચતુર શિયાળ માણસની અતિ પ્રશંસા સાંભળીને ઈર્ષ્યાથી વ્યાકુળ થઈ ગયું. એણે વિચાર્યું: 'શું હું માણસ કરતાં કોઈ રીતેય, જીતરતું છું?' બીજાને ઠગવામાં શું માણસ મારા કરતાંયે વિશેષ ધૂર્ત છે? એ પણ મારા જેવું જ એક જીવતું પ્રાણી છે. અને સાચું તો એ છે કે વળી હું એના કરતા વધારે સંતોષી છું.' હું હર મોસમે, વાર-તહેવારે જાનજાતનાં વૃક્ષો નથી પકેરતું. હું ભારે ધીરજથી શિયાળા અને ઉનાળાના હવામાન સહન કરી લઉં છું. વરસાદથી બચવા માટે મારે છત્રી પણ નથી જોઈતી. અને તીખા તડકામાં હું આંખે ભૂરાં ચસમાં ચે ચડાવતું નથી. એક રથગેથી બીજે રથને જવા માટે મારે ગાડું, મોટર, રેલ્વે કે વીમાન જોઈતાં નથી. અરે અમે ભલે પશુ કહેવાતાં, પણ એના કરતાં તો અમારામાં ઘણા સારા ગુણો છે, તે છતાં માણસ અમારા કરતા મોટો કેમ ગણાય છે? હું આ અન્યાય સહન નહીં કરું.

આસપાસ દોડીદોડીને એણે અન્ય જાનવરોને બેગા કર્યાં. અને સૌ મળીને ડાહ્યા ગણાતા હાથી પાસે ગયાં. હાથીએ કહ્યું: 'ભાઈઓ, તમે જે કંઈ કહેો છો એમાં તથ્ય તો છે જ, હવે આપણે બીજાં જ ગણજીવોનો સાથ લઈએ. અને એમની સંમતિ લઈને નજીકમાં એક સાધુ રહે છે તેની સાંમે આપણા મનમાં જે પ્રશ્ન ઉદ્ભવ્યો છે તે રજૂ કરીને નિરાકરણ માગીએ.' સૌએ સંમતિ આપી.

અને સૌ બેગા મળીને સાધુ પાસે ગયા.

પ્રથમ કૂતરાંએ કહ્યું: 'સ્વામી, તમે અને તો જાણો જ છો, હું તો કૂતરતાતું પ્રતીક છું. અનેક વાર મારવા છતાં માણસ મને એક વાર એકાદ બટકું રોટલો ખાવા આપે છે તો પણ હું તેને વફાદાર રહું છું. અને એની સેવા કરતાં જીવ આપવો પડે તો તે માટે પણ તૈયાર રહું છું.' પણ માણસ તો, મારી બધી સેવાઓ ભૂલીને એકાદ ભૂલને જ પકડી લઈને મને દેરમાર મારતાં અચ કાતો નથી. અરે, પોતાના જ જાતબાઈ માણસતું ચે ખૂન કરતાં અચકાતો નથી. તે છતાં, માણસ અમારાથી ચંદ્રિયાતો શી રીતે?'

ગાયે કહ્યું: 'માણસ મને મેદાનમાં ચરાવવા લઈ જાય છે. કોઈ કોઈ વાર વળી મને જુસુ પણ ખાવા આપે છે. એના બદલામાં હું એને પોષ્ટીક દૂધ આપું છું, કોઈ

કોઈ વાર એ મારા બાળકને શૂષ્ક રાખીને પોતાના બાળકને મારું દૂધ પીવડાવે છે. હું એને તથા એના કુટુંબને ખાવા માટે દૂધ આપું છું છતાં તે મને ઘર પાછળની ગંદી જગ્યામાં બાંધે છે. ભ્યારે હું દૂધ આપતી બંધ થાઉં છું ત્યારે, મારા પરની માયા એાછી કરી નાખે છે, મારી અવગણના કરે છે, અને ભ્યારે ઘરડી થઈ જઈ છું ત્યારે કસાઈને ત્યાં મને ધકેલી દે છે. તમે બધા જેની ખૂબ ખૂબ પ્રશંસા કરો છો તે માણસ તો આવા છે. તે શ્રેષ્ઠ કયા કારણે? અમને તો આમાં કંઈ સમજતું નથી.'

પછી કાગડાનો વારો આવ્યો: 'રોટલાનો એકાદ ટુકડો ચ હું જઈ છું કે તરત કા...કા...કરીને મારા ભાઈબંધાને તેની જાણ કરું છું અને અમે બધાં સાથે ખાઈએ છીએ. શું માણસમાં આવા એક ગુણ પણ છે ખરો? અરે, માણસ તો આનાથી ઊંચડું જ કરે છે. એની પાસે ગમે તેટલું ધન હોય તો પણ પાંડોશીના ધન પર નજર નાખતો રહે છે કે ક્યારે એ મારા હાથમાં આવે! આવા સ્વાર્થી અને લોભી માણસને તમે અમારા કરતાં શ્રેષ્ઠ શા માટે ગણો છો?'

માછલી પણ કહેવા લાગી: 'મુનિરાજ, હું માણસને મારા કરતા હલકો નહીં કહું, પણ મરખ તો કહીશ જ. હું એને જરા જેટલું ચે નુકસાન કરતી નથી, હું તો ફૂલે, તળાવે, સરોવરે, નદી-સાગરે પાણીમાં રહું છું. અને એ બધાને સાર કરું છું. મારું એ જ તો જીવનકાર્ય છે. માણસે પાણીમાં નાખેલી ગંદકી દૂર કરી દૂધિન જળને સ્વચ્છ કરતું એ જ મારું કામ છે. મારા જેવા ઉપકારી જીવતું રક્ષણ કરતું તો દર રહ્યું પણ માણસ તો મને ઉપરથી ને જીરેથી શોષી શોષીને બહાર કાઢી મને ખાઈ જાય છે. એના મરખ માણસને તમે મારા કરતાં મદાન માનો છો?'

ખત્તરે એક જોખારો ખાઈને કહ્યું: 'દે ગ્વામી, માછલીએ સાચું જ કહ્યું છે. હું તો માર વડી જનારો જીવ છું. હું ભારે ધીરજથી માણસનાં અનેક અપમાનો અને જાતતું નુકસાન પણ મદું છું. હું એમની સેવા ન કરું તો પહાડ પરના લોભોના યા દાસ થાય? મરી જ નાથ. એમની રોજંદી જરૂરિયાતની ચીજવસ્તુઓ પાંદ

પર લાંબીને આકરો મદાલુ ચડીને જણુ દુઃ એમની પાસે પડેલાયુ' છુ'. સાકમાદુ, આશાલુચુ - બધુ' પડીને એમની પામે લઈ જાવ છુ'. એને જરા એ જ કે મારે માણુસના નેરા પાસે' ને પડી, માણુસ મારા કરતા મહાન શાયી'.

હવે શિવાજે હાજુને પામે મગ્નતો: 'કહી દે, કહી દે: તારે ને કઈ કહેવું' હોય તે' તું' એક જ આ બાજી રહી જાય!'

હરણે કહ્યું: 'નિરાશ, જે ચામડા પર બેઠી તમે કંઈકેમના ધરો છો. એ જણુ મારી જાનિના જીવનુ જ છે' શુ' માણુસનુ ચામડુ ખરેખર, ઠોઠ કામચા આવે છે ખરું' સૌન્દર્યની બાનતમા જણુ સૌથી સુદર કન્યાની જુનતા મારી આખો સાથે કવવામા આવે છે. મારા શિવગડા માણુસના દિવાનખાનાની જાલા વધારે છે'.

'બરાબર એમ જ' - મોરે વાગેનો દોર પકડી લઈને કહ્યું - 'માડુ' સુદર, આકર્ષક, ભાવિભગ પીછું' થીકુંધુ જણુ પોતાના કુલદ પર રોબાવે છે. બગવાન કાતિ' કેયે તો મને પોતાનુ વાદન જ બનાવ્યો છે એમના ધણુ, અકીલ અને ધણુ મવવાંગિયા જુલ કાદરા મારે જણુ મારા પીછાનો ઉપયોગ કરે છે'.

'અને મારા તો મળખૂત જણુ પવિત્ર ગણાય છે. બધા ચરિત્ર નહે સારેમા પવનબળેના ઉપયોગ કરનારા આવે છે' માયે કહ્યું.

'શુ' માણુસ મારા જેવો મધપારણુ છે ખરેખર' જગરણે કહ્યું.

'શ' માણુસ પાસે મારા જેવી ગ્રીમી ને દરથી બેઠ

સકનારી દિષ્ટ છે ખરી?' સમીક્ષા પૂછ્યું. 'શુ' કોઈ માણુસ રાતે વ આ ધારામા મારી પેડે નેઈ' સહે છે?' વિચારીએ કહ્યું.

'હ' તો જોતાં જોતાં કામે કરી શકું છું', મારી જીવિમતાની તો ઘણી વારાંખા જણુ માણુસે રચી છે. મારા દાન અને દાડકાંના ધરેણુ અને મૃતિ'એ પણુ બને છે આ જણુ સત્ય છે. હવે અમારો પ્રશ્ન એ જ છે કે આમ જતા, અથવા કરતા માણુસ શ્રેષ્ઠ કેમ કહેના પડે? મારા પશુબાઈએના મત સ, યે કુ સદમત છું'. છતાં પણુ માણુસ શ્રેષ્ઠ કહેવનુ છે એ મારે ઠોઠ કારણુ હોયુ' નેઈએ' હાથી બોલ્યો.

સાવુએ કહ્યું: 'જગરણ મારા સ્વજન મિત્રો સાબનો! તમે સૌએ ને કઈ કહ્યું તે બધુ સાચું' છે પરંતુ કયેરે માણુસને છતી જીવિધ આપેલી છે - એ છે રિચેક અનુ! એ જીવિધ સારા જરામતો, સત્યવ્યસત્વનો, ધર્મ-અધર્મનો રિચેક કરે છે માણુસ પોતાની નૈમર્મિક જાતિએનો નિમગ્ન કરીને વ્યવસાયનુ જીવિત દારા કંઈરેનો સાધકાર કરી શકે છે.'

પણુ તે ને પ્રવચનપ્રાપ્તિ ન કરે તો?' ચતુર સિમાએ નમત પૂછ્યું.

માણુસ અચરપ્રાપ્તિ મારે પ્રયત્ન ન કરે તો એ નહીં જનનરચા મે નીચે છે. પરંતુ ને એ કંઈરેનો માણુસકાર કરે તો આખી સુદિષ્ટા સૌથી મહાન ધર્મ ગય' સાવુએ ઉત્તર આપ્યો.

સાવુના એ સમાવનકારક ઉત્તરથી સંતોષ પામી બધા પ્રાણીઓ પાલ થઈ.

રાહુને આવન આવર્ષ થયુ કે આ એક માણુસના બામચા નુ અલ્પરે આડો આવ્યો છુ, બધી શુન રિન'દા બાજુ પર આવી મઈ છે, હવે અમે માત્ર મે જ છીએ હવે મારા મતાવથી થવું' તો એ બેઈએ કે એ માણુસ પડી બાગે. પચુ એણુ તો કઈકેમાણુ' નથી એની રિચાતિ નિચારના એની મુશ્કેલીઓ ધણી વધી ગઈ છે, ખરી રીતે મુજાણુ જણુ ધણી નથી મઈ છે, બને છતાં એ મુજાતો હોય એણુ લાખણુ નથી. આરા કવગડા રિવ મોખા મે એ માપે હાથ દડીને ઘાઘીને બેસી પડતો એને કુ' જોતો નથી મારા પ્રમાણે નિષ્ઠગ બનાવનાર એણુ છે કેણુ! એ જાણુમા રાહુએ તે માણુસના એક મિત્રનુ રૂપ ધારણુ કર્યું' બને તેની પાસે જરા અને ઔપચારિક પાનચીન પડી પૂછ્યુ કે, 'અના, તું' તો મારે કુલીનતમા આવી પકડ્યો છે, મુજાણુનો પાર નથી, તો મે મદદ મારે મને કઈકે કરે તો મ નથી' જાણુ કઈકે જાણુ' જ નથી એમ તું જાણુ જ જાણુ છે અને તારું કામ કયે જાય છે આ છે શુ'! શુ' હાલને પચાર કરી મુકયું છે કે કેમ? તારીજ જાણુ છે?'

'અરે ભ ઈ, હવે ને જેણુ તે તેણુ' જ છે, આઠુ'બની થઈએ તો તે વધારે મતેજ છે અને વચ્ચે તારીજ' જુ'!'

'તારે તું' મેને આધારે દષ્ટિ રચો છે?' રાહુ મિતે વ્યક્ષય થી પૂછ્યુ.

'ઉત્સાહથી એથી મારી કાઈ નિજા દષ્ટિ રચી છે અને બધી રચેલીએ બાજુ પર ધર્મ મઈ છે' - અ.

બાપ હમણાં જ કાચુ પાકું ખાઈને ઓફિસ ગયો અને મા બાકીનું રાંધવામાં રોકાયેલી છે. બને બાળકો મોક પાસે રમે છે. એવામાં મા બહુ દુઃખી યર્ષાળય છે કે સમારેલ શાક એમ જ પડ્યું રહે છે, દાળ અર્ધ ગળેલી હોય છે અને તે કાચુ પાકું, લુપ્તલુપ્ત ખાઈને ઓફિસે આપ્યા જાય છે. દાળને ચેડવતાં મા વિચારતી હતી.

અતુલ અને વીણાને જમવાની ઉતાવળ છે. મા સમજાવે છે કે હમણાં બહુ તૈયાર થઈ જરો. બાળકોથી કાચુ પાકું ન ખવાય.

અતુલ સાત વર્ષનો છે, વીણા નવની.

માએ શાકમાં મસાલો નાખ્યો અને બંને બાળકો છીંકતાં પાસેના ઓરડામાં બારી પાસે જઈને બેઠાં.

પાછળ એક ફૂલવાડી છે, એ નાનકડી બારી પાસે બેઠાં રહેવાથી ફૂલોની મહેક આપ્યા કરે છે. મા જ્યારે રાંધવામાં કે નીચે વાંસણ માંજ્યાં કે કપડાં ધોવાં નળે જાય છે ત્યારે બાળકો બારી આગળ બેઠાં રહી ફૂલવાડી તરફ જોયાં કરે છે.

એમ આને પણ બંને બારી આગળ બેઠાં છે. એક પતંગિયું બારી પાસે આવ્યું અને આથે આવ્યું ગયું. બાળમાં માણી ફૂલછાડોને સરખા કરતો હતો. બંને તે ધારીધારીને જોવાં લાગ્યાં.

‘પેલો શું કરે છે?’ અતુલે વીણાને પૂછ્યું.

‘છાડને કાપીને સરખા કરે છે.’ વીણાએ કહ્યું.

‘કાસે એ જ માણસ બાળમાં ધીમે ધીમે ફરતો હતો. એની પાસે એક મશીન હતું, તેનાથી ઘાસ છાંટતો હતો.’

‘હા, એ તો ઘાસ કાપવાનું મશીન, યશાએ અને કહ્યું હતું.’ વીણાએ જવાબ આપ્યો.

‘ઘાસને શા માટે છાંટી નાખે છે?’

‘ઘાસ મોટું થાય તો એમાં ટીકા-મોટાકા વસે. સરખું કપાયું હોય તો જાજમ જેવું લાગે’

અતુલ સુધ થઈ ગયો. બંને, બાળમાં ચારે કોર બેઠાં પતંગિયાને જોતાં હતાં. ધીમી ધીમી હવા સાથે ફૂલોની મીઠી મીઠી સુગંધ પણ આવતી હતી. બંનેને મન થયું કે પાસેના બાળમાં જઈને પતંગિયાં પકડીએ. પણ કોઈએ એકબીજાને કહ્યું નહીં.

‘આ બાળ કોનો છે?’ અતુલે ડરતાં ડરતાં ફરી વાત શરૂ કરી.

‘બાળને છેડે પેલું પથ્થરનું ઘર છે ને, તેમનો જ બાળ છે. તે બાળ પછુ કેવાં મગાનાં ફૂલો છે!’ વીણાએ કહ્યું.

ધણા દિવસથી અતુલને પૂછવાનું મન થતું કે પાસેના બાળમાં રમવા જઈએ તો કેમ? પણ વીણા હસી ન કાઢે એવા ભયે એ પૂછતો ન હતો. પણ આને તો એણે પૂછી જ નાખ્યું: ‘આપણે ત્યાં રમવા જઈએ તો?’

‘ક્યાં?’ વીણા કંઈ સમજી નહીં.

‘બાળમાં જ તો વળી. ત્યાં કેવાં સારાં પતંગિયાં છે, નરમ નરમ ફૂલું ફૂલું ઘાસ છે, ફૂલ છે. આપણે દોડીશું, ઘાસમાં આડાં થઈશું, અને પતંગિયાં પણ પકડીશું.’

વીણા એની નાદાની પર હસી રહી. કોઈ બાળક ચાંદો માગે અને મા હસે એવું જ.

‘ત્યાં તે શી રીતે જવાય? જોતો નથી, ચારે તરફ તો જાત્રી જાત્રી ભીંત છે. અંદર રાત દિવસ માણી રહે છે અને અંદર જવાને રસ્તે કાઠક પર મોટી મોટી મૂંછાવાળો દરવાન બેઠો છે.’ વીણા, એકે જાસે બધી મુસ્તીવતો વણુવી માર્ફ.

એવામાં એક રંગબેરંગી પતંગિયું બારી પાસે આવ્યું. અતુલે એને ઝડપવા હાથ લાગ્યા પછી તે તો દૂર નીકળી ગયું.

‘દરવાન, આ પતંગિયાંએને કંઈ નહીં કહેતો હોય?’ અતુલે બોળપણથી પૂછ્યું.

વીણાએ હસીને જવાબ આપ્યો: ‘અરે, પતંગિયાંને વળી કોણ કહે, અને એ સાંભળે પછુ ખરો? એમને તો પાંખો છે, એ તો ભીતની ઉપરથી પછુ જાય આવે.’

અતુલને વિચાર આવ્યો: ‘મને પણ પાંખ હોત તો હવે સાડું થાત!’

એવામાં માએ બંનેને જમવા માટે નીચે બોલાવી લીધાં.

☆

અતુલને ખાવાનું લાવતું ન હતું. ખાનાં ખાનાં એ બાળ તરફ નજર નાખ્યા કરતો. ત્યાં જઈને નરમ ઘાસ પર બેસવાની, રમવાની એની ઇચ્છા હતી. યુવા-બ્યાં ફૂલ કેવાં સરસ છે. મા જ્યારે બાળકથી ફૂલ મગાવી દોષ્ટરપૂજા કરતી ત્યારે ઘરના દેરાસરમાંથી એ એક બે ફૂલ છનોછપનો લઈ લેતો, અને એનાથી રમતો. વીણાના

મેના પર એક જાનની ખુશી હતી એ જોઈને એને દુખ થયું આજ સુધી એના મનમાં એવી ખાતરી હતી કે કોઈ ને કોઈ દિવસ તો પાસેના બાગમાં જઈને પતંગિયા માથે રમીશ પણ આજે વીણાએ કહ્યું ત્યારે

એણે વીણાની મામે જોયું એ મૂંઝી મૂંઝી ખાતરી હતી પણ અનુવને મને કોઈના જીનરના ન હતા એ ના માગના વિચારમાં જ હું થયો હતો

એ જિંદગી હાથ ધીમાં નગ પર ગમે ત્યારે માએ વીણાને પૂછ્યું આજે આજે ખાંડુ કેમ નહીં ?

વીણાએ અનુમાન લેતી હતી રાખડું હતું પણ એણે કંઈ જવાબ આપ્યો નહીં

જગના પત્રી મા ન અનગ પર વાસણ મળ્યા ન અને બને બાળકો કરી બાગ તરફ નાઈ પાસ જઈને જિભ

વીણા અતુન તરફ જતી હતી એ શાળી સમજી હતી અતુન કેમ ઉડાસ છે એ તે તાણુરી હતી

ધગી રાર પત્રી અતુને જૂના નરકથી નગર કેંગીને અની સામે જાયુ વીણા સમજી ગયું કે અને આ કંઈ પૂછગ

ગમે તેમ પણ આપણે એક નાર જઈએ તો ખરા ?

ફાટક પર ફરવાન ખરો હોય છે અને સોખ નો ન ફાટક કાયમ ન થઈ છે

પણ આપણે દરરાતને કહીએ તો ? શું કામ કહીએ ? એ શેડો આપણે કહી ફાટક ઉઘાડી અને કોઈ કારણ પણ જોઈએ ને ? અને છોકરા એણે માલગે જોઈ ?

અતુન ફરી વિચારમાં પડી ગયા નજીક જ આની માડી લહેરાતી સુકાતી હતી એણે રડવા પડી કાંઈ એક રડના મુદ્દે છે ? એણે હાથમાં આવી જઈને

કમ

વીણાએ કોઈ જવાબ આપ્યો નહીં એણે તો ઘરડા માણસ પેટ વિચાર્યું કે કોઈ બાળક જેવી વાત હતી વીણાના ઉત્તરની રાહ જોયા વિના અતુને ખુલીમાં નાચ્યા કહ્યું “માની સાડી સુકાવ છે તેને છોડીને છોડાડી મૂકાએ એટલે એ બાળકો જઈને પડશે પછી આપણે દરરાતને જઈને કહીએ કે અમારે ત્યાંની સાડી બાળકો આવીને પડી છે તે લેવા આવ્યા છીએ ફાટક ઉઘાડ

અને શેડો લઈને આવ્યાજઈએ એટલે જો જરૂર અદર જવા દેશે અને આપણે કંઈ નહીં તો પાંચ મિનિટ એ બહાને અદર ફરીશું”

એ સાંભળીને વીણા હતી પડી અતુને ખરેખર સરસ રડતો શેડો કાંઈ હોતો આનો આ ગમત જાતી તો ખરું

અતુને સાડીની ગાંઠ છોડી નાખીને બાગ તરફ છોડાડી મૂકી સાડી નાગમાં જઈને પડી અતુ લના મોડામાંથી એક ખુશીની ધીમ નીકળી મઈ

બને નીચે જીનરને ફાટક તરફ દોડવા માટે પૂછ્યું કયા જગ છે ?

કયાય નહીં મા કુમ્ભા વાગે આવશે છે ત્યા જઈએ છીએ ? કહીને આગળ વામા

અ

મદ મદ હવા વાતી હતી આજના સરસ બાળકો જન્મીને થશે એવા વિચારે બને અત્યંત

પ્રમન હતો

બને ફાટક પાસે આવતી મૂંગા મૂંગા જિભા પામ જ રૂંદ ન પર જગના બેરો હતા એણે વિચાર્યું “વળી આમને શું કામ પડ્યું કે અહીં આવી જીભા છે ? એણે પૂછ્યું શું છે ?

અતુન મૂંઝે રહ્યો એણે વીણાને અલુસારો કર્યો “શું કહે ?”

અમારી સાડી મળા પર સુકાતી હતી તે જોડીને

કમ્પાઉન્ડના બાગમાં પડી ગઈ છે. તે લેવા અમે આવ્યાં છીએ. અમે પાસે રહીએ છીએ. અમને અંદર જવા દો તો અમે શેની લઈશું.' વીણા જાણે જાણેલા પાઠ બોલી ગઈ. 'દરવાન વિચારવા લાગ્યો. દોઢકરા પાસે રહે છે એની એને ખબર હતી. પવનથી બીડીને સાડી બાગમાં પડી જાય ખરી. પણ આમને અંદર જવા દેવાં કે કેમ? ફાટક ખોલું કે નહીં? પણ ત્યારે સાડી બહાર કેમ આવે? એવામાં એણે માળીને જતા જોયો. એને બોલાવી કહ્યું: 'આ છોકરાં પાસે રહે છે, એમની માની સાડી બીડીને બાગમાં પડી ગઈ છે, તે લેવા આવ્યાં છે, જરા લાવી આપો તો.'

માળી ફરી બાગ તરફ ગયો. બંને બાળકો જાણે હમણાં રડી પડશે એવાં ધઈ ગયાં. હજી એમને આશા હતી કે માળીને સાડી ન મળે તો અમને અંદર જવા મળશે.

૫

ત્રણ મામાઓ

મહાભારત અને રામાયણમાં બે વિચક્ષણ મામાઓનાં પાત્રો જાણીતાં છે. બંને મામાઓનું સામ્ય એ છે કે તેઓ મુખ્ય ખસ પાત્રોના મામા છે અને જાણુજ્યોની દૃષ્ટિએ સમર્થન આપવું, નવા નવા માગેાં ખતાવવા અને સહાયજૂત થવું એ સિવાય જાણે એમને જીવનનો બીજો કશો હેતુ જ નથી!

શકુનિ મામાનું પાત્ર મહાભારતમાં વારંવાર બાગ જાણવતું દેખાય છે. એક દષ્ટિએ જોઈએ તો મહાભારતના મંડાણ, એમનાથી જ થાય છે. યુધિષ્ઠિર જેવાને ય જુગાર રમાડનાર અને કપટથી વનમાં મોકલાવનાર અને જુગારમાં દ્રૌપદીને જીતાવી એનાં વસ્ત્રહરણ જેવા બિલતસ, અનાય કાર્યનો પ્રેરક પણ શકુનિ જ ગણાય.

અને રામાયણનો સુહૃદ્ કાઠ પણ રાવણનો મામા ભારીય સુવર્ણહરણ ન થયો હોત તો ક્યાંથી રચાતાં એ માયાવી સુવર્ણહરણનું રૂપ ધારણ કરે છે ત્યારે જ રાવણને સીતાહરણ કરવાનું શક્ય બને છે. અને એ પ્રસંગ જ રાવણના સર્વનાશનું કારણ બને છે.

શકુનિ અને ભારીયને જાણે પોતિતો કોઈ આદર્શ હોય તો એ જ કે રાજવી વાણુજ્યોની દૃષ્ટિ દષ્ટાઓને વશ થવું, દૃષ્ટ/કાર્યોમાં સહાયજૂત થવું. એમની વિશ્વતા એ જ કે બંને સરખા કપટી હતા.

બાણુજ્ય શ્રીમંત હોય અને મામા બુખડીઆરસ હોય ત્યારે બંનેના ધરે કારભારી તરીકે ભૂમી જવાનું તેમનું વલણ, આજેય કોઈ કોઈ દાખલામાં જોઈ શકાય. એમનામાં સ્વતેજ હોય તો બંનેના દરનું ભૂણ એમને કોઈ જ કેમ પડે? એવા સ્વતેજ વિનાનામાં ખવાસપણાનો અવશ્ય સંકેત વિકસે, અંતે તે અને ભાણુજ્યો પવનની ખાણમાં જ ધીરે ધીરે કોતરે.

આ બે મામાઓથી વિરુદ્ધ પેલા કંસ મામા આ દાખલામાં સાંભળ્યો વિના રહેતા નથી! એ પોતે જ દુર્યોધન અને રાવણનો નમ્રોત છે, એ કપટી કે સદુષ્ટી મામા ન થયો, રાવણ-દુર્યોધન પેઠે એના અવશ્ય કરતા હતા. પેલા બેના ભાણુજ્ય રાજવી હતા ત્યારે આ તો પોતે જ રાજવી હતા અને ભાણુજ્ય નિર્ધન હતા એટલે તે બંનેથી વિરુદ્ધ એણે ભાણુજ્યને જ ખતમ કરવા જાણીન આસમાન એક કર્યા અને એમ કરતાં એ પોતે જ પરવારી ગયો!

રામાયણ, મહાભારતનાં વિષયાત પાત્રોમાં આ ત્રણ મામાઓ પીસગય નહીં એવા છે. શકુનિ, ભારીય વિરુદ્ધ કરીને કપટી છે, કારણ કે બળવાન નથી, કપટ એ નમ્રાણું હથિયાર છે. કંસ બળવાન છે એટલે કપટી નથી એટલો ફર છે. ચાલાક માણસ અધર્મને પથે જાય તો કપટી થાય અને બળવાન તે રસ્તે જાય, તો ફર થાય એટલો બોધ એ પાત્રો આપે છે. અધર્મને રસ્તે નાશ તો સૌના જ થાય.

—૨૫

આખા વરમા વહેલી સવારથી હિચ-પાચન મચી રહી હતી ચારે કોર એવનો સ ચાર જણાતો હતો રોજની શાંતિ કમ્તા મિશન લખડાટ થતો હતો દરેકની માવમાં વેગ હતો અને દરેકના કામમાં ઉત્તોષા હતી ફોર્મને એમ કે હુ આ કરી નાખુ, ને ખીલને ચાલ કે હુ આ જટ કરી નાખ અને એવી ઉતાવળમાં એક કામ પૂરુ ન થાય ત્યા ખીલ શરૂ થાય અને પેન રહી ગયું ?' એમ કહે ત્યા જવાન મગે એ વુ કરી નાખા' વગી વચમાં છોકરા આવે તે હડસેને ચહે - અન્ના વચમાંથી ખસી જતા કામ તો પાધુર કરવા હો' પચુ અને નવાડી તે ને' હવે આને એક દિવસ તો હાથે જતે નાહી તે! જા ફર્મ પાણી આપશે! ના, ના તુ કાઢી આપ! 'અન્ના જાય છે કે? મારુ એક લખડા? પચુ અને નવા કપડા કાગી ફેગ તે' હા બઈ હા-વુ જા મારુ માથુ ખાતો''

એ ફર્મ પાગી કાઢી આપા
જાભી શુ કરે છે? મારે દિવાનખાનુ સાથે કરી નધુ ગોઠવનાનુ છે''
તે પગી કરને પહેલા અને પાણી કાગી આપા' એમ કહેને છોકરા ફર્મના હાથ પકડી એને છે નિરુપાય ફર્મજ પાણી કાગી ચારે છે ત્યા ફોર્મ જોરથી પૂછે છે આ બધુ લગ્ને જોણુ નાખુ ?

અરે હુ આને પાગી કાઢી આપુ છુ આ જા આવી

પાદેશના મજબાને ગાડીએ આનનાના છે હમણા આવશે ને ધરમા આવુ બન હોય તે કેવુ લાગે ?

તો આ આવી હજ મારેય કપડા કા વાના છે માથુ એળવાનુ છે

હવે ફેરવી મેને માથે બે કામથી કે થયુ ? ખેલવા આ બધુ સરખુ કરી નાખ અને રોડામાં ફોજુ છે! કહે કે જટ રસોઈ પનાવે નહીં તો પછી ધરમા જ રહેવુ પડતુ' એટલ કહીને વડીલ વગી નાહતા છોકરાને પૂછવા જાય છે અન્ના ગાડીનુ કહી આવ્યો છે કે?

એ હા ચદુ મામને વડી આવ્યો છુ'
કેટલી મારી ?
'તે કંઈ કહુ નથી'

'અરે આવા ને આવા બધા ભેગા થયા છે' જાત વિના જગ્યા નહીં તે આવુ નામ! મારે માથે પાછો ધક્કો રહી

ચ પા હુ બે ગાડીનુ કહેના જાઉં છુ, હવે માડ અમો કલાક છે બધુ જટ પતાવે અને હા પાછા આવીએ ત્યારે ધરમા ખાસ તો દિવાનખાનુ શીએ એવુ હેલુ જોઈએ બ ઈના બાઈબધેય સાથે આવશે અને આવે ત્યારે એમને માટે નાસ્તા ચાપાણીનુ તૈયાર રાખજે તે ધડીએ હુ બૂવી જાઉં અને તમેય બૂનો તો મારે થ'

એ હા તમે જટ જાન
અને વડીન જાય છે જળડતા 'આ છોકરા સાથે જાસ પીવાની તે કેમ પીવાય? ફોર્મ કામ પૂરુ કરે જ નહીં ને' અને જા જા જેમ તેમ જોડા પહેરી બહાર નીકળે જાય છે અને તરી ધરમા દોડધામ મચી રહે છે

વાત એમ છે કે ધરમા મેડો છોકરો પાચ બે' આફ્રિકાથી પાછો ફરે કમાઈને પાછો ફરે છે તેના હાતિરેકમા ધરમા દોડધામ હિતાવળ અને દરેકને એક પ્રકારની મીઠી અકળામણ વ્યાકુળતા છે આવા પ્રસંગે કાને અતી વ્યાકુળતા ન હોય

વચુ ગાડી આવે છે અને તેમા બેસી જવા સૌથી પહેલા છોકરાઓ અર્ધા પહેરેને કપડે જ અદર જઈને ગોઠવાઈ જાય છે

અન્ના કપડાને જટન તો દે માથુ તો સરખુ એળાવ'

અરે જવા દેને-બધુ ભરાભર છે!

ચાનો ચાનો-જટ બધા ગાડીમા ગોઠવાઈ જાન' એ ફો'

અર પચુ સાકામા બધુ બરાબર દાકુ છે ને? નહીં તે બિલાડી બટ બગાડી મૂકશે

એ હા''

એ તો હા કહે પચુ વુ જાતે જઈને તપાસી આવ 'વડીને કહુ અને વહુ કપડા પહેરતી પહેરતી જોરે અર્દ

અને એમ આજુ ધાડુ મારીઆમા છેડે જઈને મોલાવુ અને ગાડીએ બિપડી

‘અત્યા જરા ઝડપથી દંકારજો! વખત ચર્ચ ગયો છે. ગાડી આવે તે પહેલાં પહોંચવું જોઈએ.’

‘તમે મોડું કયું’ અને હવે અમને અકળાવો છો? જનવરને મારી થોડા નંખાય છે!’ ગાડીવાળાએ થોડાને આછી ચાબુક ફટકારતાં દાંડમાંથી ટાંટે પેટ કહ્યું.

‘તમે લોકો છો જ એવા! સારે પ્રસંગે પણ કોઈને ને કોઈને મારી નાખવાની વાત તમારા મોઢામાંથી નીકળેજ!’

‘ભાઈ, મારે માટે ઘડિયાળ લાવવાના છો!’

‘તે પહેરજો ને! પણ ભાઈ દેશો ત્યારે ને? હું જ ના કહીશ. તું જોઈશ તોફાન કરે છે?’

‘હવે નહીં કડું! મારી બહેન નહીં?’ ચાલતી ગાડીએ અંદર મીઠી રકઝક ચાલે છે!

રેશને ગાડી પકોંચે છે અને વડીલ ઝટ બેતરીને ગાડીવાળાને પૈસા ચૂકવે છે, અને સૂચના આપે છે: ‘તમે બધાં દરવાજા સાથે બિંબાં રહેા, હું આ ઝટ પ્લેટફોર્મ પાસે લાઈને આઉં છું. પણ બિંબાં રહેા, માથાં ગણી લઉં... એક, બે, ત્રણ... કુલ્લે ખાર જણ્યાં એક મારી—તેર થયાં. જવ બધાં દરવાજા બિંબાં રહેા....’

છેવટે બધાં પ્લેટફોર્મ પર પકોંચે છે. અંદર અંદર ચર્ચા ચાલે છે: ‘ભાઈ કયા ડબ્બામાં બેઠા હશે? તે ડબ્બો કયાં બિંબો રહેશે? અનેક તર્કો થાય છે અને આખું ધાડું ધડી આમ તો ધડી તેમ બીજું રહે છે.

‘અત્યા ગાડી આવવાનો સમય ચર્ચ ગયો છતાં ઘંટ કેમ વાગતો નથી?’

‘કયાંથી વાગે?’

‘કેમ?’

‘મોડ’ પર લખ્યું છે, ગાડી લેટ છે...’

‘ઓ ભગવાન! આ ગાડીનું ન સુધર્યું’ તે ન જ સુધર્યું!’ દુનિયા સુધરી ગઈ પણ આગાડી ન સુધરી! ચાલો બધાં ત્યાં બાંકડે, ગાડી મોડી ચર્ચ છે.’ વડીલ

સૂચના આપે છે અને બધાં કચવાને મને બાંકડા તરફ જાય છે પણ એકે ખાલી નથી. એટલે બિંબાં રહે છે.

આવનાર ભાઈ વિશે અંદર-અંદર વાતો ચાલે છે. કોઈ કહે છે કે ભાઈ મારે માટે આ લાત્યા હશે ને બીજું કહે છે કે ભાઈ મારે માટે ફલાણું લાત્યા હશે. પછી ભાઈ પાંચ વર્ષમાં કેવાક બદલાયા હશે તે વિશે તર્કવિતર્કો ચાલે છે.

‘અત્યા તું બધી વાતમાં ડાકું મારે છે તે ભાઈ ને ઝોળખે છે? એ ગયા ત્યારે તો તું આવડોક હતો! બોલતાં ચે નો’તું આવડતું!’

‘હા, હા—હું ઝોળખું છું. ભાઈની ઊંચિ ધરે છે ને!’ ટેંશિયાએ ફૂટતાં ફૂટતાં કહ્યું.

ત્યાં ઘંટ સંભળાયો અને આખું ટાળું વાત અટકાવી પ્લેટફોર્મની ધાર પર જવા લાગ્યું. ત્યાં સૂચના મળી કે, ‘આ તો ખીજી ગાડી, સામે પારે આવે છે તેનો ઘંટ વાગ્યો!’

‘મૂઆ આ ગાડીવાળા! એમને કોઈના હોંશ-હરખ સાથે શું લાગે વળગે?’ કોઈએ બળાવો કર્યો

પેલી બાજુ, આગાડીના ડબ્બામાં બેઠેલા ભાઈની મીઠી

મૂંઝવણ કંઈક આવી જ હતી. એકાદ રેશન આપેથી જ બધો સામાન એક ઠેકાણે ગોઠવી ખારીએ આવી બહાર માથું કાઢીને જોતા હતા કે ક્યારે મારા વતનનું રેશન આવે...

અને છેવટે રેશન આવ્યું...

વૈશાખજેઠની અકળામણુ પછી બળબળતી ધરતીને માથે પ્રથમ બોહાર પડે અને હળુ હળુ બીની સંગઘ કોરે તેમ સૌના મોઢા પર પ્રેમભીતું હાસ્ય સ્ફૂરી રહ્યું.

વડીલને નમ્યા પછી એક પછી એક સોને ભાઈ મળીને પ્રણામ કરતો હતો ત્યારે અત્યંત શોખ સાથે એક જવ્યુ જરા કોરે, પાલવ સંકેતી મોડું ટાંકી બિંબું હતું—એની વૈશાખજેઠની અકળામણુ હજી ચાલુ હતી. નહીં વધી હતી.

★

હતાશા, આજ પૂરું છું તને હું એક વાત—
ઉપા ના હોય એવી એક પવ્વ દીટી છે રાત?

નાચાલાલ દત્તાણી

[પાન ૩ થી ચાલુ]

જેમ ગાંધીજી મધ્યા તેમ જુહાનવણ દ્વારા વિનોબાજી માવૈનિક નૈતિક ઉન્નતિ માટે જ મથી રહ્યા છે એ અડધી કેમ થાય એ પણ વિચારના યોગ્ય બાબત છે

પારસ્પરિક અસર—આજની જાગૃતિ થતી અને વિદ્વાનની દૈનિક અટકાની કૃતિયાત્મા અંકિત અને સમાજ પર એક સાથે અનેક બળો, વિચારો અને અસરો કામ કરે છે. ફરક દેશમાં સૌથી વધુ વ્ય. પી. અને સ્ત્રી કૃત રિલેસીટી કે તત્ત્વજ્ઞાનની અસર સૌથી પ્રબળ હોય છે. જે દેશમાં વિચારસરણી પ્રબળ અને તે મુજબના એક વાદ ઊભો થાય છે વાદને સ્વતંત્ર રાખનાર મુક્ત વિચાર છે મુક્ત વિચારને ટેકો આપનાર ફિલસૂફી છે ગાંધીજીની ફિલસૂફી આવી ફિલસૂફી છે જે વાદથી પર રહી શકે છે, જે વિચારના સ્વાતંત્ર્યને ટેકો આપે છે અને તને સલામતી આપે છે આથી જ ગાંધીજીની આ વિચારક્રાંતિને આજના વધારતા વિનોબાજીએ સાર્વત્રિક સમન્વયનું કે ખરી ક્રાંતિ વિચારની ક્રાંતિ છે એમ થાય તે જ તેમણી વાદ થતો અટકે અને પરિણામે વાદની કોઈપણ સકુચિત્તાની અસર રાજકારણ અને ઉપક્રમે અર્થકારણ, સમાજકારણ અને સમાજની નીતિમતા પર થતી અટકે એથી ઊંચડું વિચારની ક્રાંતિ સમાજના આતરનાક ઇતિહાસ પરિવર્તન લાવી સમાજજીવનના અગોચાર ભેગા રાજકારણ, અર્થકારણ અને સમાજકરણને વ્યવસ્થિત ગોઠવતી રહે અને એ બધોનો સહજ સમન્વય સમાજ સમાજજીવનના બધા અંગોમાં અને પાસામાં સમન્વય લાવના માટે માનવજાતના ઇર્શનમાત્રમાં સમન્વય સધાવો જોઈએ એમ થાય તે જ વાદાવલ અટકે વિચારમુક્તિ અને સમાજમાંથી હિંસા દૂર થઈ રહે અને માનવજાત નિર્મળપણે પ્રગતિને પધે પડે.

શાંતિમય ક્રાંતિ—આ સમન્વયમાં શાંતિમય ક્રાંતિના બીજ છે કારણ કે તેનો આધાર શાંત સૌમ્ય સત્યાગ્રહ છે અને સત્યાગ્રહ જ તેનું સાધન છે તથા સૌમ્યનમ સત્યાગ્રહ જ તેનું પરિણામ છે સમન્વયના જીવંત શાંતિ છે શાંતિ સાથે ક્રાંતિ છે અને ક્રાંતિ સાથે પ્રગતિ છે, તથા જીવંત ઊર્જાકરણ છે જાગૃતને આની પ્રતિતિ કરાવવાની છે અને તે કેમ થાય તે વિનોબાજી બતાવે છે 'વર્ણ આપણને શાંતિ બાંધી હોય તેો આપણે સાંભળ કરી આપવું રહ્યું કે શાંતિમાં પણ એક એવી તાકાલ છે કે જે સમાજની વ્યવસ્થા પવન શકે

છે—ધીમે ધીમે અને ધીરે ધીરે નહી, પણ બરાબર ક્રાંતિની જેમ અડધજેર એને આપણે શાંતિમય ક્રાંતિ વાદ અથવા સત્યાગ્રહ કહીશું" (કા. ભા. પા. ૪૩)

આથી સત્યાગ્રહની વ્યાખ્યામાં પણ વધારો થયો, ઉમેરો થયો. સ્વરાજની સીધી લાડત વખતે સત્યાગ્રહ તીવ્રરૂપે દેખા દેતો બાકી તેનું શાંત સ્વરૂપ રચનાત્મક કાર્યક્રમમાં દેખા દેતું સ્વરાજ આપ્યા માદ આર્થિક અને સામાજિક સ્વાતંત્ર્ય માટે તીવ્ર સત્યાગ્રહની જરૂર ખરી કે કેમ એના સવાલના જવાબમાં કરેલી તેમની રજૂતા સત્યાગ્રહના સાચા સ્વરૂપને વિશદ કરે છે સત્યાગ્રહની મૂળ ધારો જ સત્ય સૌમ્ય અને સક્રિય શાંતિ છે તેનો આધાર આત્મવળ છે આમાં શાંતસ્વરૂપ છે સૌમ્ય છે એટલે સત્યાગ્રહને તીવ્ર બનવું હોય તો આત્માની સૌમ્યતા વધુ પ્રગટ થવી જોઈએ તેથી સત્યાગ્રહની તીવ્રતા તમા સૌમ્યપણામાં જ છે હૈમિયોપદ્યોમાં દર્શાવેલ પ્રુદ જમ વધારે ને દાસ જેમ સૌમ્ય ને સૂક્ષ્મ તેમ તેની અસર વધુ તીવ્ર બાપ સત્યાગ્રહમાં પણ તીવ્રતરનો અર્થ સૌમ્યતર સ્વરૂપનો છે વિનોબાજીએ કરેલી તીવ્રતાની વ્યાખ્યા સત્યાગ્રહના મૂળ વિચાર અને પદ્ધતિને આગળ લઈ જાય છે સત્યાગ્રહનું એથી વધુ બેડાણ થાય છે તમણે કહ્યું કે આને તેઓ ગામેગામ કટ વેળીને છૂંચી ગયા છે તે પણ એક જાતનો સૌમ્ય સત્યાગ્રહ જ છે એ સૌમ્ય સત્યાગ્રહ કેટલો ફળદ્રુપ છે કે તેમાંથી સંપતિદાન જીવનદાન જેવી પ્રગતિઓ થયું શેની ચર્ચ અને સત્યાગ્રહના સ્વરૂપને વિસ્તૃત થવાની તક મળી નવા નવા ન્યાયત્મક કામેની એમાં તક છે અને ને વડે જ તે સમૃદ્ધ ચર્ચ શકશે એવી રજૂતા વિનોબાજી કરે છે "તમે જુઓ છો કે જુદાજુદામાંથી સંપતિદાન નીકળ્યું, આ હવે જીવનદાન નીકળ્યું આ બધી જુદાજુદાની શાખાઓ છે એનો નિસ્તાર એટલો થશે કે જે રચનાત્મક કામો છે તે બધા તે એમાં આવશે જ, પણ સમાજજીવનના બીજા પણ જે જે નૈતિક અમર છે તે પણ એની અંદર આવી જશે એના મૂળમાં કોઈ અજાણત તત્ત્વજ્ઞાન ન હોત તે આ બધું ન થાત" એ મૂળનું તત્ત્વજ્ઞાન છે (કા. ભા. પા. ૧૩, ૧૪) ગાંધીજીનું સત્યાગ્રહી વિચારદર્શન.

જુદાન નિમિત્તરૂપે—જુદાનની પાછળ કયું તત્ત્વ ઝળ છે તે તો આપણે જાણે તેના દ્વારા બારતીય સ રફતિ અને ફિલસૂફી જ રિલેસિ આકાર લઈ રહી છે ગાંધીજીની ફિલસૂફીમાં તેને 'વચકાઈ' અને 'દેશાનિક' સ્વરૂપ

મણ્યુ' અને વિનોમાછા હાથે તે વધુ વિશદ, વધુ વિસ્તૃત અને વધુ નિગતપૂર્ણ થતુ જાય છે જુદાન યજ્ઞંતે વ્યક્ત થવાનું નિમિત્તમાન છે, તેની પાછળ તે સમન્વયને પોષતી વધારતી ભારતીય હિન્દુસી જ રહેતી છે. આ હિન્દુસી એકાક્ષરમા 'સર્વોદય' તરીકે ઓળખાય એ યોગ્ય જ છે વિનોમાછ આ વાન ઉદાહરણ સાથે સમ જાવે છે ' જેમ બગવાન શુદ્ધ યજ્ઞની પશુહિંસાના બાજુ પક્ષને ઉપાડીને સમગ્ર સૃષ્ટિની સાથે કરણાથી વર્તવાનો વિચાર ફેલાયો તે જ રીતે હું સર્વોદયનો વિચાર જૂ. ૧ નના બાબ કાર્ય હારા ફેલાવના માયુ છું (કા બા પા ૫૦)

સામ્યયોગ:-સર્વોદયને માટે સૌમ્ય સત્યાગ્રહ ખરી પદ્ધતિ છે તે સામ્યયોગ તેનું ખરું સાધન છે સૌમ્ય ત્યા જ સામ્ય તેથી વિનોમાછ સામ્યયોગનું કાર્ય વર્ણવે છે "આ સામ્યયોગને આધારે આપણે સર્વોદય સમાજનું નિર્માણ કરના માગીએ છીએ (કા બા પા ૫૧) સામ્યવાદનો સાચો જવાબ સામ્યયોગ છે બાર તમા કોઈ વાદ ટકી શકે એમ નથી તેને વાદાવાદ પસંદ નથી પણ એ તો યોગને માનનારો દેશ છે વિવિધતાખરી દુનિયામા બૌતિક રીતે સામ્ય સાધવું અશક્ય છે પરંતુ

(વિવિધતા રહેવા છતાં તેની આરપાઝ રહે) સામ્યકારી ચેતન્ય તો સૌ કોઈ અનુભવી શકે છે આના સામ્યનો વ્યવહારમા અનુભવ કરવાને સામ્યયોગની રચના છે તેથી વિનોમાછ તેને વિશદ કરે છે "સામ્યયોગ માને છે કે દરેક માનરમા એક જ આત્મા સમાનરૂપે હોય છે સામ્યયોગ માણસ માણસ વચ્ચે બેદ નથી પાડતો સૃષ્ટિમાત્રમા આત્માનું એક જ અધિષ્ઠાન છે તેથી જ્યાં સુધી બની શકે ત્યાં સુધી પ્રાણીમાત્રની રક્ષા કરવાનો પ્રયત્ન આપણે કરવો જોઈએ" (કા બા પા ૫૩) આથી સામ્યયોગ શું અર્થકારણમા કે શું સમાજ કારણમા કે શું રાજકારણમા આપ્રનામ ક્રાંતિનો વિચાર દાખલ કરે છે અર્થકારણમા જમ II પ્રતિષ્ઠા અને તર્ક દ્રિત સ્વયં સ પૂર્ણતા સ્થાપે છે સમાજકારણમા સમાનતા વદા કરના માગે છે અને રાજકારણમા રચનાસિત સમાજરચના માગે છે બધાનો સાર આપતા તેઓ તેનું વર્ણન કરે છે મારો દાવો છે કે સામ્યયોગ નૈતિક મૂલ્યોમા પરિવર્તન કરે છે, કારણ કે એનો પાયો આધ્યાત્મિક છે અને તેથી તે જીવનની બધી શાખાઓ અને ઉપશાખાઓમા આમુલામ - ધરમળથી ક્રાંતિ કરે છે' (કા બા પા ૫૮)

શિખ ડી • અનેક વેશે

મહાભારત યુદ્ધમા લિષ્મ પિતામહે શિખ ડી સાથે લડવાનો ઈન્કાર કર્યો કેમકે તે નિર્બળ હતો એની એથે અર્જુન લડ્યો અને તેના બાણથી લિષ્મ પિતામહે વીધાનાનું પસંદ કર્યું

સામાન્ય વ્યવહારમા પણ કોઈક દાખલા એવા જોવામા આવે છે ખરા કે, કોઈ મોટા માણસ પોતાની કક્ષાની સામી વ્યક્તિ પાસે કોઈક ગંભીર કામ માટે સામાન્ય માણસને મોકલે છે ત્યારે તે તેની સાથે વાતચીત કરવાનો ઈન્કાર કરે છે અને મૂળ માણસનો આગ્રહ રાખે છે

કેટલાક મા માપ એના પણ હોય છે જે ખીજનું અપમાન કે ટેકરી કરના ક્રમ્મ છે પણ પોતાનામા તેમ કરવાની હિમ્મત નથી હોતી ત્યારે પોતાના બાળક કે તોફાર પાસે અડપના કરાવે છે સામેની વ્યક્તિ ત્યારે માનમેઓ કે સમાન કક્ષાનો આગ્રહ રાખતી હોય તો તે એમને કરી જવાબ આપતી નથી કે જવાબમા તેની સાથે એવો જ અઘડિત વર્તોવ કરતી નથી કેમકે તેમા તેનું પુરું ગૌરવ પોતાના જ હાથે ધવાય છે

કોઈ સ્ત્રી પોતાના પતિને અધિક વાત સંધિ સીધી ન કરી શકતી હોય ત્યારે તે બાળકને મારપીટ કરી પતિને બોલવા પ્રેરે છે અને જો તેમા સંકેત થાય તો સામસામી જલાળોડી જમી જાય છે પણ પતિ જો ગૌરવના હાલવાનો હોય તો એવા આડકતરા આવેલા ઝગડાને નકારે છે

આજની જે મહાસત્તાઓના દાખલો નિચારીએ તો તેઓ પણ શિખ ડી જેવા નિર્બળ નાના રાજ્યોની આડમા લડે છે' ન કરે નારાયણ અને જો ત્રીજું વિષયુદ્ધ યજ્ઞ તો કોઈ નાના રાજ્યના નિમિત્તે જ' શિખ ડી જ લિષ્મને અર્જુનની હુકે પડકાર ફેરો' અહસોસ એનો જ કે કોઈ મહાસત્તાને લિષ્મ જેવા ગૌરવનો આગ્રહ નથી

મૂર્ખ અને ડાહ્યો

ચાંદણ અને વાંગાઉ પર્વત લંગભંગ
અઢીસો માઈલના ઘેરોવામાં પથરાયેલા
હતા, અને લાખો કૂટ ભિચા હતા.

એ પર્વતો પર ઉત્તરે એક પચાસ
વર્ષના ધરડો માણસ તેના કુટુંબ સાથે
રહેતા હતા. લોકો એને મૂર્ખ કહેતા.
એનું ધર પર્વતોની મામે હતું એને કાઈ
ઠેકાણે જવું આવવું પડતું ત્યારે દરેક
વખતે લાંબુ ચક્કર કાપવું પડતું. ખૂબ
ચાલવું પડતું અને તે એને ખૂંચતું. એક
દિવસ એણે વિચાર્યું કે સહેલાઈથી આવ-
ન થઈ શકે એવો કાઈક માર્ગ કાઢવો જ
ભેદ છે. આમ તો કેટલો બધો સમય
અને કેટલી બધી શક્તિ, નકામાં ખર્ચાય
છે? એને એક માર્ગ સૂઝયો આખા કુટું-
બને ભેરું કરી એણે પ્રસ્તાવ મૂક્યો.

‘ભુખો, આપણને આ સામેના
પર્વતો માર્ગમાં આવે છે. કયાંય જવું
હોય તો એને પાર કયો વિના જવાય
નહીં. કેઈ કામ ઝટ પતે નહીં. તો
આપણે આ પર્વતોને ખોદી કાઢીને
સપાટ મેદાન બનાવી દઈએ તો કેમ?
જો એમ કરીશું તો દક્ષિણ દિશામાં હાન
ઈવ નામની જગ્યા મુઠી એક-સાડકે પણ
બનાવી શકીશું.’

એની પત્ની સિવાય બધા એના
વિચાર સાથે સહમત થયા.

એની પત્નીએ શંકા કરી: ‘તમા-
રામાં એક ટેકરી ખોદી કાઢવાની તો
શક્તિ નથી, પછી આવડા મોટા પર્વત
શી રીતે ખોદી કાઢશે? અને ખોદેલી
માટીને નાખશો કયાં?’

‘અમે એને સમુદ્રમાં કેદી દઈશું.’
મૂર્ખ જવાબ આપ્યો.

પછી તે પોતાના પુત્ર, પૌત્ર સાથે
પર્વત પર ગયો. ત્રણેના હાથમાં મોટા
મોટા મોટા ત્રિક્ષત્ર હતા. એમણે માટી
અને પથ્થર ખોદી કાઢ્યાં અને મુંડલામાં
ભરી સમૂદ્ર લઈ ગયા. એ મૂર્ખને એક
પારોશણ હતી એનું નામ ચિંગ એને
આડેક વર્ષના એક પુત્ર હતો એ છોકરો
પણ મૂર્ખને મદદ કરવા ગયો માટી-પથ્થર
ને સમુદ્રમાં નાખવા લઈ જતાં એમને
નહિનાઓ ઢાળ્યા.

નદીના વળાંક પર એક બીભે માણસ
રહેતા હતા લોકો એને ડાહ્યો કે ભુલિ-
શાળી કહેતા. માટી-પથ્થર સારીને સમૂદ્ર
જતાં મૂર્ખ અને તેના સાથીઓને ભેદને
તે પેટ ભરીને હર્યો અને તેમ કરતાં
રોકવા તેણે બધા પ્રયત્નો કર્યા.

ડાહ્યાએ રાડ પાડીને કહ્યું: ‘બસ,
બસ’ બેવકૂફીની હદ ‘માવી ગઈ! તું
માવ વરડો અને અશક્ત થઈ ગયો છે.

તારાથી પર્વતના એક મોટા પથરો જે ખસવાનો છે? તો પછી આટલી બધી માટી ને પથરા શી રીતે ખસેડશે?'
 'તું' જે મોટા મૂરખ લાગે છે!' મૂખે જવાબ આપતાં કહ્યું: 'તારામાં આ મારી પાડોશણ વિધવાના દીકરા જેટલી જે અકકલ નથી! આ કામ કરતાં હું મરી જઈશ પણ મારો દીકરો તો પાછળ રહેશે અને તેની પાછળ તેનો દીકરો -
 આમ મારો વંશ તો પેઢી દર પેઢી ચાલ્યા જ કરવાનો છે. અને આ પર્વત થોડો હવે ઈચ્છે જેટલો જે વંધવાનો છે? એ તો અમે જોઈવાનું ચાલુ રાખીશું તો નાનો ને નાનો થતો જશે. પછી શા માટે એને પાડી નાખી સમથળ જમીન ન બનાવીએ, કહે એઈએ?'
 ડાહ્યા પાસે એનો કશો જવાબ ન હતો. [ચીની નીતિકથા]

પ્યારા બાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૬, પરદેશ માટે સિલિંગ ૧૨. લવાજમ મનીઓડરમાં કાપોલયને સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ ગ્રાહકો નોંધાય છે. દર માસની બારમી તારીખે અંક પોસ્ટ થાય છે. થોડી નક્કો હાથકાગળ પર હાથાય છે. તેવું વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં આદ, પરદેશ માટે સિલિંગ ૧૬, પત્રબ્યવહારમાં ગ્રાહક નંબર અવશ્ય લખવો.

'પ્યારા બાપુ' કાર્યાલય, રૂપાયતન, જૂનાગઢ

ગીતાંજલિ - એક અધ્યયન

લેખક : શુરુદયાલ મલિકકણ, મૂલ્ય : સવા રૂપિયા

શુરુદેવના વિખ્યાત કાવ્યસંગ્રહ 'ગીતાંજલિ'માંના કાવ્યોનો તેમના નિકટના અતિવાસી મલિકકણે મર્મરૂપથી છતાં સરળ પરિચય કરાવતા આપેલા પ્રવચનોનો કાવ્યો સહિતનો સંગ્રહ. પ્રકાશક : રૂપાયતન પ્રકાશન

અનુક્રમણિકા ... ૧૨૦ માર્ચ ૧૯૫૬

પૃષ્ઠ

૧ સત્યાગ્રહી જીવનદર્શન ...	સાંતિભાઈ દેસાઈ ૨	૬ પૂર્ણચોગ ...	મકરન્દ દવે ૬
૨ તું હી ...	રાજેન્દ્ર શાહ ૩	૧૦ પરદેશ જતા સિદ્ધ મંડળ ...	કલ્પી ૧૧
૩ 'હું જ મારો એકમાત્ર શિષ્ય છું' ...	કા. કા. ૪	૧૧ યાનદેવ - ચિંતનિકા ...	વિનોદભાઈ ૧૨
૪ મેં શું કહ્યું? ...	કલ્પી ૫	૧૨ મનુષ્ય એટલે કેમ? ...	સ્વામી શિવાનંદજી ૧૪
૫ માનવી, પ્રજુની મેં ર ...	રતિલાલ-અનિલ ૫	૧૩ આ કૂલ, પેવાં કૂલ ...	ગમનારાયણજી ૧૬
૬ કતલ દ્વારા કાન્તિ નહીં આવે! - જયપ્રકાશનારાયણ ૬		૧૪ વૈશ્યાખજેની અકળામણ - રતિનાથ અનિલ ૧૬	
૭ રાહુલ અને લવ-કુશ ...	રતિલાલ-અનિલ ૭	૧૫ નિષ્ફળ પ્રયાસ ...	શેખાદમ આનુવાળ ૨૦
૮ બે સારથિ ...	રતિલાલ-અનિલ ૮	૧૬ મૂખ અને ડાહી ...	૨૩

પ્રકાશક અને મુદ્રક : ધીરેન ગોંધી - રૂપાયતન મુદ્રણાલય - જૂનાગઢ

અમારાં પ્રકાશનો

આપા હતા બાપુ [ભાગ ૧-૨-૩]

મૂલ્ય : ફરેક લાગણું પચાસ-પચાસ નધા પૈસા

૧૯૫૫ બાપુજીની બહુમુખી પ્રતિભા અને વિરલ વ્યક્તિત્વનાં અનેક પાસાઓનો પરિચય કરાવતા પ્રેરક જીવન-પ્રસંગોની પુસ્તિકાઓ.

ગાંધી-ચરુ

લેખક : શ્રી ચરુદયાસ મલ્લિક : મૂલ્ય : સવા રૂપિયા

શ્રી કાશ્યાપજીએ કાલેલકરે આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના 'ભાતની અંજલિ'માં આ લેખમાળાનું મહત્ત્વ સમજાવતાં લખ્યું છે :

“વૈષ્ણવ બ્રહ્મો જેમ મયોદા પુરુષોત્તમ રામચન્દ્ર અને લીલા વિષ્ણુ કૃષ્ણચન્દ્ર વધ્યે અલોહ જોઈ શકે છે તેમ જ ચરુદયાસજી પણ ચરુદેવ અને ગાંધીજી વધ્યે અલોહ જુઓ છે એમની એ અલોહ દૃષ્ટિ એમણે આ નાનકડી નેજામાળામાં અનેક રીતે વિશદ કરી છે”

મસ્તીની પળોમાં

લેખક : રતિલાલ-અનિલ : મૂલ્ય : પંચાતેર નધા પૈસા

પોકેટ સાઈઝના, ઊંચા રંગીન કાગળ પર રંગીન ચાલીમાં છાપેલ આ સુંદર મુકાબે સર્વે વિશે ભણીતા વિવેચક શ્રી વિષ્ણુપ્રસાદ ર. ત્રિવેદી લખે છે :

“તમારા કેટલાક મુકાબોમાં વિચાર અને રચનાનો આકર્ષક આકૃતિ છે. ‘વસંત માગીને’, ‘દહેવાતું સ્વર્ગ’, ‘કોને જયે?’ જેવા એવા ઉદાહરણો છે. ‘ધ્રુવ’, ‘અખમતા જેનું લક્ષ્ય’, ‘મૃતિના પથ્થરને’, જેવામાં લખેલાં સ્વનિ આકૃતિદાર છે.

‘આત્મા સમૃદ્ધ થયા કરશે તેમતેમ તમારી કવિતામાં વધારે સૌન્દર્ય’ આવશે”

હમરો અને તુલસી

લેખક : રતિલાલ-અનિલ : મૂલ્ય : બે રૂપિયા

ગીતા, એકલો અને મુકાબોના આ સંગ્રહની પ્રસ્તાવનામાં ભણીતા સાહિત્યકાર શ્રી ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહ લખે છે.

“બાપુ અનિલે પોતાની કવિતાઓને “હમરો અને તુલસી” માન્યા છે....એ પણ જગદીમાં બે વસ્તુ જરૂર છે; હમરાયું સૌરભ અને તુલસીનો તીવ્ર મધુર આસ્વાદ તં કરતાય વિશિષ્ટ છે એ માનવ-ગ્રંથગીના નક્ષ કવિની પર્ણામંજરીનો દ્રવ્યશુષ્ક, બે અત્યંત બહાની પેઢે તેના પ્રત્યેક પર્ણમાં વ્યાપેલો છે અને તેનું પાન કરનાર પાકક કે ખોતાને રૂવનસ્વાસ્થ્ય માટે પચ્ચકાવક સર્વ નીવડે તેવો છે”

અલ્લાહના બંદાઓ

સુસ્તિમ સંગો, એકલિયા, ફૂદીર અને ખતીફાઓના જીવનના પ્રેરણાદાયક પ્રસંગોનો સંગ્રહ, સંગીત, દોષક નાનીમાં અને સુષ્ક છપાઈમાં રૂપાચળ પ્રકાશન તરફથી પ્રગટ થયેલ છે. મૂલ્ય : ૮ નધાના - ચોટ્ટીકા સાથે નધા પૈસા.

ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા : લેખક : ચરુદયાસ મલ્લિક

માનવવજીનને જીવે ને જીવે લઈ જવાની પ્રેરણા આપતા બાપુના આદરોને કૃતિમા પ્રવાસવર્ષનામાં ચૂંટી લેવામાં આવ્યા છે. મૂ. ૨૦ નધા પૈસા.

રૂપાચતન પ્રકાશન, જૂનાગઢ

વસંત-આગમન

હેમંતની આછી આછી થતી જતી ઠંડી છેલ્લી વિદાય લે છે તે પહેલાં તો સુકુમાર ગીર વદન પર દારવના ટસિયાં ફેટે એમ આંખાની પાંદડાં-ઝાંડલી પર મોરની ઝાંડલી નવનળત સિંથુ પેટે ડોકિયું કરે છે અને થોડા સમયમાં તો મોરથી આત્મહતિ આંખો ફૂલઝાડ જેવો લાગે છે!

પેશુ એક ઝાડ, જેનું લાકડું સાત પોયું અને પાણીભર્યું છે, તેણે પાંદડાં ખખેરી નાખ્યાં છે—નવલક્ષ્ય પરિધાન કરવા કોઈ રોજિંદો લેખાશ ઉતારી નાખે તેના જેવું તેનું શ્વ છે. એનું લાકડું મહિનોએકેકે કપીતે રાખી મૂકે તો ય બિનાયતને બારે લોભથી જળજી રાખે એવું એ ઝાડ કુમારભયો આજીવનમાની કુનોથી જા તડો ભણું હોય છે ત્યારે જાણે આતરાબાજના ઝાડ જેવું લાગે છે.

કાટાણો શિમળો પશુ કુબડે શરીરે રત્નકંઠણ સાં લાલ લાલ ફૂલો ખરછટ, કાંટાળા ને જખરી ઝાંખી ઝળખે પહેરીને ઊભે છે, ત્યારે કોઈ અડીખમ આત્વિત્તી ઝાણે કપડે અને આઝાં બલકંઠારે કોઈ મહોત્સવમાં જવા જતી બીનીને ઊભો હોય એવું લાગે છે.

પલાશ પશુ પાંદડાં ખખેરી નાંખીને પુષ્કળ આજણ્ય આંજીને કારચક બમરોમાંથી કોઈ અભિયાળી કેસરી આખે જેવું હોય એમ કેસડાંનાં દર્શન કરાવે છે.

સાપ કાંચળા ઉતારે તેમ કેટલાંય કલઝાડો પાંદડાં સાવ ખેરવી નાખે છે અને ખડી ધીરે ધીરે ફૂલોથી બરાતા ભય છે.

વૃક્ષનાં મૂળિયાં જે રસ ખેંચાડે છે તેનાથી જ પાંદડાં વિકસે અને તેનાથી જ ફૂલ અને ફેલાકનાં ફળ પણ વિકસે છે! મૂળે રસ એક છે, પણ જાતુએ જાતુએ જુદી જુદી ચીજોને પોષે છે. એ પશુ કુદરતની એક લીલા છે—વસંત-આગમન સાથે મધ્યોહી પતંગિયાં બમરો અને અનેક જાતનાં પક્ષીઓ પણ આપી મરે છે પ્રેતો, ફૂલઝાડે જાણે ઉગામી ધર્મ રહી હોય છે.

એ નવા નવા પ્રવાસીઓ કેથાથી આવ્યા! આજ મધ્ય કલા હતી! કેમ છપાયા હતા! એવો પ્રશ્ન સહેને ઉદભવે ‘કુદરતની કળા અને લીલા ન્યારી છે’ એમ કહીને ધડીક મન સાંત્વન મેળવે છે. પણ પછી ધીરે ધીરે ચાનને પ્રકાશ ફેલાય છે—અરે વૃક્ષની વાત જવા દે, આ તારી જ વાત કર—તું રોજ રોજ શું આ ફૂલઝાડે આટલી રિશ્ત દૃષ્ટિથી જોતો હતો! એ દૃષ્ટિ શું તને હમણાં જ પ્રાપ્ત થઈ પહેલાં ન હતી? હતી જ, પણ સમય આવ્યો અને એ પ્રગટ થઈ, જે પ્રસન્નતા હૃદયમાં ગૂળ હતી તે પણ ખીસી ઊઠેલાં પુષ્પઝાડોને જોઈને પ્રગટ થઈ. એ તારામાં હતી જ, સમય આવ્યો અને એ પ્રગટ થઈ—આ એવું જ આ ફૂલોનું. ને તો વૃક્ષમાં જ કદાચ મેલાં હતાં, વસંત આવી અને પ્રગટ થયાં. કોઈ એવો પ્રસંગ, એવો સમય આવે કે કે પ્રસન્નતા પ્રગટ થયા વિના રહેતી નથી. કાલમ કોણ હસે છે? અને છતાં ન્યારે અમુક પ્રસંગે, અવસરે પ્રસન્ન! પ્રગટ થાય છે ત્યારે કેમતે આજે થઈ નથી. તેવું જ આ ફૂલો, પતંગિયાં અને પખીઓનું. કુદરતની એ કળા અકળ કે અજાણી નથી, જાણીતી અને આનંદમય છે. પણ તને ધીરજથી વિચારવા-જોવાની ફૂરસદ નથી એટલે એકાએક કંઈ નવું નવું દેખાય છે કે, લીલા ચમત્કાર લાગે છે. તારી ગુપ્ત જિજ્ઞાસા એકાએક કેમ જાગી ઊઠી એનું જ એક આશ્ચર્ય તને થતું જોઈ તારી ને આ વૃક્ષોની જીવનશૈલી કંઈ જાણ જુદી નથી. પણ તું તારાથી જ ધીરે ધીરે અપરિચિત થતો ભય-કુનિયાનાં કંઈવાતાં કામોના બારે જોજ લઈને સતત ફરે છે એટલે!—પછી પરિચિત મનર, પરિચિત મનરને તે તે વીસારે પાડ્યું છે—તે દશમાન થાય છે, રપોઈ છે ત્યારે અપરિચિત મનરને જોતાં પણ, માનવર ન એવો છે કે પ્રસન્નતા જન્મે જ, એટલે અચાની તં પૂછે છે: અરે આ બધું કયાં છપાયું હતું! કપાળી પ્રગટ થયું! પણ તે તો હતું જ—રોજ તું જુએ છે એ જ ધરતીમાં કળા, ધંધરી કે માનવીય, ‘અકળ’ નથી—અનંદ મય છે; અગાન વધારીએ એટલે ન કળાય તેમાં દોષ કેનો!

૫૫૧ ૧૦
એપ્રિલ ૧૯૫૫

૨

જીવનકાવ્ય

ગીતાંજલિ : એક અધ્યયન

શુરુદેવ રવીન્દ્રનાથ ટાગોરની “ગીતાંજલિ” જગપ્રસિદ્ધ છે. શ્રી શુરુદેવાજ મહિલકની તો એ જીવનસંગિની બની છે, જેમ જેમ આ સમર્થ કૃતિમાંની કવિતાઓનો અર્થ એમને વધારે ને વધારે સ્પષ્ટ થતો ગયો તેમ તેમ એમાં અવગાહન કરવાની એમની વૃત્તિ વધારે ને વધારે પ્રબળ બનતી રહી છે. ‘ગીતાંજલિ’ વિશે ઘણા કાવ્યરસિકોનો આ અનુભવ છે. શ્રી મહિલક ચાર પાંચ વર્ષ પહેલાં આ ૧ તકમાંની કવિતાઓ રૂપાયતનમાં મિત્રો સમક્ષ વાંચી સંભળાવ્યા પછી તેના પર પોતાને સૂઝતા વિચારો રજૂ કરતા અને તે વિચારોની તેમના મિત્ર શ્રી ભારદ્વાજે જે નોંધ લીધી હશે તેને આધારે આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે. કવિતા એના અર્થ સમજાવતી વેળા શ્રી મહિલકે શ્રી નગીનદાસ પારેખના આ જ પુસ્તકના શુજરાતી ભાષાંતરનો ઉપયોગ કયો હતો. એ ભાષાંતરિત કાવ્યો અને ગદ્યનું આવશ્યક આવતરણ આહીં પણ થયું છે.

પોતાને અતિપ્રિય થઈ પડેલી કૃતિના અધ્યયનની આ એક સારી પદ્ધતિ છે. કૃતિની ચિંતનાત્મક લબ્ધતા અને એનું વાણીનું વ્યવજન્ય સૌંદર્ય બંને આ અધ્યયનમાં સરસ રીતે અને સ્પષ્ટપણે નિરૂપાયાં છે. કવિતા અંતરમાં પ્રવેશીને તેની ભાવનાસૃષ્ટિ અને સૌંદર્યદૃષ્ટિ બરાબર સમજ્યા પછી તેની કાવ્યરસિકો અથવા ટાગોરપ્રેમીઓ સમક્ષ વિશ્લેષાત્મક રજૂઆતનું આ ક્વલ જે એક રીતે લગભગ કવિની દૃષ્ટિએ થતા અર્થઘટન જેવું છે તે આસ્વાદ્ય નિવડયું છે.

કવિ ટાગોરની મૃત્યુ વિષેની ફિલસૂફી, ધર્મના શુભનો પોતાને સમજાયેલો મહિમા, પ્રભુની ભક્તિનો પોતે સ્વીકારેલો તથા આદર્શ અહીંને પરદરવાનાં અહરેશ, મુખતી કૃપા, સિપ્રેતા તેમના ખ્યાલ વગેરે અદીં સમૃથિત રીતે પ્રકાશિત થયા છે. આવા અધ્યયનો હંમેશા આવકારપાત્ર ગણાય. [જન્મમૃતિ : તા ૨-૨-૧૯૧૬]

CHIRAN

કુન્દરેહાત્મના/આનંદ

વર્ષ ૧૯ | ૧૨ - આગ્રા - ૧૯૫૬ | અ ક ૨ ૭૧

મારી અપૂર્ણતાઓતું મને દુઃખદ
ભાન છે અને એમાં જ મારું બધું
બળ સમાયેલું છે, કારણ કે પોતાની
અપૂર્ણતા અને ત્રુટિઓ જાણવી એ
આ દુનિયામાં દુર્લભ વસ્તુ છે.—બાપુ

(આપીલ અને મરુદેવની કવચમાળાનું અનુચીતન કરતું માસિક)

સરદારશ્રીનો પત્ર

સેન્દ્રલ જેલ નાશિક રોડ

૧૯-૪-૨૪

અપરિહાયથે નત્વં ઓચિતુમહંધી.

બાઈ... ..

તમારે તા.૧૪નો ભાવનગરથી લખેલો કાગળ મળ્યો. તમે ભણસાલીને મળી આવ્યા તે બહુ સારું થયું. એને પણ પાકયું છે એ ખરાબ ગણાય. કોઈક સર્જનની દવા કરવી જોઈએ. એ બાબતમાં હું કરવી નકામી ગણાય. મહાત્માઓ પણ એ બાબતમાં હું કરતા નથી. પણ તમારે આ સંખંધમાં કંઈવાત થઈ લાગતી નથી. મોંના ટાંકા હવે કઢાવી નાખવા જોઈએ. ક્યાં સુધી રાખવાના છે ?

તમારે અધીરા થયે પાલવે એમ નથી. તમારાથી બાપુના હુંકમને આનાદર ન થાય. હમણાં તો ત્યાં જ સ્થિર થઈ જાશે. આ કોયડો ઉઠાવે ત્યારે બધી ગૂંચો ધીમેધીમે ઉઠાવે પણ હજી એવું સહસ્ય સમજાતું નથી, તેમ બહાર કોઈને પચ્યું પણ નથી-હમણાં તો ભાવતું હતું ને વેદે કહ્યું એવું થયું છે. થાક્યા હતા અને ગાડું બેસવાનું મળ્યું એટલે બધા રાજરાણ થઈ ગયા છે.

આપણે ત્યાંની સ્થિતિ જુદી છે. હમણાં ત્રીશંકુની દશા થઈ. પણ એમાંથી મેં માર્ગ કંદે જ છૂટકો છે. થઈ રહેશે, જરા ધીરજ અને વખત જોઈશે. આજે સાંસુને તો કાલે વહુને વારે આવશે. જગતનો એ નિયમ છે. નિરાશા આપણને ન હોય. સેવા જ કરવી છે એને વળી નિરાશા કેવી ? જે થઈ ગયું છે તેને કાંત્યા પીંચ્યા કરશે. 'તસમાદ

આપણું જીવન કેટલું મિ સાધારણ સ્તરનું ભલેને હોય, આપણે તેનું સ્વાભાવ કરીએ અને આનંદ-પૂર્વક ગુલરીએ. એનાથી દુર ન ભાગીએ, એને ખરાબ ન માનીએ અને તેની નિંદા પણ ન કરીએ. એ એટલું ખરાબ નથી, જેટલા આપણે છીએ. જ્યારે આપણે અતિ થીમંત હોઈએ છીએ ત્યારે જીવન અતિ ગરીબ અનુભવાય છે. દોષ કાઢનાર તો સ્વર્ગમાં મેં અસંતોષી તરો. તેઓ ત્યાં પણ દોષ કાઢ્યા ન કરશે. આપણા જીવનને ચાહીએ, ભલેને એ મારે એટલું વુઝ હોય. સાવ મરીખ માણસના ધરમાં પણ કેટલાક કલાકો આનંદના જોઈ શકાશે. પ્રકૃતિની મુંદરતાનો અગીર-મરીખ સરખો લાભ અને આનંદ પામી શકશે. સૂર્યાસ્તની મુંદરતા જેવી મરીખના વપરામાં વગવાય છે એવી જ અગીરના મહેલમાં પણ દેખાય છે. સંતોષી માણસને મહેલ જેટલો જ આનંદ જુવરામાં પણ મળે છે. —બેડે

ઉતાવળ કરશો નહીં. જરા વખત જતાં માર્ગ નીકળી રહેશે. મેં સાંભળ્યું છે કે નારણદાસને બાપુએ બોલાવ્યા છે. આશ્રમવાસીઓએ હવે નવી પરિસ્થિતિમાં શુકરવું તે વિચારવા બોલાવ્યા છે.

... ને હાથે ક્યાંશ રહીએ બાણી દુઃખ થયું. હવે કંઈ ઉપાય ? પહેલાંના કરતાં કંઈ ઓછું છે ?

તમને નવો અનુભવ થઈ રહ્યો છે એ મને ગમે છે. તમારું પોતાનું માપ એમાંથી તમને જડી રહેશે. આ અનુભવની જરૂર હતી. હમણાં તમારે ગુજરાતનો વિચાર કરવાનો ન હોય. તમારી સામેના હુંકમ રદ થાય ત્યારે જ ગુજરાતમાં અવાયં સમિતિના કારવા થયા પછી રહી થવા જોઈએ. પછી તમારો માર્ગ મુદ્દો થઈ જશે. પણ ત્યાર પછી જે ગુજરાતમાં કામ કરવું શાકે કંઈ થઈ પડવાનું છે. તેજ હજીયું છે તે મેળવતાં વખત લાગશે. શુદ્ધ સેવા કરતાં મળી રહેશે એ વિશે મને શંકા નથી. વખત લાગશે.

સ્વિચંકરના કાગળ સાથે મોકલેલો તમારો કાગળ મળ્યો હતો.

દરબાર સાહેબના એ છોકરા ત્યાં છે તે કેમ છે ? એમાંથી ચોટા બુધેન્દ્રને મેં એક કાગળ લખ્યો હતો. એણે જવાબ ન આપ્યો. કાગળ તો મળ્યો હોવો જોઈએ. એમની ખબર લખાને નાનાબાઈ કેમ છે ? સંસ્થા કેમ આવે છે ?

વિ. વડલભાઈના વહેમાનરમ

શાંતિનિકેતન' અહા કેની ગળીર અને ડાહ્યુ વિક
સાવે એની શાંતિ અર્ધી અનુભવાવ છે' પણ આ શાંતિ
કેવળ પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય કે એકાંતથી જ જન્મતી હોય,
એવુ સામુગ્રી નથી તેની પાછળ આત્મમોનો રક્ષા' અને
સુધેવે પણ છે પણ આ આધ્યાત્મિક રક્ષા' અને સુગ
ધનેા કશી આધાર નો હોવેા એવું મને ને તે આધાર કયા
પ્રતિ હોઈ શકે છે કે તેનો આધાર પુરુષ જ હોઈ શકે છે

પર્ષો પહેલા, પહેલી વાર જ્યારે મેં સાતિનિઝેતનમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારે મારા મનમાં જ્યાં વિચાર રહ્યાં મારા મેં વિચારોએ તરત જ સમસ્યાનું સ્વરૂપ ધ્યાન્ય કર્યું અને તેથી જ વ્યાક્રાન બની ગયો.

એનામાં મારી નજર એક છાત્રા આંક તરફ વળ્યા
તેની નીચે એક સમાધિ કે જેને કુલ્લવંશ વધીને કુ
ત્તની પાસે ગયા કે તેના પર હાતિગથના શબ્દો જોયા તે
આ હતી—

તિનિ પ્રણેર અરોમ ।

અનેર યાગ હ'

ଅଧ୍ୟାୟ ୧୫

અર્થાત્ તમ્હા પ્રધુનો ધ્યુરામ મનનો ક્યાન હી ક્યને
આ માની શાલિ છે.

પણ આ તરો' કાણુ? મેં મારા મનને પૂછ્યું

तत्र वक्ष्यते एक आश्रमवासी त्वाथी यमार वता

હનામે લેવને પૂઝ્ય મહારાજ

આ સમાધિ કેની છે ?

‘भक्तिं देवे-दनाय दातु’

૨ની ' સેમજી જવામ આપ્યો.

'તેઓ કોણ હતા?'

अधिवृत्त रत्नी-दल।धन।

पिताश्रु, तेमले, आ आश्रु

મનની સ્થાપના કરી છતાં તના
અધિપતિ થઈ શકાય ને જે

ખાખો જન્મવા પહેલાં તેઓ પ્રાર્થનામાં મોહા, તે દેહ સંચાર સુધી સુશોધિત થયો ત્યારે એમણે ધ્યાનમાં બીડીલી આખો ઉતારી અને તે સાથે જ સંપ્રદે એમના મુખમાંથી સરી પડ્યા તે આ સમાધિ પર કાતર્યા છે તે જ હતા તેમને બહી બાહ્યાની ગંભીર શક્તિનો અનુભવ થયો હતો એવો અનુભવ તો બાહ્યા પરમાત્માનો સંગમ કે સંગાધિ થાય છે ત્યારે જ થાય છે એવો સંગમ તેમના જીવનમાં બહી થયો તેથી આ બાહ્ય એક તિથિ સ્થાન છે અને બાહ્યા પરમા માની સંગાધિનું એક સુદર પ્રતીક છે'

એટલે કહીને તે વ્યાધમનનામીએ સમાધિ સામે જીલા
વહીને પ્રણામ કર્યા અને પછી મને કહ્યું મને માફ
કરજો હું વ્યાપની સત્તાએ વિરલ રોકાઈ ચકતો નથી
કારણ કે મારે હમણાં ચુકુદેવ તેવીન્નનાયક શાકુર પાસે
જવ છે.

મે નમસ્કાર કરી લમનો બાલાર માન્યો તેમજ।
અથ

જાડી કુ સમાધિ આગળ ધ્યાનમગ્ન રહી ગયેલ.
ધ્યાન દરમ્યાન સમાધિભાષી મને એક સાદું સૂચનાયો
તેણે કહ્યું તે જ જીવનનું રસદ્રોહી.

ત્યાં તે ઘટ વાગ્યો મેં આગ્યો હાડી અને
એણે તે આસપાસના જુદા જુદા આકાશી ડાકામાં
નિશ્ચયથી આ અને વિદ્યાદેવીએ પોતાના આકાશી

વિજયીને બેસતા હતા એવામાં
એક ઝાઝની છાયામાં બેઠેલા
વિદ્યાર્થી દિવાલની ઓળખ
શિક્ષકની પધાર્યા તરત જ સોમે
શબ્દો થઈને તેમને પ્રધાન કર્યા

એક નદી બને કાંઠા પર રહેતાં લોકોને પાણી ભરવા છે છે, પણ તેનું ખેય તો, દરિયાને મળી તેમાં બળી જવાનું હોય છે, તેવી જ રીતે આપણા જીવનની બધી પ્રવૃત્તિઓ સેવાપ્રેરિત અને સર્વકલ્યાણકારી હોવી જોઈએ પણ તે બધાંની પાછળ પ્રભુને પિછાનવા અને ઓળખવાનું ખેય હોવું ધટે. અને જેમ નદી અંતમાં દરિયામાં વિલીન થઈ જાય છે તેવી રીતે જ પ્રભુમાં લીન થઈ બોવાઈ જવું જોઈએ. એમાં જ માણસના પ્રાણને આરામ મળશે, તેના મનને આનંદ મળશે, અને તેના આત્માને શાંતિ.

એક વિદ્યાર્થીએ કહ્યું : 'દાદા, કેવો વિચાર તો, ગુરુદેવ બીજી કેટલીએ કવિતામાં પણ વ્યક્ત કર્યો છે. જેમ કે, ગયા મહિનામાં આપે એક કવિતા સમજાવી હતી; જેમાં ગુરુદેવ કહે છે કે, જેવી રીતે એક પક્ષીને પોતાના જીવન માટે એક માળો અને આકાશ જોઈએ છે તેવી જ રીતે એક સીમાગદ્ધ ધર અને એક સર્વકાલિન અને સાર્વભૌમ તથા સૌને માટે આદર્શરૂપ અસીમ આકાશ જોઈએ. માળામાં રહીને પક્ષીને આરામથી ખાવા પીવાનું અને સૂવાનું મળે છે, પણ આકાશમાં ઉડવાથી એને જીવનમાં ગતિ અને ગીત પણ મળે છે. એવી જ રીતે માણસને કમાવા, ખાવાપીવા, એકઆરામથી અમૂક સંતોષ મળે છે, પણ જો જીવનમાં તેણે સાચો અને સતત આનંદ અનુભવવા હોય તો, તેને અનંત તરફનું કોઈ આકર્ષણ અને તેને સમજવા માટે અનંત તકનું જોઈએ, સાચે જ તેનું જીવન ગતિમય બની જશે.'

'એવી જ વિચારધારા વ્યક્ત કરતું એક ગીત—' એક બીજો વિદ્યાર્થી બોલી બેઠો— 'આપણા હિન્દીના શિક્ષક મહાશયે થોડા દિવસ પર જ સંબળાવ્યું અને સમજાવ્યું હતું.'

'હા, હા, મને એ ગીતની કેટલી બે પંક્તિઓ હજી પણ બરાબર યાદ છે.' એક બીજા વિદ્યાર્થીએ કહ્યું— 'તે મારાથી જુદાની જ નથી.'

'તે કઈ પંક્તિઓ, ચિરંજીવ?' ગુરુદેવે તેને પૂછ્યું.

'ગુરુદેવ, કહ્યું તો ખરો; પણ એકશરતે—તે પંક્તિઓ આ બહેન ગાર્ડને સંબળાવે.'

'જણો છો ગુરુદેવ, બહેનનો કંઈ કોમલ જેવો છે.' એક બીજો બહેન વચ્ચે કહ્યું.

'હા, એમ છે?' ગુરુદેવે આશ્ચર્ય અને આનંદમાં

બોલી બેઠો.— 'ચિરંજીવ, હવે ગાર્ડ સંબળાવે તે પંક્તિઓ.'

'વિદ્યાર્થીની બહેને લવકાલું:—

હવે હવે મેં દિન બિતા જાય

લોભ બહુત હમ પાયા!

હવે હવે મેં જાય મેં દૂખા,

તબ હી આપા જાના,

આપા પાયા,

આપા ગાયા!'

આ ગીત-પંક્તિઓ ગાનારના મંદા અવાજમાં સાંજીને બધા મન-સુખ થઈ ગયાં. ક્યાંય સુધી એ ગાનસમાધિમાં બધાં રૂપી રહ્યા. કોઈ કંઈ બોલ્યું નહીં.

ગુરુદેવે તો વિચારમગ્ન બની ગયા. એવામાં થંટ વાગ્યો. અને બધાં વિદ્યાર્થી વિદ્યાર્થીનીઓ પોતાનાં પુસ્તકો અને આસન્નિયાં, ઉપાડીને એક બીજા આડ તરફ, એક બીજા શિક્ષક પાસે, એક બીજાને વિષય શીખવા ગયા.

પણ ગુરુદેવે તો હજી પણ વિચારમગ્ન હતા. બીજાં આડા નામે જુદા જુદા વર્ગનાં વિદ્યાર્થી-વિદ્યાર્થીનીઓ જોવાઈ ગયાં. પણ ગુરુદેવનાં વર્ગ ખાલી હતો. તેથી મને એમ લાગ્યું કે, ગુરુદેવનાં છૂટીને સમય છે. તેથી તેમની પાસે બેસીને થોડીક વાત કરવાનું મને મન થઈ આવ્યું. એટલે તેઓ આડ નામે બેઠા હતા ત્યાં એમની પાસે જઈને બેઠું. ઊભો રહ્યો.

એટલામાં ગુરુદેવે માથું ડાબું કરીને જોયું. એમની નજર મારા પર પડી. મેં તેમને પ્રેમપૂર્વક નમસ્કાર કર્યા. તેમણે પણ નમસ્કાર કર્યા. અને હું બેઠો. મેં તેમને પૂછ્યું: 'શાંતિનિકેતન આશ્રમને આદર્શ શા છે, તે ક્યાં કરીને મને સમજાવશો?—તો, આભારી થઈશો.'

જવાબમાં ગુરુદેવે કહ્યું: 'જ્યાં સુધી, જેટલું હું પોતે અભ્યાસ છું તેટલું હું તમને કહી શકીશ. જો કે, શાંતિનિકેતન એક આશ્રમ નથી રહ્યું, પણ એક વિદ્યાલય છે. તો પણ, ગુરુદેવ કવિરે પોતાના પિતાશ્રીના મુખ આદર્શ—કે ખેલ—ને સાચવી રાખ્યા છે; જો કે, જુદા આકારમાં. એમના પિતાશ્રી આત્મમહાન હતા પરંતુ તમાનું જાન દાય છે એમ માનના-કર્મીના અને એ આદર્શનું પાલન કરતા અને એવા આત્મમહાન મારે ઉદ્ધિત વાતાવરણરૂપે આ સ્થાન, આ શાંતિનિકેતનની જગ્યાને પસંદ કરીને એક આશ્રમ સ્થાપ્યો.'

હું વચ્ચેમાં બોલી બેઠો— 'પણ આપે દમખાં કહ્યું ને

કે આને તો આશ્રમ એક વિધાપત્ર છે તો વિદ્યાવનમા વિદ્યાર્થીઓ આત્મગાન કેવી રીતે મેળવી શકે ? મેં તો એનું સામ્યુષ્ય છે કે વિદ્યાવનમા તો ભાગ ગણિત બ્રહ્મોદય દત્તાદિ શીખવવામા આવે છે

ગુરુજીએ જવાબમાં કહ્યું દર, ખીજા બધા વિદ્યા સધામાં એનું ગદ્ય શીખવવામા આવે છે અપરંતુ હું અહીં પશ્યું તે બધું શીખવવામા તો આવે છે પણ ત એવી રીતે કે વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થિનીઓને અનારાસ અગાન પો આત્માનું, પરમાત્માનું જાણ બાન થાય

ત કેવી રીતે !' મેં પૂછ્યું

ગુરુજીએ પ્રત્યુત્તર આપતા કહ્યું પ્રથમ તા પ્રકૃતિના બેળામાં દરેકજા રહેના તમને બિલકુલ પો કોઈ દર્શન દર્શન થાય છે પ્રકૃતિને બોને તેમની તે અદ્વત સર્ગનકારને જાણવાની કૃતિ ઉત્પન્ન થાય છે તે બ્યકુલ બની જાય છે તે વ્યકિતનાને દર કરવા માટે તે જાણયાગની સાથે સાથે ઉદ્યામ સ્થિતિ કળા સાહિત્ય દાર સો દર્શન સર્જનનો માગ પરમ્પર એકપીઝનો, અને પાકેશમા વસતા માધ્યાન આદિવાસીઓની સેવાનો માગ પોતપોતા કામ અંગે અનાવખી રહેવાનો માગ-આ સર્ગ ચોળોની પશ્યુ મ પના કરે છે પરિણામે વિદ્યાર્થીઓમા પાતાના સર્ગી નકિતવને નિકસાવી વ્યકત કરવાની નાચ્યા બાગે છે અને જેમ તમો તે પ્રેરણાને શાતાના જીવનમા ઉતારે છે તમતમ તમને જગતની વ્યકતા અને પુરુષની પ્રતીતિ થની જાય છે એવી રીતે તમને શીમાગદ્દ પ્રકૃતિઓ દારા અગીમ તરફ વ્યકિત થાય છે અને પછી સીમા અને અસીમ વચ્ચે પૂન બાધવાનો તમો પ્રયાસ કરે છે

ગુરુજીએ એ શબ્દો આપ્યાને કુ ચર્ચિત ચર્ચામાં મેં તમને કહ્યું આદ્યમકાનની અગી વ્યકતા તો મેં માફા જીવનમા આને જ અગી જ પહેલી તાર જ માનવી

ગુરુજી સ્વપ રથા થોડા વખત પછી મોન તાડી તમો ફરી કહેવા લાગ્યા ગુરુદેવના પ્રત્યેક પ્રયાસ અને પ્રકૃતિમાં તમે આસીમા અને અગીમની સમાધિ તે બેનો સંગમ જોઈ શકો છો

એમ છે ? મેં સદગ આશ્ચર્યચકિત થઈને કહ્યું- અરે સગમ ગુરુદેવે શાન્તિનિકેતનમા બસે સાધના હોય નને કહે છે તે મુજબ પશ્યુ શાન્તિનિકેતનમા પશ્યુ તમણે એવો સગમ સાધ્યો છે ?

હા' ગુરુજીએ કહ્યું- જુઓને ધાનિકેતનમા રક્ત

ખેલીનું જ કામ થાય છે એકુ નથી તેની સાથે ઉલોગે પશ્યુ ચનાવવામા આવે છે ચિદ્વિજ્ઞ કામ પશ્યુ ત્યા થાય છે, ત્યા કળા, સંગીત, નૃત્ય પશ્યુ શીખવવામા આવે છે એવી રીતે ત્યા પશ્યુ જીવનની સંપૂર્ણતા સમમતા અને સમન્વયના આદર્શનું પાલન કરવાનો પ્રયાસ થાય છે

તો શુ આપ એમ કહેવા માગો છો કે આત્મગાન અથવા આત્મા અને પરમદેવતાની સમાધિનો અર્થ એટલો જ થાય છે કે પ્રત્યેક માણસે જીવનમા જ પૂર્ણતા સાધનાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ ? મને તે માટેનું સાધન એક વિષય પ્રકારનું હોય દાખલ તરીકે કળાકાર માટે કળા સાહિત્યકાર માટે સાહિત્ય સંગીતકાર માટે સંગીત ઉલોગી માટે ઉલોગ મુકરમ માટે મુકરમી બ્રહ્મચારી માટે વિદ્યા સ-ન્ધારી માટે સ-ન્ધાર અને વાનપ્રસ્થ માટે વિરાટનું સત્તન ચિતન

ગુરુજીએ કહ્યું હા જા મેં પહેલા કહ્યું છે કે મહુસની જીવી જીવી પ્રકૃતિઓ જીવનની સંપૂર્ણતા તરફ એક મુનારા સમાન ભઈ જવામા મદદરૂપ થવી જોઈએ

આ વિચારમા -' મેં અધન-એ કહ્યું- અને તો જીવનિકાના કૃષિઓની પુનિત આર્ષવાણીનો પડવો જ અભાગ્ય છે

તે તો છે જા -ગુરુજીએ કહ્યું- અને ત સ્વા બાવિક પશ્યુ છે મહાકવિ દેવેન્દ્રનાથ ઠાકુરે પોતાના જીવનમા જીવનિકા ઉતારી હતી તેમની અગીમ છાપ ગુરુદેવ પર પડી પ્રકૃતિધિ એકાનમિય હોવાથી ગુરુદેવે પોતે પશ્યુ કવિઓની વાગીનું મન કહું તકાન-તકાન અટકે જ કે મહાકવિને પ્રજા જાનના રૂપમા દેખાયા અને ગુરુદેવને સદરના રૂપમા ખીજું, ગુરુદેવ સંગીતના શોખીન હોવાથી સદર દારા સત્તનુ જાન તેમને યજ્ઞ તેથી તમણે તને સંગીતનુ રૂપ આપ્યું અને જેમ તેમણે કહ્યું છે કે સંગીતને પાપ છે અને તે પાપનો મ દર્શી જ અસીમના અવતરમા તે પ્રવેશ કરી શકે છે કે પ્રજાના અરજકમનને તે સ્પર્શી શકે છે જેમ કે બકતો કહે છે તથી જ તો સાહિત્ય સંગીતમય છે સોનદર્થી એન પ્રાન છે કુ કમા કહું તો ગુરુદેવની વાગી વારતવર્તની અમર વાગી છે

એટલું કહી ગુરુજી ગુરુદેવ શ્રી મધા અને સગલમ દેવના જ લાગ્યા પહેલા તો કુ એમની મે ઉતારવળતુ કાવ્ય સમન્ધા નહીં પશ્યુ તરત જ મારી નબર પૂ

દિશામાં રહી, અને મેં 'નંદુ' કે ગુરુદેવ ત્યાંથી ખમાર થઈ રવાના છે. એક શિક્ષક ભાઈ તમને પ્રણામ કરી રહ્યા છે. મારાથી પણ રહેવાયું નહીં, હું મારી જાનને વારી શક્યો નહીં, હું મેં ત્યાં જઈને ગુરુદેવના ચરણોમાં પડી ગયો. તેમણે મને આશીર્વાદ આપ્યા અને 'નાતાન માર્ગે' આગળ વધ્યા. પણ હું તો એક મંત્ર-ચુગળની જેમ ત્યાં બેઠો જ રહ્યો. પ્રત્યેક શ્વાસ સાથે મારો આત્મા પોકારી પોકારીને કહેતો હતો: 'આ મારા જીવનના રસ્તી' તમારા પ્રકાશમાં મારા જીવનની કળી ખીણે અને તેની સુગંધ આપ સુધી પહોંચે અને આપના દારા તે પ્રભુના પ્રેમાસન પામે પહોંચે.'

તે દિવસથી હું સદાય ગયુગયુતો ને ગુંજતો રહ્યો છું—

બેઠા છું મંદિર કી બાદવ,
હે દે દિલમેં આસ,
કબી તો બોલાઓએ હી,
અપને ચરણન પાસ.

તેરી ચરણછાયામેં
જો હે પ્રકાશ.

ઉસમેં મેરી આતમાકા
હોમા પૂર્ણ વિકાસ.

પણ માણસના આત્મભાવે પૂર્ણ વિકાસ તો સદાય એક અમૂક-હંદમાં યાજી જ છે, એમ ગુરુદેવ કહે છે. પ્રત્યેક વ્યક્તિમાં પ્રભુ એક વિશેષ રીતે અને રૂપમાં વસે છે. તેથી જેવી રીતે તે આપ્તા જગતનો દેવતા છે, તેવી જ રીતે તે પ્રત્યેકનો આંતર દેવતા પણ છે. એ જ આંતર-દેવતાની કીમિયાઈ કળાથી જ તો કવિની કવિતામાં, કળાકારના ચિત્રમાં, પ્રત્યેક વ્યક્તિની કૃતિમાં એક જાતની સંપૂર્ણતા દેખાય છે. એક નિષ્પાત ગુરુ-કળાકાર એક નાના વિદ્યાર્થીના ચિત્રમાં એક એવી રેખા દોરી છે છે કે, તેનું ચિત્ર એક અલૌકિક સૌન્દર્યના રંગમાં રંગાઈ જાય છે. એવી જ રીતે દરેક વ્યક્તિની અંદર જે નિર્દોષતા છે—અને તે પ્રત્યેકમાં છે—તેને વિકસાવે છે આ આંતર-દેવતા. આ વિશેષત્વોની સમૃદ્ધિ એક અનંતમાં વસનાર વ્યક્તિનું સર્જન થયા જ કરે છે, એવી વિરાટ વ્યક્તિમાં પ્રત્યેક વ્યક્તિનો અંશ છે, તેથી જ તો પ્રભુના દેખામાં પ્રત્યેક વ્યક્તિ સંજીવી એક એવી અમર આશા છે કે તે ધીરે ધીરે પોતાના હંદ પ્રમાણે આ વિરાટ વ્યક્તિ તરફ વિકાસ પામે, એ વિરાટ વ્યક્તિનું તે સતત.

દર્શન કરે; એટલે જ તો, પ્રત્યેક સર્જકને—અને માણસ સ્વભાવે સર્જક છે, કારણ કે આત્માની દૃષ્ટિ જ કે વિશેષત્વ કોઈ મુદ્દર અને સત્ત્વ તથા દુઃખ કરવાની છે.— પોતાની કૃતિની યોગ્યતાનું માપ આ આંતર દેવતાની દૃષ્ટિએ જ કાઢવું પડે છે, તે સર્જકને પૂછે છે, 'તે' તારી કૃતિ દારા, પૂર્ણતા માટેની મારી પાસને ટેટલીક ઊંચાની-સતોષી છે?' પણ દુઃખની વાત તો આ છે કે આપણે પોતાની કૃતિઓની યોગ્યતાનું માપ દુનિયાની દૃષ્ટિએ કરીએ છીએ. અને દુનિયાની દૃષ્ટિથી તો પ્રત્યેક વ્યક્તિ કે વસ્તુનું માપ તેની ઉપયોગિતા પ્રમાણે થાય—એટલે કે એને કંઈ મદદ કરી વ્યક્તિને પોતાની કૃતિ દારા વિરાટ પુરુષ કે પૂર્ણતા સાથે યોગ-સાધનામાં પ્રત્યેક સર્જકના આંતરિક અક્ષય અસંતોષનું કારણ જ આ છે, બસે તે જાણતો ન હોય કે તેની કૃતિએ જેવો યોગ આ વિરાટ પુરુષ કે પૂર્ણતા સાથે સાધવો જોઈએ તે હજી મેં આપ્યો નથી; બાકી છે, તેથી જ તો તેના અમંતોષને દૈનિક અમંતોષ કહે છે—આનંદિક અસંતોષ નહીં, તે તો કાંઈ પણ રીતે મટી શકે છે. આત્મિક અસંતોષ દુન્યવી રીતે કે સાધનોથી નથી મટતો.

આ વિરાટ સંપૂર્ણતા વ્યક્તિ અને વિશ્વના હૃદયમાં બિરાજે છે, એવો વિશ્વાસ ગુરુદેવ કવિવર ધરાવે છે. પણ જો તેમાં દર્શન કરવા હોય તો સર્જક શક્તિ દારા પોતાના અહમ્ને પોતાની સર્વવ્યાપી કૃતિમાં શોધવું પડે છે. ત્યારે જ તો, અહંકારના આવરણ પાલળ ને વિરાટ સંપૂર્ણતા કે વિજૃંભિત બિરાજે છે, તે દેખાશે. પણ અહમ્ને સંપૂર્ણ દાય ન થવો જોઈએ, અને તે થતો પણ નથી, એક સાચા સર્જકની કૃતિ તેના સાચા અહમ્—અસ્મિતા—નું સ્વરૂપ છે. અને માણસનું સાચું સ્વરૂપ તેનો આત્મા છે. તેથી તેની આંતરિક પ્રાપ્તિના હોય છે—

ગુજને સુજ પ્રભુજ કરી રાખુ,
એટલી બસ મમતા સુજ રાખુ;
સકલ દિશે પ્રભુ, જોડું ગુજને,
સકલ વિશે થઈ પહોંચું ગુજને;
નિરાદિન તારો પ્રેમ જગાણુ,
એટલી બસ ઇચ્છા સુજ રાખુ.
ગુજને ક્યાંય નહીં હું ડાંકું,
એટલું બસ સુજનું 'હું' રાખું.
ગુજ લીલા સુજ માણે ચાલે,
તેથી ધરી રાખ્યો સંસારો

રહુ તુજ ભુજળ ધનમાં ખાંચે,
એટલું ખમ બધન મુજ રાખે.^૧

કવિવર મુદ્રેને આ વિરાટ વિશ્રુતિ કે પૂર્ણતાનો પરિચય આ વિરાટ વિશ્રુતિ કે પૂર્ણતાના તેમના સર્ગ મેના સમીન દ્વારા જ થયા તેઓ મીન માં અને મુજ પોતાના રાજસિંહાસનથી તરત જ નીચે ઊતરી આવે—
તબ નિહાસનના આત્મવધી આલેખે છૂ ઊતરીને,
મુજ આ વિજન ભવનને દ્વારે ઊભો છુ થ બીને,
એકલ બેસી છુ મુજ મનમાં શાલીલી કંઈ ગીતે,
તારે કાન રેવરે તે પહોરયા, આલેખે છુ ઊતરીને,
મુજ આ વિજન ભવનના દ્વારે ઊભો છુ થ બીને.
તબ હવેઆવ વિશે કંઈ ગીતે કંઈકે મુજીજન બાળા,
પણ પુણ્યકીન તણે ગીત તારે પ્રેમ ઊંઠપો ભગીને,

^૧ શી નવીનતાસ પદેખ દ્વારા અનુવ્રજિત ગીતાવલિ
(અ મેલ) કાવ્ય ૩૪ મુ

વિશ્વ તણા સ ગીત વિશે એક કંઠુલ સુર ભજિયો,
ચરણપાળ હઈને તુજ હાથે આલેખે છુ ઊતરીને,
મુજ આ વિજન ભવનને દ્વારે ઊભો છુ થ બીને.^૨

તેથી જ નેઓ વારવાર કહેતા ‘મયારે હુ ગાઉ છુ ત્યારે આપણુ જગત કેલેક રીતે પૂણુ બાસે છે’
આવી છે બસિહારી માણસના આત્માની સર્જન શક્તિની અને એ સર્જનનુ માધ્યમ માણસનુ પોતાનુ જીવન બની જાય છે, ત્યારે સર્વવ્યાપી સર્જનદાર કહે છે મને આ કૃતિ સૌથી વધારે ગમે છે કારણ કે, બીજી કૃતિઓ દ્વારા માર્ગ સ અરી સમીપ આવી રહે છે, પણ પોતાના જન્મની પૂર્ણતા હાગે તે આરામ આતમિક મર્જન જ છે!^૩

^૨ શી નવીનતાસ પદેખ દ્વારા અનુવ્રજિત ગીતાવલિ
(અ મેલ) કાવ્ય ૩૪ મુ

લાખનોમા રહેતા મારા એક મિત્રે સાગ પર રેવે દાગ બે વાર તરબૂચ મોહવા ગાડી સીધી લખ થેથી કહેરાઈન આવે છે માવ ત્યાંથી બસ દ્વારા પહોંચી રસ્તે અમુકી આવે છે અને વાર નોથા ભાગનાથી પણ વધારે નરબૂચ અદરથી નીકળી ગયા કે હાડી લેવામાં આવ્યા રેલેતા આ ભણાચાર વિશે વાર વાર મણુ કહેવાય છે હજુ પણ કહેવાય છે સરકારી કનેરીઓ વિશે તો કંઈ કહેતા જેણુ જ નથી કેમકે તે નધા જાણે છે આ દુખદ ધ નાઓના ભવ્યાર મનને કનેસથી લરી દે છે અને અરસે, અપરિમિત આદિ તે ખોખરા માણસના પૂરતા જ જોડામાં આવે છે

હુ મારી ૧૯૩૧ ની ધૂરોપવાત્તા અને ૧૯૫૬ ની ચીનવાત્તા લખુ તો એક ખાસી પુસ્તિકા માથ ઇસ્ટરની ડમનિન જવા માટે કેટલોક પ્રવાસ રેલેમા અને કેટલોક સીમરમાં કરવો પડે છે મારી પાસે બે દૃક હતા મજરે એસમજથી તમે તનુ લેના કરાવ્યા વિના તુર ચૂકી રમીદ લીધા વિના જ એકવાનમાં મૂકી લીધા ડમનિન ઊતરીને મે બને દૃક જીતરાની લીધા કેડએ પછુ પછુ નહી કે એ કોના છે

મારા એક મિત્રે કનકતામાં અગ્રેજીમાં નિજીની એક દુકાને કપડા સિદ્ધાવ્યા અને તેવાર ધર્મજળા પમા ચૂકવીને લઈ લીધા પછુ પડેવો પડી તને લાગુ કે જગતર સિરાવા નથી એની ખમગ પડી એમને અમમાં ત્ય પેલી અગ્રેજીમાં નીની એક શાખા હતી ત્યા અર્થને કારણુ દર્શારી કપડા પરન કપો અને પેમા પાછા મેળવી લીધા

પેકિ ગમ્મ એનુ થયુ કે મે કાટના ગમ્મમાંથી સો શપિયા મૂકવા તે ફેળવાવા ન મળ્યા બીન્દિ દિસે-સરેગના ઉત્તર નિમળગાર રહેને ધીથી કેટ ધોઈને લઈ આવે ત્યારે એણે સો શપિયા કાઢીને મને આપ્યા વિખેનામાં અન્દરજાઓમાં બીજી થગી સગરકે સાથે પુરતકમયો પચુ છે પચુ કપાવ કેઈ કથપામ નહી નેકો પ્રમક લઈ જાય અને વાળીને મૂકી જાય અને અહી મે જોયુ છે કે પુરતકોના પાના ને પાતાઓ કાળને કાઢી નેસામાં આવે છે બોક્સમાં પુરતકા નવા ખાસ કરીને દિન્દી વિચાર્યાંઓ એ માટે અપગાથી મજાવ છે

આવી પરિસ્થિતિમાં સદાચાર અને સવમની આપણને કારે જરૂર છે, સવમ એટલે કામ, ક્રોધ મોહમયા સર્વથા દૂર રહેતુ એની વ્યાખ્યા ગીતાના બીજ અધ્યાયમાં બહુ સારી રીતે આપવામાં આવી છે એ પ્રત્નેની ગતિને રોકતી એનુ નામ સવમ દેહ અને સમાજ સવમ અને સંસ્વાર વિના મૂર્તિ સમાન છે

—ડો રીનારામ

[ગાંધીવિચારદર્શનને અવલોકતી લેખમાળા ૮ લેખાંક ૧૫ મો]

આજના વિગ્નાનયુગે કેટલાક યક્ષપ્રશ્નો ઊભા કર્યાં છે. એ પ્રશ્નોના તાત્કાલિક ઉદ્ધેષ શોધો યા વિનાશ વહોરો એવી કંટાળીની રિયલિટી ખીજું વિશ્વયુદ્ધ પૂરું થયું ત્યારથી ચાલતી આવી છે. એવા યક્ષપ્રશ્નો વિશ્વશાંતિ, સહજીવન અને સમાનતા અંગેના છે. એ પ્રશ્નોના ક્રમ માટે શોખીન અને લહેરી સદેવ નકુળનું ગણું નહિ તેમ જ ભીમાશૂન જેવા કુદ્ધ શોખીનોનું પણ તે કામ નહિ, એને માટે તો સુદમાં રિયર રહે, રિયલપ્રગ રહે એવા યુધિષ્ઠિર જ ઉપયોગી થાય. જેમ યુધિષ્ઠિરની રિયર મતિ વિના યક્ષપ્રશ્ન ઉકલે નહીં તેમ જ આજના વિકટ યક્ષપ્રશ્નો માટે યુધિષ્ઠિર જેવી મતિ, જુદિ, વિચારસરણી અને દર્શન નેત્રાંએ. કારણ તે વિગ્નાનરૂપી યક્ષે ઊભા કરેલા આ કૂટ પ્રશ્નો છે.

આજના સવાલોનું મૂળ:-વિશ્વશાંતિ, સહજીવન અને સમાનતા આદિ કોયડાઓ તીવ્ર સ્વરૂપે કેમ ઊભા થયા? કોયડામાત્રનું મૂળ છે વાદાવાદ. મૂઢીવાદ-માર્થી સામ્રાજ્યવાદ, તેમાંથી નાઝીવાદ અને આ બધાના પ્રત્યાઘાતરૂપે સામ્યવાદ, એમ આજના વાદો એક પછી એક જન્મતા ગયા, એક બીજા સાથે ટકરાતા ગયા, અને વાદાવાદ વધી પડ્યો. આજના વાદાવાદ અસલના જમાનાથી ચાલતા આવ્યો છે. પરંતુ વિગ્નાને આપેલાં અણુ આદિ ભયંકર શક્તિને કીધે આજના આ વાદાવાદ ખતરનાક બની ગયો છે. વાદનું મૂળ કોઈ ફિલસૂફી હોય છે. એટલે આ વાદાવાદ મૂળમાં ફિલસૂફીઓની જ ટકરામણ છે. એને નિવારવા શસ્ત્રાસ્ત્ર ઉપયોગી ન થાય, કારણ વિચારને વિજય વિચારથી જ થાય, તેમના સમન્વયથી જ થાય. આને એવી ફિલસૂફીની જરૂર છે કે જે આ વાદાવાદની ટક્કર નિવારે અને સર્વને પોતાનામાં સમાવી લે, ગાંધીજીની ફિલસૂફી એવી ફિલસૂફી છે એમ હવે તો દુનિયાને થયેલા તેની કામગીરીના ચોડા ઘણા નક્કર અનુભવ પરથી જરૂર કહી શકાય. કારિયા અને ઇન્ડો-ચાર્જનાનાં ગૂંચવણેલાં કોકડાં વખતે નહેરુદ્વારા રાજકારણમાં પ્રગટ થતી ગાંધીજીની ફિલસૂફી એકથી વધુવાર વિશ્વશાંતિની રચાપના કરવામાં સફળ બની. આ સફળતાનું કારણ એ છે કે એ ફિલસૂફી શાંતિનો સંદેશ આપે

છે, શાંતિની રીત બતાવે છે, અને સાથે શાંતિસાધનાનું ઉત્તમ સાધન પણ બતાવે છે. એ ઉત્તમ સાધન છે આત્મ-યજ્ઞ. નિશ્ચય જેનું ભારત આત્મયજ્ઞને નામે અને આધારે જ જગત સામે ખડું ધર્મને આત્મયજ્ઞનો વિચાર આપે બળ્ય છે. આવી નીડરતા જ સ્વતંત્રતાને સાચો આંક છે અને તેથી સાચા અર્થમાં સ્વતંત્ર બનેલું ભારત જગતને શાંતિનો માર્ગ ચાંધે છે.

વિકાસશીલ ફિલસૂફી:-ગાંધીજીની ફિલસૂફી આપું ઉત્તમ કામ કરવામાં આને એમની ગેરહાજરીમાં પણ સફળ થાય છે. તેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે, તે વિકાસશીલ છે અને એના અનેક ક્ષેત્રોમાં વિકાસ થઈ રહ્યો છે. નવે રૂપે તે પ્રગટ થઈ રહી છે. ગાંધીજીની ફિલસૂફીને પ્રાણ જ વિકાસ છે. આજના યુગની સતત વિકાસની માગને પહેંચી વળે એટલું તેનામાં કોવત છે. મહાપ્રશ્નોને ઉઠેલી શકે એટલી તેનામા વિશાળતા અને જોડાણ પણ છે, એના આવી વિશાળતા અને જોડાણનું કારણ એ છે કે તે જીવનના વિવિધ ક્ષેત્રોમાં બરાબર દેખાઈ છે. તેનાથી તેને દરેકમાં સફળતાઓ મળી અને આને પણ તેના વિકાસના અનુભવ આપણને થયા કરે છે.

આવી આશાના એંધાણ અત્યારની તેની કામગીરી પરથી મળી રહે છે. ગાંધીજીની ફિલસૂફી સમાજજીવનનાં વિવિધ ક્ષેત્રો પર અસરકારક નીવડતી જોઈ શકાય છે. તેનાં મૂળ તત્ત્વોને વિનોબાજી વધુ રફૂટ કરે છે. અને જૂદાન આંદોલન દ્વારા સત્યાગ્રહી પદ્ધતિને સૌમ્યતર અને સૌમ્યતા આપી તેની સફળતા વધારી રહ્યા છે. શિક્ષણક્ષેત્રે ગાંધીજીએ આપેલી વધી યોગનાનું મૂલ્ય બહુ ધીમે પણ કમેકમે વધતું બળ્ય છે અને તેનો અમલ કરવા પણ પ્રયાસ થઈ રહ્યા છે. એટલું જ નહિ, પણ દુનિયાના અન્ય દેશોના કેળવણી શાસ્ત્રીઓનું ધ્યાન પણ વધી કેળવણી સિદ્ધાંતો તરફ દોરતું રહ્યું છે. આજના મોટા ઉદ્યોગોના જમાનામાં ઔદ્યોગિક મજૂરો પણ દેશના ઘડતરમાં મોટો ભાગ લેખે છે. ગાંધીજીએ અમદાવાદનું મજૂર મહાજન સ્થાપ્યું અને મજૂરકાજની પદ્ધતિ અને રીતિ આપ્યાં, આને રાષ્ટ્રીય મજૂર કેમિસ એ પાયા પર જ દેશબરમાં કામ કરતું ધર્મ ગયું છે. અને તેને

અર્થાત્તના સાથી શ્રી રક્તલાલ જેઠર જેવા પીઠ અનુ
ભવીની દેવવળી મળી રહી છે. અને ગાંધીજીને રિસ
મહીને મજદુરોને સમગ્ર આમલ કરવાનો સરમ પ્રવલ
ધર્મ રહ્યો છે. બાપ્તિસ્મમાં રાજકીય અને રવમતાના
પ્રચાર માટે અને તેમના છેલ્લેને ચોખ્ખી રીતે પરસ્પરી
મર્બદિત કરવા ગાંધીજીની જ રચાપેઠી મૂજરાત વિદ્યા-
પીઠ વચાર્થ પ્રવલ અને ખૂબ જલેમન ઊભી રહી છે
ગાંધીજીને પ્રિય એવી દારૂ-મીનો દેવો તેવો પ્રયોગ
તીન વિરોધ જન્ય ભરી રહી રહ્યો છે. અર્થઠારૂખમાં
ગાંધીવિચારની પ્રમળતા નથી જ્યાં તે વિનાના દેશનું
આર્થિક ના સંપાદન નથી. એમ પણ સોના મનમાં નીમે
ધીમે લાગતું જાય છે. સમાજઠારૂખમાં તે ગાંધીવિચાર જ
એક માત્ર હિમાય દેખાય છે. અને સોશલિસ મુળ્ય ને
નતુ એકાધ્ય માલ્ય પણ ભરી
રહે છે શ્રી નહેરુ રાજ્ય
શેવે તેને આપાદ રીતે સમજ
કરી ગયા છે. અને તેમાં
એમની પ્રતિભા પણ ખૂબ
ખીની થઈ છે ગાંધીવિચાર
ની યાત સકિત માને શ્રી
નહેરુને તેમજની અકિતવ
જળના ભારત જગતને
સાત તેમજની સકિત કરવા
સમર્થ નવ્યુ છે. ભારતની
વિરોધ નીતિમાં ગાંધીદેશનને ખરો જળદળદત ભરા
મળે છે

મહાદેવનનું સૂત્ર :- વિનોનાથ ભાનતમાં એક
દાત, તેમજની ભજ અને વાનાવસ્ય બિજુ કરી રહ્યા છે.
ત્યારે શ્રી નહેરુ જમતના પરસ્પર વિરોધી બેઠાને દાતિ
તરફ વાળી એ બજાનુ મુનજ અધોભળ કરી રહ્યા છે.
મહા રાજીના અનમકુક ધષેના મૂલ્યોનું તેમજો પરિવર્તન
કરી રહ્યા છે. એમાં તેમને બહુએ કિંમો રહેશે વિના
શનો ભવ તે ખૂબ કામ લાને છે. જ્યાં તે જ મુખ્ય છે
એમ માનવું જૂન ભરતું છે. કેવળ ભવને આશરો
કર્તને સમાધાન થતા નથી. એમ કોલ તે કંડુ કુલ
આટલો સમય માનત નહિ. બજના માર્ગ મહુસ માવુસ
કે દેશ દેશ તરત જ લાડી પડે છે. જ્યુ એમ અત્યાર મુધી
ન બન્યું. ઠારણ દુનિવાસ વ્યાપત એ ભવને નિવારણની
સકિત કામગીરી ભારત બજની રક્તુ છે એ પરસ્પર

વિરોધી વાદોએ લાડવું જ નોર્ડએ એવું કંઈ નથી ખબ
વાદોને માનની પ્રમળો વિરોધ ટાળી એક સાથે છાડી
રહે છે. તેથી સદહવન આજનું આપકત્રન છે. સદ-
જનની પાછળ જેવા જેવા, કયા કયા વિચારો કામ કરી
રહ્યા દના તે સમજવા ચોગ્ય છે.

માર્ક્સ વર્ગવિમલની વાત કરી અને દેશના મંવાદ
કે સચોળતા સિદ્ધાનને તેમજ તેના ખાસ મળેલા વાદ
(ધિસિસ) પ્રગિવાદ (એન્ટીધિસિસ) અને સધાદ
(મિન્ધસિસ) ના આખ્યાતિક સિદ્ધાનને વિનુત કરી
તેને રાજ્યેને, સમાજ્યેને અને ભવ્યેને લાડ
પાડીને વર્ગવિમલની સિદ્ધાન ઉપભવ્યો. આ મિલકતનું
ખૂબ પછે અમે સાચુ હોવા જતા તેમજની તારવેકું
નરત્તવ લવું ગોરાગિલુ છે. વાદ અને પ્રતિવાદ

આલમની ગતિ -

શાંત રહીને દેશ નિરખું, આથી આલમની ગતિ ? -
આલમમાં કિમ્મમાં દેશ સામિથી વહી,
એક સુવત નું લલ નિરખું ન નિરખું ત્યાં, વળી
આંખને દઈને ધસાકો કંઈ સુવત યાદી ભરી ?
એકલું એવુ ચ ભલે હોય શું શુન્દો નતી ? -
કાંકરી-કત્તર, કુખારો પૂંડો છોડયે ભતી..

શાંત રહીને દેશ નિરખું આથી આલમની ગતિ ?

વતિલાલ-અનિત્ર

નાશ અવસ્થ થવો જ નોર્ડએ. એ કુદરતનો નયુક
કામ હોય એમ દેખાય છે અને નવા વિરોધ હોય જ ત્યા
ખનુ તે ધીમે ધીમે ખૂબ મર્બદિત થતો જાય છે. તેથી
વર્ગવિમલને ભવે ગાંધીજીએ સુમેળનો અને વર્ગમેળનો
સિદ્ધાન રજુ કર્યો અને ભારતમાં તે દબારો વર્ષોથી
સમજ થતો ભેવામાં આવે છે. તાજેતરમાં રાજકીયોનો
વિતવ અને આજે થતો મૂડીવાદનો કમિક વિતવ એ
વર્ગમેળના સિદ્ધાનમાં ઊંડાકરજો છે. વિનોનાથ ભલે
આ વિચારને જ આમળ લેતા હોય એમ સુમેળને સ્થાને
સમન્વયનો સિદ્ધાન રજુ કરી રહ્યા છે અને પૂર્વમાં
પૂર્વનો મેળ કરી સંપૂર્ણતા સાધવનો માર્ગ બનાવી
રહ્યા છે. આ સમન્વયનો સિદ્ધાન વધુ મેડવા ચોગ્ય છે
અને કાળક્રમે તેમ કરવું જ નોર્ડએ, પરંતુ શ્રી નહેરુ
આજની ભવજનક કોઠાકીને નિવારવા સદહવનના
સિદ્ધાનનો વ્યાપક પ્રચાર કરી રહ્યા છે અને તેમાં તે

સારી રીતે મફત પશુ થયા છે.

ગાંીછની કિંમતીને આજના જગતના રાજકારણમાં શ્રી નહેરુએ ઉત્તમ રીતે સક્રિય ભાગ ભજવતી કરી ઝમઝના જગતને શાંતિના સાંકય સંદેશો આપ્યો, માર્ગ ત્રીપ્તો અને છતાં તટસ્થતા જાળવી રાખી, ભારત સક્રિય રીતે તટસ્થ રહ્યું એ તટસ્થતા સમભાવથી ભરેલી છે, અગત્ય છે અને છતાં તેમાં બેપરવાઈ નથી. જગતના રાજકારણમાં ખૂબ રસ છે. પણ સત્તાની લોહપતા નથી, વિરોધી વાદ અને માન્યતાવાળા દેશો કે સત્તાઓ સાથે સાથે રહી છવી શકે છે એમ બતાવી જગતને બળે વાર બયાનક વિમ્બમાંથી ઉઠારી લેતાં; સાતિમ્ય આક્રમક દગ્મિયાનગીરી પણ તેણે કરી.

પંચશીલ :-સહજન માટે કોઈ સિદ્ધાંત નોંધ્યો. પંચશીલના પાયાના સિદ્ધાંત પૂરા પાડીને અને અનેક દેશો પાસે તેના સ્વીકાર કરાવીને શાંતિની ઝુંબેશને શ્રી નહેરુ ધણે વેગ આપી શક્યા. જાણે અંધોઝનો અવતાર હોય તેમ તેઓ પંચશીલના સિદ્ધાંત વડે જગતની શાંતિ માટે સફળ મહાપ્રયાસ આદરી રહ્યા છે. અને મોટા મોટા દેશોની મુલાકાત લઈ જગતના લોકોમાં પડેલી શાંતિ આંહનને જગાડી રહ્યા છે. આંશાંતિની ઝંખના ઊભી થઈ ત્યાં મુઠ્ઠવાદોએતુ કંઈ આલવાનું નથી એવા નક્કર વિચાર તરફ તેઓ શાંતિચાહકને દોરી રહ્યા છે. આ અસાધારણ કામગીરી વડે તેઓ ભારતની પ્રતિષ્ઠા વધારી રહ્યા છે. અને મહાસત્તાઓને પણ તેમ સાંભળવું પડે એવી નૈતિક મહાસત્તા ભારતના હાથમા આવી પડી છે.

આજનું જગત અને લોકશાહી સમાજવાદ :-આજના ભારતમાં અને આજના જગતમાં પ્રવર્તતા વાદવાદનો વહેવાર નીવેડો લાવવાં શ્રી નહેરુએ એક આબાદ નુસ્ખો બતાવી દીધા, એ નવો નથી છતાં એ એવી તકે, સમયે અને એવી રીતે રજૂ થયા છે કે તેની ભારતમાં જ નહિ પણ સાવૈરિક સરસ અસર પડેલી છે. તેમણે કેમિસના અવાડી અધિવેશનમાં આપેલું સમાજવાદી સમાજ રચનાનું સૂત્ર આપીને એક અમરકારિક અસર ભારતનાં રાજકીય હોંચે પર નહીં પણ જગતના વાદવાદ પર પડેલી છે.

અમેરિકામાં લોકશાહી છે છતાં ત્યાં મૂડીવાદનું ભેર સારી પેઠે છે. એટલે ત્યાં લોકશાહી મૂડીવાદ છે-એમ કહી શકાય, એને રશિયાના સામ્યવાદનો ભારે ભય છે.

રશિયાના સામ્યવાદ છે શું? સામ્યવાદ સમાજવાદનું જ એક તીવ્ર સ્વરૂપ છે પણ સમાજવાદ સાથે મજૂરોને નામે સરમુખત્યારી આવે છે. ભારતને લોકશાહી ખપે છે. અને સ્વરાજ્ય પછી તેણે લોકશાહીની અજમાયશને પ્રકળતાને માર્ગે વાળી. ભારતને લોકશાહી ખપે છે પણ તેને અહિંસાના પાયા પર રચાયેલી લોકશાહી નોંધ્યો, તેને સમાજવાદ ખપે છે, પણ તેની પાછળ સર્વોદયની બાવના હોવી નોંધ્યો. તેથી ભારતના અંદરના પક્ષાપક્ષીના ઝગડાને અને જગતના વાદવાદના ઝગડાને શ્રી નહેરુએ એક જ સૂત્રમાં પકડી રાખ્યા - ભારતને લોકશાહી સમાજવાદ નોંધ્યો અને સમાજવાદી સમાજરચના માટે જ તે મથે છે.

લોકશાહી સમાજવાદના આ બુદ્ધ સૂત્રથી અમેરિકાને તથા એના સાથી દેશોને સચેત કર્યા. તેમની સાથે ભારતને મૈત્રી છે, એવો ભારતનો દાવો ભારતે કરેલા લોકશાહીના સ્વીકારમાં સિદ્ધ થઈ રહ્યો, મૈત્રીની આથી વિકૈષ સાગ્રિતી બીજી કઈ નોંધ્યો? સમાનતા એ જ મૈત્રીનું લક્ષણ છે; અમેરિકાની જેમ ભારત લોકશાહીને વધુ છે. તેથી ભારત અને અમેરિકા મિત્ર છે. પણ આવી મૈત્રી છે એનો અર્થ એ નથી કે તે અમેરિકાની જેમ મૂડીવાદને સાંખી લેશે. ભારત પોતાની વર્ગમંજળની રીતે મૂડીવાદને વિલય કરશે અને જગતના દેશોને મૂડીવાદને વિલય કરવાની શાંત રીત પણ બતાવશે.

બીજી બાજુ સમાજવાદના સૂત્રથી રશિયા અને ચીન તથા તેમના સાથી દેશોને પણ આકર્ષિત કર્યા અને ભારતે તેમની સાથેની મૈત્રીલાવના સિદ્ધ કરી. ભારત સમાજવાદ અપનાવે છે પણ તેનાં અનિષ્ટોને કદી સ્વીકારશે નહિ; ભારતીય સમાજવાદ લોકશાહી સમાજવાદ છે. સમાજવાદ લોકશાહી વગર પેલા જ ન થઈ શકે, સમાજવાદ એટલે જ સમાજનું રાજ્ય, સમાજનો વહીવટ અને સમાજનું સંચાલન. આ તો લોકશાહીથી જ શક્ય છે. અને તેથી ભારત સમાજવાદને સાર્થક કરાશે એક સામે રસ્તા જગતને બનાવી રહ્યું છે. તેમાં સરમુખત્યારશાહીને રચાન જ નથી. આ રીતે જગતના બે મહાપક્ષોને એનવીને તેમની સાથે જુદી જુદી રીતે મૈત્રીની ગાંઠ બાંધીને તેમનો વિશ્વાસ જીતીને જગત આગળ વિશ્વાસની રચનાનો લોકશાહી સમાજવાદના પાયાનો સિદ્ધાંત શ્રી નહેરુએ રજૂ કરી દીધો. આની સરસ અસર થવા પામી અને આજે સહજનનો મિદાંત

વધુ ને વધુ સક્રિય અને સક્રાંત બની રહ્યો હો
 સમાજવાદના મુદ્દે ભાગલના રાજનીય જ્યો ૫૨
 જુનું સરખ અમર પહેર્યો. સમાજવાદી પક્ષેથી તે
 બંને તેની બેઠક જ ખસેડી લીધા હોયુ વધુ ! એ સમા
 જવાદના આધાર ૫૨ તેમજે અવગણી ગયા હી તે
 આધાર જ રીથેસને આપી દીધી એમને સમાજવાદી
 પક્ષને અવગણ રહેવાનો અર્થ જ ન રહ્યા મમાજવાદી
 એને શી નરેરુએ એક કરવાવધુ વાર રીથેસના નેશન
 જતા અને સદ્યાર કરવા કરાવ કરી આમ ના, જુનું
 રીસાગ બાગકની એમ તેમજે મોડુ ફેરવી રાખ્યુ, અતિ
 મનાભા ન મનાય તે આ મમાજવાદી મુલના બજારી
 દાવા, એ જ રીતે સાચવાનીએને કઈક ચુપ કરી
 કકપલ તેમના વધમા કઈ વિજેતા ન રહી મિત્રાલ કે
 બામરોડ અને દિલોની નીતિ આથી આશની ચુટળીયા
 રીથેસ બંદુમનીથી છુતી અને સાચવાદીએનો રકાસ
 ચેપલ શી નરેરુએ આપેલા સમાજવાદના મુલની આથી
 આતર આજ આજક અમર કષ્ટ અને દુલ કષ્ટ રહી છે

ચુટળીયા મુર - ૫૨ છ નરેરુના આ વિચવવલ
 વધજીની મામે એક મેનવમીનો મુર જુનું નીકળા રહ્યો
 ■ ભારતની અધઃકારકુની નીતિયા આ સમાજવાદના
 મુલનુ કલ્પક પ્રતિનિધ ન પાડુ તે આ મદામુલ
 પાતોના વડા હોયુ જ સાચવાનું અને એની અવક
 અસર હાદી અને કાવળી નહી બન. એ મારે શી નરેરુ
 અને રીથેસ માથીછની રિથેસી તરફ જ ખાલ આપી
 પ્રમોલોએ અને મુદામોએ તરફ વધુ કોઈ આપી બાર
 લની અધઃનીનિતે વધુ પ્રામનિષ, સોકનિષ અને વધુ
 કાઈમધક બનાવે તે જ એમની અધઃનીતિ દાવી મો

એક કુદર, એણી બાગક દોત અને એક લોગી
 બાસિકા હતી બનેને એકબીજા વિચા થાને નહી. બને
 દરેકજ સાને સમારકિનારે મને બાગક પોતાના બાવિ
 છવનુ રવન બેના હોતેના - "કુ નેપોલિયન બનીશ"
 બાસિકા પૂછની - "અને કુ ૩"

'તુ મદારા પ્રી બનશે' બાગક કહેતો

જુનું બાગકને એ માત્રાજી આનક ન થતો, એની
 દિલો આબેમા મુદની બજ કરતા તરી આવવી અને એ
 હોમ મર્ક હતી. એ કહેની "તુ અને ચાદવને બને
 રાનદિવસ મુદના જ વિચારમા હોતેના રહેશે" બાગક
 એને દિશાસે દેતો - "વાનુ ત્યારે, કુ નેપોલિયન નહી

આપીછની રિથેસીને રાજકારણમાં વહેવારુ કરતા ૫૦
 મેગનવરે શી નરેરુ અને રીથેસ છુ તેની ઉપયોગિતા
 અધઃકારકુના નદિ સમજે આ મવાલ મુલમુલ છે,
 પાપાનો છે, ખુન અગત્યનો છે

મમાજવાદ શાને ? - આવા એક બીને જુનું
 સવાસ મોઠા થાય છે - ભાત સવેદિયને મામું મુદે છે
 તે સમાજવાદની વાત થાને કે ભારત મવેલકની કલ્પ
 નાનુ ચાદક છ જુનું મવેલક અતિ કલ્પ આદક છે ને
 છેવના આદકને દગવે ન કરનું આગળા અવદાર્થ
 આદકને જગનની સામે રાખવે એકમે તેથી સમાજ
 વાદ જેવા સરને રીકાર્થ થાય એવા વિચારને તેમજે
 ચરેતે કઈ વગી સવેદિય કલ્પ ભારતના ભુજેવા મવ્યા
 ગાજવા સોઠા સિવાય રેકમા અને બદારની કુનિયામા
 બકુ જ શોડ તેને સમજ હો મમાજવાદ કલ્પ એવે
 છે કે કુનિયાના કોઈ જનુ બામમા એક કલ્પ કરાને
 નિશાનિશ જુનું સમજ બવ એમ છે તેથી સમાજવાદ
 કલ્પ જ તેના પ્રચારની રિથેસે જુનું ખુન ઉપયુક્ત
 કલ્પ છે તે એકા અવદાર્થ આદક રજુ કરે છે કે સર્ક
 માન્ય થાય જ, એમા ભારત મવેલકી ભાવ બરે અને
 તે આદકને જેટલો અવદાર્થ કરી જગન આમગ રજુ
 કરે તેમજુ જુનું જ છ વરુ જગનને આને સામે અ
 વદાર્થ મામું બનાવવા મરે સમાજવાદ થાને ઉપયોગ
 જ બરાબર છે એના વડે જ જગનમા સોકકાદી સમાજ
 વાદને પ્રચાર થકય છે એના વડે જ આગળ જતા
 વિચારાજ કુક બની જુનું સ બાવના રહે છે અને એના
 વડે ભારતમા જ નહી જુનું જગનમરમ સવેદિયની
 કકજના દેખાવ છે

બનુ * અને બાસિકા તણ કષ્ટ હતી

એક માથી એ સામરકિનારે મ છસ ૫૬૧૫ જગ
 નાખીને એકસો દોતો તે બનેની વાનચિન દરેકજ સામ
 બનેલ એ વિચારતો કે આ મુરમ બાસિકાને કારણે જ
 ના છેકરો નેપોલિયન નહી બને, અને તેા દેતેને કેવી
 ભારે મોટ હતી દેરુનુ કેવુ મોડુ અલિન થગો દેસ
 દાખથી જ પ્રેરાને એક દિવસ રેલી બાસિકાને, તેજે
 સામરમા કુબાદી દાખી

૫૨ છ બીજે દિવસે એજે બેજુ તે પેના નેપોલિયન
 થનાર બાગકનું કુપ હોયુ મન સરીરે સામરની છાની ૫૨,
 છાગની થપાદેથી કિનારા તરફ હાસેતુ ૬૭

૧૮. વિશ્વરૂપ દર્શન-ચોગ

[૧૩૦]

જ્ઞાનદેવ પોતાના વિશ્વરૂપ દર્શનનો અનુભવ કહી રહ્યો છે

વિશ્વરૂપ જોવા લાગ્યો—

તો પ્રથમ ચારે તરફ પ્રભુત્વ રૂપ દેખાવા લાગ્યું

થોડીવાર પછી બદલાતા બદલાતા

એનું મારા રૂપમા રૂપાતર થઈ ગયું

બધું હું જ હું,

એક જ એક,

મારી જ ભક્તિ હું કરું એવી વેળા આવી ગઈ

કેટલાક સમય સુધી તો બને સ્વરૂપોમા સામ્ય

હતું

આગળ જતા બને મળીને એક જ થઈ ગયા,

સામ્યનું સ્થાન એકમે લઈ લીધું

ત્યારે તો ઈશ્વર નામ પણ હ્રાપ્ત થયું,

ભક્તિ કુટિત થઈ,

મારો વિચાર મારામા જ વ્યાપ્ત થયો,

સહન ન થયું

સામ્ય સુધી તો ઠીક હતું

દેવ અને ભક્તનું અદ્વૈત રહે,

પરંતુ મનની ઈચ્છા

કે સિન્નતા પારખવાનું કઈ ઇગિત પણ રહે

એને બદલે

એકલનો માર પડવાને કારણે

વ્યાકુળ થઈને મે પ્રથમ દર્શને જ નિવૃત્તિ

નાથને કહ્યું ઇગિત કયા છે?

ઇગિત બતાવશે?

ઇગિત બતાવશે?

[૧૧]

સૌના હૃદયોની આર્તતા,

સૌનું હું બ

મારા હૃદયમા પ્રગટ થાય છે

આ સમગ્ર વિશ્વ માનુ જ શરીર છે

અને વગી એ બ્રહ્મમય પણ છે

એવો હું અનુભવ કરું છું.

પ્રેમ, જે સૌને ખ્યારો છે,

હું જ થઈ બેઠો છું

પોતાની પ્રીતિમા ભગ ન પડે,

પોતાના મનોરથો સાગી રીતે ફળે,

એ બાબતમા હરેક પ્રાણીને જે જે વ્યાકુળતા

હોય છે

એ બધી મને જ થાય છે

મને સૂઝે તો કઈ મળતું જ નથી,

જે મળે છે તે આકાશ સમાન વિશાળ અને મહાન

જ મળે છે,

પરી તે સૂઝ મનાયેલું જ તું જ કેમ ન હોય

અસખ્ય આકાશ એકબીજાને મળી રહ્યા છે,

આત્મ અદ્ભૂત દર્શન છે મારું

મારે માટે બધું આકાશની પાણી જ ખૂલી છે

કહેવામા આવે છે કે,

ઋતુ, કુટિલતાના વેશ લઈને, પરમેશ્વર લીલા

કરી રહ્યા છે,

પરંતુ મારે માટે, કુટિલ કે વાકા કયા ચે નથી

જે કઈ છે એ ઋતુ સરળ જ છે

ઉપર ઉપરથી કામ ક્રોધ આદિથી,

અથવા દેવ, ઈર્ષા અમૃષા આદિથી, પ્રેરાઈને,

વ્યવહાર કરતું કોઈ દેખાય,

તો પણ એના એ વિકારોના મૂળમા

શુભ આકાશ જ ભરેલી છે

મે એના હૃદયમા પ્રવેશ કરીને આ જોઈ લીધું છે

વિકારોના મૂળમા છુપાયેલી બ્રહ્મ પ્રેરણા,

વિદ્યારાની બ્રહ્મા મરતા,

ચિદને જાણે

મને સહજ જ મૌને મારે સહાનુભૂતિ થાય છે

[૧૩]

શરીર એટલે માટીનો પિંડ

એ ભાવનાથી સાધનાનો આભા કયો

આને એ ભાવનાનું અતિ દિવ્ય રૂપાતર થયું જ

હજી પણ તે ઠ તો માટીનો પિંડ જ

પરંતુ એના અર્થનું જોડાણ અતલ-અગાધ થઈ ગયું છે.

આજ એ બન્યો છે માટીનું જ્યોતિર્લિંગ,
એમા સ્થળ છુદિની ચેતના નથી,
મનની ગતિ નથી,
ઈન્દ્રિયોના શુષ્ક નથી,
હાકમાંસનું રૂપ નથી.
એવા એ અતલ અગાધ જ્યોતિર્લિંગને મેં હાથ
લિના, પ્રારબ્ધ શેષના બળથી ભક્તિ માટે સાચવી
રાખ્યું છે.
જે હેતુથી મેં વૈરાગ્ય ધારણ કર્યો હતો,
મારા એ બધા મનોરથો
ઈશ્વરની કૃપાથી પૂર્ણ થઈ ગયા છે.

[૧૩૩]

વિશ્વરૂપ સ્વયંજ્ઞ જ્યોતિર્લિંગ સામે દેખાઈ
રહ્યું છે.

શેષનારાયણ રૂપ આસન લાગ્યું છે,
મહુદ્રવલયોથી અંકિત પુષ્પી શિવલિંગ બની છે.
સ્વર્ગ-ભૂવાધાર-રૂપ પિંડિકા
એ દિવ્ય જ્યોતિર્લિંગની પૂજા પણ સામ્રાજ્ય
થઈ ચૂકી છે.

મેઘધારાઓએ એને સ્નાન કરાવ્યું છે,
વારવાઓના ફૂલ ચઢાવ્યા છે,
ચંદ્રરૂપ કુંભ સમર્પણ કર્યું છે,
સૂર્યરૂપ દીવાથી આરતી કરી છે,
સમસ્ત ઇષ્ટકોશનું છપલાવડપ નૈવેદ્ય એને
નિવેદિત કર્યું છે
વિરાટરૂપતા અંતરગત પ્રહસનદંથી એને વદન
કર્યો છે.

જ્ઞાનદેવ પોતાના હૃદયમાં
એવી એ મહાપૂજનનું ધ્યાન ધર્યો કરે છે.

[૧૩૪]

ધ્યાનની પરમ સ્થિતિમાં
છવની કંપના સૃષ્ટિ સર્વથા હ્રમ્ત થાય છે,
લગભગ સ્વરૂપ-શૂન્યતા બ્રહ્મ થાય છે.
ચિત્ત ચતુષ્પદ શૂન્ય થાય છે

એનાથી પર પણ આકારી છવ પ્રકૃતિ,
એ પણ શૂન્ય થાય છે.
ચિત્ત ચતુષ્પદની આ તરફ વ્યક્ત સૃષ્ટિ ઊભી છે.
છવ પ્રકૃતિની ઉપર અવ્યક્ત સૃષ્ટિ એવી જ છે.
બંને, ધ્યાન કેટિની બહાર!
ધ્યાન સક્તિથી એનો લોપ નથી થતો.
ગણિતની ભાષામાં બંને અનંત અથવા નિર્શૂન્ય છે.
એક વ્યક્ત અથવા આ તરફનું નિર્શૂન્ય
બીજું અવ્યક્ત અથવા તે તરફનું નિર્શૂન્ય,
એ બંને નિર્શૂન્ય.

અને છવની કંપનાના એ ચાર-પાંચ શન્ય
મળીને વિશ્વરૂપ બન્યું છે.
આ બધું જે બન્યું છે
અને એના એનારો

બધું એક જ એક પ્રહસનત્વ છે
એ જ આપણા સૌની પોતાની વસ્તુ છે.
શૂન્યનું નિરસન થયું છે-
તો નિર્શૂન્ય સહજ જ નિરૂપદ્રવી થાય છે.
અને પછી દર્શન થાય છે,
આપણે તે પોતાની વસ્તુનું, જે ઉભયાતીત છે.
પછી ધ્યાનની આવશ્યકતા નથી
કથેયમવતા, તદ્દૃષ્ટા થઈ.
નિરંજનતાનો ઉદય થયો,
ગિરિકૃત સામાન્ય માણસની પેઠે હવે એ દેખારો.
જ્ઞાનદેવ કહે છે:

એ અવસ્થાનો મેં અનુભવ કર્યો છે,
અને અનુભવથી જ એ સમજામાં આવી શકે છે.
પરંતુ આ અવસ્થા સમજાવવાને માટે
નિવૃત્તિનાથે સદેવનો એક શબ્દ શોધી કાઢ્યો છે:
એન્નુએ એને અતિહીન અવસ્થા કહી છે,
સામાન્ય માણસનું ચિત્ત બધી તરફ દોડતું રહે છે
આનું પણ બધી તરફ જરો

તેનું પણ ચિત્ત લીન નથી.
આનું ચિત્ત પણ લીન નથી.
પરંતુ તેનું લીન નથી એટલે કે એ 'અલીન' છે
અને આનું લીન નથી એટલે કે એ 'અતિલીન' છે

એક કહેવત છે કે પંચ ત્યાં પરમેશ્વર. પણ, પંચના માણસો કેના હોવા જોઈએ? એમ તો દરેકમાં ધર્મરત્નો વાસ છે જ. તેનું પ્રમાણ કે પ્રતીક તેનો આત્મા છે. પણ ન્યારે પંચ માણસ પ્રેમથી જોગ મળે છે, જીવનના કોઈ તત્ત્વ વિશે વિચારે છે કે કોઈ સર્વ કલ્યાણકારી રીતનો નિર્ણય કરવા માગે છે, અંતર્યામી પ્રભુ તેના સહવાસની સુગંધ પ્રત્યક્ષપણે પ્રતીત કરાવે છે. એ પરથી એવું અનુમાન કરી શકાય કે, ન્યાં પ્રેમ, જિજ્ઞાસા 'લોક સમસ્તા સુખીનો ભવન્તુ' ની ભાવના હોય છે ત્યાં જ પ્રભુનું આગમન કે અવતરણ માણસની ચેતનામાં થાય છે. પણ ન્યાં એવી ભાવના નથી હોતી ત્યાં પંચ પ્રપંચનું ભયાનક સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. તેથી પંચમા પરમેશ્વરનો વાસ છે તેમ પ્રપંચમાં ચેતના છે એમ કહી શકાય.

ભારતમાં, ગામડાંઓમાં શતાબ્દોથી સુધી પંચ કે પંચાયત-રાજ્ય પ્રવર્તતું હતું. તેથી લોકોનું જીવન, શાંતિમય, સહકારી અને સુખી હતું. ઝગડાઓ થતા ખરા, પણ પંચ તેનું સમાધાન કરતું. ઝગડામાં સંડોવાયેલા બંને પક્ષોને પંચમાં વિશ્વાસ હતો, કારણ કે તેમને પ્રભુમાં વિશ્વાસ હતો. અર્થાત્ પંચના સભ્યોની પ્રમાણિકતામાં વિશ્વાસ હતો. ગામડાંઓનું જીવન સાદું અને સ્વાવલંબી હતું. તેથી ધર્મી કે એવો કોઈ બીજો અહીં કારને આડખર ઓછો હતો. ગામડું પોતાના કર્મક્ષેત્રને ધર્મક્ષેત્ર માનતું. પણ પંચ રાજ્યની એ પરંપરા પરદેશી અમલમાં ધીરે ધીરે સાવ હુપ્ત થઈ ગઈ.

પણ ભારત આઝાદ થતાં, આજે ફરી પંચાયત રાજ્ય નિર્માણની યોજનાઓ ઘડાઈ રહી છે. ક્યાં ગામડાંઓમાં તેની સ્થાપના પણ થઈ ગઈ છે, પણ ધણી વાર પંચ પ્રપંચના કલેશમાં ફેરવાઈ જતું લાગે છે. તેનું કારણ શું? એક પંચના સભ્યોમાં સાધારણ રીતે ઉચ્ચ ચારિત્ર્યશીલ, ગામના સર્વ લોકો સંબંધી શુભ સંકલ્પ ધરાવ-

નાર અને માણસના સ્વભાવને અનુભવની કસોટી પર પરખનાર નથી હોતા. એમની એક આંખ પોતાના સ્વાર્થની સિદ્ધિ પર મંડાયેલી હોય છે, બીજી આંખ સરકારી અમલદારોના આડખરચુકત આતિથ્ય અને ખુશામદ પર મંડાયેલી હોય છે. પરિણામે લોકોની સ્થિતિ સડી વચ્ચે સોપારી જેવી થઈ જાય છે. ને એવું નહીં હોય તો સહકારી મંડળો, મંડળોએનું કામ આટલું બધું અસંતોષજનક કેમ છે? એક ચારિત્ર્યશીલ અને મહેનતુ ગરીબ ખેડૂતને સહકારી સોસાયટી, ન્યારે એને પૈસાની ખરેખર તાત્કાલિક અને અત્યંત જરૂર હોય છે તેને ઘણી મુશ્કેલીએ દોડધામ ને અટપટ પછી માંડ આપે છે. ત્યારે આજસુ ખેડૂત પણ સોસાયટી કે બેન્કના કર્મચારીઓને 'ચા પાણી' પાનાર અને 'પગ પંપાળનાર'ને જલદી પૈસા મળી જાય છે. એ જ કારણે ધીરેધી પૈસા વધે સુધી પાછા મળતા નથી, તણી વાર મુદ્દલ જ પાછા ફરતા નથી, ત્યારે બીજા બાજુ મહેનતુ ગરીબ ખેડૂત સામાર થઈ એક શીશ્યુખાર, બ્યાજખોર પાસેથી આકરા બ્યાજ દરે ના છૂટકે પૈસા ઉધાર લે છે અને તેનું બ્યાજ ભરવામાં જ તે અને તેનું કુટુંબ ઉતરાઉતર કરજમાં ફૂલતું જાય છે.

ગાંધીજીનું આમરાજ-રામરાજ્યનું મંગળ સ્વપ્ન, શુભ મંકદષ સિદ્ધ કરવા હોય તો, અને વિનોબાજીના સર્વોદય સમાજને ગામડાંઓમાં સ્થાપવો હોય તો પંચ પરમેશ્વરનું એક સ્વરૂપ છે, એવું વાતાવરણ ગામડાંઓમાં સર્જવું પડશે. અને વાતાવરણ તો વ્યક્તિઓના વિચાર-આચારથી જન્મે છે. તેથી ચારિત્ર્યશીલ વ્યક્તિઓને જ પંચના સભ્ય બનાવવી થશે, એમ ધરે તો ગામના લોકો અને સરકારી કર્મચારીઓમાં એવું વાતાવરણ સર્જવામાં સહાયક થશે. હૃદયગ્ધ, ને એવું નહીં થાય તો પંચ, પ્રપંચ બની જશે અને આમરાજ રાવણરાજમાં પલટાઈ જશે.

નિર્ધાર

જીવવા સમ જીવન કરી લઈશું,
રેતને પછ્છ રેતન કરી લઈશું;
અમને સોનાદ શુભાનીના-
સિદ્ધ જીવન-સ્વપ્ન કરી લઈશું.

‘અંજુમ’ વાલોડી

માનવી છું -

મારી દષ્ટિમાં અધકાર નથી,
જિંદગી તો ય, રંગદાર નથી!
કેમ એવું ન થાય દુઃખ મુજને?
માનવી છું, કોઈ મજાર નથી.

હુનિયા

—સંસારની વાસના એ બધી પીડાઓનું મૂળ છે.

—આ હુનિયા, બીજી હુનિયામાં દોરી જતો પૂલ છે.

—આ સંસાર દુઃખની દુકાન છે.

—મૂખાર્ધ, સંસાર ઉપર આસક્તિ રાખવી તે.

—સંસારની માયાની બધી મધુરતાને ગળુ-નામાં લીધા પછી પણ કહેવું પડશે કે સંસાર ખારો છે.

—આ સંસાર એક બહેર છે, અસાની જ એ વિષ મોઢામાં નામે છે.

—આ સંસાર સાથે છુટાછેડા હો, અને તમારાં લગ્ન મુક્તિપ્રદેશ સાથે થશે.

ઉપદેશ

—બહેરમાં ઉપદેશ આપવો નકામો છે કારણ એવું કંઈ દ્રવ્ય આવડું નથી.

—જે માણસ સદ્બાવનાથી તમારી ભૂલો બતાવી તમને સાચે ભાગે દોરી જાય છે તે તમારો સાચો સલાહકાર છે.

—કુમારેથી વાળી સન્માર્ગે લઈ જનાર મનુષ્ય સાચો ઉપદેશક છે.

અજ્ઞાન

—અજ્ઞાન કરતાં બીજી કોઈ મોટી પીડા નથી.

—અજ્ઞાન કરતાં બીજી કોઈ દુઃખ પીડાકારી નથી.

—હોઠો જે બાજતમાં અજ્ઞાન હોય છે તેના જ તેઓ દુરમનો છે.

—શંકા એ અજ્ઞાનનું ખરેખર છે.

—અજ્ઞાની હોઠોનું વરદાન ઉઠરડા પરના બગીચા જેવું છે.

—જે માણસ આત્માનાં મૂલ્યાંકનને ઉભે છે તે ખરો અજ્ઞાની છે.

—અજ્ઞાની માણસ ગમે તે પરિસ્થિતિ હશે તો પણ સુમાવશે.

—શ્રીઓનાં અજ્ઞાનને વચ થવું એના જેવું નકામું છે.

નિકૃષ્ટ અજ્ઞાન બીજું નથી.

બળજબરી

—બળજબરી મનને આંધળું બનાવે છે.

—જુદ્ધ નૈતિક બીક તરફ લઈ જાય છે.

—જુદ્ધ, નાશનો આગલી હરોળનો ખજાનો ધારી છે.

—જુદ્ધને મદદ કરવી એ સાચાને હાવાવા જેવું છે.

—કુખી લોકો પર શાતરીપણું શુભરણું એ ખરાબમાં ખરાબ ગુન્હમ છે.

—મુદા જુદ્ધીઓનું જલદી પતન કરે છે.

—જુદ્ધીઓની છત એ તેમની નૈતિક હાર છે.

—આવતા ભવની જિંદગીને ભોગે આ ભવની જિંદગીનાં સુખ ભોગવવાં એ પોતાની જાતને અન્યાય કરવા જેવું છે.

—અનાથ બાળકો અને વિધવાઓ ઉપરનો જુદ્ધ, જુદ્ધી પર રોષ અને વિનાશનું વાદળ ઉતારે છે અને હિંમતના યોદ્ધાનું તે ભાગ્ય બને છે.

હજીઆ અને વાસના

—પોતાની વાસના સામે લડવું એ ઉત્તમ હતાપણ છે.

—વાસના સામે ગમૂમી તેનો પરાજય કરવો એ દરેક મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે.

—જેણે પોતાની જાતને છતી તે સૌથી સુખી.

—તમારી વાસના એ તમારો મોઢામાં મોટો દુરમન છે.

—જાત સામેનું યુદ્ધ એ મોઢામાં મોટું યુદ્ધ છે.

—દેહની વાસનાઓને પાંખાવ્યા કરવી એ દાનવો જે દેશાવેલી બળમાં સપડાવા જેવું છે.

—તમારું કાચું સાચા દિલથી કરો, કારણ કે કાચું અંગેની જુદાની કસોટી આકરી છે.

કાર્યો

—તમારાં કાર્યો તમારી હજીઆઓનું પરિણામ છે.

—સંસ્વાર્ધ વિનાનાં તમામ કામ તપન નકામાં છે.

બનાવટી એટલે કે ભેળવાળી દવાનો મોટો જથ્થો પોલીસે પકડી પાડવાની જાણમાં અમર જોડને આસ-પાસ બેઠેલા મિત્રોને એક જાઉંએ વાંચી સંભળાવી. સાંભળનાર મિત્રો ગંભીર થઈ ગયા. પછી એ પર ચર્ચા ચાલી : 'એવા ભેળસેળ કરનારાઓને તો સરકારે શખી પર ચડાવી દેવા જોઈએ !' એકે અત્યંત યુરસે ચર્ચેને, મોન તોડીને કહ્યું- 'મરણપ્રધારીએ પહેલા માણસ સાથે, તેના જીવ સાટે, માત્ર થોડા નાણાં ખાતર આવી કૂર છતરપિંડી ?'

ખીજાએ માત્ર એટલું જ કહ્યું- 'મગવાન, એમને ક્ષમા કરે, પોતે શું કરે છે એ તેઓ, જાણતા નથી.'

'તમેયે ફીક ઇસના અવતાર થઈ જાવ છો !' યુરસે થયેલા મિત્રે તેમને ટોણા માર્યા.

અને પછી તો ખૂબ ચર્ચા ચાલી. પણ એ પક્ષ છેવટ મુધી રહ્યા.

એક કહે કે, 'ધૂત લોકોને બરાબર પાઠ આપી સીધા કરવા જોઈએ.' ખીજા કહે : 'એવી કંઈ આવી બાબતોનો અંત ન આવે. છતરપિંડી, અને આવી બાબતમાં ખાસ, કેટલી જૂડી અને કૂર છે તેની સમજ અને જ્ઞાન આખા સમાજમાં ફેલાવવા જોઈએ, તો જ એનો અંત આવે.' જોકે આ પક્ષ બહુ નાનો હતો.

ઈસને કૂસ પર ચડાવનારા તો એમ જ માનતા હતા કે એમ આ એક અગત્યનું કામ કરીએ છીએ. ઇસના દેહમાં ખીલા ઠોકનાર હાથોમાં 'અનુભવ' બળ હતું, તેની અરેરાટી અનુભવનાર બહુ જોવા હતા. અને કહે છે કે, ઇસના શરીરે ખીલા ઠોકતા હતા ત્યારે 'એક બાજુ કેટલાક રાજા થઈને તાલી પાડતા હતા ત્યારે થેટાનું એક અટ્ટલું બચ્યું, જાણે એનાં જ શરીરમાં ખીલા ઠોકતા હોય એવી વેદનાથી રહી રહીને ચીસો પાડતું હતું.'

શ્રુત્યુટાણે ય માણસ સાથે માણસ જે ધાતકી છતર-પિંડી આદરે છે ત્યારે પેલાં થેટાં જેવા નિર્દોષ માણસો 'અરે રે ! આણું તે હોય !' ના જાણે દર્દીની હૃદયથી નાખતા હોય છે, પણ ચિચ્ચારી પાડી તાણી પાડતા પેલાં ધર્મોધ ટોળા જેવા રીઠા વ્યવહારકાણા, અથવા તે એવા કામમાં સંડોવાયેલાઓ કમાણીની ગણતરીએ રંજ થતા હોય છે.

ઈસને કૂસ પર ચડાવવામાં આવ્યા હતા એના કરતાં વિશ્વની માનવતાને કૂસ પર ચડાવાય હતી એમ કહેવું જોઈએ. અને કૂસ પર ચડેલી માનવતાએ ઈશ્વરને પ્રાર્થના કરી હતી કે, 'તું આ અઘરાનીઓને માર કરજે.' અને દિલીમાં બિરલાભવનના કમ્પાઉન્ડમાં એવા જ અઘરાનીએ છોડેલી ગોળીઓને, ઈસને છાતી પર ખીલાનો ધા ત્રીલ્યા હતા તેમ ત્રણ ત્રણ ગોળીઓ ઝીલતાં : 'હે રામ !' નો ઉદ્દગાર કાઢ્યો હતો. ઇસના ઉદ્દગારમાં પ્રાર્થના હતી તો, 'માનવજાત હજી એવી ને એટલી જ અઘરાન છે !' એવું હૃદયવેધક દુઃખ ગાંધીજીના ઉદ્દગારમાં જાણે સંભળાય છે.

થોડીક કમાણી ખાતર જીવન-મરણ વચ્ચે એના ખાતાં માણસ સાથે ય છતરપિંડી કરતાં ભેળસેળવાળા ધૂતો પેલા હત્યારાઓ કરતાં કેમ રીતે જોવા દોષખાત ખરા ?

ઈસ એને ગાંધીજી પાછળ તો માનવજાતે અત્યંત આંસુ સાથે, પશ્ચાત્તાપ કર્યો. પણ છતરપિંડીથી મરનારાઓ તો મૂઝા મૂઝા અનંતકાળના મુખમાં આદ્યા જાય છે-એવું દુઃખ હોય તો તેમનાં હાગતાં-વળગતાંઓને, પશ્ચાત્તાપ તો ઠાકીને ય ચતો હશે કે કેમ ?

આના ઉકેલ માટે બે માર્ગો વિચારાય છે, એક ધૂતેને શખી પર ચડાવવાનો, ખીજા એમના અઘરાને ગાળીને રાહ પર લાવવાનો.

જુદાં જુદાં એવાં અનેક અનિદોષે ટાળવા માટે એ જ બે વિચારધારા ચાલતી દેખાય છે. એક ભય ને દંડનો માર્ગ છે, ખીજો પરિવર્તનનો. દંડનો માર્ગ સંશય નથી નિવડતો, તેમ પરિવર્તનનો માર્ગ પંચ સંશય નિવડતો હોવ તો હત્યારી ધૂતલીલા ચાલતી ન હોત.

બળ પર મુસ્તાક એવી સત્તાને પણ સમજવડનો માર્ગ લેવા જ પડે છે, એ આજની પરિસ્થિતિ છે, તેના પછે ગળતું વજન છે ખરું, પણ તે બળ વાપરતાં પહેલાં સમજવડનો માર્ગ લે છે. કેવળ વિચાર-પ્રચાર કામગીરી દેવાને ખીગણવી શકતો નથી. અંધ થયેલી આંખોને પ્રકાશ પ્રદાન કરી શકતો નથી.

ધૂત લોકોને પોતાની લીલાની લાક્ષણિકતા થાય છે ! ધનલિપ્સાને કારણે રાતોરાત કુબેર થઈ જવાની લાલસાને

કારણે એ એવી લાલસા કેમ સેવી શકે છે? કેમ કે, એવી પરિસ્થિતિ છે એ કાયદાની જાણના ન સંપાદન એના માટે ધનપતિ થઈ શકે એવી પરિસ્થિતિ છે સર્વોચ્ચ અને મહાજ્ઞાની કિલ્ચુરી એવી પરિસ્થિતિ જ દૂર કરના માટે છે અને એ જ છે એનો ખર્ચ ઉકેલ પ્રવર્ત માત્ર અનેક કૂર ધૂતની નાઓ અપરિમિત ધનસંગ્રહ પી છૂટને કારણે ચાને છે અને માનવતા સનાય જાણે કૂચે ચંદેની કેપાય છે

કામના ભન વિશે ધર્મશીરો અને ધર્મશાસ્ત્રોએ બે રીતે માણુમને ચેતવેલો છે, એક તો એમ કે 'એ તને ઊંડી ગર્તામાં ધકેલી દેશે' આમ કહીને એ બેસી નરભા 'હંધમા કામ ઉદ્ધમવે જ નથી એવી પરિસ્થિતિમાં રહેવું' મોહ ઊપજે એવી દશામાં એ કામને છૂતવે એ ઉત્તમ તો છે જ, પણ બધા માટે તે શક્ય નથી, માટે

મોહ જ ન જન્મે એવી સ્થિતિ હેતુપન્ન કરવી. આહાર ચિહારની મર્યાદા પશુ તે માટે સુચરી

હૃદયપશુનો એ માર્ગ આજે આ દિશામાં પશુ કેક પ્રકાશ નામે છે સદ્યશ્ચો સદાચાર પર બાર મુકવેલો એટલુ જ બસ નથી, પણ એમાથી ચલિત પશુ ન થવાય એવી પરિસ્થિતિ પશુ સર્જવી ઘટે

ધન સત્તા આદિના લેભે, લાનવે ને અનેક ધાનકી ધૂનનીવા આજે પ્રવર્તિમાન છે, એ ખરાબ છે એમ સમરત પ્રજામાં હસારાનો પ્રવાસ કરીએ એ જરૂરી તો છે જ પણ તે સાથે ને કારણે એ ધૂતલીના પાછગ રહ્યા છે તેને જ દૂર કહે એવી પરિસ્થિતિ પશુ સર્જવી ઘટે અને આજે એ અશક્ય નથી, અતિ કેન્દ્રિત સત્તા અને અતિ કેન્દ્રિત મુદીના રિભાજનના માર્ગે લોકશાહી પાસે બળના ઉપયોગ વિના પશુ છે જ

૪

ઈસાઈ મિશનરીઓએ ઈર્માઈ ધર્મના પ્રચાર માટે પરદેશોમાં ખાખ કરીને ત્યાની પહાત બલિઓમાં કામ કરવાનુ પમદ કહ્યું

શહેરની શિક્ષિત જનતા અને ગામડાના અદ્યશ્ચો લોકો ધર્મોત્તર પ્રવૃત્તિમાં ખાસ રમ લે એ પહેલપ્રથમ તા શક્ય જ ન હતુ એટલે પહાતબલિ અને તેમાય પર્વત જ મતેમાં, તેની આસપાસ વચ્ચતા આફ્રિકાસીઓમાં અનેક યુરોપીઓને સામનો કરીને જવુ ગવા અને વચ્ચા છુવનની જરૂરિ થાતેના અમાવધી કુ ખી થયા રોષોમાં રિખાતા અને ધર્મશાનથી વચિત લોકોમાં દુઃખદાર અને પોતાને પશુ છેવટે લાખકાવક નિહકે એના શિક્ષણથી તેમણે પમપેસાગે કષો અને ધીરમ્પીર ધર્માનર પ્રવૃત્તિ આદરી

શહેર ગામડામાં પશુ સામાન્યપણે સર્વમાધારણ રોકે કરતા જ છુવનની સનનને અને લોકસન્માનના અનિયથી દિનક્રીન દશામાં છુવતા લગભગ અગ્યાન એવા લોકોમાં જ વિશિષ્ઠ ને, મિશનરી પ્રવૃત્તિ ચિકમાળી મકલા

એ પ્રવૃત્તિમાં પશ્ચિમના ઈર્માઈ દેશોમાથી મળતી નાણાધીય મકલ તે કારગત નીવડી જ, પશુ તે સાથે બનેને ત્ર્યાર્થભાવે કે ધર્મો બનાના આશયે મિશનરીઓએ ખતઅને નિષ્ઠાથી ને કામ કામ કહ્યું તેના ફાળો યોછો નથી આ દાખનો એમ સૂચવે છે કે, સાચી દૃષ્ટિથી અને નિષ્ઠાથી મિશનરી જાનનાથી કામ કરનારા સેરકે આપણે ત્યા હોય તો તેમને માટે પશુ સર્જના અને પહાત બલિના ઉદ્ધારને માર્ગે મોકલો છે

દિનકુ ધર્મ વિશે અભિમાન ધરાવનારાઓ વારવાર નટાગપ્રગતિ સામે ઉકળાટ દાનવે છે ખરા પશુ આઝાદી મળ્યાને દસ દસ વર્ષ વહી ગયા, ઈર્માઈ મિશનરીઓને પરદેશી શાસનની એથ દની તે પશુ ચાની ગર્ધ છતા તેમનુ પ્રચારકાર્ય હજી કેમ ચાની રણુ છે? કેમ, કેટલાય શ્રીમતો માદા પડતા હજીય મિશન-હૉરિષ્ટનયા જ જવાનો આગ્રહ રાખે છે? કેમ પોતાના બાળકોને મિશનરી એથેજ હાઈસ્કૂલોમાં લાગુદારનાઓ આગ્રહ રાખે છે? આપણા મિશનરી સેરકે અને મિશનરી સેરકા સરથઓ આ પ્રશોનો જવાબ પોતાની પાસે માથે અને પોતાનામ શુ ખૂટે છે એ મતેલી કહે એ જરૂરી છે

૫

સુરત સભા જેલમાંથી સાબરમતી સેન્ટ્રલ જેલમાં લઈ જવામાં આવતાં મત્યાગ્રહી કેદીઓનું જય લગલગ એંગીનું હતું.

સાંકડી ખોલીઓમાં ને નાનકડા વર્તુળમાં બબ્બે મહિના ગાળીને બધા કંટાળી ગયા હતા. સેન્ટ્રલમાં તો સત્યાગ્રહી કેદીઓ લગલગ ત્રણેક હજાર હતા અને દરેક બેરેક વોડમાં ત્રણસેથી પાંચસે કેદીઓ છે એવી ખબર હતી તેથી ત્યાં એટલા માણસો વચ્ચે જુદી જુદી પ્રવૃત્તિઓમાં ધણો આનંદ અપરે એવા વિચારે બધા ખુશ થઈ ગયા. કેટલાકોએ તો—જેમનો કેસ પતી ગયો હતો અને કેટલાક અટકાયતી કેદીઓ હતા—સભા જેલમાંથી સેન્ટ્રલમાં લઈ જવા માટે અધિકારીઓને અરજી વિન વિન્યે પણ, કંટાળીને કરી હતી.

સાતગણી રીતે તો જે દિવસે લઈ જવાના હોય ત્યારે જ ખબર પડે, પણ કેટલાક ચાલાકોએ તિકડમ પદ્ધતિએ એક-બે દિવસ અગાઉ એ ખબર મેળવીને પોતાના સગવડાલાઓને પણ ખબર પહોંચાડી દીધી. જેથી જેલ છોડતી વખતે દરવાજે જ કેટલાકનાં સગાઓ મળી ગયાં, મોટે ભાગે આસપાસનાં નજીકના ગામમાં રહેનારાઓ, અને શહેરના કેદીઓનાં સગાઓજાખીતા રોશને આવી મળ્યાં. મળવા આવનારાઓ કંઈ ખાલી ન આવે, સૌ પોતપોતાથી બની શક્યું તે લઈને, બિસ્તર બિછાનાં, પુસ્તકો અને ખાવા પીવાની ચીજો લઈને આવેલાં. પોલીસે આ બધું સમજતા કે તેમને સમજતી લેવામાં આવ્યા હશે તેથી, એમણે સરળતાથી મળવા દીધાં ને ચીજવસ્તુઓ પણ આપવા દીધી. કેટલાક બીજી ત્રીજી વાર જેલ જનારાઓએ સલાહ પણ આપી કે, અમુક અમુક વધારાની ચીજો પરત કરી લો, તે સેન્ટ્રલમાં ઊલટી ભારરૂપ થઈ પડશે. તેમ પણ થયું.

ગાડીમાં બપોર થયા—ગાડી લોકલ હતી—અને જમવાનો પ્રસંગ આવ્યો. કેટલાક જૂના અનુભવીઓએ પોલીસ-અધિકારીને કહ્યું કે, ‘કેદીઓના લચ્છાની રકમ તમને મળે છે એટલે તમે બધાને ખવડાવો!’

એક રોશને ગાડી ફીક ઊભી રહેતી હતી ત્યાં અધિકારીએ આ ગાંધિયાં મંગાવ્યાં!

અનુભવી કેદીઓ કહે, ‘અમારે તો પાકું બાણું નેહીએ, તમને પૈસા તો પાકાં બાણુના મળે છે, અમે

નારતો શું કામ કરીએ!’

‘અમે તો ચાણું જ ખવડાવીએ છીએ. લોકલમાં પાકું બાણું કેવું? અમે પણ એ જ ખાવાના!’

સરકાર સામે કાયદેસર બંધી રીતે ખાતવાનો શોખીન એવા જે-પાંચ સામે બીબા-પોણોસોક કહે કે, જવા દો, જે મળ્યું તે ફીક છે. આપણે તો ગાંધિયા ખાઈને ય મળ્યાં બગાડવાં નથી. અને આપણી પાસે તો કુણું ખાવાનું પડ્યું છે. પોલીસે આપણી વાત રાખે છે તો આપણે પણ એમની વાત ગંધીએ!’

અને, છેવટે એમ જ થયું. કેદીઓ માટે ખર્ચદાં ગાંધિયામાંથી પોલીસોએ પણ પેતાનો ભાગ લઈ લીધો! જે કે, એમને પણ મુમકરી બધું મળતું જ હોય છે.

આ પ્રસંગે મારો આગસો અનુભવ વાદ આવ્યો. લોકઅપમાં ત્રણેક દિવસ, રિમાન્ડ પર લેવા રાખેલો. રિમાન્ડ એટલે મનકાવે ત્યારે લોકઅપમાંથી ઉઘડે પોલીસ અધિકારી પાસે રજૂ કરવામાં આવે તે, હકીકત મેળવવા ખખડાવે, ધમકી આપે અને તેમ છતાં તેમની ધાણા બર ન આવે તો, ચોદમા રતનનો પણ ઉપયોગ કરે. —ત્યારે લોકઅપના પિંગરામાં એક ફોજદારી ગુન્હાસર પકડાયેલો કેદી પણ હતો, તે રીડો એટલે ખાવાના સમયે પાકું બાણું જ મળે ન આપે તો નારતો કરેજ નહીં, રિપોર્ટ કરીશ! એમ પણ કહે, અને નજીકની લોજ માથે રાઈમ પ્યેટ આવે તે બખડીને ખાય. પણ અમારા જેવાને તો, કોઈ મળવા આવે તે આ પાણી કગારી જાય કે ફળ આદિ આપી જાય તે પૂરી તપાસ કરીને પોલીસ આપે કે, અવનબર પાસે પૈમા લઈને પહોંચાડે—એટલે અમારાથી તો પાકાં બાણુનો આશ્રદ રખાય જ નહીં તે? આજે પણ, મધ્યમ વર્ગ, જેલની બહાર પણ, ‘પાકું બાણું’ મળે એમ કન્ઝે બરો, પણ બીજીત્રીજી સગવડો મળી જાય તો, નરતાથી ચવારી લે છે!

પણ મજૂરો તો બીજી ત્રીજી સગવડો ભણે રાખે ચડાવો—બાણું તો પાકું જ જેઈએ, એમ કહીને હડતાળે જતાં, માગણીઓ કરતાં દેખાય છે! અને છેવટે, રાઈસપ્યેટ મળે તો બળકાતો બળકાતો ચીકારો લે છે!

ભારતની જતોના મોરો ભાગ, હજ સત્યાગ્રહી અને અન્ય કેદીઓ જેવી જ બાવનાનો નથી શું!

હરિજન આત્રમ, સાવરમતી ના વિદ્યાવધનુ પ્રાર્થનામૂલક તેના બધા બારી બારણા ખુલ્લા છે શનિવારનો દિવસ સવારનો સમય આચાર્યશ્રી પધાયા છે તેમની આખો ધ્યાનાવસ્થામાં બધા છે તેમના ચહેરા પરથી લાગે છે કે, તેમનું મન અહરન, અતોક્તિક જગતમાં લીડી રહ્યું છે તેમના આસન સામે વિદ્યાર્મિનીઓને બસવાની જમ્યા છે તેમની શેરક આસપાસ સડકર્મચારીઓને બેસવા માટે પાથરણા બિઠાવ્યા છે

પ્રાર્થનાનો ઘટ પામી ચૂક્યો છે જાત્રાવરથી બંદેનો બહાર નીકળી ચૂકી છે અને આંકે કરીને પ્રાર્થનામૂલક તરફ જઈ રહી છે. નાના બાળકો તે પહેલા જ દોડીને પ્રાર્થનામૂલકમાં આવી ગયા છે બધા મૂલામૂલા પધામને આચાર્યશ્રી માંમે મીટ માડીને મેલા છે

અચાનક આચાર્યશ્રી હારમોનિયમ સાથે - 'હરિ મોન હરિ મોન, હરિ હરિ મોન, મુન્દ માધન મોરિંદ મોન' ની ધૂન ફરતમાં ભાદે ગાવી શરૂ કરી છે છે બાળકો તેને ઝીને છે બંદેનો એક પછી એક ખૂનના બાર પુમાથી પ્રવેશી રહી છે તે સૌ પચ ઉત્સાહથી ઝીની બે છે

હરિનામ ઠી ધૂન જાગી ગઈ વાતાવરણમાં એક જાનની સુમધ વ્યાપી ગઈ એમ અદ્યુત વાતાવરણમાં શ્રદ્ધા હજી વે આવી રહેન બંદેનોમના સૂરના કિરણો પચ પ્રહવા મારણામાંથી પ્રવેશ્યા પ્રાર્થનામૂલક ઉજ્જવળ બની ગયું ફક્ત તજ નહીં શ્રદ્ધા મેડેના બાળકો પેચ પ્રકાશના પુષ્પો જેવા લાગતા હતા ઠાઈને પોનાના અકિતગત રૂપ રંગ જ નહીં 'પ્રાર્થના' હ્રદ પ્રકાશનું સરોવર બની ગયું

આજે આમ કેમ બન્યું કેરવેજની પ્રાર્થનામાં અગાઉ ઠાઈ દિવસે આડું નથી બન્યું પ્રાર્થનામૂલક આચાર્યશ્રી બાળકો, સૂરના પ્રકાશ-નણ પડેના જેવું જ હતું તો શુ, આજે મારી આખોમા ઠાઈ જાનતો કરોડ ઠામિયો આવી ગયો છે કે આચાર્યશ્રીમાં એવો ઠાઈ પ્રકાશ આવી પ્રવેશ્યો છે કે જેવાઈ બહાર પચ બધું પ્રકાશમય બની ગયું છે કે રથાન સમપરોમિત જેવું લાગે છે રથાન અને સમયનું જાન આજે લુપ્ત થયું છે, આજે પૃથ્વી પર સ્વર્ગ જિતરી આનુ હોય એવું લાગે

છે પચ દરરોજ કેમ એવું નથી બનુસનાવું કે એવામાં આચાર્યશ્રી મીડી, બુનદ અને બન્ય સાદે લવકારી જિત્યા

'આવી, આવી રે પ્રજુ, તારી ચેતના !'

કોની ચેતના ? પ્રજુની ? પચ પ્રજુ તો સર્વન બને સદાકાળ છે તે છતા તેનો સ્પર્શ ફક્ત આજે જ કેમ અનુભવો ? તેની ચેતના તેની કૃપાની જેમ એક નિરંતર વળા કરતી સરિતાસમાન છે તેમાં નિમગ્નિત રતાન કરી ગઈ છું એવું કેમ લાગતું નથી ? બીજું એ કે, આ ચેતના તો આચાર્યશ્રીના દૈયામાં જિતરી તેઓ તો ધન્ય થયા જ પચ બીજા એવી રીતે કેમ ધન્ય થઈ શકે છે ? બીજાને પ્રાર્થનામૂલક પ્રકાશના સરોવરમાં પલટાઈ ગયેનું લાગે છે તે તેની ફક્ત કંપના જ તો નહીં હોય ને ? કે, એક િ અહર જિતરી અનિમનસ ચેતના બીજાને પચ સ્પર્શી શકે ?

ત્યા તો, આચાર્યશ્રીએ એક બીજું ગીત શરૂ કર્યું - 'તે રજીમાં રે આવીને અંધા ઉતારી !'

કોણ આ અમલકાર કર્યો ? અને એવો અમલકાર થાય તે પહેલાં રજીની પેડે જ શુકક પ્રાણુની બની જવું ખરે ખર જરૂરી છે શું ? શુ એમ થયા વિતા સ્વગીય અમા નહીં વડે ? શુ સ્વમા પડોયના જ પ્રજુને કારણ મળે છે ? પચ એ દેવી ચેતના કેઈનામાં જિતરી છે એવું પ્રમાણુ શું ? શુ તેનું જીવન સર્વાંગે સુસજ્જિત બની જાય છે કે તેના ઠાઈ એક લાગ જ સુસજ્જિત બની જાય છે ? પચ દેવી ચેતના તો પારસ પરશ્વર જેવી હોય છે એમ કહેવાય છે, તે તો જે વસ્તુ તેને સ્પર્શે તેને સંપૂર્ણ સુસજ્જિત કરી શકે છે

ત્યા તો આચાર્યશ્રીએ ગીત પૂરું કર્યું એક મોઝક બેસ્યા તેના લાવાચર્મ એવો હતો કે ઘાસ તરણા જેવી નજાન, વજ્ર જેવી સહનશકિતને અપમાનિતને પચ માન આપનાના યુગ્મે કેમવા

તો શુ આ 'વિમુક્તિ'ની નિમગ્નિત પૂલ કરવાથી જ દેવી ચેતના માણસમાં જિતરી છે ? તો શુ દેવી ચેતના ઠાઈ વ્યકિતમાં જિતતા પડેના અમૂક શરતો કરે છે ? પચ પ્રજુની કૃપા તો મિનશરતી હોય છે ? એવું કહેવાય છે તેની કૃપા તો પ્રેમનો પ્રકાશ છે - મૂર્ખના પ્રકાશ જેવો

પણ મુર્ચના પહેલાંથી એની કશી શરત કરતો નથી કે, 'અધકાર, તું સૌથી પ્રથમ દૂર થા, પછી હું પ્રકાશ આપીશ.'

પ્રાર્થના પૂરી થઈ. વિદ્યાર્થિનીઓ એકેક કરીને પ્રાર્થનાશ્રુદ્ધતી બહાર ગઈ, પણ હજી સૌ પ્રકાશના પુષ્પો જેવાં જ લાગતાં હતાં. નહીં, નહીં-હકીકતમાં તેઓ આના જ છે. પણ આજે જ મારી આંખો તેમની એ

આધ્યાત્મિક મહાનતાનાં દર્શન કરી શકી 'નંત, આતુ' દર્શન હું પ્રત્યેક વ્યક્તિમાં કરી શકું' તો કેડું સારું? પણ વાંક મારો જ છે, કે એમ કેમ થતું નથી!

જેમ કે, દિશ્વીતાળા શ્રી ઓમઆવારવાર કહેતા-

પૂર ઉત્તકા, જહૂર ઉત્તકા,
અર, તુમ ન દેખો, કયૂર ઉત્તકા?

એ બાઈ

વધે પહેલાંની વાત છે. એક ગામમાં બે ખેડૂત બાઈઓ રહેતા હતા, નાનાનું નામ નાનાભાઈ અને મોટાનું મોટાભાઈ. આ બાપ તો નાનપણમાં રી ગયેલાં, એક નાનકડું ખેતર વારસામાં મૂકીને. તે સિવાય બે બળદ અને એક સારો ફતરો પણ હતા.

મોટાભાઈ કામના બાદે આજસુ, ખેતરે જવાને બદલે ઘરે જ ખાટ પર પડી રહે, જમીન ખેડવી, ખેતીની દેખરેખ રાખવી એ બધું નાનો ભાઈ કરતો. આમ છતાં પણ મોટાભાઈ ને ખૂબતું કે, આ નાનો મારી સંપત્તિમાં નાહકનો ભાગીદાર બની બેઠો છે.

એક દિવસ એણે નાનાભાઈને કહ્યું 'જે ભાઈ, મા-બાપ મરી ગયાં ત્યારે આપણે નાના હતા, તેમાં તું તો સાવ નાનો-હવે તું ઉમ્મર લાયક થઈ ગયો છે. હવે આપણે અલગ થઈએ તો કીક.'

'પણ એવી શી જરૂર પડી? આપણી વધે કશી તકરાર નથી!' નાનાએ કહ્યું.

'પણ, તે તો હું કશું બોલતો નથી તેથી. જો હવે હું કંઈ સંધી-ખવડાવવા માટે નવરો નથી. રોજ રોજ હાથ બાળવા કરતાં એક દિવસ હેંચું બાળીને બેસી રહેવું વધારે સારું.'

નાનાએ મોટાને સમજાવવા ઘણું કયું પણ જેના દિલમાં કળગુગ પેઠો હતો તે એમ માને ખરો? - છેવટે બંને જુદા થયા. મોટાએ જમીનનો સારામાં સારો ખેડાઉભાગ પોતે રાખી લીધો,

બળદ પણ રાખ્યા, નાનાને પહોતર જમીન ને ફતરો આપ્યો. આમ ભાગ વહેંચાઈ ગયા. પણ મોટો તો એવો ને એવો જ આજસુ રહ્યો. બળદની સંભાળ ન રાખવાને કારણે એ ય દિવસે દિવસે દુબળા થતા ગયા, તો પણ એની આંખ ઉઘડી નહીં. નાનો ભાઈ તો સારી રીતે દિવસો ગુજારતો હતો. પોતાના ફતરાની સાર સંભાળ રાખતો, અને નજીકના જંગલમાં લાકડાં કાપવા જતો ત્યારે પણ તેને સાથે લઈ જતો. એવામા ખેતીની મોસમ આવી ને નાનો ચિંતામાં પડ્યો, કેમકે એની પાસે બળદ ન હતા.

એક દિવસ એમ જ એ વિચારમાં ને વિચારમાં તાપણી પાસે ઓઠાં ખાતો બેઠો હતો ત્યાં તેના ફતરાએ ત્યાં આવી ભેરશોરથી ભસવા માડ્યું. નાનો ઝટ બગી ગયો. એ બેઠ્યો, કોઠાળી પાવડો લઈને ખેતરે ગયો ને જમીન સરખી કરવા લાગ્યો. થોડીવારે ખૂબ ધાકથી હાંફીને એ જમીન પર બેસી ગયો ફતરો ફરી તેની પાસે આવીને ભેરભેરથી, બાણે કશું કહિતો. હોય એમ ભસવા લાગ્યો. 'અરે તું કેમ ભસે છે? શું તું મને જમીન ખેડી આપશે?' નાનાથી પૂછાઈ ગયું.

ફતરો ખેતરમાં જઈને એવી રીતે કયોં બાણે એના પર હળ નાખ્યું છે અને એ ખેડી રહ્યો છે. નાનાએ ફતરો ખેંચી શકે એવું નાનકડું હળ બનાવ્યું અને તેમાં તેને બેડી એ ધીરે ધીરે જમીન ખેડવા લાગ્યો.

મોટાએ એક દિવસ બેચું કે, નાનાનું ખેતર

તો સરસ ખેડાયું છે પણ શાથી ? એને આશ્ચર્ય થયું 'નાના આ ખેતર કેણે ખેડયું ?' એણે પૂછ્યું 'મે પોતે'

'પણ બગદ કયાથી લાવ્યો ?'

'મે તો ફતરાને જોતરીને ખેડયું છે'

મોઝો કંઈ જાણ્યો નહીં 'વાડુ તું મને એક દિવસ માટે તારો ફતરો આપ મારે કામ છે' અને એમ કરીને એ ફતરો માગીને લઈ ગયો. મોટાએ ફતરાને હળે જોડ્યો પણ તેતો જોમનો તેમ જોલો જ રહ્યો મોટાને તેથી, એવો તો ચુરસો ચડ્યો કે એના માથામા કોઢાળી ઝીંકીને મારી નાખ્યો.

માજ પડી, ફતરો પાછો ઘરે ન આવ્યો એટલે નાનાને ચિતા થઈ મોટા પાસે જઈને પૂછ્યું 'કાઈ, મારો ફતરો ?'

'બગવાન જાણે, એ કયા મરી ગયો' મને કઈ ખબર નથી' મોટાએ લાખરવાહીથી કંઈ

મોટામાઈને અહેરો જોઈને નાનાએ વધારે પૂછ્યું નહીં એ ફતરને શોધતા આમતેમ ફરવા લાગ્યો છેવટે તેની લાશ જ મગી રહતા રહતા એણે શમને ઉપાડ્યું અને ગાતોગાતો એ ઘરે પાઠો ફેર્યો-

મને વારસા મામમઢી રે મળ્યા હતા એક ફતરો
મારે માટે ખેડ કરતા મારે વ્હારો ફતરો
કયા જાણિમે કયા કાળે પ્રાણુ દહીં રે એતો
નાના મારા કાકાકાળા બેજાન ફતરાનો

નાનાએ માટીના ટીંબા પર ખાડો ખોદી શખને ફૂનાવ્યું અને રોજ તે ત્યા જવા લાગ્યો એમ રોજ જતા એક દિવસ એણે ત્યા પીવા વાસને કોઝો ફૂટેલો જોયો ફરી વાર ગયો ત્યારે તો સરસ વાસનું ઝાડ ઊગેતું તેણે જોયું એ જોઈને એ એટલો તો ખુશ થયો કે એક ખાતગ વાસને પકડીને હવાવતો ગાવા લાગ્યો-

ખજુરેર એ વામ સર્વજન નિનલી મારી
માર્ગે મોનાથી ભરી દે રિય તુ રોજ મારી
રોજ સવારે જોઈએ મારે સોનું મુખીર
સખાકાને રોજી મારી આદીથી તુ કાર

એણે ગીત પૂરું કર્યું કે ખરેખર, વૃક્ષમાથી સોના ચાહીનો વરસાદ પડ્યો એણે તેનાથી ગજવા બર્થો અને પડી એ સવાર સાજ ત્યા જતો, લીલા વાસને હવાવતો અને સોનું ચાહી ખરતા

મોટામાઈને ખબર પડી તો એણે પૂછ્યું 'તું સોનું આદી કયાથી ચોરી લાવે છે ?'

'હું ચોરતો નથી, પણ ફતરાની સમાધિ પર ઊગેલા વાસનું ડને હવાવું છું, અને ખરે છે તે લઈ આવું છું' નાનાએ જોળાભાવે કહ્યું

'તું સાચું જાણે છે કે મને બતાવે છે ?' મોટાએ શકાથી પૂછ્યું

'ના, ના, હું સાચું કહું છું તમે પણ એમ કરી જુઓ' પડી એણે જે રીતે પોતે વાસનું પાસે જઈને તેને હવાવતો ને સોનું ચાહી ખરતા તે કહ્યું

મોટાએ અટકે જઈને વાસની ટોપવીઓ લીધી, વાસનું પાસે ગયો વાસ હવાવીને એ ગાવા લાગ્યો ત્યા તો તેના પર સોના ચાહીને બદલે નાતનાતના કીડા મ કોડા ખરવા લાગ્યા જોતને તામા એતુ આપ્તુ શરીર એનાથી ઢકાઈ ગયું, અને કદડવા લાગ્યા શરીરને ખજવાળતા ખજ વાળતા એ પાગલ જેવો થઈ ગયો. થોડીવારે એ ઘરે કોડયો, કુહાડી લઈ આવ્યો અને વાસને કાપી નાખ્યા

બીજે દિવસે નાના ત્યા ગયો તો એણે કયા થેલા વાસ એવા જોતુ ફરક વનોવાઈ ગયું અને તે ગાવા લાગ્યો-

મને વારસા-મામમઢી રે મળ્યા હતા એક ફતરો
મારે માટે ખેડ કરતા મારો વ્હારો ફતરો
કયા જાણિમે કયા કાળે પ્રાણુ દહીં રે એતો
નાના મારા કાકાકાળા બેજાન ફતરાનો
એની સમાધિ પર ઊગેલો તો પડી મગનો વાસ
રોજ સવારે સોનું દેતો આદી દેતો સાજ
કયા જાણિમે દોન રે મારો કાપી નાખ્યો વામ
પડી થઈ મુજ ફૂળિયા ફેરી એકવ એ જણ આસ
નાનાએ કપાથેલા વાસને જોગા કરી, ઘરે લઈ

જઈ તેને કાપીફૂપી તેમાંથી મરઘાં રાખવાનું એક પિંજરું બનાવ્યું. એણે વિચાર્યું કે મહિના'ક પર નજીકના ગામે મેળો ભગવાનો છે ત્યાં વેચી આપીશ. પણ થયું એવું કે આસપાસનાં ઘરોની પાલતુ મરઘીઓ અને બતકો પિંજરામાં આપો-આપ આવ્યાં અને ઘણાં ઇંડાં મૂકી ગયાં.

નાનો ફરી રાજ થયો. જીવવાની હામ આવી. ઇંડાં લઈને એ બહાર ગયો. મોટાભાઈએ એને પૂછ્યું: 'અર્યા, તે આટલાં બધાં ઇંડાં ક્યાથી થયાં ?'

ભોળાભટ્ટાક નાનાએ સાચેસાચું કહી દીધું. એટલે મોટો કહે કે, 'એક દિવસ માટે મને તું એ પિંજરું ભાડીતું આપ.'

ભોળાશમ જેવા નાનાએ પિંજરું ભાડીતું આપી દીધું.

મોટાએ ઘરે જઈને મોરીની નજીક પિંજરું મૂકી દીધું. થોડીવારમાં જ મરઘાં બતકાં ત્યાં દોડી આવ્યાં. મોટો તો એ જોઈને રાજરાજ થઈ ગયો. બધાં પાછાં ગયાં પછી એણે પિંજરામાં ભેયું તો સાવ ખાલી હતું! એને તેથી એટલો તો ગુસ્સો આવ્યો કે પિંજરાને બાળી નાખ્યું!

નાનાભાઈને જ્યારે ખબર પડી કે પિંજરું બાળી નાખવામાં આવ્યું છે ત્યારે તેને ભારે દુઃખ થયું. ત્યાં જઈને એણે પિંજરાની રાખ લેગી કરી, ઘરે ગાતો પાછો ફર્યો—

મને વારસાભાગ મહીં રે મ'યો હતો એક ફૂતરો,
મારે માટે ખેડ કરે તો મારો બોલો ફૂતરો,
કયાં જલિમે, કયાં કારણે પ્રાચ્ય હયો રે એનો,
નાના મારા રૂડા-રૂપાળો ભેજબાન ફૂતરાનો.
એની સમાધિ પર ભેગ્યો તો પછી મગ્ગનો વાંમ,
રેજ સવારે સોનું દેતો, ચાંદી દેતો સાંજ,
કયા જલિમે હાય રે મારો કાપી નાખ્યો વાંસ,
ઘૂટી ગઈ મુજ દુખિવાડેરી એકલ એ પલ્લ આશ!
કાખા વાંસ તણું બનાવ્યું ઝૂં-રૂપાળું પિંજર,
ભરી ભરીને ઇંડાં દેતાં એમાં મરઘાં તીતર.
કયા જલિમે હાય રે મારું બાળી નાખ્યું પિંજર,
કુકરુકકા કયાં હદયના, પાણી આશાઓ પર.

હાથ થયેલો ને હવે ભરણપોષણનું કોઈ સાધન ન રહ્યું એટલે કાંધે કોદાળી લઈ ને હાથે જમીન ખેડવા ફરી પોતાના ખેતરે ગયો. જમીન ખોદી નાખીને તેમાં પેલા પિંજરાની રાખ છાંટીને ફૂંધીનાં બિયાં છાંટી દીધાં.

ખીજ બહુ વહેતાં કાળ્યાં. થોડા દિવસોમાં તો વેલાં વધવાં લાગ્યાં. થોડા દિવસોમાં તો વેલાં અને ફૂંધીઓથી એની જમીન ઢંકાઈ ગઈ. તેમાં એક ફૂંધી તો એટલી મોટી હતી કે, એની ગોળાઈ જ આઠ નવ ફૂટની હતી! નાનાએ એનું નામ 'ફૂંધીરાણી' રાખ્યું.

એક વાંદરા ત્યાં ચડી આવ્યો. ફૂંધી જોઈને તેની દાઢ સળકી. એણે એક ફૂંધી તોડી અને ચાલવા લાગ્યો. પોતાના અડા પર જઈને એણે ખીજાં વાંદરાંઓને કહ્યું કે, 'નજીકના ખેતરે ખૂબ ફૂંધીઓ થઈ છે. હાથ મારવા જેવું છે. ચાલો જલદી જઈને તોડી લાવીએ.'

વાંદરાંઓ બાકીની ફૂંધીઓ લઈ ગયાં માત્ર ફૂંધીરાણી જ બાકી રહી અઈ, કેમકે તે લઈ જઈ શકાય એવી ન હતી.

વાંદરાંઓએ પોતાના અડા જઈને વિચાર્યું કે લાવવા જેવી તો પેલી ફૂંધીરાણી જ છે. પણ તેને લાવવી કેમ? આપણી દેવીને આહવાન કરીએ તો તે આવીને અહીં મૂકી બલ્ય ખરી! એમ વિચારીને તેઓ પૂજા માટે રાખેલી સોના ચાંદીની ખ્યાલીઓ અને પૂપ લઈને ફૂંધીરાણી પાસે આવ્યાં અને બધું તેની સામે રાખી, પૂપ કરી દેવીને આહવાન માટે હાથ જોડીને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યાં. ફૂંધીરાણીની અંદર જેઠલા નાનાએ એ બધું જોયું અને એણે અંદરથી દેહારો કર્યો: 'હિ... જી... ઈ!'

વાંદરાંઓ ચોંકી ઊઠ્યાં એમણે ધાયું: 'આ તો ફૂંધીરાણી જોલે છે! એટલે ભયંનાં માર્યાં મોના ચાલીનાં પૂજાપાત્રો ત્યાં જ મૂકીને ભાગી ગયાં. તેમના ગયાં પછી નાનાએ બહાર આવી મોના-ચાંદીનાં પાત્રો લેવાં કર્યાં અને ઘરે પાછો ફર્યો.

હવેશની પેઠે મોટાભાઈ નાનાને ફરી પૂછવા

આગ્યો 'અરે, આ મોના-ચાનીની નીચે કયાથી' ઉપાડી આગ્યો ?

'ભાઈ, મેં ચોરી નથી કરી !' નાનાએ સ્વાભાવિકપણે કહ્યું

'ત્યારે, આ બધું તારી પાને આગ્યું કયાથી ?' મોનાએ અજડાવીને પૂછ્યું.

નાનાએ ક્ષણે અને વાદસાઓની વાત જેમ બની હતી તેમ કહી

'ઠીક !' કહીને મોટો પાછો ફર્યો રાત પડી એટલે એ નાનાના ખેતરે ગયો અને નાનાની પેટે જે દૂધીરાણીની અદર જઈને એક વાદસાઓ ફરી આવ્યા પછી આ દખતે એમની સખ્યા અતિ ઘણી હતી હા, આ વખતે એમની પાસે પૂતળા પાત્રો ન હતા એમણે તો આવીને સોએ મળીને દૂધીરાણીને ઉપાડી અને ચાલવા લાગ્યા આગસુ મોના તો અદર બિંધતો હતો !

મુક્તકે

૧

તારા મહા સાચા વિદ્યનાટે કરી નથી રાત્રી એક રૂપ, (તારી શબ્દ એ કુલ્લુ બનુપ) તેથી જ તો ભાર બની ન પીટે મે' બુલનો લાઠ-મહેલ સુધ

એસે આલી કાળખુણ ચ પૂક, તો આણને પાખ ભરે મરેક

૨

અમે જ બન છે અમે જ મિત્રતા હોએ અમે પરતુ પળમાલી સામિત, — રચણ આવી, પડી પડે.

૩

કેઈ પરતુ લાગતી ના અડારી, અને ન આવે અલીનો અભાવોઃ નીતી સારે મોલથી ધૂનવારી આ જિ દગી છે લખતુલ કલાવો કેવો દયાપાત્ર લખાઈ મહેલમાં રેવતનો બહી બનેલ દાવો !

મઝગ્ગ દવે

વાદસાઓ તો દૂધીરાણીને લઈને એક હાંકા ગરજા પાસેની એક દાંની ટેકરી પર લઈ આવ્યા એવામા મોટો જાગી ગયો વાદસાઓના હાંકારા દેકારા સાંભળીને એને લાગ્યું કે, વાદસાઓ દેવીને આહવાન કરવા માટે પ્રાર્થના કરતા હશે એણે તરત અદરથી નાના પેટે જ દેકારો કર્યો : 'હે ... એ હું !' એ એવિ તો માદથી વાદસાઓ ગભરાયા તેઓ દૂધીરાણીને ટેકરી પરથી હાંકા ગરજામા ગબડાવી જીવ લઈને ભાગી ગયા

ટેકરી સાથે અકુળાતી ઝીકાતી દૂધીરાણી ગરજામા પડી ત્યારે લોચો ઘઈ ઘઈ હતી, તો, અદર લાસેવા મોટાના હાવ કેવા થયા હશે એ તો તમે જ વિચારી લેજો !

અને, સાથે સાથે એ પણ વિચારજો કે જાતે આગસુ રહીને બીજા મહેનતુતુ સદમાગ્ય છીનવવા લઈએ તો છેવટે શું થાય ? [ચીની ભોક્ષ્યા પરથી]

મ

સૌથી સુંદર સ્વરૂપ

સચમ * મમચમ * ચમ સમાન.

ચમને તે કમચાલ પલ્લ કહે છે, કેમ ?

કેમ કે, જીવનનો મોટો મોટો મંચમ અને મવ-કાકે ચમ છે

લોકો ચમને મુલ્યુના રૂપમાં ભુલે છે, અને કહે છે કે તે તો કાળ બેવા કાળા છે.

પરતુ, મુલ્યુના આંતરિક સ્વરૂપ તો સ્વેત છે,

એ ચમલાર કેમ થયો * મુ. ચમ દાખા !

જમતમાંજે મુલ્યુ ન હોત તો જીવનનો વિશાળ અને વિશાલ વિકાસ કરી પલ્લ ઘઈ સકત નહીં કેમ કે, મુલ્યુ જ જીવનની મતિને સરખી રાખે છે અને તે સાથે જ તેને વેગ પણ આપે છે.

એટલા માટે જ તો ચમરાજને ધર્મશાળ પલ્લ કહે છે. મુલ્યુના કેવળ વાર વારના સ્વચરણથી જ પાણસ મોહમાયાની ભાજ અને જ જાળમાં ફસવા-માથી બચી બચે છે.

કેમ ? કેમ કે, એ મકારના સ્વચરણથી તેને પોતાની અનેક કામનાઓ પર મંચમ રાખવાની પ્રેરણા મળે છે.

એ સ્વેચમ કહેવામાં આવે તેવા ચમચમુતુ સૌથી સુંદર સ્વરૂપ છે.

સુરુદયાવ મકિરક

સામાર સ્વીકાર

નવલકર્તા પ્રકાશન (અમદાવાદ)નાં
રવીન્દ્ર-સોરભ : [અનુવાદ અને રસપ્રકલ્પ]
કાકાસાહેબ કાવેલકર; મૂલ્ય અઢી રૂપિયા.

હિન્દના જવાહર : મણિભાઈ ભગવાનજી દેસાઈ;
મૂલ્ય : એક રૂપિયા.

ગુ. વિદ્યાપીઠ (અમદાવાદ)નાં

ઈસપ અને તેની વાતો : [ભાગ-૪] મગનભાઈ
પ્રજ્ઞાદાસ દેસાઈ; મૂલ્ય : પચાસ નવા પૈસા.

બોધક કહાનિયાં : [હિન્દી] લે. મુકુલભાઈ
કલાધીર, અનુ. અ. આશંકર નાગર, મૂલ્ય : છપાસી નવા
પૈસા.

પાયાની ફળવણીનો પ્રયોગ : લે. શિવાભાઈ
ગોકળભાઈ પટેલ; મૂલ્ય : દોઢ રૂપિયા.

મારો જલનો અનુભવ : [ત્રીજી આવૃત્તિ] લે.
ગાધીજી; મૂલ્ય : સાઠ નવા પૈસા.

આર. આર. શેઠની 'ક'પની (સુ'ખર્ષ)નાં
અનુવાદ : [નવલકથા] લે. પ્રા. વસંત કાનેટકર,

અનુ. ગોપાળરાવ વિદ્યાંસ; મૂલ્ય : પાંચ રૂપિયા.
વૃન્દા : [નવલકથા] લે. ડૉ. કુ. સુમતિ ક્ષેત્રમાટે;

અનુ. ગોપાળરાવ વિદ્યાંસ; મૂલ્ય : સાડા સાત રૂપિયા.
રાગ-વૈરાગ : [વાર્તાસંગ્રહ] લે. સારંગ બારોટ;

મૂલ્ય : ચાર રૂપિયા.
ચક્ષુ પ્રકાશન (વડોદરા)નાં

શાંતિ-સેના : વિનોબા; મૂલ્ય : સવા રૂપિયા.
શિક્ષણ-વિચાર : વિનોબા; મૂલ્ય : બે રૂપિયા.

સર્વોદય-વિચાર : નારાયણ દેસાઈ; મૂલ્ય : એક
રૂપિયા.
પરોઢનાં સંમલ્યાં : હર્ષકાન્ત વોરા; મૂલ્ય : ચાર

આના.
પ્રકાશન
અંબર : [હિન્દી] ચીતુભાઈ ગી. શાહ; પ્ર. ખાદી

માનોદ્યોગ કમીશન, પો. બો. નં. ૪૮૭, મુંબઈ-૧;
મૂલ્ય : દોઢ રૂપિયા; સર્વિદ્દ : અઢી રૂપિયા.

ધ્યારા બાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૧, પરદેશ માટે શિલિંગ ૧૨. લવાજમ મનીઝોર્ડરથી કાર્યાલયને
સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ માહકો નોંધાય છે. દર માસની બારમી તારીખે અંક પોસ્ટ
થાય છે. થોડી નફો લાભકારીગણ પર છપાય છે. તેનું વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં આઠ, પરદેશ માટે
શિલિંગ ૧૬, પત્રવ્યવહારમાં માહક નંબર અવશ્ય લખવો.

‘ધ્યારા બાપુ’ કાર્યાલય, રૂપાયતન, અનામદ

અનુક્રમણિકા ... ૧૨ એપ્રિલ ૧૯૫૯

પૃષ્ઠ		પૃષ્ઠ	
૧ સરદારશ્રીના પત્ર ...	સરદાર ૨	૮ હજારત અપીનાં વચન મોકિતો - અ. કાં. શાહ ૧૫	
૨ શુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા ...	શુ. મ. ૩	૯ પરિસ્થિતિ પશુ સર્જો! ...	અ. ૧૬
૩ સત્યાગ્રહી જીવનદર્શન ...	શાંતિભાઈ દેસાઈ ૮	૧૦ ‘પાકુ’ બાણુ ...	રતિલાલ-અનિલ ૧૮
૪ આલમની ગતિ ...	રતિલાલ-અનિલ ૯	૧૧ પ્રાર્થનાના પ્રકાશમાં ...	શુ. મ. ૧૯
૫ શાનદેવ-ચિન્તનિકા ...	વિનોબાજી ૧૨	૧૨ બે ભાઈ ...	૨૦
૬ પંચ અને પ્રપંચ ...	એક ‘સમાજ સેવક’ ૧૪	૧૩ મુકાદો ...	મકરન્દ દવે ૨૩
૭ નિર્ધાર, માનવી કુ- ...	‘અંજુમ’ વાલોડી ૧૪	૧૪ દર્શાંતરીતી ...	કવરપેજ બોધુ

પ્રકાશક અને મુદ્રક : ધીરેન ગાંધી - રૂપાયતન મુદ્રણાલય - અનામદ

અમારાં પ્રકાશનો

આવા હતા બાપુ [ભાગ ૧-૨-૩]

મૂલ્ય : દરેક ભાગનું પચાસ-પચાસ નવા પૈસા

પૃથ્વ બાપુજીની બહુમુખી પ્રતિભા અને વિરલ વ્યક્તિત્વનાં અનેક પાસાંઓનો પરિચય કરાવના પ્રેરક જીવન પ્રમોગ્રાની પુસ્તિકાઓ.

ગાંધી-ગુરુ

લેખક : શ્રી ગુરુદયાસ મહિંક : મૂલ્ય : સવા રૂપિયા

શ્રી કાકાસાહેબ કાલેવડે આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના 'બક્તાની બંજલિ'માં આ લેખમાળાનું મહત્ત્વ સમજાવતાં લખ્યું છે :

“વૈષ્ણવ ભક્તો જેમ મયોદા પુરુષોત્તમ સમચન્દ્ર અને હીતા વિમડી કૃષ્ણચન્દ્ર વગેરે ભક્તે ભેળે શકે છે તેમ જ ગુરુદયાસજી પણ ગુરુદેવ અને ગાંધીજી વચ્ચે બાંધેલ ગુણે જ એમની બે અલેદ દષ્ટિ એમણે આ નાનકડી લેખમાળામાં અનેક રીતે વિશદ કરી છે”

મસ્તીની પળોમાં

લેખક : રતિલાલ-અનિલ : મૂલ્ય : પંચોત્તર નવા પૈસા

પોટેટ સાઈમના, કોંચા રંગીન કાગળ પર રંગીન ચાટીમાં છાપેલ આ સુંદર સુક્ષ્મ સંપ્રદ વિશે ભણીતા વિવેચક શ્રી વિષ્ણુપ્રસાદ ર. ત્રિવેદી લખે છે :

“તમારાં કેટલાંક સુકાકોમાં વિચાર અને રચનાની આકર્ષક આકૃતિ છે. ‘વસત માગીને,’ ‘કહેવાતું સ્વર્ગ,’ ‘કોને ગમે?’ જેવાં એનાં ઉદાહરણો છે. ‘હમણા,’ ‘અધમતા જેવું લક્ષણ-’ ‘મુર્તિના પચ્ચદને,’ જેવાંમા ભાવને’ સ્વનિ આહ્વાનક છે.

“આમા સમૃદ્ધ થયા કરશે તેમતેમ તમારી કવિતામાં વધારે સૌન્દર્ય આવશે.”

ઠમરો અને તુલસી

લેખક : રતિલાલ-અનિલ : મૂલ્ય : બે રૂપિયા

ગીતો, ગરજો અને સુક્ષ્મતા આ સંપ્રદની પ્રસ્તાવનામાં ભણીતા સાહિત્યકાર શ્રી મુનીલાલ વર્ધમાન શાહ લખે છે :

“ભાઈ અનિલે પોતાની કવિતાઓને “ઠમરો અને તુલસી” માખ્યા છે...એ પર્ણ મંજરીમાં બે વસ્તુ જરૂર છે; ઠમરાનું સૌરભ અને તુલસીનો તીન મધુર આસ્વાદ તે ફરતાંય વિરોધ છે એ માનવ-ચિંત્નની નમ્ર કવિની પર્ણમંજરીનો દ્રવ્યગુણ, જે અદ્વય અર્કની પેઠે તેના પ્રત્યેક પર્ણમાં વ્યાપેલો છે અને તેનું પાન કરનાર પાઠક કે શ્રોતાને જીવનસ્વાસ્થ્ય આપે પચ્ચક્ષરક સરવ નીવડે તેવો છે.”

અલસાહના બંદાઓ

સુસ્તિમ સતો, ઓવિધા, ફકીર અને ખલીફાઓના જીવનના પ્રેરણાદાયક પ્રસંગોનો સમ્રહ, મરજ, રોચક ભાગીમાં અને મુલક છપાઈમાં રૂપાયતન પ્રકાશન તરફથી પ્રગટ થયો છે મૂલ્ય છ આના : પોરટેજ ખાંચ નવા પૈસા.

ગાંધીજી સાથે જીવનમાના : લેખક : ગુરુદયાસ મહિંક

માનવજીવનને જીવે ને જીવે કર્મ જવાની પ્રેરણા આપતા બાપુના આદેશોને સુબોધ પ્રવાસવર્ણનમાં મુગી લેવામાં આવ્યા છે મૂ. ૨૦ નવા પૈસા.

રૂપાયતન પ્રકાશન, જૂનાગઢ

દૃષ્ટાંતશૈલી

અંકવાર કોઈએ હ્યાંગ રાજ્યના રાજાને કન્વિન્સ કરી કે 'રાજા! હવેજ દષ્ટાંતો આપીને તમને સમજાવી જાય છે, બાકી એ કંઈ જાણતા નથી. હવે આવે ત્યારે તમારે એમને કહેવું કે જે કંઈ કહેવું હોય તે સીધેસીધું સ્પષ્ટ કહો; દષ્ટાંત દ્વારા નહીં. એટલે એ પાતાના વિચારો બરાબર પ્રગટ નહીં કરી શકે. અને એમનું જ્ઞાન કેટલું છે તે તમને જણાઈ આવશે.'

રાજાએ તેની સલાહ સ્વીકારી લીધી.

ખીજ જ દિવસે હવેજ રાજાને મળવા આવ્યા. રાજાએ કહ્યું: 'હવે કૃપા કરી તમારે જે કહેવું હોય તે સીધું ને સ્પષ્ટ કહેજો. દષ્ટાંત દ્વારા નહીં.'

હવેજે કહ્યું: 'તમારી વાત ઠીક છે. પણ હું મારી મુશ્કેલી કહું. માની લો કે એક માણસ છે જે ગલોલ શી ચીજ છે એ જાણતો જ નથી, એણે નજરે દીઠી જ નથી. એ તમને પૂછે કે ગલોલ દેખાવે કવી હોય છે? અને જો તમે એને જવાબ આપો કે એ દેખાવમાં એક ગલોલ જેવી હોય છે, તો તે તમારા કહેવાની મતલબ સમજશે ખરો?'

રાજાએ કહ્યું: 'હરગિજ નહીં.'

'પણ, માની લો કે એને બદલે તમે એને એમ કહો કે ગલોલ દેખાવમાં કંઈક બાણ જેવી હોય છે અને લાકડાની હોય છે, તો તે તમારા કહેવાની મતલબ સારી રીતે નહીં મમજી શકે?'

'હા, એ તો એને કંઈક સમજાય.' રાજાએ હા બાણી.

'તો પછી—' હવેજે કહ્યું— 'જે ચીજ એક માણસ નથી જાણતો તેની તુલના એ જાણતો હોય તેવી, તેને મળતી ચીજ સાથે કરીએ. હું એમ જ કરું છું, દષ્ટાંતોના આશરે લઈ છું. જેથી સાંભળનારને સમજવાનું સરળ થઈ પડે.

'જો તમે મને દષ્ટાંતો ન કહેવા દો તો હું તમને ચોખ્ખું ચોખ્ખું શી રીતે સમજાવી શકીશ?'

રાજાએ કહ્યું કે 'તમારું કહેવું ચોખ્ખું છે. તમે તમારે દષ્ટાંતોના ઉપયોગ કરજો.'

५५१२
३०/५६
३

आ
रा
मा
पू

सर्वोच्च-नवीन गांधी

આમા હતા માણ

ભાગ ૧ ૨ ૩

નાની નાની બાપતોમાં પણ બાપુ
કેટલા સાવધાન રહેતા, માંદાઓની
કેટલી કાળજીથી માવજત કરતા, તેઓ
કેવા હિંમતવાન હતા, કેટલી કરકસીથી
રહેતા, વ્રતપાલનના કેટલા આગ્રહી
હતા વગેરે અનેક રસિક અને બાધદાયી
વાતો આ નાનકડી પુસ્તિકાઓમાં રોચક
વાર્તારૂપે વાંચવા મળશે

દરેક ભાગમાં બાપુની લાક્ષણિક
છબી આપવામા આવે છે.

બાળકો અને પ્રૌઢાને શિક્ષણ આપવાનો જે મહાન પ્રયત્ન આપણા
દેશમાં થઈ રહેલ છે તેમાં પણ આ નાની પુસ્તિકાના ૧૨ ભાગો થોડે ઘણે અંશે
સહાયબૂત થશે એવી અમને શ્રદ્ધા છે

દરેકનું મૂલ્ય પચાસ નવા પૈસા.

રૂપાયતન પ્રકાશન, જૂનાગઢ

ધાર્મિક

ઉદ્દેશ્યભાના માનન

૧૯૧૨ [૧૨ - ૪ - ૧૯૧૮] અક ૩૭૧

જેને કૃષ્ણ ખેમતું નથી તે જાડ
આખરે મુઠાઈ જાય છે, તેમ મારું
શરીર પણ મારી સેવાતું મારું
ધાગેલું કૃષ્ણ નહીં આવે તો નકામું
બની જશે —બાપુ

(ગાંધીજી અને ગુરૂદેવની કૃપાનસાધનાનું અનુસરીલન કરવું માસિક)

મારું સ્વપ્ન :

મેં કશોડો અજ્ઞાન માણસોથી બરેલા કંગાલ હિંદુસ્તાનનો ચિતાર મારા મન આગળ નથી રાખ્યો. પોતાની પ્રકૃતિ અને સંસ્કૃતિને સારામાં સારી રીતે અનુકૂળ હોય એવી ઢબે સતત પ્રગતિ કરતું હિંદુસ્તાન મેં મારી કદપના સમક્ષ રાખેલું છે. પણ એ પાશ્વમના મરણ પામતા સુધારાની હલકી, કે પ્રથમ પંક્તિની પણ નકલ અને એવું હિંદુસ્તાનનું ચિત્ર મેં કદપ્યું નથી.

મારું સ્વપ્ન સોચું પડે, અને સાત લાખ ગામડાંમાંતું એકેએક ગામડું એવું સુદર જીવનવાળું પ્રજાતંત્ર બની જાય જેમાં કોઈ પણ માણસ નિરક્ષર ન રહે, જેમાં કોઈ કામને બલાવે બેઠાર ન રહે, જેમાં દરેક જણ કંઈક ઉપયોગી વ્યવસાયમાં રોકાયેલું હોય, જેમાં દરેક જણને પૌષ્ટિક ખોરાક, સારા હવા અજવાળાવાળાં રહેઠાણ, અને શરીર ઢાંકવા માટે પૂરતી ખાંદી મળી રહે, અને જેમાં સહુ આમવાસીઓ શરીરની અને આમની સ્વચ્છતાના નિયમો બાંધતા અને પાળતા હોય, —

તો એવા રાજ્યને વિવિધ પ્રકારની ને વધતી જતી જરૂરિયાતો રહે જ, અને તેને જો આગળ વધતાં અટકી ન જવું હોય તો તેણે જો જરૂરિયાતો પૂરી પાડવી જ જોઈએ.

પણ મારા અભિપ્રાય પ્રમાણે રાજ્યમાં, અતિશય ગોપાલપટ્ટીથી ચુસાઈ ગયેલાં મગજવાળાં અને અંગ્રેજોની જેમ અંગ્રેજ બોલવા ને લખવાનો અશક્ય પ્રયત્ન કરી કરીને જેમના મન લગભગ બહાર મારી ગયાં છે એવા બી.એ. અને એમ.એ. ની ફાજ નહીં હોય. આમાંના મોટા ભાગને કશું કામ હોતું નથી, કંઈ નોકરી કે વ્યવસાય મળતાં નથી, અને નોકરી મળે છે ત્યારે પણ સામાન્ય રીતે કારકુનની મળે છે, અને તેમાં તેમને હોઈ સ્કૅલ અને કોલેજના બાર વર્ષમાં મેળવેલું જ્ઞાન કશા કામમાં આવતું નથી. — મોંઘીછ

સરકારે ગામડાંમાં વસનારાઓને જાહેરાત કરીને જોવાવડું કે અમુક તારીખની અંદર સો સોના ગામને નોંધતી પાઠી પેદા કરી લો. તે તારીખ પછી તમને બહારથી કાપડ પુરું પાડવામાં નહીં આવે. સરકારે તેમને નોંધતા કપાસિયાં કે રૂ પડતર બાવે આવડું, તેમ જ પાંચ કે તેથી અધિક વર્ષમાં વસલ થઈ શકે તે રીતે પડતર બાવે ઉત્પત્તિનાં સાધનો પણ પૂરાં પાડવાં, બ્લાં જરૂર જણાય ત્યાં શિક્ષકો મોકલવા અને પોતાની પેદારમાંથી ગામની ગરજ પૂરી પડી રહે પછી જો બાકી રહે તે ખરીદી લેવાનું સરકારે સ્વીકારવું. આમ કરવામાં આવે તો ઝાઝી ધાંધલ કે ઝાઝા વ્યવસ્થાખર્ચ વગર સહેલાઈથી કાપડની તંગી નાબૂદ થાય.

ગામડાંઓની તપાસ કરવી, અને ત્યાંના વપરાશ માટે અથવા મહારાના વેચાણ માટે સહેલો કે એછી મદદે શું શું બનાવી શકાય તેની યાદી તૈયાર કરવી, જેમ કે ઘાળાનું તેલ, ખાજ, ઘાળામાંથી કાઢેલું બાળવળ તેલ, દાચહડના ઝોખા, તાડગોળ, મધ, રમકડાં, સાદી, હાથબનાવટના કાગળ, સાણ વગેરે.

આમ કાળજી કરવામાં આવે તો, આપણાં ગરવા વધે જવી રહેલાં ગામડાંમાં નવું જીવન આવશે. પોતાની અને હિંદુસ્તાનનાં શહેરોની જરૂરિયાતો પૂરી પાડવાની તેમની શક્તિ ખીલશે. — મોંઘીછ [દરિજનજી]

ધણી વાર આધ્યાત્મિક જીવનનો આરંભ વિશે ગથી થાય છે. જેને ખૂબ જ આદતો હોઈએ એવી કોઈ વિશેષ વ્યક્તિ મનુષ્યના કારમાંથી પમાર થઈને કોઈ અગાધ પ્રદેશમાં આવી જાય. આપણી આખો તેના બાજુ ૩૫ રંગ નથી જોઈ શકી ત્યારે તે 'કંઈ ગઈ?' એવો પ્રશ્ન જ્ઞાનાત્મિકપણે આપણા મનમાં ઊઠે છે. જીવન શું છે? મૃત્યુ શું છે? માણસ શું છે? આપણી આ કૃતિમાં મિલવાય ખીંટ પણ કોઈ કૃતિમાં છે. ખરી? આરા અનેક પ્રશ્નો ત્યારે માણસને મૂકવે છે. તેના ઉત્તરો મેળવવા તે પોતાની રીતે મરે છે, કોઈ સાચી ચુરને શોધે છે. ધ્યાન ધરે છે, એકાંત સેવે છે, પ્રતિજ્ઞાઓ આપવાસ કરે છે, સત્સંગ કરે છે.

પણ તે છતાં, માણસને કોઈ કોઈ વાર વિયોગનું દર્દ સામે છે. જોણે એક વિરાટ સત્યને પોતાનામાં ધારણ કર્યું છે, જીવનમાં ઉત્થાનું છે. એવા કોઈ મહાપુરુષને જોઈને તે તેના તરફ આકર્ષાય છે, અને પોતે પણ તેના સત્યને આચરવાને એક ધીવાના આશક પો રાગદિન ઉઠાસે થઈ કરે છે.

આમ, આધ્યાત્મિક જીવનનો 'અ' વિયોગ છે, એટલું જ નહીં, વિયોગ આધ્યાત્મિક જીવનનો પ્રાણ છે. સાધના કેટલીક વાર એ તરફ જુદી જાય છે તેથી તેમની આધ્યાત્મિક જીવનની સાધના નિરમ અથવા વત વતુ બની જાય છે અને જે આધ્યાત્મિક જીવનમાં રમ નથી તે તે સમગ્રમાં સમગ્રમાં તું રાજ્ય કરી કરનાર પોષકની માધના નેત્રું છે. તેમાં કુમેલ છે પણ જીવન નથી તેથી જ તે તે વર્ષો સુધી શાની પ્રાપ્તને પૂરે છે, પણ સિવ નથી બનતો. અને એ જ કારણ છે કે, ધર્મ-આચરણના શ્રેયમાં પ્રાણમાં ફર જતી જાય છે અને અસૂચ્યતા જેવા પાપમાં પડી જાય છે તેથી, જે આધ્યાત્મિક જીવન પ્રાણમય બનાવતું હોય તે, વિયોગની બાદના સાચો સતત કેળવણી જોઈએ. ૫૪ વિયોગ કોના? એક એવી વિકૃતિ કે એક એવા સત્યનો જે સાર-

ભોગ અને સહાકાર છે. જેમ કે, મધુ, સત્ય, સિદ્ધ, મુદરમ, અનંતમ, વિગેરે. જેમના વિશે ગમે તેટલું જાણીએ તોયે એમ જ લાગે કે હજુ કશું જ જાણ્યું નથી, હજુ તો ઘણું થે જાણવાનું બાકી છે. આમ થવાથી સાધકની સાધનામાં ગતિ નહીં, અને એવી ગતિ, ચલિને પડેલી નહીંના પ્રવાહની જેમ નિર્ભજ રાખવા મદદ કરે છે.

આવા વિયોગો મને સૌથી પ્રથમ આવ્યા આજથી સ્વચ્છત્ર યોગીસ વર્ષ પડેનાં ન્યારે મેં એક સુદી કુશરને એક ગીતની કૃત પકિત વારંવાર ગાનાં માનવજાત ત્યારે, એ પકિત હતી - 'હે મારા પીતમ, હું તને કદી ના મરું, કદી ના મરું' તે શબ્દો હમણાં ગિરનારની તુંગીમાં એક મહેન મજનને નીચેનું ગીત ગાતા સાંભળી ત્યારે ફરી વાર તાજ થયા.

મારી, અને સાથે છે દર્દ-વિયોગ ॥

અને બીજો બધી કોઈ કોઈ,

અને બસ સાથે છે દર્દ-વિયોગ ॥

તબિયે થયે નથી તારી સાથે આજે યોગ,

તેથી જો સાથે છે દર્દ-વિયોગ ॥

તબિયે મરે પણ કોઈ દિવસ આ આજે દર્દ વિયોગ,

થાય મહે ના મારી મારી, તારી સાથે યોગ ॥

આવા દર્દની મારી, છે એક જ દવા,

'વિયોગ દર્દ અને સદા સાથે' એવી દિલ્લી દુઆ ॥

પણ આ મગજની મારી કોણ? એની પોતાની માર કે જાત મા? કોઈ પણ દોષ, પણ તે એક એવી વ્યક્તિ કે જેના તે પોતે સંપૂર્ણ એકાગ્રતા થઈને રહેવા માગે છે, જેને માટે ને સર્વદેશ સમર્પણ કરવા તૈયાર છે, અને જેનામાં તે પોતાને ભરત કરીને એક અદ્વિત અનંત આનંદ અનુભવવા આવે છે.

આધ્યાત્મિક જીવનનો મર્મ, અધાર, વિયોગની વેદનામાં છે, અને વિયોગની વેદનાને પ્રજ્ઞામય પ્રેમ જ વ્યજ કરી શકે છે.

આપણને કોઈ અનુકૂળ વસ્તુ મળે ત્યારે રાજ કરીએ અને પ્રતિકૂળ મળે ત્યારે કુની કરીએ. એ બંને રીતિનું નિષેધ છે. એ બંને રીતિમાંથી નીકળી જવું, એ યોગ છે. મેળાં એટલે જ બંને વિયોગ, કુળ ન માનવું તે.

—મીંધીલ

[ગાંધીવિચારદર્શનને અનુસરતી લેખમાળા ૨ લેખાક ૧૬ મે]

“ મેનક ’ ના નામે કોઈ દહક મળશે નહિ, પણ મધા કર્તવ્યો મળી શકશે તે કર્તવ્યોનું પાલન કરતા કોઈ પણ સંજ્ઞાન મનુષ્યોનો સહકાર લાઇ શકશે પછી જો તે ગમે તે પાટી કે પક્ષનો હોય તે ફક્ત એક વસ્તુ નથી કરી શકતો ને તે એ કે સત્ય અને અહિંસાને નહિ છોડી શકે આ જ ‘ સર્વોદય સમુદ્ધ ’ નું અર્થ છે ’ (મ સિ પા ૬૦)

વિનોદાજીની આ વાત સર્વ રીતે સાચી છે ગાંધીજીની ફિલસૂફી જોણે સમજવી છે તેણે સેનકાઈ રીતકારની ભેદ જોઈ, અને હક કે દાવો છોડ્યા જ રહ્યો પણ આટલું પૂરતું નથી એણે સત્ય અને અહિંસાને અપનાવવા રહ્યા તથા તેને સેનામાં પ્રત્યક્ષ કરવા રહ્યા તે સર્વોદયનું અર્થ છે, ભારતીય સંસ્કૃતિનું નવનીત છે અને વધુ આગળ જઈને કહીએ તો જગતની મધી યે ફિલસૂફીનું અર્થન તત્ત્વ છે સત્ય અને અહિંસાને રવી કારવાની વાત મૂળેને વિનોદાજીએ એક બહુ મોટી અને અતિ આનંદક શરત મૂકી દીધી છે સેનાની સુદક્ષતા કે ગાંધી તત્ત્વ દર્શનનું મહાત્મ્ય સમજવા સેવકે પોતાના ચિત્તની

શ્રમિકા વધારતા જ જુદું રહ્યું સત્ય અને અહિંસાના મવિચાર આચાર વડે જ તે શક્ય છે ગાંધીજીની ફિલસૂફીને સમજવા કેવળ શુદ્ધ કે કેવળ લાવના પૂરતા નથી પરંતુ તે બે નેતા સમગ્ર વડે ચિત્તની સુદક્ષતા અને શુદ્ધિ વધારતા જ તે સુગમ બની શકે છે એમ કયા વિના ગાંધીજીની ફિલસૂફીનું હાર્દ સમજવું કઠિન છે આ રીતે કરે તો ગાંધી ફિલસૂફીનો અભ્યાસ ઉત્તરિકારક છે, અને ખરા અર્થમાં લાભદાયી છે અચળ ચિત્તને તે સમજવી કઠિન છે, વાદપ્રિય શુદ્ધિમાન પુરુષને માટે તે મહા વાદનો જ વિવર રહે અને છેવટે તેને કદાચ તેમથી કંઈ જ ન મળે અતિશુદ્ધિ ડેટીક વાર કુલિત અધ્યાન જીવુ કરે છે અને તેને ભેદનું મહામુરકેન કામ બને છે સન્ન, સીધા અને સમજદાર સામાન્ય ચિત્તને માટે આની સમજ

લેવી સહેની છે એટલે ગાંધીજીની ફિલસૂફીને સમજવા માટે ખુનું સરળ મન જોઈએ

સર્વોદયની ગરજ :- ચિત્તની કે મનની આવી સરળતા તો આમ-જનતામાં પડેલી જ છે પણ ચિત્તની સરળતા માનવી કામ આનંદ નથી એવા ચિત્તને સર્વોદયની લગની લાગતી જોઈએ સ્વાસ્થ્ય લેતી નખતે આમ જનતાને તીવ્ર લગની લાગી, અને વારે વારે ગાંધીજીના દોષો દર દર વર્ષે સત્યાગ્રહની વડતો કરી તેમ હવે સર્વોદયની સિદ્ધિ માટે આમ પ્રગમના એક લગની જોગી થવી જોઈએ લગની વિના સિદ્ધિ નથી ગરજ વિના લગની નથી લાગતીય પ્રગમને હવે સર્વોદયની ગરજ

આ બગીચો -

નહિં કે ભાઈ,
આ બગીચો મારો નાહી,
ફૂલ જીમ્મું તે મારી જોરે
ફુલ ખીલ્યું તે સૂરજ-તોરે
આતમજોરે સૂરજો ફેરે
મારુ બગીચો જોડે તે કેવળ
જોઈએ મારુ મનકું મહેરે;
જોર ન કાઈ,
આ બગીચો મારો નાહી.
સરોહ

લાગવા મારી છે, પણ તે હજી જોઈએ એટલી તીવ્ર નથી એ ગરજ તીવ્ર બને તેની સાથે લગની તીવ્ર બને અને તેની સાથે ગાંધીજીની ફિલસૂફી મુજબ સમજાવ્યા પગ ના લેતાના સર્વોદય તરફ ઝડપી કૃત્ય થવાની જ તેની ગળથૂંથીમાં છે - વળી ભારતીય પ્રગમને ગાંધીજીની ફિલસૂફી સમજવી અનર્થ નથી તેનું તત્ત્વ તો એના

હાડમાં જ છે એનું પ્રથમ પાન તો એને ગળથૂંથીમાં મળે છે ભારતીય શ્રમિતુ આ કષ્ટપ્રદ છે અને તેથી લાભ-નાશીએ તેના જળ ચાખી જગતને અપાડે એવો વખત બહુ નજીક આવી ગયો છે, કહો કે તે શરૂ થઈ ગયો છે માનવજીવનના સવાનો ઉલ્લાસની આ ફિલસૂફીની શક્તિ છે, એ તો આને બાગ અને જંગમ અનુભવી રહ્યા છે જીવનના મર્વાંગી સવાનો ઉલ્લાસની શક્તિ તેનામાં પડી છે તેને માટે એ શક્તિનો વિરિધ ઉપયોગ આવડે જોઈએ તે માટે વધુ ને વધુ સતત સંગોધન કરવું જોઈએ. આને પણ તેનું સતત સંરોધન સદૃશ રીતે થઈ જવું જ અને તે પ્રાજ્ઞાન બની ગઈ છે પ્રગ્ન તેને જો જરાગ અપનાવી લે તે જગનમાં નૈતિક કાલિની રુદ્રઆત નાં ઝડપથી થઈ જવ. ગણિત નવી

સામ્યવાદી કાનિ ધધાદારી કાનિકારીઓએ કરતી કરા પત્રી થી છે પરંતુ આપી નૈતિક ક્રાંતિ કરવા તે બળતાએ આ સત્યાગ્રહી દર્શનને ૥ ડુંબુ બોર્ડેશ અને બળતાના સુખ શાંતિ ઉત્તમ માટે એને શરણ ગયા વિના કાંઈનો ન છુટકો નથી

વિનોદાશ પારવાર કહે છે કે કવિયુગ તો ગયા હવે તો ક્રાંતિયુગ શરૂ થયો ક્રાંતિયુગ એટલે કઈ કરવાનો યુગ-સારા કામ કરવાનો યુગ અને તે જ સત્યયુગ કહેવાય ગાંધીજીએ સત્ય અહિંસાનું દર્શન રજૂ કરી તેની પદ્ધતિ ત્યાં અમલી કરી સફળ કરી ત્યાં ત્યાં તેના પ્રભાવે આ સત્યયુગ શરૂ થયો ગાંધી સત્યયુગને સર્જન આપ કરવો અને કાયમી કરવો ત બળતાની જવાનદારી છે તે માટે બળતાએ આ ક્રાંતિકારી વિચારદર્શનને સમજવું બોર્ડેશ તને અમલી કરવું બોર્ડેશ

આત્મવિજ્ઞાનને વિજયી કહેવો-આવે સત્યયુગ ભાવનામાં આજનું વિજ્ઞાન થયું ખૂબ કાંચે આપી શકે એમ છે વિજ્ઞાન તો બે ધારી તનવાર બેવું છે અણે બહેનના અણુઓનો ઉપયોગ ગદ્યા હુએને ખતમ કરી કમયુગ પ્રવર્ત્યા સમર્થ છે એટલે હવે બળતાની બળતાએ પસંદગી બે વચ્ચે જ કરવાની છે-ગાંધીજીએ બતાવેલા સર્વોદયશી સત્યયુગની કે સર્વનાશકથી કળી યુગની થયું હવે ધીમે ધીમેથી કામ કરવાની વાત ચાને એમ નથી દેરી આસુરી બળો નીન હરિશ્ચંદ્રના શિવના છે કોની તરફારી કરવી એનો નિર્ણય સત્તર કળી નેવાનો છે બીજી રીત કહીએ તો કેવળ ભૌતિક વિજ્ઞાન અને તેની બુનાવળ તથા આત્મવિજ્ઞાન વચ્ચે ની આજની હરિશ્ચંદ્રના આત્મવિજ્ઞાનને વ્યવહારમાં અકપથી વિકસાવવું જ રહ્યું એમાં જ બળતાનો જવાબ છે ગાંધીજીની દિવસુદીએ આત્મવિજ્ઞાનમાં અમૂલ્ય કાળો આપ્યા છે એને વધુને વધુ વિકસારી વધુને વધુ અભિવ્યક્ત કરવા તેનું સમીપન અને દૃષ્ટિ કરવા ત કે રમ્ય મહાપુરુષો અને નેતાઓની જ જવાબદારી નથી પણ મહાસાહીના જમાનામાં તેની ખરી જવાબદારી પ્રગળી છે-આમ સમાજની છે ભાવના નેનાઓ તો ગાંધીજીની દિવસુદીની રમ્ય કાળની જરૂરિયાત પ્રમાણે ઉત્પન્ન રીતે વિકસારી રહ્યા છે નહીં વિનોદાશ સર્વો વને માટેની ઉત્પન્ન ભૂમિકા રચી રહ્યા છે તે માટે સત્યામહત્વ સાધન લેખ કરી વ્યાપક કરી રહ્યા છે શ્રી નરેડ સર્વોદયના આ દર્શની સિદ્ધિ માટે જાને કે થયેલું અને છે હું થગથિયુ રચના

હોય તેમ લોકશાસી સમાજને વ્યવહાર કરવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે ગાંધીજીએ હિન્દુ-દરશનમાં વર્ણવેલા સર્વોદયને માટે પાર્લામેન્ટરી દબલુ સ્વરાજ્ય અપાનું, વિનોદાશ તે માટે બરૂગી ભૂમિકા તૈયાર કરી રહ્યા છે અને થી નરેડ તે માટેનું થગથિયુ રચી રહ્યા છે આ મધ્ય કામમાં પ્રગળે મહી બળતાનું છે તે માટે તેણે ગાંધીજીની વ્યવહાર દિવસુદીને નહેવારમાં ગળી વેચાની છે

દિવસુદીનો ભાવિ વિકાસ-આ થાય કેમ? દિવસુદીને વ્યવહારમાં મુકવા માટે માનવનાને આજનો મુશ્કેલ સત્તા સમજ લેવો બોર્ડેશ કોઈ અમ્ય શાસ્ત્રી કહેશે કે માનવતાનો કુટ પ્રકાર બેકારી છે ગરીબોને મોજાય છે કોઈ સમાજશાસ્ત્રી કહેશે કે અસમાનતા છે કે ઊંચનીચ ભાડ છે કોઈ ધર્મશાસ્ત્રી કહેશે કે અતીતિ અને અર્થ છે કોઈ શિક્ષણશાસ્ત્રી કહેશે કે તે આગળના કે જડતા છે આ કે આ તા ગદ્યા મવાને સાચા છે, મુશ્કેલ છે છતાં ત ગદ્યાવાન મુળનો સવાન તો માણસની શક્તિના સર્વોદયનો (Sublimation) તો છે માયુ સની શક્તિ કે માણસની શક્તિનું સર્વોદય થતા અગાળ, મકારી ગાળ્યું કે મુશ્કેલ નાજી કરવા હરેન કમનવ છે શિર્ષોદયનું કામ દિવસુદી કામ છે-વ્યવહાર વ્યાપક દિવસુદી કામ છે ગાંધીજીની દિવસુદીમાં એની શક્તિ દેખાય છે પરંતુ સત્યાગ્રહી પદ્ધતિ અને પ્રક્રિયાનું હજી વધુ મહત્વ કરવું જરૂરી છે માણસની ચેતનાની શુદ્ધિ વધી કરી માણસને અને માનવ મહાજનો કડકી વિકાસ કરે એવી ચેતના વધક આ વાદારી દિવસુદીની વધુ ને વધુ સગા ધવની પામ જરૂરી છે અરી દિવસુદી જ વ્યાપક ચેતન ત્વેતા સાધાનકાર કોણી શકે ગાંધીજીની દિવસુદીએ એ મેરેની ભૂમિકા તૈયાર કરી છે અને દિવસુદીના વિકાસના શુભ ભાવિ એણાય આપી રહી છે એવું દિવસુદીનું મહત્વ અગિયન સ્વરાજ્યને વ્યાપક કરવા મર્વોદયની કે પદ્ય શક્ય બનાવી

આજનું કલ્પવૃક્ષ-આ તો ભાવિની વાન ધર્મ પદ્ય ત માટેનું આજનું મોવું કલ્પવૃક્ષ છે દરેક જણ પોતપોતાનું મર્યાદાએ અને પાનાની ચેતના વતારતા વ્યક્તિ અગ સ્વરાજ્ય મેળવના સર્વોદય ની સિદ્ધિ માટે મથાશક્તિ મતિ લેવા કઈ જ અમ્ય આ અમે ગાંધીજીએ બદલુ સ્વર સવાડ આપી છે આપ આપની દૈશિકા મેરે

સમ્બાલતા હું !' પણ તે માર્થ વચન ગણાય છે પણ તે પરમાર્થ વચન છે હું મારુ ઉગ્મણીશ તો જ બીજાનું કરીશ મારું કર્તવ્ય મારે કરી શું તોમા બધી કાર્ય મિહિ આવે છે " (હિ પા ૬૧)

સર્વોદયના જે ઉચ્ચ અને હૃદયગ્રાહક ધ્યેય અને ભાવિ તરફ ગતિ કરનારી છે તે એટલું ગહન છે અને તે માટેનું સત્યાગ્રહ કે સામયોગનું સાધન કઠિન કે જનક છે કે તે માટે માણસને સતત સાધના કરવાની રહે છે છતાં તેમા એટલો બધો અનત ત્વ પડ્યો છે કે સમજ દારને તે સલચાન્યા મિના રહે જ નહિ તેથી જ નિનો બાજુ સમજદાર સર્વને તેમા જ પનાવવા આમ પે છે "સર્વોદય સમાજ એક વિશાળ સમુદ્ર છે, જેની જોડા ધની હજુ આપણને ખમર નથી એટલી ખમર છે કે તે અમૃતનો સાગર છે અને તેથી તેમા ડૂબી જવાનો જર નથી, વગર સ કોયે તરી શકીએ છીએ તરના માટે બધી દિશાઓ ખુલ્લી છે, પડી બને એકલા કૂદી પડે કે દશ વીસ મળીને ભને ઉપર જ તરતા રહે કે બદર જઈ

ડૂબકીઓ લગાવતા રહે-કાઈ પણ રીતે ખેતી શકે છે " (સ સિ પા ૫૪)

નિનોગાઝનું આમ ત્રણ ભણે કે પ્રેમપથ અંગેની પ્રીતગતી વાણીની યાદ આપી ગય છે કે "માડી પગા તે મહાસુખ માણે દેખનારા દાકે મને "

સનાતન ક્રિયાધોગ:-પ્રેમપથ કે મત્યનો પથ કે સર્વોચ્ચનો પથ અમૃત સાગર તો ત્યારે જ બને ત્યારે આ પુતકના પ્રારભમા જણાવ્યા તે તપ રનાધ્યાય અને ધર્મ-પ્રશિધાન જીવનના ક્રિયાધોગમા વર્ણા ન્તય એનાથી જ મિલમૂલી માન ઘડાય છે, મહાન જીવો ઘડાયા છે. માનજીવન પણ ઘડાય છે ગાધીજીના નિયાર દર્શનના ઘડતરના એ જ ચાલક તરનો છે તેથી માનન જાતના પિકાસના એ જ સનાતન મૂત્રને ફરી યાદ કરી હૃદયમા કોતરી લઈએ

તપ સ્વાધ્યાયેશ્વર પ્રશિધાનાનિ ક્રિયાધોગ ।
(પાતાજીનદર્શન દિ પા મૂત્ર-૬)
અમાસ.

સ રકાગ અને અયમ

બાગક જન્મ્યુ એ પ્રાકૃતિક ધના થઈ એટલે જ આપણે માનતા નથી, મનકે તે નિમિત્ત આપણે ધર્મરતુ રમરતુ કરીએ છીએ અને નના જન્મેના જનના જનનમા એને સહુલુદિ મળે, પ્રમુ એને બળ, લુદિ આપે એવી પ્રાર્થના કરીએ છીએ-એ છે સ રકાર કાઈ માણસનું મરણ થયું તો તેની સાથે પણ આપણે સ રકાર નેડીએ ડીએ ત્યાં સુરી ત જનતો હતો આપણી સાથે હતો ત્યાં સુધી તેને મદદ કરનારી આપણે કર્મને કર્મ કોશિશ કરતા હતા પરંતુ તેના મૃત્યુ પડી પણ આપણે પ્રાર્થના રનકે કર્મને કર્મ મદદ કરીએ છીએ એ જ પ્રમાણે વિનાદમા પણ આપણે એટલા માટે મ ગલ સ રકાર કરીએ છીએ કે જે પ્રાકૃતિક વાસના છે એનો જ એ ખેન ન બને પ્રાણીમાત્રના ચિત્તમા કામનાસના રહે જ છે એમા ત્યારે નિરૂતિ થાય છે ત્યારે એમા વ્યભિચાર ખૂન અસ યમ, ભોગ નિનાસ આદિ ઉત્પન્ન થાય છે એ મધુ નિરૂતિ છે નિરૂતિ ન થવી નેર્મએ એટલું જ નહીં પરંતુ કામ વાસનાઓને એક દિન રનરૂપ મળ્યું નેર્મએ એને સ રકારથી અતિથિ સેનાનું સાધન થયું નેર્મએ શુદ્ધસ્થાત્રમનો એ સ રકાર છે કે શુદ્ધસ્થાત્રમને અતિથિ-સેના થયું, અધ્યયન અને દાનનો આદેસ મળ્યો છે શુદ્ધસ્થ, સમાજ મડપનો થાલોનો છે એમા ત્રણ બામત તો એભામા એડી આવે જ છે એ સ રમરૂથી આપણે રૂ રૂપને મદદ કરીએ છીએ કે તમારા જીવનની આ જે ક્રિયા છે તેમા પ્રકૃતિ તો હોવી જ ન નેર્મએ તે એક પ્રાકૃતિક ક્રિયા પણ ન હોવી નેર્મએ-એટલે કે એ એક સાંસ્કૃતિક ક્રિયા હોવી જ નહિ, અર્થાત્ એ શુદ્ધજન જનસેનાનો સ યમ અને અધ્યયનનો નમૂનો હોવો ઘટે આ રીતે ત્યારે એને સાંસ્કૃતિક રૂપ આપવામા આનુ ત્યારે શુદ્ધસ્થાત્રમમાથી વાનપ્રસ્થાત્રમ આન્યો શુદ્ધસ્થાત્રમમા પડુ મવમ, કલત્યર્થ, આદિના અભ્યાસની બામત આવે છે અને તે બધા સાથે શુદ્ધસ્થાત્રમ બને છે, નહીં તો એ એક પ્રાકૃતિક ક્રિયા થઈ જાત પરંતુ ત્યારે તેને સાંસ્કૃતિક રૂપ આપ્યું, સ રમરૂવિધિ થઈ એને આશી રાં નેર્મએ જ અનેક માણસોની સ દી પણ નેર્મએ. ધાર્મિક વચનોનું બળ મળે છે એમા નામ રમગળ અને ભક્તિને નેડવામા આવે છે-કેમકે એ આપણને જીને સર્વ ગય છે

—નિનોબાજી

‘અનેક વાર તે પોતાના સ્વાર્થને લગતાં જ હોય છે.’

‘પણ, સાધનામાં સ્વાર્થ કેવો ?’

‘તે જ તો, દુઃખની વાત છે ને! ઘણા સાધકો અમ-
તકાર કરવાની શક્તિ મેળવી છે. તે શક્તિ દ્વારા તેઓ
ખીજ પર પોતાની વિશિષ્ટ ણપ પાડવા ઈચ્છે છે.’

‘પણ, ને સાધક પોતાની નયનાઈઓ પર કાળ
અને વિજય મેળવવા માટે શક્તિ પ્રાપ્ત કરતા કેવ તો
કેવું સારું ?’

‘તે જ તો, મા કાલીની ઉપાસનાનો મર્મ છે. એમ
કરવાથી જ સાધકોને માનાં ખીજ સ્વરૂપે દેખાય છે,
ખાસ તો તેનું દ્રુણામથી સ્વરૂપ.’

‘તો શું આપે કાલીમાનું કરુણામથી રૂપ જોયું છે ?’

‘હા, પ્રભુકૃપાથી’

‘તો તમારી સાધના સફળ થઈ.’

સાધકે કહ્યું : ‘ના, ના જ્યાં સુધી મા કાલી મારી
સાથે એની રીતે નહોં બોલે-જેવી રીતે હું તમારી સાથે
હમણાં વાત કરું છું-ત્યાં સુધી હું જ પવાનો નથી, હું
માનો સાક્ષાત્કાર જ છું. મા મારામાં હમેશાં વસે એ
જ મારું ધ્યેય છે.’

મેં પૂછ્યું : ‘આ મા કાલી કોણ ?’

તેમણે જવાબ આપ્યો : ‘મા કાલી એટલે જોમાં
બધા કારો-ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય-ને કહે છે :
“કાળ, આવા હું તમને મારી ઈચ્છા પ્રમાણે ઘેરીશ, તમે
મારા કાળમાં છો; હું કોઈના કાળમાં નથી. આણું જગત
મારા તાબામાં છે, કારણ કે તે કાળને આધીન છે, અને
કાલ મારે આધીન છે.”’

‘તો શું તમારી કંઈપણની મા કાલી-’ મેં કહ્યું-
‘તમે કહો છો, પ્રભુ છે ?’

‘હા, પ્રભુનાં તો અનેક રૂપ છે. પણ મારા પરમ
પૂજ્ય ગુરૂદેવે તો તેમને મા કાલીના રૂપમાં જોળ્યા અને
એમાં જ એતપ્રેત ધર્મ ગણા હતા.’

‘તમારા ગુરૂદેવ કોણ ?’

‘પરમ પૂજ્ય શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ.’

‘તો જ્ય મા !, જ્ય મા ! નો મંત્ર તમે તેમની
પાસેથી મેળવ્યો છે ?’

‘હા, તેઓ તો મારાં એવા મઝન રહેતા કે કોઈ
તેમની હાજરીમાં “મા” શબ્દ ઉચ્ચારતું કે, તેઓ તરત
જ સમાધિ અવસ્થામાં પ્રવેશ કરતાં.’

‘તમે પોતે પણ તેવી રીતે સમાધિ-અવસ્થામાં રહે

એવા તમારો પણ સંકલ્પ છે ને ? પણ, “મા” નામમાં
એવું તે શું છે કે, તે નામ લેવા માનથી તમારા ગુરુ ગદ-
ગદ થઈ જતા ?’

સાધકે કહ્યું : ‘મા શબ્દ જ આરી મૂળ મંત્ર છે.
આદી એટલા માટે કે બાળક પોતાની જનનીને તે જ
નામે પ્રથમવાર બોલાવે છે અને તે જ નામ લઈને તે
મૃત્યુલોકમાં દાખલ થાય છે. એ શબ્દમાં તેની અપાર
ભિંમિઓ અને લાગણીઓ સમાયેલી છે. તે શબ્દ ઉચ્ચા-
રતાં જ તેના હૈયામાં એક પ્રકારની ગંભીર શાંતિ અને
શીતળતા વ્યાપી જાય છે. તેનાથી તેને શાંતિ મળે છે,
આપાસન મળે છે, ઉત્તેજન મળે છે, આનંદ મળે છે.
તેથી જ તો એમ લાગે છે કે, પ્રભુએ જાણીપૂજીને
માણસ જ્યારે બોલનાં શીખે છે ત્યારે પહેલા શબ્દ તેને
શીખવ્યો-“મા.”’

‘મા શબ્દની વ્યાખ્યા એવી રીતે કરતાં-’ મેં કહ્યું-
‘તમને સાંભળાને એક ભક્ત ગાઉવની વાત યાદ આવી
ગઈ.’

‘તો તે તમે અને કહો.’

‘એક વાર એક વિદ્વાન અધ્યાપકે એક બાઉલને
પૂછ્યું : “બાપ્પા, તમારા ગુરુ કોણ ?” બાઉલે ઉત્તર
આપ્યો : “મા.” પછી તે આનંદ-અવેશમાં આવી
જઈને ગાવા અને નૃત્ય કરવા લાગ્યો. તેના ગીતનો
લાવાય “કઈ એવો હતો કે, મા વીર છે, એટલે તે ગુરુના
રૂપમાં સિખામણ આપે છે; અને જનનીના રૂપમાં દીર-
દ્વધ આપે છે. એ રીતે તે માનસિક અને શારીરિક આકાર
પૂરો પાડે છે.”’

‘મા આદાર આપે છે તે તો હું સમજ્યો. પણ તે
સિખામણ કઈ રીતે આપે છે તે હું નથી સમજી શકતો.’

તો, તે હું તમને સમજાવું. સૌથી ઉત્તમ સિખામણ
કઈ ? “ઓમ” નો જાપ! હવે, મા શબ્દ વારંવાર કહેતાં
કહેતાં “ઓમ” માં પલટાઈ જાય છે, પરિવર્તન પામે
છે, પણ વળી ફેટલાક ભક્તો એમ પણ કહે છે કે, બાળક
બાંધા જાણવા બોલવા પહેલાં “ઉમ,” “ઉમ” કવી
કરે છે. તે જ શબ્દથી તે માને બોલાવે છે, તે જ શબ્દમાં
તે રહે પણ છે, તે જ શબ્દથી તે ખાવાનું પણ માગે છે.
તે જ શબ્દથી તે માને જણાવે છે કે, મને કઈક કદ થઈ
રહ્યું છે. મા શબ્દ તો, તે, તે પછી બોલી શકે છે. “ઉમ”
અથવા “ઓમ” શબ્દથી જ મા શબ્દની ઉત્પત્તિ
થઈ છે.

‘લક્ષ્મીની સમજવાની રીત આન નિરાશ જ હોય છે. ‘મે કહ્યું.

પણ તે સાચી હોય છે તે અનુભવના આધારે હોય છે આપણા જ્ઞાન કે દલીલોને સમજવાની પદ્ધતિ પુસ્તકિયા હોય છે મનના ગુમાન અને ગૂંચાડામયથી ઉદ્દેશ્યોની હોય છે તે જાણીની પાળી કે વિચારની પેડે સરળ હોતી નથી.’

‘તમારા ગુરૂદેન પણ પુસ્તકિયા જ્ઞાનથી નાનાકેડ હતા નહીં?’

‘હા, પણ તેઓ સે ઠીક વિદ્વાનોને કહ્યું એવી શીખવી ગયા કે તે મોઝોને ત્યાર પછી પુસ્તકિયા જ્ઞાન શુધ્ધ પ્રાણીન લાગના માણુ.’

સ્વામી વિવેકાનંદને પણ તમણે જ આત્મજ્ઞાન પ્રત્યે વાંચ્યા હતા નહીં? સ્વામીજીનું એક વાક્ય મેં યોડા દિવસ અગાઉ વાંચ્યું હતું તેમાં એવું હતું કે મને એક માણસ ખીજવો ભગવાન છે.’

‘મારા ગુરૂદેન જેવી વિજ્ઞાતિઓ એ જ ખીજને વિક્રમ સારનાથ સહાયકરી ભને છે.’

‘તેથી જ મને લાગે છે કે મારા ગુરૂદેને બધા ધર્મોની પણ સાધના કરી અને સર્વધર્મસિદ્ધાન્તોને સિદ્ધાન્ત સાંખ્યો છે, તેને પ્રમાણુ પણ કરી ગયા. પ્રત્યેક વ્યક્તિમાં જે ખીજવણી ભગવાન છે તે પયગમ્બરોથી—રામથી, કૃષ્ણથી હરિ, મહામદ આદિથી—અનેક ગુણ મહાન છે પયગમ્બરો તો પ્રજાના તે પુત્રો છે જેમનામાના ખીજવણી ભગવાન બહુ સારા પ્રમાણુમાં વિકસ પામ્યા છે અને પણ કેઈ દિવસ તેમના જેવા થઈ શકીશ એવી આશા તમને જોઈને આપણા મનમાં જન્મે છે.’

‘પણ તે ખીજ અમારામાં કેમ વિકાસ પામતું નથી?’

‘તેવ કારણુ કુ ખરાબર કહી શકવા નથી અને તા એમ લાગે છે કે એ બધું હંધરની કૃપા પર નિર્ભર છે.’

‘તો તેની કૃપા કેવી રીતે મેળવતી?’

‘જેવી રીતે બાળક માની કૃપા મેળવે છે.’

‘એટલે?’

‘માને માર્કને અને તેના પ્રત્યેના પ્રેમને સેવાના રૂપમાં પરિણમતી કળિજ્ઞતા કરીને.’

‘તે તો સહેલું છે.’

તે તમે ધારો છો એવું ને એટલું બધું સહેલું નથી. બાળક જેમ જેમ મોડું થતું જાય છે તેમ તેમ તેનું

વ્યક્તિત્વ વિકાસ પામે છે તે પોતાની જ વધારે ને વધારે વિચાર કરતો થઈ જાય છે અને માને તે ધારે ધારે જાણતો જાય છે, જાની જાય છે.’

‘એમ કેમ માય છે?’ મુ પૂછ્યું.

‘મારા ગુરૂદેન કહે છે કે—સાધકે જવાન આપ્યો—

‘પ્રેમના માર્ગે આ કામ, કે અન અને કામિની—ત્રણ બાધાઓ છે.’

‘આનો અર્થ’ કૃપા કરીને તમે અને વિસ્તારથી સમજાવો.’

સાધક વિસ્તારથી કહેતા લાગ્યા ‘કામથી પ્રેમની ભેદિત મદ પડે છે કેમકે તે ભેદિત આત્માથી પ્રગટે છે અને તેનથી વિરુદ્ધ કામ તો માણુમને શરીરનું ભાન વધારે ને વધારે કરાવે છે તેથી તે આત્માના પ્રકાશથી વચિત રહે છે. કામન લોભને વધારે છે, અને તે પણ આત્માના પ્રકાશ પર એક પ્રકારનું આવરણ નાખી દે છે. કામિની—સ્ત્રીમાં જે માનવ દેવતા રજી છે, તે જોવા નથી દેતી કામ કે અન અને કામિની માણુસની અદરની આખને આત્મર વિરુદ્ધ દષ્ટિને આધારી કરી મૂકે છે.’

ગીતામાં પણ એવું જ કહ્યું છેવામાં આપ્યું છે, નહીં?—નકંદના ત્રણ દાર છે કામ ક્રોધ અને લોભ.’

‘હા, તમે ગીતાના ઉલ્લેખ કર્યો તે પરથી અને મારા ગુરૂદેનની એક ખીજ વાત યાદ આવી ગઈ.’

‘ને કહી?’ મે અર્ધરાઈરી પૂછ્યું.

એક વાર એક વિદ્વાન મહારા ગુરૂદેન પાસે આવ્યા. તેમણે તેમની પામે ગીતાનું તાત્પર્ય જણાવવા માગ્યું. ગુરૂદેને કહ્યું ‘ગીતા શબ્દને જાણે કરી એટલે તાગી થરી તાગીલ્લવાગી ત્યા. શાય’ તે સામગીતે પેના વિદ્વાન તો અત્યંત જા જાણી ગયા કે ગુરૂદેનને તે વાચતા લખતા પણ આનંદનું નથી હતા એક પુનિત પત્રે કેકા ગીત તુ રહ્યું થઈ ગયા. પણ એ જ તો મૂળજ્ઞ તજાન છે પુસ્તકિયા જ્ઞાન અને અદ્ભુતજ્ઞાન વચ્ચે.’

‘હા, એ તો ખરું જાણું પણ કામ, કે અન અને કામિનીથી શી રીતે મુક્ત થઈ?’ મે પૂછ્યું.

‘પ્રેમની વિવિધ વેનાઓથી માને પોકારતા રહેવું, પોકારતા જ રહેવું’ અને હેવામાં એક દર વિશ્વાસ હોવો. એનું એ કે હરિ કયા જ એક સાચી કથા છે બાકી બધું જે કહ્યું છે તે વ્યથ છે જે વાણીમાં, વિચારમાં, અથવા રમ્યા જ્ઞાનમાં સત્સંગમાં સૌન્દર્ય, સાહિત્ય અને સગી તમા હરિ જ યાદ આવે અથવા તેમની તે યાદ દેરાય.

તે જ આપણને ખબર, બીજી બધું જીણું છે અને તેથી તે ત્યાજ્ય ગાવું જોઈએ, ત્યાગનું જોઈએ મારા ગુરુદેવ પોતાના સાધના કાળમાં મા કાનીના દર્શન તેમના રક્ષક માટે કેટલા તડપતા, ઉદાસ રહેતા હતા ।”

‘તો માણસના આસુઓમાં એવા કીમિયો છે કે, તે માની કૃપાને અમારા જીવનમાં ઉતારી લઈ આવે? હવે હું જરા સમજીએ એક ગીતની ષક્તિના શબ્દ મેં થોડો સમય પર જ સાંભળ્યા હતા તે મને અત્યારે નરાબર યાદ નથી પણ તેનો અર્થ કંઈ એવો થાય છે કે માણસનું બળ કેટલું હોઈ શકે છે? તે તો કંઈ રડનારું જણે છે, અને તેથી જ કહેવાતું હશે-નિર્મલ કે બનગમ’

એટલામાં પાસેના રામકૃષ્ણ મંદિરમાં ઘટ વાગેા તે સાંભળીને સાધકે કહ્યું ‘હવે મંદિરમાં આરતી થશે તમે મારી સાથે ચાલો ।’

પછી અમે બંને મંદિરમાં ગયા

ત્યા શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસની એક જ ય મૂર્તિ હતી તે ફૂનોથા શણગારાઈ હતી ફૂનો અને બળતી અગર બત્તીની મુલાસથી વાતાનરજી સુગંધમય ઘર્ષ ગણુ હતું પરમહંસની મૂર્તિ પાસે મા શારદાની મૂર્તિ હતી પૂજાનું સાહિત્ય સામે રાખીને એક સ્વામીજી ધ્યાનમાં બેઠા હતા બીજા ઉપસ્થિત ઉપાસકો મૌન હતા

થોડી વાર પછી સ્વામીજી એ એક મોઝ ઉપર રવરે લનકાથી-

શુરુ કર્મ, શુરુ કર્મ, શુરુ કર્મ, શુરુ કર્મ, શુરુ કર્મ ।

શુરુ સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ તરફ શ્રીશુરુવે નમઃ ॥

એ મોઝ સાંભળતા સ્વામીજી અને બીજા મધાના મસ્તક શ્રદ્ધાથી નમી ગયા કૈય જાણે તે વખતે તેમને એમ લાગ્યું હશે કે પોતાના પરમપૂજ્ય ગુરુદેવ ત્યા હાજર છે તેઓ તેમને માટે માન મૂર્તિમાં નથી રહેતા

શ્રી રામકૃષ્ણની બોધકથા

સ સારથી કટાંગીને એક માણસ વનમાં ગયો, વર્ષો સુધી મોર તપસ્યા કરી બગવાન પ્રમત્ર થયા તેણે બગવાન પાસે પાણી પર ચાવી શકનારું વરદાન માગ્યું

પ્રથમ યતો થતો તે પોતાને ઘેર ગયો મોટાભાઈને કહેવા લાગ્યો ‘મોટાભાઈ મને પૂરું સિદ્ધિ મળી ગઈ’

મોટાભાઈએ પૂછ્યું ‘શી સિદ્ધિ?’

તે બોલ્યો ‘હું પાણી ઉપર ચાલીને ગયા, હરિયો પાર કરી શકું છું’

મોટાભાઈએ મ્હું ‘તારા બધા વર્ષો પાણીમાં ડૂબાડ્યા તે તો રોજ મેં જ પેસાની બચત થાય એમ કયું’

આશ્ચર્ય પામી તેણે પૂછ્યું ‘એમ કેમ કહો છો?’

‘અરે, મેં પેસા હોડીવાળાને આપીને ગયા પાર થવાય છે એટલા માટે જના ભાઈ, આટલા વર્ષો તપ કરવાની શી જરૂર હતી?’

તેઓ તો તેમના હૈયામાં બિરાજે છે

પત્રી એક ઉપાસકે એક બજન ગાવું શરૂ કર્યું—

મા, કળતક રખોએ દુર ? ॥

ઈન્દુનિયાકે દુ ખ-દર્દન સે,

દિલ મેગા હુઆ હૈ ચકનાચૂર ॥

મા, કળતક રખોએ દુર ?

તોહે ન દેએ મેરે પ્રાણુ જલત હૈ,

જીવન મારે બયો બિન મકર ॥

મા કળતક રખોએ દુર ?

અબ તો કહે મુજ પર કૃપા,

દિખાડોએ અપને મુખડેકો નૂર ॥

મા, કળતક રખોએ દુર ?

બજન ગાનારની આજોમાંથી આસુઓની ધારા વહી રહી હતી થોડા બીજા ઉપાસકોની આંખો પણ બીની ઘર્ષગર્ભ હતી એમ લાગતું હતું કે સૌને માનો વિયોગ સાની રહ્યો છે

એવામાં સ્વામીજી આસન પરથી ઊઠ્યા અને પરમ હંસની મૂર્તિ અને મા શારદાની મૂર્તિ સામે ઊભા રહીને પ્રદીપથી આરતી કરના લાગ્યા આરતી પૂરી થતા જ બધા ઉપાસકો એક સાથે લનકારી ઊઠ્યા—

‘ગુરુદેવ મહારાજ કી બધા ।’

‘મા શારદાદેવી કી બધા ।’

પત્રી સૌએ મૂર્તિઓ સામે સાદાગ નમસ્કાર કર્યા પૂજા પૂરી થઈ સ્વામીજી પ્રમાદનો ધાળ લાઈને ઉપાસકો વચ્ચે આ-આ સીને પસાદ વહેવ્યો પણ કેટલાયે કેવળ પ્રસાદ જ આપી કે, -ચામીમાં જ પ્રદીપ હતો પરમહંસના જીવનનું જલનત પ્રતીક-તેના પર પોતાની સાધનાનો દીવો પ્રગટા થો, તે સર્વ જાણુનહાર પ્રભુ જ જાણે’

વંદન હળે

ઇલેન્ડની એક સુંદર વાત કહું છું.
આપણા દેશમાં પણ આવી વાતો બનતી હશે,
તે આપણે માંબળીએ તો કેવું સારું ?

પીટરબર્ગની એક શાળાને એક, બે
ગોટી નહિ પણ સવા મણ સાબુ એક માણસ
તરફથી ભેટ મળ્યો. આ ભેટ મોકલનારનું નામ
જાણવા સૌ વિદ્યાર્થીઓ આતુર બન્યા. શા
માટે ખીજું કંઈ ન મોકલતાં સાબુ જ ભેટ
મોકલ્યો એ પણ જાણવા અધીરા બન્યા. વિદ્યાર્થીઓ
સાથે શિક્ષકો પણ અધીરા બન્યા હતા.
જ્યારે મુખ્ય શિક્ષકે પાર્સલ ખોલીને તેમાંથી
નીકળેલ પત્ર વાંચ્યો ત્યારે બધા વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકો ભેટ
મોકલનારને છૂપાં વંદન કરી રહ્યા હતા. અને કંઈક નવું જીવનમાં
શીખવાનું મળ્યું એવું અનુભવ્યું.

ભેટ મોકલનાર કોણ હતું !! તમે પણ તે નામ જાણવા આતુર
હો નહિ ? એનું નામ હાટવર્ડ. તેણે પત્રમાં લખ્યું હતું : “આજથી
૫૦ વર્ષ પહેલાં હું આ જ શાળામાં બાણતો વિદ્યાર્થી હતો. તે
વખતે મેં શાળામાંથી સાબુની એક ગોટી ચોરી હતી. મારા આ
અપરાધ માટે મનમાં મને હંમેશા ખૂબ પસ્તાવો રહેતો. આજે આ
સાબુની પેટી મોકલીને મારો એ અપરાધ ધોઈ રહ્યો છું; પ્રાયશ્ચિત્ત
કરી રહ્યો છું.”

ખાળપણમાં કરેલી ભૂતોનો પસ્તાવો કોઈ વિરલ માણસો જ
કરે. સવા મણ સાબુ ભેટ મોકલીને હાટવર્ડનાં મનને કેટલી શાંતિ
મળી હશે ! કેટલી અદ્ભૂત પ્રમાણિકતા અને હૃદયની સ્વચ્છતા
એમાંથી આપણને મળે છે ? આવી વ્યક્તિઓને આપણાં પણ
વંદન હળે

—ધીરેન શાંધી

૧૯. બોધ થઈને ય અબોધ

[૧૩૫]

અજ્ઞાન જતાં જ્ઞાન મળવાથી
સાધકને બોધની બાધા નટે છે.
પરંતુ, જ્ઞાન પછી મારો અબોધ જ પાકેા થયો છે.
બોધ કેવો હોય છે; હું સમજી શક્યો નથી.
આત્મજ્ઞાનનો વેગ આપોઆપ શાંત થયો !
અને જ્ઞાની થવાને બદલે હું જ્ઞાનસ્વરૂપ થઈ ગયો.
શુરુ-સુખથી જ્યારે જ્ઞાન મળે છે
ત્યારે બધી સાધના સહેજ જ સધાય છે,
અને બોધનું સંકટ ટળે છે.

[૧૩૬]

હું ઈશ્વરને જાણવા ગઈ,
તો જાણવું તો બાળુ પર રહ્યું,
પરંતુ મારું અસ્તિત્વ જ સમાપ્ત થઈ ગયું.
એનું દર્શન થવા પહેલાં, હું જ તદ્દુપ થઈ ગઈ;
ઈન્દ્રિયો સહિત ચિત્તને આશ્ચર્યે ઘેરી લીધું.
કંઈને કંઈ દિવ્યનાદ સંભળાય છે,
દિવ્ય રૂપ દેખાય છે, એવું લાગતું હતું;
પરંતુ મનમાં શક્તિ શેષ રહી નહીં કે તેનાથી
અનુમાન કરી શકાય.
કંઈક સમગ્ર થઈને મને એવો પ્રયત્ન પણ કયો,
પરંતુ હારીને એ પાછળ હટયું;
એનું તેજ એાધું પડયું,
છેવટે તે નષ્ટ થયું.
પહેલાં તત્ત્વવિચાર પૂરતો કરી રાખ્યો હતો,
આત્માનાત્મ-વિવેકનો પ્રકાશ પણ મેળવ્યો હતો;
પરંતુ એાધું તેની સામે ધૂણી ગયું;
બધું જ્ઞાન તેની આગળ એવાઈ ગયું.
ઈશ્વરદર્શન જ ખડું.
પરંતુ દષ્ટામાં અલગ રહીને જોવા એવું દેત જોઈએ;
ઈશ્વરને માયાનો પડોાં જોઈએ.
ત્રિશુભ્ર નહીં, અર્થાત ત્રિશુભ્રોની છાયા પણ તો
જોઈએ;

એ બધું જ ખડિત થયું.

પછી દર્શન કેાનું કરશે ?

દર્શન નહીં, તો શું એને અદર્શન કહેવામાં આવે ?

એ દર્શન પણ ન હતું, અદર્શન પણ ન હતું.

એ આસ્વાદન હતું.

શુંગાએ અમૃત આખ્યું—

એને એ કેમ કરી વખાણે ?

આખેલી કોઈ પણ મિઠાશનું વણું ન અશક્ય જ છે!!

અને શુંગા દ્વારા તો સરાસર અશક્ય!!

પરંતુ એનો કંઈ સંકેત તો બતાવશે કે નહીં ?

ભગ્વતિની ઘેરી નીંદ—

એવો એ અવસ્થાનો સંકેત બતાવી શકાય છે.

અર્થાત ઈન્દ્રિયો, મન, બુદ્ધિ. અહંકાર, સૌ
મૂર્તા છે.

અને શરીરની અંદર પરમેશ્વર જાગી રહ્યા છે.

[૧૩૭]

એને હું જેમ જેમ ભેટી ગઈ,

તેમ તેમ તન્મય જ થતી ગઈ.

છેવટે બધી જીવનભાવના એવાઈ ગઈ,

જાણે ચૈતન્ય જ ચોરાઈ ગયું,

પછી બિચારા ચિત્તની શી મતિ ?

ઈશ્વર સ્મરણ પણ ‘બંધ’ થયું.

બધા વિકારોનું વિસ્મરણ

એ જ એનું સ્મરણ થયું.

અનાહત ક્વનિ સંભાળતો હતો

એનો જેલ ચાલતાં ચાલતાં

ઈશ્વરનું વિશિષ્ટ જાણવા પ્રયત્ન કયો,

તો, ત્રિભુવન જ એનાં નાદથી ચૂંછી ઉડ્યું

ઈશ્વરની વિશિષ્ટતાનો પત્તો ન લાગ્યો

મારાં અંતરબાહ્ય પૃથેપૃથો, ઈશ્વરથી બરપૂર
થઈ ગયાં.

[૧૩૮]

હું ચોતાના આ ત્રિશુભ્રાત્મક સંસાર રૂપ ગામને
છોડી ગઈ,

અને શાંતિથી નિશુલ્કના એકાત્મા જઈને વગી
ત્યા અનેકવિધ ધ્યાન ચિંતન કરતા કરતા દર્શન
થયું.

કે ઈશ્વર જ આ બધું થયો છે
જેને હું ત્રિશુલામક સ સાર સમજતી હતી, એ
પણ એનું જ રૂંદ છે
એ નિરંતર મારી જ પાસે છે,
એની અને મારી વચ્ચે પરદા નથી
હવે બેઠવાનું કામ નથી,
એ અને બધું ભેટ દઈ ચૂક્યો છે
અને એ ત્રિશુલોનું ગામ જ ગાયબ થઈ ગયું છે
ત્રિશુલામક માયા પર નિશુલ્ક ચિંતનની
કલમ કરી,
એમાથી સયુક્ત પરમેશ્વર કૃપ્યા
ઈશ્વરે પોતે અને પોતાનું ૩ : આપીને
મારા હાથે એવો અમરકાર સિદ્ધ કર્યો

[૧૩૮]

એને મનવ ગઈતો તે હું થઈ ગઈ
સજા બોવાઈ ગઈ
પડી ભાનમાં આવીને જોઈ છું —
તો મૂર્તિનું દર્શન જ નથી
એની ડીઠ કઈ સમજામાં નથી આવતી
ચિંતનની અંતિ કુઠિત થાય છે
પરંતુ લાગેલો વેધ તો છૂંટી નથી
અનુભવથી એક વાત સમજામાં આવી
તે એના દર્શનની લાવસા રાખવાથી એ પણ
કરજ નાંખે છે
વિષયોની આસક્તિથી પણ એ છુપાય છે, દૂર
થાય છે,
જીવંતુ, એ આસક્તિ પણ છોડીને સ્વસ્થ ચિત્તો
સાધન આદરતા જઈએ તો એનો મેળાપ વહેવામાં
વહેલો શાંત છે
એટલા માટે શુદ્ધ ચરણોમાં ભાવ રાખીને સેવા
કરતા રહીએ—
એ જ ઈશ્વર પ્રાપ્તિનો ઉપાય શાંતદેવ સમજ્યો છે

[૧૪૦]

હું મારી અંદર જોઈ છું,
તો અને માત્ર અહમ બોવાયેલું જણાય છે
એનાથી મન બિવકુલ સ્થિત થઈ ગયું છે
મારી અંદર વિદ્યુત
હું પુદ પણ વિદ્યુત
અને વગી, આ અનુભવ કરનારી હું જ,
એને શું કહેવું ?
અહમ જ બોવાઈ ગયું, કહીએ ?
અસવા, અહમ અલગ રહું જ નથી ?
અહમ બ્યારપદ થયું, કહીએ ?
કઈ પણ કહીએ,
પરંતુ નિવૃત્તિનાથે મારી આ હાલત કરી મૂકી છે
ખરી

[૧૪૧]

એની આગળ ધ્યાન ચિંતન આદિના પ્રયોગ કરવા
એટલે અનુભૂત પ્રકાશત્વ ફરી ફરી એવું — છે
એમાથી ઝાંઝી નિબપત્તિ ચવાની નથી
આની અપેક્ષાએ જેની કૃપાથી આત્મો પ્રકાશનું
ભવ થયો,
એ ઈશ્વરની અને શ્રી શુરુની શ્લુતિ, સહજ માતા
રહેવું એ મનને સારું લાગે છે
દેહનું બિવિદાન દીધાથી સાધના સમાપ્ત થઈ
સમાધાન થયું છે
કામના સાથે માયાનો છદ પચાવીને
પરિપૂર્ણ આત્મરૂપ આપોથી ભેયું છે
આત્મસ્વરૂપ નિરાકાર કહીએ,
કિન્તુ અને તો એ જ વિચારકાર દેખાય
જાણે અદનવૃક્ષ પર ફળ લાગ્યા છે,
પીપળા પર ફળ લાગ્યા છે,
હવે સ્વસારના દર્શનની વાલ જ ન કાઢે
કેવળ સ્વરૂપાન દમાં રહેવું છે
શાંતસાગર પરમાત્મા સુષ્ટિરૂપ એનાથી ઉભરાઈ
રહી છે

[લેખકૃત 'ભારતી કથા' નું પરિશિષ્ટ]

અહિંસા સત્યચયન આનૃશસ્ય દ્યોઃ ધૃણા ।
 એતત્ તપો નિદુર્ધીરા ન શરીરસ્ય ગોષણુમ્ ॥
 શાન્તિયર્ષ ૧૯૮૧૮ ॥

અહિંસા, સાચુ બોલવું, ક્રૂરતા ન કરવી,
 આત્મસયમ, દયા-આને વિદ્વાન્ લોકો તપ કરે
 છે, શરીર સૂકવવું તે તપ નથી
 પૌરુષનપદા યરિમ્ નિશ્ચમ ધર્મતા ગતા ।
 ચૌદા નયવિપશ્ચિન્નસમન્ત્ર શ્રોતુમર્હતિ ॥૮૩૪૭ ॥

શહેર(પુર) તથા ગામડા(જનપદ)ના લોકોને
 જેના ઉપર વિશ્વાસ હોય અને જે ધનુર્વેદ તથા
 નીતિશાસ્ત્ર જાણતા હોય એવાને શાન્તએ મત્રી
 બનાવવા
 ન કેનચિત્ યાચિન ય કચિત્ કિચિન્ આનાપિ ।
 ઇતિ વ્યવસ્થા ભૂતાના પુરસ્તાત્ મનુના કૃતા ॥૮૮૧૬ ॥

માણસ ઉપર આદર આવી પડે તે વિના કોઈ
 કોઈની પાસેથી કાર્ત્ત્વીય ન માગે એવો નિયમ
 મનુએ ક્યો છે
 નૈન દ્વિષન્તો હિષન્તે રણે નિત્ય હિ નિધતે ।
 ક્રોધ નિહત્તુ ચો વેદ તસ્ય દૃષ્ટા ન વિદ્યતે ॥૯૪૬ ॥

ન દ્વિષન્ત ક્ષય યાન્તિ યાનજ્ઞીરમપિ ધન્તે ।
 ક્રોધમેવ તુ ચો દન્તિ તેન સર્વદિધોહતા ॥સુભારિતા ॥

માણસ છવે ત્યા લગી શત્રુને માર માર કરે
 તો ય તે ખૂટે નહિ, પણ એક ક્રોધને જે મારે
 તેના શત્રુમાન નાશ પામે છે
 શરીરમેતી સંજત પિતા માતા ચ ભારત ।
 આચાર્યશિષ્યા યા નતિ સા સમ્યક્ અન્વરામરા ॥
 ૧૦૮ ૧૯ ॥

માતાપિતા તો નાશવત શરીર ધરે છે, પણ
 આચાર્ય પાસે જે નૂતન જન્મ થાય છે તેથી તો
 અન્વરઅમર થવાય છે
 પ્રત્યાહુનોચમાના ચે ન હિ સન્તિ ચ હિંસિતા ।
 પ્રચરન્તિ ન યાયન્તે દુર્ગોષ્યતિતરન્તિ તે ॥૧૧૦ ૪ ॥

પોતાને કેઈ એ વેણ સંભળાવે તો ચે જે

સાચુ ન બોલે, મારનારને જે સાચુ ન મારે, દાન
 કરે પણ યાચના ન કરે, તે સકટ તરી બન્ય
 ચે વદન્તીહ સત્યાનિ પ્રાણ્યાગેડપુપ્રસ્થિતે ।
 પ્રમાણુભૂતા જ્ઞાના દુર્ગોષ્યતિતરન્તિ તે ॥૧૧ ॥

સાચુ બોલતા છુન બન્ય એવે પ્રસંગે પણ જે
 સાચુ બોલે તે સકટ તરી બન્ય
 પરિવા ન તપ્યન્તિ દુર્ગોષ્યતિતરન્તિ તે ॥૧૭ ॥

બીજાની જાણવાની જોઈને જેને સતાપ
 ન થાય તે સકટ તરી બન્ય
 ચે ન માનિતમિચ્છન્તિ માનયન્તિ ચ ચે પરાન્ ।
 દુર્ગોષ્યતિ તરન્તિ તે ॥૧૯ ॥

પોતાને કેઈ માન આપે એમ જે ન ઇચ્છે,
 પણ જે બીજાને માન આપે તે સકટ તરી બન્ય
 યાત્રાર્થ ભોજન યેષા સન્તાનાર્થ ચ મૈથુનમ્ ।
 વાક્ સત્યચયનાર્થ ચ દુર્ગોષ્યતિતરન્તિ તે ॥૨૦ ॥

શરીરને ભાડુ આપવા જ જે જમે, સતાપ
 સાચુ જ સ્વીકાર કરે, અને સાચુ બોલવા સાચુ જ
 બોલે તે સકટ તરી બન્ય છે
 માતા પિતા ચ ભ્રાતા ચ ભાવાં પુન પુરોહિત ।
 નાદ ડયો વિદ્યતે રાત્ર ચ રસધર્મે ચુ તિથતિ ॥૧૧૧ ૧૦ ॥

મા, બાપ, ભાઈ, પત્ની, પુત્ર, પુરોહિત (ગોસ્થ)-
 આમાથી કેઈ વાકમા આવે તો અદ ડય (જેને
 શિક્ષા ન થઈ ગઈ એવું) નથી
 એકો હિ પિત શત્રુર્ ન ચ મિત્રમ્ અપિત ॥૧૩૮ ૪ ॥

શુદ્ધિમાન્ શત્રુ મારો, પણ મૃત્ મિત્ર નહિ
 સાદે
 નરક્ષતિ પ્રજા સમ્યક્ ચ સપાર્થિયતરક ॥૧૧૬ ૧૦ ॥

પ્રજાનુ રૂડી રીતે રક્ષણ ન કરે તે રાત્ર નહિ
 પણ ચૌર છે
 પિતૃત્વવેદક ગાવો મદ્ધેકુડુનત્તપિ ॥૧૨૧ ૮ ॥

દેડકા બડ બડ ને પણ આયો પાણી પીએ જ
 નાસ્તિ સત્યાત્ પરાધર્મ નાસ્તિ તાત્પર્ય ૫ મ્ ॥૧૦૦ ૨૪ ॥

સત્યથી ચડિયાતો ધર્મ નહિ, અસત્યથી

વીરોની ભૂમિ રાજસ્થાનનું ભારતના ઇતિહાસ અને સાહિત્યમાં એક અનોખું સ્થાન છે. અહીં સરસ્વતી અને લક્ષ્મીની આરાધના સમાન ઉત્સાહ અને એકાગ્રતાથી થઈ છે. પ્રતાપ અને ગોરા બાદશાહી જન્મભૂમિ તેમ જ સૂર્યમંદલ, પૃથ્વીરાજ રાડોડ, મીરાંની જન્મભૂમિ પણ છે, કાવ્યની અમૃતધારા અને લોહીની નદી અહીં એક જ ગતિથી વહેતી થઈ છે.

અને રાજસ્થાનના સાહિત્યની પૃષ્ઠ ભૂમિકામાં ત્યાંનું સમૃદ્ધ લોકસાહિત્ય છે. આ સાહિત્ય કાર્ત્ત્ત્વ્ય પ્રાંતના લોક-સાહિત્યથી માધુર્ય અને સૌંદર્યમાં ઉત્તરણ નથી. રાજ-સ્થાનના લોકજીવનનું સાચું દર્શન અહીંના લોકસાહિત્યમાં જ છે. દરેક ભાવ અને દરેક વિશેષતા લોકસાહિત્યમાં પોતાનાં નૈસર્ગિક રૂપમાં વણાયેલી છે. સાહિત્ય, સંગીત અને કળાના આ સાહિત્યમાં સમન્વય છે. આ રાજ-સ્થાનના આત્મનું ગાયન છે.

“પનિહારી” નામના લોકગીતનો વિષય રાજસ્થાનની એક પ્રસિદ્ધ લોક ગાથા છે. રાજસ્થાનની આત્માનું આ સર્વોત્તમ ઉદાહરણ છે. લોકજીવનનાં નૈસર્ગિક સૌંદર્ય અને સ્થાનિક રંગનું આમાં સંપૂર્ણ આવેખન છે.

પરદેશ ગયેલ પતિની પત્નીની વિરણુજન્ય દીનતા, પતિનો મોઢો વિનાહ, નાધિકાનો ક્રોધ અને સાસુનો સ્નેહ-ભરપૂર ઉપાલંબ આમાં સાકાર થયેલ છે. કેટલાયે મધુર ભાવોની માર્મિક વ્યંજના કમનીય સિત્તે દ્વારા આ ગીતમાં પ્રસ્તુત થઈ છે.

વર્ષા રાજસ્થાનની સર્વોત્તમ ઋતુ છે. આ ઋતુમાં સરોવરોના તટ પર સવાર સાંજ પનિહારીઓનાં ટોળે ટોળાં સુંદર વસ્ત્રાલંકારી સજ્જને, એક સ્વરમાં ગાતાં ગાતાં જતાં આવતા સામાન્ય રીતે નજરે પડે છે. “પનિહારી” ની આ પ્રધાર્માં રાજસ્થાનના, લોકસાહિત્ય, લોકસંગીત અને લોકકથાનો સમૃદ્ધતમ સમાવેશ થયો છે. સમયના પલટાતા પ્રભાવે આ પ્રધારને સિથિલ જરૂર કરી દીધી છે. છતાં આજે પણ આ સાવ હ્રાંત નથી થઈ. ગામડાઓમાં આ પ્રધાર હજી પણ પૂરેપૂરા સૌંદર્યની સાથે જીવંત છે.

ગીતનો આરંભ થાય છે વર્ષા વર્ણનથી. આવશ્યક પૃષ્ઠભૂમિની રચના કરતાં કરતાં —

“કાળી એ કાળાયણુ ઉમરી એ પણિહારી એ લો
છોડીડી છોડા રે ભરસે મેહ વાલા ભો ।

ભર નાહા, ભર નાહિયાં એ પણિહારી એ લો
ભરિયો-ભરિયો સંભદ-તળાવ વાલા ભો ।

કિંજુજી ખુણાયા નાહા, નાહિયાં એ પણિહારી એ લો
કિંજુજી ખુણાયા તળાવ, વાલા ભો ।

સુસરેજી ખુણાયા નાહા-નાહિયાં એ પણિહારી એ લો
પિવજી ખુણાયા તળાવ વાલા ભો ।

—મેધની સ્થામ ઘટાઓ ચડી છે. અરમર અરમર વર-
સાદ વરસી રહ્યો છે. તળાવ, તળાવડીઓ હવકાવ રહ્યાં
છે. સમુદ્ર જેવા તળાવો પણ ધાણીથી ઉભરાય ગયા છે.
કોણે તે તળાવડી ખોદાવી છો? કોણે તળાવ ખોદાવ્યા
છો? સસરાજીએ તળાવડી ખોદાવી છે. પ્રિયતમે તળાવ
ખોદાવ્યું છે.

આ પૃષ્ઠભૂમિની પછી કથા આરંભ થાય છે —

“સાત સહેલ્યાં રે જૂલરે એ પણિહારી એ લો
પાણીડે તે બાહી તળાવ વાલા ભો ।

ઘડો ન, ઘૂંચો તાલમે” એ પણિહારી એ લો
ઈંદોણી તિર-તિર નય વાલા ભો ।

સાત રે સહેલ્યાં પાણી ભરચઢી એ પણિહારી એ લો
પણિહારી સ્ત્રી રે તળાવ વાલા ભો !”

સાત સાહેલીઓ સરોવર પર પાણી ભરવા નય છે.
સરોવર પર જઈને સાહેલીઓએ ઘડા ભરી લીધા, પછી
તે પોતાના પ્રવાસી પ્રિયતમની યાદમાં ખોવાઈ ગઈ. ઘડો
પાણીમાં નાખ્યો પણ તે તો પાણી પર જ તરતો રહ્યો.
અને ઈંદોણી પણ. પતિની સ્મૃતિમાં તેને કંઈ ખ્યાન જ
ન રહ્યું. સાહેલીઓ પાણી ભરીને યાત્રી ગઈ અને તે
એકલી સરોવર પર રહી ગઈ.

આના પછી કથામાં નાયક આવે છે —

વૈવતે એહી ન હેલો મારિયો એલંબ એહીડા એ લો
ઘડિયો ઉખણાવતો નય વાલા ભો ।

ઝૌરાં રે કાળજ-દીઝીયાં એ પણિહારી એ લો
થારોડા દે ફીકા નેજ વાલા ભો ।

ઝૌરાં રે એહજી ચુનડી એ પણિહારી એ લો
થારોડા મેલો સો બેસ વાલા ભો ।

ઝૌરાં રે પિવજી ઘર બસે એ લેલ એહીડા એ લો
ઝારોડા બસે ખરેસ વાલા ભો ।

કે હે રે સાસુ ધારે સાવજી એ પશ્ચિહારી એ હો
કે ધારે પીવરિયો પહેરસ વાઢા હો ।
નહી લે સાસુ ત્રહારે સાવજી એ હાથ, ઓઢીડા એ હો
નહિ ત્રહારે પીવરિયો પહેરસ વાઢા હો ।”

—પોરી વાર પત્રી ખ્યાનમયી જાગી. ધડા બર્ચો,
પણ ત્યા ચડાનારાશું કોણ હળું ચારે બાજુ નેચું
એક ઠાટ સવાર જતો દેખાયો. પનિહારીએ તેને જ સાદ
ખાંચો—હે ચતુર સવાર, જરા પડો ચડાતી દેગો?

સવાર નટક આવ્યો અને ચોપા—નધ એ આંજણ
અને ચાંચો ક્યો છે પણ તારી આખ કેમ કીધી છે?
અધાએ ચુદ્દી પહેરી છે પણ તારો વેશ કેમ મેનો થેરો
છે, શું કારણ છે?

પનિહારીએ ઉત્તર આપ્યો—હે ચતુર સવાર, જપાના
પ્રિયતમ થરે છે, મારો પ્રિયતમ પરદેશ છે તેના વિગઢાં
મારી આ દશા છે.

સવાર કંઈ—હે પનિહારી, શું તારી સાસુ સાવજી
છે? તારું પિપર દૂર છે?

પનિહારીએ કહ્યું—ન તો મારી સાસુ સાવજી છે.
અને ન તો મારું પિપર દૂર છે. અને તો પતિ વિરહનું જ
દુઃખ છે.

આ સાંભળીને એ સવારે વિચિત્ર પ્રત્યાર થક્યો—
“હડો તો પદકેની તાક મેં એ પશ્ચિહારી એ હો
આડેની ઓઢીડા રી હાર વાઢા હો ।

ખાણું નો ભણું ધારી છમડી એ ઓઢીડા એ હો
એ તને કાળો નામ વાઢા હો ।

ખાલે તો ચિરાહુ ધારે પડકો એ પશ્ચિહારી એ હો
ખાલે તો દિખણી રી ચીર વાઢા હો ।

ચુદ્દો ચિરાસી પલ્લ રે સાંચમે એ ઓઢીડા એ હો
એ પશ્ચિયાં ઓઢાસે ત્રહારે વિર વાઢા હો ।

—હે પનિહારી, ધડાને તળાવમાં પછાડી દે અને મારી
સાથે ભાગી નીકળ.

સાંભળતા જ પનિહારી કોપે ભાર્ય—અરે સવાર
તારી છમ બગી બધ તને કાળાવરો કરો.

સવારે કહ્યું—મારી સાથે આવે તો હું ચુદ્દીએ
પહેરાતી. દિગ્ગજની ચુદ્દી ઓઢાડીશ.

પનિહારીએ કહ્યું—ચુદ્દી પહેરાવશે મારો રાખી અને
ચુદ્દી ઓઢાડશે મારો તીર. તું કોણ?

કોધધનુ ઉત્તર આપ્યો સવાર ચાંચો અપો અને

પનિહારી કોધથી ભરેલી ઘરે આવી—

“હડો તો પદકેનું અબી થોક મેં એ
ત્રહારા સાસુ એ હો
વેગારે ધડિયો ઉતરાવ વાઢા હો ।

કિલ્લ ધાંને મોસો ખારિયો એ ત્રહારા વહુ એ હો
કિલ્લ ધાંને હીવી છે માળ વાઢા હો ।

એક ઓઢી ત્રહારે હરોઃ મિલયો એ
ત્રહારા સાસુ એ હો
પૂછી ત્રહારે અનદેરી બાવ વાઢા હો ।

દેવરજી સરીસો હીવો પાતળો એ
ત્રહારા સાસુ એ હો
નવદહ બાઈ સાદે વહિયાર વાઢા હો ।

પનિહારીનો કોપ હજી ઉતર્યો નહતો. કોધમાં ને
કોધમાં ઘરે આવીને બોલી—સાસુજી, જસદી ધડા ઉત-
રાવો નહી તો હું આગળામાં પછાડી દઈશ.

સાસુ ગમરાજને બોલી—એ વહુ, શું તને કાઈએ
ટાણે માર્યો? કે કાઈએ તને માળ દીધી?

પનિહારીએ કહ્યું—અને એક સવાર મળ્યો, જેણે
મારા મનની વાત પૂછી. તેણે શરીર દિવરજી નેચું પાતળું
અને મેણું નવદહ બાઈ નેચું હળું.

સાસુ પોતાની બોળી વહુ પર હસી પડી અને
બોલી—

“થે તો વહુ બોળા પલ્લો હો ત્રહારા વહુ એ હો
ઓ તો ધારે હી ભરવાવ વાઢા હો ।”

—વહુ, તું તો બહુ જ બોળી છે. અરે એ તો તારો
જ પતિ હતો.

ગીત અહીં જ પુરું થાય છે. પ્રવાસથી પાછા ફરતા
પતિએ જ એની સાથે વિગદા કર્યો હતો. પતિએ એને
ઝોળખી લીધી હતી. પણ તે પતિને ઝોળખી રાખી
નકેમી સાગુની વાત સાંભળીને તેના હૃદયની શું દશા
થઈ હતી? તે સહજ વાચકો પોતે સમજી લેશે. આ ગીત
લોક-સાહિત્યનો સુનાર છે.

કિંદી સાહિત્ય સંમેલનના ઉદ્દેશ અધિવેશનમાં
સભાપતિ ગોંધીજી પદમેશી રત્ન મુન્ડી અમરેલીજીએ
વેડો સમજાવ્યો હતો. ગોંધીજીએ ત્રણ મિનિટ આપી.
પણ નવારે મુન્ડીજીએ આ ગીત સંજ્ઞાપ્યું તો શ્રીતા
જનોની સાથે ગોંધીજી પણ સુગંધ થઈ ગયા અને દસ
મિનિટ સુધી આ ગીત સાંભળતા જ રહ્યા.

[કિંદી કવો અનુવાદ—પુષ્પ ગોંધી]

આ વખતે ફેબ્રુઆરીના બીજા પખવાડિયામાં પૂ. ચાચાજી હરિજન આશ્રમમાં આવ્યા ત્યારે વિદ્યાર્થીઓમાં સન્મત્ત ચિત્તાવસ્થા વાતાવરણ હતું. ચાચાજી વિદ્યાર્થીઓમાં ફરે. તેમને અભ્યાસ સંબંધે કંઈક પૂછે. તળિયત સંબંધે કંઈક પૂછે. આમ આશ્રમની હવામાં ચેતનના રંગો પૂરે. ગાળા અને અધ્યાપન મંદિરની પ્રાર્થના પણ સમૂહમાં ગ્રાહ્યતાથી લીધી. એવી સુંદર મીવાવટની અજબ મસ્તીવાળી પ્રાર્થનામાં મંજીત અને ઢોલકના તાલ અને સૂર ત્યારે મળી જાય ત્યારે બાળકો સાથે ચાચાજી યે ડોલી જાડે. અને પછી પ્રાર્થનાને અંતે પૂ. ચાચાજીને કંઈ 'બાલવાલુ' થયું, તે અતિશય કષ્ટમિત્ર અને હૃદયસ્પર્શી વાણીના મવાલ સમુદાયે, એને ઝીવવાને જે આનંદ આવતો, તેનો સાર રાજનીશીને હળે આપણે બેઠાં.

વિ.]

તા. ૧૬-૨-૫૬ સોમવાર

"ભવસાગરમાં મળ્યો મારો તારણહાર
મારો તારણહાર"

"બહેનોએ બજન ગાયું. સાલળીને મારા મગજમાં એક અજોડ સાહિત્યકારની વાત યાદ આવે છે. ઈસુ તારણહાર છે. પણ તેનો હાથ લંબાવેલો નજરે પડતો નથી. તો પંછી એને તારણહાર કેમ કહેવો? અર્થ એનો એમ થાય છે કે આપણો હૃદયદેવતા, આપણો આરાધના દેવ પાસેથી આપણે એવું મેળવીએ કે જીવનમાં જ્યારે મુશ્કેલી આવી પડે ત્યારે તેઓ તેનો માર્ગ કેમ કાઢે, એનો વિચાર આપણે આપણી મુશ્કેલીને વખતે કરવાની ટેવ પાડવી. આપણી સંસ્થા, આપણું કન્યા છાત્રાલય, એમાં કોઈ પ્રશ્ન ઊભો થાય, તે વખતે આપણા વડીલ ગાંધીજી અને હૃદયેય શ્રીકૃષ્ણને યાદ કરવા. એમનો આદેશ કાનદર્ધને સાંભળવો. આ જાતની ટેવ પાડવાથી આપણા જીવનમાં ઊભા થતા પ્રશ્નો, મુશ્કેલીઓ વગેરેના હલાજ મળી રહેશે"

એમણે "બસ એ હરિના નામના રસનો ઘૂંટડો પીએ ને પાનું." એમ બોલેલા)

તા. ૨૦-૨-૫૬ શુક્રવાર

"કહિયે ન જાગે મારો આતમરામજી"

"બજનની આ લીટી મંત્રણીને મારી નજર સામે પૂર્વ જગાળતો એક બાહિલ ખડો થયો. એ બાહિલ લક્ષ્મી છે. એ લક્ષ્મીને મન સો સરખા છે. કોઈ મુસલમાન નથી, કોઈ શીખ નથી, કોઈ ઈસાઈ નથી જે માને છે તે બધાનો ધર્મ એક છે. અને એવી રીતે તે વર્તે પણ છે. (આમ ધર્મે એક છે એ જ રીતે તે સોમં એકને જાણે છે) માણસમાં ય ભેદ તે રાખતો નથી. કોઈ ઊંચા નથી, કોઈ નીચા નથી, બધા જ સરખા છે. તે પોતાનું કામ નિયમિત કાળક્રમી કરે છે. સાધારણ રીતે મોનમાં તે દરરોજ રાત્રે બેસતો દેખે છે. બાહિલનું મીત આ છે. આપણે આપણા આત્માને આ મીતથી જગાડવો છે ને જગાડવો જોઈએ."

"હે ખુદા, જહાં દેખુ તહાં તેરા હી જલવા હું."

(૨૧૦ કલાકિર્મીએ ખજ એમની કવિતામાં ગાયુ છે કે બધાં બધાં નજર મારી કરે, ચાલી બરી છે આપની.)

એ બાહિલ જેની વાત ઉપર ચર્ચાગ્રસ્ત, તે બાહિલના સંબંધમાં ચાચાજી એમ પણ બોલેલા કે બાહિલ હતો ધૂની-મસ્તીવાળો. કોઈ દિવસ કોઈ સાથે બોલે ય નહિ. ઉદાસ થઈને ફરે. પણ એનાં કામમાં તે કદિ પાટો પડતો નહિ. એની પાસે કોઈ જાતના ભેદ હતા નહિ. એવા એ બાહિલનો આત્મા જગી જગી થયો હતો, એવું માની શકાય.

તા. ૧૭-૨-૫૬

"ધેલાં અને, ધેલાં કે બાઈ અને ધેલાં."

"શ્રી બોલવું! તમે સૌ ધેલાં બન્યાં છો! બધાં પરીક્ષામાં ધેલાં બન્યાં છો. સારી વાત છે. આજે પરીક્ષામાં ધેલાં બને ત્યાર પછી કામ કરવામાં ધેલાં બનો. અને તેમ કરતાં કરતાં હરિના નામમાં ધેલાં બની જશો. પછી બસ. એ હરિના નામના રસના ઘૂંટડા સૌ પીશો. પાશો. પીએ ને પાનું. (એક મસ્તકીર્મી જે લહેજ-નથી અમૃતરસનું પાન કરતો હોય એવી જ મસ્તીમાં આવીને

‘શીનો નાતો છે તાદવસાય આપો શીનો નાતો.’

આપને એનો નાનો? કો નાનો? ચાચા બની જ
એનો, બાપ દીકરા દીકરી ચાનો? એનો નાનો? બધા
નાના એક રનેરેનો નાનો. રનેરેનો અગ્રેષ્ઠ દરેક એકદમ
અંબ ધને પડિત નાથી અગ્રેષ્ઠ એનો પ્રવાળ કરીએ એ જ
ખરો નાનો

એક મૂલત માટે જુ પડેલી તથા અદરની આખોએ જુ જનપુ કે પના ચોર્મ હકે છે એક મૂલત માટે પ્રાપ્તના કરી દરેકના સળધમા તથા મનપતેના આધર રનેક છે પજુ ત ગાપીના રનેક જવે રરેકે નેર્મકે દરેક કામમા ગોપીનુ કલમૂ ના ચરખમા કૂખુ ગોપને દાનતમા આપમે તની કકિને બ ને રણુ અવે દાન સિદ્ધાને વિચાર તેના મનમા બગીને ને પ્રેમ કરનાનુ જાણે છે તે આપનાનુ જાણે છે અપનાવનાનુ જાણે છે આપ ની પ્રીતની રીત કેવી છે કેલકા ટકા ગોપીની પ્રીત જીતી છે તે કાર્મ અતે પોતાનુ નિરીસાજ કરીને જાણવતેના પ્રયત્ન કરે છે અનુભવે સિખાયુ છે કે કાર્મ બીજા માટે ખાદી ધન્ય રાખતી થતી કરતી એને નીચે તેવી કાલવાની જ્ઞાતિ જ્યાં જ્યાં આપજા નર્મમા આવે ત્યાં ત્યાં વડી પશુ બીજા કાર્મની સાથે નહિ એકાન્તે કષ્ટને ચળે ખેતીને રહી તેવુ ચોકાચુ આ તે છે આજ એમાથી જુ અચાન પ્રથુ કરે ને સીની પ્રીતની રીતમા ગોપી જીતી પવિત્ર બાનના દિસે દિવસે રધે એ જ પ્રાપ્તના

८१ ३२-३-५

ॐ नमो भगवते ।

મહત્ત્વની જાણ ॥

આ મંત્ર નાના જ મારા મનને બંધાતો જાય છે
 કે એમ જ વાચના કરું કે મહાનાયનું મો સાથે
 હજી મળીને કામ કરે સદનો જીવનકૃતિ આવી હોય તો એમ
 જ જણાય છે સદન કરે મહન કરે। મન કરે જાય છે
 કરના છૂટકા પીધા છે એમણે પી જાવ્યા છે એમના
 મે આશ્રમે એક સામરમની બીજે સંપાદન જે
 આશ્રમેમાં દુ રહી છે મારી નજરે આપને રેર રીત

જોવા છે અને તે ફેરી રીતે દસતે મોરે બાપુ પામે નામ
મોગ મો જ કરિયાદ લાવે. નસી મોટી કેડી કેવા જેની
આપણને સામજના તદ્દન આમુલી લાગે એવી કરિયાદ
લેવ તે વ સારે અને એમ પણ લાગે કે ખાણને ધના
કામ છે આવી વાત કયા કયા તે આના' હાઈ મોલી
પગુ ગઈ ' બાપુ તમારે થ જા કામ છે ' ત્યારે બાપુ
જવાબ આપે કંઈવના કામેમાં બધાનો સમાવેશ થત
સામજના જરા વ થત નથી જમડતો ' જોરો શુ કહેવ
છે? ' આમ બાપુ પ્રેમથી સૌની વાતો સામજના ખાનગી
(એ કે ખાનગી રાખવાપણુ દોષ નહિ હતા મનુષ્ય છે
એને જાતાની કેટલીક વાતો હેઈ શકે છે ને બીજાની
મમક્ષા કરેતા તે સંગ્રામાંતો દોષ છે નિક પણ સાગતુ
નથી મેળુ ') વાતો થ બાપુ એટલા જ પ્રેમથી સામજના
બાપુને દુ અ પગુ થાય નામ નથી લેતો પણ ધણા
જણુ તો નાખેને કરેતા મે સામજના છે કે ' બાપુ તમારી
જગ્યાએ દુ દોડતો તો અંક મિલિત મારે પણ આવ્યા પ્રક
રના લોકને ચલાવી ના લડે બાપુ આ થ સામજી પેના
પ્રેમથી થટકે પી જતા આલદથી.

એ કવારનાપુએ અને કશુ દેખ મુરુદમ ના પ્રિટિશ
સારી હતી તે મારો ચિરોધ કરતી કરીને મેશી રહેની
મમુ જ્યારે આ વધારા મારા જા કહેવાય તે મને વ્યામ ખીડે
છે ત્યારે મને દુઃખ થાય છે એવું '

બાપુને આમ જેર પીવાનો જોઈશ્યાપણે પણ સમજ
વાનું છે કે કુકળમાં આપણે એક સો રૂપાઈને દરેક
રૂપાના દોઢા પગ તેને નબાવતા શીખવાની કળ
ડીખતી જોઈતી નબાવતા શીખવાની કળા શીખીએ
એટલે હમણા હસતા જે પીતા શીખારી અને પછી જુઓ
પરમખ નહતે અનુભવ હશે કે 'જી મહા નાવવનું' ને આપણે
અર્થ ત્યારે જ પાળીશું આપણે તે માવ તે મોડી જગડીએ
છીએ આપણે સ્વમાન ની વાતો કરીએ છીએ પણ તે
જોઈતો છે 'સ્વ' એટલે (આપણે જાણી આપણી કરીને)
તે' જોનું માન જાળવનાનું જોનું માન જાળવવું
એટલે સૌ સાથે જાણુ મનુ અને આપણામાં રહેલા
અલગતાને જોમાણી નાખવો એમા જ સ્વમાન જળવડાશે
મોર આપણે સૌએ આ એક વસ્તુ આ એક કળા શીખ
વાની છે જેર પીવું અને તે આવનું પીવું એ જ છે
જી મહા નાવવનું સાચો અર્થ

કોરિયામાં બૌદ્ધધર્મનો પ્રચાર સન ૬૭૨ ઇસ્વી.માં શરૂ થઈ ગયો હતો. સાતમી સદીમાં કોરિયાથી બૌદ્ધ ભિક્ષુઓ ભારતમાં આવવા લાગ્યા હતા. જે સેંકડો ભિક્ષુઓ ભારત આવ્યા તેમણે ત્રણ કાર્ય મુખ્ય કર્યા:

પ્રથમ એમણે નાલંદા વિશ્વવિદ્યાલયમાં ધાર્મિક કેળવણી લીધી.

બીજું, બૌદ્ધ તીર્થોની યાત્રા કરી પોતાની શ્રદ્ધા વ્યક્ત કરી.

ત્રીજું, એમણે અનેક બૌદ્ધ પુસ્તકોની નકલ કરી, કેટલાય પુસ્તકોના પોતાની ભાષામાં અનુવાદ કર્યો.

કોરિયાથી ભારત આવનારા ભિક્ષુઓમાં ચાર નામે સુવિખ્યાત છે—૧ વ્હાર્ધલુન, ૨ આર્થવર્મા, ૩ વ્હાર્ધનિયે, ૪ વ્હેન તાર્ધ.

વ્હાર્ધલુન

વ્હાર્ધલુનનું હિન્દી નામ અરવર્મન હતું. ભારતનાં વિખ્યાત બૌદ્ધ તીર્થોની યાત્રા કરવા અને નાલંદામાં તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવા એ કોરિયાથી આવ્યો હતો.

રસ્તામાં એ ઉત્તર ચીનની રાજધાની લોયાંગમાં થોભ્યો. લોયાંગમાં ચીનના શહેનશાહે એને ૪૬૫ કે તમે ભારત ગયેલા વિખ્યાત ચીની યાત્રાળુ વ્હેન ચિનની મદદ કરો. વ્હેન સન ૬૩૬માં ચીનથી ભારત આવ્યો હતો. ભારતમાં તે બૌદ્ધ મંથોનો ચીની ભાષામાં અનુવાદ કરતો હતો.

ભારત આવીને વ્હાર્ધલુને બધાં બૌદ્ધ તીર્થોની યાત્રા કરી. વચ્ચે અમરાવત મઠમાં લાભે સગય રહ્યો. ત્યાંથી એ તુખાર મઠમાં ગયો. એ જ મઠમાં એશિયાના તુખારિસ્તાનના બૌદ્ધ ભિક્ષુઓએ પોતાને રહેવા માટે બનાવ્યો હતો. અહીં જ વ્હાર્ધલુન સંસ્કૃત શીખ્યો. પછી તે નાલંદા વિશ્વવિદ્યાલયમાં ગયો. ત્યાં બૌદ્ધદર્શનનો અભ્યાસ કરી કોરિયા પાછો ફર્યો.

વ્હાર્ધલુને પ્રગતિસવર્ણની ચોપડી લખી છે, પણ તે હાલિયા ને હુએનસંગની ચોપડીઓ જેટલી જાણીતી થઈ નથી.

એ લખે છે કે હું ભારત ગયો તેના લગભગ પાંચસો વર્ષ પહેલાં ઉત્તર ભારતમાં શ્રીગુપ્ત નામનો એક રાજા રાજ્ય કરતો હતો. એના રાજ્યકળમાં વીસ ચીની યાત્રા-

ળુઓ ભારત આવ્યા હતા. મહારાજાએ એમને રહેવા-ભણવા માટે નાલંદા પાસે એક મોટું મકાન બાંધી આપ્યું હતું તે ‘ચીન મંદિર’ કહેવાયું. તેના નિશાન માટે એક ગામ પણ તેણે આપ્યું હતું.

વ્હાર્ધલુન લખે છે એ મંદિરના ખંડિયેરા મેં સગી આંખે જોયાં છે.

આર્થવર્મા

આર્થવર્મા બૌદ્ધ ભિક્ષુ હતો એના કોરિયન નામની માહિતી નથી. એ પણ બૌદ્ધ તત્ત્વજ્ઞાન શીખવા નાલંદા આવ્યો હતો.

કોરિયાથી ભારત આવતાં પહેલાં આર્થવર્મા ચીનની રાજધાની ચાંગ ગાંન આવ્યો. ત્યાંથી ઇસ્વીસન ૬૩૮ માં નાલંદા પહોંચ્યો. નાલંદામાં એણે બૌદ્ધધર્મનાં અનેક પુસ્તકોની નકલ કરી. કહેવાય છે કે એ ‘વિનય પિટક’ ને ‘અભિધર્મ શાસ્ત્ર’નો પ્રકરક પંડિત હતો.

સત્તર વર્ષની નાની ઉંમરે નાલંદામાં જ એનું અવસાન થયું.

વ્હાર્ધનિયે

જે વખતે આર્થવર્મા નાલંદામાં હતો એ જ વખતે વ્હાર્ધનિયે નામનો એક કોરિયન બૌદ્ધ ભિક્ષુ નાલંદામાં ભણવા માટે આવ્યો હતો. થોડા દિવસ તે મહાભોધિ મંદિરમાં રહ્યો—ત્યાંથી નાલંદા ગયો—અહીં એણે બૌદ્ધ ધર્મનાં પુસ્તકોની નકલ કરીને અભ્યાસ પણ કર્યો.

ચીની યાત્રાળુ આર્ધચિંગ સન ૬૭૧ માં ચીનથી ભારત આવ્યો હતો. બ્યારે એ નાલંદાની લાવચેરીમાં ચીની ભાષાનાં પુસ્તકો વ્યવસ્થિત કરતો હતો ત્યારે એને વ્હાર્ધનિયેનાં લખેલાં કેટલાંક પુસ્તકો મળ્યાં. એ બધાં પુસ્તકો નકલ કરેલાં હતાં—એ પરથી આર્ધચિંગે મળના ભિક્ષુઓને એના વિશે પૂછપરછ કરી ત્યારે જાણવા મળ્યું કે વ્હાર્ધનિયે નાલંદા મઠમાં રહેતો હતો અને ત્યાં જ સાઠ વર્ષની ઉંમરે એણે દેહત્યાગ કર્યો.

વ્હેન તાર્ધ

એ પણ કોરિયાનો બૌદ્ધ ભિક્ષુ હતો. એનું હિન્દી નામ સર્વજ્ઞાન દેવ હતું. એ ઇસ્વીસન ૬૫૦ માં ટિબેટ ને નેપાળ થઈ ભારત આવ્યો હતો.

એણે ભારતના અધાં વિખ્યાત બૌદ્ધ તીર્થો સ્થળોની

યાત્રા કરી અને તે પૂરી થયે ઠારિયા પાછો ગયે.

આ ચાર જિલ્લો સિવાય ધણી બોદ જિલ્લો ભારત આ-વા દત્તા કહેવાય છે કે સાનમી સદીમા બે બોદ જિલ્લો સમુદ્ર રસ્તે ઠારિયાથી ભારત આવતા હતા ત્યારે સુમાત્રામા જ એમનું અવસાન થયું એવી જ રીતે સમુદ્ર રસ્તે અરુના રસ્તામા જ એક બીજો મરણ પામેશે.

ઠારિયામા હાસરતના જિલ્લો

ઠારિયામા બોદધર્મનો પ્રચાર શરૂ થયો તે પહેલાં ચીનમા બોદ ધર્મ પંડોથી શુક્રો હોતો. ચીનથી સે કોઃ બોદ જિલ્લો ભારત આ-વા અને સે કોઃ અહીંથી ચીન ગયા. ચીનમા હિન્દી જિલ્લોએ બોદધર્મને ફેલાવવામા સારી મદદ કરી એમના ડેટનાક ઠારિયા પહોં ગયા ઠારિયા જગત્રા જિલ્લોમા ખ્યાનજનુ નામ ખાસ ઉદ્ધેખનીય છે.

ખ્યાનમ્ મધ્યભારતનો રહેવાસી હતા એનું ચીની નામ ચે કોગ હતું. બોદધર્મનો પ્રચાર કરવા એ ચીન ગયો હતો. ચીનમા તે કાંગે મેશિયલ વશનું રાજ્ય હતું. મેશિયલમાથી મેખલ સબ્બ બન્યો છે એ જ વશમાથી આમજ જતા તેમુર કમગા ને જાનરનો જન્મ થયો હતો. ચીની રહેનસાહ કુનધર્મ ખા-ચીજી ખાનો પોત-કર બોદધર્મ હતો. મેશિયલ કમગા બોદધર્મ, રાજ્ય ધર્મ બનાતો હતો.

કુનધર્મ ખાએ ઠારિયા પર ચાલુ કરીને તે પોતાના ચીન પ્રદેશમા એજની દીધું અને ત્યારથી ત્યાં બોદ ધર્મનો પ્રચાર એજનીથી થવા લાગ્યો તેમા બાજ સેવા માટે ખ્યાનમ્ હિસીસન ૧૩૩૬ માં ચીન ગયો અને ત્યાં ૧૭ વર્ષ રહ્યો એ દરમ્યાન એણે બોદધર્મનો પ્રચાર કર્યો અને બે બોદ પુલગોનો ચીની ભાષામા અનુવાદ કર્યો.

સન ૧૨૬૩ માં એ ઠારિયામા જ અવસાન પામ્યો. ઠારિયામા બોદધર્મના ફુદાએન્સ પ્રકાષે. ઠારિયામા બોદધર્મના પ્રકાશન સપ્રાવનો જ પ્રચાર થયો હતો. એના જન્મજાતના ઠાટાએ આમજ જતા નીકળ્યા એમા "સફે કમગ પથ" માં મળતાં ગાથા હતા.

એ પથ ચીની જિલ્લુ ડુકુંડુ અને ચીનમા ભારતી જિલ્લુ જુદવર ને જુદવરની મદદથી રચાયેલો હતો એ જિલ્લોનો મુખ્ય મંત્ર એક વિરાજ તગારજા કોડે હોતો.

અને તગારમા સફે કમગા ભગતા હતા એટલે એ પથનું નામ "સફે કમગવાયો પથ" પડ્યું. એનો પ્રચાર ઠારિયામા પહોં થયો.

એ પથના અનુયાયીઓ એમ માનતા કે અમિતાભ જુદ જ સુદિયા સજ્જન્દાર છે, એમના જ આધારે દુનિયા ટકેથી છે એ જ ગોતમ જુદરે અવતર્યો. અમિતાભનો અર્થ થાય "અભોતિ જ અવેરિત."

એ પથનો ધર્મસાર આલો છે-ભગવાન અમિતાભ જુદ પર પૂરો વિશ્વાસ રાખો. એમની ભક્તિ કરો. પૂજા કરો અને એમને ચરણે જાતને ધરી દો-નધુ એમની મરજ પર છોડી દો. એ જ નિર્વાણપ્રાપ્તિનો માર્ગ છે.

એ પથના ઠારિયન અનુયાયીઓ અમિતાભની પ્રાર્થના કરતા કહે છે "નામો અમીકો પુલ" કે ભગવાન અમિતાભ કુ ભક્તિભારથી પૂરા વિશ્વાસથી તમારે ઠણે આવુ છું."

મહાવાની બોદોનો નિર્વાણપ્રાપ્તિનો એ ભક્તિ માર્ગ છે.

જે પથ સિવાય બોધિ ધર્મનો વાન પથનો દિગે દત્તા લાખા પથનો ચીનના તિથેનનાર્થ પથનો પહોં ઠારિયામા કીક કીક પ્રચાર થયો એ બધા પથો ચીન ને ભારતના બોદ જિલ્લોએ રચાયા હતા.

ઠારિયામા બોદ સાહિત્ય
બોદ ધર્મ સાથે ઠારિયામા બોદ સાહિત્ય પહોં પડ્યું. મુ પદેસ નો ચીનથી ભારતનું બોદ સાહિત્ય ઠારિયા મધુ પડ્યો ઠારિયાથી જો જિલ્લો ભારત આભ્યા એ પોતાની સાથે બોદધર્મના પુસ્તકો લઈ ગયા એમ દરેક બોદ સપ્રાવન સાહિત્ય ઠારિયા ગયું ત્યાંના બોદ જિલ્લોએ એનો ઠારિયન ભાષામા અનુવાદ કર્યો.

હિસીસન ૧૦૦૦ ની અસપાસ ચીનથી બોદ ત્રિપિટકની એક નકલ લાવવામા આવી એ ચીનીએમા દની આજ્ઞાથી છગા મા તેવાર કરવામા આવી હતી. એમા તે સમય સુધીના બધા મહત્વના પુસ્તકો સમાઈ જતા હતા ઠારિયાના રાજાએ એ ત્રિપિટકનું નવેસરથી ફરી સપ્રાવન કરાવ્યું અને પ્રગટ કરાવ્યું. એના આધારે ભગવત્ત હિસીસન ૧૮૮૦ માં બોદ ત્રિપિટકની નવવાની આજ્ઞા સેવાર કરવામા આવી.

હિસીસન ૧૨૫૧ માં બોદ ત્રિપિટક ઠારિયામા પ્રથમ વાર છા દિને પ્રગટ કરવામા આવ્યું.

કોરિયાનો મુશહૂર ચીની યાત્રાળુ હુ એન સંગેના ભારે આદર કરતા. એણે લખેલું પુસ્તક બહુ પવિત્ર મનાવું. તે કોરિયાના દરેક બૌદ્ધ મંદિરોમાં, પુસ્તકાલયોમાં જોવા મળતું.

કોરિયામાં બૌદ્ધધર્મના પતન સાથે બૌદ્ધ સાહિત્યના પણ ખરાબ હાલ થયા. મંદિરો ને મંદિરોની બરબાદી સાથે બૌદ્ધ સાહિત્ય પણ બરબાદ કરવામાં આવ્યું. એમ છતાં ને થોડા પુસ્તકો બેચમાં તેને જાપાનીઓએ મેળવીને ફરી છપાવ્યાં.

કોરિયામાં ભારતી કળા

કોરિયામાં બૌદ્ધધર્મના ફેલાવા સાથે ત્યાં ભારતીય બૌદ્ધ કળા પણ હાથપલ થઈ. બુદ્ધ મંદિરોમાં મૂર્તિઓની સ્થાપના થઈ. એના પર ભારતીય બૌદ્ધ કળાની છાપ રૂપે દેખાતી હતી.

સિંધવાનો શાસનકાળ દરમિયાન (૬૬૮-૮૧૮ ઈ.સ.) કોરિયામાં ખાસ કરીને ભારતીય કળાનું અલગ હતું. એ જમાનામાં કોરિયાથી અનેક બૌદ્ધ લિખ્તો આરત આવ્યા હતા. ભારતથી તે પોતાની સાથે બુદ્ધ મૂર્તિઓ અને શિલ્પ કારીગરીના નમૂના કોરિયા લઈ ગયા હતા. એ જ કાળમાં અમિતાભ બુદ્ધ અને ગોધિસત્ત્વની મૂર્તિઓ મંદિરોમાં ફેરેર સ્થાપવામાં આવી. એ દરેક પર ભારતી શિલ્પકળાની અસર રૂપે હતી.

એ કોરિયન કળા વિશે પ્રસિદ્ધ ઇતિહાસકાર કેનેથ લાડુરેટ લખે છે: ‘બૌદ્ધ મંદિરોમાં અંધારની સુનાની બૌદ્ધ કળા અથવા મુખત વંશની ભારતી કળા ખાસ તરી આવે છે. એ જમાનામાં જેટલી સુંદર મૂર્તિઓ બનાવવામાં આવી એટલી સુંદર મૂર્તિઓ કોરિયામાં કરી નથી બની. એના નમૂના આજે પણ કોરિયા અને ચીનમાં મોજુદ છે.’

ધ્યારની ભેટ

એક વાર એક ગરીબ આરબ યુદ્ધા વેરાન રણમાં મુસાફરી કરતો હતો. એટલામાં તે એક સ્વચ્છ-મીઠા અને ચળકતા પાણીના ઝરા પાસે આવી પહોંચ્યો; તેને ખાડું પાણી પીવાની આદત થઈ ગઈ હતી; તેથી તેના બેભાન અને નિખાયસ દિલમાં ચલું કે; આ પાણી તો રાત્રને આપવા લાયક છે, તેથી તેણે તે પાણીની મસક જરીને ખસીકા પાસે બંધને તે પાણી ભેટ કરવાનો મનસુબો કર્યો.

લાંબી મુસાફરી કર્યા બાદ તે તેના રાત્ર-ખલીકા પાસે આવી પહોંચ્યો. અને પોતે પ્રેમથી આજીવી ભેટ તેના ચરણોમાં ધરી, ખલીકાએ તે ભેટ ધિક્કારી નહીં. તેણે તે માંહેનું ‘થોડું’ પાણી એક પ્યાલામાં રેડવાનો હુકમ કર્યો અને તે પ્યાલા માંહેનું પોતે પીધું. અને હસતાં હસતાં તેણે તે ગરીબ આરબનો અત્યંત આભાર માનીને યોગ્ય પ્રતિભા આપવાનો હુકમ કર્યો.

ખલીકાનું મોઢું કમચારી મંડળ આ અજબજબ જેવા પાણીને ગ્રાહ લાખવાને અધીરું થઈ ગયું અને એ પવિત્ર પાણી પીવા સૌ ખલીકા પાસે ધસી ગયા; પરંતુ બધાની અજબજબ વચ્ચે ખલીકાએ એક પણ દીધું પાણી આપવાની સૌ કોઈને સખ્ત મના કરી અને તે ગરીબ આરબને ખુશાલી ભરેલા અંતઃકરણે વિદાય કર્યો. ખલીકાએ કચેરી તરફ પાછા ફરી પોતાની નિમિત્ત વર્તણૂકનો હેતુ આ પ્રમાણે સમજાવ્યો.

ખલીકાએ કહ્યું: “એ ભલા અને નિર્દોષ આરબે મુસાફરીમાંથી તેની મસકમાં આજીવું પાણી ખૂબ જ અસ્વચ્છ અને ગંદું થઈ ગયું હતું પરંતુ તે રક્તારી અને સ્વાદની ભેટ હતી. તેથી મેં ખૂબ ખુશી થઈને સ્વીકારી; મેં વિચાર્યું કે; જો હું આ પાણી ખીજ કોઈને પીવા આપીશ તો તે પોતાની સ્વચ્છ દળાવી શકશે નહીં; એટલા જ ગારે મેં તમને કોઈને એક દીધું. પણ પીવા દીધું નહીં; કે રખેને ‘તે શ્રદ્ધાળુ-નેક આરબનું’ અંત કરણુ ફાળાયે!’

—રબુછાડ આપલિયા

[૧૫૧મી ચાલુ]

હું ખનો પછી વિચાર ન કરવો એ જ એનું
ઓસક છે, નો એનો વિચાર કરીએ તો તેથી તે
જય તો નહિ જ, પણ જીવદું વધે

મૃત વા ચદિ વા નહ યાત્રીતમુખોચનિ।

દ ખેન સમતે કું ખ દો અનશો તપવને ॥૩૭૦-૬॥

સ્વજન મરે કે ધીણ જ્ઞાનિ થાય તેની પાછળ
ને શોક કરે તે એક દું અ ભોગવીને પાછો બીજુ
દું ખ પામે છે ને એવી રીતે એને જે અનશ
થાય છે

તદામે વરય ભાવસુ તુ પિત્રાન્તિ તુ પિતા જન્મસુ।

મૃગપક્ષિમનુષ્યાશ્ચ સોઽપ્યમેધર્ય લભેત્ ॥ અનુશસિનપત્રં

૫૮ ૧૭ ॥

એના ખોદાવેવા તળાવમા પશુ, પક્ષી માણસ
પાણી પીએ તેને અન્નમેધ કર્યા જેટલું પુણ થાય
અતીતનામન નામે પિતૃવચ અ ભારત ।

તારમેત્ત વૃક્ષેરાપી ચ તત્રમાત્ત વૃક્ષાશ્ચ રાષ્ટ્રમેત્ ॥ ૨૬ ॥

ઝાડ રાપનારો પૃથ્વેએ તથા વર એને તારે
છે એટલે ઝાડ રાપવા

પુત્રનત્ત દક્ષા તારવન્તિ પરમ તુ ॥ ૧૦ ॥

એમ દીકરા શુભકામ કરીને તિતાને તારે તેમ

ઝાડ એના રાપનારને તારે

અનન્તો અ દાયુરયૈ ૫૫ વિતાનિચ્ચા મહાન

મિત્રા ઇ નિઃશ્વ સવામ દર્પશેત્ સ પ્રમેહધત્ ॥

૫૮ ૧૮ ૨૦ ॥

ખાદ્યજી બહુ ધન લેશુ કરે તો અનશ થાય,
કેમકે લક્ષ્મીના ગદ્ગદાસથી માણસમા અભિમાન
આવે છે ને એની મતિ મૂઝાઈ જાય છે

અમૃત વે ગવા ક્ષીરમૂષ્ણાદ્ નિદશોધિપ ॥૬૬ ૪૬॥
ગાયત્રુ દ્વધ અમૃતસમાન છે એમ દેવરાજ
કહે છે

જેતુ ભક્તશ્ચ લભતે યદ્યદ્ દ્વધતિ માનન ॥૮૩ ૫૦॥

ગોસેવક બે બે છંદે તે તે એને મળે છે

બ્રાહ્મણો હિ અનધીયાન ।

તરમૈ શ્રાદ્ધ ન દાત-ચ નહિ ભરમનિ દ્યવતે ॥૮૦ ૪૫॥

બે બ્રાહ્મણુ વેદવિદ્યા ન બણે તેને શ્રાદ્ધ ન
દેવુ, રાખમા કેઈ હોમ કરે ખરુ કે ?

પન્થા દેયો બ્રાહ્મણુય ગોમ્થે રાત્રિચ્ચ એવ ચ ।

ત્વચ ચ ભારતપાથ ગર્ભિષ્ઠે દુર્બલાય ચ ॥

બ્રાહ્મણુ, ગાય, રાત્રી પૃથ્વ તથા ભાર ઉપાદ
નાગ માણસ, સગભાં સી તથા દૂબળા, અટલાને
મારગ દેવો

વન્થાસુ ભાન્થા વિપ્રાણુઃ ક્ષત્રિવાણુઃ તયૈવ ચ ॥૩૫ ૪૧॥

વૈરયને ઘરે બ્રાહ્મણુ ને ક્ષત્રિય જમી

સ્વધર્મત પ્રમુતો વિપ્રસૂત તઃ સ્વત્વમાધુને ॥

શત્રોડપિ આગમસ પત્નો દિન્ને ભવતિ સશ્વત ॥

૧/૩, ૧/૪ ૬૬ ॥

સ્વધર્મથી બ્રહ્મ બ્રાહ્મણુ શૂદ્ર બને, શાસ્ત્ર બાજુ

નારો શૂદ્ર બ્રાહ્મણુ થાય

તરમાત્ પાપ ન ગૂઠેન ગૂઢમાન નિવધયેત્ ॥

ગુણાત્ત સાનુગ્રામ્યે । તે તર પ્રશમત્યુના ॥૧૬૭ ૫૬॥

પાપ છુપાવતુ નહિ કેમ કે છુપાવવાથી તે

વધે છે પાપ આપણે હાથે ચર્ધ ગયુ હોય તો તે

સાધુપુરુષોને કહી દેવુ, એટલે તે કેમ શાન્ત થાય

તે આપણને કહે

તીર સાચું, નિશાન ખોટું

છી રાત્રીના એક માણસને સોનાની વજર પડી પશુ સોનું ખરીદનાના પૈસા તેની પાસે ન હતા
એક દિનએ સવારે એ ચોરડીજનરમા ગયો એક ચોરડીની દુકાનમા ઘૂમીને ઝડપથી ત્યા પડેલી
સોનાની લગડી લઈને તે લાગી છૂટ્યો પરન્તુ બજારમા જ પહોંચે ભરતા એક ચોરડીસે તેને પકડી લીધો
ચોરડીસને આશ્ચર્ય થયું કે આ તે કેવો નોર કે દુકાનમા માણસો બેઠા છે આખુઆખુ પણ માણસોની
અવરજવર છે અને હું ખરેખર ભૂરૂ છું છતાં એણે સોના દેખતા સોનું ચોરવાની હિંમત કેમ કરી? એણે
પૂછ્યું 'આટલા નધા લોકો વચ્ચે સોનું ચોરવાની તારી હિંમત કેમ આવી?'

ત્યારે એ સોનું એણે ત્યારે જારી નજરમા કેવળ સોનું જ હતું - બીજું કશું જ નહીં પડી બધ
કેવો? ચોરે જવાન આખો આજ દરિએ તે રોડસરો કામ પાળા મ કવો હોત તો તારે અચૂક કશું હોત

સાભાર સ્વીકાર

નવજીવન પ્રકાશન (અમદાવાદ)

પંચાયતરાજ : ગાંધીજી; મૂલ્ય : ૩૦ નવા પૈસા.

ગાંધીજીના પાવન પ્રસંગ : [૩] - લલિતગાથા
મકનજી; મૂલ્ય : ૩૫ નવા પૈસા.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ (અમદાવાદ)

લોભ અને ક્રુરુણા : ગુજરાતીમાં ઉતારનાર
મુકુલભાઈ કસાર્યા; મૂલ્ય : ૧-૫૦

ચક્ષુ પ્રકાશન (વડોદરા)

વિચાર ક્રાંતિ : પૂર્વાર્ધ [ખંડ ૧-૨] દાદા ધર્મો-
ધિકારી; મૂલ્ય : ૧-૦૦.

સર્વોદય વિજ્ઞાન : સંપાદક : ભોળીલાલ ગાંધી;
મૂલ્ય : ૧-૭૫.

આમજ્ઞાન : વિનોબાજી; મૂલ્ય : ૦-૫૦ નવા પૈસા.

ગાંધીજીનને : વિનોબાજી; મૂલ્ય : ૫૦ નવા પૈસા.

સામ્યસૂત્ર : વિનોબાજી; મૂલ્ય : ૭૫ નવા પૈસા.

વ્યાપારધર્મ : વિનોબાજી; મૂલ્ય : ૨૫ નવા પૈસા.

બહેનોને : વિનોબાજી; મૂલ્ય : ૧૫ નવા પૈસા.

ભદાન પોથી : સુભદ્રા ગાંધી; મૂલ્ય : ૩૧ નવા પૈસા.

ભૂમિપૂજની વાતો : [૧, ૨, ૩] દરેકનું મૂલ્ય :
૨૫ નવા પૈસા.

પ્રાર્થના પોથી : મૂલ્ય : ૦-૬ નવા પૈસા.

અધીલું

સમાજજીવન માહિતીદર્શન : સંપાદક માન-
ભાઈ ન. ભટ્ટ; પ્રાપ્તિસ્થાન : જયહિન્દ મિકેનિકલ વર્ક્સ,
ભાવનગર. મૂલ્ય ૨-૫૦

સોવિયેત સંઘનું આરોગ્ય તંત્ર : જ્ઞાતીમીર
આયેસ્કી; મુબર્ક ખાતેની સોવિયેત કોન્સ્યુલેટ જનરલની
માહિતી શાખા મુબર્ક : મૂલ્ય ૦-૨૦ નવા પૈસા.

ધ્યારા બાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૬, પરદેશ માટે શિલિંગ ૧૨. લવાજમ મનીઓડરથી કાર્યાલયને
સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ માહકો નોંધાય છે. દર માસની બારમી તારીખે અંક પોસ્ટ
થાય છે. થોડી નફો હાથકાગળ પર છપાય છે. તેનું વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં આઠ, પરદેશ માટે
શિલિંગ ૧૬, પત્રવ્યવહારમાં માહક નંબર અવશ્ય લખવો.

‘ધ્યારા બાપુ’ કાર્યાલય, રૂપાયતન, જૂનાગઢ

અનુક્રમશિકા	૧૨ મે ૧૯૫૬
૧ માઈ ૨૪૫૦ ...	૫૪
૨ વિદ્યોગનો યોગ ...	૫૪
૩ સત્યાગ્રહી જીવનદર્શન ...	૫૪
૪ આ બગીચો- ...	૫૪
૫ સંસ્કાર અને સંયમ ...	૫૪
૬ શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા - ગુ. મ. ...	૫૪
૭ શ્રી રામકૃષ્ણની બોધકથા- ...	૫૪
૮ વંદન હજો- ...	૫૪
૯ જ્ઞાનદેવ-ચિન્તનિકા ...	૫૪
૧૦ ભારતભારતી- ...	૫૪
૧૧ પત્નિકારી ...	૫૪
૧૨ ચાચાજીની વાતો ...	૫૪
૧૩ કોશિયામાં બૌદ્ધધર્મ ...	૫૪
૧૪ ધ્યાનની બેઠ- ...	૫૪
ધીરેન ગાંધી ૧૧	
વિનોબાજી ૧૨	
દે. વા. ૧૪	
જુગમદિરતાય ૧૬	
વિમળાબહેન ૧૮	
જ્ઞાનચંદ્ર વર્મા ૨૦	
રજીસ્ટ્રાર આવલિયા ૨૨	

પ્રકાશક અને મુદ્રક : ‘ધીરેન ગાંધી’ - રૂપાયતન મુદ્રણાલય - જૂનાગઢ

રૂપાયતન પ્રકાશન

જૂનાગઢ

૨

આવા હતા બાપુ-૧.૨.૩ ફરેકના	૦-૫૦
ગાંધી-ગુરુ	...	૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન	૧-૨૫
અલ્લાહના બંદાઓ	૦-૩૭
મસ્તીની પળોમાં	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા		(૭પાથ છે)
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા
આવા હતા બાપુ-૪

આ પાણુ પથ્થર તે પાણુ પથ્થર

દેશ-દેશાવરમાં ગળના વૈભવની વાતો દરેક માણસોની જીભ પર રમતી હતી.

એક દિવસ એક પ્રસિદ્ધ મહાત્મા ભિક્ષા માગતા માગતા રાજમહેલમાં આવી ચડ્યા. રાજાએ ભક્તિભાવથી સ્વાગત કરીને ભોજન કરાવ્યું. મહાત્માએ રાજકુટુંબને ધર્મોપદેશ આપ્યો ને જવાની તૈયારી કરી ત્યારે રાજાએ રાજબંડારના રત્નસંગ્રહને જોતા જવાની વિનંતિ કરી. કારણ કે મહાત્માઓના આશીર્વાદથી જ પોતે આવો અદ્ભુત ભંડાર ભરી શક્યો હતો. મહાત્મા તે રત્ન-ભંડાર જોઈને ચકિત થયા અને ચિંતાતુર પણ. તેઓએ જિજ્ઞાસાથી રાજાને પૂછ્યું “રાજાનું આ બધામાં સૌથી વધારે મોટો અને મૂલ્યવાન કયો પથ્થર છે? બતાવશો?” રાજાએ મુઠ્ઠીમાં સમાય એટલો મોટો જાજલ્યમાન હીરો બતાવ્યો. મહાત્મા થોડું મુસ્કરાયા અને બોલ્યા. “મહારાજ! મેં આનાથી પણ મોટો અને વધારે મૂલ્યવાન પથ્થર તમારા રાજ્યમાં જોયો છે. તમને એની ખબર નથી?” રાજા લલચાઈને તે જોવા મહાત્મા સાથે ચાલ્યા.

જ્યારે એક જીર્ણકાય ખુદ્દીની તૂટીફૂટી ખૂંપડીમાં જઈને મહાત્માએ ધંટીના બે પડ બતાવતા કહ્યું: “તમારા રાજ્યમાં આ મૂલ્યવાન પથ્થર છે. પ્રજાને કહેજે તે આ રત્નોના દર્શન રોજ કરે. ત્યારે રાજા મૌન જ થઈ ગયો. શું બોલે! શું કહે!

મહાત્મા મધુરતાભર્યા સ્વરથી બોલ્યા, “રાજાનું આ નિઃસહાય ખુદ્દીની જિવીકા આ એક માત્ર ધંટીના બે પથ્થરો છે જે ખીજના લોટ દળીને પોતાના પ્રાણની રક્ષા કરે છે. તમારા હીરા શું કોઈના પ્રાણની રક્ષા કરે છે? ઉલટું તેની રક્ષા માટે વ્યય થાય છે. તે પણ પથ્થર, આ પણ પથ્થર. પરંતુ મૂલ્યવાન તે જે ઉપયોગમાં આવે, જેનાથી કોઈનું હિત થાય. ખાલી સૌંદર્ય, ખાલી ભભકો શું કામનો?

રાજાની વિવેકદષ્ટિ નમ્રત થઈ ગઈ.

૧૪૬ ૧૨
૧૪૧ '૫૪
૪

સુ
સુ
સુ
સુ

ગીતાંજલિ : એક અધ્યયન

ગુરુદયાલ મલ્લિક

સ્વીન્ડ્રનાથ ટાગોર (૧૮૬૧-૧૯૪૧) 'ગીતાંજલિ' એ નામના ભાવ-વાહી ગીતોના સંગ્રહથી ૧૯૧૩માં નોબેલ પરિતોષિક મેળવી જગતમાં પ્રસિદ્ધ થયા. ૧૦૩ ગીતોમાં ગુરુદેવે જે ભક્તિપૂર્ણ ઉદાત્ત ભાવનાઓ પ્રકટ કરી છે તે આજે પણ મનુષ્યને પરમાત્માની પાસે લઈ જઈ શકે છે. જીવનના આદર્શો, આદર્શોની સાધના, સાધનાના પ્રકારો, પ્રભુનું દર્શન, પ્રેમ અને આનંદ—આ બધાં તત્ત્વોને ગુરુદેવે સંગીત અને કલા દ્વારા એવાં સરસ રીતે વર્ણવ્યાં છે કે તેના રહસ્યનો શાંતથી વિચાર કરવામાં અપૂર્વ પ્રકાશ અને પ્રેરણા મળે છે. શ્રી ગુરુદયાલ મલ્લિકે ગીતાંજલિમાંથી લગભગ વીસેક કાવ્યો ચૂંટી તેનું મુંદર વ્યાખ્યાન કર્યું છે. વ્યાખ્યાનની પદ્ધતિ એટલી બધી સારી છે કે ગહન વિચારો પણ બહુ સરલ બની જાય છે અને વાચકને ગળે બધું તરત જ ઊતરી જાય છે. વિવરણ વાંચ્યા પછી ગુરુદેવનું ગીત તરત જ સ્પષ્ટ થાય છે અને અસાધારણ આનંદ આપે છે. મહાકવિઓની કૃતિઓને લોકભોજ્ય બનાવવા માટે આવા પ્રકારની વિવરણપદ્ધતિ સ્વીકારવાની બહુ જરૂર છે. આ પુસ્તક દરેક વ્યક્તિએ ગીતાની માફક રોજ વાંચવા જેવું છે, લગ્ન જેવા શુભ પ્રસંગોમાં મિત્રોને ભેટ આપવા જેવું છે. આજે ભાવનાપ્રધાન સાહિત્યસરિતાનાં નીર ત્યારે મુકાતાં જાય છે, ત્યારે ગુરુદેવની પ્રસાદી માનવસમાજને ચખાડવામાં આવે છે એ આપણું સદ્જ્ઞાન છે. ખેતોહર મુદ્રણ માટે પ્રકાશકને અણુ ધન્યવાદ આપવો ધટે છે, દરેક પુસ્તકાલય આ પુસ્તક વસાવે અને આપણાં ભાઈબહેનો તેના લાભ લે.

—પુસ્તકાલય : મે. ૧૯૫૬

કિંમત ૧-૨૫ દપાલ ખર્ચ માફ

રૂપાયતન પ્રકાશન : જૂનાગઢ

કારિકા

ઉદગ્રામનાત્માનામ

૧૧ ૧૨૧ ૧૨-૧૮૧ ૧૮૧૮) અક ૪ ધો

જન ગણ મન મહાત્મા

આત્મા અને ગરીબો નિકામ
એ-માથે ન થઈ શકે આત્માનો
નિકામ માય તેમ સરીર જુગ માય
આત્મનિનામ માટે કેવળ મિતાલા
બમ નથી, પ-સુ એ પાલા ક-વો
જોડો —પાપ

(આપીસ અને ગુરુદેવની કૃપાનિધાનુ અનુસાર મળે આસિષ)

બાપુના પત્રો

૨૦-૧૦-૩૫

થિ

મનુષ્યની વિચારશ્રેણીમાં લેદ
હોય છે તેમ જ કાર્યપદ્ધતિ વિશે
છે. જુદી વિચારશ્રેણી એટલી બધી
જુદી એમ હું માનતો નથી જુદા-
ઈને જુદાઈ તરીકે વર્ણવતાં હું નરમાશ નથી
વાપરતો એ તમારો અનુભવ સાચો છે. અવળી
પદ્ધતિને સવળી કરવા સારું અહિંસક પ્રહાર
કરવાતું બળ મારામાં છે એ પણ સાચું પણ એવું
બળ દરેક વખતે વાપરવાનો સ્વતંત્ર ધર્મ નથી.

પ્રહારદિ જેની ખુલી હોય અથવા ખુલી છે
એમ જેને વિષે મનાયું છે તેઓની વચ્ચે પણ
મતભેદ બહુવામાં આવ્યા છે.

—બાપુ

★

૧૩-૧૧-૨૧

... ..ગીતાણ એ મોટામાં મોટું માન-
સિક્ક ભાતું છે. રેંટિયો એ મોટામાં મોટું શારી-
રિક ભાતું છે. હું આપી શકું એમ છું. એ ચાહુ
રાખજો. પ્રાર્થનાના શ્લોકો ભલે વિશુદ્ધ હોય
તોપણ એ ચાહુ રાખવા જ જોઈએ. જેમ પગવા-
ડિયું બદલાયાં કરે, તેમ ગીતાણના અધ્યાય બદ-
લાયાં જ કરે. ગીતાણ મોટે નથી થઈત્યાં મુખી વિમ્ન
નકશે, તો ગીતાણ ઉઘાડીને વાંચજો. એક જ જણ
રહે તેને જગત-શ્રોતા માનીને ખેડો ખેડો સંભળાવે.
જે પોતાનું જીવન અહિંસક ગાળવા ઇચ્છે છે, તેને
માટે આ જ યોગ છે. જેને આધ્યાત્મિક સામ્રાજ્ય
લોગવડું છે તેને સારુ આ છે. જેને ખીલ્લું સામા-
ન્ય મેળવવાં હોય તેને માટે નથી. દિવસે દિવસે
એમાં વધારે રસ રેરતા જાણે, વધારે ચેતનમય
કરતા જાણે. અત્યારે તો એ એક જ ઠવારિયાનું
બાળક છે. તે પછી સૂર્યચંદ્રની જેમ ઊગતું આય-

મતું થઈ જાય. ધીમે ધીમે એ શ્લોકોના અર્થ
કરવાનો પ્રયત્ન કરજો.

ગીતાણ, મેં તમને કહ્યું કે, મોટામાં મોટું
જ્ઞાનભોજન છે, જ્ઞાનામૃત છે. તે એક દૃષ્ટિ રાખીને
કહ્યું હશે. મોટે તો ઘણા કરી શકે. મોટે કરવું એ
રાક્ષસ અને દેવ બન્નેને સામાન્ય છે. આ તો સદુ-
પયોગ કરવાને માટે વાત થયેલી છે, આડંબર
કરવા માટે નહીં. પણ યાદ રહી જ ગયું હોય તો
ચોવીસ કલાકમાંથી કાંઈક ને કાંઈક વીજળી
મળ્યાં જ કરે. કોઈ શ્લોક તો યાદ આવે જ, અને
આપણું રક્ષણ કરે. એ તો પ્રાણવાયુ છે. જે માણસ
શ્લોકપૂર્વક વાંચે, તેને સારુ એ દેહપદ્મ છે.
આપણા પ્રજા પ્રકારના તાપ એનાથી જઈ શકે.
એ પરિણામ જાણવામાં ન આવે, તેથી એ શુદ્ધ
ટળે એમ નથી. એ ન થાય તો આપણા પ્રયત્નની
ત્રુટી હશે, એ વસ્તુની ત્રુટી નથી. એ રીતે
વાચ્યું તો જ એ જ્ઞાનામૃત છે.

—બાપુ

સ્વધર્મ એ ચરતો છે અને પરધર્મ ઊતરતો
છે, એમ માનવું જ ન જોઈએ. અથવા તો એમ
માનવું કે પોતાનો ધર્મ એ સૌથી સારો છે. માતા
અને બાળકનો દાખલો લો. દરેકે બાળક હોય
તો માતા ઊભી તેની વધારે ધરદારત દરેકે. તર
હોતનારની સાથે એ કદળાટ કરશે. આમ પોતાનો
ધર્મ મોક્ષદાયી છે. મહાભારતની અંદર એના
અનેક દાખલા છે. શુદ્ધ અને શુદ્ધ પોતાના ધર્મમાં
દંધરપરાયણ હતાં એટલે તેમણે પરમપદ મેળવ્યું.

[સન્માનક આશ્રમમાં હસ્તલિખિત 'અવિદ્ય' ન મનુ મસિક નીકળ્યું હતું તેના 'બાપુ
અંક' મટે ખાસ શ્રી મગનલાઈ દેસાઈએ ર્ષ ૧૯૩૨ માં આ લેખ લખી આપ્યો હતો. વચ્ચેને
આ લેખમાના બાષ્પના વિચારે મનનીય ર્ષ પ શ્રી એમ સમજી ગયો આપ્યા છે]

૧

ધરોહા મંદિરમાં હુ બાપુજીન મળવા ગયો ત્યારે
મારી સાથે ટિબક વિદ્યાપીઠના એક અધ્યાપક પણ હતા
તેમણે બાપુજીને ધરોહાને ધાર્મિક પ્રશ્નો પૂરવા તમા એક
પ્રશ્ન હતા તે મારા શબ્દોમાં શુંકું છે અહિં સક યોદ્ધા
મારીને કર્મ ન કરે પણ મરી જઈને પણ સત્યને આચરે
એ ખરું પ તુ તેને મરણ થોડું પ્રસંગ જ ન મળે તો
દાખના તરીકે એક અર્થ ન થર અભ્યાસ કરનાર સ મે
આપણે અહિં સક રીતે મૂંઝાએ પણ આ બાપુજીને પક
હીને ફર જ પાડી મૂકે તો?

બાપુજીએ કહ્યું અહિં સામ્ય માણસને એ અચળ
અહા હોય કે પ્રભુ તને ર અમ મરણનો પ્રમગ આપશે જ
અને તે એને મળી જ રહે છે એમ કે પ્રભુત દર્શનમાં
તે માણસ બ ધનમુકા ધનાના પ્રવલમાં કા ન મરી શકે
પણ ત્વે કરાકરીને પ્રમ એ જીવ દાનો ધર્મ જાણ છે ને
શુદ્ધિ માણવાના રમણીય હોનો આપના મરિ છે

એ વાતનો જ્ઞાનત પ્રસંગ હું કહ્યા આવી લામશે
એમ મને ખબર નહોતી બાપુજીના પરમદિવસે ૨૨
પનાર ઉપવાસ આ સિદ્ધાંતના ઉદાહરણપ અને લાગે છે

હસિત કેમને એક અમળા કંપો સિગિશ સુર
કારને તેની ઉપર આત્માચાર આદરવા કમીજનાર કંપો,
કેમકે તેની નીતિ એના કરતા કથી જ યોજી નથી
બાપુજી આ અમળાનું મરણાત રક્ષણ કરવા તત્પર થયા
અત્યાચારી અને અમળા વચ્ચે પોતાની જાતને મૂકી
દીધી છે સરકારને પાલવે તે એ એમના સુકાર પર
ધર્મને જાણ તમ કરે તો બ માપુજીને શું ? એમને તો
અચ્છીને પ્રસંગે પણ કર્તવ્યપાનનો અપૂર્વ આનંદ
હોવાનો અને એના મરણને એ ધન્ય માનવાના એવું
મરણ દેવાને પણ કુર્તબ હજારો વરસોના કારકને જ
આગ્યે હોય

૨

પણ ધણા શુદ્ધિશાળી લોકો કહેવા વાગ્યા છે

આવી ગાંધીજીની કામ કરવાની રીત તો નહિ સારી
એ તો ધણુ કહેવાય તાણ થયું એથી તો દાખના
દની ન કરવાનું ય ન રહે શુદ્ધિના માર પર તાણ જ
વસાય આધુનિક કાળપદ્ધતિ નબે જ નહિ ને બધું
મોલમાન થઈ જાય

બલમલા વિચારવત લોકો પણ આમ કરે છે એ
પદ્યા પટે ન પગથિયુ એ જુની જાવ છે કે બાપુના
ઉપવાસ એ દાખના દનીના અવેજમાં નથી પણ એ
દશા વટારી રવા પછીના છે બીજુ એમોશી ઉપવાસ
દ્વારા બીજા પર દનાણુ લાનવા નથી કમીજના પરતુ તે
પતાની આન્યતાની તીનતાને એક અપૂર્ણ માનવીને
સકય એવી રીતે જણાવે છે ન્યા શુદ્ધિ પણ થાકે ત્યા
પડી અનુભવ શુ કરી શકે શુદ્ધિ તો અકાને અચ્છા કર
વાનું સાધન છે તેમ જ કાળે પણ છે અને આપુ શરીર
પર છે આ એક શ્રી રીતે શરીરરમુ હો ન છે પોતાની
આન્યતાને ધાર્મિક દષ્ટિએ નથી વિચારના હોતા એથી
એમને સમગ્ર જીવનના સર્વોચ્ચની દનીસ નથી સમજાતી

પરતુ એક સારો વિચાર કરીએ તોપણ આ વર્ગની
વિચારજન આશ્રમ પડે એક હિંસક યોદ્ધાનો દાખતો
લગ એ તે પોતાની કમીજ અનુસાર ન વર્તનાર શત્રુને
મારવા તત્પર થાય એમ મારવા જવામાં તે પોતાના
મરણનો પણ સારો તો કરે જ છે પરતુ સામાને મારીને
એટલે કે એના શરીરને વશ કરીને એના મનને એને
વશ કરવું છે આ શુદ્ધપ્રથાને અવરૂપ ઉપરનો બાધો
લાગુ પડે છે કે તે વિચારને ખારણે તાણ કે છે જતા,
એમ કાર્ક કહેવું નથી જમાનાને અજ્ઞાસે કરીને એ
દોષ આપણને કહે પડી મરે છે કુનિયા એને દોષ નહિ
પણ મોડવતા અને બહાદુરી પણ અન્યથે

હવે અહિં સક ચોક્કસ દર્શાવ વિચારીએ એ મારે
તો નહિ જ પણ મરે અને તે એવી રીતે કે જેથી
સામાના શુદ્ધિ તથા હૃદયને જાગ્રત થવા પ્રેરણા મળે
સકલ ચોક્કાની જેમ તે શરીરને વશ નગે નથી શત્રુમાં

માણુમાઈ હોય - અને એ તો આછીવત્તી દરેકમાં છે જ - તો તેને તે હવાવવા ધરૂં છે. તે પણ પોતાના મરણનો સોદા તો કરે છે, પણ તે વાટે તેને પોતાને જીવવું છે ને ઝતુને પણ અત્યજનમાં ગમત કરી જિવાડે છે.

આ દે કા દાખવા પરથી જોતાં તો જીવું એમ નહીં જણાય છે કે શુદ્ધિગળને તાળાં દેનાર રીત તો હિંસાની છે અને શુદ્ધિને તથા અન્ય શુભ શક્તિને ગમત કરી વેગ આપનાર બળ અહિંસા છે. ઉપવાસનો નિરધાર જરૂર થયા પછી જે જનશ્રુતિ આપણે જોઈએ છીએ તે વિચારતાં આનો ઉત્તમ દાખવો મળી રહે છે: ખીખ કશા પુનારાની જરૂર નથી રહેતી.

૩

પણ ઘણા વળી કહે છે, આ તો આપઘાતનો રસ્તો કહેવાય. ખોરાક વિના દેહ ન ટકે. છતાં ખોરાક બંધ કરવામાં આવે એ જાણી જૂઝને મૃત્યુ વહોરવા સમાન ન ગણાય?

અહીં આગળ આપણે જરાવાર આપઘાતનું માનસ વિચારવું જોઈએ. લોકકરનો સિપાઈ જાણે છે કે યુદ્ધમાંથી મરણ પણ સંભવે. છતાં તે જાય છે. તેને આપણે આપઘાત નહિ કહીએ. ત્યાં આપણે એમ વિચારીએ છીએ કે સિપાઈના ધર્મપાલનમાં એ આપત્તિરૂપ છે. તે દારા સિપાઈ જીવનને ધન્ય કરી જાય છે. એટલે એ મરણને આપણે આપઘાત નથી કહેતા.

આપઘાત કરવા દેહનાર માણસ જીવનથી ઉન્નમ થયેલો હોય. તેને જીવનમાં માર્ગકથ ન દેખાતું હોય. જીવન યુદ્ધથી તે કાયર થયેલો હોય એટલે તેમથી છૂટવાની બારીરૂપે આપઘાત કરી મરણ શોધતો હોય. આવો માણસ જાતે પોતાનો ઘાત કરે તો તે સાચા અર્થમાં આપઘાત છે, નિંદ્ય ગણાય પણ એક જીવનધેયો માણસ, જીવનની શૌધમાં એટલે કે કર્તવ્યના પાલનમાં, મરણની ભેટ કરવા પણ તત્પર થાય તો તે આપઘાત કેમ લેખાય? એવા માણસને મરણ નથી, એને જીવવું છે. પણ એના જીવનમાં શરત એ છે કે ધર્મ પાળાને જીવવું છે, જીવન-રહસ્ય વિકસાવતા જીવવું છે. એ જ જો મરી જતું હોય ને શરીર રહેતું હોય તો એ, એને મન, જીવવું નથી. એ તો એને મૃત્યુસમાન જ લાગે છે.

અને પુનર્જન્મમાં માનનાર એમ જ આચરી શકે. જીવન તો અનંત છે. એને વિકાસ સાધતાં, જન્મ અને

મરણ માર્ગમાં જેમ પાડાટકરા આવે છે એવી જેમ, આવતાં જ રહેવાનાં. જ્યાં સુધી વિકાસ બારી છે ત્યાં સુધી એમને મિત્રની જેમ ભેટવું જોઈએ માત્ર એટલું જ આપણું કર્તવ્ય રહે છે કે આપણે આપણામાં મેલ્યા સનાતન સત્યને વફાદાર રહીએ, એનાથી વેગળા ન જઈએ, કાયકલેશ લાયથી ધર્મ વિમુખ ન બનીએ.

બાપુજીને ઉપવાસ કરવા છે તે મરવા સાડું નહિ, પણ અત્યજ પ્રત્યેના પોતાના ધર્મનું પાલન કરવા સાડું. મરણ જ આવે એમ તે નથી ધરૂં. તેઓ તો એમ ધરૂં છે કે પોતે જીવી શકે એવી સ્થિતિ ધાય અને પોતે વધુ એવા કરવા સાડું રહી શકે.

એ માનવું જીવજરૂર છે કે ઉપવાસનું એક જ પરિણામ મરણ છે. તેનું બીજું પરિણામ તેમને જીવતા રહેવા સાડું માર્ગ મોકળો થયો એ પણ છે. આ બીજું પરિણામ ઘણાનાં ધ્યાન બહાર હોય છે તેથી જ અન શનને આપઘાત કહેવાની શ્રુત કરાય છે એમને એમ લાગે છે કે જો સરકાર ન માને તો ગાંધીજીનું મરણ જ નીપજે. એની સાથે એમને એવી અશ્રદ્ધા કે લય રહે છે કે ન ય માને.

આ બાબતમાં એક બીજી વસ્તુની નોંધ લેવા જેવી છે કે ખુદાપરસ્ત માણસની આ બાબતમાં શ્રદ્ધા જદી જાતની હોય છે. તે એમ કહેશે કે આ ઉપવાસ તો મારે માટે ક્રિધરની આગળ પ્રાર્થનારૂપ છે, કે 'હે ક્રિધર તે' મને એવાં કામ સોંપ્યા કે જેને મારે મારામાં શક્તિ નથી. છતાં તે સોંપ્યાં તો તે કેમ મારાથી છોડાય? મારા શરીરને ભોગે પણ હું તે કરીશ, કરતો કરતો તટી પડીશ. જેમ મારામાં તેમ મારા સામાવાળાના હૃદયમાં પણ તું બિરાજે છે. તું ધારે તો તેની દુગ્ગતી કરી શકે. તારી કૃપા શું ન કરી શકે? મારે તો મારે પ્રયત્ન પૂરો કરી તારા કૃપાપાત્ર થવું એ જ હતિકર્તવ્યના.'

આ વિચારીએ તો 'ભક્તિ શીર ત્વું સાડું' એ મહાન ભક્તવાક્યનો કેર્મક અર્થ આપણને મળી રહે છે. ભક્તો મારે એ સાવ સાચું છે કે તેઓ મરણ વાગે જ જીવન પ્રાપ્ત કરે છે. ધર્મ દેદરજ ન દોષ રહે એનો અર્થ પછી બાપુજીના આ ઉપવાસથી આપણે તે મગજમાં મળે છે.

૪

'તત્ર સામેના સત્યાગ્રહમાં ઉપવાસ એ ઉપવન

પગન છે જ્યારે સત્યાગ્રહી પરાધીન ગિયતિમા હોય
અને સત્યાગ્રહના ખીન કોઈ પણ ઊપાય લેવા એને સક્ષમ
ન હોય તથા તન દારા થતા અર્થ એને એટલો સાને
એવો હોય કે એ અધર્મ કે અન્ય ચને સહન કરતા છુટવું
એ કેવળ મરતકીન દશાનું છુટતર બને ત્યારે જીન
હોવાની તૈવારીથી જ એ અનશન સમ કરે.

— विशारदासदास

३ धीनियारदोदन

41-57 6

* મારણ પર વિજય આપતો મેળાવે જ નોખાં -

33

ચાચાજીની વાતો

મારા સ્પોક્ષમા ક્રેગની જાલ પડી હતી

‘માઈ આ હામ પહેલાં જિંદગી લો પતી બસી સન’

આચે જ એટલે અમરે મન સોના સુખદ જ સામજના વડીસજન એક રિસામાતુ
રથાન કુ ખિયાનો વિસામો માડી તારી બૂ પડી. એરા એ એમની વાવા એટલે વ્યક્તિતા
જીવનની અન્યેકવિધ તરફ તરફની બાલુઓ બનવાનીને એમાથી માનના અરજી વહેવરાવની
એક માન અમા ન્યા બજા ત્યા તેવો તે

નિત્યનિયમ પ્રમાણે અમારા ગ્રંથકામાં આવીને આવેલા પાના હોડે અડાડે છે ત્યાં જ એમ (૧) નજર મૂક્યામાં કાયલી કેળાની પાલ કે ને ઘડીક પહેલાં મારા પુત્રે નાખી હતી તેના પર પડી

રમૂતિના બહારમાંથી બાણીની + મોક્ષાઈને બહાર આપતી એક વાત એમને ગદગદ
 કર્યા બાઈ આ બાવ પહેલા ઉઠાવી લો પડી બધી વાત" એમના મોમાંથી ઉઠવારા
 નીચી પડ્યા

૧૬૧ એમથી એક દેશના કમા કહી.

શ્રી સી એચ એ-ડઝ ક વર્ષની રમે પિતા વિડોયો બનેલા એક દિવસ એમએ
એમના ઘાને પુણ્ય મારા પિતા શેનાથી અવસાન પામ્યા? ત્યારે દાદાએ જવાબ
આપ્યા એક દિવસ તે ફરવા જતા હતા તે વખતે એમને પણ એક ડેંગાની ડાન પર
આવી જતા ત વખતે પડ્યા પછાડાટથી પણ ભાગી ગયો ને તે જ વખતે એમનું હૃદય
બંધે પડ્યું ને ત્યા જ ન અવસાન પામ્યા

जस जे जे दिनसथी जे-कुन साहेब जेपु खान पाभी जभा के रसना पर जया कथा प
 ॥ जय जयजे के तरत ते छिपारी ले कयरना पीपमा नाभी दे पजी ते डोहनी साथे
 मोटरमा कथा व जता डोय के जोकना मादया जता डोय. पखु छान जयजे के तरत मोटर
 रोमातीने व छान छिपारी ले ये अ जयजये नाभी जयते. जया वता छ वर्षीनी हंभरथी
 जे शीपी गया हुना

—जिआमभदेन भदे

—विमलप्रभदेव पटेल

વિમાનમાં યાત્રા અને વૈરાગ્ય સાધના! એ બે વચ્ચે કશો સંબંધ ખરો? હા, છે. હમણાં મેં વિમાનમાં મુસાફરી કરી ત્યારે એવું લાગ્યું.

પણ વૈરાગ્ય એટલે શું? અનેક એવી વસ્તુઓ, જે જીવનના વિકાસમાં જરા પણ અગત્યની નથી તેનો ત્યાગ, દૈનિક જીવનમાં ફેટલીએ વસ્તુ એવી છે જેના વિના આસવું નથી, એમ અનેક વાર લાગે છે. પણ વિમાનમાં ફક્ત ૪૪ રતલ જેટલો જ વજનનો સામાન મુસાફરને સાથે લઈ જવા દેવામાં આવે છે, ત્યારે વાપરવા માટે જે બીજાને જરૂરી હોય છે તેમાં વિવેક વાપરતો દુણી બીજા બાદ કરતી પડે છે. એમ કહ્યું આપણને ગમતું તો નથી, પણ એ સિવાય બીજા કોઈ ઉપાય પણ નથી. એટલે એવે પ્રસંગે અગત્યની અને બિનજરૂરી બંનેનો ખ્યાલ આવે છે.

વળી વૈરાગ્યની સાધના તો એક તદ્દરસ્ત માણસ જ કરી શકે છે, ‘હરિનો મારગ છે શરણો, નહીં કામરતું’ કામ જો ને! એમ એક કવિએ કહ્યું જ છે. હરિનો મારગ એટલે જ વૈરાગ્યનો માર્ગ. વિમાનમાં પ્રવાસ માટે માણસ ટિકિટ લેવા જાય છે ત્યારે તેને પોતાની તદ્દરસ્તીનું પ્રમાણપત્ર આપવું પડે છે.

અને વિમાનમાં ઊડવા પછી? ત્યારે પણ વૈરાગ્ય બાવનાનો પાક ચાલુ જ રહે છે. મુસાફર જેમ ઉપર ને ઉપર, પૃથ્વીથી દૂર ઊડે છે ત્યારે તેને લાગે છે કે, જે બધું વ્યક્તિએ કે વસ્તુએ સાથે મોહમાયાની સાકળોથી સંકળાયેા છું તેનાથી મારે કેટલું યત્ન જોઈએ. આકાશમાં ઊડતાં તેને પૃથ્વીના ઊંચા નીચાં સ્તરો નથી દેખાતા. ઊલટું, તેને એક જાતની સમાનતા દેખાય છે. એવી સમાનતાના ભાવથી પ્રત્યેક વાતને ઘટના બિનાને વિચા-

રવાં જોઈએ, એવો વિચાર સાધકના મનમાં જન્મે છે. ખીલું આકાશના આકર્ષણથી તે મુગ્ધ થાય છે, વિરાટ સત્યના દર્શનથી સાધક મુગ્ધ થાય તે જ પ્રમાણે. તે પૃથ્વીને ઉપરથી, દૂરથી જુએ છે, તેથી તે અત્યંત સુંદર દેખાય છે, તેને કળાકારની જેમ એક ‘પર્સપેક્ટિવ’ (એક એવી દૂરની દ્રષ્ટિ, જેમાં સંપૂર્ણતાનો, સમગ્રતાનો કે સમન્વયનો અનુભવ થાય છે એવી જે કોઈ દ્રશ્ય નજરે પડે છે તે સુંદર દેખાય છે) મળી જાય છે અને વૈરાગ્ય સાધના એક જાતનો પર્સપેક્ટિવ જ છે ને? વૈરાગ્યની સાધના એટલે એક એવી દ્રષ્ટિની ઝળવણી, જેમાં જીવનની સંપૂર્ણતા (પૂર્ણ ઈદમ્!) ની અખી સાધકને થાય છે. દર્શાત રૂપે મુસાફરો જુદા જુદા દેશના, જુદા જુદા ધર્મેના, જુદી જુદી રીતભાતવાળા હોય છે, પણ વિમાનમાં મુસાફરી કરતાં આ બધા બેદલાવે ભુલાઈ જાય છે—ફક્ત મુસાફરી-કાળમાં.

પણ વિમાન તો એક ભૌતિક સાધન છે, અને વૈરાગ્ય સાધના એક આધ્યાત્મિક તત્ત્વ! પણ આવી જ રીતે બધાં વિદ્યાનિર્જનિત સાધનોનો ઉપયોગ આધ્યાત્મિક દ્રષ્ટિથી અને ભાનથી કરવામાં આવે, તો વિદ્યાન પણ આત્મગાનનું એક અગત્યનું અંગ બની જાય. અને સાધક તો ત્રણ પગથિયાથી જ તો સત્યના મંદિરમાં પ્રવેશ કરી શકે છે એ ત્રણ પગથિયાં તે જ્ઞાન, વિદ્યાન અને આત્મગાન. પણ આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે, એ પગથિયા અદ્યયં પડેલા તેજે ‘કુ’ નાદાન છુ’તું ભાન એટલું તો ઝેળવવું પડે છે કે નમ્રતા તેનો સ્વભાવ જ થઈ જાય છે. અને નમ્રતા જ તો સાધકનો એ જ સાચો શણગાર છે.

‘કર લે સિંઘાર! અતુર અલખેલી!
સાજન દે ઘર જતાના હોમા!’

હૂબ સાગરમાં—

એ ખરું છે કે હુવાયાં ઊંઝાઈ,
તો પછી જઈને એ જોતી લાવ તું!
છેડ આ સિંતા નકામી માણવી,
હૂબ સાગરમાં, ને જોતી લાવ તું!

આકૃત વસાવું!

અરે મન રહાય ત્યારે કાનની ખખી ખજરી લઉં,
અને ફેરબને માટે હેરાથી ફૂલો ખિલાવી લઉં.
છતાં એવું નથી-કું તૂર ને ફેરબમાં રાશું પું,
અરે આનંદ અજોડો દોષ તો આકૃત વસાવી લઉં!

રતિલાલ—અનિલ

પૂર્વમાં આપણે એ સંસ્કારણના ક્ષેત્રમાં પોતાના શુદ્ધ માન્યતા હતા એ સંસ્કારક શ્રી જોષાનું કૃત્ય જાણવે એ એક વાર બ્રિટિશ શાસન તાત્કાલીક દીકરા કરતા કહ્યું હતું કે, ‘બહુ જ મોડું’—આ એ સંસ્કારક સરકારી કાર્યવિધાનના બારણે કોતરેલા છે. ‘એ દીકરા શુ આજના સ્વતંત્ર સરકારી તંત્રને પણ લાગુ નથી પડતી? એ તંત્ર સાથે આપણા કૌનું પણ નાણું સનેર મેરોઢાણો સંબંધ રહ્યો છે તેને એવો જ કપડો અલગ પડે છે સરકારી તંત્ર ખૂન જાડી છે અને તેના આગેરા સત્ત્વર છે ત્યાં કોઈ બાનને ન તો કોઈ કરવામાં આવતા કે ત્યાંના કર કૌતોમાં ન તો મહાસાઈનો દોષો બળતા દેખાય છે એક પ્રકારના અધિકાર આપણે ત્યાં પડે છે દેખાય છે સરકારી તંત્ર પણ શિક્ષિત જીવન એક જાતનું પ્રદર્શન છે તેથી સરકારી તંત્ર જાળવી રાખવા છે તો તદ્દ કારણ આપણે જાળવી મન પણ હોય શકે અને બધા મનની જરૂરતા છે ત્યાં માણસનું હૃદય મુકે બની બધા છે તે બીજાની પીડ જ સમજી શકતા નથી ત્યારે તે તેને દૂર કરવાનો ઉત્સાહ બતાવી શકતા નથી કે તેને દૂર કરવામાં જે ઝડપ કરવી જોઈએ તે પણ કોતો નથી.

સરકારી તંત્રની જગ્યા સમગ્ર એક કડુષ ઘટના આજથી પાંચ વર્ષ પહેલાં જાણી હતી (નાના મોટા ક્રમણમાં એવી ઘટનાઓ હમણાં તો રોજરોજ બનવા લાગે છે) દેશના બાકમાં પડ્યા અને પાકિસ્તાનની સ્થાપના થયા પછી નિશ્ચય થઈ ચૂકે એ એક સરકારી અમલદાર પશ્ચિમ પાકિસ્તાનમાંથી પૂર્વ પાકિસ્તાન રહેલા આવ્યો તેણે પોતાને નિયંત્રણસાર પોતાને અવલોકન નિર્ણયવિતન—પેન્શન—સંબંધે પાંચ પાંચ વર્ષ સુધી સરકારને મોઝ કરવાની નિનતિ કરતા પત્રો લખ્યા એક દિવસે તેને એક સરકારી પત્ર મળ્યા કે તમારા પેન્શનના કાગળિયા હવે તૈયાર થઈ ગયા છે, અને તે સરકારી કાર્યાલયમાં જઈને ‘પે ઓર્ડર’ (જે પત્ર બધા વધાર્યા સરકારી તિબેરીમાંથી તેને દર મહિને પેન્શનની રકમ મળે) લઈ આવો. ‘એ પત્ર મળતા તે અમલદાર ઠેકી પે વાર ‘પે ઓર્ડર’ લેવા ગયે પણ તેને કશું દાદ આપે છે, તેણે સાચા લાગણીએ એક પ્રધાનને નમસ્કાર કરી ‘પે ઓર્ડર’ લેવા કહ્યું ‘અમલદારને મારે ‘પે ઓર્ડર’ મને કાઢી આપતા આપણે સ બધા

માણ કરે’ પ્રધાને તેની વિનંતિ સ્વીકારીને અમલદારને એ સળ કપા મોઝ કરવા બોલ્યા.

થોડા દિવસ પછી તે ‘પેન્શનર’ સરકારી કાર્યાલયમાં ગયો સરકારી અમલદારની ઓફિસની બહાર તે લાગ્યા સમય સુધી પોતાને અદર મોઝાવવામાં આવે તેની રાહ જોતો બેસી રહ્યો છેવટે અમલદારે તેને અદર બોલાવ્યો અને સામે ખુરશી પર મેમના સમન્ધુ. પછી કાર કૂંને પેન્શનરના કાગળિયા લાગ્યા કહ્યું એ કાગળિયા લાકડાની ટ્રેમાં લાવવામાં આવ્યા પછી અમલદારે પાટલના કાગળ ખિસ્કામાંથી એક સીગારેટ કાઢી અને કૂંના લાગેતા પછી પેન્શનરને હાથેશીને કહ્યું ‘જુઓ બાર્ડ! આ ટ્રેમાં તમારા કાગળિયા છે હવે આ ટ્રે પોતે તો મારા ઉપરી પાસે પડે ચાલીને જઈ શકતી નથી ટ્રે કહે છે કે, અને પણ આવો તો તેની મહાપત્રી ઉપરી સાહેબ પાસે જઈને કાગળિયા રજૂ કરો ટ્રે ‘પાંદ્યા’ મારે છે.’

પણ પેન્શનર બાર્ડ અમલદાર બાર્ડ શું કહેવા માગે છે એ કઈ સમ વા નહીં એણે કહ્યું ‘સાહેબ, કું આપણું કહેવું સમજ્યો નહીં તમે કું કહેવા માગો છો?’

અમલદારે ઉત્તર આપ્યો—‘અરે બધા માણસ, મારા કહેવાનું તાત્પર્ય એટલું તો સરળ છે કે, મને આજથી થાય છે કે તમે કેમ સમજી શકતા નથી’ ટ્રેના પૈયા એટલે રૂપિયા.’

પણ પેન્શનર પાંચે આના સાથે દોઢિયું ન હતું તો પછી તે રૂપિયા કપાથી લાવે! તેથી તે કોના મઠને અતે ખાતી હાથે જ થર પાડે! હાં.

ત્યાર પછી થોડા જ વખતમાં તે લાગ્યા સમયની બુખ હડતાળને પરિણામે તે સખત મોઢા પડ્યો ત્યારે દરબારી સરકારી કાર્યાલયનો એક પત્ર આપી ગયો દરદરે મુજતા હાથે તે પત્ર બોલ્યો તેમાં ‘પે ઓર્ડર’ હતો તેને જોતા જ તેના પ્રણ આકુળ આકુળ થઈને નીકળ્યા લાગે! તેણે મારેથી પાંદ્યાની કાનમાં કતું (તેના સમય સંબંધી એ પડેલા જ પર કોંગળ થઈ ચૂકેલા હતા) ‘કાર્ડ કોર્ડ વાર સરકારી તંત્ર માણસને પ્રણ લઈ લે છે’ એટલું કહીને તેનો પ્રણ નીકળી ગયો.

પાંદ્યાએ તેના કળ પર ‘પે ઓર્ડર’ મૂકીને તેના જીતિમંદિર સરકાર કરી.

આવી છે પૈયા રૂપિયાની દરદર દાસ્તાન.

કાનનગદ! કાનનગદ! "

એક પુનિત સુપ્રભાતે આ રોશનનું નામ મારા કાને પડતા જ હું જાગી ઊઠ્યો અને મારો બિસ્તો અને બેગ એક સાથે રાખીને ટ્રેનના ડબ્બાના બારણા આગળ રાખીને હું બેઠો રહ્યો અને 'હમાન' 'હમાન' એવી ખૂમ પાડના લાગ્યો ટ્રેન એન્જીન પર ઘોભી તે સાથે જ હમાન મારા ડબ્બામાં આ પો અને મેગ બિસ્તો લઈને મહાર તરફ ચાલવા લાગ્યો હું તેની પાછળ પાછળ ચાલ્યો

રોશનની બહાર આનતા જ એક બળદગાડાવાળાએ મને મૂંગાની પેઠે ઈશારો કરી પૂછ્યું કેમકે હું તેની બાપા બિલકુલ સમજી શકતો ન હતો - 'કયા જયુ છે?'

'આન દાશ્રમ' 'મે કહ્યું

એકાદ ક્ષણ તે જરા મૂઝવણમાં પડી ગયો, કેમ કે મે કહ્યું તે સ્થાન વિશે એને કંઈ સમજ પડી હોય એવું લાગ્યું નહીં પડી એકાએક મોની ઊઠ્યો 'સ્વામી' પડી પોતાના બને હાથ મોંગ પર મૂકી, આકાશ સામે જોઈને કહ્યું મહાત્મા'

'હા' 'મે કહ્યું કેમકે હું સમજી ગયો કે તે સ્વામી રામદાસજીનો જ ઉત્તરેય કરી રહ્યો છે

ગાડાવાળાએ મારો સામાન બેગમાં મૂકી દીધો અને હું પણ તેમાં બેસી ગયો ગાડાએ બીચૂડ કીચૂડ કરતા લગભગ બે કલાકે મને આશ્રમે પહોંચાડ્યો પણ ત્યાં મને કોઈ માણસ જ દેખાયો નહીં મને જરા આશ્ચર્ય થયું અને એવો શક પણ ગયો કે કોઈ બીજો ટેકાણે તો નથી આવી ગયો ને?

એનામાં દૂરથી મકાનના ખુ ના બારણા અને બારી માથો એક હદમાં મીઠા સ્વરે ગાતી ધૂન સંભળાઈ -

જય જય રામ, જય શ્રી રામ

જય જય રામ, જય શ્રી રામ

તેથી હું તે મકાન તરફ વળ્યો મળદગાડાવાળાને મે ઈશારાથી સૂચવ્યું કે, સામાન ગાડામાંથી ઉતારી લઈને મારી સાથે ચાલ તે સામાન ઉતારી લાવ્યો અને અમે પેના મકાન તરફ ચાલ્યા ત્યાં પહોંચતા હું બારણાની બહાર બેઠો રહ્યો ગાડાવાળાએ સામાન મૂકી દીધો મે બાકી ચૂકવીને તેને વિદાય કહી બે દિવસ અને બે રાતની લાખી મુસાફરીને કારણે હું ધણો થાકેલો હતો

તો પણ ધૂન સાંભળતા સાંભળતા મારામાં એક જાતની તાજગી આવી ગઈ

ધૂન પૂરી થઈ મે બારણામાંથી જઈ્યું તો બહાર બેઠેલા બધા એક પડી એક એમ એક ઉત્તરણ મુખાર નિદરાથી વ્યક્તિના ચરણોમાં પ્રાણિપાત કરીને બહાર નીકળવા લાગ્ય સૌથી છે ને મહાર નીકળનાર બાઈને મે પ્રણામ કરીને અંગ્રેજીમાં પૂછ્યું 'હું અહીં જઈ શકું કે?'

અનુત્તરમાં તેમણે કહ્યું 'હવે તો સ્વામીજી બોજન કરના અને તે પડી આરામ મળે પોતાની ઓરડીમાં જઈ તે ચારેક વાગ્યે બહાર આવીને બેસશે એટલે તમે તેમને ત્યારે મળવાનું રાખો તો બહુ જ ઉત્તમ!'

'વારુ જેવી તમારી ઇચ્છા' 'મે કહ્યું

પડી તે લાઈએ મારો સામાન બેગકો હું તેમની સાથે અતિથિશૂદ્ર તરફ ચાલ્યો

પણ હજી અમે વોડેક દૂર ગયા હોઈય ત્યાં તો પાછળથી કોઈએ ખૂમ પાડી સાંભળ્યા બાઈ સામાનને તરત જમીન પર મૂકી દઈ અનાજની દિશામાં દેડ્યા હું પણ તેમની પાછળ પાછળ દોડતો દોડતો ગયો મે જોયું કે સ્વામીજી મારણાની મહાર આવી બેઠા છે નજીક જઈને તેમને મે પ્રણામ કર્યો તેઓ મને બેઠી પડ્યા હું ગહગહ થઈ ગયો પડી તેમણે મોઢે રિમન ફરકાવી મારી સામે જોયું અને ખડખડાટ હસી પડ્યા તેમના હાસ્થમાં મુક્તતા હતી, મુગવતા હતી અને ભેટ્યા તેમાં સમાનતાની સુરાસ હતી તેમની આ મોઢા બન તનુ આકર્ષણ અને આનંદ હતો તેના પ્રકાશથી સૂર્યનો પ્રકાશ ચોરે વધી ગયા સ્થળના સોન્દર્યમાં વધારો થયો

પડી સ્વામીજીએ મારે આરામ સંબંધી સાધના બાજુને કાનડી લાપામાં મૂકી કહ્યું પડી અમે બંનેએ સ્વામીજીને પ્રણામ કર્યો તેમણે મને કહ્યું 'રામદાસને ધણો આનંદ થાય છે કે તમે હેરાટ આશ્રમમાં આવી શક્યા આપણો પત્રવ્યવહાર તો અસ્પષ્ટ મળે છે પણ એમની બંને મગવાના મોઢા તો કેવળ આજે જ મળ્યા આખરે બહુ દુપાથી બહાર છ ગમદાસને આશા છે કે તમને આશ્રમમાં આરામ અને આનંદ બંને મળે' મે હાથ જોડીને જવાબમાં કહ્યું 'આન દાશ્રમમ'

આનંદ તો મળશે જ અને યાદી આનંદ કેમ ન મળે? આપ બધા આશ્રમનાસીઓ શામે, શાસે આ રામ, આ રામ ઉચ્ચાર્યા કરો છો, અને જે રામને એવી રીતે બોલાવે છે તેને આનંદ અને આરામ મને મળે છે ?

મારો મિત્રમહી તર્ક સાબળીને સ્વામીજી ખુબ હસ્યા-મુકા કરે મુકા હોયે મુકા આત્માએ અને એમ તેઓ કેમ ન હસે? કારણ કે તેઓ મુકિતની મુક્તિ છે, એટલે સુધી કે ન્યારે કે તેઓ બોનાતી કે લખતી વખતે પોતાને માટે કું' સન્ન પણ નથી વાપરના રામદાસ કહે છે- 'એમ જ મોને લખે છે

અમે છૂટા પડ્યા થોડી વાર પડી બોજન સમયનો ઘટ વાગે. મે અતિધિગુહમા પહેલોને ઝડપથી સ્થાન કરી રીધુ અને હું રસાદા તરફ ગયો લગભગ પદ્મ જણુ ત્યાં બેઠા હતા પ્રત્યેકની સામે એક પાતળ રાખવામાં આવી હતી અને તેની પાસે એક ગાસ

પ્રાર્થના।' કાઈ બોલી શરૂ થુ

સૌએ સમુક્ત પ્રાર્થના કરી તે સાબળીને મે મારા મનમાં કહ્યું સમુક્ત જીવન સમુક્ત કાર્ય સમુક્ત પ્રાર્થના-એ જ આનંદ શાંતિનો આશો મત છે

પછી રજગ ધવન આડી પરીધાન કરેલા એક બહેને પીરસણ શરૂ કર્યું તેમની મુગ્ધ અને સીરત (સ્ભાવ) અતિશય શાંત હતા તેમના કાર્યમાં ન કોઈ જાનનો વ્યાધ બર હતો ન કોઈ દિવસમાં નિનજવરી હતાવળ તે પીરસતા હતા પણ એમ લાગતુ હતુ કે તેઓ કંઈ કરી રહ્યા છે એવો કળા બાવ તેમની પ્રજ્વલિતા દેખાતો ન હતો તેમના પગ પૃથ્વી પર હતા ખરા પણ તેમનુ મસ્તક જાણે કોઈ અલ્પ આકાશમાં હતુ તેમની નજર કોઈના ચરણક્રમમાં કેન્દ્રિત હતી

પીરસાણ પૂરું થયુ કે મે મારી પાસે બેઠેના બાઈને પૂછ્ય 'પીરસનાર બહેન કશુ છે ?'

તે આપણા માતાજી છે ?

'તેમનુ નામ શુ ?'

'માતા કૃષ્ણાનાર્ડ'

હવે મને સમજાયુ કે તેઓ સ્વતે અને સ્વભાવે શાંત છે તેઓ સદા શી કૃપણના ચરણોમાં રહે છે, તેઓ શી કૃપણમય થઈ ગયા છે, અને એવી વ્યક્તિત્વ નામ કૃપણા બાઈ જ હોઈ શકે ની અને તેઓ મુગ્ધ રહીને પણ આકર્ષે એમ ન લાગે શી ?

બોજન સમાપ્ત થયુ હું અતિધિગુહમાં જાઉં ફોર્સ

બપોરે આરામ કર્યો ચારેકના સુમારે જે મકાનમાં ધૂત આતી હતી ત્યાં ગયો તે વખતે ત્યાં કોઈ ન હતું.

હોનામાં હું એકનો હતો એટલે ધ્યાનમાં મેસી ગયો

થોડી વારે સ્વામીજી પધાર્યા હું તરત જીતો થઈ ગયો અને તેમને મે શ્રદ્ધાપૂર્વક પ્રણામ કર્યો.

તેમણે અત્યંત લાગમીથી પૂછ્યુ 'કેમ મુસા ફરીતો થાક કીતતો કે નહીં ?'

જવાબમાં હાથની એક મુદ્રાથી મે કહ્યુ 'જી હા, તે 'હુ' થઈ ગયો.'

એ સાબળીને સ્વામીજી અડખઠાટ હમી પડ્યા તેમના એ મુકા હારવામાં મને મકાનમાં ગાંધીજીના મુકા હારવનો પ્રાંતધર્મન સંભળાયો

પડી તેમણે મને પૂછ્યુ 'આ મહિનાતુ 'નિઝન' (આનંદાશ્રમની અંગેજીમાં પ્રખટ થતી માસિક પત્રિકા) બેયુ ?'

ના જ મારી નકન નો મુબઈ ગઈ હશે, ને તેથી તે મને મોડી મળશે પણ સ્વામીજી, તમે તમારી એ પત્રિકાતુ નામ બહુ સુંદર રાખ્યુ છે હો.'

કેમ ?

તે નામ વાચના કે સાંભળતા જ ધક્કા વોરી પડેના મારા કાનેજ અભ્યાસકાળ વખતે વાંચેનુ એક વાક્ય વાંચ્યુ હતુ તે વાદ આવી બળ છે ?

હયુ વાક્ય ?

તે વાક્ય એ અંગ્રેજીમાં તેમને કહી જ મળ્યાનુ તેનો બારાઈ કંઈક એવો થાય છે કે ન્યા ભોડા સામે દહિ નથી હોતી ત્યાં ભોડા નાશ પાયે છે પછી મે તેમને પૂછ્યુ તમે કઈ દહિ કે ખેવથી આનંદાશ્રમ સ્થાપ્યો છે સ્વામીજી ?

એક જ દહિ કેળવવા માટે.'

'તે કઈ ?'

ભોડા પોતાની સામે એક દહિ કે ખેવ રાખે કે, બહુ રામનુ છે આ જગત રામનુ છે આ જગત રામનુ છે પ્રત્યેક વસ્તુ રામની છે, પ્રત્યેક વ્યક્તિ રામની છે- હું કયા બાધુ નિષ્ઠ રામરામ્ય છે ?

'પણ એ દહિ કેળવવી કઈ રીતે સ્વામીજી ?'

'રામદાસ તો એક જ રીતે જાણે છે તે બપનપમાં માનતો નથી તે તો રામનામના બપમાં માને છે તે બપમાં રાજકો એક અદ્ભુત જાદુ બેયો છે ?'

'તે બપ કેવો છે સ્વામીજી ?'

‘જય, જય રામ ! જય, જય રામ !!’

સ્વામીજીએ આનંદપૂર્વક અને ઉત્સાહથી મંત્રોચ્ચાર કર્યો.

‘એમ જાપ કરતાં-કરતાં શું થાય છે, સ્વામીજી?’

‘દૂધપાકનો સ્વાદ દૂધપાક ખાવામાં જ છે. તેથી, તમે પોતે જ જાપ કરીને તે જોઈ લેજો ને!’

‘હું પ્રયત્ન કરીશ, સ્વામીજી. પણ માણસનું મન એવું ચંચળ છે—’

‘તે વાંદરું છે. તેથી તેને પકડી રાખવું જોઈએ. નહીં તો તે ઘણો ઉત્પાત કરશે. તેને પકડવાની દોરી એક જ છે, અને તે રામનામનો જાપ.’

‘મન જો શાંત થઈ જાય, સ્વામીજી, તો માણસને ખીજું શું જોઈએ?’

‘પ્રભુકૃપાથી તેનું ઘરે જ. રામદાસને પ્રભુની કૃપામાં અટલ વિશ્વાસ છે.’

‘પણ સ્વામીજી, મન શાંત થવાથી જાપ જ પવાથી વૈરાગ્ય તો નહીં ઉપજે ને?’

‘શાનો વૈરાગ્ય?’

‘તે જગત અને સમૃદ્ધિવનથી લાગીને જંગલમાં રહેવાને તો નહીં ચાહી જાય ને!’

‘પ્રભુ તો સર્વત્ર છે. તેથી એમ માનવું કે, તે જંગલમાં જ સાધકને મળી શકે છે, એ મોટી ભૂલ છે. મન શાંત થવા પછી શું થાય છે તે તમને રામદાસ કહે!’

‘હા હા, હું આભારી થઈશ.’

‘ખ્રિસ્તીઓના ધર્મશાસ્ત્ર—બાયબલ—માં એક બહુ સુંદર વાક્ય છે, તેનો અર્થ આવો થાય છે: “શાંત થાઓ અને (અનુભવથી) જાણી લો કે હું પ્રભુ છું.”’

‘એવો અનુભવ મને થાય તો હું ધન્ય થઈશ.’

‘ઘરે જ, જો તમે પ્રભુની કૃપા પરનો તમારો વિશ્વાસ તમે કદી મોઢાંત નેસો તો.’

‘સ્વામીજી, આજે મને કૃપા શબ્દનો અર્થ બરાબર સમજાયો.’

‘તમે તેનો કેવો અર્થ કાઢ્યો?’

‘મેં મારી બિરબલી તકરીલીમાં કહ્યું—“કર અને પા એટલે કૃપા.”’

‘સ્વામીજી, એવો અસામાન્ય અને પાંડિત્યથી વંચિત અર્થ સાંભળીને પોતાની લાક્ષણિક રીતે હસ્યા.

ત્યાં તો કેટલાંક ભાઈ બહેનો હોલમાં દાખલ થયાં. સૌએ સ્વામીજીને પ્રણામ કર્યાં. ભજનનો કાર્યક્રમ શરૂ થયો. કાનડી ભાષાનાં બે ભજનો ગવાયાં, એક મરાઠી ત્રણ હિન્દીનાં તે મીરાંનાં હતાં. મીરાંના એક ભજનની બેચાર પંક્તિઓ મારા હૈયામાં હજી આજે પણ ઝંબી જી ચુંબે છે—

મુની મેં હરિ આલનકી આવાજ ॥

છોએ ચઢ ચઢ પંચ નિહારુ’,

કૃષ્ણ આવે મહારાજ ॥

મુની મેં હરિ આલનકી આવાજ ॥

ભજનનો કાર્યક્રમ પૂરો થયો. સહુ સ્વામીજીને પ્રણામ કરી હોલમાંથી બહાર જતાં હતાં ત્યાં જ શ્રી માતાજી કૃષ્ણામાર્ગ આવી પહોંચ્યાં. અમે સૌએ તેમને પણ પ્રણામ કર્યાં. સ્વામીજીએ મને બોલાવીને પૂછ્યું: તમે માતાજીને મળ્યા છો?’

‘હા હા, આજે બપોરે રસોડામાં મેં તેમનાં દર્શન કર્યાં હતાં.’

પછી, ક્યારેક ક્યારેક દૂદકા મારતી મારી બિરબલવતિએ ફરી દૂદકા માર્યાં: ‘સ્વામીજી, મને તો રસોડામાં જ માતાજીનાં દર્શન ગમે છે, ત્યાં ખાવાપીવાનું મળે ને?’

મારું કહેવું સાંભળી બધાં ખૂબ હસ્યાં.

મેં ફરી સ્વામીજી અને શ્રી માતાજીને પ્રણામ કરી વિદાય લીધી.

તે રાત્રે આશ્રમથી બળદમાડામાં બેસી શ્રેદ્ધન તરફ જતાં જતાં આજે રરતે હું મીરાંના ભજનની પંક્તિઓ ગળગળતો અને મુંબતો રહ્યો—

મુની મેં હરિ આલનકી આવાજ ॥

છોએ ચઢ ચઢ પંચ નિહારુ’,

કૃષ્ણ આવે મહારાજ ॥

આનંદાશ્રમે મને એવો પંચ નિહાળવાની દરિ ઝેળવવાની ઝેરણા આપી, અને સ્વામીજી તથા શ્રી માતાજીએ મને આશીર્વાદ આપી મારા સાધનામાં ઉત્સાહ અને શાંતિ રેડ્યાં હતાં.

વંદન હબ્બે

આ વખતે આપણા દેશમાં બનેલી વાત કહું છું.

ગિરનારની પરકંભામાં દર વર્ષે હબ્બે લોકો આવે છે તેમ આ વર્ષે પણ આવ્યા હતા. પરકંભાના આગલો દિવસ હતો. દરેક દુકાને લોક માતું નહોતું. મહુ પોતપોતાની તૈયારીમાં પડ્યું હતું. ચાર દિવસની યાત્રા. એટલે જરૂરી વસ્તુ બાંધી લેવી બેઘમ ન?

એક બાઈએ લીડમાં એક દુકાનેથી તેજ લીધું. દુકાનદારે તેને તેર આના પાછા આપ્યા એમ માનીને કે તેણે એક રૂપિયા આપ્યો છે. પેલા બાઈપણ લીડને લાભ શું કામ ચૂકે? તે તેલ અને તેર આના ખીરમાં નાંખીને સરકી ગયો.

પણ મનમાં વિચારોની ધુમરીઓ વળ્યા કરે. હું આ સારું કરી રહ્યો છું? આવા પવિત્ર દિવસોમાં પણ પ્રમાણિક નથી રહી શકાતું? કેટકેટલે દૂરથી અહીં પાપો ધોવા આવ્યો છું કે પાપોના પડ થડાવવા? અને તે પણ ત્રણ આના સારું! ના, ના, બે હું આ પૈસા પાછા ન આપું તો મારી જત્રા નિષ્ફળ જાય. આ બવના ફેરામાં ક્યાં મુધી ફાંફાં મારવા?

પેલા બાઈ દુકાનદાર પાસે ગયો અને રૂપિયા આપતો બોલ્યો.

“માફ કરજે! મારી જત્રાને મારે અબડાવવી નથી. મારાથી બધા બંધે અબડાય. કારણ કે હું હરિજન છું. આ તમારો રૂપિયા. મેં તમને પૈસા નહોતા આપ્યા. આ પૈસા ન આપું તો મારી જત્રા નિષ્ફળ જ જાય ને?”

આમ બોલી તે બાઈ જણે બધા પાપ ખંખેરીને હાલકો કૂચ થઈ ગયો હોય એમ ચાલ્યો ગયો.

આ બાઈ હરિજન છે એમ બ્યારે દુકાનદારે અને બાજુમાં ઊભેલા લોકોએ જાણ્યું ત્યારે આશ્ચર્ય પામ્યા. તેને જતો બેઠો જ રહ્યા અને સહેજે દરેકનું માથું નમી પડ્યું.

—પારસ નાંધા

[૧૪૨]

પ્રહ્લ ચિંતન રૂપ નિર્જન અરણ્યમાં હું રહેવા લાગી.

ત્યાં નિર્ગુણે મારું મન હરી લીધું.

ચિંતન માટે નિર્ગુણ કહણ બતાવાય છે,

પરંતુ મારે માટે એ સહેલું ધર્મ ગયું છે

એનું માધુર્ય લાગવા માડ્યું છે.

એમાં જ રમી ગઈ છું.

એટલી કે, બધે હું નિવૃત્તિ શુરુની જ થઈ ગઈ છું.

નિવૃત્તિનાથની સ્થિતિ જ મારી સ્થિતિ થઈ ગઈ છે.

નિર્ગુણ પરમાત્મા સૃષ્ટિરૂપથી સશુણ સાકાર થયા છે.

એવો અતુલવ કયો.

અર્થાત્ ઇશ્વર સહજ થઈ ગયો,

નિર્ગુણ ચિંતનની આવશ્યકતા સમાપ્ત થઈ ગઈ.

આમ છતાં પણ મનોવિશ્રામ માટે ઘડીબર એમા

ફળકી મારી ઝેસવું હોય, તો જોસો.

૨૦. તું તો મારો, હું તો તારો!

[૧૪૩]

કહે છે કે એક ચાતક હોય છે—

જે મેઘ તરફ મીટ માંડીને જોસે છે

અને મેઘ એને માટે વરસે છે.

અહીં ચાતક જ રહ્યો નથી,

અને ધ્યાન તો લાગી રહ્યું છે.

ચિત્તશૂન્ય નિર્વિકાર નિદિધ્યાસન ચાલે છે.

એને કારણે, પ્રસન્ન થઈને

છેવટે પ્રહ્લરૂપ મેઘે પ્રસન્ન થઈને અમૃતવર્ષા કરી.

જીવને સંજીવન મળ્યું.

જીવ પ્રહ્લ થયો.

પરંતુ મુખ્ય અમરકાર એનાથી સિન્ન જ છે.

જ્ઞાનદેવ કહે છે—

એવી એ અદૈત હાલતમાં પણ

મારું પ્રહ્લદર્શન અને સ્પર્શ ચાલુ જ છે,
આંખો વિના ને હાથ વિના.

[૧૪૪]

પ્રાપ્તગ્ય પામી ચૂક્યો.

જેને જોવાની લગન હતી તેને જોયો

પરંતુ જોતા જ દૃષ્ટિ ખેવાઈ ગઈ.

પછી બાહ્યોથી આલિંગન કરવા લાગ્યો

તો દેહ જ તૂટી પડ્યો.

માયા નિરાશ થઈ

અને ઈશ્વરદર્શનનો પ્રયોગ સમાપ્ત થયો.

સામે શુરુભૂતિ જોવા છે

સાત્ત્વિક ભાવોથી ભરી—

અને શુરુના નામનો ઉદ્ઘોષ કરીને—

જ્ઞાનદેવે શુરુચરણોમાં 'જીવનભાવના સમર્પિત' કરી દીધી.

[૧૪૫]

તું મારો છે અને હું તારો છું.

પ્રીતિની આટલી એકતા હોવાથી

પછી બીજો ભાવ રહેશે કયાં?

વસ્તુતઃ તું અને હું આ ભેદ મૂળમાં છે જ નહીં.

પરંતુ અજ્ઞાનવશ જીવના ધ્યાનમાં નથી આવતું.

એટલા માટે તું જ હું થયો છું આ વિવેકથી

બાજુવું પડે છે.

અને અનેકવિધ માધના કરીને દૃષ્ટિ વાળીને

જીવનું જીવનસ્થાન શોધતાં શોધતાં—

હું જ તું થવું પડે છે.

અને એટલું થવાથી ધ્યાનમાં આવે છે કે આ

બધા ઉપદ્રવ્યાપની જરૂર ન હતી.

[૧૪૬]

પહેલાની પેઠે ભક્તિપૂર્વક ભગવાનની પૂજા કરવા ગયો—

તો હું જ ભગવાન થઈ જોઠો

પૂજાની હદ સુધી પણ ભક્ત અને ભગવાનનું જુદા

પણ ન રહ્યું.

મીઠું સાગરને મળવા ગયું તો તે ધોતે જ સાગર
બની ગયું
હરિ ચરાચરમા ઓગળ્યા અને પૂજા ઓગળે થઈ
એ જ હરિ આત્મસ્વરૂપમા વિનીન થઈ ગયા
એટલે એ પૂજા પણ છુપત થઈ ગઈ
પૂજના લક્ષણો-
આવાહન અને વિસર્જન!
પરંતુ ઓગળવાને કારણે
અને એકાત્મતાને કારણે
આવાહન શક્ય નથી
પૂજાવિધિ સંપન્ન થઈ
મરૂપાવરથા શેષ રહ્યું
કર્મ યોગી કર્મ આચરે છે,
અને કૃત્યાગની સુક્ષિપ્તથી એનાથી અવિષ્ક
રહેવાનો પ્રયત્ન કરે છે
અમારે માટે એ ઝડત જ નથી
કેમકે, અમે દેહથી બિન્ન નથી
બળિમાર્ગમા બાહ્ય સમવાનની બાંધે કરે છે
અને ભગવાન એના પર કૃપા કરીને એને સુક્ષિપ્ત
બાંધે છે
પરંતુ અમારે માટે એ માર્ગ પણ રહ્યો નથી
કેમકે, દેવ, બ્રહ્મા, કૃપા-બધુ અમારામા જ એણે
થયું છે
સાક્ષર વિચારથી ઈશ્વરને અવગ કરીએ
અને એણે ધ્યાન ચિત્તન કરના રહીએ
આ જ્ઞાનમાર્ગની પ્રક્રિયા પણ અમારે માટે
નકામી છે
કેમકે, સોહમ સૂત્ર હાથ વાગી ગયું છે
અને એટલા માટે અલગતાની જરૂર જ રહી નહી
બધા વિચારે અને ચિત્તન અમારામા જ સમાઈ
ગયું
પરંતુ જ્ઞાનદેવ કહે છે-
એવી નિર્શૂંલ અવસ્થામા પણ
મારા મનનું સંશુલ સાકારનું આકર્ષણ તો
હાયમ જ છે

[૧૪]

દૂધના કલ્પેદ્રવ્યમા મવાઈ સ્થિત છે
એટલું જ કે દૂધને ગરમ કરવાથી એ જુદી
દેખાય છે
એ જ રીતે વિશ્વમા બ્રહ્મા બદલે છે
તપશ્ચર્યાથી માધનાથી, એને પ્રકટ કરવાનું
હોય છે
એવી હાલ સુધી જ તમે અમે-સાધકોનું કામ
એ જેમણે કર્યું
એમને બાંહે મનાઈ અવગ કરીને આપવામા
આવી
જેની પ્રતિવાને એટલું દર્શન થયું,
એને એ દૂધ ગરમ કરી
મવાઈ કાઢવાની તથા જરૂર નથી
આપ સંતોની કૃપાથી આ દર્શન મને મળ્યું
સમગ્ર સદ્ગાતૃભૂતિ,
તૃપ્તિઃ । સહજ વાગુ સ્ફુર્તિ
અને નિરંતર વિશ્વપ્રીતિ
એવું મારું જીવન બની ગયું છે
દેહ પર આગ્રા નથી
તો એનાથી બેસ થવાનું કારણ પણ નથી
હવે હું અવગ બીજા જીવો અવગ-એવો આભાસ
કરવા બળે તો પણ સધાશે નહી
જીવનમા ઈશ્વર પ્રવેશી ગયા છે
અને તજજન્ય આનંદ સ્વતઃ જોઈ જ રહ્યા છે

[૧૪]

જીવવાનું દેહને સોંપી સ્વસ્થ રહીએ તો મૃત્યુ
આયોઆપ જ મંત્રી બન્ય છે,
સમુદ્રના પુષ્પાદાને સમુદ્રથી જુદો માન્યો
તો તે કણમા સુકાઈ જવાનો છે
અને સમુદ્રથી જુદો ન પાડીએ એ એ સમુદ્રમયનું
જ છે એ ચિહ્ન તર્કએ-
તો એ કદી નહીં સુકાય
અસંખ્ય છુદ્ધુદાઓ આપતા જ રહેશે
અને સમુદ્ર સુકાવાનો નથી

પ્રથિરના ચરણોમાં જીવભાવ સમર્પણ કરવામાં આવે.

જ્ઞાનદેવ બસ આ એક જ મરણ બણે છે.

૨૧. જ્ઞાનદેવના અંતિમ ઉદ્દગાર

[૧૪૯]

હવે દુનિયાભરમાં નિવૃત્તિનો ધર્મ જાગે

અને સર્વત્ર હરિનામનો ઉત્સાહ રહે

મારી ઇહપર-કર્તવ્ય ભાવના

અને પુરુષાર્થ-પ્રેરણા

દાનમાનાદિ સામાજિક પ્રવૃત્તિઓ,

અને ઇન્દ્રિયોની વિષય સંબંધ વૃત્તિ

બધી ખંડિત થઈ ચૂકી છે.

કેવળ એક નામ-સ્મરણની જ લગન છે.

* * *

સર્વશુરૂપ કલ્પવૃક્ષની છાયામાં

કલ્પના કરવાનું કામ જ રહ્યું નથી.

ભક્તિરૂપ અમૃતના નિત્ય સેવનથી

ચિંતા નષ્ટ થઈ ચૂકી છે.

મન હરિ-પ્રેમરૂપ વૈકુંઠાનંદમાં મગ્ન છે.

દોષ શોધન થતાં

પાપ છૂટવાને કારણે-

હઃખ પણ ભાગી ગયું છે.

* * *

વેદ શાસ્ત્રાદિકોનું રહસ્ય ખુલ્લું થઈ ગયું છે.

કલતઃ આત્મારામનો સંકેત પટ ગયો છે.

પરિણામ-સ્વરૂપ, મોહભલ-રૂપ વાસના,

વાસઓના અનેકવિધ આલંબન,

☆

“માણસ માટે શિક્ષણ છે ત્રણ પ્રકારનું.

એક કરોળિયા જેવું છે, બીજું પક્ષી જેવું છે, ત્રીજું મધમાખી જેવું છે.

કરોળિયો માનવી પોતાની બળ ભ્રમી કરે છે. પક્ષી એમાં બીજને ખેંચે છે અને તેમને

બળમાં પૂરી રાખે છે.

પક્ષી છે એ પોતે પોતાના ગાનમાં જ મસ્ત હોય છે. નથી કોઈને પોતાનું ગાન આપતું.

નથી પોતે કોઈનામાંથી લેતું. બસ, એ તો રહે છે પોતામાં જ મસ્ત.

મધમાખી છે એનું કામ માનવો સમ્રાટ કરવાનું છે. અને એ સમ્રાટમાંથી પોતે છૂટે દાશે

આપે છે. પોતે કંઈ જ રાખતી નથી.

આમ શિક્ષણ ત્રણ પ્રકારનું છે. તમે કયું લેશો?”

—ગુ. મ.

વાસનાઓમાંથી નિર્મોલ્ય થઈ શકનારા આગામી દેહો,

અને સારા હૃદયની બધી ગ્રંથીઓ,

અચાનક તૂટી ગઈ છે.

બુદ્ધિ અને બોધ

બંનેના અનેક જ-મોનો વિયોગ

હવે ખતમ થઈ ગયો છે.

હાથપગમાં નવું ચૈતન્ય આવ્યું છે,

આંખની અંદરની આંખ ખૂલી ગઈ છે.

કિં બહુતા ? હું જ આખ બની ગયો છું.

એટલા માટે બધો સંતોષ જ સંતોષ છે.

દેહનું દિવ્ય પરિવર્તન થયું છે,

બણે અમૃત-કળા જ એમાં કલ્પાર્થ ગઈ છે.

દસે દિશાઓ પહેલાંની પેઠે રિક્ત નથી રહી.

સઘન ભરાઈ ગઈ છે

બધી જ બ્રહ્મરૂપ થઈને

વિજ્ઞાન ક્ષિત થયું છે.

નિવૃત્તિ શુરુની આ કૃપા છે.

એમણે માત્ર અંધત્વ દૂર કયું;

અને એક નવી જીવનવ્યાપી દૃષ્ટિ આપી.

એના આધારે હું જીવ્યો.

આત્મારામ રૂપ રમણિય અંજન આંખમાં પડ્યું.

માયાની ક્રાંસ દૂર થઈ.

નિવૃત્તિનાથે જ્ઞાનદેવને જ્ઞાનગંગામાં સમાધિ

આપી.

હવે એમનો જ ધર્મ જાગે.

અને સર્વત્ર હરિનામનો ઉત્સાહ રહે

તે દિસે કું' ધરમાં પ્રવેશ્યો ત્યારે વાતાવરણુ વિચિત્ર હતું. સમય સાંજનો હતો તેથી પ્રકાશ પરાગા માણુસની મારફ ભાગવાની તૈયારી કરતો હતો અને અધારું પોતાની આત્મીયતા બતાવવા નજીક આવી રહ્યું હતું. રોજ તો ઓરિસેથી આવું ત્યારે દસ વર્ષની નાની બહેન રોહિણી સામી આવીને મારો હાથ ઝાલે ને એની આખા દિવસની કામગીરી કંડી સંભાળાવે.

એ ન હેખાઈ એટલે કું સંધ્યા રસોડા બાળી વળ્યો. બા માલે હાથ ટેકરી ધૂન મને બેઠી હતી. કું આન્યો તેની પછુ લેને ખબર રહી નહિ તે તો દીક પછુ સચડી પર મોડું શાક ફાંચવા માગ્યું હતું એવું જ્ય એને ખ્યાન નડેલું. રોહિણી વિશે પૂછતા પડેલા મે' બાને પ્રસ કંપો:

'બા, આજે તને થયું છે શું ?'

'એ થયતું હતું તે થઈ ગયું હતું શું?' કોઈ દિવસ નહિ ને બાએ આજે જ રોજ કંપો

'તું' વાત માંડીને કહીશ કે. ' મારું વાક્ય પૂરું થાય તે પહેલા જ તે બોલી 'હવે બાઈ રહુ છે શું તે તને કયું ?'

'પછુ રોહિણી કેમ દેખાતી નથી? કંઈ એણે તોરેલ કયું ?'

'મને શું કામ પૂછે છે? રોહિણીને જ પૂછ કે એણે શું પરાક્રમ કયું છે?'

શું બન્યું તે તો કહેતી નથી ને...

'બનવાનું શું હતું? બાબુવાળા દેવની દીકરીએ મારું આપુ રસોડું બલભાગ્યું ?' બાએ વદન બોલ્યું.

'રોહી! આવિત્રીએ!' મારાથી પૂછાઈ ગયું.

'હા, એ સતી સાવિત્રીએ જ તો! તારા દેવ દેવના દારની દીકરી અને રોહિણીના બેનપણી એ જ તો! પછુ આકરને અડવાથી કંઈ આકરણુ થયતું નથી ને નામ રાખવાથી કંઈ સતી યવલુ નથી; આકરણુને અવતાર મેવા તો ડેડેટલાં પ્રુષ્ઠ કરવા પડે!'

'બા, આ જગતમા તારા જેવા ડેડલાક જણે જેઓને જુદા રજૂતા હોય પણ રામના દરગાહમા તો સૌને મરિ એક સરખો જ ગમા છે.'

'તારા જેવા સુધરેલા વિચારના નાસિત્રોએ જ

એમને મરડી માર્યા છે. અને પાછાં એ લોહી પોતાની જાતને દેવ બની નહિ પણ દરિજન કહેવાય છે' શો કળકળા આન્યો છે?'

'બા, મતકુતારાં પણ રામે નીચ ગણતી સનરીનાં એકા બેર ખાધા હતા પછુ આ કળકળમા આપણે એ જીવી મથા અને જાતિભેદ ખાડા.'

બા કંઈક દીધી પડી. એને મારામાં વિશ્વાસ હતો. પણ એ ગયની ખાસ ભક્ત હતી. એટલે મારી દબીમને જવાબ ન આપતી હતા પોતે મારી પાડોશમા રહેવા આવેલા દરિજન જાતિના જાનભાઈની પુત્રી સાવિત્રીને કંઈ અડતી નહિ. પણ આ બનાવ બન્યા પહેલા મે' બાની સાથે દબીનો કરી એટલે સુધી તો સમજતી હતી કે દરિજનને અડવામા કોઈ પાપ નથી. ને મારીમાથી તારા ઈશ્વરે આકરણુ સજન કયું છે એ જ મારીમાથી દરિજનનું પણ સજન થયું છે. એટલે જાનભાઈની દીકરી સાવિત્રીને મારા વાચનખંડ સુધી આવવાની છૂટ હતી.

કાલુ કે મે બા આગળ એની દબીનો કરી હતી કે અમે દોરોયમા ચાપાણી પાંચે કીએ ત્યાં શું બધા મરિ જુદી વ્યવસ્થા લોય છે? ઓરિસમાં પણ દરિજનભાઈ હોય કે બીજા વર્ણના હોય, બધાએ સાથે જ કામ કરવાનું' આ સામર્થ્યને એના દિલમાં ક્યવાટ જરૂર થયો હતો, પણ સુચકમં સમજી, દરિજનને અડવાથી નાંવું' પડે એ મિહાલ એણે વગર બોલ્યે કાઢી નાખ્યો એ કે આમા એની હૃદયપૂર્વકની સંમતિ તો નડેલી જ.

અને તેથી કું કે રોહિણી જમવા બેઠીએ ત્યારે તે અમને રસોઈને અડવા દેતી નહિ. અમે તેના વ્યામદ પણ સેવના નહિ પણ અન્ને એની એ મર્યાદાનો લોપ થયો હતો. જણે એને મન તો અધમંશી શણે એની સીનાશ્પી પવિત્રતાનું અપહરણુ કયું હતું.

મોટી દુરો ના યોનથી વાતાવરણુ ઘણું બન્યું હતું. એટલે મે' ધીરેથી કહ્યું- 'થવાનું હતું તે થઈ ગયું. થયેલું ન-થવાનું બનવાનું નથી. પછી એનો દરખ-રોજ તારા માટે કે કંઈ બને છે એની પાછા ઈશ્વરનો કોઈ દેવ હોય છે. થીવડું તારે તો હવે એ સાવિત્રી અને એના કુટુંબ સાથે વધારે ઘણું એકઠું'.

'એ બધું તને સોધું. એક વાર બને એ મારા

રસોડામાં દાખલ થઈ પથ્થુ હવે અને રસોડામાં દાખલ થવા નહિ દઉં. તારા એ પોઠોની માથેના સળખને લઈને આ વખતે દુઃકર્ષબોલી નથી. 'પથ્થુ' હું વચ્ચે બોલી પડ્યો, 'પથ્થુ બા, દૂધમાં એક વાર સાકર ભળી જાય પછી એને છૂટી પાડવા માગો તો પથ્થુ છૂટી પડી રહે નહિ' અને એ બોલી 'તમે બહેના બધું આનાક લો છો મારે તારી વાત નથી સાંભળવી તારે જેમ કરવું હોય તેમ કરજો મારે તો મારો ધર્મ લેવો મારો ભગવાન બેસો તે હું બની'

તે દિવસે આ વાતનો અત અડી જ આવ્યો. પથ્થુ તે પછીના દિવસોમાં મેં ખાસ ધ્યાન રાખ્યું હતું કે સાવિત્રી અમારે ત્યાં આવતી અરે. રસોડા સુધી પથ્થુ જતી છતાં બાકી બોલતી નહોતી એવું કારણ એનામાં ધીરે ધીરે થતું પરિવર્તન હતું કે સાવિત્રીના શેઠિયો સાથેના સંમેળ હતો, કે બન્ને સરખા ઉમ્મરની સખી એને ભેટા એને બન્નેમાં પોતાની 'દીકરી'ના દર્શન થતા હતા તેથી કે પછી આ પરિવર્તન માટે સાવિત્રીની ચોખ્ખાઈ અને નમ્ર છાત્ર નિર્દોષ રૂપ કારણ જ હતો તે હું ચોક્કસ કહી શકું નહિ. પથ્થુ સાથે સાવિત્રી અમારે ત્યાં રમના-વાતો કરવા આવતી ત્યારે શેઠિયો જે ખાતી તે જ એને મળતું.

વળી આટલા દિવસોમાં મેં એક વાત ખૂબ ધ્યાન પૂર્વક નીહાળી હતી અને તે એ કે, કેલાથે વર્ષોથી આખો દિવસ ખુશ્તી રહેતી પૂજનની ઓરડીને બાહ્યે સાકળ મારતી હતી તે પૂજન કરતી હોય કે ન હોય તો પથ્થુ તેના બારણાને બહારથી કે અંદરથી સાકળ વામેની રહેતી ત્યારે મને થતું બાકી કદાચ વિચારતી હશે કે આહાથુનો ભગવાન જુદો અને હરિજનનો ભગવાન પથ્થુ જુદો! ત્યારે મને બાને કહેવાનું મન થતું બા, ભગવાન તો બધાને માટે એક જ છે જાતભેદ પાડવાનું પાપ માનવીએ કર્યું છે. પથ્થુ ભગવાનના ભેદ પાડીને બેઠું પાપ કરવું નહિ જોઈએ અને એટલે જ ભગવાનના દ્વાર મોર્ડને માટે પથ્થુ બંધ થવા ન જોઈએ.

પથ્થુ મેં બાને આમાંનું કંઈ કંઈ નહોતું, કારણ કે હું એની ધાર્મિક શ્રદ્ધા પર કટકો મારવા ઇચ્છતો નહોતો. ને કે સાવિત્રી ક્યારેક જિજ્ઞાસાવૃત્તિથી શેઠિયોને પૂછી બેસતી. 'આ ઓરડીમાં શું છે?'

શેઠિયો જવાબ વાળતી, 'અમારા ભગવાન.'

ત્યારે હું હસવામાં કહેતો, 'ના, એમાં તો મારી

બાના ભગવાન છે.'

ત્યારે શેઠિયો ચિંતાર્ત નેરતી, 'તમને કંઈ ખબર નથી ભગવાન કંઈ એકવાના ન હોય! સૌના હોય!'

શેઠિયોના જવાબ સામગ્રી સાવિત્રી અગમ્ય આનંદમાં ખેંચાઈ જતી.

આ વાતને બહુ દિવસ પીટ્યા નહિ હોઈને શેઠિયો ટ મધ્યેષ્ઠમાં પગ મારી પડી. તાવે પોતાનું પૂર્વરૂપ પ્રગટ કરતા માંડવું બે દિવસ ચાર દિવસ પાંચ દિવસ તાવ ન જીત્યો. સવાર સાંજ જાનભાઈ અને એમના પત્ની શેઠિયોની ખબર મળી જતા હું સનારે અને રાતે શેઠિયોની સાત્વારમાં મેસતો બાને પથ્થુ સ્નેહથી માડીને અનેક વાતનું ધ્યાન રાખનારું હોનાથી તે આખો સમય શેઠિયોની પામે બેસી શક્તી નહિ ત્યારે સાવિત્રી જ એવી વ્યક્તિ હતી કે જે નિશાએ જવાનું જૂનીને જમવાનું અને સવાનું જૂનીને શેઠિયોની સેનામાં લાગી ગઈ હતી અને એને ઘણું સમજાવી જોઈ, બા પથ્થુ ખૂબ કહેતી તો પથ્થુ તે આટલા પાસેથી ખસતી નહિ. ટાઈ ફોઈ એવી રોગ હોનાથી મેં સાવિત્રીના માનાપને એને સમજાવવા કહ્યું પથ્થુ તેણે ત્યાંથી ખસવાનો નનો જ ભયો. ને કે મેં જાળજી ગમી પહેનેથી જ ડોક્ટર પાસે એને એન્ટીટોક્સિન ઇન્જેક્શન અપાવી દીધું હતું.

એક દિવસ, ડોક્ટરની મનાઈ છતાં બાએ ઉર્મિ વશ થઈને શેઠિયોની બિરિકટ ખાનાની ઇચ્છા પૂરી કરી અને તાવ પરાકાષ્ટાએ પહોંચ્યો. બા સાથે થેર પહોંચ્યો ત્યારે શેઠિયો બેભાન થઈ ને વનારીએ ચડી હતી બરફ સુકનારું ચાનું જ હતું. પથ્થુ બાના હોશકેશ ગીડી ગયા હતા.

હું તુરંત જ ડોક્ટરને બોનાવી લાવ્યો અને તેણે જે કહ્યું તે સાંભળીને તો બધાને પરસેવો છૂટી ગયો. 'રિયાત ગભીર છે ઇશ્વર પર શ્રદ્ધા રાખવા સિવાય હવે કંઈ ઉપાય નથી આજની રાત કાઢી નાખે તો પછી ખાસ વાધો નથી પથ્થુ કંઈ કહી શકાય નહિ.'

ડોક્ટર તો દવા આપીને ગયા તે રાતે કંઈએ આશુ નહિ શેઠિયો જેમ જેમ લગતી જાય તેમ તેમ સાવિત્રીની આખો આસુ સારતી જાય અને એ છોકરીની દવા આવતી હતી મેં ઘણું સમજાવી પથ્થુ એણે ઇશ્વરે આપ્યું નહિ બા અત્યંત મનની પગતી પામે બેઠો હતો અને પથ્થુ અહવાડિવાનો ઉત્તમરો હતો આખો કહ્યું કરતી નહોતી પથ્થુ સાવિત્રી એના રથાન પરથી હતી

નહોળી બ્રાહ્મણ અને હરિજનના જનિબેદ મુલાઈ મયા
હતા સાવિત્રી જન્મતી પશુ અમારે ત્યાં અને સુતી પશુ
અમારે ત્યાં મેં એને મેં તણ વાર સુતા બતા કર્યું પશુ
તે માતી નહિ આખરે બાર વાગ્યા એટલે મેં એને આગ્રહ
કરી ઉઠાડી અને બાળુના ઉમમા લઈ જઈ સુનાડી.

હું ફરી રોહિણી પાસે આ યો એની મેલાન આવ
રથામા કઈ ફેર પડ્યો નહોતો એની લગારી જરા પશુ
ઓઠી થઈ નહોતી અને એ લગારીમા પશુ સાવિત્રીનું
નામ ઘડી વાર મોવતી આ જોઈ સાબળી રહેલું છું ?
એની પ્રતીતિ ખાને થવા માડી હતી

રાતે જ્યોત વાગે હું
દિશાએ જરા જાણ્યો ત્યારે
પગનાં મેં સાવિત્રી સુતી
હતી તે ઉમમા ડોકિયું કયું
તો સાવિત્રી ન મળે મને
હાથ પડી દિવાનખડમા,
વરડામા બધે જ જોઈ
વળે પશુ એના પતો જ
ન વાગે મેં બાને રાત કરી
પશુ રોહિણી કઈ જાનમાં
આવરા માડી હતી એટલે
એનું ચિત્ત મારી વાનમા
પૂરેપૂરું નહોતું તેણે કહ્યું
'કાલ્ય એને ઘેર ગઈ હશે'

મને પશુ એમ લાગ્યું
એટલે હું સાવિત્રીને ઘેર ગયો
જગનનાથને જગાડ્યા અને
વાત કરી સાવિત્રી ત્યાં પશુ
નહોળી જાણે રોહિણીની ચિત્તા ઓઠી હતી તેમા આ
ચિત્તાને વધારે થયો હું, જગનનાથ તથા તમના પત્ની
મારે ઘરે આવ્યા ફરીથી ઘરમા રોધ કરી-પશુ બાઈ
પાછાગઈ અમે શહેરમા તપાસ શરૂ કરી પોલીસને ખબર
આપી પશુ કઈ ન વળ્યું મેં કાગડ પછી વિચારવન્ય
બનીને ઘરે આવ્યા અડી અમને એક મુખદ સમાચાર
મળ્યા રોહિણીએ લગારી બંધ કરી હતી અને તે જાનમા
અડી કપાત્રે આખ મોવતી હતી હું તેમ વેડા સમય
મારે સાવિત્રી ખાનાઈ ગઈ છે એ જ જૂની મળે પશુ
જ્યારે સારે ૭ વાગે રોહિણીના કુબેચી સાવિત્રી

નામનો ખૂબ ધીમે શબ્દ નોકતરી ત્યારે મને ફરીથી
સાવિત્રી પા. આપી

હું જોયો આ પશુ જીવી હું બાથરમ તરફ ગયો
મનમાં શકા ઉઠીતી હતી કદાચ સાવિત્રી કુદરતી
હાજરે જરા જીવી હોવાને અશક્તિને કારણે ત્યાં જ બેસી
પડી હોય તો ?

પશુ હું કઈ તપાસ કરું તે પહેલાં જ, સાવિત્રીની
સુધરતી જતી તમિલનમો એના રામનો આબાર માનના
પૂજની ઓરડીમા મળેલી બાની આનંદ ચીસ સબળાઈ
સ્વામ આમ આન સાવિત્રી તો અહીં પૂજની ઓર

ડીમા છે

આરતી

આરતી અહોનિશા રુદિયામા.

કમલવત તણી વાગે પડા.

ફર હરિના સામાં.

આરતી અહોનિશા રુદિયામાં.

પાંચ પ્રાણના જયે દીપકા,

ટોચે મરત દસામા

આરતી અહોનિશા રુદિયામા.

અળહળ અળહળ અળે અભયી.

ચહુદિશાઓતિધામા.

આરતી અહોનિશા રુદિયામા.

રેવ, અાદલી સરોડ વિનતિ.

નિશ્ચળ કરે સુકામા.

આરતી અહોનિશા રુદિયામાં.

સરોડ

અને હું ત્યાં ગયો ત્યારે
પૂજની ઓરડીમા શું જોઈ
છું ? હરિજન નામને
મધ્યક કરતી સાવિત્રી
રામની મૂર્તિ આગળ
મેસીને ઉપરના નામની
માળા ફેરવે છે એને પૂજ-
વાથી માનમ પડ્યું કે એ
આખી રાત સુતી નથી
પશુ બહી પૂજની ઓર
ડીમા રામનામ જપતી
રહી

ડોકરે ઇશ્વર ખર
આધાર રાખવાનું કહ્યું
હતું તે જ તો તણ
જૂનીને જાણે સારું રહ્યું
હાથ લાગ્યું હોય તેના

રોહિણી તારીબીને જાતી સસ્તી આપી 'એટલા તારી
સાચી સંકિર્તથી જ મારી રોહિણી જીવરી મળે'

ત્યારે જાણના મ દિરમણી કેમકે ઘડ વગાડ્યો
અને બીજા શણે ત્યાં ગયાના લગનની કડી અમારા
કાનેએ સાબળી 'સળ મન વસિરા એક જ રામ'
અને એ હીટી મજાગણા અમે સૌ રોહિણીના પવન
પામે ગયા ત્યારે રોહિણીનું મુખ મલકી રહ્યું હતું

આ બનાવ પડી પૂજની ઓરડીમા દાર મેં કહી
બંધ થયેલા જોવા નથી કારણ કે બાના આમાતા દર
વગળ ખુની જવા હતા

‘વેદાંત-સાધનામાં નિર્વેદ શબ્દ ઘણી વાર આવે છે, એનો અર્થ શો?’

નિર્વેદ શબ્દના અર્થ અનેક છે. સામાન્યપણે આ દુનિયાના વ્યવહારિક જીવનથી જે કંટાળી જાય છે એના અનુભવસાહેબ નિર્વેદ કહે છે. વિષયોપબોગ કરીને ઇન્દ્રિયો ત્યારે નૃત્ત થઈ જાય છે, ઝોઝામાં ઝોઝું વિષયો માટે જે તીવ્ર આકર્ષણ હોય છે તેનો વેગ મંદ પડે છે, ત્યારે એવી મનોવૃત્તિને પણ નિર્વેદ કહે છે. જે થવાનું છે તેને થવા દો, હું એની ચિંતા નહીં કરું, બહુ થયું, હવે તો પારિરિયતિ જે રૂપ ધારણ કરવાની હોય તે કરે, હું એની સાથે લડવા નહીં બેસું—એવી બિનઆમીદી રૂતિને પણ નિર્વેદ કહે છે.

અંતરમુખ થઈને માણસ ત્યારે પોતાના શુભ-દોષોને શોધી શોધીને જુએ છે, ખુદ પોતાને માટે એના મનમાં તુચ્છભાવ જન્મે છે, ત્યારે પણ એને નિર્વેદ કહે છે, હું બહુ જીવ્યો, પણ કહું કાર્મ નહીં, કશું મેળવ્યું નહીં, આખી જિંદગી નકામી ગઈ, લોકો મને જે આદર આપે છે તેનાથી સંતોષ કેમ થાય? હું શારી તુચ્છતા ભારેભારે ભણું છું. અને એટલે સ્તુતિ અને આદરનાં પત્રોના સાંભળતા મનમાં વૈરાગ્ય પેદા થાય છે—ત્યારે એવી મનઃરિયતિને પણ નિર્વેદ કહે છે. ઉત્સાહનો અભાવ, અસંતોષ અને મોહનિરાશ—હૃદયમાં એ ત્રણે વધી જવાથી મનુષ્ય નિર્વેદ પામે છે.

કંઈ મન્યું તો શું ને ન મન્યું તો યે શું? મારા જીવનમાં અતે મનોવૃત્તિમાં મોટો ફરક પડવાનો નથી—એવી તત્ત્વચતા ત્યારે રિચર થાય છે ત્યારે એને પણ નિર્વેદ કહે છે. અત્યંત નિરાશાથી પણ નિર્વેદ જન્મે છે અને અતિ-તૃપ્તિથી પણ નિર્વેદ જન્મે છે. નિર્વેદમાં નિરાશા નથી હોતી પણ ભગિનિરાશ થવાને કારણે કંઈક વિષાદની માત્રા હોય છે.

આ થયો નિર્વેદ શબ્દનો સામાન્ય અર્થ. નિર્વેદનો મૂળ અર્થ છે દુનિયાને એડી-એડી સુધી ઝોળાખ્યા પછી જે અપેક્ષાભંગ થાય છે, અને જેમાંથી દુઃખ અને દૈન્ય નહીં, પરંતુ ઉપશમ અને શાંતિ મનમાં જન્મે છે. જીવન સફળ હોય કે નિષ્ફળ, જીવનમાં એટલોય ચે સાર માન્યો હતો. તે તો એમાં જણાતો નથી, એટલો અનુભવ થવાથી દુનિયા પ્રત્યે જે ઉદાસભાવ, ઘેહું કાઠપપ અને કૈંક

વિષાદ—એ સૌનું મિથન ચિત્તમાં થાય છે તે જ છે સાચો નિર્વેદ. આ સાધનાનો એક સ્થાપી ભાવ છે. એમાંથી જ માણસને સાચી શાંતિ મળે છે, તે દુઃખમુક્ત પણ કેટલી નથી, તેમ દુઃખદાયક પણ હોતી નથી. એનાથી તો પગમ સમાધાન જ પ્રાપ્ત થાય છે અને પોતાને બાજે જે પણ કર્તવ્ય આવે તેનું ઉત્સાહયુક્ત પાલન કરવામાં તેને શક્તિ મળે છે. એટલા માટે કાન્યસર્ચમાં શાંતરસની નિર્વેદ-મૂલિતા સ્વીકારી છે.

‘નિર્વેદસ્થાધિભાવોઽસ્મિત શાંતોઽપિ નવમો રસઃ’

રાજા થયાંતિ સમ્રાટ અશોક અને રાજા ભત્તહરિ, ત્રણેમાં આપણે નિર્વેદની સિદ્ધિ બ્રેઈએ છીએ, અંગ્રેજ કવિ ટેનિસનનો પૌરાણિક રાજા કિંગ ઈશ્વરનું રાજ્ય સ્થાપવાનો આજન્મ પુરુષાર્થ ક્યાં પછી નિર્વેદથી કહે છે, ‘A lesser God has created this world.’ મહાભારત યુદ્ધના અંતમાં સર્વ શત્રુઓના પરાજય પછી ધર્મરાજ શ્રી કૃષ્ણને નિર્વેદથી કહે છે—

‘અધોઽર્ધ અવચાકારૈ ભગવન્ પ્રતિભાતિ મે’

(જે ભગવાન, શ્રી કૃષ્ણ, અમારો વિજય મને તો પરાજય જેવો લાગે છે.) પશ્ચિમનો પ્રાચીન સેનાપતિ પોર્ટુગલે એક યુદ્ધને અતે પ્રયત્ન વિજય મળ્યો, પરંતુ એ યુદ્ધમાં પોર્ટુગલની અર્ધી એના પતન થઈ ગઈ. ત્યારે એ નિર્વેદ સાથે કહે છે કે, મને આવો એક ખીન્ને વિજય મળે તો મારું સત્યાનાશ નીકળી જાય.

નિર્વેદથી જે હૃદય—પરિવર્તન થાય છે તે સ્થાપી હોય છે. એટલે જીવન—પરિવર્તન કરવામાં કંઈપણ પડતી નથી.

નિર્વેદનું પ્રત્યક્ષ દર્શન મેં કહું માથેમાર મન્યમાં, શ્રવણ ભલભલ નામના તિથક્ષેત્રમાં જિંદગી ટેકરીની ટોચ પર. બાહ્યજીવી ગોમટેશ્વરની સુંદર મૂર્તિનાં દર્શન કરતાં જિંદગી ટેકરી પરથી આસપાસનો દર દરનો પ્રદેશ, એમાં અનેક તળાવો અને મનુષ્યના પુરુષાર્થનાં ફળ જેવાં નાનાં મોટાં ગામ અને શહેરો નજરે પડતાં હતાં. અને એની ટેકરી પર વિરાજમાન છે ૬૦ ફૂટ જિંદગી સમગ્રમાણ. સમગ્રમાણ, બાહ્યજીવીની નગન મૂર્તિ. એમના મુખ પર પરમ શાંતિ સાથે સાથે વિષાદની થોડીક છાંય છે.

‘દુનિયાની પામરતા બ્રેઈ લીધી. એને કારણે દર્શનું સેવન પણ ઠીક ઠીક સમય માટે કહું’ અંતમાં ખ્યાલ

આફ્રિકાની લોકકથા

(૧)

એક ખેડૂતની પોતાના બાળકને લઈ રોજ ખેતરે જતી જાળકને જાડને છાંયડે સુઠાડી ખેતરનું કામકાજ કરતી

એક દિવસ રોજના કામ કરાણે બાળકને જાડને છાંયડે સુઠાડી તે પોતાને કામે વળગી થોડી વાર પછી બાળકના રડવાને અસાધ્ય આ યો તરત દોડીને તે બાળક પાસે આવી તો શું જોયું? એક મોટું ગીધ બાળકને પોતાની પાખોળી પ પાગળે શાત કરી રહ્યું હતું બાળક તેની સામે દસી રહ્યું હતું રમી રહ્યું હતું આ દસ્ય જોઈને તે ગભરાઈ ગઈ અને બોલી જી

‘અરે કેટલું ભય કર પછી! મારા બાળકને ખાઈ જશે તો!’ અને તે કાનરું લઈને દોડી પછી જોડી મધુ પોતાનું કામ પૂરું કરીને તે ધરે ગઈ જાય આ વાત જોઈને કરી નહીં

બીજે દિવસે બાળકને જાડ નીચે સુવાડીને કામે વળગી જાય બાળક રાખું કે પાખું કાઢાનું ગીધ આનું ને બાળકને શાત કર્યું? રેલી સ્ત્રી તો આ જોઈને ડહાણું જ ગઈ ને મનમાં વિચારતી રહી

આ ગીધ શું કરતું હતું? ને મારા બાળકને વાચ મારતું નથી પણ પાખું ફેલાવીને હા નાખે છે અને ને આડતા જ બાળક શાત થકે ને તેની સાથે રમે છે

તે બાળક પાસે જોઈ ગઈ તેણે જ પછી જોડી મધુ બાળકને લઈને તે ધરે આવી

ધરે આવતા જ તેણે તેના પતિને આ બે દિવસની આશ્ચર્યજનક ઘટના કહી જાણાવી

આ બે દિવસે ફૂનિયા તો આવી જ હતી અધિકારી અપેક્ષા કરતી જ વ્યર્થ છે એવી ફૂનિયામાં પણ અસાધ્ય સારા પ્રમાણમાં છે પ્રત્યેક જગ જોજા વસો ઉન્નતિશીલ છે જ ટુંબેલી ઉપેક્ષા કરવી એ ગામ નહીં હોવાનું નિષ્કામ ભાગ્યે જ ફૂનિયાને મદદ જ કરતી જોઈએ. ને જરા જેટલી બે ઉન્નતિ કરવામાં આપણે મદદગાર થઈ શકીએ તે તે સતોષનું જ કારણ છે — એવા એવા ભાવ એ મૂર્તિના ચહેરા પરથી સ્પષ્ટ થાય છે મૂર્તિની આખરી આસપાસ મારવા ઉપરના સળખા

તેનો પતિ આ વાત જાણતા તૈયાર થયો નહીં. તે બોલ્યો ‘તું જુદું બોલે છે આણું’ કરી બને જ નહીં’ પત્ની જોઈ રહી

બીજે દિવસે તે બાળકને લઈને ખેતરે ગઈ બાળકને છાંયડે સુવાડીને કામે લાગી બાળક રડતા જ તે બોલી ‘હમણું જ જઈ ને મારા પતિને બોલાવી લાવું તેઓને મારી વાતમાં વિશ્વાસ નથી નજરે જ ખતાવું’

અને તે ધર તરફ દોડી અને પોતાના પતિને બોલાવી લાવી

તેનો પતિ તીવ્ર ક્રમમાં લઈને આ થો. ને જ બને તે જોડા લાવ્યો

થોડી વાર થઈ ને બાળક કરી રડના લાગ્યું જોયું બાળક રડવા લાગ્યું કે તરત ગીધ આનું ને પાખું ફેલાવતું બાળક પાખું જોઈ આ જોતા જ પતિ ખૂન મળા રાઈ ગયો ને તેના પર નિશાન તાડીને તીવ્ર છોડ્યું પણ તે જોયું ગીધ જોડી મધુ ને તીવ્ર બાળકને વાચું — બાળક વીંધાઈ મધુ

ગીધ કે જો જનું હતું બાળકને રોજ શાત કરતું હતું તેને જ મારી નાખવાની આપે છઠ્ઠા બનાવી તેથી ગીધ જોડતા જોડતા ચોન્યું

હા મનુષ્યમાંથી દયા મરી પરવારી કારણ કે તે પોતાના જ બાળકને મારી નાખ્યું છે તારાથી માથુંસો હવે એકબીજાને મારવાની શરૂઆત કરશે

અને આ જ દિવસથી માથુંસો એક બીજાના ખૂન કરતા થયા

અને દોરો પર અને ખાસ કરીને હોડોની કિનાર પર વિરાહની થોડી શ કા દેખાઈ આવે છે શાંતિ સદૃશ્ય કાનૂન અને પ્રશમ સૌની સાથે જ્યારે વિરાહની થોડી છતા મળી જાય છે ત્યારે નિર્વેદને શાંતિભર પ્રગટ થાય છે નિર્વેદ કે ત્યાગી કમના, આસ્તિકતા અને વાસ્તવિકતાનો સાક્ષાત્કાર એના મનમાં જ જન્મે છે નિર્વેદ જ્યારે મનનાની રૂઢીકરણને માટે અત્યંત જરૂરી તરત છે

[‘મગન પ્રભાત’]

આવા હવા બાબુ

નવીન ગાંધી

આશ્રમના બાળકોના શિક્ષણની બાબુ હમેશાં ચીવટ રાખતા અને માનતા કે સર્વાંગીય વિકાસ તો જ થાય જો બાળકને ઉદ્યોગ સાથે કેળવણી અપાય. પાંચમાના સફાઈ, રસોડાનું કામ, ખેતી, સુધારી વગેરે પણ કેળવણીનું એક અંગ છે એમ કોઈ

બાળક ન સ્વીકારે ત્યારે તરત બાબુ કહેતા: 'તમે બધા આશ્રમની એક વિશેષ વાત સમજ્યા હો એમ જણાતું' નથી. ઉદ્યોગો એ પણ કેળવણી છે અને તેથી ખુદ્દિનો અને સાથે સાથે બીજી કેટલીક ઇંદ્રિયોના વિકાસ થાય છે. આનો એવો કોઈ અર્થ ન કરતા કે અક્ષરજ્ઞાનને હું ઉતારી પાડવા માગું છું' અક્ષરજ્ઞાનની કિંમત હું ખરેખર સમજનારો છું. મારા કરતાં તેના વધારે ઉપયોગ કરનારા ઘણા માણસો એકાએક નજરે નહિ ચરે. મારો હેતુ ઉદ્યોગના શિક્ષણને અક્ષરજ્ઞાનની હારોહાર મૂકવાનો છે. આટલી વાત જોયો સમજી લે તેઓ ઉદ્યોગના શિક્ષણને ભોગે અક્ષરજ્ઞાન શીખવાનો લોભ કદિયે નહિ કરે. આવા બાળકોનું અક્ષરજ્ઞાન વધારે દીપી નીકળશે એટલું જ નહિ પણ પ્રજાને એનો વધારે લાભ મળશે. આ વાત ખરેખર સમજી ગયા હશે તો રસોડું ચલાવવામાં પણ તમને ઉત્સાહ રહેશે અને જ્ઞાન પણ મળશે.

બાળકોના સર્વાંગીય વિકાસનું સતત ચિંતન કરનારા બાબુને જ્યારે ખખર પડી કે બાળકો રસોડાના કામની અમૂક જવાબદારી ઉપાડવા તૈયાર થયા છે ત્યારે તેમના આનંદનો પાર ન રહ્યો અને આવા કામમાં પણ શિક્ષણના પાઠો

ઘડનારા બાપુએ તરત નીચેના નિયમો ઘડી બાળકોને આપ્યા.

(૧) ગમે તે થાય કંઈ બગરે કે ફૂટે તો યે મિલજ ન ખોવો, અધીરા ન થવું. ચિંતા ન કરવી પણ કારણ શોધીને તે દૂર કરવું.

(૨) સાથી કામ પૂરું ન કરે કે આજસુ કરે તેથી તેની ઉપર ચીડાવું નહિ પણ તેટલો વધારે બોલે પોતે ઉપાડી લેવો.

(૩) જે કરવું તે પાકું ને બને તેટલું પૂર્ણ કરવું.

(૪) રસોડામાં રમત કદી ન કરવી, એકબીજાને હસતાં પણ ન મારવું.

(૫) કામ વિના ન જ બોલવું એ સારું છે પણ બોલ્યા વિના ન જ રહી શકાય તો બહુ જ ધીમે સાદે નિર્મળ વિનોદ વાર્તા કરવી. પણ ધીમે ધીમે ટવ તો ન જ બોલવાની પાડવી.

(૬) વાતો કરવી જ તો યે કોઈની નિંદાની, એક બીજાની કૂચલીની વાત કદી ન કરવી.

(૭) રસોડામાં બાળકો કેવળ કંઠા-ટાવાણું ધોતિયું પહેરે તો બસ છે, બાળાએ પણ કચ્છ વાળીને બેસવું બેઠ્ઠાએ ને બકીટ બસ છે, ચોદણીની આવશ્યકતા રસોડામાં નથી. આમ કરવાથી લૂગડાંનો બચાવ થાય છે ને દાઝ

વાનો ભય બોલો રહે છે. કોઈએ પહેરણ પહેર્યું હોય તો તેની બાંધ કોણી લગી ચડાવી દેવી.

(૮) છોક્ર આવે તો રૂમાલ મોઢે રાખીને છોક્ર ખાવી કે જેથી થુંકના છાંટા શેમાંયે ન ઊડે. નાક સાફ કરવું હોય તો રૂમાલ વાપરવો. પરીના આવે તો લૂછી નાખવો. રીપાં કશામાં ન જ પડવા દેવાય. આનો અર્થ એ થયો કે બધાંની પાસે રૂમાલ હોવો જ બેઠ્ઠાએ.

(૯) વાસણ વ. લુવાનો રૂમાલ તો રસોડા ખાતે નાખો જ હોય ને તે રોજ સાબુથી ધોવાવો બેઠ્ઠાએ.

(૧૦) રસોડામાં કાંમે કરનારે ખાસ કાળજીથી નખ સાફ રાખવા. વખતો-વખત ઉતારવા છતાં તેમાં મેસ ભરાયો હોય તે સળીની અણીથી કાઢી નાખવો.

(૧૧) રસોઈની કંઈ ચીજ સ્વાદને ખાતર કંઈએ ન ઉપાડવી કે ચાખવી.

(૧૨) શાક વિ. ખારું ફિંદુ છે એ જણવા ખાતર ચાખવું પડે તો તે ચમચા વતી મુખી હોય તે ચાખે ને ચાખીને તરત ચમચો ધોઈ નાખે.

(૧૩) માંદાઓને સારુ કે ખાસ પ્રતવાળા સારુ ખાસ રસોઈ કરવાનું આવે તે બોલકૂપ ન માનતાં તે ઉર્ધ્વ-પૂર્વક તૈયાર કરવું. અનુભવે માલમ પડશે કે બધા કામના વખત જાળવ્યા

હશે તો બોલે લાગશે નહિ.

(૧૪) જે વખત પોતાને હાજર થવાનો હોય તે વખતે જ હાજર થઈ જવું. મિનિટની પણ કિંમત છે એમ જાણવું. તેથી બે મિનિટ વહેલા આવવું મોડા કદી નહિ.

(૧૫) જેનું કામ રસોડામાં નથી તે વાતો કરવા કે અમરતો જોવાને ન જાણે.

(૧૬) રસોડું આખો વખત રવરછ રહેવું જોઈએ. બધી ચીજ પોતપોતાને ઠેકાણે હોવી જોઈએ. જેનું કામ થઈ રહે તે બધું સુધડ મૂકીને જાય.

દરેક નાના મોટાં કામોમાં પણ

શિક્ષણની દૃષ્ટિ રાખી અને બાળકો પાસે રસપૂર્વક મૂકાય એમ બાપુ શિક્ષકો પાસે અપેક્ષા રાખતા અને ધણીવાર ટકાર કરતા કે, 'આવા કામો, આપણે ગીતાને કેટલી અમલમાં મૂકીએ છીએ તે માપવાનું યંત્ર છે.'

હિંદોગો કે આપણા રોજિંદા કામો યંત્રવત્ બની જાય તો શુદ્ધતા ઊભી થવાનો ભય રહે અને તે નકરું વૈતરું બની જાય. આજના આપણા શિક્ષણમાં આ દૃષ્ટિ નહીં કેળવાય તો શાળાઓમાં ચાલતા હિંદોગો યંત્રવત્ બની જશે અને બાળકોને તે બોભરૂપ લાગશે.

શ્રી રામકૃષ્ણની બોધકથા

એક દિવસ શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસને એક ભાઈએ પૂછ્યું: 'સ્વામીજી, મારા નંવા સંસારી માણસને સંસારમાં રહ્યા રહ્યા પણ સંસાર સાગર તરીકે શકવાનો કશો ઉપાય ખરો?'

આ સાંભળીને શ્રી રામકૃષ્ણ બોલ્યા: 'કેમ નહીં? સાધુ સંતોની વાણી સાંભળવી જોઈએ, એકાંતમાં ગેરસાંને પ્રભુ ભજન કરવાં જોઈએ. વિવેકી બનવું જોઈએ. અને ખરાં દિલથી પ્રાર્થના કરવી કે, હે પ્રભુ! મને શ્રદ્ધા અને લાક્ષિત્ય દે.' જો માણસને શ્રદ્ધા હોય તો તેને બધું જ સહજ થઈ જાય છે. શ્રદ્ધા કરતાં બીજી એકેય મોટી વસ્તુ નથી.

પુરાણની કથાઓમાં તો તમે શ્રદ્ધાની પ્રબળ શક્તિ વિશે વાંચ્યું હતો જ. એક કથા છે કે, ભગવાન શ્રી રામચંદ્રજીને લંકા પહોંચવા માટે દરિયા પર સેતુ બાંધવો પડ્યો હતો. પણ હનુમાનજીને રામનામમાં બપૂવં શ્રદ્ધા હતી. તેથી તે તો રામનામ લઈને એક જ છલાંગમાં સમુદ્ર પાર કરી ગયા. એમને સેતુની જરૂર ન રહી.

એક વાર વિભીષણે એક માણસને દરિયા પાર કરવો હતો તેને એક પાંદડાં પર ધીમાનું નામ લખીને તેના કપડાના છેડે બાંધી દાધું અને કહ્યું, 'હવે તું નિરાંતે દરિયા પાર કર. ગજરાતો નહીં. શ્રદ્ધા રાખીને પાણી પર ચાલો જ જા. પણ યાદ રાખજે કે જે પછે તારી શ્રદ્ધા આ બાંધેલાં પાંદડાં પરથી ચુમાવીશ તે જ પછે તું દુબી જઈશ.'

પેલા ભાઈ તો વિભીષણના કલા મુજબ શ્રદ્ધાથી પાણી ઉપર સરેલાઈથી ચાલવા લાગ્યો. અંધત્વે તેને વિચાર આવ્યો. 'લાવને, જરા જોઈ તો ખરો કે વિભીષણે પાંદડાંમાં એવું તે શું લખ્યું છે કે નથી? આમ સહેલાઈથી દરિયા પાર કરી શકું છું?'

ધીરે રહીને કપડાનો છેડો છોડીને પાંદડું બહાર કાઢ્યું અને શું જુલ્ય છે? ગમનું નામ. 'અરે? આ તો રામનું નામ છે! એમાં વિભીષણે શું મોટો અમલાર કર્યો! એ તો હું જે લખી શકું.'

આ વિચાર આવતા જ એની શ્રદ્ધા હચમચી ઊઠી, અને તે સાથે એ માણસ દરિયામાં તરત દુબી ગયો.

"૬૬"

માત્ર રામાયણ વાચનાથી કે સાળજનાથી કર્તન પળે તે એવો ઉપનામી મ્રમ છે કે તેના સંબંધે સંબંધે આપણને નવું ને નવું જાણવાનું મળ્યા જ કરે છે પણ એ જાણીને પ્રસંગ આવે ત્યારે જીવનમાં ન મૂકીએ તો એ જાણ નકામું છે. ટુબકુ હોય તે આપણને ફૂંડતા બચાવે ખૂ, પગ કિનારે ન લઈ જાય એ તો આપણા હાથ પગ દારે તો જ કિનારે જવાય તેમ રામાયણ એ ટુબકુ છે એનું મનન કરીને જીવનમાં ઉતારીએ તો જ તારી શકે રામાયણમાં આપણને ધર્મ કેને કહેવાય અને અધર્મ કેને કહેવાય એ સ્પષ્ટ સમજાયું છે.

ધર્મ એ અતરમાથી જીએ છે એનો એક દર્શનો આપણે તપનપુરમાં ગયા કુષ્ઠજી પચતે એક દિવસ ગોળ પડ્યાં. મોદકામ કરતા નધા મજૂરોએ જે જી લીધો પણ એક છોકરીએ લેવા ના પાડી. ઘણો આમદ કર્યો પણ તેણે ના જ માન્યું કારણ પૂછ્યું તો કહ્યું કે મારી બાએ મહત્ત્વ કશું પ લેતાની ના પાડી છે અને નવાઈ લાગી કે વગર મહેનતનું ત ખવાય એ 16 ધર્મ એને કેણે શીખવ્યો હશે? મને એ માતાને મળવાનું મન થયું અને એક દિવસ પસંગ પચતે એને ઘર ગયો. ગયા ત્યારે માથે આધુ ઓઢીને એ બાઈ એવી હતી અને નેત્રોને એ જીમી ધર્મગર્ભ ને આરંકાર આપ્યો એ વિધવા હતી થોડા વખત પડેલા જ અને જુવાન ધણી અરણ્ય પામ્યા હતાં એ પૂછ્યું ખેતી કરે છે? ત્યારે તેણે કહ્યું હવે નથી કરતી મેં બગડેલા તે વેચી નાખ્યા અને ત્રીસ વીધા જીમી હતી તે એયરમાં મૂકવા મહાજનને

આપી દીધી આ મારી છોકરી છે તે મજૂરીએ જાય છે, અને હું ઘરનું કામ જાણ્યાપાકડા કરું છું. આમ માત્ર મુજરાન ત્યારે છે એ જાણતા છો? રૂપિયા ઉપન્યા. તે મેકને આપા છે અને કહ્યું છે કે મારા ધણીનું કન્યાય યાય તેમ મેકે સારા કામમાં વાપરવો શેઠ બનું બસા છે તેમણે એ રૂપિયા એક વરસ પોતાની પાસે રાખ્યા અને બાજુના એક ગામમાં પાછાં બનું ફૂંડામ હતું ત્યાં ગામ લોકોએ મજૂરી કરી નેપી રા ૫૫૦) મા એક દૂધા અને હવડો બનાવી દીધા છે બાકીના પચાસ અને બીજા બ્યાજના થયા તે મળીને ગામમાં પરમ ચલાવે છે " એ કહ્યું કે તમે એ રકમ તમારા બરજીરોણ્ય માટે રાખી દોન તો? તેણે મારી સામે આંખો ઠગઠગાવતાં કહ્યું " મારો ધણી બનું જુવાન હતો ધણી મહેનત કરીને તમે જળા આપવા હતા એની મહેનતનું અમારાથી કેમ ખવડાવ? ત્યારે આ જીમી એકવી છોકરી માટે રાખી હોત તો? ત્યારે તેણે જાણ્યું આપ્યો છોકરી એનું જીવન સંધને નહિ આવી હોય? " આ જુવાન સાંભળી હું તા આજો જ નમી ગયો અને થયું કે આને કેણે આ શાઓ જણાવ્યા હશે? મેઠા મેઠા તરતવાની કહે વાપ છે તે સાચા કે ખુશામાં પડેલી આ કેળા બાઈ સાચી? કયા આજનો બીજાની મજૂરીનું હડપકરી જતો છતાં ધરિસિન કહેવાતો સમાજ અને કયા અણુઘડ કહેવાતા આ ગામડિયા? એમથી કેણે અણુઘડ? હજુ ખાસ મનમાં મારો ધણી બનું જુવાન હતો એની મજૂરીનું અમારાથી ખવાય? " એ શબ્દો યુજ્યા જ કરે છે

★

મેં ત્યેક સતજનના ધરની આસપાસ નાનકડો બાગ ફોલો જ નેત્રોએ બારણાની સામે ટુલસીના છોડ અનશ્ય હોય અને તેની આસપાસ રમેણી પૂરવા માટે પણ પૂરેપૂરો અવકાશ હોયો જ નેત્રોએ પૂળને માટે નિત્ય થોડા ફૂલ આપી શકે એવા છોડ પણ ધરની અસપાસ હોવા નેત્રોએ અને તે પછી નાના મેઠા નેચાર જણે પણ જે વા નેત્રોએ કુટુંબ નેની જાણમાં બેસી શકે વાર્તાલાપ કરી શકે કહે છે કે આખોના આશરોમને માટે લીલા રંગનું દર્શન અત્યંત જરૂરી છે આપણે જુદી ગયા છીએ કે જાતીય કુનાની સૌમ્ય અને ઉત્કટ સુગમી અનેક માનસિક રોગોને દૂર કરે છે અને નિત્ય-રાત્રિ ખસે છે અને બાળકોના સિદ્ધિ અને સુતાને માટે પણ ઘાસ ફૂલ, પાદડાવાળા છોડોનું કિંમતીય - રમકડાં અને માન્યાખ્યા ગ્રેમ નેત્રોએ જ જરૂરી છે

પણ બાગમાં મૂળ ઉદ્ભવ જ એ છે કે તે પદ્ધતિએ અખડ નોતરણ આપે છે નાના મેઠા પદ્ધતિ અને મત મિત્ર બાગ વિના તમારી જાતે નહીં આવે માથુસ માટે એવો સહવાસ થયું અત્યંત જરૂરી છે એવેક બાગ આકાશમાં ઉડનારા અને માનારા પ્રકૃતિના પૂણેને આમ તથા આપે છે

—કાકા મહેવંકર

ખોટી દિશા

એક વાર વેઈ રાજ્યના રાજ્યએ ચાઓની રાજ્યની હાનતાન પર આક્રમણ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. ચી દ્યાંગ એ વખતે પ્રવાસમાં બહાર હતો પણ જ્યાં એને ચાની જાણ થઈ કે તરત પાછો ફર્યો, અને રાજ્યને મળવા ગયો.

એણે રાજ્યને કહ્યું: 'રાજ્ય! હમણાં પાછા ફરતાં ચાઈહાંગ પર્વત પર મને એક માણસ મળ્યો. એ રથ પર સવાર થઈને ઉત્તર તરફ જતો હતો, એણે મને કહ્યું કે, 'હું છું રાજ્યમાં જાઈ છું.'

મેં એને પૂછ્યું: 'તો પછી તું ઉત્તર દિશાએ કેમ જાય છે?'

એણે ઉત્તર આપ્યો: 'તેથી શું થયું? મારી પાસે સરસ ઘોડો છે.'

'તારી પાસે બહુ સરસ ઘોડો હોય તેથી શું? તું જાય છે તે દિશા જ ખોટી છે.'

'તો એમાં શું થયું? મારી પાસે દણી રૂપિયા છે.'

'એમ પણ હોય-પણ તેથી શું? દિશા જ ખોટી છે.'

'કેઈ વાધો નહીં, મારો સારથિ બહુ હોશિયાર છે.'

મેં કહ્યું કે, 'તારા ઘોડા જેટલા સારા હશે, તારી પાસે જેટલા વધારે રૂપિયા હશે, તારો સારથિ જેટલો કુશળ હશે, તેટલો જ તું છું રાજ્યથી વધારે ને વધારે દૂર જશે.'

✽

પ્યારા બાપુ

વાર્ષિક સવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૧, પરદેશ માટે શિશિંગ ૧૨. સવાજમ મનીઓડરથી કાર્યાલયને સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ આદરે નોંધાય છે. દર માસની બારમી તારીખે અંક પોસ્ટ થાય છે. થોડી નકલો કાચકાગળ પર છપાય છે. તેનું વાર્ષિક સવાજમ દેશમાં આ, પરદેશ માટે શિશિંગ ૧૧, પત્રવ્યવહારમાં આદર નંબર અવસ્ય લખવો.

'પ્યારા બાપુ' કાર્યાલય, રૂપાયતન, જૂનાગઢ

અનુક્રમણિકા ૧૨ જૂન ૧૯૫૬

	૫૪	૫૪
૧ બાપુના પત્રો...	... ગોપીજી ૨	૧૦ સજ્જત બસિયાએક જ રામ • સલિન શામી ૧૫
૨ મરણ માટે જીવન ...	મનભાઈ દેસાઈ ૩	૧૧ આરતી ... 'અગા' ૧૭
૩ ચાચાજીની વાતો ...	વિમળાબહેન ૪	૧૨ નિર્વેદ ... કાકા કાચેવર ૧૮
૪ વિમાન-ચાત્રા અને વેરાજ સાધના ...	ગુ. મ. ૧	૧૩ દયા મરી પરવરી ... પુષ્પા ગોપી ૧૬
૫ બે મુકતક ...	રતિલાલ-અનિલ ૧	૧૪ આવા દના બાપુ ... નરીન ગોપી ૨૦
૬ પેચે જોર રૂપિયે...	'સમાજ સેવક' ૭	૧૫ શ્રી રામકૃષ્ણની બોધકથા ... 'મિન્ડ' ૨૨
૭ સ્વામી રામદાસ સાથે જીવનચાત્રા • મલિકજી ૮		૧૬ કાવ્ય અનુક્રમણિકા ... રવિશંકર મહાપાત્ર ૨૩
૮ વંદન હળે ...	ધીરેન ગોપી ૧૧	૧૭ ખોટી દિશા ... ૨૪
૯ માનદેવ-ચિન્તનિકા ...	વિનોબાજી ૧૨	૧૮ પ્રીત્યુ ... તનમુખ બટ • કવર પેપર ૪

રૂપાયતન પ્રકાશન

જૂનાગઢ

*

આવા હતા બાપુ-૧-૨-૩ દરેકના	૦-૫૦
ગાંધી ગુરુ	૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન	૧-૨૫
અહસાહના બાંદાઓ	૦-૩૭
મસ્તીની પગોમાં ...	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા (છપાય છે)	
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	૧૧
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા	૧૧
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા	૧૧
આવા હતા બાપુ-૪	૧૧

પ્રીત્યુ'

☆

પેલી પેલી પ્રીત્યુ' સમઝું જનુની જનક કેરી
 દીધાં કેહનાં લેણે દાન છ
 બીજી બીજી પ્રીત્યુ' સમઝું ભાંડુ ને ગોઠિયાની
 બાળપણ સ્વરગ સમાન છ — પેલી૦
 ત્રીજી ત્રીજી પ્રીત્યુ' સમઝું વિવાહતાર શુરુની
 પૂજાબ્યા સરસતી પાંચ છ
 ચોથી ચોથી પ્રીત્યુ' સમઝું ઘરની નારીની લેણે
 દીધી સંસારે શીળી છાંચ છ — પેલી૦
 પાંચમી પાંચમી પ્રીત્યુ' સમઝું સફળશુભરણે કેરી
 દરશાવી અનહંદ કેરી વાટ છ
 છઠી પ્રીત્યુ' રે સમઝું દુરીજન કેરી લેણે
 ઘડિયલ ઘણથી રૂઝ ધાટ છ — પેલી૦
 સાતમી પ્રીત્યુ' સમઝું ધરતીમાતાની લેણે
 દીધાં છે અલગજાને હામ છ
 ઈ રે પ્રીત્યુ'થી અદકી પ્રીત્યુ' શ્રીહરિની નેનાં
 કાટિ સૂરજથી જગહજ ધામ છ

વર્ષ ૧૨
જુલાઈ '૫૬
૫

સા
રા
જા
ન

સંપાદક-નવીન . ૭

ગીતાંજલિ : એક અધ્યયન

શુરુદયાલ મલ્લિક

સ્વીન્ડ્રનાથ ટાગોર (૧૮૬૧-૧૯૪૧) 'ગીતાંજલિ' એ નામના ભાવ-વાહી ગીતોના સંગ્રહથી ૧૯૧૩માં નોબેલ પારિતોષિક મેળવી જગતમાં પ્રસિદ્ધ થયા. ૧૦૩ ગીતોમાં શુરુદેવે જે ભક્તિપૂર્ણ ઉદાત્ત ભાવનાઓ પ્રગટ કરી છે તે આજે પણ મનુષ્યને પરમાત્માની પાસે લઈ જઈ શકે છે. જીવનના આદર્શો, આદર્શોની સાધના, સાધનાના પ્રકારો, પ્રભુનું દર્શન, પ્રેમ અને આનંદ-આ બધાં તત્ત્વોને શુરુદેવે સંગીત અને કલા દ્વારા એવી સરસ રીતે વર્ણવ્યાં છે કે તેના રહસ્યનો શાંતિથી વિચાર કરવામાં અપૂર્વ પ્રકાશ અને પ્રેરણા મળે છે. શ્રી શુરુદયાલ મલ્લિકે ગીતાંજલિમાંથી લગભગ વીસેક કાવ્યો ચૂંટી તેનું સુંદર વ્યાખ્યાન કર્યું છે. વ્યાખ્યાનની પદ્ધતિ એટલી બધી સારી છે કે ગહન વિચારો પણ બહુ સરલ બની જાય છે અને વાચકને ગળે બધું તરત જ ઊતરી જાય છે. વિવરણ વાંચ્યા પછી શુરુદેવનું ગીત તરત જ સ્પષ્ટ થાય છે અને અસાધારણ આનંદ આપે છે. મહાકવિઓની કૃતિઓને લોકભોજ્ય બનાવવા માટે આવા પ્રકારની વિવરણ પદ્ધતિ સ્વીકારવાની બહુ જરૂર છે... .. આ પુસ્તક દરેક વ્યક્તિએ ગીતાની માફક રોજ વાંચવા જેવું છે, લગ્ન જેવા શુભ પ્રસંગોમાં મિત્રોને ભેટ આપવા જેવું છે. આજે ભાવનાપ્રધાન સાહિત્યસંસ્કૃતિનાં નીર જ્યારે મુકાતાં જાય છે, ત્યારે શુરુદેવની પ્રસાદી માનવસમાજને ચમ્પાડવામાં આવે છે એ આપણું સદ્ભાગ્ય છે. મનોહર મુદ્રણ માટે પ્રકાશકને પણ ધન્યવાદ આપવો ઘટે છે. દરેક પુસ્તકાલય આ પુસ્તક વસાવે અને આપણાં બાઈબલનો તેનો લાભ લે.

—પુસ્તકાલય : મે, ૧૯૫૪

કિંમત ૧-૨૫ દલાલ અર્ધ માફ

રૂપાયતન પ્રકાશન : જૂનાગઢ

ધાર્મિક

ઉદ્દેશાત્મનાત્માનમ

૧૧ ૧૨ [૧૨ - જુલાઈ - ૧૯૫૬] અંક ૫ મે

અત્યારનું વાયુમંડળ અનીનિમય
બની ગયું છે એ તો આપણે બેઠું
રાકીએ છાએ. એવી સ્થિતિમાં
મૂકેલા એ જ મુવર્ણ માર્ગ છે.

—ગાંધીજી

(ગાંધીજી અને ગુરુદેવની જ્ઞાનપ્રાપ્તિનું બહુશીલન કર્યું માસિક)

બાપુના પત્રો

તમારા માથાથી કાગળ માટે આભાર. જે ભાગવાન પંડિતોને જ મળી શકતા હોય તો એ મહા કરુણ કહેવાય એ તમારી વાત સાચી છે. મારી લાગણી તમારી ધોબણની સાથે મળતી આવે છે.

એક વખત ઇશ્વરની શોધમાં બધા વૈજ્ઞાનિકો નીકળી પડ્યા હતા. વાત એવી છે કે એ વૈજ્ઞાનિકો હિન્દુસ્તાનમાં આવ્યા. ત્યાં એમને બ્રાહ્મણના ઘરમાં કે રાજાઓના મહેલમાં ઇશ્વર જડ્યો નહીં; પણ એક અસ્પૃશ્યની પડીમાં જડ્યો. તેથી જ ઇશ્વરને હું કહું છું કે મને અસ્પૃશ્ય બનાવ. પચાસ વરસની પરીક્ષા પછી અસ્પૃશ્ય બનવાને હું ચોખ્ખો છું અને તેથી મને આનંદ આનંદ થઈ રહ્યો છે.

* * *

..... ઇશ્વરનાં દર્શન આંખથી નથી થતાં. ઇશ્વરને શરીર નથી એટલે તેના દર્શન શ્રદ્ધાથી જ થાય છે. આપણને જ્યારે હૃદયમાં કોઈ પણ ભતના વિકારી વિચાર ન થાય કોઈ પણ પ્રકારનો ભય ન રહે અને નિત્ય પ્રસન્નતા રહે તો એ સૂચવે છે કે હૃદયમાં ભાગવાન વાસ કરે છે. એ ત્યાં હાંમેશાં છે જ પણ આપણે તેને જોતા નથી કેમ કે આપણામાં શ્રદ્ધા નથી અને તેથી અનેક ભતતાં સંકટો ભોગવીએ છીએ. ખરી શ્રદ્ધા આવ્યા પછી બહારથી લાગતાં સંકટો પણ એવી જોને શ્રદ્ધા છે તેને નથી લાગતાં.

* * *

..... ઇશ્વર નિરાકાર છે. માણસ તેના ભાત-ભાતના આકારો કલ્પે છે; એટલે રામનામને સ્વરૂપે તમારે ઇશ્વરનું દર્શન કરવું હોય તો સહુથી

પ્રથમ તમારા અંતરમાં હાંડા ઊતરી આત્મનિરીક્ષણ કરવું જોઈએ. તમારે તમારા પોતાના દોષ હજાર ગણા મોટા કરીને જોતાં અને તમારા પડોશીના દોષ માંડી વાળતાં શીખવું જોઈએ. સાચી પ્રગતિનો એ જ એક રસ્તો છે બીજો નથી...

* * *

.... તમારા કાર્યનું તાત્કાલિક પરિણામ ભલે કોઈ જ ભોવામાં ન આવે તેથી લવકેશ પણ નિરાશા ન થવી જોઈએ. શુભ હેતુથી નિઃસ્વાર્થ-પણે અને ઇશ્વરપ્રેરણા બુદ્ધિથી કરેલી સેવા કદી નિષ્ફળ નથી જતી, એવો વિશ્વાસ રાખીને આપણે તો એક ધ્યાન ધર્મ લીધેલા કામને વળગી રહેવું જોઈએ. શુભ કાર્યોમાં ઘણી વેળા માણને પોતાનું આપું છોડવું પડે છે, અને પરિણામ તો એની પછીના જ જુએ છે, એવું પણ બનેલું આપણે જોઈએ છીએ.

* * *

.. ઇશ્વરની પ્રાર્થના ગમે તે નામે કાંય કરવાની રીત હૃદયથી પ્રાર્થના કરવામાં છે. હૃદયની પ્રાર્થના શીખવાના માર્ગ મેવાધર્મ છે. આ યુગમાં જે હિન્દુ અત્યંતની સેવા હૃદયથી કરે છે તે શુદ્ધ પ્રાર્થના કરે છે. હિન્દુ તેમ જ હિન્દુસ્તાનના બીજા વિધર્મી કાળોને અર્ધ તે હૃદય પૂર્વક દેવિયોચવાવે છે. તે પણ સેવાધર્મ આવડે છે અને હૃદયની પ્રાર્થના કરે છે. —આપ

એક નાર સામે દરિયાને કાંઠે થોડા સાધકો સત્ સંગ કરી રહ્યા હતા સત્સંગ એટલે સંયત્ની સાથે સંગ એક સાધકને અન્ય સાધક સાથેનો લાગા સમય સુધીનો સત્યનો સંગ વિરહના દર્શન દ્વારાજ થાય છે તેવી સાધકોએ દરિયાકાંઠે પસંદ કરી હતો કેમકે તે અત્યંત જીવનના પ્રવાહનું એક પ્રતિક છે પ્રથમ તો સાધકો મૌનમાં મેદા મૌનમાં સામરત્ય મેળવેલા કાંઈ સંયે અધ્યાના અને ને પવન ચતો તે સાધકોના કન્યા 'આમ' એવું યુગ્મન કરતો હતો તે સામળતાનામળતા તેમનો ખાસ ખજૂ 'આમ' પગી કરે છે એવું તેમને લાગ્યું એવામાં એક સાધકને ગાવાની પ્રેરણા સર્ધ તેમજે એક ગીત ગાયુ —

જ કે, અપને આપડે પલ્યાના ||
જમડો પુ' તો કામ કરે હૈ,
અપને આપ ઠે બી પલ્યાના ||
સાથ તો હં તેરે બીતર બાઈ
જુ તલ્લર ઔર ચ્યાના ||
જમ તાનસે હોયે તેરી પલ્યાના,
ઉસમે હી તેરી શાન

ગીત પૂરું થયું પણ સાધકો હજીયે યૌનની અત્તીમાં ઝમન હતા અચાનક એક સાધકે પૂછ્યું 'પોતાને પડે ચાનવો એટલે શું ?'

એક ખીજ સાધકે જવાબ આપ્યા હકીકતમાં આપણે પોતે શું છીએ એ જાણુ ત'

'તે કઈ અધર નથી— પડેના સાધકે પ્રત્યુત્તરમાં કહ્યું— 'કેમ કે આપણે જાણુ એ છીએ કે આપણે માણસ છીએ'

પણ માણસ એટલે શું ? એક ત્રીજ સાધકે પૂછ્યું ?
'માણસ એટલે માણસ એક માણા સાધકે જરા ચીડાઈને કહ્યું— જલા મણમ એટલી ચ તમને ખબર નથી ?'

'જો ખબર હોત તો બાર્ડ કુ આ ક્રમ જ શું કામ પૂછતો મારી જિતિયા અને વાસનાઓ કેટલીએ વાર પશુ જેની હોય છે નેથી મને કેઈ વખતે એવી શકા થાય છે કે હું માણસ છું ખરો ?'

તમે એવું રાનિરીક્ષણ કરી શકો છો તે પછુ સાડું

છે ? એક પાંચમે સાધકે પોહ્યો— 'કાલુ કે માણસોમાં કેટલાક એવા છે જેમને પશુતા અને માનવતા વચ્ચે રિવેક કરવાનું નથી ચૂગ્યું તેઓ તો એમ જ રચીકારી લે છે કે પશુતા કે પશુત્વ માણસાઈનું જ એક અંગ છે, જેનાથી કોઈ દિવસ છૂટકારો થવાનો નથી તેથી જ તો તેઓ એવી જિતિઓ અને વાસનાઓને પોષ્યા જ કરે છે

'અને એટલા માટે જ તો પોતાને પિતાનવ નો અદેસ માણસને આપવામાં આવે છે'

'પણ શું કેઈ કેઈ વાર—' એક સાતમા સાધકે પૂછ્યું— 'પ્રત્યેકને કેઈ શુભેચ્છા વ્યક્ત કરવાનું અથવા કશું શુભ કરવાનું મન નથી થતું ?'

તે તો થાય જ છે !' કેઈકે બોલી ગઈ

તા શુ મન બે પ્રકારનું હોય છે ! કેઈ વખતે તે માણસને પશુત્વ તરફ બેવી જાય છે તો કેઈ વાર ફક્ત તરફ સર્ધ જાય છે' પડે ! સાધકે કહ્યું

તે જ તો સમજાવું નથી મન તો આપણને અનેક દિરિમા દેરી જાય છે તે તો સાચે જ આપણને ન્યાયે છે મહારી વાદરને કુમકૂમી વગાડીને ન્યાયતો પોષ તેમ' જવાબમાં ખીજ સાધકે કહ્યું

તથી જ તો મનનો નાશ કરવા માટે સાધના કરવી પડે !'

પણ મન જ નહી રહે તો માણસ ક્યા રહેશે ? તમા પણ નાશ થઈ જમે કાગ્યુ કે માણસ તો મનનું પુતળું છે ?

તેથી જ તો મનની ઉપરની અવરથામાં તેનાથી પર જવું પડશે તે ઉચ્ચ ભૂમિકાએ રહીને મન જેટલા અને જેવા પુણ્યા બનાવશે તેમને જર્ધ સર્ધિયું, અને તમાથી નિર્લપિત રહી રજીશું ?

'એટલે કે, આપણે એક સાક્ષીકરે ને બધું બની રહ્યું છે તેને જોઈએ ?'

'હા'

'પણ સાક્ષી તો તે જ ચર્ધ શકે ને ક્ષય નથી પામતો અને તેથી સ સારની બધી નાશવત વસ્તુઓ અને ધન નાઓને જોઈ રહે છે'

'તેથી મારા જીવદોશમાં 'સાક્ષી'નો અર્થ મે એવો કર્યો છે કે સ+અક્ષયી, અર્થાત જેનો ક્ષય

નથી થતો તે.'

'તો શું આપણામાં કાંઈ અડચણ તરત રહેતું છે?'

'હા, અને તેને શોધવું અને પિછાનવું તે જ તો પોતાની પિછાન છે.'

'અને જે અડચણ હોય છે તે પૂર્ણ હોય છે.' કાંઈએ ઉમેર્યું.

'તે તો છે જ તો. એક મહંતેએ કહ્યું છે કે, તે (પ્રશ્ન) પૂર્ણ છે આ (માણસ) પૂર્ણ છે.'

'એવું ન્ને હોય તો આ પૂર્ણતા જે આપણામાં રહી છે તેવું જ્ઞાન આપણને કેમ સહેલાઈથી નથી થતું?'

'કારણ કે, અને એ પૂર્ણતા પર એક આવરણ ચૂંથી લીધું છે.'

'તો આજના આપણા આ વાર્તાલાપનો સાર ફક્ત એટલો જ કે, મનથી સુક્તિ મેળવવાની સાધના કરતા રહીએ?'

'ત્યાર પછી સાધકો ફરી મૌનમાં બેઠા, તેઓ થોડો સમય એમ બેઠા હશે કે ત્યાં હમણાં સુધી સાધકોથી થોડે દૂર રેતીમાં રમતાં બે ચાર બાળેકો આવી પકોચ્યાં અને મોટેથી કહેવા લાગ્યા: 'બાપુ, બાપુ! હવે ચાલો બહુ મોડું થઈ ગયું છે. નહિતર મેઘાં બા વરશે.'

અને સાધકો મૌનમાંથી ઊઠ્યા. બાળકો સાથે સૌ પોતપોતાના ઘર ભણી વળ્યા.

એ ઘટનાને બીજે દિવસે સાધકો રહેતા હતા તે શહેરમાંના એક લતામાં વહેલી સવારે એક પ્રભાતફેરી નીકળી. તેમાં લાગ લેનારાં: 'શ્રી રમણાય નમઃ', 'શ્રી રમણાય નમઃ' મંત્રોના ગદ્યર સ્વરે જાણ જપતા પસાર થતાં હતા.

મંડળીમાંના એક સાધક તે શૈરીમાં નહેતા હતા. તેમણે એ મંત્રધ્વનિ સાંભળી પોતાની પત્નીને પૂછ્યું: 'આજે આ પ્રભાતફેરી શૈરી નીકળી છે?'

સ્રીએ કહ્યું: 'આપણા પાડોશમાં રમણિકાજીને છે ને, તે કહેતાં હતાં કે, આજે તેમના ગુરુદેવનો જન્મ-દિવસ છે. તે અંગે આ પ્રભાતફેરી નીકળી છે.'

'તેમના ગુરુદેવ વળી કોણ?'

'મહર્ષિ રમણ.'

'પણ, મેં તો તેમનું નામ આજ પહેલાં કદી સાંભળ્યું નથી.'

'તો, આજે સાંજે તેમના જન્મદિવસ નિમિત્તે શહેરમાં સભા ભરાવાની છે તેમાં જાઓ. ત્યાં તમને રમ-

ણિકાજીનેના ગુરુદેવ મહર્ષિ સંબંધમાં ઘણું ઘણું બહુવા મળશે.'

'તે બરાબર છે—' સાધકે કહ્યું—'આજે ઓક્સિડી પરવારી ડું સીધો સભામાં જઈશ. તેથી મને ઘરે આવનાં જરા મોડું થશે.'

'તોંધો નહીં—' સ્રીએ કહ્યું—'પણ મારી એક શરત છે, ત્યાં તમે જે કંઈ સાંભળો તેનો સાર તમારે મને જરૂર જ કહેવો.'

'બલે!'

સાંજ પડી. સાધક સભામાં બેઠા છે. ત્યાં બીજા સેંકડો શ્રોતાઓ પણ બેઠા છે. કાર્યક્રમ હજી શરૂ નથી થયો, સભાપતિની રાહ બેવાય છે દરમ્યાન શ્રોતાઓના મનરંજન માટે રેકડું વાગી રહી છે અને ગીતના મુશ હવામાં રેલાર્ડ રણા છે. પણ બ્યાં સભાપતિનું આગમન થયું કે તરત રેકડું વાગતી બંધ પડી, સભાપતિ તેમના સ્થાને બેઠા. સભાનો કાર્યક્રમ શરૂ થયો. પ્રથમ એક અહેને ભાવબીના સ્વરે એક ભજન ગાવું શરૂ કર્યું—

મૈં દેહન હું? મૈં દેહન હું?

મૈં કયા ભનું, મૈં દેહન હું॥

મૈં તો ઈક નાદાન હું,

મૈં તો ઈક નાદાન હું॥

મમ્મ દેહ હું મેરે દિલમેં બસતા,

એ મૂળે સુપકે-સુપકે કહતા:

મૈં સત્-ચિત્-અનંદ હું,

મૈં સત્-ચિત્-અનંદ હું॥

ગીત પૂરું થતાં એક બાઈએ મહર્ષિ રમણની જીવનરેખા ટૂંકમાં કહી. પછી મહર્ષિના આશ્રમમાં રહેના એક સાધક બાઈએ સાધનાનો ચર્મ સમજાવતાં કહ્યું:

'અમારા ગુરુદેવનો આશ્રમ અરણ્યાવલમ્બની તળે-ટીમાં છે. તે અમારા ગુરુદેવના આત્માનું એક પ્રતિક છે. અરણ્યાવલમ્બ એટલે પ્રકાશનો પહાડ. અમારા ગુરુદેવ સાચો જ પ્રકાશના એક પહાડ જ છે. પણ તેમાં ત્રે કહેતા કે ત્રયેક વ્યક્તિ પણ પ્રકાશનો અંકે પૂજ છે. પણ તેની પ્રતીતિ જે પોનાના અધકારનું આવરણ ફરે કરી છે એ તેને જ યાચ છે. આપણે રાતદિવસ રેટલા અધકારમાં જોતપ્રોત રહીએ છીએ! આપણે તે સારી પેઠે જાણીએ પણ છીએ અધકારમાં જોતપ્રોત રહેવાથી જ તો આપણું જીવન અધકારમય બની ગયું છે. એ અધકારમાંથી, આપણી અંદર જે પરમ પ્રકાશ છે તે તરફ

જવાનો, તેને જોવાનો માગે કાલો જ પડશે

‘તે કેવી રીતે આત્મ વિચાર દ્વારા આત્મ વિચાર એટલે જે વિચાર આપણને આત્મજોઈ પરિચય કરાવે તે

‘એવો પરિચય સાધવા અમારા ગુરુદેવે એક બીજ મન રીખ-યો છે તે છે એક પ્રજ્ઞાના રૂપમાં— ‘હુ કોણ છું ?’ એ પ્રશ્ન પ્રત્યેક સાધકે સાધનાના મૌનમાં અમુક સમય સુધી પૂછવો જ જોઈએ તે ઉપરાંત પણ દિવસ દરમિયાનની જુદી જુદી પ્રવૃત્તિઓમાં પણ જ્યારે આપણે સૌકાયેના કોઈએ પ્રજ્ઞા કોઈએ ત્યારે પણ વચ્ચે વચ્ચે એ પ્રશ્ન તેમણે પોતાને પૂછવો જ જોઈએ દશાન રૂપે આપણે જ્યારે વખત જોઈએ કોઈની સાત સાલગતા કોઈએ ત્યારે તેમની કોઈ બાબત વાત બંધ જ ગમી નહીં ત્યારે તરત જ તમે પોતાને મનમાં કોઈ ન જાણે એમ પૂછો ‘આ વાત-બાબત કોને ગમી ? હુ કોણ છું ?’ પછી પોતાનું કામ કે વાત ચાલ કરી લો મનને જ્યાં જ્યાં જાય તેમ જ્યાં જ્યાં ન કરો એવી રીતે બીજા સ જોશમાં પણ એ પ્રશ્ન પોતાને પૂછવાની રેખ પાડે.

‘એવો એભ્યાસ કરતા કરતા તમને અદરથી અમુક સમય પછી કાગલા માડશે કે હુ કેવળ શરીર નથી મારે કેવળ ભાવના જ નથી મારે કેવળ મન જ નથી મારે કેવળ શુદ્ધિ જ નથી મારે કેવળ હૃદય જ નથી—તો હુ કોણ છું ?’ કોઈ કોઈ વાર તમને તેનું જ્ઞાન-જ્ઞાન થશે તમારું વ્યક્તિત્વ જેને તમે ‘હુ’ કહીને જોળાવો છો ત એક કાં નેનું છે અર્થાત્ તેના એક પડ પછી બીજું પડ, બીજા નીચે ત્રીજું પડ છે— એવા અનેક પડ કે પડ દામો છે તેથી એ- એવો હુ હોવો જોઈએ જેમાં આ અનેક ‘હુ’ સમાઈ જાય છે અને તે છતાં તે તે મુકાથી પર, નિર્લિપ્ત પણ છે એવી રીતે એક સર્વ-આપણે ‘હુ’ ની તમને નિત્ય જાણી થશે.

‘પછી અનુભવ પછી તમને પ્રતીત થશે કે જેમ આ જાણી મને થાય છે તેમ જ મને એક અદ્ભુત જ્ઞાન હતો પણ અનુભવ થાય છે એવી રીતે તમે મૂળે સત સિદ્ધિ આનંદ છો એવો વિશ્વાસ તમને થશે એ વિશ્વાસની હૃદય મન ભાવના અને શરીર પર પણ છાપ પડે છે તેથી તેમજ પણ પોતપોતાના વ્યક્તિત્વને અકુશમાં રાખે છે

‘પણ, આ બધું અનુભવના માટે મૌનમાં બેસવું એ અગત્યનું ને આવશ્યક પણ છે ખરેખરા ખરેખરા જન-જનના વિચારો આવશે પણ તેને આ રવા લો અવગત

એ જાનતમાં એક વાતનો ખાસ અવશ્યક રાખવો કે, એમાં કોઈ વિચારને વળગી ન રહેવું સામાન્યપણે કોઈ સારા વિચારને કે કોઈ સારી રમૂતિને માણસ વળગવા છાંછે છે, અને જે વિચાર કે રમૂતિથી દુઃખ થતું હોય તેને દૂર ફેંકી દેવા છાંછે છે પણ મનની રાજાના તેને ચોટી રહેવાનો છે એક દરિયો મન ચમળ છે અને બીજી દરિયો ચોટી રહેવા છાંછે છે તેથી જે વિચારો હૃદયને તેની તરફ કૂકત જાય જ, એમ કરતા કરતા દર જે વિચારો વચ્ચે એક કાટ દેખાશે તે કાટ પર પોતાના જ્ઞાનને કેન્દ્રિત કરવું તે કાટ અથવા અવગતમાં કોઈ વિચાર તો હોતો જ નથી, તેથી તેના પર જ્ઞાન કેન્દ્રિત કરવાથી માણસના મનની અદર એક જાતનું ધોખરા પણ કે આવીપણ આવી જાય છે તેમાં આત્મા સંપૂર્ણ પણે આવીને વાસ કરે છે પછી આત્માનો જે સ્વભાવ છે તેની ખબર પડે છે અને પોતાના અસ્તિત્વને સતત અનુભવવું તેમાં ચેતવતા રહેવું, અને એવી ચેતનામાં આનંદમાં રહેવાનો અને તેથી એવી રીતે આત્મ વિચાર કરવા કરતા, પ્રજ્ઞાની રૂપથી, ગુરુની રૂપથી સાધકને તે હરીકૃતમાં કોઈ છે તેની પ્રતીતિ જન્મે છે, ‘હુ કોણ છું’ આ પ્રશ્નનો જવાબ તેને મળી જાય છે— ‘હુ સર્વ સિદ્ધિ આનંદ છું’ ત્યારે તેનામાં અચ્છાદ્યનમનું એક પ્રકાર કિરણ પ્રવેશી જાય છે અને બધું પ્રકાશમય કરી દે છે આત્મવચાસીએ પોતાનું બાણ્ય સમાપ્ત કર્યું પછી તેમણે એક ધૂન ચર કરી અને સમામાન્ય ધણુઓએ તે ઝીલી—

જય શ્રી રમણાય !
જય શ્રી રમણાય !
જય અરુણાચલમ !
જય શ્રી રમણમ !
જય શ્રી રમણમ !
જય સત સિદ્ધિ આનંદમ !
જય શ્રી રમણાય !
જય ગુરુદેવ રમણાય !

ધૂન પૂરી થતા જ બધા બીડા અને મદર્ષિની ઊગિ સામે જહાપૂર્વક નમસ્કાર કરીને તેમની સામે નેહન ગુરુદેવ સાક્ષાત સામે હોય તેમ દોનમથી બહાર નીકળ્યા

આપણે સાધક મિત્ર એક જાનની મુખાવરમાં લે રહેલો જગતનું નૈવાર હતું તેથી હાથ મો ધોઈને તે સોહામાં જમનાના પાટલા પર બેઠા તેમની પત્નીએ પ્રેમથી આવાનું પીરસ્યું તે ધીરે ધીરે ખાવા લાગ્યા

તેમનું મન કયાંય બીજે હતું, એમ તેમની પત્નીને લાગ્યું,
કેમકે, તેઓ સામાન્યપણે ખાતી વખતે વાતચીત કરતા
પણ આજે તો મૂંગા મૂંગા ખાતા હતા. તેથી તેણે પૂછ્યું:
‘આજે કેમ સાવ મૂંગા થઈ ગયા છો?’

‘એમ જ, ખાસ કંઈ નથી.’

‘સાવ એવું’ તે હોય? તમારે મને ન કહેવું હોય તો
ન હો, પણ હા, આજે સલામાં શું સાંભળી આવ્યા
તે મને કહેશો કે નહીં?’

‘જરૂર. ને કે, ખાસ કંઈ કહેવાનું નથી. મહર્ષિની
ધ્યાન-પદ્ધતિ વિશે તેમના એક આશ્રમવાસીએ સારો
પ્રકાશ નાખ્યો.’

‘તે પદ્ધતિ કેવી છે? સહેલી હોય તો હું પણ જરા
તેના અભ્યાસ કરું.’

‘તે લાગે છે સહેલી, પણ જ્યાં સુધી હું તેનું જ્ઞાન ન
નેઉં ત્યાં સુધી કેમ કહી શકું કે, તેના અભ્યાસથી એટલું
બધું થાય છે, જે આશ્રમવાસીએ કહ્યું છે.’

‘શું થાય છે?’

‘પ્રત્યેક સાધકને પ્રતીતિ થાય છે કે, તે સત્ ચિત્-
આનંદ છે.

‘એટલે?’

‘તે આત્મા છે. ઉપર ઉપરથી જે દેખાય છે—શરીર,
મન, શુદ્ધિ, હૃદય, ભાવના—તેનાથી તે પર છે.’

‘પણ મહર્ષિની ધ્યાન પદ્ધતિ કેવી છે, તેની તો
તમે વાત જ નથી કરતા!’

‘તે પદ્ધતિ એવી છે કે, વારંવાર પોતાને પૂછવાનું:
“હું કોણ છું?” જવાબ માટે ઉતાવળ ન કરવી, અને
કોઈ જાતની ઈન્તેજારી પણ નહીં. એક દિવસ, પ્રુષ-
બજે સત્યની ઝાંખી થશે.’

‘તે સત્ય કેવું?’

‘માણસનો આત્મા પ્રજુના મહાન આત્માનો
અંશ છે.’

‘પ્રજુનો આત્મા કયાં છે?’

‘તે સત્-ચિત્-આનંદ છે.’

‘તો, શું જીવનમાં દુઃખ, શોક, મૃત્યુ જેવું કંઈ
નથી.’

‘આત્મા માટે તેની કોઈ દરતી નથી.’

‘તો પછી આપણને પીડા કેમ થાય છે? તેનું
કારણ શું?’

‘આપણે આત્મામાં નથી વસતા તે; શરીર, મન
વિગેરેમાં દુખેલા રહીએ છીએ તે.’

‘તો તે બધાંમાંથી મુક્તિ મેળવવા માટે આ ધ્યાન
પદ્ધતિ મહર્ષિએ સૂચવી છે?’

‘હા.’

‘તો આવતી કાલથી આપણે તેના અભ્યાસ-પ્રયોગો
શરૂ કરી દઈએ તો કેવું?’

‘બહુ સારું! મને તો તે ખૂબ જ ગમશે.’

સાધકે ભોજન પૂરું કર્યું બહાર જઈ પુરથીમા
બેઠા અને આકાશ તરફ નેઘ લાગ્યા. સત્ની શાંતિમાં
તે મગ્ન થઈ ગયા મોનના જગતમાં તારાઓનું સંગીન
સાક્ષાત્તા હતા—

વહ હૈ, વહ હૈ, વહ હૈ ॥

વહ સત્ હૈ,

વહ ચિત્ હૈ,

વહ આનંદ હૈ.

વહ સત્-ચિત્-આનંદ હૈ.

વહ હૈ વહ હૈ, વહ હૈ ॥

સંસ્કૃતિની રક્ષા

સર તેજબહાદુર સમ્રાને કોઈએ દુઃખિત મને સવાલ પૂછ્યો, ‘સર સાહેબ, અમે સાંભળ્યું છે કે તમે તમારી
દીકરીને પર્શિયન ભાષા શિખાડાવી રહ્યા છો, તમને ડર નથી લાગતો કે કુટુંબની સંસ્કૃતિ આથી ભદ્ર થઈ જશે?’

સર તેજ બહાદુરે જરા પણ શેલ અનુભવ્યા વગર જવાબ આપ્યો. “મારી વાત તો પછી વિચારશું, પણ મેં
સાંભળ્યું છે કે તમે તમારી દીકરીને ફ્રેન્ચ શિખાડાવી રહ્યા છો. શું તમારા કુટુંબની સંસ્કૃતિ અદ્ય નહીં થાય!
પર્શિયન ભાષા થોડી ઘણી તો સંસ્કૃતની બહેન છે. શું ફ્રેન્ચ સાહિત્ય ભારતીય સંસ્કૃતિનું પોષક છે અને પર્શિયન
સાહિત્ય પ્રતિકૂળ છે?”

સંવાદ આગળ ન વધી શક્યો.

ગાંધીજીના મુખે જ સાલળેલો એક કિસ્સો હોવ યાદ આવ્યો. જેવો યાદ રહ્યો છે તેવો જ મારા શબ્દોમા આપુ છું.

દક્ષિણ આફ્રિકાની વાત છે એક દિવસ એક ગોરા સંજ્ઞન ગાંધીજીને મળવા આવ્યા અને કહેવા નાચ્યા —

“મિસ્ટર ગાંધી, હું આપનો એક પ્રશ્ન સક છું કેઈ પણ દિવસ આપની પાસે આવીને આ પની સ્તુતિ મેં કરી નથી પણ આજ મુખી આપને માટે મારા મનમા અસીમ ભક્તિ હતી તે હવે નથી રહી એ જ કહેવા આવ્યો છું”

“ગાંધીજી ખૂબ ધ્યાનથી સાલળવા લાગ્યા તે સંજ્ઞને પોતાના મનની વાત સ્પષ્ટ કરી —

“મિસ્ટર ગાંધી, હું આપને એક અધ્યાત્મ પુરુષ માનતો આવ્યો છું મારો અભિપ્રાય છે કે જેના જીવનમા શુદ્ધ અધ્યાત્મ છે હોક તેનો સ્વી કાર લાગ્યે જ કરે. ગેરસમજ (જન) તો એને માટે હોવાની જ ભોઈએ અને તે એકએ અટ્ટેલો પોતાના માર્ગનું આક્રમણ કરશે આજ મુખી આપની એવી જ સ્થિતિ હતી પણ હવે ભેઉ છે કે હોક આપની કદર કરવા લાગ્યા છે સમાજ આપની વાત માનવા લાગ્યો છે આપને અનુ યાથી પણ મળવા લાગ્યા છે

“તેથી હું અનુમાન કરુ છું કે આપની પાસે હવે શુદ્ધ સત્ય નથી રહ્યું તેમા વ્યવહારની કેટ લીક વાતો આવી ગઈ આપની સત્યનિષ્ઠામા પણ સફળતા મળવાની વૃત્તિનું મિલન થયું હશે દીન અને હુનિયાનું મત મિલન નથી થતું મનુ

ધ્યની વાત માનવાને સમાજ તૈયાર પણ નથી થઈ શકતો ગમે તે હો, આપને સફળતા ભવે મળે, પણ મારી આદર ભક્તિ હવે ઓછી થઈ ગઈ છે આ વાત આપને કહ્યા વગર મારાથી ન રહેવાયું”

જીવનનું અને તેના રહસ્યનું ચિંતન કરવા વાળા હોક કેવું કેવું વિચારે છે એનો એક નમૂનો ખતાનવાની દૃષ્ટિથી ગાંધીજીએ ઉપરનો કિસ્સો સંજ્ઞાઓએ હતો એ સંજ્ઞનનું નામ પણ ગાંધી જીએ આપ્યું હતું પણ તે હું ભૂલી ગયો છું

અધ્યાત્મના ક્ષેત્રમા પણ મનુષ્યની વિચાર શક્તિ યાત્રિક ઢગની બની શકે છે, એટલો યોધ કાઢીને મેં આ કિસ્સો મારા મનમા રહેવા દીધો હતો. આજે જ્યારે એને યાદ કરું છું ત્યારે નજ રની સામે તે ચિત્ર ખડું ધાય છે, જ્યારે જેની સેવા ગાંધીજીએ એકનિષ્ઠાથી અને અળ ક કરી તે તેમની વાત માનવા તૈયાર ન હતા આખી જિંદગી ગાંધીજીના મુખેથી અહિક્ષાનો યોધપાક સાલળીને પણ હિંદુ મુસલમાન બને દેશના લાગવા પાડવા તૈયાર થઈ ગયા અને લાગવા પડ્યા પછી પરસ્પર હત્યાનું અર્થવિહીન ઘોર ક્રમ કરી શક્યા અને છેવટે દિવસોમા ગાંધીજી એટલા એકાકી થઈ ગયા કે તેમના જીવનભરના સાથીઓ પણ તેમની વાતો માનવાને તૈયાર ન હોતા ગાંધીજીમા આવા અતિમ દિવસો ભોયા પછી દક્ષિણ આફ્રિકાનો તે ગોરા ઈસાઈ જરૂર આ ખ્યાન પર પહોંચ્યો હશે કે ગાંધીજી કુસ પર ચઢવાવાળા ઈશુનો જ આધુનિક અવતાર છે

[મગન પ્રભાત

૪

મદદમાણ્યનો દાવો મેં કરી કબો નથી તમારા સૌના ભોયે જ હું એક સામાન્ય માણસ છું અને વધારમા તમારા કરતા ધણે નમયો છું મારી તરફેણમાં ગણાવી શકાય એનો તમારી વચ્ચે મેં મારી વચ્ચેનો એક ફરક છે સજ્જ છે કે ઈશ્વર વિશેની મારી અદા તમારી મદદમા કરતા વધારે દુર હોય

—ગાંધીજી

જેમ કેઈ શ્રદ્ધાળુ યાત્રી હરદ્વારમાં કુંભમેળા સમયે ગંગા સ્નાનાર્થે કે નારીકમાં સિંહરથના મેળા સમયે ગોદાવરી તીર્થ કરવા ભાવનાથી ભય છે. એવી ભાવનાથી પ્રેરાર્થ ગાંધી મેળામાં ભેરીઆવરમાં તાપી તીર્થે આવ્યો છું. જેમ તીર્થ જતાએ નીકળેલા યાત્રી પોતાના પાપ ધોવા ને પુણ્ય કમાવા અંખતો હોય છે તેમ અહીં હું એક જમાનામાં ગાંધીજીનો વરસો સુધી અંતવાસી રહેવા છતાં સત્ય કે અહિંસાનું જે પાથેય જીવનમાં સંતોષ થાય તે રીતે પચાવી શક્યો નથી તે આપ જ્ઞેવા શ્રમજીવી સાધકોના સાલિધ્યમાં રહી પ્રાપ્ત કરવા મારી મથામણ છે.

બાપુ પાસે રહીને ધણું શીખ્યો છું. પણ તે શીખ જીવનમાં ઉતારતાં અણીને ટાકણે સરી પડું છું. આવી અનન્યતા જીવનમાં દિનપ્રતિદિન ઓસરતી જાય તે માટે આજે પૂ. બાપુજીના શ્રદ્ધાંતિને મારા જીવનના પ્રસંગો તાળું કરી તમારા સમક્ષ વર્ણવી સહચિંતન કરવું ઉચિત સમજું છું.

૧૯૨૦માં અસહકારના આંદોલન સમયે યુનિવર્સિટીના સમાજશાસ્ત્રના વિદ્યાર્થી તરીકે સંશોધન અર્થે શિષ્યવૃત્તિ મળતી હતી તે હોડી હું ગાંધીજીને મળ્યો. બાપુએ મને સહભાષ્યે અપનાવ્યો ને સાબરમતી આશ્રમમાં રાષ્ટ્રીય શાળાના નાનકડા શિક્ષકથી જીવનની શરૂઆત કરી. ૧૯૩૦માં દાંડી કૂચ સત્યાગ્રહ આશ્રમમાંથી ગાંધીજીએ શરૂ કરી ત્યારે હું આશ્રમમાં વ્યવસ્થાપક પદે પહોંચી ગયો હતો.

આ દાયકામાં મારું જીવનનું ધડતર થયું. એ સમયના નાના મોટા બાપુ સાથેના બધા પ્રસંગો અત્યારે ન વર્ણવતાં જે પ્રસંગોની છાપ મારા જીવનમાંથી આજે પણ ખૂંસારી નથી અને જે પ્રસંગોથી આશ્રમ મતોનું મહત્વ હું સમજ્યો છું તે તાળુ કરવાં યોગ્ય લાગે છે.

હું ઉલ્લા પચીસ વરસથી સૌરાષ્ટ્રમાં હરિજન સેવક તરીકે કામ કરું છું તેના પહેલો પાઠ અને પહેલેજ દિવસે ગાંધીજીએ આશ્રમમાં આડકતરી રીતે આ રીતે રાણાવ્યો.

સાબરમતી આશ્રમમાં સંયુક્ત સ્ત્રીઓમાં પ્રેરિસર બજાણી રશિયાના પ્રવસેથી નવાજ આવેલા, શ્રી બદ-રુલ-યંગ હીડીયાના મદદનીશ તંત્રી, દાડુ ને અહીંથી

હિંદ કેવું બરબાદ થઈ રહ્યું છે, તેના સમર્થ વિવેચક- અને હું હૃદયકુંજની પડથાર પર સાંજે જમતાં જમતાં અંગ્રેજીમાં દેશ પરદેશની મલકની ચોવટ કરતાં દ્વામરકરી કરતા હતા. અમારા સામે ઉત્તર ગૂજરાતના ગામડામાંથી બે વણકરો બેઠા હતા. અમે પાટલા પર બેઠા હતા. આ વણકરો જમીન પર નીચે બેસી જમતા હતા ત્યાં ગાંધીજી હાથ મેં ઘોઈ અમારા આગળથી પસાર થતાં મને કહે, “કેમ છગનલાલ ખીચડી ભાવે છે ?” મેં હાથ કઢી ડોકું ધુણાવ્યું. ત્યારે તે બાપુ મોઢું મલકાવતાં મલકાવતાં અંદરના ઓરડામાં ચાલ્યા ગયા.

પણ ખીજે દિવસે સવારે ૪ વાગ્યાની પ્રાર્થના પૂરી થઈ ને બાપુ પ્રવચન શરૂ કરતી વખતે પહેલાં જ પૂછ્યું કે, “છગનલાલ બેપી અહીં છે ?” મેં હાજરી પૂરાવી ને બાપુનો વાકપ્રવાહ શરૂ થયો.

‘સમૂહ ભોજનમાં ભાગ લેનાર દરેક વ્યક્તિએ જાં તો ભોજન સમયે બધાની સગવડ ને શાંતિ માટે ભ્રોન જાળવવું નોઈએ અને વાતો કરવાની હોય તો વાતો એવી કરવી નોઈએ કે જેમાં વધારે જમનારા સપૂર્વક ભાગ લઈ બળી શકે. ગર્ભ કાસે, તમે બધા બંજીયાઓ અંગ્રેજીમાં અલક મલકની વાતો કરતા ટો ને તમારી સામે બેઠેલા હરિજનો કેઈ ગમાર છે એમ ભણી તેની સામુયે ન જુઓ. તમે પાટલે બેસો ને હરિજન વણકરો નીચે બેસે આ બેદભાવ આપણા આશ્રમ જીવનને બંધ બેસતો નથી.’

આવી મતલબનું ગાંધીજીનું પ્રવચન રહ વાસ પડેલાં મેં સંભળ્યું છે. પણ તે મીઠા કપોથ જીવનમાં ત્યારથી મોંસરવો ભીતરી મયો છે.

અને હરિજન સામે કેવી રીતે બજોલાઓએ વર્તવું નોઈએ તે સમજી શક્યો છું.

આશ્રમમાં અરપૂષ્પતા નિવારણનો અહિંસાનો જે પદોનો પાઠ શીખ્યો તે પરથી ગાંધીજીએ સૌરાષ્ટ્રની માત્ર કરી ત્યારે હરિજન સેવક તરીકે કામ કરવાનું બળ મેળવી શક્યો.

પણ આમ છટા છટા પ્રસંગો ટાંકવાને બદલે એકાદ મતના ઉદાહરણ બાપુના જીવનમાં મેં જોયા તે નોંધાવી યોગ્ય ક્રમ જળવર્ધક શક્યો.

અહિંસા - અહિંસાનું જ્યાં સત્યાગ્રહ જામે ત્યાં પેર લગાવવાના વિકલ ધર્મ જન છે એના અભિપ્રાયો પર ગાંધીજી પ્રત્યક્ષે આશ્રમમાં કરતા નહિ પણ મેં બાપુજીને આશ્રમની યોજનામાં મરજી પધારી પડે ન વાહ્યાની કવાકોના કનાક સુતી બાન પૂર્વક સેવા કરતા નેવ્યા છે આશ્રમની સમગ્ર પ્રથના વખતે બાપુજી પહેલી પર સર્વ ચહેનો હોય તે જતા પણ અવરણના વિના ખ ખેરી નાખતા આશ્રમવાસીઓએ જોયે ન છે આશ્રમ માથી નાની મોળ ચોરી કરનાર બારાઓને પકડીને બાપુ પાસે રજૂ કરવામાં આવતા તેમને સમજાવીને બચાડતા મેં નજરો નજર જોવા છે રક્તચિત્તથી પીડાતા પરચુરે દાંતીના ધા પોતા તો મારા જેવા ધણીએ જોવા છે આશ્રમમાં મારી દીકરીને સખત માતા નીકળ્યા હતા ત્યારે બાપુને છોકરાઓની શારીરિક શુભાસ કરના આશ્રમ વાસીઓએ નીહાળે ન બાપુને શ્રેમ નાના છોકરાથી માઠી કાઈ અમલમાં આગતુક મરેજાન પર એક જ પ્રકારનો વરસતો આશ્રમવાસી રોજ એ જોના યરનાડા જેવમાં ફેરીને વીછી કરડે પણ હેર બાપુએ અગ્રેા મુશીને ઉતારેમ એ તો હવે સૌ કોઈ બાપુ છે આશ્રમમાં મિત્રિસજ પત્નીના મુત્રુ બાદ પોતાના કેથી પતરમના પુત્ર પુત્રીને લઈ આવે ન આ બાળકોને પોતાના નીક રાઓની પેઠે આશ્રમની જોના ઉઠેરની ધર્મ ગઈ જતી

નેપાળમાં એક વીર યુરખા દનમદુરગિરિએ બહે નોની રક્ષા માટે મૃત્યુને અપનાવ્યું તેનું કુટુંબ સામર મતી આશ્રમમાં બધાની સારે એક કુટુંબીજનતરીકે બચી ગયું હતું આવા પ્રમ ગા રોજ દા જીવનમાં બનના હોવાથી ૧૯૩૦ માં આશ્રમની બહેનો પે તાના બાળકોને આશ્રમમાં રાખી દારુ નિરોધની મરજીમાં પૂ. બાની સરકારી તમે મારી નીકળીને જેલાસને મ દિરની જત્રા સમાન ગણી શકી હતી

સત્ય - આશ્રમ રાષ્ટ્રીય શાળામાં રાષ્ટ્રીય સત્યાગ્રહ દરમિયાન વિદ્યાર્થીઓ ને રિહ્મો ગળા અખડ રેટિયો આપના હતા સામાન્ય રીતે આ દિવસોમાં બધા બાઈ બહેનો ઓછામાં ઓછા આઠ કલાક તો કાંતણ ચક્ર કરતા હતા આવા તારની તોલણીમાં કેટલાક વિદ્યાર્થીઓએ ઈરાદા પૂર્વક સરસાઈ દાખરવા માટે બોટો પધારે તાર લખાવા છે એવી બાપુને ખાતરી થતા બાપુ અલ્પ ત દુ ખી થયા હતા અને આશ્રમના વિદ્યાર્થીઓના અલ્પ માટે મોવડી તરીકે પોતે જાગ્યાન છે એમ જાહેર કરી સાન

અપવાસ કરી હતા આ શુદ્ધિ સત્યાગ્રહ દરમિયાન આશ્રમ ને શાળામાં ઘણીએ ગુટિયો પ્રસિદ્ધ ધર્મ અને માતા પરણ્યા નેવા પ્રણુ કમકાના લાગેલ હોતો

ગાંધીજી રોજ ૧૧૦ તાર તે દિવસોમાં કાંતના હતા મેહા રેટિયા પર બાપુ રોજ મધોરે જામીને તે રાત્રે સુતા પડેલા કાંતના હતા ૧૬૦ તાર ગણના ને મેં ચાર તાર જોઈયા હોય તો ફરી માગ રેટિયા પર મારી પાટવી પર બેઠી ચક્ર પૂરો કરતા હતા એ મેં સાક્ષાત અનુ જ ગુ છે

આશ્રમવાસી નાની હોય કે મોટા પડી આશ્રમના વ્યવસ્થાપક હોય કે પૂ. બા હોય તેમની નાનકડી જેટલી જૂન ધર્મ અર્ધ હોય હિસાબમાં રૂપિયા મે રૂપિયાની અનિ ધમિતના ધર્મ હોય તો બાપુ છુટાવના નહિ એટલું જ નહિ પણ સત્યમેવજયતે એ સત્યનો જ જળ થાય છે એમ સમજી બહેર જાપામાં પોતાની જુઓનો એકરાર કરતા હતા

એથી અને આશ્રમવાસીઓ ઘણી વાર કહેના હતા કે સુર્વ પાસે રહેવા જતા માયુસ બગીને બરમ ધર્મ જળ છે હરથી તેની ઉખાથી માણસ જીવ ત રહી શકે છે તેમ બાપુના સાન્નિધ્યમાં રહેનારે તો અસિધારા પર ઠકવું પડે તેમ સતત જીવન રહેવું પડતું હતું

૧૯૨૧ માં મેં મેંસની વિષયવિચારીથી સમિતિમાં પાત્ર મેળવવાથી હાજર રહી યકષો હતો પણ મેંડા કિત્તના સમિતિના પ્રણે વિષયવિચારીથી સમિતિમાં બાય લેના બોટા પાસના ઉપયોગ કરી તેની જાહેરાત નાજીવનમાં કરી મેંસનીઓને બાપુએ જામન કરી હતા

અરતેય - બાપુને ને મોર્ધ માનવત્રો દારિ કારકેટો બેટ દક્ષિણ આફ્રિકામાં મળ્યા હતા તે તો ત્યાં જ હરરાજ કરી સા દૈનિક કાર્યોમાં એ રૂકમને ઉપયોગ થકો હતો એ તો જળ બહેર છે પણ આશ્રમમાં અરતેય નવ પાળ વાનુ છે તે તો એક વખત વધેરી સવારે બાપુ સાથે કુ આશ્રમના બનરથાપક હતો ત્યારે ફરતા ફરતા મને કહે ના લાગ્યા કે આશ્રમના બોપડામાં આને નેાધ કરી લેન્ને કે મારા મરજી પછી મારી અસત ચાલકીની એકે એક વસ્તુ આશ્રમમાં જતી બોઈએ પણ વસ્તુત બાપુ પાસે ધડિયાળ, કોઈન્ટન પેન કે બે ચાર પ ચિયા સિવાય કાઈ ચીએ જ નહોતી

બાપુને ને પુરતો બેટ તરીકે યળના તે કાગળ પૂર્વક આશ્રમની લાવજેરીથી જ્યાં ધર્મ જતા

ગાંધીજી પાસે લાલ પેન્સિલ ચરવડા જેલમાં વપરાતાં વપરાતાં ત્રણેક ઈંચ જેટલી ટ્યુકડી રહી હતી તે ગાંધીજીએ 'પર્ણકુટી' માં રહેવા ગયા બાદ, ચરવડા જેલમાં મારી પાસેથી શોધાવી મેળવી હતી.

પગ ધોવા માટે નાનો પથરા જોવાઈ ગયો હતો તે ગાંધીજીએ મનુ પાસે નેઆખલીમાં જોતાવી મેળવ્યો હતો. ચાર આંગળનો રૂમાલ આડેઅવળો ચર્ધ જાય તો તે શોધી કાઢવા માટે પ્યારેલાલ પર ધૂંઆપૂઆ ચતાં મેં નેયા છે.

જમનાલાલજીની માતૃશ્રી હાથે કાંતીને ખાદીની ચાદર વાપરતા હતા તે ગાંધીજીને જેટ મળેલ તે ગાદર વરસો સુધી કાળજીપૂર્વક વાપરતા હતા.

લાખો રૂપિયાનો વહીવટ કરનાર ગાંધીજી પાર્શ્વપાર્શ્વે નો હિસાબ રાખતા અને પોતે દરિદ્રનારાયણના સેવક છે એ સાથે રહેનારા રોજ અનુભવતા.

બ્રહ્મચર્ય : - આશ્રમમાં ગાંધીજીએ પોતાના પુત્ર રામદાસ, પૌત્રી રામી બહેન, ઈશ્વાર સાહેબની પુત્રી શક્તીમા, અમીનાબહેનના લગ્નવિધિ સાદાઈથી ઉત્તેર્યા હતા. પણ આશ્રમવાસીઓની સાધના બ્રહ્મચારી બનવાની હતી.

આશ્રમમાં આશ્રમની શાળામાં એટાં હોકરા હોકરાઓના જતીલ સભ્ય શુદ્ધ નથી રહી શક્યા એમ ગાંધીજીને ખાતરી થતાં ૭ અપવાસ કર્યા હતા.

ગાંધીજી બ્રહ્મચર્ય પાલન વિષે વ્યાખ્યાન કે ઉપદેશ આશ્રમમાં ભાગ્યે જ આપતા પણ આશ્રમની રહેણી કરણી આખા દિવસની એવી કટ્ટર નિયમોથી બાંધી દીધી હતી કે સામાન્ય રીતે માણસ જન્યુત રહી શકતા હતા.

આશ્રમમાં કાકાસાહેબ કાલેલકર, મગનલાલબાઈ ગાંધી, કિશોરલાલભાઈ મશાલાલા સખતી રહેતાં હોવાં છતાં તેમનું દાંપત્ય જીવન બ્રહ્મચારીને ધડાકા અને તેવું હતું. વિનોબાજી, બાળકોબાજી, છોટલાલજી, સુરેન્દ્રજી જેવા નૈદિક બ્રહ્મચારીઓ આશ્રમ વતના રખેવાળ બની ગયા હતા.

આશ્રમમાં કે શાળામાં રહેનાર હોકરા હોકરી ભાઈ બહેન જ ગણાય. ગુરુકુળમાં રહેનાર એક ખીખ સાથે પરણી

ન શકે એવી પરંપરા અંધાર્ ગઈ હતી.

આ જમનામાં વિદ્યાપીઠમાં એક અત્યાપક પોતાના વર્ગમાં બણ્ણી એક બાળા સાથે લગ્નધર્મીની નેડાયા તૈયાર થઈ ગયા છે એ ગાંધીજીએ કુળપતિ તરીકે સાંભળ્યું ત્યારે તેઓ વચમાં પડી આ વ્યવહાર અતીતિમુત્રક ગણાય એમ જાહેર કર્યું હતું. અધ્યાપકને ગૃહરાત વિદ્યાપીઠ છોડવી પડી હતી.

આવા બનાવો વચ્ચે રહેવાથી આશ્રમીઓ વ્રતપાલનમાં સ્થેજે કડક રહી શકતા હતા.

અસંપ્રાપ્ત : - ૧૯૨૯ માં ગાંધીજી એક વરસ લગતાર આશ્રમમાં રહ્યા હતા ત્યારે આશ્રમવાસીઓ વિષે એક નિયમ કરવામાં આવ્યો હતો કે ને ત્રણ જૂથ આશ્રમવાસીના હાથે થાય તો પોતાની મેજે આશ્રમથી, ઉલ્લોગમંદિરમાથી રજા લઈ શકિત મેળવે.

સમૂહ પ્રાર્થના, સમૂહ ભોજન, સમૂહ કેતાઈ થયના કામમાં લશ્કરી તાલીમ પામી મિનિટે મિનિટ સમયસર કાર્યક્રમમાં હાજર રહેવાનું હતું.

આ તો બાહ્ય નિયમો થયા. જો આશ્રમવાસી પામે અગત પૈસા હોય તે પૈસા આશ્રમમાં જમા કરવાના હતા. આ નિયમને આધારે જમનલાલભાઈ ગાંધી પામે દરિદ્ર આફ્રિકાની કમાઈ હતી તે આશ્રમમાં જમા કર્યા. નરેન્દ્રભાઈ પાસે વીમા પોલીસી હતી તે પેટ્રોલ અપ કરી તેના નાણાં તથા મરિયુદેનને દુર્ગાનદેનના દારૂના આશ્રમની તિજોરીમાં જમા થયા.

તે વખતે આશ્રમવાસીઓને મંચુક્ત રસોડે જમવાનું હતું તે વ્યક્તિ દાહ ૧૦ ર. ખર્ચે આવવું હતું. બાળકોને દૂધ ફળ મળતા હતા.

આજે વધુ કોણ કમાય છે તેની પ્રતિષ્ઠા સમાજમાં થાય છે. ગાંધીજી પાસે કોણ વધારે સમાજના દિનાઈ લાગ કરે છે તેની કિમત અંકાવા લાગી હતી.

એટલેજ શ્રીમંતુદેનની રહેવાની ઓરડી નાની, ધરં વખરી ઓરડી પણ બાહ્ય સંકાર અપર પાર એ જીવનને આદર્શ ગણાતા હતા.

[આટી]

હું નીતિ અને વ્યવહાર વચ્ચે બેઠ કરી શકું નહીં. નીતિની નજરે જે યોગ્ય લાગે તે જ સાચું અને તે પ્રમાણે વત્તવા શકિત ન હોય અને કરવામાં દીલાસ રહે એને હું વ્યવહાર કહું. બાહી મારે માટે નીતિ એક અને વ્યવહાર બીજો એવું નથી.

—ગાંધીજી

સૌરાષ્ટ્રના એક નાનકડાં ગામડાની આ વાત છે.

૪૦૦-૫૦૦ની વસ્તીવાળું છવાપર નામનું ગામ. નિશાળ ખરી પણ પંચાયતના મકાનમાં બેસે. જુદું મકાન નહીં. આબુબાબુના નાનાં મોટાં ગામોમાં નિશાળ બંધાવવાનો વા વાયો. તેની આપટ છવાપરને પણ લાગી.

લોકો ભેગા થયા. પણ કોઈ કંઈ બોલે નહીં. ત્યાં એક બાપા લાકડીને ટેકે ઊભા થયા અને બોલ્યા : “આમ મૂગા મૂગા શું બોલો છો? જેની પાસે ચેસા હોય તે તેની શક્તિ મુજબ આપે અને બાકીના બધા હલો મહેનત કરવા. પારકા સાટું થોડું છે આપણા છોકરાં સાટું તો પેટ પાટાય બાંધવા પટે! વહેલી મોડી તો નિશાળ બાંધવાની છે તો આપણે જ તેનો જથ્થો શું કામ ન બાટીએ?”

તણખાતી જરૂર હતી. ગામ આખું નિશાળ બાંધવા હેલે ચડ્યું. એક બાબુ પથરોના ખટારા ફલવાય છે, બીજી બાબુ પાયા ખોદવાની શરૂઆત થાય છે ત્યાં એક જુવાન બ્રેથ યુવાન પથરોના ખટારા પરથી ગળડી ગયો અને માથું ફાટી ગયું. પ્રાણપ્રેરુ ઊડી ગયું.

ગામમાં સત્રાટો ટસરી ગયો. ગામ શોકમાં ડૂબી ગયું. યુવાન પણ જે બાપાએ ગામને ચાનક ચડાવી હતી તેમનો દીકરો હતો. નિશાળનું કામ ખોરવે ચડી ગયું. કોઈને કંઈ સૂઝતું નથી. ત્યાં બાપા લાકડી ને ત્રિકમ લઈને ગામ વીંધીને નિશાળના મકાનનો પાયો ખોદવા નીકળી પડ્યા પછી બાકી શું રહે? નાનાં મોટાં સહુ ભેગાં થયાં. અને બાપા બોલ્યા : “શું ગામનાં બધાનાં છોકરાં મરી ગયાં છે તે બધાં હતારા થઈને ઊભાં છે? શુભ કામમાં નાળીએર કેમ વધેરીએ છીએ તેમ મારો દીકરો આ શુભ કામમાં ખપી ગયો એમાં શોક ન હોય.”

ગામનાં માર્યા બાપાના પગે નમી પડ્યાં અને બમણાં બેરથી કામ કરવાં લાગ્યાં આપણે પણ એ બાપાનું નામ લઈને પાવન થઈએ. તેમનું નામ જેઠા બાપા.

મામા દેવા બાપુ

‘નવીન ગાંધી

રનેહ અને કારણુય વરસાવતાં બાપુના નેત્રોએ ધણાને મુગ્ધ કર્યા છે. એમના જીવનમાં એક આકર્ષક તત્ત્વ હતું અને તે એમનું ‘અકોદિન જિને કોધ.’ અકોધથી કોધને જીતવાની એમની શક્તિ અજબ હતી પોતાની સામે ઊઠતા વિરોધના તેઓ શાંતિથી

અને વિશ્વાસપૂર્વક પ્રતિકાર કરતા.

કોઈકવાર વિરોધીઓ સામે કડક હાથે કામ લેવાનું પણ મિત્રો મૂચવતા. બાપુ શાંતિથી કહેતા: ‘મારા વિરોધીઓ પહેલાં હતા ને આજે પણ છે છતાં મને તેઓના પ્રત્યે રોષ નથી આવ્યો. સ્વપ્નામાંયે મેં તેમનું ભૂંડું નથી ઇચ્છ્યું. પરિણામે ઘણા વિરોધીઓ મિત્ર બન્યા છે. કોઈના વિરોધ મારી સામે આજ લગી કામ નથી કરી શક્યો. ત્રણ વાર તો મારી જાત ઉપર ગયા છતાં હજી લગી ઊભો છું તેનો અર્થ એમ નથી કે વિરોધી કોઈ દહાડો પોતે ધારેલી સફળતા ન જ મેળવે. મેળવે કે ન મેળવે તેની મારે લેવા દેવા ન હોય; મારો ધર્મ તેમનું હિત ઇચ્છવાનો છે, અને પ્રમંગ આવ્યે તેમની સેવા કરવાનો છે. આ સિદ્ધાંતનો મેં યથાશક્તિ અમલ કર્યો છે. એ મારા સ્વભાવમાં રહેલી વસ્તુ છે એમ મારી માન્યતા છે. લાખો ‘લોકો’ મારી પૂજા કરે છે ત્યારે મને ધાક ચડે છે કોઈ દહાડો એ પૂજામાં રમ આવ્યાનું કે તેથી તેને યોગ્ય છું એમ મને નથી ભાસ્યું. પણ મારી અયોગ્યતાનું ભાન રહ્યું છે. માનની ભૂખ મને કોઈ દિવસ રહી હોય એવું યાદ નથી. પણ કામની ભખ રહી છે. માન આપનારની પાસેથી

કામ લેવા મથ્યો છું. તે નથી આપ્યું ત્યારે તેના માનથી ભાગ્યો છું. હું કૃતાર્થ નો ત્યારે ચાહે કે જ્યારે મારે જ્યાં પહોંચ્યું છે ત્યાં પહોંચ્યું.’

આશ્રમમાં પણ બાપુ બાળકો, યુવાનો તેમ જ મોટાઓ આવી ઉદારતા વિરોધીઓ સામે કૃષ્ણવે એમ ધરજતા.

આશ્રમમાં ભણતી એક બહેનને સંગેશવશાસ્ત્ર ભાવનગર જવાનું થયું. બાપુના આશીર્વાદ મેળવવા જ્યારે તે બહેન વહેલી સવારે પહોંચી ત્યારે બાપુએ જોરથી ધખ્યો મારી પ્રેમલ હાસ્ય વેરી કહ્યું: ‘શરીરને લોખંડ જેવું બનાવી તારા અભ્યાસ સાથે ખાદીનો પણ પ્રચાર કરજે.’ બહેને વચન આપ્યું અને બાપુની વિદાય લીધી.

થોડા દિવસ પછી એ બહેનનો બાપુ ઉપર લાંબો પત્ર આવ્યો. ખાદીની વાતો કરતા આજુબાજુના પડોશીઓ એને ન અપનાવવા માટે કેવો જુલો બચાવ કરે છે અને કેવી ગરમ ચર્ચા થાય છે તેનું એમાં વર્ણન હતું.

બાપુએ તે બહેનને લખ્યું:

“જે બાઈની સાથે તે ખાદીની વાત કરી તેઓની સાથે એક જ જાતનો વહેવાર હોય. એ જ વસ્તુનું વિનયપૂર્વક સિંચન કર્યા કરવું. બીજાઓનાં ઉદાહરણ આપવા. નિદારા ન જ થવું ને તેઓની

સેવાના પ્રસંગ શોધી લેવા. સેવા ને ખાદીને સંબંધ નથી છતાં સેવા પ્રેમ ઉત્પન્ન કરે છે ને એની ઉપર પ્રેમ પેદા થાય તેની વાત વહેલી ગળે ઊતરે છે.”

સેવાનું કાર્ય અત્યંત મુશ્કેલીભર્યું હોય છે. એમાં ધીરજની પણ ધારૂં જરૂર રહે છે. સેવાના કામમાં ધણીવાર એવું બને છે કે જેઓની આપણે સેવા કરવા ઇચ્છીએ છીએ તેઓ અજ્ઞાનને કારણે અથવા ચાલી આવતા રીતરિવાજોને કારણે કે ગંદછીકરણને કારણે તેમ જ આળસ, મદતા કે શિક્ષિતતાને લીધે આપણે તેઓને કેટલીય સારી વસ્તુ કહીએ તોયે તેઓને એવાત ગળે ઊતરતી નથી અને બહુ વાર તેઓ સારી વસ્તુનો પણ વિરોધ કરવા લાગી જાય છે. એવે સમયે આપણે બહુ ધીરજ ધરીને તેઓ પર જરાયે ગુરસે થયા વિના, બંધા વિરોધ હસતે મુખે સહન કરીને તેઓની સાથે પ્રેમભાવથી વર્તવું જોઈએ. શુદ્ધ પ્રેમભાવ સામી વ્યક્તિના હૃદય પર અસર કર્યા વિના રહેતો જ નથી. અવશ્ય એ પ્રેમ બાહ્ય દેખાવ પૂરતો નહિ પણ હૃદયની સરચાહિમર્યો હોવો જોઈએ. પ્રેમભાવે કરેલી સેવા જ શુભ ફળદાયી લાંબે ગાળે પણ બને જ છે. તેથી આપણામાં પ્રથમ પ્રેમભાવ અને તેમાંથી નીપજતો સેવાભાવ હોવો જરૂરી છે એમ બાપુ માનતા

ઈટાલીના જિનિયા પ્રાતના નાનકડા શહેર અસીસીમાં કાપડનો એક ધનનાન વેપારી હતો એનું નામ પાર્દો બનીડોન એને એક દીકરો હતો એની માતા એને 'બેહાન' કહેતી લોકો એને 'ક્રાસિસ' કહેતા ક્રાસિસ નાનો અને નાજુક હતો તેની આખો તેજસ્વી હતી સમૃદ્ધિ એની ચારે બાજુ વીટળાયેલી જ હતી એટલે એને દોરતો બહુ સહેનાઈથી મળી આ-યા

ધનિક યુવાનો જે જાતનું ધનાડી ઉઠાડે, મનરની, રંગીનું, મેતમાં જીવન ગાળે છે તેવું જ તેનું જીવન હતું પૈસાની કિંમતનો તેને ખ્યાલ ન હતો પિતાની તિબ્બે રીમાં પૈસાને પડપાર રહેવા દેના તેના કરતા મિત્રોને રગરાગ કરાવવામાં એનો ઉપયોગ કરેલો તેને વધુ યીક લાગતો જર પ્રત્યે જેટલો લાપરવાહ હતો તેટલો જ બેદરકાર તે જીવન પ્રત્યે પણ હતો શહેરની રમતો અને રમૂજોનો તે રાગ હતો

પિતા કરકસર કરનારો હતો માતા ટ્રેનડવાળી હતી—ધરપટુ ચુલિણી હતી દીકરાના આ રગદગજને પિતા કોષિ બરાતો માતાનો જીવ બળતો પણ ઈટાલીના નનજીવાનોને ક્રાસિસ લાડીનો નાયક હતો એને તો એક સાથે બે બાજુ હતું—શાવર અને સેનાર્પાત એને ગાલો હતો પ્રભુ પ્રેમ પ્રશુભ અને ઉન્ન્ય આદર્શ માટે દોરવું હતું સૈન્ય

ઈસ્ટની ખારમી સદીનો છેડનો અને તેરમીનો પહેલો દાયકો હતો પુરાણ રોમન સામ્રાજ્ય નાના નાના નગર રાજ્યોમાં વહે ચાઈ ગયું હતું ઈટાલીના શહેરો નગર રાજ્યો એકબીજા સાથે સતત સંગ્રામ ખેલ્યા કરતા વેનિસ પેરુગીઆ સામે, પેરુગીઆ અસીસી સામે અને અસીસી વેનિસ સામે પ્રત્યેક યુવાન રીઝર થવાના રવ ખા સેવતો નજીવા કારણે માટે લડતા નગર રાજ્યો મધ્ય યુગની સંસ્કૃતિનો વિનાશ કરી રહ્યા હતા યુવાનો નકામો મેજ મજાહ કરતા કે આવેશમાં જોખમો ખેડતા

ક્રાસિસ ઓગણીસ વર્ષનો થયો ત્યારે તેના શહેર અસીસીને પાડોશના નગર પેરુગીઆ સાથે યુદ્ધમાં જીતરવું પડ્યું ક્રાસિસે પોતાના શહેર અસીસી પ્રત્યેના વતનપ્રેમને લીધે એ સંગ્રામમાં આગળ પડતો ભાગ લીધો ક્રાસિ સનો પક્ષ હારી ગયો ક્રાસિસને કેદ પકડવામાં આવ્યો

તેને એક વર્ષ કેદમાં રાખવામાં આવ્યો

કેદમાં તેને ઘણી યાતનાઓ ભોગવવી પડી પરિણામ એ આવ્યું કે કેદમાંથી છૂટવાની સાથે જ તે માટે પડ્યો માદગીને બિહાને તે પડ્યો હતો ત્યારે જૂનકાળના દરેકે તેના મન સમક્ષ ખડા થવા લાગ્યા પોતે કેવા પ્રકારનું મારામારી, કાપાકાપી અને દુહુદીથી ભગ્પૂર જીવન ગાળ્યું હતું ' કેવા રગરાગ થયો હતા ' એને પસ્તાવો થવા લાગ્યો પણ સાજા થતા બધું ભુલાઈ ગયું ' ફરી પાછું એ જ જાતના મોજરોખનું જીવન શરૂ થયું અને ફરી પાછી માદગી આવી, અને એ માદગીએ ક્રાસિસને માટે નનજીવનનું દ્વાર ખોલ્યું

હવે તે જીવન વિશે, જીવનના રહસ્ય વિશે ગંભીરતાથી વિચાર કરવા લાગ્યો પડેલા રમ્ય લાગતી યુદ્ધની વાત હવે યાદ કરતા તેને કમકમાટી આવના લાગી પશ્ચાતાપ ધામી તે સન્માર્ગે વળવા લાગ્યો એનું અત મરણ એને પૂછતું હતું “માનવી માનવીની વચ્ચેના ઝઘડા થતા વધા માટે શું તરવાર કરતા બીજું કોઈ વધારે સાદું સાધન નહીં હોય?” મન જવાબ માગતું હતું ઉત્તર સૂઝતો ન હતો અત કરણ વનોવાઈ જતું હતું દિલ સવાલ કરી રહ્યું હતું ‘ મનુષ્યે કેવા પ્રકારનું જીવન જીવવું જોઈ?”

એનો અતર આત્મા જાગ્યો જાગેલા એ અતર આત્માએ જવાબ આપ્યો ‘ બિચારો મનુષ્ય ' ફરી નકામી વસ્તુઓ પાળી તે દોડાદોડ કરી રહ્યો છે તમારે માનવી માનવી વચ્ચે શાન્તિ અને મુમેજ રચાવવા છે યીક ' એને માટે એક જ માર્ગ છે બસ, એક જ માર્ગ, અને તે માનવતાનો ' એક જ સૂત્ર છે અને તે પરસ્પર નમ્રતાનું, દયાનું, પ્રીતિનું બધુતા—બાઈચારો એ જ માનવતા જે પોતાના બધુને રક્ષી શકે તે જ પોતાની જાતને ટકાવી શકે જે લોભે રનેદ અને શાંતિથી રહે છે તેઓ જ સાચા મુખી છે માટે માનવીઓ ' પરસ્પર હેલભાવ રાખો અને એક બીજાને મદદ કરેલ ' માદગીએ તેને જીવનનો આ નવો જ માર્ગ સમજાવ્યો અને ઘણા જ ટૂંક સમયમાં ક્રાસિસને માટે દમોદીનો પ્રયત્ન પણ સામે આવી જીતી રહ્યો

એક દિવસ અધીઆના ખેનરોમાં યર્જને ક્રાસિસ

પોતાના પાનીનાર પોતા પગ પર ચર્મ રહી છે રસ્તામાં એક રક્ષાપિંચોએ ક્રાસિસે તે જુએ છે પડેના વ્યારે તે આડું કદરૂપ કે ગદુ મેતેતા ત્યારે તેને અનુગ્રામો થતો, સૂત્ર ચડી આવતી, અડતી કપારી શરીર ગોમરી ચાલી જતી તેના નોકનું રંગુ છિંચુ ચડી જતું. એનું રસિક હૃદય (એ) કુરપના અને ગદમીયી દૂર દળી જ્યાં તેને પોત્તાર કરતું.

પડુ આગે તો એથી જીનકુ જ કઈક બન્યું. ખૂદ ઠંધર પગુ એનાથી દૂર દળી જાવ એવો એ રક્ષાપિંચોએ જાણે સાચો આવ્યો ત્યારે ક્રાસિસ પોતાના પોતા ઉપ રથી ક્રિમાનુભર નીચે ફરી પડ્યો તને પેમા આપ્યા એટલે જ નહિ પગુ તેને સાવધાનક બેઠી પડ્યો અને મોતી કાઢ્યો "ધારા ભાઈ ગબનન્ટ્રી નહિ તુ પગુ મારે ભાઈ જ છું. મારાથી જે કઈ મનગ તે તારે માટે દુ કરીશ "

અને આજે ક્રાસિસને આજના ભૂતની ન શકાય એવો આનંદ અનુભવી ગયો હતો આજે એનો હર્ષ સમાપ્ત ન હતો પોતાનો ખોરાન મચ્યો એક સ્ત્રો ભાઈ જાણે બનુ દિવસો પડી પાડો અત્યા હોય તેમ તેને લાગતું હતું

હવે તે પત્નીએ પડેના ઘણા આગે હતા દવાનું એક કામ કરતા તેને એક દિવસ પોતાના પ્રિય પોતાને પગુ વેગી નાખ્યો તે ઉપરાંત પિતાની કુમતેથી કાપડની એક ગામડી પગુ વેગી દીધી પિતાને તે પૂજ્ય જ રેખા હતું !

ક્રાસિસના મનને આ વાત બી અતર પડી ત્યે ક્રાસિસને મોન-યો કોષથી સગળી નીકળવાએ કહ્યું 'મારો તુ મું કરે છે તેનું તને કંઈ ભાવ છે? તારી મા અને હું તારે માટે કે-તુ જનુ દુ જ વેગી છીએ' અને તુ આજ પેમા હાકતી કે છે પેમા દીકરા, કમલને તે લાગે પડી અતર પડતે કે પેમા કેમ બારે છે? વગર મેડને દીકરા દાનિયની ચર્મ બેઠા છે? સારા મારા રેખા પડેરા છે અને રખડુ છે? કાપડનો એકાદ કુકોડો તે ભર્ષને 'આવો કે જ્યાં આપ આવે કે વાપ દોડિયુ ના આપે તો કેમ જવાય છે? "

આ સાંન્યો ક્રાસિસને ખૂબ લાગી આવ્યું. બધા રેખા કંટારી પિતાના પગ આગમ પછાડી તે કોષ અને દીનના અનુભવના મ નો કથો દોડીને તે એક દેવગમા ભાઈ ગમેલ દેવના ધર્મગુરુ પસે જઈને ક્યું "હવે

ધર્મ મારે પિતા છે " ધર્મગુરુએ ક્રાસિસને એક વચ્ચ પડેરા આવ્યું. ક્રાસિસ તે વચ્ચ લઈ બહાર ચાલી નીકળ્યો

સિંચાણની સખત દડી પડતી હતી અધૂરામાં પૂરું આગસ વચ્ચ પગુ વરસાતનું હતું. ક્રાસિસ પાસે એને પેમા ધર્મગુરુએ આપેલ એક માત્ર વચ્ચ હતું. રસ્તે ચાલતા એના અતરમાં એક વિચાર પેાશા કરતો હતો:

"આજે મારા જેવા કેટલાક વચ્ચ વગરના આવી મથ કર રાત્રિમાં દીધી મૂજતા હશે? સૌ દુ ખનુ મૂળ પત છે: આ માટે આ તારું એવી માનવતા છે આ માટે આ તારું એ બેદમાર કપારે કુર થાય? કાઈ રેચકાથી ગૂંચી મરીમીના રીકાર કરે તો? "

હવે અરવચમાં કે એકાદ મઠમાં બેતી તપ કરવાને જાણે તે પાતાનો બધો વખત પોતાથી બીજાને માટે જે કઈ મને તે કરવામાં ગાળતો તેને વિચાર આવતો "મારા કેટલાય ભાઈમાનુને ખાસ તરી મળતું, પીચ તરી મળતું ! અરે! કેટલા બધા જીવનેસુ માંગીથી પીકાય છે? અને પેના નિચાર ગ્રાપિતીઆએ? તે વાન જ શી કરતી? અરે પ્રભુ! આ બધાને શી રીતે શુખી કરી છકાવે? "

આજા અનેક વિચારો તેના હૃદયમાં ભળ કરે પુલ્લ અચવાના. હવે તે માત્ર એક સાદું વચ્ચ જ પડેતો મની બનના એને શરમ ન આવી મરીમીને એજે ગીરવ બની જના બી હવે ક્રાસિસે દેવવધાનોનું સમારકામ, મરીમીના-દીન, દપિત, રંક તિતરું, રહેતી તથા રમન-પિતીઆની માવજત શરૂ કરી. ધર્મપ્રચાર અર્થે તે મામે મામ કરવા લાગેલ

ક્રાસિસના આ મેવાકાર્યમાં મદદ કરવા તેમને બે અનુચારી ગબન, ત્રણેક વર્ષમાં બાર માણસોએ ક્રાસિસ સનુ કામ ઉપાદી લીધું ધર્મના વડાપોપે ક્રાસિસને મેવા-કાર્ય આડુ સખવામી સખનિ આપી. ક્રાસિસે પોતાનો મિત્રુમ વસ્થાપેલ ત્રણ વર્ષ પડી, અસીમીના ઉચ્ચકૂડ-બની એક કુમારિચ કનારા બી મદથી દિગ્ગુપ્તિ-સ વ જનુ સ્થાપેલ

અગિયારમી સદી (૧૨૧૬)માં પેતેટર્મન અને જેરમનેથ ગુકું સરકાર પાસે હળા ગુકું સરકાર જેરમનેથ મના ચાલીએને કનડગન કરાવે. બિસ્તીએને એ ગમતુ નહી પોતાની કુમર ગુ બી મુખઅચ્છા આથે બિસ્તીએએ હર્ષ પુલ્લ આરંભુ

લેક્ચર

(૨)

કહેવાય છે કે એક વખત એક ગ્રીક્સ ઉડતી ઉડતી એક મરીમ ડેસી પાસે આવી થોડોગી. ડેસીના પગમાં થાડું પડી ગયું હતું અને ફૂંચથી રીનાતી હતી. ડેસીના પગનું થાડું ત્રેપને ગ્રીક્સ ભેટી. "અરરર" કેવું ભયંકર થાડું છે! આના થાડાથી મને તેટલી મહેનત કરવા છતાં તમે ચાપી શકો છો ખરા?"

ડેસીમા બોલ્યા: "એઈ" માડ થોડું."

ગ્રીક્સ બોલી: "તમે માન્યુંસો પેલા કરતા હમણા હમણાં સાત બદનાઈ મવા હો નહીં કેઈ પળ તમારું આને બધું કરે તો કાને તેનું બદવામાં બુદ્ધિ જ કરીને." ડેસી અધિન સ્વરે બોલી: "હૈહ, હુ એમ નહી કહું."

ગ્રીક્સ બોલી: "તેનું એમ નહીં વર્તે તો હું તને મદદ કરું." થોડી ક્ષણ પછી તેણે ડેસીને આખ બંધ કરીને ઉપાડવાનું કયું.

ડેસીએ આખ બંધ કરીને ઉઘાડી.

ગ્રીક્સ બોલી, "તારા પગ સાધું એ."

ડેસીએ પગ સાથે ભેળું તો ધારણું નાખનિયાલ પળ નથી. ગ્રીક્સે ફરી ડેસીને આખ બંધ કરીને ઉપાડવાનું કયું આખ ઉપાડના જ જગમ અદરજ થઈ ગયું અને કુંદર મેદાન થઈ ગયું.

ગ્રીક્સે ફરી આખ બંધ કરવા કયું.

ડેસીએ આખ બંધ કરીને ઉઘાડીને ભેળું, તો મેદાનમાં ધણું મરમ મકાને ભેગા ફરી ગ્રીક્સે તેને આખ બંધ કરવાનું કયું. તેથી આખ ઉઘાડી તો તેણે મોઢું કહેર વસેનું ભેળું.

ગ્રીક્સ બોલી: "ડેસીમા, આ બધું તમારું."

ડેસીમા બોલ્યા: "આખાર, આખાર!! આનો બદનો ફું શી રીતે વાગુ?"

ગ્રીક્સ બોલી: "ફું કયું નથી કમળી. હમ પેનુ ફર એક સોનેગી ફરનું ગાડ છે તે જ માંધું છું."

ડેસી બોલી: "અરે જે, માંધીને આ જ માંધું. જરૂર તેનું જઈ દોર છે."

ગ્રીક્સે ઉડતી ઉડતી તે ગાડની રોએ ભેળી, અને

તેના પર માથો પાથો. અને ઉડતી મૂક્યાં. થોડા સમયમાં એ ઉડતાથી સરમ જમ્યા નીકળ્યા. ગ્રીક્સ તેને માટે દાણાં લેવા નીકળી.

આમ દિવસો પસાર થવા લાગ્યા. ત્યાં એક દિવસ ડેસીમાનો પોત ખૂન રડવા લાગ્યો. કેમે થ જાને રડે નહિ ડેસીમાએ ખૂન સમજાવ્યો, કારણ પૂછ્યું ખાજકે બોલ્યું "મારે ગ્રીક્સ બચાવને ખાલું છે."

ડેસીમા બોલી "પણ હુ ગ્રીક્સ બચાવને ક્યાથી લાલું?" નાનુ બાજકે તો ફરી ધમપછાડા કરવા લાગ્યું અને એમો પાડીને રડવા લાગ્યું.

ડેસીમા ગભરાઈને બોલી: "પણ એ સિવાય ખીજું કંઈક માગ."

ખાજકે બોલ્યું "મને ગ્રીક્સ બચ્ચું જ ભેળું એ છે. ભેળું ગ્રીક્સ બચ્ચું નહીં ખાડું તો મરી જઈશ."

ડેસી બોલી: "એઈ હુ મારો ખાજકે ગ્રીક્સ બચ્ચા વગર મરી જઈશ ના, ના."

અને તેને પેલી ગ્રીક્સ થાડ આવી, નોડરોને ખૂન પાડીને કયું: "ભલે, કુદાઈ લઈને પેનું સોનેરી ફરનું ગાડ ભેળું છે તેને ફરપીને ગ્રીક્સ બચ્ચાને લઈ આવેલ."

નોડરો કુદાઈ લઈને દોડવા અને ગાડ કાપવા મકવા, ગાડ લગભગ કપાઈ જતાની અણી પર હતું ને ગ્રીક્સનું મોઢું બચ્ચું ગાડની રોય પરથી તેની માને બોલાવવા લાગ્યું.

ગ્રીક્સ તરફ પાખ ફરતરતી હતી આવી અને તરત મત જાગીને ગાડને પાછું હતું એમ ફરી રીડું. નોડરો ગભરાઈને લાગી ગયા બચ્ચાએને આવવાનું આપીને કયું: "ફું ફરી આવવાનું લેવાને ભાડું છું." તે પેલી ડેસીમા થાડાએ આવે અને તમને લઈ જાય તો કંઈક બોલવા નહીં, ચારદા જાળે."

ડેસીએ ખીજાઈને ફરી નોડરો મોકલ્યા અને કયું: "ભલે, ગાડને કાપી નાખેલ અને મારા પોત માટે બચ્ચાને પકડી લાવેલ."

ફરે નીકરી ગાડ કાપવા ગયા ગાડ કાપવાની અણી પર હતું ને મોઢું બચ્ચું ગાડની રોય પર જઈને તેની

માને બોલાવવા લાગ્યું.

હુમે પાડી પાડીને ચાક્યું પશુ મા ન આવી તે ન જ આવી. અને ઝાડ ધડીંગ અવાજ સાથે પડ્યું.

તોફરોએ ગીધણના બચ્ચાને પકડ્યાં. અને ડોરડી-માને આપ્યા, પશુ એક બચ્ચું ઊડી ગયું અને એક બીજા ઝાડ પર બેસી ગયું.

ડોરડીએ બચ્ચાનું માંસ રાંધીને બાળકને આપ્યું.

થોડા જ સમય પસાર થયો હશે ને ગીધણ ઉડતી ઉડતી પોતાને ઘરે આવી પશુ ત્યાં તો બધું સાફ સૂકું થઈ ગયું હતું દૂર એક ઝાડ પર પોતાના એક બચ્ચાને ભેળું. ત્યાં જઈને તેણે બધી વાત પૂછી. બચ્ચાએ બધી વાત કહી.

આ સાંભળી ગીધણ ડોરડીમાને ઘરે ગઈ. ન્યારે

★

અબ્બુ અબ્બાસ નામે એક મુસલમાન લાઈ હતો. તે પોતાનું જીવન બહુ જ સાદગરીથી વ્યતીત કરતો હતો. ટોપી સીવીને તે પોતાનું ગુજરાન ચલાવતો હતો. રોજ એક ટોપી સીવી બે પૈસા કમાતો, જેમાંથી એક પૈસાનું દાન કરતો ને બાકીના એક પૈસામાં પોતાનું ગુજરાન ચલાવતો. એ જમાનો જ એવો હતો કે એક પૈસામાં પશુ માથુસ પોતાનું ગુજરાન ચલાવી શકતો હતો. અબ્બુ અબ્બાસ ન્યારે પોતાની એક ટોપી વેચાય ત્યારે જ ખીજ બનાવતો અને તેના બે પૈસા લેતો. તેમાંથી પશુ એક પૈસો દાનમાં આપી દેતો ને એક પૈસામાં પોતાના નિર્વાહ કરી લેતો. એવો એક સખધી બહુ જ ધનવાન હતો. તેણે પોતાનું બધું ધન અનીતિથી એકઠું કર્યું હતું. પણ તે ભારે જિરાસ હતો. એક દિવસ તે અબ્બુ અબ્બાસ પાસે આવ્યો ને કહ્યું: ‘ભાઈ, મારે થોડા રૂપિયાનું દાન કરવું છે. તમે જેને કહો તેને એ દાન આપું.’ અબ્બુ અબ્બાસે કહ્યું: ‘ભાઈ તારો વિચાર છે તો સારો, પણ તારાં પૈસા અનીતિના છે. અનીતિના પૈસા જેની પાસે હોય તે તેની બુદ્ધિને બ્રષ્ટ કરે છે અને જેની પાસે નય છે તેની બુદ્ધિ પણ બગાડે છે. મારી આ વાત ઉપર તમને વિશ્વાસ ન બેસતો હોય તો ભલે તમે દાન આપો પણ પછી તેનું પરિણામ ભેળું.

અબ્બુ અબ્બાસની વાત સાંભળીને તે ખજારમાં ગયો અને ત્યાં એક ગરીબ આંધળાને તેણે એક મથોરનું દાન કર્યું. આંધળા લિખારીએ તે મથોર દારૂ પીને અને વેશ્યાને ત્યાં જઈને વટારી ખાધી. શંકરાચાર્યે જે-અથર્મનથ’ ભાવય નિત્યમ’ કહ્યું છે તે વચાર્થ છે, એવું અનર્થકારી ધન જેની પાસે હોય છે તેની બુદ્ધિ તો એ બગાડે છે, સાથે સાથે જેના હાથમાં નય છે તેની બુદ્ધિ પણ બગાડે છે. ન્યારે તે માથુસે તે આંધળા લિખારીનું વર્તન ભેળું ત્યારે તે અબ્બુ અબ્બાસની પાસે આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો: ‘ભાઈ, તમારું કરેલું ખરાબર હતું. મારા પૈસાએ ખીજની બુદ્ધિ પણ બગાડી.’ પછી અબ્બુ અબ્બાસે તેને પોતાની પાસેથી એક પૈસો આપ્યો અને કહ્યું: ‘લો આ પૈસો કોઈ ગરીબને આપી દેને અને પછી તે તેનું શું કરે છે તે નિંદાગળ.’ તે પૈસો લઈને તે બહાર નીકળ્યો તો ચાલતાં ચાલતાં તેણે એક એવા જૂખા માથુસને ભેળો ને મરેલાં પક્ષીને ભાઈ જવાનો વિચાર કરી રહ્યો હતો. ન્યારે તેણે એ પૈસો એ જૂખા માથુસને આપ્યો ત્યારે એ બહુ જ ખુશી થયો અને બોલ્યો: ‘ભાઈ, ઈશ્વર તમારું ભલું કરો. હમણાં જ હું આ પક્ષીને ખાવાનો વિચાર કરી રહ્યો હતો. હવે આ પૈસાના ચણા લઈને ખાઈશ! અને ભવિષ્યમાં મજરી કરીને જીવનનિર્વાહ કરીશ.’ આ વાત ન્યારે તેણે અબ્બુ અબ્બાસને આવીને કહી ત્યારે અબ્બુ અબ્બાસે કહ્યું: ‘અન્યાય અને અનીતિનો પૈસો ન્યાં નય છે ત્યાં તે અન્યાય અને અનીતિ જ પેદા કરે છે.’

પશ્ચિમ દેશની વાત છે એક માણસ પોતાના ધાર્મિક પથ તરફ અધ્યક્ષિત રાખતો હતો કાયદા બેઠવા પૈસા ન હોય ત્યાં પાછાગેનો વિચાર કર્યો વગર પોતાના ગિરજાધરને દાનમાં આપી દેતો હતો મિત્રોએ તેને ખૂબ સમજાવ્યો કે તે ગિરજાધરના અને તેના મકાન સંચાલક ધર્મિક તો શું પવિત્ર માણસ પણ નથી પરંતુ તે આપણી આખા ન ખૂની તે ન જ ખૂની બિચારી પત્ની ફરિયાદ કરી કરીને યાકી ગઈ તેની ફરિયાદની એટલી અસર જરૂર થઈ કે તેને પત્ની તરફ જરાય સહાનુભૂતિ ન રહી

અચરે તેના જીવનના આખરી દિવસો આવ્યા અને શક્તિ ક્ષીણ થઈ ત્યારે તેની પાસે ફક્ત એક ઉમદા યોદ્ધા પોતાના ગિરજાધરને આપવા વિચાર્યું પણ પુરોહિત અને મુખ્ય પોદ્ધો રાખીને કરે શું ? અને વેચવા કયા અર્થ ? ત્યારે પોતાના એક ધનિક મિત્રને વસિયતનામાની અનુસાર અમલ કરવાનો અધિકાર સોંપી દીધો

પત્ની તેના ધ્યાનમાં આવ્યું કે મિત્રના કામ ઉત્તરધિકારી સગાનું નામ ન લખે તો કોર્ટમાં ફીલ થઈ શકે છે વસિયતનામું ફરતી વખતે તે સગાનું સ્મરણ તેને ન થયું સ્મરણ થાત તો અરૂર કંઈક દર્જ થત આખી ફની વજાણેનો ઈલાજ પણ કાયદા પડિતોએ સોંપી કાઢ્યો છે

જેને કંઈ પણ દેવાની ઇચ્છા નથી પણ જેને કંઈક અધિકાર થઈ શકે તેવાઓને અઠેક રિલિજિઅસ થાકેક રૂપિયો વસિયતનામામાં નામ આપીને દર્જ શકાય છે

આપણા ધર્મોનક શાઈએ વિચાર્યું કે જાનીને

અધિકાર પણ આ રીતે મુક્ત કરી શકાય તેણે વસિયતનામામાં લખ્યું કે ‘મારો યોદ્ધા હું મારા ગિરજાધરને આપી દઈ છું અને ધરની બિચારી મારી પત્નીને આપી દઈ છું મારા આ વસિયત નામાની અનુસાર નીએ વેનીને પૈસા પહોંચાડવાનું કામ અને અધિકાર મારા કુવાણા મિત્રને હું નોંધુ છું

આટલો પૂરો જાહેરસ્ત કરીને ભાઈ સાહેબ પોતાના ધર્મકથોમાં લખાવે વિશેષ સ્વર્ગ લોકમાં સિધાવ્યા અને વસિયતનામાનું અમલ કરવાનું કામ તેના મિત્રની પાસે આવી ગયું જિહગીબરની દોસ્તીનો મિત્ર આ વ્યક્તિ સાર્થ ને પૂરી રીતે જાણખતો હતો તેણે એક મુક્તિ સોંપી કાઢી તેણે છાપામાં બહાર કઢ્યું કે ‘એક યોદ્ધા અને એક બિચારી વેચવાના છે અવગ નહીં વેની શકાય જે ખરીદશે તે એક સાથે ખરીદી શકશે યોદ્ધાની કિમત ચાર આના અને બિચારીની કિમત સાત હજાર રૂપિયા ગામના લોક આ જેનું બરાબર સમજી ગયા કેમકે સહાનુભૂતિ તો હતી જ એ જ પરેપકારી મહાશયે તે ઉમદા યોદ્ધા અને ખારી બિચારી ખરીદી લીધા યોદ્ધાના ચાર આના ગિરજાધરને મળ્યા અને બિચારીના સાત હજાર રૂપિયા બિચારી વિધવાને મળ્યા જે પૈસા પર બિચારી પોતાનું શેષ જીવન કોઈ પણ રીતે દીનતા વગર પૂરું કરી શકી અતુર મિત્રને આખા ગામના આશીર્વાદ મળ્યા

અને જે જે લોકો આ કિસ્સો સાંભળે છે તેના આશીર્વાદ પણ તે મિત્રના નામે જમા થતા અથ છે

[સમય પ્રજ્ઞાન]

તવ ગર તજ જ સ કન્યા સોમ્યે ગરીબને મારે સમજાતી
સાખી રાખી તેમને કી તરોડી ન દેવા ભેઈએ સોમ્યે તરુ તે
સાચે કે દુગ્ધુ તે સાથે આપતિમા દિયા ને નીચા અવવા તવ ગર ને ગરીબ
મેરા બધા બેદ દયી બધા ભેઈએ

—આપીય

એક ગામમાં એક ખેડૂત રહેતો હતો. તેને બે પુત્ર હતા; અને બે વહુ હતી. બધાં સંપત્તિને રહેતાં હતાં. અને પોતાપોતાનું કામકાજ કરતાં હતાં. આમ કેટલાંય વર્ષો પસાર થઈ ગયા. અને એક દિવસ નમાલી વાત પર બંને વહુ વચ્ચે ઝગડો થઈ ગયો. બીજે જ દિવસે વૃદ્ધ ખેડૂતે બંનેને જુદા કરી દીધા. અને ભાગ પાડી દીધો.

બિચારા સસરાણ એકલા જ હતા. નાની વહુએ સસરાને પોતાના ભાગમાં લઈ લીધા. મોટી વહુ ખૂબ સુખચેતની આનંદમાં દિવસો પસાર કરવા લાગી.

દિવસો પસાર થતા થતા કારતક મહિનો આવ્યો. વૃદ્ધ ખેડૂત સવારના પહોરમાં ઉઠતા અને નદીએ જઈને પ્રાતઃસ્નાન કરીને આવતા અને બીનું પોતિયું આંગણમાં વાવેલ કોળાના વેલાનાં મૂળિયામાં નીચાવતા. આમ કરતા કરતા કારતક મહિનો પૂરો થઈ ગયો. અને કોણું પાકીને ઢોલ જેટલું મોટું થઈ ગયું.

પૂનમના દિવસ આવ્યો. સસરાએ વહુને કહ્યું કે બેટા, કારતક મહિનો પૂરો થઈ ગયો, તું પ્રાદ્યુષને જમવાનું નિમંત્રણ આપી આવ. વહુએ એક કાણુ પણ બગાડ્યા વગર સસરાની વાત સાંભળીને પ્રાદ્યુષને ઘેર જઈને નિમંત્રણ આપી આવી.

ઘરે આવીને સસરાને કહ્યું: પિતાજી, પણ ભોજનમાં શું બનાવું? આપણા ઘરમાં તો શાક-ભાણુ પણ નથી. વૃદ્ધે કહ્યું:—‘બેટી આપણાં આંગણમાંથી કોણું તોડી લે. ખૂબ સરસ પાકી ગયું છે.’ વહુ કોણું તોડી આવી અને જંતુ તેને કાપ્યું તો એની આંખ અંબઈ ગઈ. આખું કોણું બહુમૂલ્ય રત્નોથી ભર્યું હતું. આટલા બધા રત્નો ભેંધને એણે સસરાણને કહ્યું. પિતાજી આ શું? તો સસરાએ સ્વભાવિક રીતે કહ્યું. બેટી એ લઈ લે. ‘સૌ સૌનું ભાગ્ય.’ અને યોગ્યરીતે પ્રાદ્યુષ ભોજન કરાવ્યું.

વાતવાતમાં આ વાત મોટી વહુને કાને પહોંચી. બીજે દિવસે તેણે ખૂબ પ્રેમથી સસરાના ચરણ સ્પર્શ કર્યો અને મધુર સ્વરમાં બોલી: ‘પિતાજી, હવે એક વર્ષ અમારે ઘરે પણ રહો, હું પણ તમારી વહુ છું અને તમારી સેવા કરીશ.’ વૃદ્ધ સરળ ભાવથી સ્વીકાર કર્યો અને તે જ દિવસે પોતાની લાકડી અને ચેલો લઈને મોટી વહુને ઘરે ગયા.

મોટી વહુના ઘરે પણ રોજ સસરાણની ચીવટથી અને આનંદથી સેવા થતી.

ભેતભેતામાં એક વર્ષ વીતી ગયું. પાછો કારતક મહિનો આવી ગયો. વૃદ્ધ પાછા પ્રાતઃસ્નાન કરવા જતા. વહુએ કોળાની વેલ વાપી દીધી હતી. વૃદ્ધ તેમાં બીનું પોતિયું નીચાવતા. આમ કરતા કારતક મહિનો પસાર થઈ ગયો. કોણું પણ ઢોલ જેટલું મોટું થઈ ગયું. સસરાએ નિમંત્રણ માટે જંતુ વહુને કહ્યું કે વહુ ઝટ કરતીકે પ્રાદ્યુષને ઘેર જઈને નિમંત્રણ આપી આવી.

અને ખૂબ ઉતાવળથી કોળાને તોડીને ચીરવા લાગી. પણ ચીરતા જ એમાંથી કોળાના ઝોળે-ઝોળા નકામા બી નીકળ્યા. અને વહુ તરત જ સસરાની સામે ભેતી જ રહી ગઈ.

વહુએ પૂછ્યું. ‘આ શું થયું સસરાજી, મેં પણ તમારી સેવા નાની વહુએ કરી હતી તેવી જ કરી હતી.’

સસરાએ એક જ ઉત્તર આપ્યો:—‘બેટી સેવા બંનેએ એક સરખી જ કરી છે. પણ તેણે નિષ્કામ સેવા કરી હતી અને તો સકામ સેવા કરી છે. તેમાં મારો શું દોષ. આ તો સૌ સૌનું ભાગ્ય છે.’

તો પણ મોટી વહુ બળકટી જ રહી. અને તે જ વખતે નાની વહુ હાથ પકડીને સસરાણને પોતાને ઘરે લઈ આવી. [દિવસ પચીસ]

વિરક્તિ: વૈરાગ્ય અને આત્મસાક્ષાત્કાર એક જ વસ્તુ છે. એ એક જ અવસ્થાનાં બે પાયાં છે. જે અનાત્મ છે, તેનો ત્યાગ કરવો એનું નામ વૈરાગ્ય. આત્મામાં રિચર રહેવું એનું નામ શાન—એ જ આત્મસાક્ષાત્કાર છે, સત્ય એક છે, વૈરાગ્યનું નિષેધાત્મક રૂપ છે અને આત્મસાક્ષાત્કાર એનું ભાવાત્મક રૂપ.

મૌન: ચાર પ્રકારનું હોય છે: વાણીનું, આંખનું, કાનનું અને મનનું. મનનું મૌન જ ખરું મૌન છે—અને મૌનથી ચઢિયાતો કેઢી ઉપદેશ નથી.

શુરુ: ભક્ત જ્યારે સાધનાની એક વિશેષ કક્ષાએ પહોંચે છે ત્યારે તેના આરાધ્ય ઈદેન જ તેના શુરુ બની જાય છે અને તેને આગળનો માર્ગ ખતાવે છે. એ શુરુ ભક્તને ખતાવે છે કે, ‘ધૈર્ય તારી અંદર જ છે, અંદર શોધ, એને તું પામશે.’ ધૈર્ય, શુરુ, આત્મા—આ સર્વ એક જ છે.

આત્મસમર્પણ: આત્મર્પણની વાત તો પોતે પોતાને અર્પણ થાય એવી છે. આપણે કહીએ છીએ કે, આપણે મન, આત્મા અને સર્વસ્વ ધૈર્યને અર્પણ કરીએ છીએ. પણ સમર્પણ કરીએ છીએ તે બધું શું આપણું છે? બહુ તો આપણે એટલું કહી શકીએ કે, ‘ભગવાન, ભ્રમને વશ થઈને આ બધી ચીજોને હું મારી માની બેઠો હતો. હવે હું સમજી ગયો છું કે સર્વ કઈ તમારું છે. હવે હું એની માલિકીનો દંભ નહીં કરું.’

મનોનિમગ્ન: આત્મર્પણ વસ્તુન: મનોનિમગ્ન જ બીજું નામ છે. જ્યારે આપણું ‘અહમ્’ જુએ છે કે ખરે સ્વામી તો આત્મા છે, અને તે બળવાન છે, ત્યારે તે નમી જાય છે. એ સત્ચિત્સત્ત્વ જ આત્મર્પણને આરંભ છે. આત્મા વિના ‘અહમ્’ની સત્તા જ નથી, તો પણ અચાનકે કારણે તે બળવો કરી બેસે છે, મન માન્યું કરે છે. સાચી શરણાગતિમાં ‘અહમ્’ ઓગળીને પોતાના મૂળ સ્ત્રોત (આત્મા) માં સમાઈ જાય છે.

કર્તવ્ય: રેલવેમાં મુસાફરી કરતી વખતે પોતાનો સામાન માથે મૂકવો એ મૂર્ખાઈ છે. તમે તમારો સામાન માથે રાખો કે રેંકમાં, રેલવે તમને ને તમારા સામાનને નહીં કરેલા સ્થાને પહોંચાડી જ દેશે. સામાન માથે મૂકવાથી કઈ ગાડીને ઓછો ભોજ પડવાનો નથી. એનો

ભાર તો સરખો જ રહે છે. અલગત, તમારી ડેક ટુ: ખરી ખરી, તમારું કર્તવ્યભિમાન પણ એવું જ છે.

સંસાર: મીઠાના પૂતળાને સમૂદ્રમાં નાખીએ તો જરૂર ગળી જશે. ભરેને એને ગમે એટલાં કપડાં પહેરાવ્યાં હોય. આપણું શરીર એ કપડાં જેવું છે. આત્માને જૂની જાંઘે છીએ ત્યારે જ સંસારનો અનુભવ થાય છે. આત્મા જો આત્માનું જ ચિંતન કરે તો રહે તો બાહ્ય સંસારનો અનુભવ પણ સમાપ્ત થઈ જશે.

જ્ઞાની: નાના બાળક અને જ્ઞાનીમાં એક સમાનતા છે. કેઢી ખતાવ ખનતો હોય ત્યાં સુધી જ માળકને એમા રસ હોય છે. બનાવ પૂરો થતાં એનું મન ખીન્ને વળે છે. એ બનાવની એના મન પર કરી અસર, સંસ્કાર પડતા નથી. જ્ઞાનીનું પણ એવું જ છે.

ધ્યાન: ધ્યાન શું છે? વિચારોનું નાશકરણ. આપણાં બધાં દુ:ખો વિચારોથી જન્મે છે, દુ:ખ પોતે વિચારરૂપ છે. વિચારોને દૂર કરો એ જ સુખ છે, એ જ, ધ્યાન છે. વિચાર વિચારક માટે છે, વિચારક છે આત્મા. આત્મપ્રતિષ્ઠ બની રહો. વિચાર આપોઆપ ક્ષીણ થઈ જશે.

એકાંત: ખરું એકાંત મનમાં છે. સંસારનાં કાર્યોમાં મૂંઝાયેલ રહીને પણ કેઢી શાંત રહી શકે છે. એવી વ્યક્તિ માટે બધે એકાંત છે. થોડા વનમાં રહીને પણ મનને વશમાં રાખવું કેઢીને કઠણ થઈ પડે છે. એને માટે વનમાં એકાંત ક્યાં? આસક્તિ માટે ક્યાંય એમનું નથી, અનાસક્તિ માટે મનનું એકાંત છે.

ઉપદેશ-ઉપશમ: ઉપદેશથી મન તૃપ્ત અને વિષયવાસના શાંત થતી હોય તો તેમ કરવામાં કશું ખોટું નથી. પણ મુશ્કેલી એ છે કે કામનાઓ એમ શાંત નથી થતી. બોગ દ્વારા તેને શાંત કરવાની પ્રયત્ના ઘી નાખીને બાગ બુરજવા જેવું છે, પણ કામનાઓને ક્યારે નાખતી એ ચે દીક નથી; એનું પરિણામ હાલકું આવે છે. કામનાઓને શાંત કરવાનો સાચો ઉપાય એ છે કે, ‘કામના કોને થાય છે, ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે?’ એ પ્રશ્નો ઉત્તર મળતાં જ કામનાના મૂળ ઉખડી જાય છે. પછી તે કોળી નથી.

થી કુમળીના પત્રમ ભજા સનાતન ગોસ્વામી ગોકુળની પાસેના વૃંદાવનમાં એકચિત્ત થઈ તે ભગવાનના નામને જાળ કરતા બેસા છે. કોઈ વાર પછી એક ગરીબ જેવો દેખાતો પ્રાણી આપ્યો અને તેણે સનાતન ગોસ્વામીને પ્રણામ કર્યો.

ગોસ્વામીએ પૂછ્યું 'કયાથી આવ્યા હો બાઈ! તમારું નામ શું?'

આવનારે કહ્યું: આવ્યા છું તા બહુ દુરથી, અને તે તમારા દર્શન માટે જ. મારું નામ 'જીવન' અને હું વર્ષમાન બિસ્વાના એક ગામડામાં રહું છું.

ગોસ્વામી: કાર્મખાસ કામે અને મળવા આવ્યા છો? જીવન. રામાંજી, મારા જેવો મગીબ બીજાને કોઈ નહિ હોય! મને ગરીબીનું મોહુ દુખ છે જેમ તેમ કરીને માટે મુશ્કેલી કરું છું.

સનાતન ગોસ્વામી: ગરીબાર્થ કેમ પાપ નથી. ગરીમ મહાત્મ પણ સદાચારી, સચ્ચારી અને પ્રભુભક્ત બની શકે.

જીવન: હું એમ તો શ કર ભગવાનની ભક્તિ કરું છું. અને હું એમની પાસે મારી ગરીબી દૂર કરવા માટે ખરા અંતરથી પ્રાર્થના પણ કરું છું, એટલે તો હું તમારી પાસે આવી શક્યો.

સનાતન ગોસ્વામી: એ કેવી રીતે?

જીવન: એક દિવસ શ કર ભગવાને રાખમ આવડીને મને કહ્યું: 'જીવન, તારી મનકામના હું પૂર્ણ કરીશ! જન્મના નવીના કિનારે સનાતન ગોસ્વામી કરીને એક સાધુ પુરુષ રહે છે તેની પાસે જુ બન અને તારા પિતા તરીકે ગળાને પ્રણામ કરજો. તારી ગરીબી દૂર કરવાને ઉપાય એની પાસે છે.' આજ કહીને શ કર ભગવાન અંતર્ધાન કર્યો ગયા. એટલે તો હું આપની

પાસે આવ્યો છું.

સનાતન ગોસ્વામી: એ કેવું વિચિત્ર! મારી પાસે વળી છે શું? ને હતું તે બધું છોડીને હું અહીં આવ્યો, અને હવે તો શિખા માગીને નિર્વાહ કરું છું.

જીવન: એમ કેમ બને? તમારી પાસે તો.....

સનાતન ગોસ્વામી (જીવનને અટકારીને) હા, હા, છે, એક ઉપાય છે. એક વાર નદી કિનારે ફરતા ફરતા પારસમણિ મને મળી ગયો હતો. કોઈ વાર કોઈને આપવાને કામ લાગે એમ ધારીને મેં કિનારાની રેતીમાં દમી દાણો છે તમે તે લઈ જાઓ. એના કપરા માથે તમારું દળદર ફીટી જશે.

જીવન તો સનાતન ગોસ્વામીએ બતાવેલી જગ્યાએ ઉતારવા પડેલી ગયો રેતી બોગી ત્યારે અદરથી પારસ મણિ મળી આવ્યો. જીવન તો ખુશ ખુશ થઈ ગયો. પોતાના હાથ પર બાંધેલા એ મહાળાયા પોતાના પતરાના દળા તેમને અડકાડના ચકચકના સોનાના ચર્મ ગયા!

જીવન તો વિગમન પામીને પછીથી કોડા વિચારમાં પડી ગયો.

જન્મના નીચે પ્રવાહ તો આનંદમેર વણી જ જાય છે જીવનને મળેલા પારસમણિનો એને જરાયે ખ્યાલ નથી અને જીવને સામે કિનારે નજર નાખી તો એનાના લાન ગોળા જેવા સુરજ અસ્ત પામતો હતો.

જીવન વિચારમાં કોડા ઊતરી ગયો અને કીડીને સનાતન ગોસ્વામી પાસે પહોંચે આવ્યો. અને કહ્યું, "રામાંજી! જે ધન મેળવીને તમે આ પારસમણિને પણ દૂર મૂકી શક્યા હો તે ધનમાંથી મીઠા ભાગ મને આપો." એમ કહીને એણે સનાતન ગોસ્વામીને પ્રણામ કર્યો અને પારસમણિને નદી કિનારે ફેંકી દીધો.

[બાલ દર્શિણુ: એપ્રિલ ૧૯૫૬]

બાલ દર્શિણુ

ત્રિમાસિક

સ્થાપત્ય: ૨-૦૦, શ્રી અરવિંદ આશ્રમ પોહિયેરી

આ મુદ્રે માસિકમાં શ્રી અરવિંદના વિચારોને વધુ લોકોએ જાણવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

સમજાવૃત્તિનું ધર્મપાલન

શ્રી રમણ મહર્ષિના આશ્રમમાં એક વાર ચોર આવ્યા : શ્રી રમણ મહર્ષિને એની ખબર પડતાં જ તેમણે ચોરોને કહ્યું કે, 'તમને જે ગમે અને જેટલું જોઈએ તેટલું ખુશીથી લઈ જાઓ.' આમ કહીને તેઓ પોતાના સાથીઓની સાથે બહાર ચાલ્યા ગયા.

ચોરોને એમ કે આ લોભી અમારી સાથે ચાલાકી વાપરે છે તેથી બધા બેસાડવા દરેકને એક એક લાકડી કપકારી. શ્રી રમણ મહર્ષિને પણ છોડવા નહીં.

સાથીઓમાંથી એક જણને આ ન રુચ્યું. ઉશ્કેરાઈ ગયા. તેણે પાસે પડેલા લોખંડનો સળિયો લઈ ચોરોને મારવા જવાની તૈયારી કરી.

પોતાના સાથીને આ પ્રમાણે તૈયારી કરતો જોઈને શ્રી રમણ મહર્ષિ શાંત અને ગંભીરપણે બોલ્યા : 'ભણ બાઈ, તું ખાતો હોય છે ત્યારે કોઈ વાર તારી જીભ દાંત વચ્ચે કચરાઈ જાય છે; તે વખતે શું તું શરસે થઈને તારા દાંતને તોડી પાડે છે? નહીં જ; ત્યાર પછી તું સંભાળીને ખાય છે અને ફરી વાર જીભ દાંત નીચે ન કચરાય તેની ચીવટ રાખે છે. કેમ ખરું ને?

'ચોરે આપણા જ બાઈઓ છે. જીભ અને દાંતનો સુમેળ સાચવીને આપણે જેવી રીતે ખાઈએ છીએ તેવી રીતે જ આપણે અને ચોરોનો સુમેળ સાચવીને આપણે મમાજમાં રહેવું જોઈએ. જેમ આપણે દાંત પાડી નાખતા નથી તેમ ચોરોને પણ સમાજમાંથી ફેંકી દેવાના નથી.

'આપણે આપણું ધર્મ જરોબર બજાવીએ અને તેનું સમજાવૃત્તિ પાલન કરીએ તો ચોરો પણ કોઈ દિવસ જરૂર સન્માર્ગે વળશે.'

—ઈ.ઈ.

ધ્યાના બાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૧, પંદરશ માટે શિલિંગ ૧૨. લવાજમ મનાઓઈરથી કામોલપને સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ માલકો નોંધાય છે. દર માસની બારમી તારીખે બેંકે પૈસા માય છે. થોડી નફો દાખકારણ પર છપાય છે. તેનું વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં બાબ, પંદરશ માટે શિલિંગ ૧૧, પચ્ચવહારમાં માલક નંબર અવશ્ય લખવો.

'ધ્યાના બાપુ' કાર્યોદય, રૂપાલતન, ભૂનામક

અનુક્રમણિકા... ૧૨ જુલાઈ ૧૯૫૬

		૫૪	૫૪
૧ બાપુના પત્રો ગાંધીજી ૨	૧ મનુષ્ય સ્વભાવ ...	૫૫૫ ગાંધી ૧૭
૨ શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનચાત્રા ... મહિલાજી ૩	૬ વસિષ્ઠનામું ...	૨ પુસ્તકનામું ...	૫૫૫ ૧૬
૩ સાંતનો અનન્ય ઉપાસક ...	કાકાસાહેબ ૭	૧૦ મો કોનું બાજ ૧૧
૪ પાવન પ્રસંગો અનુભવ જોષી ૮	૧૧ પાપ-પુણ્યના પ્રયોજનો ૨૨ ૨૧
૫ વંદન હતો ધીરેન ગોષ્ઠી ૧૧	૧૨ માધના પદનું બાજું ...	૨૩૧૫ ૨૮૧૧ ૨૨
૬ આવા હતા બાપુ નવીન ગોષ્ઠી ૧૨	૧૩ વાગ્દેવજીની વાર્તા ...	અનુભવ પુસ્તક ૩૩
૭ સંત ક્રાસિસ પ્રો. ઉપેન્દ્ર જી ૧૪	૧૪ અમરપૂર્વિકા ધર્મપાલન ૧૫ ૩૪

રૂપાયતન પ્રકાશન

જૂનાગઢ

૨

આવા હતા બાપુ-૧-૨-૩ દરેકના	૮-૫૦
ગાંધી-ગુરુ	૧-૨૫
ગીતાંર્ગલ એક અધ્યયન	૧-૨૫
અહ્લાહના બંદાઓ ..	૦-૨૭
મસ્તીની પળોમાં ..	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા (છપાય છે)	
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	૧૧
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા	૧૧
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા	૧૧
આવા હતા બાપુ-૪	૧૧

સમજપૂર્વકનું ધર્મપાલન

શ્રી રમણ મહર્ષિના આગ્રમમાં એક વાર ચોર આવ્યા: શ્રી રમણ મહર્ષિને એની ખબર પડતાં જ તેમણે ચોરોને કહ્યું કે, 'તમને જે ગમે અને જેટલું જોઈએ તેટલું ખુદીથી લઈ જાઓ.' આમ કહીને તેઓ પોતાના સાથીઓની સાથે બહાર ચાલ્યા ગયા.

ચોરોને એમ કે આ લોહો અમારી સાથે ચાલાકી વાપરે છે તેથી બચ બેસાડવા દરેકને એક એક લાઠી ફપકારી. શ્રી રમણ મહર્ષિને પણ છોડવા નહીં.

સાથીઓમાંથી એક જાણુને આ ન રુચ્યું. ઉશ્કેરાઈ ગયા. તેણે પાસે પડેલો લોખંડનો સળિયો લઈ ચોરોને મારવા જવાની તૈયારી કરી.

પોતાના સાથીને આ પ્રમાણે તૈયારી કરતાં જોઈને શ્રી રમણ મહર્ષિ શાંત અને ગંભીરપણે બોલ્યા: 'બહા બાઈ, તું ખાતો હોય છે ત્યારે કોઈ વાર તારી જીભ દાંત વચ્ચે કચરાઈ બચ છે; તે વખતે તું તું શરમે ધઈને તારા દાંતને તોડી પાડે છે? નહીં જ; ત્યાર પછી તું સંભાળીને ખાતો છે અને ફરી વાર જીભ દાંત નીચે ન કચરાય તેની ચીવટ રાખે છે. કેમ ખરું ને?

'ચોરો આપણા જ બાઈઓ છે. જીભ અને દાંતનો સુમેળ સાચવીને આપણે જેવી રીતે ખાઈએ છીએ તેવી રીતે જ આપણો અને ચોરોનો સુમેળ સાચવીને આપણે અમાનમાં રહેવું જોઈએ. જેમ આપણે દાંત પાડી નાખતા નથી તેમ ચોરોને પણ સમાજમાંથી ફેંકી દેવાના નથી.

'આપણે આપણો ધર્મ બરાબર બજાવીએ અને તેનું મમજપૂર્વક પાલન કરીએ તો ચોરો પણ પોઈ દિવસ જરૂર સન્માર્ગે વળશે.'

—ઈન્દ્ર

ખ્યારા ખાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૧, પરીશ માટે શિસિંગ ૧૦. લવાજમ મનીઝિસિંગમાં કાર્યકર્તાને સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ પ્રાદોષ નોંધાય છે. દર મામની બારમી તારીખે અંક પોસ્ટ થાય છે. થોડી નફો દાખલગળ પર લખાય છે. તેનું વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં આ, પરીશ માટે શિસિંગ ૧૧, પત્રવ્યવહારમાં માલક નંબર અવશ્ય લખવો.

'ખ્યારા ખાપુ' કાર્યાલય, રૂપાચતન, જૂનાગઢ

અનુક્રમણિકા...				૧૨ જુલાઈ ૧૯૫૬			
				૫૪			
૧ ખાપુના પત્રો	ગાઈ ૮ ૨	૧ મનુષ્ય રૂપાચતન ...	૫૫૫ ૩. ૫ ૭૭		
૨ શ્રી રમણ મહર્ષિ માર્ગે લખવાના - મતિલક ૩				૨ વર્ગિયનનન ...	૬૫૫ ૩. ૫ ૭૭		
૩ સત્યનો અનન્ય ઉપાસક ...			સામાજિક ૭	૧૦ સૌ સૌનું જાણ
૪ પાવન પ્રમજો ...			જનસંખ્યા જોડી ૮	૧૧ કાચ પુલવના પ્રેમજોડી	૭. ૫ ૭૭	૨૧
૫ વંદન દળે ...			ધાર્મિક ગાઈ ૧૧	૧૨ માધ્યમ પથનું જાણ	૭. ૫ ૭૭	૨૨
૬ આવા દના ખાપુ ...			નવીન ગાઈ ૧૨	૧૩ પાસામંડિતી વાગના - અમારો પુ. ૭. ૫ ૭૭	...	૭. ૫ ૭૭	૨૩
૭ સંત કોસિમ ...			મે. ઉચેન્દ્ર ૧૪	૧૪ અમજપૂર્વક દરજ્જાચતન	૭. ૫ ૭૭	૨૪

હથોડાના ઘા

ઘટમાં પડે રે હથોડા કેરા ઘા.
કોને કહીએ, રે ! દિલડાની લડા ?
ઘટમાં પડે રે હથોડા કેરા ઘા.

સવળે વળાકે જીગી ! તરુવર કાલ્યુ,
થુ રે વારો હુનિયાના વા;
અવ રે ભાંધું હું એને કચકોડી રાણુ,
સુણુને નહિ કોઈ એની ધા.
ઘટમાં પડે રે હથોડા કેરા ઘા.

નદીએ બદલીને જહેણાં રણકાંઠ લીધા,
મૂંડી દીધા અસલી પ્રવા';
મૂળ રે બદલાવું, મથણા એને ઠાજ કારી,
લોગણું એ કૃતની સબ,
ઘટમાં પડે રે હથોડા કેરા ઘા.

અગન પેટાબ્યો, મહીં લાઈ ઇધણાઓ હોમ્યા,
હતા નહીં એ આરોગ્ય પ્રદા;
અવ એ ખૂમાડો ખૂણીને અગિયાંને મુંઝવે,
ધૂસકે રૂવે છે ૫ રૂદિયા.
ઘટમાં પડે રે હથોડા કેરા ઘા.

મહીં તોય બેઠો નિરખીને મનડા થું મ્હાલે,
કહે છે હર ફેરી, વાહવા';
એના રે દુવારે દુઃખમાં મસ સુખ માણું,
રૂદનમાં અનેર. મલ
ઘટમાં પડે રે હથોડા કેરા ઘા.

वर्ष १२
अगस्त '५८
६

आ
रा
प्र

संस्था

गंधी

ગીતાંજલિ : એક અધ્યયન

ગુરુદયાલ મલ્હિત્રક

સ્વીન્ડ્રનાથ ટાગોર (૧૮૬૧-૧૯૪૧) 'ગીતાંજલિ' એ નામના ભાવ-વાહી ગીતાના સંગ્રહથી ૧૯૧૩માં નોબેલ પારિતોષિક મેળવી જગતમાં પ્રસિદ્ધ થયા. ૧૦૩ ગીતામાં ગુરુદેવે જે ભક્તિપૂર્ણ ઉદાત્ત ભાવનાઓ પ્રગટ કરી છે તે આજે પણ મનુષ્યને પરમાત્માની પાસે લઈ જઈ શકે છે. જીવનના આદર્શો, આદર્શોની સાધના, સાધનાના પ્રકારો, પ્રભુત્વ દર્શન, પ્રેમ અને આનંદ-આબધાં તત્ત્વોને ગુરુદેવે સંગીત અને કલા દ્વારા એવી સરસ રીતે વર્ણવ્યાં છે કે તેના રહસ્યનો શાંતિથી વિચાર કરવામાં અપૂર્વ પ્રકાશ અને પ્રેરણા મળે છે. શ્રી ગુરુદયાલ મલ્હિત્રકે ગીતાંજલિમાંથી લગભગ વીસેક કાવ્યો ચૂંટી તેનું સુંદર વ્યાખ્યાન દયુ છે. વ્યાખ્યાનની પદ્ધતિ એટલી બધી સારી છે કે ગહન વિચારો પણ બહુ સરલ બની જાય છે અને વાચકને ગળે બધું તરત જ ઊતરી જાય છે. વિવરણ વાંચ્યા પછી ગુરુદેવનું ગીત તરત જ સ્પષ્ટ થાય છે અને અસાધારણ આનંદ આપે છે. મહાકવિઓની કૃતિઓને લોહભોજ્ય બનાવવા માટે આવા પ્રકારની વિવરણ પદ્ધતિ સ્વીકારવાની બહુ જરૂર છે.....આ પુસ્તક દરેક વ્યક્તિએ ગીતાની માફક રોજ વાંચવા જેવું છે, સ્વનજેવા શુભ પ્રસંગોમાં મિત્રોને ભેટ આપવા જેવું છે. આજે ભાવનાપ્રધાન સાહિત્યસરિતાનાં નીર જ્યારે મુકાતાં જાય છે, ત્યારે ગુરુદેવની પ્રસાદી માનવસમાજને ચખ્ખાડવામાં આવે છે એ આપણું સદ્ભાગ્ય છે. મનોહર મુદ્રણ માટે પ્રકાશકને પણ ધન્યવાદ આપવો ઘટે છે. દરેક પુસ્તકાલય આ પુસ્તક વસાવે અને આપણાં ભાઈબહેનો તેના લાભ લે.

—પુસ્તકાલય : મે, ૧૯૫૫

કિંમત ૧-૨૫ રૂપાઈ અર્થ માફ

રૂપાયતન પ્રકાશન : જૂનાગઢ

AMERICAN

કેન્ડિડાતનામાનવ

૧૯૧૨ / ૧૨ - એપ્રિલ - ૧૯૫૬ / અ ૬ ૬૨

યુદ્ધ એ કંઈ મનક નથી. કોઈને
યુદ્ધ બંધતું નથી, જોઈએ નહિ. કેમકે એ
રરતે મર્વાના વિનાશ છે. પરંતુ અન્યાય
મહન કરી લેવાની સલાહ હું કોઈને
ન આપું. ન્યાયી કામને અર્થ લડતો
લડતો એકેએક ભારતવાસી ખપી જાય
તો તેની હું પરવા ન કરું. —આપુ

(ગોપીજી અને શુરેવલી કલ્પનસાધનાતુ અનુશીલન કરવું શાશ્વત)

બાપુના પત્રો

[બાપુનું પ્રતિભાષીત વ્યક્તિત્વ ખરેખર અશૂનપૂર્વક જ હતું. એમનાં લખાણો અત્યંત પત્રો દ્વારા એનો આપણે પરિચય કરીએ છીએ, પરંતુ એમનાં સાંનિધ્યમાં રહેવાને ભાગ્યશાળી ય-વેશી વ્યક્તિઓએ પણ એમના વ્ય-

ક્તિત્વની આપણને ઝાંખી કરાવી છે. પૂ. નારણદાસ કાકા ઉપરના બાપુના પત્રોનો સંગ્રહ એક અનોખી જ ભાત પાડે છે. ૧૯૩૨ની સાલમાં બાપુ યરવડાની જેલમાં હતા ત્યારે તેમની સાથે પૂ. સરદારસાહેબ અને મહાદેવભાઈ પણ હતા. આ અરસાના પૂ. નારણદાસભાઈ ગાંધી સાથેરમતી આશ્રમના વ્યવસ્થાપક હતા. આશ્રમના સંચાલનનો બધો જ જોખમ તેમણે ધણી જ કાર્યદક્ષતાથી ઉપાડી લીધેલો. બાપુ નારણદાસકાકાના કાર્યથી મુગ્ધ હતા. એક ભાઈને આ વિશે લખતા બાપુએ લખ્યું: “નારણદાસની દૃઢતા, સહનશીલતા, પવિત્રતા, તવાન શક્તિ, વિવેકબુદ્ધિ વગેરે મારા જેવાને પણ ખરેખર પાઈ કરવા જેવાં લાગે છે. એણે મને આશ્રમ વિશે તદ્દન નિશ્ચિત કરી મૂક્યો છે.”

ભાદરવા સુદમાં પૂ. નારણદાસકાકાની ૭૫મી વર્ષગાંઠ આવે છે. દર વર્ષે બાપુ, કાકાને ઉમંગલાભથી કામળ લખી આશીર્વાદ મોકલતા. આજે બાપુ સ્થૂળ હોયે આપણી વચ્ચે નથી. પણ તેઓ તો ‘વાસ સિ છણ્યાં’ ના સિદ્ધાંતને માનતા હતા. જ્યુલ તો તેમના ભૌતિક શરીરને જ આપણથી દૂર કરી શક્યું છે. પરંતુ તેમના આશીર્વાદ તો દરેક શુભ કાર્યમાં જીતરે જ છે. પૂ. કાકાની રેડિયોની એકધારી અખંડ ઉપાસના અને અવિચળ શ્રદ્ધાએ કેટલાયને રેડિયોના ચેપ લગાડ્યો છે. “રેડિયો તો સતસંગ કરવા જેવી ચીજ છે હું તો એમાંથી આનંદ લઉં છું.” અને એવો આનંદ લઉંવા માટે સૌને લલચારી રહ્યો છું.” રેડિયો તો કામધેતુ છે. જે જોઈએ એ આપે. જેન સ્તરની ઠોકડી જોઈતી હોય એને સ્તરની ઠોકડી આપે અને જેને રામ જોઈતા હોય એને રામ પણ આપે.” આવા શબ્દોમા રેડિયો ઉપરની

શ્રદ્ધા વ્યક્ત કરતા પૂ. કાકાને મેં ઘણી વાર સાંભળ્યા છે.

બાપુએ ચીંધેલા કોઈ પણ સેનાના કાર્યમાં આટલી છવંત શ્રદ્ધા અને બાપુના આશીર્વાદ આપણા સૌમાં જીતરે એ જ આ દિવસની પ્રાર્થના છે.]

પૂ. નારણદાસ કાકાને ખૂબ જ નિવસે બાપુએ યરવડા જેલમાંથી પોતાને અશ્વરે નીચે પ્રમાણે જીભરતો આશીર્વાદ મોકલ્યો:

“અત્યારે ધુધવારની પ્રભાત છે. ઝડકરી માતાઓ દોવાઈ રહી છે ને પોતાનું ગાન સંભળાવી રહી છે. તમારી ટપાલ નિયમસર સાંભળી. તમને મારા આશીર્વાદ જોખા ભરીને છે. કા ન મોકલું? મારી બધી આશાઓ તમે મંકુ કરી રહ્યા છે ને તમારી અનન્ય અને જ્ઞાનમય સેવાથી અમને ત્રણેય આશ્ચર્યચકિત કરી રહ્યા છે. બધી અગ્નિ પરીક્ષામાંથી પસાર થવાની શક્તિ તમને ઇશ્વરે બક્ષી જણાય છે. ઘણું છવે ને સત્યનારાયણને અહિંસા દેવી મારફત સાક્ષાત્કાર કરો ને બીજાઓને કરવામાં સહાયભૂત થાઓ.” ૧૦-૬-૩૨ યરવડા મંદિર

આશ્રમના એક ભાઈ વિશે પૂ. બાપુએ ના. કાકાને લખ્યું: “પ્રાર્થના વખતે તેણે મંત્રિનતાનો ત્યાગ કરવા જે જોઈએ. જેમ કોઈ મનુષ્ય તેને જુએ ત્યારે મંત્રિન ઠામ કરતાં તે શરમાયે તેમ જ તેણે ઈશ્વરની સમક્ષ પણ મંત્રિન ઠામ કરતાં શરમાવું જોઈએ. પણ ઈશ્વર તો હંમેશાં આપણા દરેક કૃત્યને જુએ છે. વિચારને વાળે છે. એટલે એની એક પણ ક્ષણ નથી કે ન્યારે તેનાથી છાતાં કંઈ ઠામ કે વિચાર થઈ શકે. આમ જે હૃદયપૂર્વક પ્રાર્થના કરશે તે ઉપર ઈશ્વરમય જ થશે એટલે નિષ્પાપ થશે.”

દાખલ થયો ત્યાં એક સોફા પર બે વિભૂતિઓને મેં
મેટ્રી નોંધ. એક હતા શ્રી અરવિંદ અને બીજા શ્રી
માતાજી. જીવનની એ એક પુણ્ય પળે મેં એમનાં દર્શન
કર્મો હશે ત્યાં તો મારી આંખ સામેનું દરજ્જા બદલાઈ
ગયું. જ્યાં શ્રી અરવિંદ બેસી હતા ત્યાં મેં એક મૂર્તિને
પ્રકાશમાન જોયો, અને જ્યાં શ્રી માતાજી બેસી હતા ત્યાં
એક સાગરનો પ્રવાહ. શિવ અને શક્તિના હૃદય અને
હસ્તમિલાપ. સાગરમાં મારા આત્માએ સ્નાન કર્યું અને
મૂર્તિના પ્રકાશમાં હું પુનઃજન્મ પામ્યો.

મેં કહ્યું. તમે આ બધું વર્ણન કરી રહ્યાં છો તે
પરથી મને વર્ષો પહેલાંની એક વાત યાદ આર છે.

‘તે કઈ?’ મારા મિત્રે અચૂત માર્યું. -

‘એક વાર એક બાર્થએ હિમાલયમાં એક ઋષિ
પાત્રે દીક્ષા લીધી દીક્ષા લીધા પછી તેમણે જે કંઈ બોલ્યું
તેનું વર્ણન કરતાં તેમણે પછી બોલી જ એક વાત કરી
હતી.’

‘તે હોઈ શકે છે, પણ એ તો એક નક્કર હકીકત
છે કે, જ્યારે કોઈ વ્યક્તિને તેના સાચા ગુરુની વિશદ
વિભૂતિનાં દર્શન થાય છે ત્યારે તેને એવો જ અનુભવ
થાય છે કે, પોતે કરુણાના સાગરમાં સ્નાન કર્યું છે અને
આત્મસાન અને અતિમનસના આકાશમાં જે સૂર્ય પ્રકાશે
છે તેના એક કિરણ પોતાના હૃદયમાં પ્રવેશ કર્યો છે.’

‘અતિમનસનું આકાશ.’ મેં આશ્ચર્યથી પૂછ્યું. -
આવા શબ્દો તો, આ પહેલાં મેં કોઈ દિવસ સાલબ્યા
નથી! આત્મસાન વિશે હું થોડું ઘણું અને તે પછી બુદ્ધિ
દ્વારા જ-તેને મેં હજી સાચા અર્થમાં જીવનમાં નથી
ઉતાલ્યું-ગણ્યું છું; તેથી કૃપા કરીને મને સમજાવો કે
અતિમનસનું આકાશ શું છે, અને એ શબ્દો યોગના
ક્ષેત્રમાં કોઈ નવા સત્યને સૂચવે છે?’

‘હા’-મારા મિત્રે જવાબ વાળ્યો. - ‘અને આ
અતિમનસને અવતારવાનો પ્રયોગ જ ગુરુદેવ શ્રી અરવિંદ
શ્રી માતાજીના સંપૂર્ણ સહયોગથી વર્ષોથી કરી રહ્યા છે.’

‘પણ, એ પ્રયોગનું ખૂબ કે લક્ષ્ય શું છે?’

‘માણસ પોતાને સંપૂર્ણ પછે દેવી એકતાના રંગમાં
રંગી દે તે.’

‘એટલે?’

‘આજ સુધી યોગમાં માણસના વ્યક્તિત્વનાં અગ્રુક
અંગોને બાકાત રાખવામાં આવ્યાં હતાં. તેથી અગ્રુક
ક્ષેત્રોથી તેને દૂર રહેવાની શિખામણ આપવામાં આવે

છે. જગત મોહમાયાની એક ફિસાવનારી નાળ છે, એક
જાળ છે, એવું તો તમે કેટલીએ વાર સાંભળ્યું હશે.
તેનાથી દૂર રહેવું, બાળવું, નહીં તો આ જગત એમ જ
નકચા કરશે.’

‘તો શું, મોહમાયાની એ જાળ જાળમાં સપ-
ડાયેલાં જ રહેવું?’ તેમ તો, માણસને કોઈ દિવસે ય મુક્તિ
નથી મળે.

‘મુક્તિ એટલે શું?’ મારા મિત્રે પૂછ્યું.

‘જગતથી છૂટકારો!’

‘પણ છૂટકારો શા માટે?’

‘મુક્તિ મેળવવા માટે!’ મેં જરા આવેશમાં કહ્યું.

‘જો આ જગત ભગવાને તમને ફિસાવવા માટે જ
રચ્યું હોય તો તેમણે તમને અહીં મોકલ્યા જ શા માટે?
કોઈ પિતા કે માતા કોઈ દિવસ પોતાના સંતાનને ફિસા-
વવા માટે કંઈ કરે ખરાં?’

‘ના!’

‘તો પછી, પ્રભુ જેવા પિતા શા માટે એવું કરે?’

‘તમે કહો છો તે યોગ્ય લાગે છે.’

‘તેથી જ તો, હું કહું છું-’ મારા મિત્રે કહેવું

આજ રાખું-‘કે, આ જગતમાં રહીને જ મુક્તિ મેળ-
વવી અને તે પછી કાર્ય કરતાં કરતાં.’

‘આ તો તમે જગતનાં લોકોથી ઉઠાડું જ બોલ્યા!’

‘કેમ?’

‘કર્મ જ તો, માણસને બાંધી રાખે છે. અને તેમાંથી
મુક્ત થવા માટે જ તે મુક્તિની અવિશ્વાસ રાખે છે.’

‘પણ, કર્મ તો ત્યારે જ બાધે છે જ્યારે તેમાં કોઈ
સ્વાર્થ, કોઈ આસક્તિ રહ્યાં હોય, પરંતુ જો પ્રત્યેક કર્મ
સમર્પણના લાવણી કરવામાં આવે તો તે મુક્તિનું દારૂ
બની જાય છે. તેથી અમારા ગુરુદેવ અને શ્રી માતાજી
પણ અમને કહે છે કે, તમારું પ્રત્યેક કાર્ય-નાનું કે મોટું-
જો કે પ્રણુની નજરમાં તો પ્રત્યેક કાર્ય એકસરખું જ
અગત્યનું અને ઉપાસનારૂપ હોવું ધટે-પ્રણુને સમર્પણ
કરવું નોંધ્યું. ખાવું-પીવું, સ્નાન કરવું, કપડાં પહેરવાં,
ઊંઘવું, બોલવું, લખવું, ચિત્ર દોરવું, સંગીત કે કવિતા
રચવી, ઓરડો વાળવો, પાણી ભરવું, ખેતી કરવી, ઉદ્યોગ
કરવો આદિ આદિ.’

‘પણ, મેં પૂછ્યું-’ એ-પ્રત્યેક કર્મને પ્રણુએ
સમર્પણ કરવાની લાવણી મેળવવા શી રીતે?’

‘તેની જ જગતથી આશ્રમમાં આપવામાં આવે છે.

અને તેના સંબંધમાં તમારે કંઈ જાણવું કે.વ તો શ્રી માતાજીના પુત્રો પહેલાં વાણી જન્મ્યા.

‘શ્રી માતાજીના પુત્રો કેમ પહેલાં વાંચનારો તમારા શુરૂદર પી અરવિંદનાં જ કેમ નહીં ?’

‘કારણ કે, બાળક માટે સારી મીઠી સરળ ભાષા સમજતી મહેતી પડે છે.’

‘તો, તેથી જ તમે નમાની માધનાની ઝોડકીમાં જ નહીં પણ ધરના પ્રત્યેક ઓરડામાં એવું પાટિકું દિવાન પર ટાંચ્યું છે કે, “મા સર્વજ્ઞ છે મા તમને સારું જણી રહી છે.”’

‘હા, કારણ કે, એ જ મોઠો અમને સતત ચાનાજીનું રમરણ કરાવે છે. એમનું રમરણ કરના એમની સિખર-મધ્ય પાક આપે છે તેવું રમરણ ધના જ સાવધાન ધર્મ જીવંત રાખે છે. સદા સાવધાન રહેવું એ જ સાચી સાધના છે.’

‘કોના સંનધમાં સાવધાન રહેવાનું ?’

‘શ્રી માતાજી તરફ’

‘કેમ ?’

‘કારણ કે, ત્યારે અમે અમારું પ્રત્યેક કાર્ય સમર્પણ મારથી અને સુદર દીતે કરીશું’ અને તે કરવા માટે તેવી બાના કેમવડું એવી સફાલાતના અને કૌશલ્ય કેળવવા માટે જે સરો મી પવિત્રતા જીવંત રહે તે મેળવવા મટે રાનિતિસ મથીશું; અને એવી પરિવ્રતના જ નો, આત્માની સચ્ચાઈ છે. એથી અનિમનસને અમાસ છતાં નમો બીતરવાનો રસ્તો ખૂબી જાયે, જુઓને, અમારા શુરૂદરના આશ્રમમાં શ્રી માતાજી જ, સોથી ન હારે કામમાં અક્ષત અક્ષિત કે વિજિત છે. સમારથી તે મેઘી રાનચુંદી તે જ પનાં નથી ફક્ત એ જળ કાક જ નંચાઓ નિશામ કરે છે. ભે કે નિશામ દશમિયાળ ખજી તમેજો ધનુ અથ શૂત રહે છે.’

‘જીધમાં અને મથમૂનાં’

‘પણ, તેમનો નિશામ જીવ નથી તેમજો ત્યાં દુરમ જનમમાં વસે છે, એમ તો પહે પહે એક તેના નમનની જનમમાં વસે છે, જ્યાં રમૂડા મુદમનો મેન્ચર નહીં પણ નિશામમાં બહારનું કોઈ સાધન કે નિમિત્ત તે માટે તેમને જરૂરી નથી તેમજો જુદા જુદા મે જી વળી મે સાધકોને આશી રીદ આપે છે સિખામજી આપે છે મનિત આપે છે, પ્રેરણા આપે છે, અને ...’

‘અને ?’ હું વચ્ચે જ બોલી કાઢ્યો.

‘અને માતાજીની પ્રકાશમય પ્રગતિ માટે, તેની મેનનામાં સક્રિત રહે છે, તેમ જ જીવ્યા અને સાત્વિક આદર્શો અને વિચારોને જનનમાં અનુકલિત હોવામાં જન્મ આપે છે.’

‘તો આની ભત્તો જન્મ તમારામાં પણ ધરો છે ?’

‘તેના ખમર તે શ્રી માતાજીને જ હશે’ હું તો

શ્રી માતાજીના ચરણોમાં રહેકોનો સતત પ્રયાસ કરું છું.’

‘પણ, તમે તો હજી સફેરા વેપાર કરો છો !’

‘તેમાં શું તમને અજાણ થઈ જાયું’ વાગે છે ?’

‘વેપાર અને અનિમનસની સાધના ? એ બંને એક બાથે શી રીતે મ નરિત છે ?’

‘એ જ તો શ્રી શુરૂદર અને શ્રી માતાજીના સંપર્ક કે સંયુક્ત સમન્વય દેગની ખૂબી છે, મેં’ તમને આ પહેલાં કહ્યું છે કે, પ્રત્યેક પ્રગતિ પ્રયત્ને અપરંપુ કરી રાકાય છે હા, જો શુરૂદર અને શ્રી માતાજીની અપાર કૃપા મારા પર ન હોત તો હું ક્યારેનો વ ગમતી પડ્યો હોત.

અહીં કહીને મારા તે મિત્ર અચાનક ધબકી ગયા. અમે જે ઝોડકામાં મેંદા દના તેવી પાતેલા ઓરડામાં ટેલીફોનની ઘટ્ટી વાળી રહી હતી તેથી તેમજો ત્યાં ગયા. ઘોડા વખત પડી તેમજો વાળ હું મેંદા દનો તે ઓરડામાં આવ્યા, અને મને મેંદા સાચ્યા. ‘મારે હમણાં જ એક દોરિષ્ટસમાં જવું પડે ?’ કેમ કે, ત્યાં મારા એક મિત્ર છે તેમને વિશે એવી ખમર મળી છે કે તરત જ ગયા નિદા ચારે એમ નથી. તેમણે મને આનાદિયે એક મંબીર કહી સકાય એવું ઓરિષ્ટસ કરાવ્યું હતું. તેમની સિધ્ધિ હાલ મંબીર છે, એમ દોરિષ્ટસેથી એક બીજા મિત્રે ટેલીફોન કરી મને જણાવ્યું તેથી, મને મારું કર્યો.

‘તમારી મારા પા એક મોટી મહેતનાની ધર્મ કે, તમે મને શ્રી અરવિંદ અને શ્રી માતાજીના મુખ્યચોગને મમજવાને માટે એક દર્શિશાસ્ત્ર આપ્યો !’

તેમને પ્રેમપૂર્વક તપસકાર કરી હું પાનદાર આવ્યો.

ધરે પાંદા કરતાં અચાનક એક ઝાક પર મારી નજર પડી મૂવના પ્રકાશમાં તે ઘડતી તે રોચ સુધી સ્પન્ન કરી રહ્યું હતું. તે જોઈને, મું સાવ જ દેહાન બની ગયો. જ્યારે જરા બાનમાં આવ્યો તો મને એક મીન રૂઢી આવડું. ને મીન હતું—

યલ લો સૂરજની કિરણ,
તેરે પ્રેમ ઠા આવરણ.

આપસમે સંબંધે મિલાવે,
કરે એક વર્ણ.

તેરે પ્રેમ જય સરળવે,
ચેત-અચેતકો નાચ નચાવે;
સકલ સૃષ્ટિ સાજ સળવે,
પરસ્પર કરે કંચન.

તેરે પ્રેમરો સૂરજ ચમકે,
ચાંદ ચમકે, તારા ચમકે;
નદી ઓર સમુદ્ર જળકે,
કરે આકર્ષણ.

તેરે પ્રેમ ભેદ મિટાવે,
પરસ્પર કે સંબંધ બનાવે;

ગીત ગાતાં ગાતાં ધરે પડેંગો તેવો જ અંદર
પ્રવેશી મસ્તક જમીન પર મૂકી આનંદના ઊંચા સ્તરે મેં,
લલકાર્યું: 'તમારો જય હો, અતિમનસના અવતારે!'

અવતાર અને વિકાસક્રમનો સંબંધ

અવતારનો જો વિકાસક્રમની સાથે કાંઈ જ સંબંધ ન હોય તો પછી એનો કાંઈ અર્થ રહેતો નથી. હિંદુ ધર્મમાં દશ અવતારની જે માળા આવેલી છે એ પોતે જ જાણે કે વિકાસક્રમની એક વાર્તા છે. પહેલો તે મત્સ્ય અવતાર છે, એ પછી પાણી અને જમીન બંને ઉપર ગતિ કરતું ઉભયચારિ પ્રાણી આવે છે, કૂર્મ અવતાર. એ પછી જમીન પરનું પ્રાણી આવે છે, એ પછી માણસ અને પશુ એ બે વચ્ચેનું સંધાન કરતો નરસિંહ અવતાર આવે છે. પછી આવે છે વામન રૂપનો માનવ, નાનકડો, અવિકસિત સ્થૂળ દેહધારી, છતાં એ પોતામાં પ્રભુને ધારણ કરતો હોય છે અને જીવનનો સ્વામી બનતો હોય છે. એ પછી રાજસિક, સાત્ત્વિક અને તિયુષ્ણ રીતના અવતારો આવે છે અને તે માનવના વિકાસક્રમને પ્રાણમય રાજસિક, મનુષ્યમાંથી સાત્ત્વિક મનોમય મનુષ્યમાં પરોંચાડે છે અને ત્યાંથી અધિમાનસ સ્વરૂપના પરમ માનવમાં ભઈ જાય છે. કૃષ્ણ, બુદ્ધ અને કર્તિક તે આ છેડેલી ત્રણ કક્ષાઓના, આધ્યાત્મિક વિકાસની કક્ષાઓના પ્રતિનિધિ છે. કૃષ્ણ આવીને અધિમનસની શક્યતાઓને ખોલી આપે છે. બુદ્ધ તેથી પછી આગળ વધીને પરમ મુક્તિમાં પરોંચવાનો પ્રયત્ન કરે છે. પરંતુ એ મુક્તિ હજી નકામતરૂક રીતની છે, એમાં વિકાસક્રમને બાવાતરૂક રીતે પૂર્ણ કરવાને માટે પૃથ્વી ઉપર આવવાનું બનતું નથી. આ ક્ષતિને કર્તિક પૃથ્વી ઉપર પ્રભુનું રાજ્ય ભઈ આપીને તથા વિરોધક આસરી બળોનો સંહાર કરીને પૂરી કરી આપવાના છે. આમ આ પ્રગતિ રૂપ ક્રમ બહુ ધ્યાન ખેંચે તેવો અને અસંદિગ્ધ રીતનો જ છે.

અવતાર રૂપ જન્મોની વચ્ચે થતા બીજા જન્મો વિષે એ વાત યાદ રાખવી નોઈ એ કે કૃષ્ણ પોતાના ભૂતકાળમાંના અનેક જન્મોની વાત કરે છે, આવ અસુક મહાન જન્મોની જ નહિ. અને બીજી વાત એ કે કૃષ્ણ પોતે પરમાત્મા છે એમ કહે છે તોપણ એક સ્થળે તે પોતાને એક વિશ્વતિ તરીકે, વૃષ્ણીનાં વાસુદેવ: એમ વર્ણવે છે. એટલે આમાંથી આપણે એમ જરૂર તારવી શકીએ છીએ કે તેમણે અનેક જન્મોમાં પોતાનો વિશ્વતિ તરીકે આવી-બીવ કરેલો છે અને પોતાની અધિક પૂર્ણ એતનાને દાંડી રાખેલી છે. આપણે જો એ વાતનો સ્વીકાર કરીએ કે અવતાર તે વિકાસક્રમને આગળ દોરવા માટે થતા હોય છે તો આ વસ્તુ તદ્દન સમજી શકાય તેવી બને છે. જગતની મહાન સ ક્રાંતિકાળની અવસ્થાઓમાં પ્રમુ અવતાર તરીકે પ્રગટ થાય છે અને નાની સ ક્રાંતિઓના કાળમાં તે વિશ્વતિઓ તરીકે આવીને મદદ કરે છે.

[દક્ષિણ : એપ્રિલ ૧૯૫૬]

—શ્રી અરવિંદ

[ગતાશ્રી યાત્રા]

શરીર શ્રમ - જ્યાર સાતરમની આશ્રમમાં નવરથાપક બન્યા હતા ત્યારે ગાંધીજી ૬૦ વરસના થઈ ગયા હતા. પણ હજી રોજ નિરમિત થી જવા વાગ્યાના ડેવામાં આવીતા મારી શકે સમારવ્યા હતાજી સાર કરવા મુકુત રસોડામાં અપો કલાક ગાળના સવર સાજ અવસ્થાએ ફરવા જતા રાતના ટ્રેનમાં હસવાએ આવે તો પણ તેમણે અપો કલાક ચાલના જ રસા હોય તો પડકારના ફી લેના એક વાર ૧ રૂ. ૨૮ માં અમદાવાદમાં અખત હિમ પડ્યું હતું પણ નિયમ પ્રમાણે પ્રાથના સમાપ્ત થયા પછી સવારે પાંચ વાગે તેમની સાથે કુલ્યાઈ જવાય એવી કડકડની કડીમાં કડ જવાને બહાવો મને પડ્યું મળ્યો હતો.

ગાંધીજી પાંચખાન સ્વચ્છતાનો નમૂનો ગણાવે તેથી જ રજૂઆત ગાંધીજી પાંચખાનને લાવેલો નગી કે ગ્રોગખાવતા હતા.

૧૯૨૨માં રાષ્ટ્રીય શાળામાં અધ્યાપકોને વિદ્યાર્થીઓએ આઠ કલાક કાલના થી જવા શરૂવાનું કામ કરવાનો નિયમ એક વગર મુખી પાળ્યો હતો. એમ એ બધા પછી ચાર નમરના મુશ્કેલી રેડિયા સ્થળને કાળક પરથી કિનારતા મારી આખ અને કમર કુખી હતી પણ મારા સથી તરીકે ખજોળાઓ કવિ દરિદર બદ ને ન્યાયશાસ્ત્રી અપાસદેન પદવર્ધન જેવા હતા એટલે એ વખતો દિવસો દોઢના ન જાનના સાવનાનો દિને બન્યા હતા.

અરવિંદ મન - આશ્રમમાં એક જ સમુજત રસોડે થઈ જવાથી અરવિંદ મન કોળવામાં મુશ્કેલી નહોતી આવતી. સામાન્ય રીતે દાળ રાંધે માફના મનના વધાર વળતું ગણાતો કોળાનું સાક નિયમિત બનતું પણ આ બોરાક બધાને સારી ગયો હતો. આશ્રમમાં રહેનારાઓ એસેવામાં માનનાર દેવાથી ગાળના દુધ થી મિત્રાવ ખીજ બેસતું દુધ ઘીનો આશ્રમમાં ત્યાજ હતો. ગાયન ઘી તે જમાનામાં સહેલો મેળવવું મુશ્કેલ હતું. પ્રયોગ વીર વિનોબાજીએ વર્ધામાં પોતાના શરીર પર પ્રયોગ કરી સાબીત કરી બતાવ્યું હતું કે બોરાકમાં તય કે મગકની તૈયારી બદલે અગાળીના તેલનું સેવન

કરનામાં આવે તો શરીરનું વજન વધારી શકાય છે એ રીતે વિનોબાજીએ મોં માસમાં બાવીસ તૈયાર પોતાનું વજન વધાર્યું હતું. અગાળી તેનો પ્રયોગ આશ્રમના રસોડામાં સહ થયા ને ઘીને બદલે કડવું અગાળીનું તેનું રેટની ૫૦ તરફના ચોપડી અને ખાવા લાગ્યા હતા. જાનની સાધનામાં અરવિંદ મનની ઘણી મોટી કિમત છે તેમ જ સરદાર સાહેબ પણ ગાંધીજીના સ્વસ્થ ગાંધી સમજવા લાગ્યા હતા. ગાંધીજીના સહકારમાં આના નાદ સરદારશ્રીએ સિંગારેટ છોડી એટલું જ નહિ પણ રોજ સાંજે બેઠામાં બેળ કવનમાં ખાતા તેને સાન વિદાય આપી ને છેવટે છેવટે બાંહેબ હાજી શક ખાઈ નિસંગો પચાર કરી ધણી રોગમાંથી તેમણે મુક્ત મેળવી હતી.

અભય - હું નવો નવો આશ્રમમાં આવ્યો હતો અને તરત જ નાગપુર કોલેસમાં જવાનું ભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું ત્યાં એક બરોડે બગાળી વિધવવાનો એક ગાંધી હતો તજુમાં મળ્યા આ થા હતા હું ખૂણમાં મોકો મોકો ચાલોવાપ સાબળી રહ્યો હતો. શ્રી પ્રફુલ્લ મોર, શ્રી મુરેશ મેનરજી વગેરે જાઈએની અહિં સામા ગાંધીજીના જીવત તજુ ખાવા થી અઢા પ્રયત્ન ને હિં સામા અઢા રાખ નર આ તજવી વિદાઓએ આશ્રમ રથાપી ખાંડી કાંતને અપના થુ ગાંધીજીએ આ આશ્રમનું નામાભિધાન અબલ આશ્રમ કુર્ચ હિં સામા માનનારો પોતાના નજરનાં માળીઓ પર સો ટકા વિશ્વાસ મુકી શકતા નથી. આશ્રમ આશ્રમના સંસ્કાર હો. પોંચ એક વખત બગાળના મુખ્ય પ્રધાન બન્યા.

ગાંધીજી ઘણી વાર કહેતા કે પોતાને કો સાચુ જાગતું હોય તે કહેવામાં જો જૂથ પણ સામા આવે તો પણ અબલ નહિ સોરાઈના એક ખાંડી સેરકના ખાચા માર વિરે અને શકા આપી એ ગાંધીજીને લખ્યું ગાંધીજીએ મારી કાળાએ મુશ્કેલ સંસ્થાપિત ખાંડી કાંતને મોંઘી આપ્યો મારી કસોટી થઈ અગાળીની કૃપારી મારી વાત સાબીત કરી પણ અશ્વ મત પાળવું કેટલું કપડું છે તે સમજ્યું.

મારા પત્ની જુ કસ્તુરબાની સરદારી તમે મુરત નિસ્વામાં દારડીઆએને પાંધિયાને સમજવવા એકલા

કેમ જઈ શકતા હતા તે હિ મત કચાથી ત્યારે આવી હતી તે તેને ય આને અમજતું નથી

પણુ દેવી સ પતિમા અબવની સોથી મોટી ગણતરી છે એ ત્યારથી સમગ્ર ગયું છે

રાજકોટ સત્યાગ્રહ વખતે ત્યાના રાજા ને દીનાન વીરાનાળા ॥ પેરવીયા ગરાસીઆઓ માપુ સામે ધૂળ હોડાડવા લાગ્યા હતા કોકરીઓ ફેફાં યાળા કરતા લાગ્યા હતા ત્યારે અમને બધાને દૂર ખસડી સામે પગને દોડના ગયા હતા એ નજર આગળ આને તરરે છે

બ ગાળામા માનીકાદામા ગાંધી સેનાસ ધના વાર્ષિક સમાર ભ સમયે સીઆલ્ડા રેશન પર સુનાપ બોઝના સાથીઓ કાળા વાન્ટા લઈ ગાંધીનાદ પ્વ સ હો એરા નારા ચેકારતા સેકડોની સ પ્યામા ધસી આન્યા હતા ત્યારે પણ ગાંધીજી તેમની સામે હસતે મોઢે તેમનો સત્કાર કરતા ગયા હતા તે જોઈ બ ગાળાના પોલીસ અમલદારો મોળામા આગળા ધાવી ગયા હતા

સર્વધર્મ સમભાન — આશ્રમમા ધર્મામ સાટે, કેશન છુદ્ધ સાધુ એન્ડ્રુ ડ. મીરામહેન એલિન, અમ તુલ મહેન અમ્ડુન ગકાર ખાન કોસાનીજી પૂનનાઈ કે રનાયજી, રામી આનંદ જુલ જુદા ધર્મોના રનામ, ખ્રિસ્તી જૈન, છુદ્ધ નરાશ્વરવાદના અનુયાયી હોના છતા એક કુટુંબના જન તરીકે વરસો સુધી રહી શક્યા ને દરેક ધર્મ ॥ મહત્તા ને ખૂબી સમજી પોતાનું જીવન ચિકલાવી શક્યા હતા એ અમે રોજ જોના હતા આશ્રમની રાષ્ટ્રીય શાળામા બધા ધર્મોના મુખ્ય મુખ્ય ઉત્સવો હજવાના ને આશ્રમની પ્રાર્થનામા છેવટે છેવટે તો છુદ્ધ ઈસ્લામ, જરથોસ્ત ધર્મના પ્રાથનામા શ્લોકો ઉમેરી દિદધર્મની સકુચિત બાનનાને તોડી નાખી હતી

સ્વદેશી — બાપુની રેટિયા વિષે બિ અનન્યભક્તિ જાણીતી છે ગાંધીજીને દેહાંત ૧૯૪૮ ૨૦ જન્યુઆરીના રોજ થયો તે ગોઝારા દિવસે પણ કાલ્યા વિના રહ્યા નહોતા ગાંધીજી ૨૧ અપવાસ દરમિયાન રેટિયા કાત વાનું જૂલ્યા નહોતા યરવડા જેલમા શ્રી મહાદેવભાઈ, સરાર સાહેબ ને પૂ બાપુજી સાથે હું હતા ત્યારે મહા દેવભાઈનું ફ્રેન્ચના અજ્યાસને કારણે એક વખત કાત વાનું રહી ગયું ને તે સમયે જે ગોધપાદ આપ્યા હતા ત્યારે હું હાજર હતા પણ આ તો આત્મનેષ ઉપાસના ધર્મ ગાંધીજી ન્યા જતા ત્યા બધે ખાદીનો આગ્રહ રાખતા ૧૯૨૧મા અમદાવાદની કોંગ્રેસમા તબુ ખાદીના

પહેરીવાર થયા બાપુ હજામન જે વાળદ ખાદી ન પહેરે તેની પાસ ન કરાવતા દક્ષિણ મારતમા પદ્મીનું મોઢું મ દિર દરિજન માટે ખુ નૂકાણુ ત્યારે બાપુ પાનખીમા બેસી ૫૦૦ પગચિયા ચકચા હતા હું સાથે હતા ત્યારે કોકરોજીને સાધા શુદ્ધ ખાદીના ચડાવતામા આ વાહના

બાપુના ખ દીના આગ્રહથી પડિત જવાદરાના નરેર સુ પીમા ને શ્રી રાજેન્દ્રપ્રસાદ મિહારમા ને તામીનાડમા રાજગોપાલાચારી જેવા ધુરધર રાષ્ટ્ર નેત્રો આ ચગપા સ ધના એજન્ટો બન્યા હતા

તે દિવસો દરમિયાન કોંગ્રેસના મેમ્બર થયા ૨૭ મહિને ૨૦૦૦ વાર સુતર કાતિને આપવાનું હતું

આવી કટર લાવના ન્યા પ્રગટતી હોય ત્યા રસદેશીનું વાતાવરણ જમ્યા વિના કેમ રહે

સ્પર્શભાવના : વિષે તો મને આશ્રમમા પડેને દિવસે દીક્ષા મળી તે વર્ણવતા લખ્યું છે જેને ગાંધીજીએ પોતાનો જીવન સિદ્ધાંત માન્યા તેમાથી કોઈ રીતે તેઓ અનાયમાન થતા નથી એનો એક દાખલો વાહ આવે છે જૂજરાત વિદ્યા રીક્ષા કાળામા મુખર્મના એક વૈષ્ણવ ભાટીઆ જુદરથે મોગી રકમ આપવાની ઇચ્છા રંગરથ મણિનાન કોઠારી દારા અહેર કરી પણ તેમા શરત હતી કે એ રકમ હરિજનોના સિંચણમા કે લાખમા ન વપરાય ગાંધીજીએ એ લાખ રૂપિયા વિદ્યા ક્રીક માટે ન રીકાર્યા

આશ્રમમા રી પોતાના મેહામહેન રણિમાનમહેને લક્ષ્મીના દત્તક નેરાના નાદ રિદાય બી રી પણ હરિજન તા આશ્રમના મૂળ અગ તરીકે રહ્યા

આશ્રમસતીની લાવકાન સામિત કરતા માટે નવા ને જૂના કાર્કતોઓએ પાપખાના સકાંતિ સનન કામ કરીને પોતાની શક્તિ પૂરવાર કરના રી રહેતી હતી

ઉપનિષદ ન ગીતાના અખ્યાસી લાઈ સુરેન્દ્રજીને બાપુજીએ અમારું કામ સુપ્રત ક્યું હતું મરેલ ગાય બળદના આમજા ઉતારવાનું કામ પવિન આભય અથ મીઓ કરતા કોન ત્યા આભડગને અનોપ થયે જ છુટકો

નમ્રતા : — ૧૯૨૪મા પૂનામા સામુન હોમિયલમા ગાંધીજી એપેન્ડીકલનું ઓપરેશન જેલ કારાસ દર મિયાન થતું હતું ત્યારે મી નગરિનાઈ માથે હું બાપુના દર્શનાર્થે ગયા હતા અમે ન્યારે દોરિષ્ટહતા આર ઇમા ગયા ત્યારે પૂ બાપુ સામે જરીના રેશમી સાઈમા સમજ થોવા એનીમિસેન્ટ માતા ચુરતેગો કરતા હતા વિવેક

ખાતર એની મિમેન્ટે પોતાની મોઝડી કિનારી દર અડી
હતી એપરેશન તાજુ હોતથી માપુને કિદા જેસતાની
શૂટ ડાક રે નમ્મી આપી રિપ્રગરાગો પડતુ હતો
નીચે એસડી વખત કે જમની વખતે કરવામા આવતો
પણ એ ઠીમિસે ઠીમિસે થઈ જવા લાગ્યા ત્યારે
ખાપુએ પોતે એ ઠીમિસે ટની મોઝડી હાથમા લઈ
એ ઠીમિસેન્ટને પરેશવાન બની કુ લા રનમ્ધ બની
મથો હતા આ દૃશ્ય એસડીએ જે ૩૫ વરસ થવા આ વા
છે પથુ હુ એ જુની સકતા નથી

ચરનડા જેવમા હુ ખાપુનો અતેરાસી જન્મ્યો હતો
ખાપુના ફાલગુની ચીર કરવી વીજુ માડા તૈયાર કરવુ
ગરમ પાનુ સત ની આખીને આખી પેશીઆ છોલવી
મધ તૈયાર કરવુ ખાપુના અવ સાથે કરવા પગના ધૂળ
વસા આગળ નળીઆ લઈવા વગેરે કામ તો ન લીમ
લીધા પડી થોડે ઘણે અમે હુ કરી શકતા હતુ પથુ દેહ
સુધી હુ ખાપુના પગ કે છની મહસિસ કરવામા ખાતરપો
ન બની ર ક્યો

માનિશ કેમ કગથ તે માપુ મારા પગને પોતાની
હથેલીની માલિશ કરીને શીખનવા લાગ્યા હુ રોઈ પડ્યો
ખાપુ નમ્રતા પાર વિનાની હતી ખાપુ તા મેટા
સિક્ક રથા મેટા કિચે માપુએ રાખદાસને નિયમિત
એક વરસ મત દર્જ શીખવ્યુ હતુ સ ય સ ના ભેદ
ન સમજી શકે એવી આક્રમી બહેનેને સ્થિતપ્રજ્ઞના
મોક અપાર ધીરજ રાખીને શીખવ્યા છે ખાપુ મને
માલિશ કરતા ખાપુએ શીખવવા જે મકેન લીધો છે તે
યાદ કરતા ગીતાને મોક યાદ આવી જાય છે

અખેતિ મત્તા મસમ ચકુખ
કે ફૂલ કે યાદ કે અખેતિ ।

અજાનતા અધિપાન" તયેદ
અથા મમદામમયધેનવાધિા

~ તત્ત્વમક્ષ
તત્ત્વમયેત્વામયમમયેધમ્મ

પથુ ગાંધીજીના ગુરુ સત્તન કરતા કરતા મારુ
પારાયણ વચમા આવી ગયુ
આદર્શને અદાંજ સિ અર્જવા મેઝા થયા છીએ ત્યારે
મારા પર જે બીજી એ ત્રણ વાતોની ફેરી જાય રહી ગઈ
છે તે ટાપી આ કપા પૂરી કરીયુ

આમનના વ્યવસ્થાપક નરિંદ્ર જરથસ્ત્રાને, ગિદ્દાના,

અમડાને કારણે મારા પર સરકારી સમન્સ આવેલ સત્યા
મડી ગાંધીજીને જીવનમા કોઈ ને કોઈ કારણે રોજ
સત્યામહાત્મા અસ મા કિયા ચર્ચા આપતા હતા

સમન્સની તાત સાલ ઠી માપુ કકે જીવનનાન તનોદ
વજાના પૈસા તમે કયાથી કા પાડી સરકાર પડેના પૈસા
બદા બદ્યાના મેકડી આપે પડી કોઈમા હાજર થઈ
શકો પણ સરકારનો આવો નિયમ નહોતો હુ નક્કી
થતુ દિવસે મમન્સને માન આપી કોઈમા ન ગયો
બીજે રિસ નિયમ મુજબ મારા પર પકડ વોરન્ટ નીક
ળ્યુ ને સાગરમની આશ્રમમા વ્યવસ્થાપકને મને સર
કારી પોલીસ પકડીને તનાવ લઈગર મેજસ્ટ્રેટ સામે
મને ર જે ખડો કરવામા આ વા ત્યારે માટ્રેપ્રે જ ખ
વર્ધિ ગયા ને મને જ મારી જુવાની લઈ લાઘાના પૈસા
આપી છુટા કરી

પથુ મ ધીજી તા દરેક જામનમા ગતીમ કિદીએ
કેમ રતિયુ બેઠાએ તે જ વિચારનારા રથા મારા કેસ
પડી ખાસ કેસમા સમન્સ કા તી વખતે સાક્ષીને
ભાડાના પૈસા આપવાના રિવાજ થયો હતો

બારડોની તાતકામા મે જીવનમા મે કિમની વરસે
ગાળ્યા છે તે સમયના અનુભવ વર્ણવવા જેવા છે ૧૯૨૨
મા ગાંધીજીએ ચોરીચારાના હતાકાસને વીધે બારડોની
સત્યાગ્રહની લડત મોકુફ રાખવાનુ જાહેર કર્યુ ત્યારે
કિદના પ્રથમ પકિતા નેતાએ બહુ નારાજ થવા
હતા ૨૧ રિસ વિનનાર્ડ પટેલ તા નારાજ્ય નારાયણ
મોનતા જતા ને કહેતા જાવ કે આ ડોમાને સ્વરાજ
કળા સત્યાપાસના આત્મચાલની વધારે પડી લાગે છે

સાને સમજ પ્રાર્થનામા બાપુ સાથે વિહનનાઈ
જોડાયા હતા જુન આમજવામી સ્થિતપ્રજ્ઞના મોકે
એલવા લાગ્યા તે કમગાએ 'અજ્ઞાનતા વસા કામાન
સર્વાન વાગે મોક મેલવા આમજવાસી જુડી મવા
પ્રાર્થના પૂરી થવા બાદ ધણુ નેતાઓની સમક્ષ પ્રાર્થ
નામા મોકેલા ૧૬૦મા આવી બપ કર જુનો રહેવા માટે
ગાંધીજીએ જે કપકાના માગખા વીડ્યા ત શબ્દો હજી
કાનમા ગુએ છે

તે દિવસે પડી પેના સાથેક આમજવાસીનુ જીવન
બદલાઈ ગયુ ને અત્યારે આત્મચાલની ઝાબી થઈ
હોધ ને તેણે તમોર જીવન બુદ્ધ ગયા સમન્સ આમજમા
ગાળી રથા છે

મોકુફે ખત પ્રાર્થના, મોકુફે જીતા, પે મોકુફે મોકી

ચીજ હતી. રાજકોટ સત્યાગ્રહ હાલ વખતે રાષ્ટ્રીય શાળામાં મોટા સફુદાય પ્રાર્થના સમયે એક જ થયેલ અને સાથે પ્રાર્થના શરૂ થઈ. પોંધાટ ચાલુ રહી. પ્રાર્થના ઊભા ઊભા કરવામાં આવી પ્રાર્થના વખતે સાવચેતી કે અગમચેતી ન રાખવા માટે સ્થાનિક કાર્યકર્તાઓને કપડા આપવામાં બાપુએ મણા રાખી ખાંદ. એટલું જ નહિ પણ રેશને બધા મળ્યાં ગયાં ત્યારે પણ બાપુના મનમાં એ પ્રસંગની વેદના ચાલુ જ હતી એટલે પ્રવૃત્તિમાં મો લાગવા ગયો ત્યારે બાપુએ એ દુઃખ વ્યક્ત કર્યું અને પોતાની લાક્ષણિક દબે જોરથી ધબ્બો મારી ટકાર કરી કે, 'તારી પાસે તો ભજન ગ્રીહનારાઓનું એવું શુષ્ક હોવું જ નહીં એ કે નથી ધાંધલ હતી હોય તો પણ એ બધાં ભજન ગ્રીહી શકે.'

ત્યારથી રાજકોટમાં સમૂહ પ્રાર્થના બ્યારે બ્યારે થાય છે ત્યારે નવો પ્રાણ પ્રગટે છે એમ બહારથી આવતા નેતાઓ સુક્ષ્મ કંઈ રીતે કહે છે.

આને શ્રાદ્ધ દિને એકાદશ મન પ્રાર્થના બાપુજીના જીવનમાં કેવા એતપ્રેત થઈ ગયા હતા તેનું માત્ર સ્મરણ કરું છું ત્યારે પણ એક ભતની મહત્તા અનુભવું છું. અને રોજ બરેજના જીવનમાં અણીને ટાકણે કેવી અજબ રીતે મોહ લાક્ષ્યમાં આપણે સપડાઈ જઈએ છીએ એ વિચારવા બેસું છું ત્યારે કું મારા પંડ્યા શરમાતો હોઈને એમ લાગે છે.

રામકૃષ્ણની બાધકથા

નાનપણની ગણેશજીની આ વાત છે. એક વાર રમત રમતમાં તેમણે એક બિલાડીનાં બચ્ચાંનાં શરીર ઉપર વીંચકા ભરીને ઉઝરડા પાડ્યા.

રમત ગમત પૂરી થઈ અને તે પાર્વતી માતાજી પાસે ગયા, અને તેમનાં બોલામાં બેસી ગયા. ત્યાં તેમની નજર માનાં શરીર પરના ઉઝરડા પર પડી અને અમણીને બોલ્યા:

'મા, મા. આ તો જો તારાં શરીર પર આ ઉઝરડા કયાની?'

મા સ્મિત કરતાં બોલ્યાં: 'બેટા એ તો તારું કરતૂત છે.'

ગણેશજી દયામણું મોઢું કરીને બોલ્યા: 'મા, મેં એવું કયારે તને કહ્યું? મેં તને કયારે વીંચકાં બધાં?'

પાર્વતીજી બોલ્યા: 'બેટા હું જૂલી ગયો દર છાં જ બિલાડીનાં બચ્ચાંને વીંચકા ભરીને આવ્યો. તે. જો આ આખું જગત મારું શરીર છે. કાંઈને પણ જરાયે દુઃખ થાય, લાગે તો મારે એ બધું સહન કરવું પડે છે.

ગણેશજી તો આ વાત સાંભળીને ઊંડા વિચારમાં પડી ગયા. હવે તો તે બધાંમાં પોતાની માતાની જ મૂર્તિ નેવા લાગ્યા. બધાં બાળામાં તેને માતાનાં જ દર્શન થવા લાગ્યા. આથી ગણેશજીએ હવેના વિચાર માંડી વાળ્યો.

વધુ વિચારતાં એમ પ્રતીત થાય છે કે તે દિવસોનો પ્રભાવ સ્વપ્નદુષ્ટાને નડેતો. જેમ વટોળિયો જોડે ને ઝઝાવાતમાં નાના મેટા વેલાં ઝરઝાંખરાં ને ખરી પડેલાં પાંદડાં પણ બિચે ઊડવા લાગે તેમ આપણે ઉપર જોડે ઊડવા મંડવા હતા. ઝઝાવાત સમી જતાં પાંદડાં મોટાં છોડાં દેહા બેસી જાય છે તેમ ગાંધીજી ગયા ને તેમની સાથે અહિંસક સત્યવીરની મરદાનગી ને મુમારી પણ આપણે જોઈ દેહા હોઈએ તેમ લાગે છે.

આને પુણ્ય સંવત્સરી નિમિત્તે બ્યારે આપણે ગાંધીજીના વારસદાર તરીકે નામના મેળવનાર બાર-ટાલીના રાનીપરજ ભાઈઓ ને બહેનો ભેગાં થયા છીએ તેઓ વ્રતપાલનમાં આવેલી શિથિલતા ખંખેરી સામા માનવ બનીએ.

બાપુજી આપ તો મહાત્મા છો, અમે પામર જીવ છીએ. અમારાથી આવવા ભગીરથ કામ ન થાય એમ કોઈ કહેતા હતા ત્યારે તેમને આ વચનો ગાળ નેવા લાગતા હતા. જે બાપુ પુરુષવાચક થા બધું સાધી શક્યા તે આપણે પણ તાપીની સાક્ષીએ ફરી આપણી પ્રતિભાઓ તાજ કરીએ. ને બાપુએ મીઠાઈ મારો ચાલવાનો દંડ સંકલ્પ કરીએ. આ સત્ય સંકલ્પ પ્રમાણે વર્તવાનું બળ હથેર આપણને સૌને બધે એમ અતઃકરણ પૂર્વક હથેર પાસે પ્રાપ્તું છું.

શિયાળાની વહેલી સવારની દૂંધવી નાખતી ઠંડીમાં સૌરાષ્ટ્રનાં કેઈ ચૂંટાં નાનકડાં સ્ટેશને ગાડીની રાહ બેતા હોઈએ ત્યારે કેઈ આપણી પાસે તાપણું કરીને આવી જાય, તો તે વખતે કેવા ભાવ આપણાં મોઢાં પર તે અનણ્યા માણસ માટે પથરાય!

આવા એક અટૂલાં સ્ટેશનથી જરા દૂર એક તૂટી-ફૂટી ઝૂંપડીમાં એક ચમાર રહે. તેની આ વાત છે. સાવ ગરીબ, ખાવાનાં સાંસાં. મહેનત મજૂરી આજુ-બાજુનાં ગામડાંમાં જઈને કરે ને વળતી વખતે આંખરાં, સાંઠીકડાં, ભેગા કરીને ઝૂંપડીની બાજુમાં ખડકલો કરે. શિયાળાની ટાઢ ઉડાડવા કોની? પોતાની? ના, ના. તો?

આજુબાજુનાં ગામડાંના લોકોને મોરબી કે માળીયા જવું હોય તો આ નાનકડાં ભાવપર સ્ટેશને વહેલી સવારમાં ટ્રેન પકડના આવવું પડે. શિયાળાની થીજવતી ઠંડીમાં આ સ્ટેશન પર સવારનાં પહોરમાં ટ્રેનની રાહ બેતા બેમણું એ એવું તો અકારું થઈ પડતું પણ શું થાય?

પણ આ અકારાં સ્ટેશનને એક ચમાર ભાઈએ એવું મીઠું હૂંફાણું કરી દીધું હતું કે હજુ ય ત્યાંથી પસાર થતા મુસાફરો તે ચમારભાઈને યાદ કરીને શિયાળાની ઠંડીને શરીર પરથી ખંખેરી નાખે છે.

આ ચમાર ભાઈ આખા વર્ષના ભેગાં કરી રાખેલાં નાનાં મોટાં આંખરાં, સાંઠીકડાંને ઉપયોગ શિયાળાની વહેલી સવારમાં સ્ટેશનનાં કંપાઉન્ડમાં મુસાફરોની ટાઢ ઉડાડવા તાપણી માટે કરતો. વર્ષો સુધી આ ક્રમ ચાલ્યો.

આજે એ ચમારભાઈ નથી પણ ભાંગી તૂટી ઝૂંપડી તેના માલિકની સતત યાદ આપતી જોલી છે. ત્યારે ભાવપર સ્ટેશનથી ગાડી ઉપડે ત્યારે સહેજે આજે પણ ગાડીમાં બેઠેલા બીજા મુસાફરોને ભાવપર સ્ટેશનના મુસાફરો પેલી ઝૂંપડી બતાવીને બોલી જોડે છે: "જુઓ પેલી હીરા મૂળુની ઝૂંપડી. જોણે પોતાની કાયા બાળીને બીજાને હૂંફ આપી છે" માનવતાભરી આ કથા સાંભળીને મુસાફરોનાં મોઢાં ઝૂંપડી તરફ સહેજે ઝૂંપી પડતાં.

આમા હતા બાપુ

નવીન ગાંધી

બાપુ' અજ્ઞાત તપ

૧૯૨૯માં બાપુજી હિમાલયમાં આવેલા કૌસાનીમાં ગયેલા. આ જ જગ્યાએથી બાપુએ 'અનાસક્તિ યોગ'ની પ્રસ્તાવના લખેલી.

હિમાલયમાં આવેલી આવી જ આમાં પણ બાપુ ખુલ્લામાં જ સૂઈ

રહેવાનું પસંદ કરતા. એક રાતે વાઘનું બચ્ચું બાપુની પથારી પાસે જ આંટા મારી ચાલ્યું ગયું.

બાપુને આ વાતની ખબર પડી અને બીજે દિવસે સખત ઠંડી હોવા છતાં પોતાનો ખાટલો ઘર બહાર કાઢી ખુલ્લામાં બાપુ પાસે જ નખાવ્યો. બાપુ ખાટલો બહાર જોઈ બાપુ ક્ષણ ભર તો વિચારમાં પડી ગયા પણ જ્યારે વાઘના બચ્ચાંની વાત સાંભળી ત્યારે ખડખડાટ હસી પડ્યા અને કહે, 'સેવાગ્રામમાં પણ એક વાર હું બહાર સૂતો હતો ત્યારે મારી પથારી પાસેથી જ સાપ ચાલ્યો ગયો. છ એવી બાપુને ખબર પડી કે બીજે જ દિવસે ખુલ્લામાં ભોંય પર પથારી કરી મારી પાસે જ સૂવાનું બાપુએ પસંદ કર્યું.'

બાપુનું તપ જગતે જાણ્યું; પણ બાપુનું ધૂપ અજ્ઞાત તપ તો ઈશ્વરને ત્યાં જ જમે થયું.

★

‘ખરો વિયોગ તો... ..’

બાપુનું જીવનદર્શન અતીવ સ્પષ્ટ હતું, બાહ્ય સંબંધ કરતાં આંતરસંબંધ જ સત્ય છે એ વિશે બાપુજીના મનમાં જેરાયે શંકા ન હતી. તેથી જ એમના વિચારોમાં સ્વસ્થતા અને છાડી દૃષ્ટિ નજરે પડે છે. લડત દરમિયાન કેટલાંયે

ભાઈબહેનોને પોતાનાં સ્વજનોનો વિ-
યોગ સહવો પડતો હતો. આ પ્રસંગ
૧૯૪૨ની લડતનો છે આશ્રમની એક
બહેને હિમ્મત કરી લડતમાં ઝંપલાવેલું.
બાપુને એ ખૂબ ગમ્યું અને તેમને લખ્યું:
“આ વખતે તમારો ત્યાગ ને દૃઢતા
મને બહુ ગમ્યાં છે. મુદ્દલ ચિંતા ન
કરવી. પ્રભુ જે કરે છે તે સારું જ છે.
વિયોગ તે વિયોગ નથી. ખરો વિયોગ
તો જ્યારે અંતર નોખાં પડે ત્યારે જ
થાય છે. જેનાં અંતર નોખાં છે તે એક
સાથે રહેતાં હોય તો ચે શું? જેનાં
અંતર નોખાં નથી તે પ્રિયમાં પ્રિયજન
હોય ને કર્તવ્યવશાત્ નોખાં થાય તેથી
શું? આટલું આપણે ગીતાને પાને પાને
ગીખીએ છીએ. શરીર સંગ તે ક્ષણિક
છે, દુઃખકર છે. આત્મસંગ નિત્ય છે ને
સુખકર છે. આત્મસંગ તો આખા જગ-
તની સાથે હોય.”

બાપુજી કર્તવ્ય પર બહુ ભર મૂકી
આ વિયોગ એ સાચો વિયોગ નથી, પણ
એમાં જ આત્માની સાચી કસોટી છે
એ સમજાવતા. જ્યાં આત્માનો સંબંધ
છે ત્યાં તો ‘તદ દુરેતદ અતિકે’ એવી
વિરોધાભામી એકરૂપતા જ છે. દૂર હોય
કે પાસે એ બધું જ એને મન સરખું
જ હોય છે. આ ગહન ક્વિજ્ઞસૂત્રી બાપુ
પોતાના લોકો અનુભવ અને મનનને

આધારે કેટલી સરળતાથી સમજાવી
શકતા!

સમજાપૂર્વક કરેલા ત્યાગ અધર્મ નથી

આત્મોન્નતિકર મુમાર્ગે જ્યામાં
ઐહિક બંધનો બાધારૂપ નીવડતાં હોય
તો એનો ત્યાગ કરવામાં જ માનવધર્મ
રહેલો છે એમ બાપુ માનતા.

આપણા દેશમાં સ્વરાજના ધર્મ-
યુદ્ધ વખતે ઘણા ભાઈઓને દેશ અને
કુટુંબ એ દંદ ધર્મસંકટમાં મૂકી દેતું
હતું.

૧૯૩૧ની આ વાત છે. બાપુના
નિકટ પરિચયમાં આવેલ એક ભાઈ દૂર
બેઠા બેઠા પણ દેશની આઝાદી ખાતર
નાની મોટી પ્રવૃત્તિઓ ઉપાડી એમાં
સક્રિય ભાગ લે છે. કુટુંબના વડીલોને
પુત્ર આ રંગમાં રંગાય એ પસંદ નથી.
માતા-પિતા આપઘાતની ધમકી આપે
છે. માનવધર્મ શું એની મુંઝવણમાં પડી
જતાં આ ભાઈને બાપુ લખે છે: ‘જ્યાં
ધર્મ સ્પષ્ટ દેખાય ત્યાં તે આચરતાં માત-
પિતાની આપઘાત કરવાની કે બાવા
ચર્ચ જવાની ધમકીથી ડરવાતું કારણ
નથી. એવી ધમકીનો અમલ ભાગ્યે જ
થાય છે. પણ થાય ત્યાંયે કલ્યાણ જ છે.’

આપણા સંતો-ભક્તોનાં જીવનમાં
એવા કેટલાય પ્રસંગો વારે વારે ઉપ-
સ્થિત થયેલા છે. પ્રહલાદે, ભગવાનની

બકિતની આડે આવનાર પિતા સામે
બંડ ઉઠાવ્યું. નચિકેતાએ પણ પોતાના
પિતાના અધર્મચરણ સામે માથું ઉઠા-
વ્યું હતું. મીરાં. પયુ સૌ સ્વજનોના
ત્યાગ કરવા સર્વદા તત્પર જ હતી.
વળી આપણા કવિઓએ પણ એ જ સૂર
પોતાનાં પદોમાં ધ્વનિત કર્યો છે. નર-

સિંહ મહેતાએ પણ ગાયું છે ને :

નારાયણનું નામ જ લેતાં વારે તેને તણએ રે:
કુળને તણએ, કુટુંબને તણએ,
તણએ મા ને બાપ રે.....,

એથી ધર્મને માર્ગે જતાં સ્વજનોનો
સમજપૂર્વક કરેલો ત્યાગ અધર્મ નથી
એમ બાપુ ધણીવાર સમજાવતા.

૪

કસાર્ધની અહિંસા !

પૂર્વ આફ્રિકાના એક નાના શહેરમાં ગયે વર્ષે ગાંધીજીની જન્મજયંતીના પ્રસંગે
સભા સમક્ષ આશ્રમની ઝૂંપેડીનાં દરેકની રચના થતી હતી, તેમાં એક બકરી પણ હોતી
નેહાંએ એવી એક ભાઈએ સૂચના કરી. પણ શહેરમાં બકરી ક્યાંથી મળે? એમ કાર્પેટાએ
કહેવાથી, સૂચના કરનારે પાસેનાં ગામડામાં પોતાનો એક ઝાળખીતો આફ્રિકન કસાર્ધ છે
તેની પાસેથી એક રાત પૂરતી મેળવી આપવા કહ્યું. તેઓ વરત જ મેટરના કસાર્ધને ઘેર
જઈ પહોંચ્યા અને તેની પાસે એક રાત માટે એક બકરી બાંહે આપવા ની માગણી કરી.
કસાર્ધએ એ બકરીનો શો ઉપયોગ કરવાના હો તે જણાવવા માગ્યું. જવાબમાં કહ્યું કે,
શહેરમાં આજે મહાત્મા ગાંધીજીની જયંતી ઉજવાય છે તે પ્રસંગના દરેક માટે એક
બકરીની જરૂર છે.

ગાંધીજીનું નામ દુનિયાના ગમે તે ખૂલામાં અને ગમે તે જાતિમાં નહીં જાણીતો હોય
એવો માણસ બાપે જ મળી આવશે. આ આફ્રિકન કસાર્ધ પણ ગાંધીજીના 'નામથી
અપારિચિત નહોતો બલ્કે ભારતના રાષ્ટ્રપિતા પ્રત્યે તેને આદર હતો એટલે કશું પણ
બાહુ' દીધા વિના પોતાના વાઙ્મામાં કતથને માટે ગોધેશાં કેટલાંક બકરાઓમાંથી એક
સારી બકરી પસંદ કરીને તે પેલા ભાઈઓને આપી.

રત્ને સભાના શેજ પર ખડી કરેલી ઝૂંપેડી પાસે આજે ચરતી બકરી પણ સોડોના
જોવામાં આવી. સવારે પેલા કાર્પેટા ભાઈ, બકરી લઈને કસાર્ધને ઘેર ગયા ને તેનો
આલાર માની બકરી સુપ્રત કરી. તેને બીજા બકરાંના રોજામાં બેઠા હતા અગાઉ તે
કસાર્ધએ તેમને કહ્યું : આ બકરી હવે મારાથી કનલ થાય એમ નથી. માટે બીજા બકરાંથી
એલુદી ઝાળખી શકાય તે માટે એના ગળામાં બાંધવા એક પટો આપી જવ તો સારું.
એ સાંભળી પેલા કાર્પેટાઓને આશ્ચર્ય થયું અને એવું કારણ પૂછતાં કસાર્ધએ કહ્યું :
“અમારામાં એવો રિવાજ છે કે, એક વસ્તુ શુભ નિશાથી જોઈશ્વરને અર્પણ થઈ હોય તેનો
નાશ ન કરવો. આ બકરી ગાંધીજીના નામ પર આપેલી જેથી તે ગાંધીજીની ગણાય, માટે
એનો મારાથી નાશ ન થઈ શકે. હું એને તમારા માટે સંતાળી રાખીશ તમને જ્યારે નેહાંએ
ત્યારે ફરીથી ઉત્સવ માટે એ લઈ જશે.” — ‘ઘઠરિ’ (‘શોભા’ના આધારે)

૫ ગાંધીજી સાહેબો મારા સગવડ એ કુ મારા
દુનિયાની ધંધાનાં પ્રસંગ ગણુ છું હું તેમને પુત્ર
જ્યારામ છું અને આગત રીતે ગૌરવન કારણ ગણુ તે
રોડ તેમણે તેની વાત નુ અહીં નથી કરેલ પણ મારી
દયાની માર્ગના અમલમાં તેમની સુ નિષ્પન્ન રહેવાનો
મને વાત રહ્યા અને એમને લીધે હું છત્વી રાકવા છું
એને કુ કેમ કન્યાના ન ગણુ ? ૫ ગાંધીજી પોતાના
આશાન્ય નવરા મા કેવી રીત વર્તતા અને ત્યાં પણ
તેમની મહાન વિશ્વાસુ દરેક ને કુ અત્યંત વિષયો
એમને કુ કમવા માગુ છું

હું એ ના કેટલાક વર્ષોની મુખ મારું કુ અને
અહીં કામચલાઉ કામ કરુ છું સન ૧૯૩૬ની આરંભ
પામોસ વર્ષની ઉંમરે મારું શરીર ઘસાવુ આ પુ વળન
મદ્ય જનુ હતુ મિત્રોની સલાહ અને આમદર્શી મે
સર હાડકાસનનાં લેરિપમ્લમાં મારી દાકતરી તપાસ
કરવી તે તપાસમાં કાખી બાળના ફેફસામાં કાચવા
જનુઓ હોવાનું મારામ પુ કુ દાકતરોએ મને એ પી
સેવાની અભામ્યુ કરી એ પી દવાના ઉંચકાનો)
એને ન્યુમોથોરિક્સ દીકમેન્ટ) કહવાય :

હું અને મારા કુટુંબીઓ મુઝાયા મે મારી માદ
બીના સમાચાર ૫ ગાંધીજીને જણાયા અને મારે શું
કરવું, કયા જુલુ એ લગે તેમની સલાહ આગી પરવ
મને તેમના તારથી જવાબ મળે તે પહેલા જ કેટલાક
રેડીઓના આચદથી હું મે જ જવા ઉપરી મળેલ

મૈરજના હવા પાણી કાચના દરદીઓ મારે સારા
મજાણ છે આશ્ચર્ય મેએક મજલ દૂર વા મેમવાડીમાં
કાચના મેનેટોરિયમમાં દાખલ થવાનો પ્રભુ કર્યો, પરવ
ત્યાં જવા ખાની ન દોનાથી દાકતરોએ મને જલ્દા
રહીને એ પી લઈજવાની અભામ્યુ કરી મામમાં પણ
દયાના દરદીઓને જવા બાડે બાએ જ મળે તેથી કુ
અને માતા પત્ની જેમ તેમ કરીને ધર્મશાળામાં રહ્યા
મે મારી કુટુંબીઓ લગે ગાંધીજીને જણાવ્યું જવા
જમા લમળે કમ્યુ

“મે તે તમારે સારું નાપુરની તૈવારી કરી રહ્યા
હતા. નાપુરમાં સેનેટે રિજન નથી પણ સંજના
દાકતર કુલળ, અનુભવી ને પરમાર્થિક છ વાળ

કોના અને મેલ્યુ (મે જતા આશ્રમવાસી
નુ કમોડોની કામ એજે જ કરી પણ તમે મૈરજ
મયા એકને ઉત્પાદકથી આગી ન આવવાનો
તાર કર્યા મરેમને સમાન- અગત્ય કોલારની
જ પડે છ તથી ત્યાં રહેવાનું ધૌસાદન આ કુ
હવે ધૌજથી જીજી રહેઈ એ આવે તે દૂર
કરી સાલ થનો હોય તો લએ. લાલ ન થાય
તો ગુરન લખએ શું થાય છે તે કમ્યા કરએ.”

૮-૧૦-૩૬ સેગાર વર્ધો બાપુના આશ્ચર્યો
મૈરજમાં કુ અકાદ મહિના રહી પણ ત્યાં મેલ્યુ
સારવારના અભાવે મારી તલિવતમાં કાઈ દેર ન પડ્યો
હોરે ગાંધીજીએ મને વર્ધો બોલાવ્યા અને કમ્યુ,

તમારે જવારે આવવું હોય તમારે આવી જમએ
મરેવાનું તા વર્ધો સેગાર વન્યે જ ગાંધીજી-
જ્યા બાપુ અને રાખ્યા હતા ત્યાં-મારી સાથે
તો એમની સાથે છે કે તમે મુઝાયાઈ જમએ
પણ એ તો તમે આવે થઈ રહેશે નિશારદ
દાકતરને દેખાડવા લમને નામપુર મેકાવવા પડશે
આમ જ તા સાળ થયા મોઝ તમે પણ થશે
મળીને આવવાની જરૂર નથી, પણ આવે તો હર
જન થશે જેમ તમે બન્ને દીક સમળે તેમ કરએ
એ ત્યા અનુજ ન હોય તો અહીં આવવામાં
હીન ન કરશે.”

૨૬-૧૦-૩૬ સેગાર વર્ધો બાપુના આશ્ચર્યો

બાપુને પત્ર વાચી કુ નિર્મય થયો અને અમે વર્ધો
જવાની તૈવારી કરીન તમને અજર આમલ એ દિવસે
અમે વર્ધો પડોચા તે જ દિવસે સવારે બાપુજી વાર્ષિક
ગણને થયવા માટે દિલ્હી જવાના હતા એટલે તેઓ
દા. સુશીલા નયર અને થી પાચેલાજી સાથે અમને
રોસન પર જ રહ્યા અમે પમે સાચા બાપુએ મારું
કાકુ પકડેને હવા-નુ સામાન્ય રીતે તમે કમ્યો મારતા,
જુલુ કુ તે સહન કરી કુલુ તેવી મરી નિર્ધાત નહેતા.
તેઓ દિલ્હીથી પાછા ફરે ત્યાં કુધી સંજાળીને રહેવા
અને અલખ્યુ કરી અને અમને આશ્રમમાં જવા માટે
રવાના કર્યા

આશ્રમમાં પુ. બા વમેરે દના તેઓએ અમરકાથી

અમને આવકાપી. પ. બાને મારી ચિંતા ખૂબ થતી હતી. અમે ત્યાં પહેંચ્યાં એટલે તેમને નિરાત થઈ, મને પણ સાંત્વન મળ્યું. શરૂઆતમાં મારા માટે રહેવાની ગોઠવણ તો બાપુજીએ આશ્રમથી બેઝેક મઠલ દૂર જ્યાં બાળકો-બાને રાખવામાં આવ્યા હતા તે જ જગ્યાએ કરી હતી. પૃ. બા તથા આશ્રમના લાઈઓ બહેનો અમારી પ્રેમ-પૂર્વક સંભાળ રાખતાં હતાં. પણ હઠનશીલ બળ જ દિવસથી મને તાવ લાગ્યું પડ્યો અને બેઝેની લાગવા શરૂ. માંદગીની શરૂઆતમાં મને તાવ બહુ ઓછો રહેતો અને ઉધ્વસ પણ ઓછી હતી તેલુ જ્વર વધવા માડ્યું. પૃ. બા ગભરાયા તેમણે શહેરની હસ્પિતાલમાંથી દાક-તરોને બોલાવ્યા. દાકતરોએ મને તપાસને જુદી જુદી જાતની દવાઓ આપી. જેમ તેમ કરીને મેં થોડા દિવસો વિતાવ્યા. પાચ દિવસ બાદ બાપુજી દિલ્હીથી પાછા ફર્યા અને તે જ વખતે સાંજના દા. સુશીલાબહેનને મારી પાસે મોકલ્યા. તેઓ મારી તબિયત જોઈ ગયા. ખીજે દિવસે સવારે તેમની સાથે બાપુજીએ મારા પર ચિકિત્સા મોકલી લખ્યું :

“હું ત્રણ દિવસ મોઢા આવ્યો ને તમે તો તાવને અવકાર આપ્યો. આજે તો મારો ‘હિજન’ તો દિવસ છે એટલે હું નહીં આવું. વળી મૌન છે. એક રાવ છે તમે પૂર્ણ આરામ નથી લેતા. આરામ પૂર્ણ લેવો જ જોઈએ. સુશીલાબહેન કહે તે બધું કરજો. એણે રાતે મને બધું કહ્યું. હંક અરામ લેવાથી તાવ ટો જશે જ. પછી નાગપુર લઈ જવાનું થાય. અગત્ય તો નથી કે? હોય તો સુશીલાબહેનને કહેજો અને લખજો. કાસે તો મળીશ.”

૧-૧૧-૨૯

બાપુના આશીર્વાદ.

ખીજે દિવસે સવારે વહેલાં, બાપુજી, દા. સુશીલા-બહેન સાથે મારી ઝુંપડીએ આવી પહોંચ્યા. મારી તબિ-યત જોઈ મેં મને એકાંતમાં દૂર છોડી દેવાનું તેમને થોડું ન લાગ્યું. વળી એટલે દૂર તેઓ અવાર નવાર મારી પાસે આવી પણ ન શકે તેથી ફરી મને આશ્રમમાં પાછો લઈ જવામાં આવ્યો, અને આશ્રમમાં જ એક બાજુના છોડા પર મારા માટે રવતંત્ર રહેવાની ગોઠવણ કરવા લાગ્યા. અતી રીતે-બાપુજી પોતે મારા માટે તકલીફ લેતા હતા તે જોઈ મને મારાથી જરા વિવેક થઈ ગયો. “બાપુજી આપ પોતે મારા માટે આટલી બધી તકલીફ

શા માટે લ્યો છો? મારી ગોઠવણ તો થઈ ગઈ.” આમ મારાથી બેવાઈ બહુ બાપુજી વિનોદમાં જવાખ આવતા કહ્યું, “તમે જમાઈ થઈને અહીં માંદા પડીને આવ્યા એટલે મારે તકલીફ લેવી જ જોઈ એ ને? જમાઈએ તો બવાને હેરાન કરે જ.” આ સાંભળીને બાજુમાં ઉઘેલાં બા અને ખીજાઓ હસી પડ્યાં હું પણ ખૂબ જ હસી પડ્યો. એ વિચારે કે બાપુજી પણ કોઈના જમાઈ તો ખરા જ ને! પછી બાપુજી કહ્યું કે તમારે આ રોગમાં વધારે હસવું પણ ન જોઈએ.

ખીજા દિવસથી પૃ બાપુજીની દેખરેખ નીચે મારી સારવાર શરૂ થઈ. મારી રહેવાની જગ્યા મારે બાજુ ખુલ્લી હતી. ઉપર ફક્ત છાપરું હતું. મને સંપૂર્ણ આરામ મળે એ દિશાએ મારા ખાટલા પાસે જ કુદરતી હાજતો વગેરેની બધી વ્યવસ્થા રાખી હતી અને પધારીમાંથી ઉઠવાની ખાસ બધી કરવામાં આવી. ખાવાપીવાનું પણ બધું પધારીમાં જ બેઠા બેઠા, હું જ આરામ લેતો હતો તેના કરતા આ જુદા જાતના આરામ હતો. આ રોગમાં દરદી સંપૂર્ણ આરામ લે તો જ સાજો થઈ શકે. અને એ આરામની વ્યાજબી બાપુજી મને આ પ્રાણે સમજાવવા લાગ્યા

આરામની વ્યાખ્યા

“તમારે બાદશાહની જેમ પડ્યા રહેતા શીખવું જોઈએ. ખાવાને માટે પણ કોઈ અમથ્યથી ખવડાવે અને તમને સતોષ થાય તો તમારે હાથ હલાવવાની તકનીક ન લેવી જોઈએ. માખી ઉડાડવાને પણ તમારે હાથ ન હલાવવો જોઈએ આનું નામ સંપૂર્ણ આરામ” જરૂર વગર બેઠાવાની પણ મને બધી કરી હતી. કોઈને જરૂર પડે ત્યારે બેઠાવવા માટે મારી પાસે એક ટાકરી મુકવામાં આવી હતી.

આ જાતના આરામથી અને તાત્કાલિક ફેર પડવા લાગ્યો. મારો તાવ હજોતો ગયો અને કુ’ હીક હીક બોરાક લેતો ગયો. નાગપુરથી દા. રૂવીડને મારી તબિયત જોવા માટે બોલાવવામાં આવ્યા હતા. તેમણે મારી તબિયત જરા હીક થાય ત્યારે તેમના કિલ્લિનકમાં લઈ જવાની અને જરૂર પડે તો એ પી. અપવાની લકામણ કરી હતી. પરંતુ બાપુજીએ મારા પર પોતાનો પ્રયોગ ચોખ્ખો રાખ્યો અને તેમાં દિન પ્રતિ દિન સફળતા જણાવા લાગી. સંપૂર્ણ આરામથી, અને સાદા સાંસ્કૃતિક બોરાકથી, મારો તાવ બિલકુલ હટી ગયો અને મને મારી રીતે ચૂલિ

આના લાગી

રૂરોજ સવારે બાપુજી દા. સુશીલામહેન સાથે મારી સલામ નેના આના જાણુ આરમની દિલ્હીએ પિલેકની ખાતર પશુ પધારીમાંથી ઉઠવાની મને મનાઈ હતી એટલે જરા પધારીમાંથી એથે જ્યા હોઈ તો પશુ દરથી બાપુજીને આતા બેઠેને તરત જ લામો થઈને સર્જ હતો એક દિવસ બાપુજીને મે પૂછ્યું મને દાંડી કરવાની રજા આપો તો સારું" ત્યારે બાપુજીએ કહ્યું, "હમણા તો તમારે પચાસ વધારાના ભોજન" આ રાત મારા ગમે ન હોતી

આરામનું મહત્વ

એક દિવસ જ્યારે મારા પત્ની પત્નીને મારી જાળમતી પેગી સાગી તથા બાપુજીની રજા ગર આના કોનીથી માઝ આપી પત્ની પધારીમાં મેઠા મેઠા તકીરાને બેઠેનીને મે હજામતની કિંવા પતાવના માડી પા અને તેમા થમ વાગવાને નીધે સાજાના થોડા પાન ચડા માઝ્યો હું સમજી મરા કે મને બગાડ પાડ મગી ગયા પશુ કોઈને કહેવપ તેમ નહોતું સાજનું મે જન જેમ તેમ પનાઈને મે બરામર સાડ તાકી કષ્ટિતું તામ કષ્ટિને આપી રાત આરામમા ગાગી અને તેની કૃપાથી સવારે માઝ કોકાત્રે આવ્યા બાપુજીને મે આ વાત ન કરી તેને મને પગતોથા થરા જ્યુ આરામનું મહત્વ " બરામર મમજો

આ રોગમા અશક્તિની સાથે બીજી મહત્વની વસ્તુ ખોરાકની છે તે પશુ જાડા સમગ્રની ખોરાક સારો સારિતક અને પૌષ્ટિક કોલેસ્ટ્રોલ અને લાઝ ફાટ માખણ-પૌષ્ટ વગેરે છૂટકી લેવા બેઠે એ ખોરાકમા અમ મસાનો અને તથેની વસ્તુઓ નુકસાનકારક છે પશુ લસણને પ્રયોગ - કોઈ પશુ પ્રકારે આડ રાખવા બેયો છે તપી કાલો થાન છ આશ્રમના સાદા અને સાલિતક ખોરાક સાથે તાજુ ફાટ માખણ અને કોળા વગેરે પૂરતા પ્રમાણમા લેવાથી મારું વજન વીક વીક વધતું જતું હતું વજન કરે આનાડિયે લેવાને નિયમ રાખ્યા હતા

અન તીજ અગત્ય વસ્તુ હતી તે બોખા હરા પાણીની સમી પુ ની અને તાજુ હવાથી ફેકસાને ધજો આરામ મને છે બેજાગ્યા અથવા અધારી જબામ રોરથા ફેકમને ધજુ નુકસાન થાય છે અકુદરની હવા અને પ્રકાશમા પશુ વધારે વખત રહેવું સારું નથી

ફામના દરને કુતેની ઉપચારની સાંખ જરા માટે

ઉપરની નજી વસ્તુઓ આરમક છે એમ મને સમજાનુ અને એ રીતે-મારી તમિતમા અડપી સુધારો હારી શક્યા જેમ જેમ મારુ વજન વધતું જતું હતું તેમ તેમ મને હરા ફરા રૂરોજની છૂટ મગતી હતી મારે કોર્ડ ખાસ દગ લેવાની પતી જર પડી નહોતી પરંતુ દા. સુશીલામહેનના આમકથી થોડા ગોઠવા અને થોડા કે લીપમના ઈંડેકસનો વારાફરતી મને આપતામા આવ્યા હતા ત્યાર બાદ મે આજ સુધીમા કોર્ડ પશુ જાનની દરા લીધી નથી એ પી. નેસી પશુ મારે કહી જવું પડી નહી

સામ થમ પતી ચારેક મહિના બાદ નાગપુરના દાકતર ડૉકીડ પાસે મને સુશીલામહેન લઈ ગયા ત્યારે મારી તબિવત બેઠેને દાકતરને ખૂમ સતોપ થયેા મારે કોર્ડ પશુ જાનની સારવારની હવે જર નથી એમ તેમજી જણાનુ અને ઉનાળામા કોર્ડ સારી જન એ રાખવાની જાનામજુ કરી પરંતુ બાપુજીને ઉદ્દેશ જેમ અને તેમ ગામડ મા જ મને રાખવાને હતા એટલે નાગપુરથી ચોડે દુર કી દવાડામા મને તથા નાગોમાને રાખવામા આવ્યા ત્યા મે મહિના અમે રથા પશુ ગરમીનું પ્રમાણ મને ધારે લાગવાથી અમને નનને નાપુએ પચમની મોકનવાની ગોઠવણ કરી પચામીમા વાડીમાન સારા બાઈ આશય ભુવનમા વૃ ચારેક મહિના રહી ત્યા મારી તબિવતમા વજી સારી સુધારે થયેા એમાનુ લગમજ પુરુ થતા હું પાકો વધી નાપુજી પાસે ગયેા ત્યારે ફરીથી નાગપુરના દા. ડૉકીડ પાસે થી ત્યારેનાજી સાથે મને મોકવરામા આ પા એ વખતે મારી તબિવત સતોપકાર બેઠેને દાકતરને સાન કાલિય પશુ અને મને મુકિત મળી

આજ અરસામા મહારાષ્ટ્રના એક નિકાન દાઝી જેઓ (Leprosy) રોગપિતાના દરથી પીડાના હતા તેઓ પોતાની આખર રિશતમા પૂ બાપુજીને દરજી આપી ચડ્યા હતા તેમને આશય આરતા બાપુએ કહેા " કૃપથી પીડાના જમાત્ર ને જો હું આશ્રવ આપી શકું તો તમને મારાથી ના કેમ કરી શકાવું તેની સજાળ રાખનાર તો બા વગર છે જ પશુ તમારી સલામ કોણુ રાખશે" આમ કહીને શાલોજીને તેમણે પોતાની નજી દમા જ રાખવાની ગોઠવણ કરીને તેમની સેવા કરવાનું પોતાને માથે લીધું સ્વ મહાદેવભાઈએ પોતાના એક બેખા છ નતી સફાઈનુ ધખી છે

૫. બાપુજીએ મારી જે શુશ્રૂષા કરી તે કેવળ સગા તરીકે જ નહીં પણ પોતાનો આપદ્ધ ધર્મ સમજીને કરી હતી. તેમણે સગપણના સંબંધો તો ક્યારનાય છોડ્યા હતા. ખરું જોતાં તેમના સાચાદારો અને આશ્રમવાસીઓને જ તેમણે પોતાના સગા તરીકે માન્યા હતા. એટલે જ્યારે હું સાંભળે થઈને મુખઈ આપવા માટે તેમની રજા લેવા ગયો ત્યારે તેમણે પોતાનો મિદાંત અમનવતા કર્યું, “તમે જાણો છો કે હું જલદેને પૈમે આશ્રમનો ખર્ચ નશાણું છું” તેથી સગા તરીકે તમારી માફગીના ખર્ચ હું આશ્રમનાં માથે નાખું તે મને શોભે નહીં. એટલે તમારી માફગીના અગે જે કાંઈ ખર્ચ થયો હોય તેનો

દિમાગ તમે વર્ષ જમ્મે અને તે તમે ભરી આપવાની ગોઠવણ કરજો.”

હું બાપુજીની મહત્તા બરાબર અમલ ગયો. તેમણે મને જે નવું જીવન આપ્યું તમા હિસાબે મારી માફગીનાં ખર્ચની રકમ જે આશરે ૫૦૦ રૂપિયા હતી તે નજીવી હતી. જે અમારી કામરસીના વૈદ મુગતરામ-ભાઈએ ભરી આપવાની ગોઠવણ કરી અને તેથી બાપુને ઘણો મતોષ થયો.

પૂ. બા, બાપુજી અને આશ્રમવાસી બાઈઓ બધે નોએ મારી જે સેવા કરી તે ખરેખર અમૂલ્ય હતી. જે કરી હું બહી શકું તેમ નથી.

ખેતી અને ચારિત્ર્ય

રાજનંદુ કામ સુધારવાને માટે સૌથી મોટી જરૂર બે વાતની છે—ખેતી અને ચારિત્ર્ય. આપણા દેશને માટે અત્યારે આ બે વસ્તુની જરૂર છે, અને એ પાયાની જરૂર છે આપણી ખેતી સુધારવી જોઈએ અને આપણું ચારિત્ર્ય સલામતું જોઈએ. આ તદ્દન આવશ્યક છે. ખેતી સુધારો તો રાષ્ટ્રનો દેહ સારો થાય, અને ચારિત્ર્ય સુધારો તો મનુષ્યનો આત્મા સારો થાય. ‘વધુ અન્ન પેદા કરો’ એ વાત આપણે અમલમાં આણવાની છે. તેનો પોકાર કર્યો જ્યારથી કે લોકોને માત્ર કહેવાની તે નહિ અને ખેડૂતોને એ કરવામાં આનંદ આવે એમ કરવાથી તે વસ્તુ બનશે. ... આપણે ખેતી તરફ ધ્યાન આપવું જ જોઈએ. મારું મન બીજો કયાંય જતું નથી ઉલોગની પંચાત ન કરો; તે તો પોતાનું ફેડી લેશે. ખેતી અને ચારિત્ર્ય બે વાત જે સાચવી લો, તો સૌ સારા વાના થઈ જશે... ..

હું ધરડો થયો છું એટલે જીવાનિયા કરતા ઈશ્વરમાં વધારે માનવા લાગ્યો છું. જીવાનિયા પોતાના શરીર અને લોહીના જોશ પર વધારે ધુનકાઈ રહે છે. તેઓ એમ માને છે કે દુનિયા એની મેળે ચાલે છે અને તેમાં ઈશ્વર-બીશ્વર નથી. એક છોડ કે ઝાડ એમ કહ્યે કે માણા કે ખેડૂત તો કાંઈ નથી; એ તો બધું તો ફળાલ લેવા આવે છે. પણ એ ખેડૂં છે કેમ કે બધું વીક કરી, ઝાડનાં માવજત માણી કરનાર માણા છે; તે તેમને ઉછેરે છે. તેમ જ જીવાનિયાઓ માને કે, ઈશ્વર છે નહિ, અમે જ અમારાં શરીરને જોરે જતે નબીએ છીએ. પણ એ મેહ છે. જેમ એક વિમાની વિમાન ચલાવે છે, તેમ બધું સર્વસમર્થ ઈશ્વર ચલાવે છે. ઈશ્વર બધે હાજર છે એ વાતને પણ તમે એકમતથી સ્વીકારો. તમે તેને માટે તૈયાર છો? યાદ રાખો કે, ઈશ્વરની હયાતીની વાત માનો એમ હું નથી કહેતો; તેની હાજરીની વાત માનો એમ મારું કહેવું છે. તમે કોઈ કામને બીજાથી સંતાડી શકો, પણ ઈશ્વર તો તે જુએ છે. કોઈ ખેડૂં કરીએ તો તેથી આપણે પડીએ જ છીએ એમાં શંકા નથી..... તેથી સૌએ તેની હાજરી માનીને ચાલવું જોઈએ. તો દરેક પગલું સાચું પડે. બીકથી નહિ પણ પ્રેમથી વર્તીએ એમ હું ચાર્ડ છું કોઈ પણ માણસ પોતાની માતાની હાજરીમાં હલકું કામ કરે? તેમ જ ઈશ્વરને આપણી માતા માનવી જોઈએ અને યોગ્ય વર્તન રાખવું જોઈએ તો સૌ સારું થશે.

એક બર્બાલાદથી કુટુંબમાંથી એક ડોસી જ બની વિધિએ તેના પર શુભરવામાં કહ્યું જ બાકી રાખ્યું જ નહતું તે નાની હતી ત્યારથી જ વિધિ તેની દરમન બનીને બેઠી હતી મા બાપની શીળાં છાય શુભાવી, સુભાવર્યામાં પતિ શુભાચે અને ઘરડે ઘડપણે માડ પગ વાળીને બેસવાનો વખત આવ્યો ત્યાં તેણે પુત્રો, પૌત્રો અને વહુઓ શુભાચ્યા, મગા સ બધીઓમાં કોઈ કરતા કોઈ બાકી ન રહ્યું અને અપૂરામાં પૂરું ઉમરે પછ તેને તદ્દન ધમી નાખી હતી આથી તેને લાગતું હતું કે છેવટે અને પછ વિધિ પોતાના કુર પબમાં ઘસડી જશે - પછ નહિ - તેનામાં એકાએક પરિવર્તન થવા માડ્યું અને તે સુવાન ઘડ મધ તેના પગમાં ભેરે આવ્યું તેણે મહત્તમ નિર્ણય કર્યો કે પ્રભુને શોધીને પુછીશ કે મારા પર જ શા માટે આ દુ ખના કુગર ખડકયા ? આકાશમાં તે કયાકતો રહેતો જ હશે, તેને શોધીને જ જ પીશ.

અને તેણે જાંચા ડાંચા વૃક્ષો ઠાપવા માડયા અને એકબીજાને ભેડવા સાગી મનમાં ધારેલા ધ્યેયે પહોંચવા એટલું જાણ્યું કરવા ગઈ ત્યાં તે નીચેથી બહુ તૂટી ગયું તે પોતે પડી, પલ ન તો તે મરી ગઈ કે ન હાડકે ભાંગ્યું, બીટીને ફરી આગળું તૈયાર કરવા મંચી પડી. પછ પાચે હલ બલી બેઠ્યો અને તૂટી પડ્યો તેણે હવે આ પ્રપલ હાડકો પછ પોતાનો મહત્તમ નિરધાર હાડકો નહિ. વિચાર્યું કે પૃથ્વી પરથી આકાશમાં જવાનો બીજો કોઈ રસ્તો તો હશે જ

હવે તેણે પ્રસાદ્દર શરૂ કરી એક પછી એક

ગમડા, એક પછી એક પ્રદેશ, એક પછી એક સભ્ય મૂકતી બાય છે અને મનમાં વિચારે છે કે, “હું જરૂર બધા પૃથ્વી અને આકાશના છેડા મળે છે ત્યાંથી રસ્તો શોધી પ્રભુ પાસે પહોંચીને પૂછીશ કે, ‘મે શુ પાપ કયું છે કે તુ મને આવી રીતે રીબાવે છે, સતાવે છે, દુ ખ દે છે’”

પ તુ જામી પૃથ્વીનાં છેડા પામી નહિ. બે કે નિરાશ થઈ છતાં તણ પોતાની શોધ છોડી નહિ તે જુદા જુદા દેશમાંથી પસાર થતી હતી ત્યાં માણસો પૂછતા કે, “તમે શા માટે આવ્યા છો ? અને કયા બાએ છો ? માણ”

ડોસી જવાળ આપતી, “હું પ્રભુને, વિધિને શોધું છું”

“બિધને શોધો છો ? શા માટે ?”

“મારા બાઈ બો, તમે મને પૂછો છો ? તમારા આ દેશમાં મે એટલું દુ ખ ભોગવ્યું છે એટલું કોઈએ ભોગવ્યું છે ?”

માણસોએ પૂછ્યું “તમે શુ દુ ખ ભોગ વ્યું છે ?”

અરે તમે ભોતા નથી મારે કોઈ જ સમુ વહાલું નથી” હું તદ્દન એકાદી વૃદ્ધા છું.”

માણસો એકી અવાજ બે દયા, “હા, અમે બોઈએ છીએ કે તમે તદ્દન એકાદી છો તમારા સગા, વહાલા કિતો સ બધીઓ અધાને વિધિએ ગૂંટવી લીધા છે ખરું ને ? તમે કહ ર્ તે બીજાથી જુદા પડો છો ? વિધિ તો દરેકની પાંડે બેઠી જ છે તેને આપણે ખંખેરી શકીએ નહિ”

પછ ડોસીની પ્રભુને મળીને પૂછવાની ઇચ્છા કદી પૂરી થઈ નહિ તે સમન હૃદયે મૃત્યુ પામી.

તાલેા દુભે નીચમાં મારેા મરે કટાર
વાલી વરિાચલ કબથી (મર)કિડમત કરેા હભાર.

મો. તનમુખ બાદ

૧૫મી ઓગસ્ટ અનેક પુણ્યસમૃતિથી અંકિત થયેલો દિવસ છે. ૨૫. મહાદેવભાઈનું નામ પણ તેની સાથે નોંધાયું છે. તેમણે તે દિવસે પૂના પાસે આગાખાનના જન્મ-મહોત્સવમાં પોતાનો દેહ છોડ્યો. તે નિમિત્તે આજે આપણે તેમના જીવનકાવ્યની ઝાંખી કરીએ અને તેમાંથી પ્રેરણા મેળવીએ.

ગાંધીજીના સેવક મહાદેવભાઈ:-૨૫. કિશોર-લાંઝભાઈ એ ગાંધીજી સાથેના તેમના સંબંધ વિશે લખ્યું છે કે “બાપુજી મહાદેવભાઈનો પ્રાણવાયુ હતા અને તેથી જ મહાદેવભાઈના ચિંતના સંચાલક અને નિરાધક હતા. એમની સર્વ શક્તિઓ, સર્વ સાધન-બળ વચન-ચાતુરી આપુને અર્પણ હતા.”

“બાપુજી ને મહાદેવભાઈના પ્રાણવાયુ હતા તો મહાદેવભાઈ આપુનું ફેફસું હતા.”

આનું કારણ એ હતું કે, મહાદેવભાઈએ તન, મન અને ધનથી પોતાની જાનને ગાંધીજીનાં ચરણોમાં સમર્પિત કરી હતી. ગાંધીજીની ઉત્તમોત્તમ સેવા કરવી તે જ તેમણે પોતાનું કાર્યક્ષેત્ર માન્યું હતું. ગાંધીજીનું દરેક કામ પોતે કરે, જે કામ તેમનાથી ન થઈ શકે તેમ હોય તે સરજ અને તેણે પ્રયત્ન કરે. આ કામની આજુબાજુ તેમણે પોતાનાં તમામ કામો ગોઠવ્યાં હતાં. મહાદેવભાઈને આ કામ કરવામાં પોતાના શરીરનું પણ ભાન નહોતું. ગાંધીજીને હંમેશાં સતત કામ રહેતું. ગોળમેજી પરિષદ જેવા પ્રસંગોમાં તો ગાંધીજીને વીસ વીસ કલાક સતત મહેનત કરવી પડતી, એ વખતે મહાદેવભાઈને બાવીસ કલાક કામ કરવું પડતું. બાપુજી કોઈ કામ કરતા હોય ત્યારે તેમની સંભાળ રાખવાની, ઉપરાંત રોજનીશી લંબવાનું કામ હોય જ.

રાજજીના કહેવા પ્રમાણે ગાંધીજી સાથે અઘડનારાં ઝોમાં મહાદેવભાઈનો નંબર આગળ આવતો તેથી કોઈને શંકા નહોતી કે ખરેખર તેમને ગાંધીજી પ્રત્યે નિષ્ઠા એકાદી હતી શું? પણ ગાંધીજી સાથેની ચર્ચાઓમાં મહાદેવભાઈનું સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વ દેખા દે છે. ગાંધીજીને કહે તે એકદમ વગર વિચાર્યું તે સ્વીકારી લેતા નહીં. મતભેદ હોય તો બરાબર ચર્ચા કરી લે. ઘણી વખત બાપુજીને પણ તેમનું કહ્યું માનવું પડતું. ઉપવાસની બાબતમાં

મહાદેવભાઈને ખૂબ ઝગડવું પડતું કારણ કે, મહાદેવભાઈને તેમની તળિયતની બહુ ચિંતા હતી.

મહાદેવભાઈ પોતાના વિચારો બરાબર પ્રગટ કરે પણ બ્યારે બાપુનો વિચાર દર થયેલો હોય ત્યારે તેને માટે બરાબર મંડી પડે. પોતાના વિચારો જુદા પડતા હોય તો જતા કરે. ગાંધીજીના વિચારોને પચાવે. તેઓ ગાંધીમય બની ગયા હતા. તેમણે બીજા ગાંધી થવાનો પ્રયત્ન કરી કયો નથી. તેમની પાસે શક્તિઓ તો હતી જ. તેઓ ધારત તો રાજકીય નેતા બની શકના પણ તેમની તેજસ્વી શુદ્ધિ સમજતી હતી કે દેશને શાની જરૂર છે, પોતે કયાં કામ કરવું નોંધે છે.

ગાંધીજી માટે એમને એટલી બધી ચિંતા હતી કે એ ચિંતાને લીધે બાપુને થતું દુઃખ પણ તેમનું ધડતર કરતું હતું. બ્યારે બા અને દુર્ગાજીદેવને મહાદેવભાઈએ જગલાયના મંદિરમાં જવા દીધાં ત્યારે હરિજન મંદિર પ્રવેશ માટે પ્રયત્ન ચાલતો હતો. બાપુને આનાથી બારે આઘાત થયો. આ આઘાતે મહાદેવભાઈમાં ગતિમંથન જગાડ્યું. તેમણે જ લખ્યું છે કે, “મને થયું કે, ‘નીકળ જવ તારું સ્થાન બાપુ પાસે નથી,’ ... રાત ભગવાં ગાળી. પ્રભાતે ચિઠ્ઠી લખીને મને વિદાય દેવાને ગાંધીજીને વિનવ્યા. આથી એમને અધિક દુઃખ થયું. બહુને હાથે, મરવું એ અવકાશ હાથે જીવવા કરતાં બહેન છે. તમારે તમારી જીવ સમજી બીજો દિવસે સંધ્યા પુરી પડેલું નોંધવું હતું. તેને બદલે રાત્રા બેઠા, એ કેવી કાપરતા! વગેરે કડવાં વેણાં મને સાંભળવા મળ્યાં.”

આમ ગાંધીજીના સેવક તરીકે તેમને સતત જીવંત રહેવું પડતું. તેમાંથી તેમનું જીવન અનેરો ધાંડું લેતું.

સ્વાતંત્ર્યની લડતના આદના સેવક:-ગાંધીજીએ સ્વરાજ લાવવા માટે જે જે બનીચીય કાર્યો હાથ ધર્યાં તે તે કાર્યો પાર પાડવા માટે મહાદેવભાઈએ પોતાની કર્તવ્ય શુદ્ધિથી બનવું કર્યું.

નાનપણથી જ મહાદેવભાઈને રાજકારણમાં રસ હતો. ૧૮ વર્ષની ઉંમરે મહાસભાના અધિવેશનમાં રહે અટ્ટહાસ દેખા હતા. એ એમનો રાજકારણનો રસ મુકવે છે. ૧૯૧૮માં અંબારજીના સત્યાગ્રહમાં પહેલ વડેતું અંબારજી અને તેમનું નામ ફોર્મ કમિટીના સ્વયંસેવકોની

માદીમા આનુ

દેવકે દેશના મુકિતસ પ્રાપ્તિમાં સાહિત્યકારો અને પદ
કારો વિચારે છે. જેવીને પોતાનું સેવાની પદ સાચવતા
છે. તેમ મહાદેવભાઈએ પોતાની કવિમંદિરા ભાર
તની આખી લડતનું કામ રખે કરી સૈનિકોમાં જોડ
પેદા કરવાનું કામ જાણે કે માર્ગે લીધું હતું તેમના
પેખોડી સત્યાગ્રહના વિચારો વધુ રખે થતા અંગ્રો
પ્રચાર કે અર્થઘટનમાં જરા પણ ફેરફાર થતા માન્ય
પડે તો તરત જ મ હિંદુઓની કપમ સીધુ કરી હતી
હાલ માટે જરૂરી એકે એક કામ કમનો તેમણે ગ્રંથો
અભ્યાસ કરીને જનતા આગળ તરની નામીમાં મૂક્યો
છે અને તેમાં પોતે આ જ પદના ભાગ નીધો છે પ્રાપ્તિ
લોગ હરિજન પ્રતિ અહિંસા અસહકાર કોમી
એકતા વગેરે તમામ બાંધતોમાં જાણ પાતાનથી બનતું
કર્તું છે

બારેકોનીના સત્યાગ્રહમાં આગળ પડતો ભાગ ભજ
વ્યો સરદારના મ ની તરીકે કામ કર્યું અને વિગતોનો
અભ્યાસ કરીને સરકારી આકડા ખોટા કરાવ્યા

તેમણે નાગપુરના હાડા સત્યાગ્રહમાં પણ આગેવાની
ભરી ભાગ લીધો હતા તે જ પ્રમાણે મીઠાના સત્યાગ્રહમાં
તેમની ધરપકડ થઈ હતી રાજાજી લડતમાં ગુજરા
તમાં ફેર ફેર કરી તેમણે લડતને વેગ આપ્યા હતા આમ
ભારતની આઝાદી માટેના હરેક કામમાં એમનો ઉત્સાહ
અને અમીન પરિશ્રમ ભારતના નેત્રોહિયા યુવકો માટે
પ્રેરણા રૂપ હતા આજે પણ તે પ્રેરણા રૂપ છે

મહાદેવભાઈના સત્ય વખતે ગાંધીજીએ કહેલ આ
બિદાન હિંદની મુકિતને દિવસ નરક લાવ્યા વિના
નહી રહે "

પત્રકાર મહાદેવભાઈ - એક પત્રકાર તરીકે
મહાદેવભાઈની કારકિર્દી ખુબ જ જાણીતી હતી ત્યો
જાણીતી જ "યુગ ઇન્ડિયા" અને "નવજીવન માં પેખો
લખના હતા નિયમિતતા અને નીડરતા પ્રવચનમાં
નોંધે છે તેમની પાસે હતા ૫ મેકીનાનગ્નના દૈનિક
'ઇન્ડિપેન્ડન્ટ'ના ત્રી તરીકે ગાંધીજી પાસે મહાદેવ
ભાઈની માગણી કરવામાં આવી 'ઇન્ડિપેન્ડન્ટ' માના
કડક લેખો સરકારથી સહન ન થતા તેથી તેમને પ્રથમ
જેસવાલા કરવાનું સંદેશમાં પ્રાપ્ત થયું અરકાર પડેલા
તો 'ઇન્ડિપેન્ડન્ટ' પાસેથી જામીનથી લીધી પણ
પત્રમાં મીતમાં ફેર ન પડતો તેથી જામીનથી અપ

કરવામાં આવી ફરી જામીનથી માગવામાં આવી તેની
મહાદેવભાઈએ ના પાડી તેમણે ઇન્ડિપેન્ડન્ટની હરત
નિયમિત નરકો કાઢી આથી તેમની ધરપકડ થઈ તેમને
મખન જેવની સજા થઈ

આખું ત્યા વર્તમાનપત્રોનું સાહિત્ય ક્ષણથી
ગણ્ય છે તેમાં ભારા અને જોડણીનો મહુ ખ્યાલ રાખ
વામાં આવતો નથી મહાદેવભાઈએ પોતાના અભ્યાસના
ગ્રંથોથી અને બાહ્ય ક્રિયાથી નવજીવન પત્રોના નખ પો
ચિત્તન મનાવ્યા છે એમણે 'યુગ ઇન્ડિયા' અને
નવજીવનના ત તરીકે કામ કરીને ગાંધીજીએ ત ત
માટે જે જોનો આદર્શ આપ્યા છે તેનો કામગીર ભાર
નના પત્રોને આપ્યા છે

જ્યારે જરૂર જણાવ ત્યારે મિત્રો સાથે કનમ જી
વરામાં પણ તેઓ અચક ના નહી કનમલાઈ જેવા
માથાએ જ્યારે અમકકારના વિરોધમાં આજે કરના
લાગવા ત્યારે તમણે મધાની ખમર લઈ લીધી હતી

સંજ્ઞા પત્રકાર થવા માટેના યુક્તિ જેવા કે અખૂ
કાર્ષકાલિ અવિચાર આત્મવિશ્વાસ ભાગીદારને કામ
મિદાન નિખા અને રચિત નિષ્ઠાશક્તિ તે તેમના મા
હતા જ ૧૯૧૬ મા જરા રવી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષ
વખતે પત્રકારિત વિભાગના કુખ્યપદેથી એમણે જ
પ્રચલન કર્યું તે અજે પણ હિંદુસ્તાનના પત્રકારિતમાં
માર્ગદર્શન આપે તનું છે અને સદાને માટે રહેશે

સાહિત્યકાર મહાદેવભાઈ - પહેલી જ સાહિ
ત્ય મહાદેવભાઈના રસના નિષાહનો એ તેઓએ આજે
અપવાનુ કોત તેઓ સારા સાહિત્યકાર થાન આટ
આટથી પ્રતિભા વાળે પણ તેમણે સાહિત્યક્ષેત્રે અમુ
લ્ય હોગો આપ્યા છે એ એક હકીકત છે

પ્રથમ તો મહાદેવભાઈ એક સંજ્ઞા અનુવાદકના
બારીસ વર્ષની ઉંમરે આખા ગુજરાતના અનુવાદકોની
હરિશ્ચંદ્રા પ્રથમ આવ્યા અને 'જોન કોમ્પ્રોમાઈઝ' ના
અનુવાદ માટે ઇનામ જીત્યા

સરદારાજીના પ્રથમ પરિચય આપણને મહાદેવ
ભાઈએ કરાયા 'વિરાજ વહુ' અને સરદારાજીના ત્રણ
વાતાવિધ ના અનુવાદોમાં મૂળ ભાવ તો ઊંઘાઈ જ છે,
એટલે નહી પણ તે ભાષાનર જેવા ભાષાના જ નથી
રચેલ જુનાં ગીતો તથા 'ચિત્રગદા' તથા 'પ્રાચીન
સાહિત્ય ના અનુવાદો ફરી ગુજરાતને તેમનો પરિચય
કરાવે આવાહરભાવની આત્મકથાના સંજ્ઞા અનુવાદ

પણ તેમણે કયો છે.

કોઈ પણ પુસ્તકનો અનુવાદ કરવાનો હોય તો મહા-
દેવભાઈ બહુ જ સફળતાથી મૂળ લાવેા સાથે અનુવાદ
કરી શકના, એટલું જ નહીં પણ મૂળ લખાણ ધુન્ધ
હોય તો તેને પણ રસિક બનાવી શકના.

મહાદેવભાઈએ મૌલિક ગ્રંથોમાં જીવનચરિત્રો
લખ્યાં છે. 'સંતકાન્તિસ', 'વીરવદ્ભાઈ', 'મોહાના
અબુલ કલામ આઝાદ', 'સાધુ નંદ', 'સંત તુકારામ'
અને 'બે બુદ્ધાઈ પિદમનગાર'માં સરહદના ગાંધી અને
તેમના બાઈનાં જીવન ચરિત્રો વ્યાખ્યાન છે. સત્યને નજ-
રમાં રાખીને વિવેકપૂર્વક તેમણે આ ગ્રંથો જીવન ચરિત્રો
લખ્યા છે. નકામે વિસ્તાર કયો નથી તેમ જ તેમાં
અધૂરાપણું ન રહી જાય તે માટે પ્રયત્ન કર્યો છે.

મહાદેવભાઈએ બારડોલી સત્યાગ્રહ તથા બીજા
પ્રસંગોના ઇતિહાસ લખ્યા છે. અમદાવાદના મજૂરોની
લડતનો ઇતિહાસ પણ 'એક ધર્મયુદ્ધ' પુસ્તક લખીને
આપ્યો છે. આ ઇતિહાસ ગ્રંથો પણ પૂર્વગ્રહ રહિત
તટસ્થતાથી લખ્યા છે. તેમાં આવતાં ચિત્રો, વર્ણનો,
ઘટનાઓ વગેરેમાં માધુર્ય અને જ્ઞાનની લહાણ આપ
ણે મળે છે.

મહાદેવભાઈની ડાયરીનું સંપાદન કાર્ય શ્રી નર-
હરિભાઈએ કર્યું છે. આ ડાયરી પણ સાહિત્યક્ષેત્રે ઉત્તમ
નમૂનો સાબિત થયો છે.

આ ઉપરાંત મહાદેવભાઈએ રાજકારણ, અર્થ-
કારણ, નીતિ, ધર્મ તથા અનેક પુરુષોનો જીવનપરિચય
આપના સંખ્યાબંધ લેખો નવજીવન, યંગ ઇન્ડિયા
વગેરેમાં લખેલા છે. આ લેખો જ્ઞાન વિજ્ઞાનના હોવા
છતાં ઉત્તમ સાહિત્ય જેવા છે.

મહાદેવભાઈનું ગદ્ય શુરશતી ગદ્યના ઉત્તમ નમૂના
જેવું ગણાય છે. સરળ અને સ્પષ્ટ લેખનશૈલીને લીધે
ભાષાપ્રભુત્વ મેળવવા ક્ષિત્તિનારે મહાદેવભાઈનાં લખાણો
વારંવાર વાંચવા જેવાં છે.

એક માણ મુસ્લિમ રાજકર્તાએ ડૉ. આબેડકર તેમને ધર્મ છોડીને ઈસ્લામ ધર્મ
અંગીકાર કરે તો શું. ત્રણ કરોડની રકમ આપવાની ઇચ્છા બતાવી હતી. સર અકબર
હેદરીએ આ સંબંધમાં ડૉ. આબેડકરને પત્ર લખ્યો હતો જે તેમણે શ્રી નાખ્યો હતો ને
બહેર કહ્યું હતું કે કોઈ પણ વ્યક્તિ બીજા કોઈ પણ વ્યક્તિનો ધર્મ નાણાંથી ખરીદી
શકતી નથી.

— 'મુબિન સમાચાર'

આમ મહાદેવભાઈનું જીવન વિવિધ પાસાઓમાં
અગ્રગતું દેખાય છે. પોતાના અમિરત શ્રમ, અભ્યાસ,
ચિંતન અને મનનથી; અટલ શક્તિ અને બકિતથી, ચૈત-
ન્ય અને સૂતિથી બરેલા જીવનની સુવાસથી તેમણે
અનેકના જીવન નુવાસિત કર્યાં છે. અને યશ રજાં છે.

એમના નિર્વાન બાદ પણ એમની યાત્રાગીમાં ગયા-
પેલું મહાદેવ દેસાઈ સમાજસેવા મહાવિદ્યાલય સમાજ
સેવકોની હારમાળા તૈયાર કરી રહ્યું છે. મહાદેવભાઈના
આત્માને શાંતિ આપવા આગી વધારે સારું બીજું શું
સ્મારક હોઈ શકે? મહાદેવભાઈ પાને અભ્યાસી છતાં નમ્ર,
અને કર્તવ્યનિષ્ઠ હતા; બુદ્ધિશાળી છતાં મેવા ભાવથી
તરબોળ હતા, અખૂટ શક્તિભંડારવાળા છતાં નિરાભિ-
માની, ચારિત્ર્યવાન પુરુષ હતા. આજે આપણને જેવા
સેવકો ભ્રષ્ટ્ર છે તેવા સેવકો પેદા કરવાના કામમાં
મહાદેવભાઈને પ્રેરણારથાને મૂકીએ છીએ. તેમણે ખંડાની
ધાર ઉપર ચાલીને, સખત અને સતત શ્રમ કરીને, લક્ષ્મી
અને શ્રીતિની બેવના બતી કરીને યુવાનોને આદર્શ
સમાજ સેવક બનવાનો ધોરી માર્ગ બતાવ્યો છે. તેઓ
કર્તવ્યમાં સાચા સેવકની જેમ પોતાનું અસ્તિત્વ પણ
વિસરી ગયા હતા તેથી તેઓ સેવકોના ક્રુરતારક બન્યા
છે. શ્રીકાકા સાહેબ કાલેલકરના શબ્દોમાં કહીએ તો
“જન મહાદેવભાઈ સ્વરાજ્યપરાયણ, વિદ્વાન, ચારકાર
પરાયણ, ચારિત્ર્યશાળી કુશળ રાષ્ટ્રસેવક હતા. એમનું
નામ સમાજસેવા મહાવિદ્યાલય સાથે જોડીને આપને
જેમ એ મહાન સેવક પ્રત્યે કૃતજ્ઞતા વ્યક્ત કરીએ છીએ,
તેમ જ શુજરાનની તરુણીને દીક્ષા પણ આપીએ
છીએ.”

આપણે તેમની લાવના જીવનમાં ઉતારવાનો પ્રયત્ન
કરીએ એ જ પ્રાર્થના

• તા. ૧૫-૮-૫૮ને રોજ શ્રી મહાદેવ દેસાઈ સમાજ
સેવા મહા વિવાલમાં વાંચેલા નિબંધમાંથી કાઢીને.

જ

આમારી સન્નિસભા

સુદર મળતુ વાતાવરણ સન્નિતી સીતગતા ઉપર નીલઆકાશમાં દેખાતના તારાના ઝૂમખા એમાં જાત જાતની આતૃતિઓની વેલખાત. એ જોતી હુ બેવી હતી મનમાં થતુ હતુ આખુ સરસ વૈનજીનાશશુ ની નરગી પોણુ પહેરિને એક નરોડા અમરી સામે મરકતા હોયે ઊભી છે અને આપણે કેમ ના આવકાલીએ જોતે આન કારવામાં સજનહારનાં ખુબ લીન તો થઈ શકે? ત્યાં વાતાવરણમાં સગતગાંઠ થયેા આચાજ રવ ખી રામ તીર્થમાં મે વાચ્ચુ કે ત વરસના બરફને યોગી જના ક્રેતા આ બાનતમાં શુ બેનાય? એક કોનજિવન મિત્રે પ્રશ્ન કરી.

ભાઈ મરી આખે જા લી વાન કુ કંઈ ગરુ દેવના મોટાભાઈ (દિનેન્દ્રનાથ દ કુર) જમને સૌ બડો ।।” કહેતા તે બડો હા જવારે પક્ષાના ખડમાં બેસીને મેમાં કુડાની નેહુ ને અને ગુડ મુક્ટો અરજ કરે કે જમવાન જાણે કમાણી બે જાણે સદા સુખીયોને મેવી ના હાય એની જ કાઠ જ જોઈતુ બેવી ના હોય એમ ચક્રાંત્રી પિસંગીનીઆ વગેરે નાના નાના પશુ થાપી આવીને એમના સરીર ઉપર જેન કરવા ગે. બડોજાણતા કુકમ હોતો કે સગાં પાચ ન મતા પકેલા ડોઈએ એમન બગેને જણુ નહિ કારણ કે તે સમાધિમાં બેસી જતા હોય છે ડોઈ ડોઈ વાર વડેની પરાંટે ઊડી જતા ડોઈ વાર તે જગી વાગ્યાના ઊડી જતા અને આચાણુ ઉદવધન કરીએ નહિ.

પશુ મારી જિદાસા જા લી ને તેને સતોધના કુ એક કાઠની પાછળ મતાર્કિને જોતે કે મડાદાદા આ બધા જ પશુ થાપીને જેન દેરા કરવા દેતા સિમચ પુરો થતા કહેતા બસ જાઓ કારે આ રંગે જલ્યાલ’ આચાર્ય સારે આનદની વાન કે તમની અઘા પછી સૌ ચાલ્યા જતા ખીજે દિવસે જરજર એ જ સુમદ સૌ પાછા હાજર થતા બરોદાદાના રસોઈવાને મે કહી રાખે. એ મને આ દશ્ય જોડાની સગ વડ કરી આપત રેજ આ કુ જાતો તે વખતે તો પાંડવાળા રેડિયા, કે એવા સમયમાં પાના સાધનાની છૂ થી વપરમ્મ હાઈ નહિ પશુ બોડોદાદાના આ ચક્રી પિસંગીની બરજર વગત

સર હાજર થતા એનાથી મને મારા સમયનો કાંટો નજરમાં દેતો આ ઉવરથી ખાતરી થાય છે કે ચેતન આપક છે અને આપણે સમજાવી શકીએ ખરા એ એની સાથેનુ આપણુ તા તમ ચર્ન ગતુ હોય તો થગી તે જડ ડોર કે મજીર ડોર ડોર પશુ પદાર્થમાં સિદ્ધિ હોય પશુ આ આસાર આપણી તાદાત્થતા ઉપર અવન છે અર્થાત્ જગી આપણી તા તમવાલ.”

* * *

ગુડાકાંડેનો દિવસ

આચાજને મે નવાની ચિનતિ થઈ ઉપાસના મ દિ રયા અમે સૌ સિદ્ધક જાણડે બેઠા હતા પ્રાઈના પૂરી થઈ વાહ મેથવા ન કે તમાએ વાચીધારા શરૂ કરી

આજે ગુડાકાંડેનો દિવસ

ઈસાહ લોકનો દિવસ કસાઈનો ધર્મ એ છપ્પી ધિસ્તના ધર્મ વાત કરવા અને કબીરસાહેબની વાત વાંચ આવે છે કબીરસાહેબ કાશીમાં હતા એમને રિરાજ હતો માજ પુ જે એમનેા સત્સગ કરાડા જે જે લોક આવે તે તે સારે કંઠી દેતા પેર ખમર આપીને આવેા નમારી ડોઈ વાહ જુએ નહિ કેમકે સત્સગરા કનાક એ કનાક ગણુ અને ચાર કપાક પશુ થઈ જતા કરી ઓનખા તા કરી સમાધિમાં વખત પસાર થઈ જતો ડોળ ને તેનુ જાન રેણુ નહિ ઉપદેશ દેવાનુ સુચી આવ તેા તમ નહીતર સૌ બેઠા રહે આમાં ડોઈ તપી ચુખા કૃતિ નજરે પડે તા તરેન કબીરસાહેબની નજર તેના પર પડે અને તેની ખમરઅતર પૂછી લે તેના ધર્મ વિષે થ પૂછી લે એક વાર જડસનેમથા એક ભાઈઆતી ચાપો ને સત્તમચીઓ સાથે તે મેં બેઠા કબીરસાહેબે એને પછડુ “કથાથી આવો છો ને તમારો કયો ધર્મ છે?”

હુ જડસનેમથી આવુ છુ કસાઈ મારો ધર્મ છે.

જરા તમારા ધર્મની વાન કહેશો?” કબીર

સાહેબે પૂછયુ

આમરા મ દિરઆ ભગવાનની પૂજા કરાડા મારે વચ્ચા પુરોહિત રહેતા તેને ઈગ્રુધિરે દૂર કરવાનેા આદેશ અમને આપા આવાનની સાથેના સબધ બાધના માટે વચ્ચા પુરોહિતની જરૂર નથી” આટલુ જ બોલ્યુ કામે અથડતા કબીરસાહેબની આખમણી

ફેફડાં આંસુ વહેવાં લાગ્યાં. વાત કરનાર જોડસલામીભાઈ પણ થોભી ગયા. તે વિભાસણમાં પડી ગયા. કળીર-સાહેબને ગદગદ થવાનું નિમિત્ત પોતે તો નથી આવ્યું ને? કળીરસાહેબે તરત કહ્યું: "હાં, તમારી વાત આજ રાખો. અવ્યકાઓ નહિ."

વાત પૂરી થઈ. ભગવાન ઇશુખ્રિસ્તનો આ ઉપ-દેશથી ધર્મનાં અનુભવીઓ વિરોધ કર્યો અને દેહાંત દંડની સજા વિચારી લીધી. પણ એ પુરુષ પકડાય શી રીતે? પકડી મેણે લાવે? પ્રશ્ન ખડો થયો. કેમકે સમ્યું. શિષ્યમ ડગમાંથી કાઢકેને આપણે ફેડવો. થયું એમ. એક શિષ્ય ફૂટ્યો. એ તૈયાર થયો. એણે કહ્યું: "મારી સાથે ચાલો. હું એમને પકડાવી આપીશ."

ભગવાન ઇશુખ્રિસ્ત દિવસના શિષ્યો વચ્ચે રહે, રાતના પોતાની આત્મશાન્તિ માટે શહેર બહાર દૂર

પહાડમાં ચાલ્યા જતા. એક રાત્રે ભગવાન ઇશુખ્રિસ્ત બહાર ટેકરે જઈને બેસા હતા. એનો લાલ લઈને શિષ્યે આંખના ઇસારાથી તેમને દેખાડી દીધા.

કહેવાય છે કે ભગવાન ઇશુખ્રિસ્તનો દેહાંત થયા પછી ત્રણ દિવસે તેઓ સૂક્ષ્મ દેહે શિષ્યોને દેખાયા હતા.

કળીરસાહેબની આંખમાંથી આંસુ પડવાનું કારણ પૂજામાં આવતાં તેમણે જવાબ આપેલો કે 'હું' જાણતો હતો જ કે પુરોહિતને વચમાં ન રખાવવાના ઉપદેશ બદલ ધર્મઅનુભવી જરૂર ભગવાન ઇશુખ્રિસ્તને દેહાંત દંડ કરશે. એ જાતના વિચારમાત્રથી કળીરસાહેબનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું હતું.

શુક્રવાર તો બધા જ ભગવાનના છે. પણ ભગવાન ઇશુખ્રિસ્તને એતનાનાં દર્શન થયાં, તેનો આપરી દિવસ શુક્રવાર હોતો માટે તે 'શુક્રાષ્ટી' તરીકે ઓળખાયો છે."

ધ્યાનાખાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૧, પરદેશ માટે સિલિંગ ૧૨. લવાજમ મનીએડરથી કાપોલયને સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ ગ્રાહકો નોંધાય છે. દર માસની બારમી તારીખે અંક પોસ્ટ થાય છે. થોડી નકલો હાથકાગળ પર છપાય છે. તેનું વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં આદ, પરદેશ માટે સિલિંગ ૧૧, પત્રવ્યવહારમાં ગ્રાહક નંબર અવશ્ય લખવો.

'ધ્યાનાખાપુ' કાપોલય, રૂપાયતન, જૂનાગઢ

અનુક્રમણિકા ૧૨ ઓગસ્ટ ૧૯૫૬

પૃષ્ઠ

પૃષ્ઠ

૧ ખાપુના પત્રો ગોંધી ૨	૮ કસાણની અદિસા 'સહરિ' ૧૪
૨ શી અરવિંદ સાથે જીવનકાળ ... મલિક ૩	૯ માગે કાપ અને ગોંધી ... કુવરજી પારેખ ૧૫
૩ અવતાર અને વિકાસક્રમનો સંબંધ-શી અરવિંદ ૬	૧૦ ખેતી અને આરોગ્ય ૧૮
૪ પાવન પ્રસંગો જગનલાલ જોષી ૭	૧૧ વિધિ દરેકની પોઠે બેડી જ છે - પુષ્પા ગોંધી ૧૬
૫ રામકૃષ્ણની બોધકથા 'ઈન્દ્ર' ૧૦	૧૨ મહાદેવભાઈનું જીવનકાળ અંબાલાલ પટેલ ૨૦
૬ વંદન જન્મે ધીરેન ગોંધી ૧૧	૧૩ ચાચાજીની વાતો ... વિમળાબેન ૨૩
૭ આવા હતા બાપુ નવીન ગોંધી ૧૨	૧૪ કાલિયાની એક કથા ... માતાજી. કવર પેજ ૪

રૂપાયતન પ્રકાશન

જૂનાગઢ

*

આવા હતા પાપુ-૧.૨.૩ દરેકના	૦-૫૦
ગાંધી-ગુરુ	૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન	૧-૨૫
અલ્લાહના બંદાઓ	૦-૩૭
મસ્તીની પળોમાં	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા (છપાય છે)	
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	,,
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા . . .	,,
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા	,,
આવા હતા પાપુ-૪	,,

કાલિયાની પ્રાચીન કથા

ધણાધણા જૂના કાળની વાત છે. અત્યારે જોને અગમરતાન કહેવાય છે તે મુકાં વેરાન દેશમાં એક દેવી પુરુષ થઈ ગયો. પ્રજાના પરમ પ્રેમનો આદિર્ભાવ કરવાને તે જગતમાં આવ્યો હતો. અને આવા મહાપુરુષો અંગે બનતું આવ્યું છે તેમ એની વાત કાઈ સમજ્યું નહિ, લોકો એના વિષે શક લાગવા લાગ્યા, લોકોએ એના વિરોધ કરવા માંડ્યો, એના પર અત્યાચાર ગુજારવા માંડ્યા. એક વખતે તો પછી લોકોએ એને મરણતોય ધાવવ કરી નાખ્યો. એને ઘણું કે મરણ તો થયાનું જ છે, પણ હું જો શાંત રહીને મરી શકું તો જ મારું કામ સિદ્ધ થયું બની શકે અને એટલે કાઈ એકાંત સ્થળ પહોંચીને મૃત્યુ પામવાને તેણે દોડવા માંડ્યું. અને એના શત્રુઓએ એની પૂંઠ પકડી દોડતા દોડતાં એકાએક એ વિશાળ વેરાન સ્થળમાં એક દાડમનો છોડ દેખાયો અને એ દેવી પુરુષે સાતિથી દેહત્યાગ કરવા માટે એ છોડની ઝૂંઝી રહેલી ડાળીઓ હેઠળ આશ્રય લીધો. અને એ જ ક્ષણે એ દાડમનો છોડ પ્રભાતકારિક રીતે મોટો થવા લાગ્યો, ફાલવા લાગ્યો. એની ઘટા ખૂન મોટી, ઘેરદાર બની ગઈ. અને એમ વધતાં વધતાં એ છોડ એવું તો મોટું ઝાડ થઈ ગયો કે પૈક્ષા પાછળ પડેલા શત્રુઓ ત્યાં થઈને પસાર થઈ ગયા, તોપણ તેમને શંકા ન આવી કે જંમને પકડવા તેઓ નીકળ્યા છે એ તો ત્યાં નજીકમાં જ છુપાયેલો છે. અને એ બધા અંધ પોતાને રસ્તે ચાલ્યા ગયા.

એ દાડમના જુદા નીચે એ દેવી પુરુષનું લોહી ટીપે ટીપે આખી જમીનમાં સી ચાઈ ગયું. એ જમીન ફળદ્રુપ બની ગઈ અને એ દાડમના ફૂલ પછી તો મોટાં મોટાં, લાલચટક બની ગયાં, એની પાદડીઓ અરચક બની રહી, જાણે કે લોહીનાં જ અસખ્ય ટીપાં....

આપણે મોટે જૂન દિવ્ય પ્રેમની અભિવ્યક્તિ તથા મૃતિ રૂપ છે તે આ દાડમનાં ફૂલ છે.
[બાલ હાંસી : ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૬]

—ધી માતા

જાન ૧૨
સપ્ટેમ્બર ૫૬

૭

સુ
ર
ક
પ

સાધુજીનાં ચિંતન

ગીતાંજલિ : એક અધ્યયન

ગુરુદયાલ મલ્લિક

સ્વીન્ડ્રનાથ ટાગોર (૧૮૬૧-૧૯૪૧) 'ગીતાંજલિ' એ નામના ભાવ-વાહી ગીતોના સંગ્રહથી ૧૯૧૩માં નોબેલ પારિતોષિક મેળવી જગતમાં પ્રસિદ્ધ થયા. ૧૦૩ ગીતોમાં ગુરુદેવે જે ભક્તિપૂર્ણ ઉદાત્ત ભાવનાઓ પ્રગટ કરી છે તે આજે પણ મનુષ્યને પરમાત્માની પાસે લઈ જઈ શકે છે. જીવનના આદર્શો, આદર્શોની સાધના, સાધનાના પ્રકારો, પ્રભુનું દર્શન, પ્રેમ અને આનંદ-આબધાં તત્ત્વોને ગુરુદેવે સંગીત અને કલા દ્વારા એવી સરસ રીતે વર્ણવ્યાં છે કે તેના રહસ્યનો શાંતિથી વિચાર કરવામાં અપૂર્વ પ્રકાશ અને પ્રેરણા મળે છે. શ્રી ગુરુદયાલ મલ્લિકે ગીતાંજલિમાંથી લગભગ વીસેક કાવ્યો ચૂંટી તેનું સુંદર વ્યાખ્યાન કર્યું છે. વ્યાખ્યાનની પદ્ધતિ એટલી બધી સારી છે કે ગહન વિચારો પણ બહુ સરલ બની જાય છે અને વાચકને ગળે બધું તરત જ ઊતરી જાય છે. વિવરણ વાંચ્યા પછી ગુરુદેવનું ગીત તરત જ સ્પષ્ટ થાય છે અને અમાધારણ આનંદ આપે છે. મહાકવિઓની કૃતિઓને લોકલોચ્ય બનાવવા માટે આવા પ્રકારની વિવરણ પદ્ધતિ સ્વીકારવાની બહુ જરૂર છે.....આ પુસ્તક દરેક વ્યક્તિએ ગીતાની માફક રોજ વાંચવા જેવું છે, લખેલા શુભ પ્રસંગોમાં મિત્રોને ભેટ આપવા જેવું છે. આજે ભાવનાપ્રધાન સાહિત્યસરિતાનાં નીર જ્યારે સુકાતાં જાય છે, ત્યારે ગુરુદેવની પ્રસાદી માનવસમાજને અખાડવામાં આવે છે એ આપણું સદ્ભાગ્ય છે. મનોહર મુદ્રણ માટે પ્રકાશકને પણ ધન્યવાદ આપવો ઘટે છે. દરેક પુસ્તકાલય આ પુસ્તક વસાવે અને આપણાં બાઈબલો તેના લાભ લે.

—પુસ્તકાલય : મે, ૧૯૫૨

કિંમત ૧-૨૫ ટપાલ ખર્ચ માફ

રૂપાવતન પ્રકાશન : જૂનાગઢ

આર્યામ

ઉદ્વેગાત્મનાત્માનમ

જ ૧૨ | ૧૨ - સપ્ટેમ્બર - ૧૯૫૮ | અક ૭૫૦

જ્યારે જ્યારે ધાગેલુ કામ પાર નથી
ઉતરતું ન્યારે ત્યારે અંતર્ભુજ થવાની.
આત્મપરીક્ષણ કડવાની એક અમૂલ્ય તક
આપણને મળે છે જેમ માણસ મદિદ પરે
છે તેથી જ દેહને અનુભવ મળે છે તેમ જ
જ્યારે ખૂલ થાય છે ત્યારે જ આધ્યાત્મિક
મૃષ્ટિના સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ નિયમેતુ
આપણને દર્શન થાય છે —આપુ

૧. આર્ષાલ અને ગુરુદેવની જીવનસંપ્રધાન અનુસારીને કરતા આશિષ ૧

બાપુના પત્રો

[ઝીણામાં ઝીણી બાબતમાં પણ બાપુ અતિશય ચોક્કસાઈ રાખતા. એ એમની સત્યની અખંડ આરાધનાનો જ એક ભાગ 'એમ માનના'. ૧૯૩૩માં બાપુ ચરત્રહી નેલમા હતા ત્યારે બે હરૌરિયન બાઈઓ સાબરમતી આશ્રમમાં સેવા કરવાના ગુજ હેતુથી આશ્રમ છવનનો અનુભવ લેવા બાપુની સૂચનાથી આવેલી. આશ્રમના નિયમોનું કડક પાલન કરવાનો બાપુ કેવો આમંદ રાખતા, આ બાઈઓની ખાવા-પીવાની બાબતોમાં પણ બાપુ ફર બેઠા બેઠા કેવી ઝીણવટથી તપાસ રાખતા વગેરે અનેક નાની બાબતો આ વ્ત્રો પરથી બહુવા મળશે.]

ચિ. નારણદાસ

***

નાગિની બાબત કાલે તમારો કાગળ મળ્યો. એ ઉપરથી વલ્લભભાઈનો અર્થ સાચો ઠયો છે એટલે તેને ત્યાં મોકલવાની તૈયારી કરું છું. કદાચ સોમવારે મોકલી શકીશ એમ સમજીને સાબરમતી સ્ટેશન ઉપર કોઈ માણસને રોકી સાથે મોકલજો. કદાચ હોં માર્ગરેટ સ્વાઈગલ પણ સાથે હશે, કેમકે એ બાઈને વિષે તો તમારી સંમતિ નહીં આવી હોય તો પણ હું તે માની લઈશ. ગુજરાત મેઈલની સાથે જે નાનકડી ગાડીનો સંબંધ છે, એ ગાડીમાં તેઓ સ્ટેશનેથી બેસી જશે. બન્ને હરિજન સેવાને સારૂં તથાર થાય એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. તેઓને અને કોઈ પણ યુરોપીઅન જેને આપણે લઈએ તેને સવિનય ભંગની સાથે કશો સંબંધ રાખવા ન જ દઈએ, એ નિયમ રાખવાનો છે. આ બે બહેનો વિષે હું સરકારને ખાસ લખું છું. આ બન્ને બહેનોને કે જે આવે તેને આશ્રમના નિયમોનું કડક પાલન કરવાનું છે, તમારે કરાવવાનું છે. બે નિયમોનું પાલન ન કરે અથવા તમને તકલીફ રૂપ થાય તો એને આશ્રમમાં રાખ-

વાનો મુદ્દવ ઈરાદો નથી. એમ થાય તો મને તુરત લખજો. ખોરાક બન્નેનો સારો જ છે. બર-બાજરો પચશે કે નહીં એ વિષે મને શંકા જ છે. બન્નેને ફળ અને દૂધ ઠીક પ્રમાણમાં આપવા પડશે. નહીં તો શરીર નહીં નભાવી શકે. નાગિની તો અત્યારે દૂધ, ઘી નથી લેતી. નવ ઈંચના વ્યાસના બડા ઘઉંના રોટલા બે વાર શેકેલા એટલે કડક થયેલા ઘી માખણ વિનાના બન્ને બહેનો સ્વાસ્થી ખાય છે અને તે એકલા જ આવે છે. નાગિની હાલ ઘી દૂધ નથી ખાતી. એનો ખોરાક આવા રોટલા, પપૈયું, અને કાકડી, ટમેટા, કેળી, આજર વિગેરે કાચું શાક છે. પણ ત્યાં એને જરૂર જણાય તો એ દૂધ લેશે એના દિકરાને ત્રણ રતલ દૂધ અપાય છે. એ પણ ખાખરો ખાય છે અને ફળ લે છે. બહુ સમજાવીએ ત્યારે કાચું શાક ચોડું લે છે. મીઠાઈનો મુદ્દવ ચોખ નથી. કાચું દૂધ અત્યંત સ્વાસ્થી થી બચ છે. પ્રત્યેક વસ્તુ નોખી નોખી ખાય છે. મારી ઉમેદ છે કે આ બાબતને કોઈ પણ આ કે કોહી, મીઠાઈ કે એવી કોઈ પણ ચીજ આપીને નહીં બગાડે. એના ઉત્સાહનો પાર નથી. એના જ જેટલા તોફાની છોકરા આપણી પાસે આશ્રમમાં છે પણ એ માવડીઓ છોકરો નથી, ગમે તેની પાસે રહી શકે, એવો છોકરો મને લાગ્યો છે. કોઈ પણ બહેન કે ભાઈ ખોટું હેત કરીને ન ખાવાનું ખાવાને સારું એને ન લલચાવે, એ બહુ ઇચ્છવા જેવું છે.

બીજું તે તેના અને આપણા નમીબમા રહે તે થશે. નાગિનીને બહુ મોટી આશાથી ત્યાં ગો કહ્યું છે. તેને ત્રણ કે ચાર માસ થવા દીકરીની માફક સેવનો આવ્યો છે. તેના ઘણા કાગળો મેં માચ્યા છે. એની પામે આ જગતમા કાર્ય જ છાતું નથી. જે જે માણસો તેના ખાસમા આવ્યા હતાં તેઓનાં નામ દાટી દેવાનું મેં એને સુચવ્યું છે. પણ પોતાનો એકે દોષ કે વિચાર સુદા એ છુપાવવા નથી ઇચ્છતી એવી એણે મને ખાતરી આપી છે અને મારા પ્રાથમિક વિશ્વાસ મંપાદન કર્યો છે એની ખોળાપત્રી આપવાની મારી શક્તિ નથી. પણ હું પોતે પૂર્ણ વિશ્વાસ કરીને મારા ઋણકાર ચલાવી રહ્યો છું. ગભ પ્રમાણે એને કામ મોખ્યા કર્યો. એનામા ધર્મી શક્તિ છે. બહુ સંચાર છે અને શુભ હેતુ છે. એ એ ગુણવાનો મંત્ર માધી શકશે તો ઘણું કરી શકશે. એ પોતાની શક્તિનો અથવા તો શુભ હેતુનો કે શુભ કાર્યનો તેને ગર્વ થશે નો એ પછડાશે. હામ્યાં તો તેને શારીરિક કામ કરી શકે એટલું આખા કર્યો. હિંદી અપાટાબંધ સીખી શકે એમ કર્યો. એની મહત્વશક્તિ સરસ છે થોડું હિંદી આવડે છે.

માર્ગદેશ જૂદા પ્રકારની બાઈ છે. એ ઉપ વર્ણની છે. એટલે એના કાટે બરાઈ ચૂક્યા છે.

એમ કરી શકાય. વિદુષી છે, ગોખલ શક્તિ સારી છે, પણ જરૂર પુલિ છે, છદ્દી છે, બાવના શુદ્ધ છે. મને લાગે છે કે એનું જીવન પવિત્ર રહ્યું છે. આશ્રમ ઉપર બહુ પ્રેમ રાખે છે, પણ એના બેતવામા જરાય દંગ ધડો નથી. અડીંથી આવી ગઈ ત્યારથી આશ્રમનું જીવન કપી કપું છે, તેમા યદીઓની સામે જમનીમાં સિંચવાલ શકે થઈ એટલે રહેશે અડીં તણાઈ આવી છે. નાગિનીને હું ઈશ્વરપૂર્વક અને હોંશથી મોકલી રહ્યો છું. માર્ગદેશને હોંશથી નથી મોકલતો, પણ એને તરમોડી ન શકાય. કેવળ આશ્રમમાં રહેવાને ખાતર આવેલી છે. એને શું કયી શકાય? એનું શરીર ર્ધ શકે એ બધું કામ તો કરશે જ દેવતાય વરો થયાં શિક્ષિકા છે એટલે એની પામેથી અંગેજી ગીખવવાનું કામ તો દુરત લઈ શકે છે એ ગીખવવાને મુજે પણ છે. ગીખવનાર તરીકે જન્મ વધારે શક્તિ તો નાગિની દેવીની છે પણ એ પ્રાચીન કરવા ત્યાં આવે છે. તેથી એકાએક નમારે એની પામેથી મેવું કામ લેવું કે નહીં એ વિષે મને સંદેહ શકા રહે. બાકી લેવું હોય તો નમે વર્ધ શકે છે.

આથી વધારે સૂચના આપવાની જરૂર રહેતી જણાતી નથી. —આપના આશીર્વાદ ચરવડા મંદિર ૧૪-૩-૩૩

ગ્રાહક બંધુઓને

હિંમત્તમા, વડીલોના આશીર્વાદ અને સોના મહકારથી “પારામાયુ” ૧૧ વર્ષ પૂરા કરી ૧૩મા વર્ષમા પ્રવેશ કરી ચૂક્યું છે.

“પારામાયુ” છે કહ્યું ત્યારે હાલકાગળમા જ છપાય એવા અમારો આમહ હોતો પણ અનેક મુશ્કેલીઓને કારણે એ અપ્રમદને અમ આ મુશ્કેલીને કારણે રૂપાવનનમા આવતી અનેકવિધ પ્રવૃત્તિએ માં હાથકાગળ કેન્દ્ર પણ એક છે આ વર્ષથી અમે અમારા હાલકાગળ કેન્દ્રમાં છાપકામના કાગળો પણ બનાવવા શરૂ કર્યાં છે. દરેથી “પારામાયુ” રૂપાવનનમાં અનેના હાથકાગળમાં જ કાપેનું તમે જોગો. ઘણા વર્ષથી સેવના સ્વખને મૂલે સ્વરૂપ મળના અમે હિંમત્તને આનંદની સામગ્રીઓ અનુભવીએ છીએ. ઘણાઓને વધારો કરી વખત જ અમે આ શુભ શરૂઆત કરી છે આજ રાખી છીએ ગ્રાહક બંધુઓ “પારામાયુ”ને બહેલો દેવાનો કરના નવા માર્ગો બનાવી અમારા આ પ્રયત્નમાં પૂરો સહકાર આપશે

‘આરો આવવું’ છે ને?’

‘ક્યાં?’

‘દર્શન કરવાં.’

‘કોનાં?’

‘મા આનંદમાનાં,’

એક મંગળ પ્રભાતે મારા બે પાડોશી મિત્રોને ઉપર મુજબ વાત કરતા મેં સાંભળ્યા, ‘આનંદ મા’ નામથી હું મંત્રમુગ્ધ થઈ ગયો. એ મા સદા આનંદમાં રહેતાં હશે, તેથી તેમનું ‘આવું’ નામ રાખવામાં આવ્યું હશે! તો તો તેઓ આ બાલ જગત અને જીવનનાં અંતરમાં જે અટલ આનંદ રહ્યો છે તેની માત્ર ખબર જ નહીં પણ તેનો અનુભવ કરતા એક જ વાર નહીં કર્યો હશે પણ તે સતત કરતાં જ હશે. તેઓ જરૂર તે નિરંતર આનંદનો કેમ અનુભવ કરવો તેની સાધના પદ્ધતિ સારી રીતે જાણતા હશે. અને તે સાચા જિજ્ઞાસુઓને શીખવતાં પણ હશે. તો તો, આરો, હું પણ તેમનાં દર્શન કરી આવું. થોડા વખત સુધી આવા વિચારો મને આવ્યા અને મારા પાડોશી મિત્રોની પાછળ પાછળ હું પણ ‘મા’નાં દર્શન કરવા આવી નીકળ્યો.

લગભગ એક કલાક પછી ‘મા’ જ્યાં ઉતર્યા હતાં, તે સ્થાને અમે પહોંચ્યાં. તે વખતે એક મોટા મંડપમાં લગ્ન કીર્તન થઈ રહ્યાં હતાં. કેઈ જુલુંદ અને મધૂર સ્વરમાં ગાઈ રહ્યું હતું.

હરિ જોલ, હરિ જોલ હરિ, હરિ, જોલ.

મુકુંદ આપ, ગોવિંદ જોલ!

બંધ હુએ છે દાર દદય કે,

કૃપા કરકે જોલ ॥

અને પ્રશુની કૃપાનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન થયાં. એક ઝોર-લીવું દાર જુલ્યું અને તેમાંથી મા આનંદમા બહાર આવ્યાં. તેમની સાંભળ અને શાંત મૂર્તિ જોતાં જ મને એમ લાગ્યું કે હું મારાં મનનાં બંધ દારથી એક ક્ષણને માટે બહાર નીકળી આવ્યો છું. અને જેવી રીતે એક પક્ષી ચોતાનાં પિંજરામાંથી બહાર નીકળીને આકાશમાં ઉડે છે અને મુક્તિને આનંદ અનુભવે છે તેવી જ રીતે મારો આત્મા પચ્ચૂતનાં પિંજરામાંથી—જે પિંજરાનાં બારણું ઉપર મનનું મોઢું તાણું છે—બહાર

નીકળીને આનંદનાં આકાશમાં અને કમં-ચક્રથી મુક્ત થઈને અવકાશનાં અનંતમાં ઉડવા લાગ્યો.

શું કારણ હશે કે ભવારે આનંદમા પોતાનાં આસન પર બેઠાં અને બધાએ અને મેં પણ તેમને નમીને બને હાથ જોડીને પ્રેમપૂર્વક નમસ્કાર કર્યા, ત્યારે એક નદી જેમ દરિયામાં આવીને અસીમ આંતરિક સંતોષ અને શાંતિ અનુભવે છે તેમ જ મેં પણ એક જગતની અનહદ એકાન્તતા અનુભવી. દિલનું દાર ખુલી ગયું અને મારું ભાગ્ય ઉપડી ગયું.

ફરીથી કીર્તન—જે થોડા વખત માટે બંધ રાખવામાં આવ્યું હતું—સર થયું. માના એક ભક્તે મીરાંડું એક ભજન લવકાયું.

“દરસ ધિન દુઃખન લાગે નયન”

તેનાં ગળામાં દદં હતું. તેની આંખોમાંથી આંસુ-ઓની એક ધારા સરવા લાગી. મને કેાઈએ મારાં હૃદયને બાળ્યો વીધી ન નાખ્યું હોય, એમ નામ્ય. માનાં દર્શનથી જે અસીમ આનંદ મેં અનુભવ્યો હતો, તે અચાનક અપાર વેદનામાં બદલાવ ગયો. પણ એ વેદનામાં પણ એક અલૌકિક આનંદ હતો.

તે થોડા હોય છે તે જાણવું હોય તો પૂછો, તેને, જેને લાગ્યું છે પ્રભુ પ્રેમનું બાણ. વિરહનાં આંસુઓ જેનો ખોરાક છે. અને તે ખોરાકથી તેને પોતાના પ્રીત-મના નામની ખુમારી ચડે છે. તે ખુમારી તેના આનંદનું ખમીર છે. તેથી જ તો પ્રેમીની વિરહ વેદનામાં જ સાત્તિક, સીમા વિના મુખની સમાનતા અને સ્થૂંમતા છે.

ગીત ગાવાનું પૂરું થયું. એક જિજ્ઞાસુએ માને પૂછ્યું, ‘મા, પ્રશુનાં દર્શન કેમ થઈ શકે?’

‘ઉસકે લિયે રાત દિન રોને સે,’ માએ પ્રત્યુત્તર વાળ્યો.

આગે દૂકા ને સચોટ જવાબ માંબળીને તો તે જિજ્ઞાસુ સ્તબ્ધ થઈ ગયો કારણ કે તેની એવી ધારણા અને આશા હતી, કે તેના પ્રશ્નના જવાબમાં મા તેને ખૂબ લાંબું તકથી મુક્ત પ્રવચન સંભળાવશે. પણ અહીં તો માએ એક પ્રવિણ બાણ ચલાવનારના તીરની જેમ જે જરોખર સ્થાને પહોંચીને નિશાનને વિષે તેમ એક જ

વાક્યમા બધું કહી ગયું

એક બીજા જિજ્ઞાસુએ માને કહ્યું 'જો ચાર વે' છે તેનો સાર મને સશિષ્ટતા કૃપા કરાવે સંભળવડો'

'વેદાન્ત' માં એ જ્ઞાનમા કયું

એક ત્રીજા જિજ્ઞાસુએ માને પૂછ્યું 'મા, પ્રભુના નામ આપેનો પ્રેમ ચતુર્થા પ્રેમ જાણ કરી શકાયો'

'જેસ તુએ વૃન્દાવને અપને નામ કે વિષે પ્રેમ હો'

એટલેમા પદ વાગ્યા સાદા પેશાકમા સંભળ થયેન એક ભાર્ગ માની પાસે આ-આ અને તેમને ધીરેથી કહ્યું 'મા બોજન તૈયાર છે'

'સખે સિયે નહી' માંએ પ્રજ્ઞ

'હા, હા'

તો સખેકા ભુવાલો'

'મા પહેને આપ આ હો બાકી સજ લોગ પીછે આ લેજે'

'વહુ ફેરે દો સકના હર આ જગ્યોદો પહેને ખિલાતી હૈ, ખુદ બાદમે ખાતી હૈ.'

મા પોતાના આમન પ્રરથી ઉદય આને મડપની બહાર ગયા તેમની પાછળ પાછળ બધા ગયા પછી માંએ માની સાર બોજન કયું

જમતા જમતા, માની પાસે જો સંભળન મેલા હતા તેમને કુપકાવશ થકને મે પૂછ્યું 'ભાના, જો ભાર્ગ માને બોલાવવા આ-આ હતા, ત કયું છે?'

'ઉદાર ભાર મા એક નાનકડા રાજ્યના રાજા' નેમણે કહ્યું

આ સામગીને કુ જરા આધાર પામ્યો કારણ કે મોલાવનાર ભાર્ગમા રાજા જેવો જરાય આહાર કે અભિમાન ન હતું તેઓ નમ્રતાના એક ઉત્કલ્પના નમુના જેવા હતા

દરી મે મારા તે પડોશીને પૂછ્યું 'રાજાને પ્રજા પ્રત્યે ભક્તિ થાય તેથી જ માના ચરણે આ આ-આ હશે પછી અપી ભક્તિ થાય તેવો વિચાર કે તેના માટે પ્રેરણા તેમને કેમ થઈ હશે?'

પડોશીએ કયું, 'મૃત્યુ હાર તેમને પ્રજા પ્રતિ દેતી લા-યુ.'

'તું મૃત્યુ હાર જ, જો અમર છે તેની વરદ આપ મને સહ ભાવ છે?'

'હા રા છું કે આંખે ફેરે રસો જ નથી પોતાના અદમ્ય અવસાનથી અલગ પોતાના ફેરે પ્રિય રવ

બનના અવસાનથી જ ને કુખ દઈ જન્મે તેને રાત કરવા માટે કેવળ એક જ ઉપાય છે અને તે છે પ્રજાના ચરણની શરણ સાથે જ, તે જ કુખ હરણ છે.'

'તો તું તેથી જ પ્રજાને હાર કહે છે તે હરએક જ કુખ હરણ કરે છે?'

'હા અને તેથી જ તેને હાર કહે છે અને તે હર એકનો છે'

તો તું એમ જોઈ શકે છે 'મે અતમા, બોજન સમાપ્ત કરતા કહ્યું, 'કે માને હરિનું નામ એટલા માટે જ અતિપ્રિય છે અને તેમની પ્રિય ધૂન હરિ મોન, હરિ પ્રેમ છે?'

મારા એ મિત્રે જવાબ વાળ્યો, (તેમનું બોજન પણ સમાપ્ત થઈ ચુક્યું હતું) 'માની વાત તો મા જ બાલ્યું. પણ જ્યારે જ્યારે મે આ ધૂન મ્વાના સાનળી છે ત્યારે ત્યારે મને તો એમ જ લાગ્યું છે કે મા હરિને કહે છે હરિ, મોહ હરિ મોન'

'હોજ શકે છે કેમકે હરિ તમનું સર્વ છે, પ્રીતમ છે પિતા છે, મા છે, મિત્ર છે તથા તે ધી વાત સામ થવા તમો સતત આપણ, ઉત્કલ્પ લેવ છે જેવી રીતે ડાઈ પ્રેમી પોતાની પ્રિયાની વાત સામળવા માટે સદા હિત્સુક લેવ છે અને તની વાત તે સામળી શકે તે માટે તે પોતે મોન જ રહે છે'

'એવું બધું કહેવું તો તેમના માટે ગૌણ થઈ ગયું છે તેમની જ્યોતિષજ્ઞ આપોથી તમને એમ નથી લાગતું કે તમો તમના અતરવામીને જ સર્વદા નિહાળી રહ્યા છે, અને જહારના જગતથી તેઓ તદ્દન એ પરવાહ છે?'

'મને પણ તેમ લાગે છે મા અમર અને અમત માટે સદા હિં સીન રહે છે પણ મુદ્દાની વાત કહેવાની તો તમે જૂની જ ગયા અને તે આ કે રાજા સાહેબને મા પ્રત્યે અટની બંધી લાકિત કેમ થઈ?'

મારા મિત્રે કયું 'રાજા સાકેમનો એકનો એક ધુત એક અકરપાનમ અધ્યતન મૃત્યુ પામ્યો કુ બધી માતા પિતા પાગલ જેવા થઈ ગયા. પોતાનું કુખ દર કરવા માટે કયા કિર્તન મંદિરાઓ સુધી સામળ્યા. કેટલાય મહાત્માઓના તેમણે દશન કર્યા કેટલાયે તાઈ દુવા પણ ગાળ સાકેમ અને રાણી સાકેમને શાંતિ થઈ નહીં છેવટે તેમને ડોડાંએ સુત્ર-ય કે મા આનંદ માના અધ્યતનમ જાણે ત્યા કદાચ શાંતિ મળ્યા. તેઓ

ત્યા ગયા અને માને જોના જ તેમને સાદાગ દંડવત પ્રણામ કર્યા. તેમનું દુઃખ આનંદમાં પરિવર્તિત થયું. ત્યારથી માના યુવનની જેમ ગમ સાહેબ ગમે છે પણ કેવા યુવન? તેઓ એક આદર્શ સેવક છે. હવે તો તેમનું રાજ્ય નથી રહ્યું. અમુક રકમ દર વર્ષે તેમને પેતાના પરિવાર માટે મળે છે. આથી તેઓ કેવળ સતુલ જ નથી પણ તેમનું રાજ્ય સ્વતંત્ર હારતમાં મળી ગયું છે અને તેથી તેઓને એક સાધારણ વ્યક્તિની જેમ રહેવું પડે છે તેને તેઓ પ્રભુનો એક વિશેષ આશીર્વાદ માને છે. કારણ કે આમ થવાથી જ તેમની પૈરાગ્ય વૃત્તિ વધી છે. અને પૈરાગ્ય વૃત્તિની વૃદ્ધિ જ તો સાચી બાકાત છે.

હરી ઘટ વાગ્યો અને મા અને બીજા બંધા બપોરના વિશ્રામ માટે જુદી જુદી જગ્યાએ ચાલ્યા ગયા. હું પણ એક વૃક્ષની નીચે - બપોથી હિમાલયના દર્શન સારી રીતે થઈ શકતા હતા - એકઠો જરા આડો પડ્યો. હિમાલયનું એક જોડું શિખર શિનહીની જટા જેવું મને દેખાયું. તે જોતો જ હું બોલી ગયો, 'મા આનંદ મા!' અને તરત જ મને એવા વિચાર આવ્યા, કે શિન હમ વાને પોતે તો ઝેર પીધું પણ બીજાઓને અચૂત પાશુ. એ જ આનંદ પામવાની સાચી આવી છે તો, શું માએ પણ એવી જ રીતે અનેક લેખના દુઃખનું ઝેર પીધું હશે અને આનંદને પામ્યા હશે? અને તેથી જ લોકોએ તેમને આનંદ મા નામ આપ્યું હશે?

કદાચ એમ પણ હોઈ શકે છે - મારી નિચાર ધારા વહી રહી હતી - કે મા આનંદને પામ્યા હશે અને તની આખી પામીને. તે આખી તેમને કઈ સાધનાથી થઈ હશે? તે તો કાણ કહી શકે, પણ એટલું તો જરૂર બન્યું હશે કે આનંદની આખી - પ્રભુ અથવા પોતાના યુગની

કૃપાથી પામીને તેઓએ આનંદનું આસ્વાદન કર્યું હશે. એમ વિચારીને કે બીજી બંધી વસ્તુઓના અંત થાય છે તેથી જે તેમાં આસક્તિ ધરાવે તે તે દુઃખી થાય છે. આનંદની આખી થવાથી તેમને અલૌકિક આનંદ થયો હશે, આનંદની આખી સર્વદા કેમ થતી રહે તે માટે આનંદનું આસ્વાદન કર્યું હશે અને તેનો આશ્રય લીધો હશે.

પણ કોઈને આસ્વાદન કરવા માટે કોઈ નામ તે જોઈએ ને? તેથી તેમણે તે આનંદને કેટલાય નામથી બોલાવ્યું હશે. હવે, અમુક એક નામથી તેમની ચેતનામાં, આનંદ તેમની પાસે આવ્યું હશે. તે નામ કયું હશે? કાણ કહી શકે સાચી હકીકત શું છે? શક્ય ન કે તે નામ 'હરિ' જ હોય કારણ કે ત્યારે તેમને આનંદની આખી થઈ હશે ત્યારે તેમની આખી આનંદના આયોગ્યા અનર્જ હશે. પછી તે આખીથી તેમને સર્વે રથે આનંદના દર્શન થયા હશે ત્યારે તે તે મોની બિજાં હશે; 'હેરિ,' 'હેરિ,' (જેલું છું - હું જોઈ છું - હું જોઈ છું - હું જોઈ છું - હું જોઈ છું.) અને 'હરિ' 'હેરિ'નું રટણ 'હરિ'માં બદલાઈ ગયું હશે.

પણ માની મહિમાનું રહસ્ય અને રસ તો મા જ જાણે. તેથી મારા જેવા અજ્ઞાની માટે તો 'જય મા' 'જય, મા'નો મંત્ર જ પૂરતો છે બીજું કાંઈ નહિ તો એટલું તો ખરું કે આ મા ની હ' માનો જય છાણું છું, મારો પોતાનો નહિ અને માનો જય છાણું એટલે પ્રભુનો જય છાણું. કારણ કે પ્રભુના સંતાન માટે જ છાણું હોય છે, કે સદૃશ હોય છે, તેને સંતાનના જીવનમાં ઉતારવાની પ્રતિજ્ઞા અને તે પ્રતિજ્ઞાને પાળવાનો પ્રયાસ મા જ કરે છે ને! 'જય મા!' 'જય, મા!'

૪

નદી કંઠે એક આશ્રમ યુગ અને એણે ધર્મરક્ષકિતમાં લીન. એવાને યુગ પર અસીમ ભક્તિ અને શ્રદ્ધા. યુગને એવા પર અસીમ પ્રેમ.

એક દિવસ ધોધધાર વરસાદ વરસી રહ્યો હતો સામે કંઠે ગામ. ગામમાંથી ભિદા લેવા એનો રોજના કામ પ્રમાણે ઉપડ્યો, યુગે ખૂન વર્ષો, સમગ્રવ્યો અને કહ્યું, "ભાઈ, હમણા રહેવા દે, વરસાદ બંધ થાય, નદીનું પાણી ઊતરે પછી જજો, નદી તો આવા વહેણમાં તણાઈ જઈ શકે."

પણ એવા તે એવા. તેને તો પૂરી શ્રદ્ધા યુગના નામ પર શું કામ મુજાબ કે ગલરાય. યુગ, યુગ નામ રટતો તોફાને ચઢે ની નદી પાર કરી ગયો યુગ તો જય પાડતા જોઈ જ રહ્યો. "અરે મારા નામમાં આટલું બધું બળ અને ચમત્કાર!" એ અભિમાનમાં ઉપડ્યા. 'હું' 'હું' કરતા નદી પાર કરવા. પણ યુગ તણાઈ ગયા.

ભગવાન બુદ્ધના ભિક્ષુ સઘમાં જાતજાતના ભિક્ષુઓ દાખલ થતા અને તે ભિક્ષુઓને કેવી રીતે તેના અવગુણો, દૃષ્ટાંતો આપીને બુદ્ધ બતાવતા અને તેના પર કાળુ કેમ રાખવો તે કેવી સુંદર શૈલીમાં કહેતા તે જાતક કથામાં જોવા મળે છે તેમાંની આ એક માથા છે.

આ ગાથા બુદ્ધે જોત વનમાં વિહાર કરતી વખતે એક કોધી ભિક્ષુના સંબંધમાં કહી

એક ભિક્ષુ પૂજા કોધી સ્વભાવનો હતો પૂજા જ અરિયર મન, નાનકડી વાતમાં પણ ક્રોધે ભરાય, ચિદાય ભિક્ષુઓ એક વાર ધર્મસભામાં વાત ચીત કરતા હતા કે અમુક ભિક્ષુ કોધી છે, અસ્થિર થિત્તનો છે, ચૂવામાં નાખેલા મીઠાની માફક તડ તડતો ફરે છે તે બરાબર છે? આ જાતના અકોષ (બુદ્ધ) શાસનમાં દાખલ થઈ ગુસ્સાને પણ રોકી નથી શકતો.

બુદ્ધે જ્યારે આ સાંભળ્યું, ત્યારે, એક ભિક્ષુને મોકળીને તે ભિક્ષુને ઓઠાવીને પૂછ્યું ‘હે ભિક્ષુ, શું તું સાચે જ, કોધી છે?’

‘હા, બતો સાચી વાત છે.’

બીજા ભિક્ષુઓ તરફ નજર ફેરવીને બુદ્ધ બોલ્યા ‘ભિક્ષુઓ, તમે આનો દોષ ન જુઓ, આ કેવળ આ જન્મમાં જ કોધી નથી, પૂર્વ જન્મમાં પણ આ કોધી હતો.

‘હું તમને તેના પૂર્વજન્મની કથા કહું છું

તે શાંતિથી સાંભળે.’

પૂર્વ સમયમાં વારાણસીમાં પ્રહલ્લ નામના રાજાને એક પ્રહલ્લ કુમાર નામનો પુત્ર હતો જુના કાગમાં રાજા પોતાના કુમારોને રાજ્યમાં પ્રસિદ્ધ આચાર્યો હોવા છતાં પણ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવા ફર દેશાવર મેક નતા હતા જેથી તેનું માન મહન થાય, શરીર ગરમીથી ટેવાય, શરીર કસાય તથા લોકબ્યવહારને નાણકાર બને આ રાજાએ પણ પોતાના ૧૬ વર્ષના કુમારન બોલા

વીને તેને એક જોડી જોડા, પાદશાની છત્રી અને એક હબ્બર કાપાંપણ આપી કહ્યું ‘વત્સ, આટલું લઈને તક્ષશિલા જઈને વિદ્યા પ્રાપ્ત કરે.’

કુમારે ‘સાડું’ કહી માતાપિતાને પ્રણામ કરી વિદાય તીથી આવતા આવતા તે તક્ષશિલા પહોંચ્યો આચાર્યનું ઘર પૂછી આચાર્યના ઘરના દરવાજા પર તે પહોંચ્યો જે જગ્યાએથી આચાર્ય દેખાયા તે જગ્યાએ જોડા ઊતારી, છત્રી બાંધ કરી, આચાર્યને પ્રણામ કરીને જોશો રહ્યો.

આચાર્યે ‘તોને યાકેલો જાણીને તેનું આતિથ્ય કર્યું.’

રાત્રી કુમારે જોજન બાદ થોડો વિશ્રામ લઈને આચાર્યની યામે જઈને પ્રણામ કર્યો.

આચાર્યે પૂછ્યું ‘પુત્ર! કયાથી આવ્યો?’

‘વારાણસીથી’ જવાબ આપ્યો.

‘કોનો પુત્ર છે?’

‘વારાણસી રાતનો.’

‘શા માટે આવ્યો છે?’

‘વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવા.’

‘આચાર્ય-ભાગ (ફી) લાવ્યો છે કે ધર્મ-શિષ્ય (વગર ફી આચાર્યની સેવા કરીને વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવી તેને ધર્મ શિષ્ય કહે છે.) બનવા માંગે છે?’

‘ગુરુજી, આચાર્ય-ભાગ લાવ્યો છું.’ કહી કુમારે આચાર્યના ચરણોમા હજાર કાષોપણની થેલી મૂકી પ્રણામ કર્યો.

ધર્મ-શિષ્ય દિવસમાં આચાર્યનું કામ કરીને રાત્રે વિદ્યા પ્રાપ્ત કરતા, આચાર્ય ભાગ આપવા વાળા ઘરમાં મોટા પુત્રની જેમ રહીને કેવળ વિદ્યા જ પ્રાપ્ત કરતા.

આમ કુમારને મોટા પુત્રની જેમ રાખીને આચાર્ય શુભ સંહત જોઈને વિદ્યા શીખવવાનું શરૂ કર્યું.

વિદ્યા શીખતો કુમાર એક દિવસ આચાર્યની સાથે નદીએ નહાવા ગયો. એક ડોશીમા તલને સાફ કરી, પાથરને ચોકી દરતી બેઠી હતી કુમારે સાફ અને સુંદર તલ જોઈને તેમાથી એક મુઠ્ઠી ભરીને ખાધા ડોશ માથે વિચાર્યું : ‘આ કોણી છે.’ તેથી વધુ ડહાન બોલી અને ચૂપ રહી.

બીજે દિવસે પણ આમ જ થયું ત્યારે પણ ડોશીમા કંઈ ન બોલ્યા પણ ત્રીજે દિવસે કુમારે એમ જ કહ્યું ત્યારે ડોશીમા રોતાં રોતા બોલવાં લાગી : ‘મલિન્ધ આચાર્ય’ તેમના શિષ્યો મારફત મને લાંટી રહ્યા છે. આચાર્ય આ સાબળયું તેજે બિભા રહી પૂછ્યું : ‘મા, શું છે?’

‘સ્વામી, તમારો શિષ્ય મારા સાફ કરેલા તલની આંખે એક મુઠ્ઠી ખાધી, કાલે એક મુઠ્ઠી ખાધી અને પરમદિવસે પણ એક મુઠ્ઠી ખાધી. શું આ રીતે ખાઈને તે મારા તલ પૂરા નહીં કરી નાખે?’

‘મા, રા નહીં, તને તેની કિંમત અપાવીશ.’

‘સ્વામી, મને કિંમત નથી જોઈતી પણ આ

કુમારને એવી શિક્ષા કરો કે તે કદી આવું ન કરે.’

‘તો મા, જો,’ એમ કહી આચાર્યે બે શિષ્યોની મદદથી તેને પકડીને વાંસની સોટી પીઠ પર ત્રણવાર ભેરથી ફટકારી. અને કહ્યું : ‘કદી આવું ન કરતો.’

કુમારે ક્રોધિત થઈ લાલ આંખથી આચાર્યને પગથી માથા સુધી બદલો લેવાની દૃષ્ટિએ જોયું. આચાર્ય સમજી ગયા કે કુમાર આવું વેર લેશે.

કુમારે આચાર્યની આ શિક્ષાની ગાંઠ વાળી. વિદ્યાભ્યાસ પૂરો કરી આચાર્યને રાત્રય તરફથી નિમ ત્રણ આપીને મારી નાખીશ.

વિદ્યાભ્યાસ પૂરો થયો. વિદાય વખતે આચાર્યને પ્રણામ કરી ખૂબ રનેહથી કહ્યું : ‘આચાર્યજી, હું વારાણસી પહોંચી રાજ મેળાવીને તમને બોલાવીશ તો તમે જરૂર આવશે આવું વચન આપો.

આચાર્યે વચન આપ્યું.

કુમાર વારાણસી પહોંચ્યો. માતા પિતાને પગે લાગ્યો. રાત્ર રાખી પુત્રના વિદ્યાભ્યાસથી ખુશી થયા. રાત્રએ ‘જીવતા પુત્ર જોયો હવે જીવતા જ એને રાત્રય મોખી દઉં.’ એમ વિચારી પુત્રને રાત્રન આપી દાખું

કુમારને રાત્રય અંભાળતા જ આચાર્યની શિક્ષા યાદ આવી અને ક્રોધિત થઈ વિચાર્યું. ‘તેને મારી જ નાખીશ. અને તરત જ આચાર્યને બોલાવવા ફતને તક્ષશિલા મોકલશે.

તરુણ અવસ્થાને લીધે તેને સમજાતી નહીં શકે વિચારી આચાર્યે ફતને પાછો વાળ્યો.

વર્ષો વિત્યા અને હવે પ્રૌઢ અવસ્થાએ રાત્ર આવ્યો છે તેથી સમજાતી પકીશ માની, આચાર્ય રાજદ્વાર પર જઈને બિલા રહ્યા અને કહેવડાવ્યું : ‘તક્ષશિલાના આચાર્ય આવ્યા છે.’

રાત્રતો કેટલા વયવર્ષોથી નેની રાહ જોતો હતો અને તે આમ રાત્રે આવીને આવ્યા તેથી તેજે ખૂબ ક્રોધે બરાઈને કહ્યું : તેને જલદી ચડી બોલાવો.

આચાર્યશ્રી રાજા સામે બિમા રહ્યા

આચાર્યને જોતા જ ગત્યએ લાવ આ મો
દાદી મ રીંગોને કહ્યું 'જે સ્વાત પત આચાર્ય
મને માયું હતું તે હવે આજ પશુ મને હુ જે
છે આચાર્ય મોતને માયા પર લઈને ગા ના
છે, આજે તે જીવતા નથી નહોતે જેણે કહી તેણે
આગથી કયા અ અચાર્યને કહી

'આજે પણ તે વાત મારા મનમાં ભર્યા હર
છે તમે મને તબની મહીને માટે આવડાથી ઝા
લીને વાસની મોટીથી કુ' રીંગોને એકમ દે
ખાદ્ય' તને જીવવું આનું નથી લાગતું નહીં
તો તું, કે જેણે મને આપડ થી જીવ્ય દારા ઝાડીને
ફટકાર્યો છતાં મારા બોવાવવાથી ચાલ્યો
આવે ખરો.'

આ રીતે દુખારે આચાર્યને જુજ મૃત્યુ જય
ખતાયો છતાં આચાર્ય તાતિથી માજગી રહ્યા
અને વધુ તીકાશથી બોલ્યા

'વત્સ! જે આચાર્ય અનાયો કર' કરવાવાળાનું
અનુગ્રીવન કરવાને માટે તેને હકથી દડિત કરે
છે પડિતગલ તે (આચાર્ય)ના તે (અમ)ને લેર
નથી કહેતા'

'મનુષ્ય હો અથવા પશુ હો જેનું આચરણ
શ્રેમ છે તે ગાય છે'

આ રીતે આચાર્યના લખાણે સમજાવતા
આચાર્યે કહ્યું 'માટે મહારાજ તારે પણ આ
રીતે મમજી, લેર નહીં કરવું ગેમએ મહારાજ
જે મે તને આ ગીતની તે વખતે શિક્ષા ન કરી
હોત તો જેમ જેમ મમજી લીંગો જાત તેમતેમ તું
ચોરકમમાં વધુ આગમત થઈને વધુ ફસાતો જાત

'હે બિંબજો તમે જાગ ધર્મના વારસ થઈને જુજ શરે લીધે તમને પાપ થતા લાખના વારસ ન થતા
તમે ધર્મના વારસ થાઓ અને વાલના વારસ ન થાઓ એને માટે હું જુજ કાળજી રાખું છું ધર્મના વારસ ન થતા
જો તમે લાખના વારસ થાઓ તો નેકા તોડો તમારા તત્ત આગળી ચી ધરો તે શુદ્ધ શિષ્યો આમ વર્તે છે એમ
લોકો મોનને મા તરફ જુજ તોડો આગળી ચી ધરો કરો કે આ શુદ્ધ આ શિષ્યો આ આગી ગીતે વર્તે
છે પશુ જ તમે ધર્મના વારસ થાઓ તો તોડો તમને કે ગમે દોલદર્ શુદ્ધતા નથી માટે હું બિંબજો ધર્મવારસ
થવું પડે લાખવારસ ન થવું એવી જગમર ખગરદારી રાખજો તમારે માટે મને જુજ લાખગી કે માટે હું તમને
આ કહું છું'

અને એક દિવસ એવો આવત કે તને પકડીને
રાજાની મનુષ્ય લઈ જવો પડત ત્યારે રાજા
કહેત 'બંબજો, એને લેના અપરાધ મનુસાર
દડ કરે' ત્યારે તું કેટલો લચમીન થાત અને
રાજા કમ મમત'

જેમ થાત તો અત્યારે જે માન અને સ પત્તિ
મગી છતે મગત? શુ મારા જ કારણથી તને
આ જોશ્ય નથી મળ્યું?'

ગા ન વી દુષ્ટારને જોલેવા મનોઓ પણ
આચાર્યની આ વાત માજગીને કહેવા લાગ્યા
'દેવ તમને જે આ જોશ્ય મળ્યું છે તે તમારા
આ આચાર્યની વિશ્વાસી જ મળ્યું છે'

તે જ વખતે રાજા આચાર્યના પગમાં પડી
ગયો અને મદમદ કહે તું 'આચાર્યશ્રી, માફ
કરો આ બધું જોશ્ય આ રાજા તમને આપું
છું સ્વીકાર કરો'

આચાર્યે તેના અસ્વીકાર કર્યો અને કહ્યું
'વત્સ, મને શબ્દની કે જોશ્યની ઇચ્છા નથી'

રાજાએ તકશિષા ના કૃત મોદનીને આચાર્યની
પત્ની, પુત્રોને યોગાવી, ૧ બસ પત્તિ આપી તથા
આચાર્યને પુરોહિત બનાવી પિતાને સ્થાને
સ્થાપિત કર્યો તેમતા ઉપદેશાનુસાર આચરણ
કરી, ક નાદિ પુણ્યકાર્ય કરી, સ્વર્ગ પરાયણ થયો

શુદ્ધની આ ગાથા શ્રવણ કરી કોમી બિંબુ
અનાગામી કુમાર પ્રતિમિત થયો તેમ જ બીજા
શિષ્યો પાજ સફવગામી તથા અનાગામી થયા
શુદ્ધે માથા પૂરી કરતા કહ્યું હે બિંબજો,
તે વખતે રાજા આ કોમી બિંબુ હોને અને આચાર્ય
તો હું જ હતો

એક વાર મને દાદર ચર્ચા આવી. બાપુને ખબર પડી એટલે તેમણે જોઈ. તેમને ઉપચાર કરવાનો શોખ હતો એટલે મારી દાદરનો ઉપચાર કરવા લાગ્યા. ત્યાં ત્યાં દાદર હતી ત્યાં ત્યાં રોજ તેઓ પોતાને હાથે હવકા તેમજ લગાડતા. ઉપચારમાં તેમજ લગાડવા ઉપરાંત મારે એક દિવસનો ઉપવાસ કરવો પડ્યો. અને રોજ શુદ્ધ કુરેલા ગંધકના બે પડીકાં લવા પડતા તથા એનિમા લેવી પડતી.

૨૧ ઉપચાર દરમિયાન એક દિવસ બાપુએ દ્રાક્ષ ખાવા કહ્યું અને તે લેવા બા પાસે મોકલ્યો. હું મેં ચાર ડગલાં ગયા હોઈશ એટલામા બાપુએ મને પાછો બોલાવી ન કહ્યું, 'પણ જોએ, કડવા અનુભવ માટે તૈયાર થઈને જાજો અને પાછા આવીને જો બને તે મને જણાવજો.' બાની ઝેરારી નદીકિનારે હતી મેં ત્યાં જઈને દ્રાક્ષ માગી. બાની જમર ચડી ગઈ અને ખારેલાલછને ખૂબ પાર્ડને કહેવા લાગ્યાં, 'ખારેલાલ, જુઓ આ કોણ છે? બાપુની દ્રાક્ષ તમારે આપ્યા છે?' ખરેખર, બાપુએ મને પહેલેથી ચેતવ્યો ન હોત તો મારો નાજુક સ્વભાવ આ આઘાત બાપુએ જ સહન કરી શકત. ખારેલાલછ આવે તે પહેલા જ મેં કહ્યું, 'બા, હું નવો જ આવ્યો છું.' મારી પડી ગયો છું અને બાપુએ મોકલ્યો એટલે ધ્રુવજી ન હોવા છતાં દ્રાક્ષ લેવા આવ્યો છું.' બાપુ હસ્ય પીગણ્યું. તેમનો ચહેરો ખાલાર્થ ગયો અને બોલ્યા, 'કંઈ હરકત નહીં. દ્રાક્ષ તો મારી પાસે ધણી હતી. બાપુએ ખામારોને વહેલી દીધી. આ થોડી એમને માટે રાખી હતી. તમને દ્રાક્ષની વધારે જરૂર હતી એટલે મોકલ્યા હશે. લઈ જાઓ.' હવે મને ખબર પડી કે હું બાપુના લાગતી દ્રાક્ષ લઈ જાઉં છું. મને મારી જાત પર તિરસ્કાર આવ્યો અને મેં દ્રાક્ષ લેવાની આનાકાની કરવા માંડી. પણ બાપુએ દિલાસો આપ્યો ને આમહૂં પૂર્વક દ્રાક્ષ મારા હાથમાં મૂકી, અને કંપાથી આવ્યા હોઈ શું કરતાં હતા? ધરમાં કોણ છે? વગેરે પૂછપરછ કરીને મને વિશ્વાસ કર્યો. હું ખુશ થયો. બાપુએ તો કદાચ મારું જીતરેણું મોં જોવાની આશા રાખી હશે. મેં બધી વાત કહી એટલે કહેવા લાગ્યા, 'બસ, બાપુ' આમ જ છે. મારી કાંઈ વસ્તુ કાંઈ પડાવી જાય છે એમ લાગે એટલે ચૂસે થઈ જાય છે.

પણ હૃદય અચાગ સમુદ્રની જેમ સહાનુભૂતિથી ભરેલું છે; બીજાનાં દુઃખની ખબર પડી કે પીગળી જાય છે. પછી તો મારો મોહ પણ ભૂલી જાય છે. બાના પતિ-વ્રતા ધર્મ અને માયાળુ હૃદયના આ વર્ણન સાથે મારું મન અક્ષરેઅક્ષર સંમત હતું. વખત જતાં એ અનુભવ ઘણી વાર નાજી ને દૃઢ થયા.

એક દિવસ સરદાર વલ્લભભાઈ અને બાપુ એકા હતા. બાપુની સામે બાજુ પર તેમનો લખવા વાચવાનો સર-જમ રહ્યો. પેન્સિલ જગણી બાજુ રહેતી હશે. સરદાર સાથે વાત કરતાં કરતાં તેમણે પેન્સિલ લેવા જમણી બાજુ હાથ લખાવ્યો, તો ત્યાં પેન્સિલ નહોતી. ડાબી બાજુએથી મળી. બાપુના ચહેરા પર વ્યવ્રતાની આછી છાયા જણાઈ. એટલે તરત ખારેલાલછને ખૂબ પાડી. ખારેલાલછ આવ્યા એટલે તેમને પૂછ્યું: 'મારી પેન્સિલ ક્યાં મૂકી દીધી હતી?' સવાય પૂછવાની રીત અને બાપુનો ચહેરો જોઈને ખારેલાલછ સમજી ગયા અને નિરુત્તર થઈને છત તરફ જોવા લાગ્યા. તેમને અંખવાણા પડેલા જોઈને સરદારે બાજુ સલાળી લીધી, જરા સ્મિત કરીને બોલ્યા: 'એ તો કવિ છે.' બાપુ હસ્યા. અને સરદાર તો ખડખડાટ હસી પડ્યા. મેં જોયું કે બાપુ ખૂબ જ વ્યવસ્થિત માણસ છે અને તેઓ તથા સરદાર બંને કવિઓને અવ્યવસ્થિત પ્રાણી માને છે સરદારના ગયા પછી મેં પૂછ્યું: 'બાપુ આ તો બહુ સામાન્ય બાબત હતી.' બાપુ તરત ગંભીર થઈને કહેવા લાગ્યા: 'માણસના જીવનમા વ્યવસ્થિતતા કેવી બહુ જરૂરી છે ને સુખ, ચંદ્ર અને પૃથ્વી કુદરતના નિયમોનું પાલન ન કરે તો કાણ વારમાં આખું વિશ્વ વેરણુછેલું થઈ જાય. મારા જેવા માણસની એક એક ક્ષણ કામચી ભરેલી રહે છે. મારી વસ્તુઓ તેને કેકાણે ન મળે તો મારો કેટલો સમય બગડે, મને કેટલી અગવડ થાય અને કામને કેટલું તુકથાન થાય? મારા નિકટના સાથીઓને તો આ બધી બાબતોનો ખ્યાલ રહેલો જ જોઈએ. અને અંગ્રેજીમાં ગંદકીની વ્યાખ્યા શી છે, તે જાણો છો?' ના જ કહીને મેં મારું અગ્રાન પ્રગટ કર્યું એટલે બાપુ બોલ્યા, 'Anything out of place is dirt. (જે કંઈ વસ્તુ પોતાને સ્થાને ન હોય તે કચરો છે.)

['બાપુ-મારી નજરે' વાંચકમાં બહાર પડેલ પ્રસ્તુતમાંથી સાચાશ: નવજીવન મંડાશન મંદિર: કિ: ૨-૨૦]

ગોહિલવાડ જિલ્લામાં એક નાનકડું ગામ આવેલું છે. ગામમાં નિશાળ ખરી પણ પાકી નહીં. ગામના છોકરાંઓને વરસાદ, ઠંડી, ગરમીમાં ઠીક ઠીક મુરકેલી પડે. શિક્ષક બચારો મુંઝાય પણ કહે કેને? કોક કોક વાર ગામના ડાહ્યા, સમજી ગૃહસ્થોને નિશાળની મુરકેલીની વાત કરે પણ કશું વળે નહીં.

આમ કરતાં વર્ષો પસાર થયાં. ને સ્વરાજ આવ્યું. ગામના લોકોને ખબર પડી કે એક ભાગ ભેગો કરીએ તો બે ભાગ સરકાર આપે છે, તો કરીએ ફંડ ફાળા. પણ કોઈ કે'તા કોઈ ફંડમાં પૈસા ન નોંધાવે. ગામની વજનદાર વ્યક્તિઓ પણ ફંડની શરૂઆત ન કરી શક્યા. અને નિરાશ થયા. આમ નિશાળનું કામ અભરાઈએ ચડ્યું.

પણ કોણ જાણે ગામના પુણ્યે એક વિધવા બાઈના હૃદયમાં પ્રભુ વસ્યા.

‘પનિ થોડાં ધણાં ઘરેણાં મૂકી ગયા છે તેના આધારે આખું આયખું પૂરું કરવાનું તે બે આપું તો છંદગી આખી ગામની ઘંટી ફેરવ્યા કરવાની ને? બે ન આપું તો ગામનાં બાળકોનાં ભાવિનું શું? એક બાજુ મારું જીવન અને બીજી બાજુ કેટલાં બધાનાં જીવન’ આવા વિચારો વિધવા બાઈને આવે છે.

આમ દિવસો પર દિવસો પસાર થાય છે. વિધવા બાઈને ચેતન પડતું નથી. કંઈ સમજ પડતી નથી. ધમસાણુ મુદ્દ મરચું જાણે ગજગાદ જ ચાલ્યો.

અને એક શુભ મંગળ પ્રભાતે વિજયીની જેમ એક વિચાર અબકયો અને હાથમાં જે ગણ્યાં ગાંઠ્યાં ઘરેણાં હતાં તે લઈને ઉપડી ગામના આગેવાનો પાસે અને બોલી.

‘મારાં જીવનની આ મારી આધાર લાકડી જેવી મૂડી છે તે ગામની નિશાળના ફાળા માટે આપું છું. મારું જીવન તો અનાધાર થઈ ગયું છે પણ ગામનાં બાળકોનાં જીવન આધારવાળા થાય એ જ મારી અંખના, એ જ મારી ઇચ્છા.’

આટલું બોલીને તે વિધવા બાઈ ઘરેણાં મૂકીને ચાલતી થઈ ગામના આગેવાનો તો સ્તબ્ધ થઈ ગયા. મોઢાં જરૂર અંખવાયાં પણ માથાં ઢળી પડ્યાં. એ ઢળેલાં માથાં જ જાણે વિધવા બાઈને વંદન ન કરી રહ્યાં હોય!

આખા હવા ખાખ

નવીન ગાંધી

“આ જ સાચી કળા છે.”

બાપુજી કોઈ પણ નવા પ્રયોગ શરૂ તરત જ એનો ચેપ આસપાસના ન લગાડતા. પછી તો એ પ્રયોગની ા બધે થતી હોય, એને લગતા જ પ્રશ્નો બાપુને પુછાતા હોય અને બાપુ પણ ઉલટભેર એનો ઉત્તર આપતા

હોય. બધે જાણે એ પ્રયોગનો વા પ્રસરી જતો.

બાપુએ જ્યારે જેલમાં આકાશ-દર્શન શરૂ કર્યું ત્યારે આશ્રમનાં નાનાં મોટાં બધાં પર બાપુએ વિશે જ પત્રમાં લખવા લાગ્યા અને આશ્રમમાં પણ બસ તારાઓની જ વાતો થવા લાગી. એક પત્રમાં બાપુએ લખ્યું, ‘મારે સારું એ ઈશ્વરદર્શનનું દ્વાર થઈ પડ્યું છે. અહીં આ વખતે એકાએક એમ થઈ આવ્યું કે આકાશદર્શન એ તો એક ભારે સત્સંગ છે. તારા પણ આપણી સાથે મૂગી વાત કર્યાં કરે છે.’ બીજા એક પ્રસંગે આ વિશે લખ્યું, ‘જેવું આકાશ સ્વચ્છ છે તેવાં આપણે સ્વચ્છ થઈએ. જેવા તારા તેજસ્વી છે તેવાં આપણે તેજસ્વી થઈએ. તેઓ જેમ ઈશ્વરનું મૂકસ્તવન કરતા લાગે છે તેમ આપણે કરીએ. તેઓ જેમ પોતાનો માર્ગ એક ક્ષણને સારું પણ છોડતા નથી તેમ આપણે આપણું કર્તવ્ય ન છોડીએ.”

બાપુએ આકાશદર્શનમાંથી પણ અનેક અર્થો ઘટાવી બધાંને એમાં રસ લેતા કરી મૂક્યા. માણસને નીતિમાં એક પગલું આગળ વધારે, એના આદર્શ ઊંચા કરે એવું કંઈક પણ વાતાવરણ સર્જાય એટલે બાપુ હર્ષભેર કહે, ‘બસ, આ જ સાચી કળા છે.’

“હા, હવે સાચો કલાકાર”

રેંટિયાના મોઢિયામાં ચમરખાની જરા પણ ખામી હોય તો એમાંથી જરા કંકર શ અવાજ નીકળે. એક વાર સેવા-આમમાં મેં બાપુને રેંટિયો ગોઠવીને આપ્યો પણ એમાં કેવો સૂર નીકળે છે એનો ખ્યાલ જ ન રાખ્યો. બાપુએ રેંટિયો ચલાવવો શરૂ કર્યો અને એનો બેહુદો સૂર નીકળતો ભેઈ બાપુએ તરત મારી સામું ભેઈ ટોકાર કરી કે, “તું તો કલાકાર છે. તારી કૃતિમાંથી બેહુદો સૂર નીકળે તો તને કેવી અકળામણ થાય?” બાપુની બેચેની હું તરત જ કળી ગયો. ખામી ક્યાં છે એ હું સમયસર બગી શક્યો. મેં ચમરખાની સૂતરની દોરી બદલી નાખી, તેમાં જરાક તેજ પૂર્યું અને રેંટિયાનું મધુર શુંજન શરૂ થયું.

બાપુએ હસતાં હસતાં કહ્યું: “હા, હવે હું સાચો કલાકાર.”

જીવનમાં શું કે બચહારમાં શું, ક્યાંયે ભેદમાત્ર વિસંવાદિતા દેખાતી કે તરત જ બાપુ અકળાઈ ઊઠતા. બાપુમાં રહેલી કલાદષ્ટિ બધે સંવાદિતા અંખતી હતી.

સ્વદેશીતા જ આખર રાખો

કેટલીયે વાર ધ્યાનમગ્ન બાપુને ભેતાં થઈ આવે કે બાપુ તો કોઈ ઉચ્ચ-તમ સૃષ્ટિમાં વસનારા છે, પણ બાપુનું

હૃદય સાચા ગૃહસ્થાશ્રમીનું જ હતું.

જેમ કુટુંબના વડીલ આખા કુટુંબની સંભાળ રાખે છે અને સૌનાં સુખે સુખી અને સૌનાં દુઃખે દુઃખી થાય છે તેમ બાપુ પણ એમના સુવિશાળ કુટુંબનાં સુખદુઃખમાં સહભાગી થતા હતા. કેટલીયે નાની નાની વસ્તુઓ પર બાપુ પોતાનાં જરૂરી કામોને પડતાં મૂકી અથવા ગોણ ગોણી સ્વજનને દૂર હોય તો પત્રો લખીને પણ ધ્યાન રાખતા.

એક વાર એવું બન્યું બાપુનાં જ્યેષ્ઠ પુત્રવધુએ બાળકોને ખાવામાં પરદેશી વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરવો શરૂ કર્યો. સ્વદેશી વસ્તુ જ વાપરવાનો અતિ આગ્રહ રાખનારા બાપુને આ કેમ ગમે? બાપુએ તેમને લખ્યું: “બાળકો સાડુ તમે મેક્સિન્સ ફૂડ વાપરો છો એ મને તો ઠીક નથી લાગતું. પરદેશી એક પણ વસ્તુ હિન્દુસ્તાનમાં વાપરવી તેમાં હું તો પાપ સમજું છું. તેમાં વળી ખાવાની વસ્તુ વાપરવી એ તો હવે જરાએ ટૂંચતું નથી. તેઓની બનાવેલી નમામ વસ્તુઓ ભ્રષ્ટ છે એમ લાગવા કરે છે. તેઓને ચરખી તથા દારૂ વાપરવાની બાધ નથી હોતી એટલે જ્યારે વસ્તુઓમાં દારૂ ચરખી ઈ. નથી હોતાં ત્યારે પણ તેના સ્પર્શથી મુક્ત તો નથી રહેતાં એમ મેં જોયું છે. આપણાં બાળકો અગાઉ તેથી

વસ્તુઓ વિના ઉછરતા એમ જાણીને
માની આપણે પણ તે વસ્તુઓ વિના
ચલાવવું એવી મારી તો સલાહ છે.
ઘઉંને ખૂબ શેકી તેને ઝીણા દળીએ ને
તેમાં સહેજ ગોળ ને પાણી મેળવીએ
તો તે મેલિન્સ કૂડની ગરજ સારે છે.
તેવી વસ્તુની અવેજીમાં આપણે ઘણી
ચીજો બનાવી શકીએ છીએ.

બાળકોને આપણે તદ્દન સ્વદેશી
કેઈધી ઉતરે એવા નથી

જહાગીર બાદશાહનો દરબાર બરાબો છે. મોગલ શહેનશાહનો એ મધ્યકાળ હતો.
એ દરબારની રાનક અનોખી હતી. આ કાળ સમૃદ્ધિનો હતો. આવાંતની સમૃદ્ધિથી
આકર્ષાય યુરોપની જુદી જુદી પ્રજાઓએ હિંદના કિનારે વ્યાપારી થાણાઓ બનાવ્યા હતા.
ઈંગ્લંડના રાજા જેમ્સ પેલાએ પોતાના પ્રતિનિધિ તરીકે જહાંગીરના દરબારમાં સર ટોમસ
રેને મોકલેલ મોગલ દરબારમાં ટોમસ રેને પોતાની લાગવગ બનાવી હતી. વ્યાપાર
માટે તેણે સારી છૂટછાટ મેળવી હતી. શહેનશાહના પુત્ર સાથે તેણે દોસ્તી બાંધી લીધી હતી.
એક વાર ઈંગ્લંડથી તેના પર એક તસવીર આવી. તે તસવીર તેણે શહેનશાહને ભેટ
તરીકે દરબારમાં ધરી. જહાંગીરનો બરાબો દરબાર, તસવીરની ભેટ અને એમાં પોતાની
છાપ પડે એટલા માટે રેને જહાંગીરને કહ્યું, “આ તસવીર હું આપની સેવામાં સાદર
પેશ કરું છું. આપના આ હિંદુસ્થાનમાં તેની નકલ તૈયાર કરાવી તે સાથે આ તસવીર
મૂકશો તો ખુશ મને ખાતરી છે કે આ તસવીર પરબાયા વિના રહેશે નહિ.” રેને ગર્વ હતો
કે બારતમાં આના જેવું કામ થઈ શકતો નહિ.

થોડા દિવસ બાદ ફરી એ જ દરબારમાં દરબાર બરાબો. જીડીદારે જીડી પેઠાકાં.
સૌની સવામો ઝીવતો જહાંગીર તખ્ત પર વિરાજમાન થયો. પોતાની દિપ્તિ દરબારના
પ્રત્યેક માનવી પર નાખી. એક આસન પર ઈંગ્લંડના પ્રતિનિધિ ધને બેસે. તેણે તેને પાસે
બોલાવ્યો અને સામેની તસવીરો પરનો પરદો બિચકવાનું નોકરોને ફરમાન કર્યું. ત્યાં ત્રણ
તસવીરો હતી. એ જ આજેહબ! બાદશાહે કહ્યું, “તમારી તસવીર પારખી કાઢો.” રેને
ખૂબ પ્રબલ કર્યો પણ પોતાની તસવીર તે શોધી ન શક્યો. ત્રણ તસવીરોમાં અંશમાત્ર ફેર
ન હતો, રે કેવી રીત પારખે!

શહેનશાહ બોલ્યો, “જાઓ એ બધી તસવીરો લઈ જાઓ, અને એટ તરીકે ઈંગ્લંડ
મોકલજો. હિંદુસ્થાનના શહેનશાહની ભેટ ત્યાં સવેળા પડેંચાડજો. અને ત્યાંના લોકોને કહેજો
કે હિંદુસ્થાનના કલાકારો કેમથી બિતરે એવા નથી.” બાદશાહ ખડખડાટ હતી પડ્યો.
એ સમયની કલા અને એ વેળાના કસબીઓ માટે ભારત ગૌરવ લગ્ન સહે છે.

—કેશોર દીવાચંદ ૫૧૬૫

ન્યારે હું સન ૧૯૧૫ના આ વરસા મું મર્યા બાપુ છને ખજો હતો તે વખતે જોખનેના 'ભારત સેવક સમાજ' ના સ સ્ત્રી આગેકરને માગ દાવથી મરા િમા પત્ર લખા યો હતો. 'ભારત મરા િમા લખવાનામા મારી પાસે કે ઈ છે ત્યારે હું અગ્રેહમા છા માટે લખુ ?' એવી પ્રસ્તાવનાની સારે બાપુછએ મરા િમા પત્ર લખાવ્યો હતો. 'દરેક જણે પાતાના પડોશી પ્રાતની બાપા જનશુદ્ધિ જ નેમ્એ એના તેમના આમહની મને ખખર હતી

પછી હું ન્યારે આગ્રમમા દાખન થયો અથવા આગ્રમની સાથે મારે મ મધ ન પ્રાપ્તે ત્યારે સાળાના પાદચક્રમા બાપુછએ ગુજરાતી હિન્દી સરૂ તની સાથે મરા િમા પાતાન પશુ એક વિષનમરૂપમા રા મી હતી. 'અનમાનમમા ધ િ બાપાએનો પોતે નડી કેવો નેમ્એ' આ દનીનની સાથે મે મરા િને દાખન ન થના દીરી મે કશુ કે, 'મામા કડકે નાતન ગુરાવ ખરે વિનોમા બાવે અને હું અટના મહારાષ્ટ્રી આગ્રમમા રહીએ ડીએ અમારા સહનાસથી વિધાર્થીએને જેટની મરા િ આવરે એટની જસ છે' મારી સૂચના માન્ય થઈ ગઈ

અમારી મહારાષ્ટ્રીએની (મે તથુ મરા િ બાળો) પશુ આગ્રમમા હતા) આવશ્યકતા ખ્યાનમા સહને તાપુછ સાળની પ્રાદીના પછી સમયે રામદાસ રવામીના મનાએ 'મેક' વચ્ચવતા અને તેનો અર્થ કરવાનો પશુ પ્રયત્ન કરતા એક વાર તેમણે કશુ હવુ કે દક્ષિણ આફ્રિકાના ગિરમિદિયા લોકોની સેવા કરવાને માટે ન્યારે મે તામિલ શીખી, તે મુખર્ષ ઇલાકામા રહીને મરા િ ન

જવની અવમા મહારાષ્ટ્રી રિવાજ અનુસાર મે લખ્યુ કળાવ, લેખ અસાધા ટે વિનતી' અથ વાનીન અજીજ થમજી મથા અને પૂજા લખ્યા લેખ નસ થા થા અસ થા ઈ મે કશુ મહડીમા લેખને અર્થ સ્નેહ અથવા પ્રેમ થાવ છે 'લેખ' એટલે લેખ નહી અન્ય તીમા 'મ થા રાખજે કહીએ છીએ, એવા જ આ પ્રકાર છે સરૂ નમા જવની અવમા. 'હતિ રામુ લને છે એજી જ રીતે મરા િમાં કળાવે લે વિનતી લને છે વિનતી' સી વિગી જી જુની મરા િમા 'હી ને જતે' 'ટે કહેવા હવા એટલે આને પશુ 'હી વિનતી નથી લખી' કતા

બાપુ તો કેમ ચારે? મરા િ શીખવાનો આ અવસર તેમને વરવડા જેલમા મળ્યો પછેની સંજમા તેમણે પ્રો બાનુનો કરેતો ગીતાનો મરા િ અનુવાદ વાચ્યો હતો તો પશુ એમ ન કહી સકાર કે એમને મરા િ આવડે છે આ વખતે જેલમા હું સાથે હતો એટલે તેમણે મારી મદદથી મરા િ શીખવાનો મનમુનો કર્યો અને મને કહે કે, 'અહારથી એક પશુ પુત્રક ન મગાવજો જેલના પુરતકાવમા જેટલા મરા િ પુત્રકો હોય એમણે જ કામ ચતારવુ છે' મામની કેદીએને માટે અન્ય નિશ્ચિત દગથી રત્તેના આ પુરતકાવમાથી મરા િના ચાર પાંચ પદ્ય પુરતકો મળ્યા તેનાથી અમે કામ શરૂ કર્યું બાપુછ વાચતા જાય અને હું રાજોતો અથા જેટલા જતે ન્યા સમજવામા ન આવે ત્યા પૂછી લેતા રાજ થોડી મિનિટ જ મરા િને અપાની એક દિવસ કવિનાના પાંડમા અનુધ્યાના હરનાશ્વરના વિશે 'દાસમેધ' મા આવેની રામદાસ રવામીની કાળ્ય પકિતઓ હતી

બાપુછને આ પકિતઓ એટલી બધી ગમી મઈ કે તેમણે તે લખી બીડી કેટલીરે વાર વાચી અને ન્યા સમજમા ન આવે ત્યા પૂછી લે આટલાથી પશુ સતોષ ન થવાથી તેમણે ત પૂરા અમને પોને જ ઉતારી કીધી અને આથમ પરના સાપ્તાહિક જવની સાથે મેાકનના સૂચના આપી કે આગ્રમવાસી અને ખ્યાનથી વાચીને મોટે કરે બાપુછના પોતાના હરનાશ્વર સારા ન હોવાથી મારા હરનાશ્વરની કદર તેમને વધુ હતી

મરા િ વાચતા વાચતા એક દિવસ 'આલ્ફ્રેડ ધી એટ' નો પાઠ આપ્યો છીને ડોના આ પ્રાચીન રાજ્ય એક વાર સત્વથી હારીને અન્ય ત્રાસમા એક જુદી સ્ત્રીની પાસે રહેતો હતો તે જુદી સ્ત્રીએ રાટની શેકવાનુ કામ તેને સોંપ્ય પોતાની ચિત્તામા મોચાયેના આલ્ફ્રેડનુ ખ્યાલ રાટથી તરફ ન રવુ અને જગી મઈ જુદી મા તેની આ એદરકારીને માટે વડી

આ પાઠ અમે સાથે વાંચ્યો ત્યારથી ન્યારે ન્યારે મારા હાથથી જુન થતી, કશું વરુ હું જુની જતો અથવા આજુ ખ્યાલ અપાણ ત્યારે બાપુછ મને 'કિંગ આફ્રેડ' કહેવા લાગરા

કૂરી બગવદ્ગીતા કહ્યું કરના ધ્રુવ દક્ષિ
આક્રિમતા સમયથી બાપુજી રા ય્વા હતા સના
દાત કરતી વખતે દીવાન પર ગીતાના પે ના
પ્રેમક લખી રાખતા અને કહ્યું કળતા તેમ પી આ
પદ્ધતિ અને પ્રયત્નની વાતે તેમ પી પાસેના મે માબગી
હતી

પરવડામા ધગી સારી સગવડતા અને કુ સદ છે
એમ સમજીને બાપુજીએ રહ ઉચ્ચારણની સાથે ગીતાના
પ્રેમક કહ્યું રનાનો નિશ્ચય કરી પગી મને જડેરા
લાગ્યા, 'કાકા મારે ગીત ના પ્રેમકના શબ્દ ઉચ્ચાર
શી મવા છે આત્મના બાળકોને ભણાવતા મે તનન
જોવા છે તમા ઉચ્ચારણ પર મોહિત હતું કે
પ્રારબમા પ્રેમક ગીતાના તમારી પદ્ધતિમા જેટલું
માધુર્ય હતું તેટલું હવે નથી રહ્યું જ્યાં મારા ઉચ્ચારણ
પરોપર ન થાય ત્યાં ટોચને મોખીન સુધારી લઈ
'મેટો' છું મહાત્મા' છું, મને કેમ કહેવાય વગેરે
સમજીને મારા ઉચ્ચારણમા પ્રયાસ કરવા રેવા દેગો
તા તેણે પાપ તમારે માથે મને વિદ્યાર્થી સમજીને એક

પગુ જુન ન રહે ત્યા સુધી મને સધારતા બાપુજી
અમારી ગાડી રીક આની જ્યાં જૂલ બતાવતો
ત્યાં મોપરીમા બાપુજીએ અખી નિશાની કરતા અને
તેનો બાગ વાગવા સાબળે ટોક જ લીટી અથવા
શબ્દ વાગવા ગોની પુ કટાળી ન જતો કેમકે હું નહ
હું કે વાર વાર સભાગીરી કાન ભરી દેરા એ જ શબ્દ
ઉચ્ચારણ શીખવવાનો એ ગાત્ર દુદગતી નિયમ છે
બાળકો આ રીતથી ઉચ્ચારણ અને તેની સાથે દાળ
પણ શીખે છે

સાજની ગીતાની સામે મતારની પાઠનાના વીસ
સરૂત નાન પણ મે માપુજી પામે રીક કરાયા
શુભગતિઓમા પ્રેમક 'અ'નો ડી નાર ની ઉચ્ચાર
ણ કરાય છે અને જ્યાં યુક્તાક્ષરનો પડેનો ખટકો
અથવા ભાર આપવો જોઈએ ત્યાં પ્રેમકનો દીર્ઘ
કરી દે છે આ બાજુ મે અનેક ઉપદેશોની સાથે
બાપુજીને ખ્યાલ એમ્યું કે તેમની ધગીબગી જુનો
જે આ પ્રકારની હતી તે હવે યશ્વ અને પ્રેમક મોખવાનો
આનંદ તેઓ સારી રીતે લેવા લાગ્યા મિ ગળ પ્રભાત

ધુરોપમા માછીને એ જિલો નામનો એક ચિત્રકાર હતા તેની ચિત્રકના બદ પ્રખ્યાત હતી તેની લોક
પ્રિયતાની એક ખીમ ચિત્રકારને અદેખાઈ આવી તેને થયું હું પણ ચિત્રકાર છું છતાં લોકો મારા વખાણ કેમ
કરતા નથી? એક વાર એણે ચિત્ર બનાવ્યું કે લોકો માત્ર એ જિલોને જુની જાણ અને જો લોકોને જો
અડી જાઉં એમ વિચારીને ત્યજી એક સ્ત્રી ચિત્ર બનાવવું શરૂ કર્યું દેશ વફેશમા કરીને સુદર સ્ત્રીઓનું
નિરીક્ષણ કર્યું અને વિવિધ અવયવોની સુદરતાનો સમન્વય કરીને એક સુદર ચિત્ર દોરવા માંડ્યું જ્યારે ચિત્ર
પૂરું થઈ ગયું ત્યારે દૂર જઈને તે એનું નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યો ચિત્રમા તેને પ્રેમક ખામી દેખાવા લાગી
પરંતુ ખામી ક્યા હતી તે તેને સમજાયું નહીં

એક દિવસ માછીને એ જિલો તે રસ્તેથી જઈ રહ્યો હતો જ્યારે તેની નજર એ ચિત્ર પર પડી ત્યારે તેને એ
ચિત્ર મા સુદર લગ્યું પણ તેમા જે ખામી રહી ગઈ હતી તે તેની નજરે તરત પડી અર્થાત તે પેના ચિત્રકારના
ધરમા ગયો અને કહેવા લાગ્યો 'માછી તમારું ચિત્ર ને ધણું જ સુદર છે પણ તેમા એક ખામી રહી ગઈ છે
ચિત્રકારે કહ્યું ખામી છે એમ તો મને પણ લાગે છે પણ ક્યા ખામી છે તે જ ખબર પડતી નથી'
માછીને કયું 'તમારી પીછી જરા મને દો હું તે ઠીક કરી દઉં'
ચિત્રકાર કહે 'ના નાર્ તમે મારું ચિત્ર બગાડી દો તો મારી બધી મહેનત પાણીમા જાય'
માછીને કયું મારા પર વિશ્વાસ રાખો હું તમારું ચિત્ર જરા પણ બગાડીશ નહીં
ચિત્રકાર ચિત્રમા આખોની કાકી કરાવતું જ જુની ગયો હતો માછીને અને પાખોના મે ટપકા જગારી
ગયા પગી તો તે ચિત્ર જાણે જ્યત કેમ ન જાય તેણે લાગતા માંડ્યું
ચિત્રકારે આ ઘરની લાગણી અનુભવ નહીં 'જાર્ તમારું નામ શું?' માછીને પોતાનું નામ મુ ત્યાં
ચિત્રકારે તેના ક્ષમા માગતા જ્ય 'જાર્ તમે જ ખરા ચિત્રકાર છો મે તમાગી કરી કરીને ગઈ જોડું કર્યું છે'

નાના મોઢા મધ્ય જ એને ભક્તથી જતાવે કોઈ ભક્તરાજથી ન નાનું ઘિણું પુષ્પા તામાઈ એનું શરીર પોતું નાનું માથું માથે મોટી પાછલી બપેટે લાગે દીથી એનું શરીર સપેટે રસ્તે હરિજીની જૂમ મારતા જન મધ્યને મો દુનિયાદારીએ નમ્ર થ ખાસ કરીને પોતાની જાતને જ ન મળેન કંઈરારે મુકેના મનાવ રાવે એના તો એને પામત જાણું' પણ એ તો રહ્યો મરતાની ભયદાનના નામ પર જનનારો એને પડે એ તો જાણ આ રહી મને મહત્તા જિનાસા થઈ પાગ ન હી પાગનનામા એવું હીર પડ્યું હોય છે કે જે આપ ખતે મત્ય રમને મારો' લ્હ જવું ના છે છુલેવા ધૂળમાથી જ ન ના કલ્લ બેળી કરના હોત છે એન મે પૂછ્યું 'ભક્તરાજ પોમા મને તમારી વાત કહે

ભરના મારી ખાસ મળ્યું એવું શું હોય / તમને કહું ?'

'તો હોત ત' હું એ' આમ તા એની પાછળ પાછળ મુમરી નેના ધરૂય જાવ વીટળાતા મે જોયા જોના જ લાગ્યું કે ચેતનપદાણી આ પુરુષ છે મને એની મહત્તા જાણી મનમા આદરમાવ જાગરા પ્રત્યક્ષાન પેદા થયો

આમ તો આદીતેડી થી વાના થઈ આપણી અદર દાખ પડેની કેવી થ શક્તિએ અરુપિયથી પડી છે જેનો સદ્વિરોધ થયો નથી અને બહાગના ધમાલિના જગતમાથી અલુપ્તિને પાછા માનવી પોતાની જાતને જ ભરખી મેલે એવી અવગા મોઢ કરતો હોત છે અને એની માયાક્રમમા જીવન આપ્યું ખર્ચી નાખ્યો હોય છે નજીક પડેની મહાશક્તિ સામે જોવાની થે એ ખરતા દરતા નથી જાને આ વાત મને ગીખતી હૃદયનોસરતી પાર ઉતારી દીરી

એની જીવનમાનના કપરી છે એક પ્રાકાશા ને તે થ છેક અવરતા ભાગમા ત વખી રહ્યો છે મહે છ ત્યા નહીને કહીને મેં રાધ છે કે ત્યા રીંગ ન હતું જુના પુરાણ મમતા એક આશની ચૂંટી હતી એ જગા એણે પસંદ કરી જલુ ના જાવ ત્યા તને મોટી મળુ

વાત નીકાતા ન કપી વડેની પડે રે એથી થે કષ્ટક વડેન એટલે કે તરેક વાગે નીમળયુ થો જ્ય એકને

આનુ હોય તો મે પૂછ્યું

ભક્તરાજ, એ વહેવી સચારે મુશ્કેલી ખરી જ ને મોર લ મરનો ભવ પડ્યું ખરો તે નખતે આપનું શું ?' દીકરી ભગવાન જેવા ધરૂરી માથ હો હાથ હરકત નહી નથી પણ કે કિ વાર આટી આવી થ જાવ / કષ્ટ કહેનાય નહિ પણ તે વખતે રામનામનો મોરો સદારે કામ લાગી જાય છે

'બાપુ તાર પછી કેઈ વાહન મગારી લેના કા તો ? આમે થ આશ્રમને જાણ મને તા છે જ તમાથી એ નવરમા થઈ શકે

દીકરી તારી વાત સાચી પણ આશ્રમને નામે આરત નાણા અગત કેમ ખર્ચાય ?' સરગમાવે જવાન આપ્યો

બાપુ આશ્રમ કેનો ? આપને આપે (માધનાને કાન્ને) એ વસાવો છે પડી આપને શું છૂટ નથી નાણાનો વહીવટ કરવાની ? આશ્રમ આપને નાણા આપના નાખતી શકત જરૂર જણાય ત્યા મારા મનની આખરત માટે મે રક્ષો થાત રાખ્યા

દીકરી આ વાત બંદોબસ્ત નહી વાહનની જરૂર મને જાગે થઈ આશ્રમને નહી તો પડી એ અગત ઉપમામ દુણ તે અત વાન જી નહિ આજે હાનરો દાન મળે પણ એમમથી એક રાતી પાઈ મારી ના મળ્યાથ

અને કેઈ અગત ઉરંગેગ માટે કહીને આપે તો ?' હા તો વિચાર થઈ શકે ખરો ને ત્યારે અગત ઉપયોગતા નાણા જરૂર જોઈએ ત્યા વાપરી શકું, તો ન વાજળી ગણાવ. પણ આશ્રમના નામ પર આરતા નાણામાથી એક પાઈ ના ખની શકું

છેના વાકજ પર બાપનું દ. મનોમન અને સાર સેનાની અમૂલી જેની પ્રમાણિતતાની મકોર સાગની હતી વાત એટલે ની પતી મળ

* * *
બીજો પ્રયત્ન
નાની લેળા હતી સામે કાઢેની નાનાંચોના પીડા ભૂગ પ્રકાશથી નીનસ નીર જાજના દુ તે જોઈ રહી હતી દત્ય સુદગ હતું બકાને મોરે ની મોટી વળુ જાની

માનવના જેવી અનલન વાળી નીકળતી ઓ સાનળતા બેઠા હતાં. ધબ્બી અનકમલકની વાતો થઈ રહી હતી. સોને કિશોરો આપ્યો. લકાને ડ્રેપામ કરના ગઈ. એક સ્થાનરો માડયો પહેરીને બેઠેલા બેઠેને કહેતા મેં સાંનળા: 'બેટા, આ માડયો રાખી મૂકજે અને મને આપજે દો.'

સૌને આશ્ચર્ય થયું. બકતને સાડવાની શી જરૂર પડી?

પોતે જ રમૂશ વાણીમા કહેના લાગ્યા કે 'મારે આ સાડનો માથે વીંટીને એક જગાએ જવાનું છે'

'કયા?' કોઈકે હસતા હસતા પૂછ્યું.

'એક વાગ છું એક ગામ ગએલો. ત્યાં મને હાઈ-સ્કૂલના કિશોરો ટોળે મળ્યા. કહેવા લાગ્યા 'અમારે ત્યાં આનો, મહારાજ.' મેં કહ્યું 'કબૂલ. આવીશ કોઈકવાર. પણ એક શરતે. હું જો શરતો મૂકું, તેનો તમારે અમલ કરવો પડશે. બોનો છે કબૂલ? શરત મૂકી, પ્રેમભરી રીતે. તેમણે માન્ય રાખી અને બોલ્યા. 'હા, જરૂર પાળીશું. પણ તમે આવો.'

શરતો મૂકાઈ ન ટક, સિનેમા જોના નહિ, નનલ કથાઓ વાચી નહિ, અજવાસકાળ બગાડ્યો નહિ. વગેરે.

શરતો મ જરૂર થઈ.

'જુઓ આ બીડી શરતમાંથી એકપણનો બ મ જો થશે તો હું માથે કાળો સાડનો વીંટીને તમારે ત્યાં આવીશ. નહિ માનજો એ પણ સાથે સાથે જાણી લેજો' નહિ થયું.

થોડા દિવસો થ નથી થયા ત્યાં તો એ જ કિશોર

મિત્રોમાના એક મિત્રનો કાગળ આપ્યો: 'એમા લખી જણાવ્યું કે કેટલાક મિત્રો રાતના છાનામાના સિનેમા જોવા ગયા હતા. રાત બીડી એક ધર્મશાળામા ગાળીને વડેવી સારે પોતાની ઓરડીઓમા બરાઈ ગયા હતા. આ 'ધુ' એવી સિસ્તાઈથી થયું' કે કોઈએ કાંઈ જ જાણ્યું નહિ

પત્ર લખનાર પણ એમ હતા જ અને તેને આ દૃષ્ટી રીક ન લાગનારો હામા પ્રાર્થનાનો પત્ર લખ્યો હતો.

આ રીતનો પત્ર લખનારને માફી તો મળી જ ચૂકી પણ માથે કાળો સાડનો વીંટીને મુનાકાતે જવાની વાત ખડી થઈ. મેં એવી જાણ કરતા જવામ મોકલ્યો. પેના મિત્રો ગલરાવા. હાઈળા કાઈળા થઈ ગયા. સામેથી કાગળ લખ્યો, બધા થ બેગા થઈને કે: 'મહારાજ, અમારી બૂલ થઈ છે અને ફરીયા એ બૂલ નહિ કરીએ એવી તોદારી રાખીશું'. આ વખતે માફી આપો અને અમને વધારે શરમાડો નહિ, કૃપા કરીને'

મેં જવામ આપ્યો. 'મિત્રો, તમારી વાત સામગી. આનંદ થયો પણ આપણે તો અવસરપરસ જરૂર રાખેવી, એ કેમ તોડાય, તમે તો બંગ કયો, મારાથી થોડો જ બંગ થાય એ તો માથે કાળું શાળીયું વીંટીને છું આપવાનો.'

બકતરાજની આ વાત સામગીને મને થયું કે યુવાનો કહેા, કિશોરો કશે એવાઓને આના નેતા ઓળી જરૂર છે. ટીકાકારોની જરૂર હવે ગઈ નથી, એથી કઈ જ વગે નહિ ને મેં મિત્રોની વખે જ જવાની

* * *

બકતરાજને મેં નમન કયું

★
નકલ કે અકલ?

જૂની ડનજીમ હવેના જમાનામા નહીં ચાને મેં નાગપુરમા જોયું હતું. બે ભાઈ એક થાળીમા ખાતા હતા એક મુસલમાન હતો અને એક હિંદુ હતો

મેં પૂછ્યું, 'આ શું ચાની રસ છે?'

જવાબ મળ્યો, 'ભાઈચારો! હિંદુ મુસ્લીમ એકતા!'

મેં કહ્યું, 'તમે ચારો તો નથી ખાતાને? આ તો દાળ ભાત છે! આ કેવો ભાઈચારો?'

એમણે કહ્યું, 'અરમસ્તાનમા આપું જ ચાય છે.'

મેં કહ્યું, 'તમે ત્યાં જઈને જોયું છે કે? ત્યાંના લોકો એક થાળીમા ખાય છે ગે ખરું. પણ શું ખાય છે-

દાળ ભાત? ના એ લોકો તો રોની અને ખજૂર ખાય. પણ તમે તો અહીં હિંદુસ્તાનમા છો. અહીં જમાનામા ખજૂર કેવું? પણ તોયે તમે તો જેવું ત્યાં તેવું જ અહીં કરો છો! અરે ભાઈ અહીં દાળ-ભાત એક થાળીમા ખાશે તો બીમારી ફેલાશે!'

—વિનોબાજી

એક બ્રાહ્મણ હતો તેને બગીચાનો ખૂબ જ શોખ પાતેની જેટલી મૂલ્ય હતી તે બધી ખરવીને અને ખૂબ મહેનત કરીને તેણે એક સુંદર મંત્રાને બગીચો બનાવ્યો. જાતજાતના ફૂલ ફૂલો દેખાતા રોપા રોપ્યા, જાતજાતના ફૂલો પણ બગીચાની શોભા વધારવા લાગ્યા તે પોતે જ બગીચાનું કામ કરતો અને દેખરેખ રાખતો. માણસવત્ કઈ જ નહીં એક દિવસ શરત ચૂ થી સુખ દરવાજો ખુલે રહી ગયો હતો તેને એક ગાય બગીચામાં ધૂમી આવી ને બગીચાના સુંદર, નાનુક કુમળા રોપા ચરવા લાગી બ્રાહ્મણ બગીચાના બીજા છેડે નવા નવા રોપા ફોડાઈ શાપી રહ્યો હતો. કામ કરતા કરતા તેની નજર પાછળ ગઇ તો પોતાના પ્રેમથી રોપેના રોપાને આ રીતે ગાડને ખાતા અને કચરાતા જોઈ કોપથી ઠાપી ડોકો ગાયને મારવા લાડી વર્ધને દોડ્યો અને જોરજોશી ગાયને મારવા લાગ્યો. ગાય ભાગી તો ખરી પણ એક ધા એવો મરજતોત લાગ્યો કે તે બગીચાની અદર જ ફસડાઈ પડી ને મરી ગઈ.

બ્રાહ્મણ આ જોઈ દિગ્ભ્રમ થઈ ગયો. ગાયને મરેલી જોઈને તેને ખૂબ ચિંતા થઈ, પસ્તાવો થયો, દુઃખી થયો. અદર ગાય મરી ગઈ, મોટું પાપ થયું. કોઈ જોઈ જાયે એ બીકે ઉતાવળથી ગાયને બગીચાની બહાર જ ગલ્લમાં ઘસડીને મૂકી આવ્યો.

આ મનાવ કોઈએ જોયો નહોતો છતાં પણ બ્રાહ્મણના મન પર ચિંતા સવાર થઈ ગઈ. ગોહત્તાની કેટલું મોટું પાપ છે. કોઈ અનાય કયાં પડી અથવા કરતી વખતે સહિવેક તેને ખરાબ કહે છે પણ મનુષ્યનો મિથ્યા વિચાર તેને અનાય નથી કહેતો. મનને ફોડાવાની લે છે એથી તે નિશ્ચિત થઈ જાય છે.

આ બ્રાહ્મણભાઈના મનમાં પણ આવો જ

મિથ્યા વિચાર સવાર થયો. નાનપણમાં થોડાંક શુભાશિતો ગોળ્યા હતા એક શુભાશિતમાં એમ હતું કે મનુષ્યના હાથ પત્ર, આખ, કાન વગેરેમાં એક એક દેવતાની શક્તિ કામ કરે છે. હાથના દેવતા ઈન્દ્ર છે. ઈન્દ્રની શક્તિથી હાથ કંચે ચંચે છે, કામ કરે છે. આથી બ્રાહ્મણ મનને સમજાવવા લાગ્યો, ‘ગોહત્તા થઈ છે ખરી. મેં કયા મારી છે? મારા હાથે ગાયને લાડી મારી છે અને હાથ નો ઈન્દ્રની શક્તિથી કામ કરે છે, માટે ગોહત્તા મને માટે દેવરાજ ઈન્દ્ર જ જવાબ દાર છે. પાંચ લાગે તો તેને જ લાગે મને શું?’

આમ પાપનો પોઠો ઈન્દ્ર પર ચડાવી, નિશ્ચિત થઈ ને બ્રાહ્મણ બગીચાનું કામ કરવા લાગ્યો. ખરાબ ચા સાદુ, કર્મનું ફળ મળે જ છે કુકર્મનું ફળ લોભાભ્યા વિના છૂટકારો શેનો? ગોહત્તાનું પાપ ભયારે બ્રાહ્મણની પાસે આવ્યું તો તે જોયો. ‘માર્ગ પારે તું શું કામ આવ્યો છે ગોહત્તા શું મેં કરી છે? મારા હાથે ઈન્દ્રની શક્તિથી મારું છે ગોહત્તાને માટે કોઈ જવાબ દાર હોય તે તે છે તેની પાસે જાયો.’

પાપ શું કરે? એ તો પહોંચ્યો. ઈન્દ્રની પાસે ઈન્દ્ર તો તેને જોઈને ચકિત થઈ ગયો. પાપે ઈન્દ્રને અલ્પથી ઇતિ સુધી વાત કરી બધું જ્ઞાન થી સાબળીને ઈન્દ્ર યોગ્યો, ‘તું જરા યોશ, હું બ્રાહ્મણ સાથે થોડી વાતો કરીને પાડો આવ્યું છું.’

સુદ્ધા બ્રાહ્મણનો વેષ ધારણ કરીને ઈન્દ્ર બગીચામાં આવ્યો. બગીચાનો માલિક થોડે દૂર કામમાં મગ્ન હતો. ઈન્દ્રે જાણે એને જોયો ન હોય એમ તે બગીચાના ફળફૂલના વૃક્ષો અને રોપા તરફ જોઈ જોઈને કહેવા લાગ્યો, ‘વાહ શું સરસ, અદ્ભુત બગીચો છું!’ છતાં કળાત્મક રચના છે! કેટલી સુંદરતાની પરખ છે! કોણે આ અનુપમ ઉપવન રચ્યું હતું? ગમે તે દિશા તરફ જુઓ આખને કેટલી શાંતિ વળે છે.’

ઈન્દ્ર આ શબ્દો એટલા ભેરથી બોલતો હતો કે પેલો કામ કરતો પ્રાદ્યુ સાંભળી શકે. પ્રાદ્યુએ એક વૃદ્ધને બગીચામાં આવતો અને બગીચાની અત્યંત પ્રશંસા કરતાં બોલ્યો. યુવાનને કોને વહાલી નથી હોતી? પ્રાદ્યુ પણ આ સાંભળીને ક્રુદ્ધો ન સમાયો. તરત જ તે હાથ બેઠતો વૃદ્ધની પાસે આવ્યો. પ્રાદ્યુએ બોધને વૃદ્ધે પૂછ્યું, 'કેવો અદ્ભૂત બગીચો છે? કોનો છે?'

પ્રાદ્યુએ કહ્યું: 'હા, આ મારો છે.'

વૃદ્ધ:- 'ઓહો, તમારો છે? અહા, ધન્ય છે તમારો બગીચો અને ધન્ય છે તમે. તમે કેટલી મહેનતથી આ બધાને ઉછેરી રહ્યા છો! તમે તો ઉદ્યાન કપાના કોઈ મોટા મર્મજ લાગો છો. શું આ બધું તમે પોતે કર્યું છો?'

પ્રાદ્યુ:- 'હા, હા, બધું જ મેં કર્યું છે. આ જ બધું તમે બોધ રહ્યા છો તે મારા હાથની જ કલામત છે.'

વૃદ્ધ:- 'શાબાશ ભાઈ, શાબાશ ચાકો જરા તમારા બાગમાં ફરીએ અને બધું બોધો.'

પ્રાદ્યુ ખૂબ જ રસથી વૃદ્ધને ફરવા કરતાં એક એક બાંડ અને રોપા બતાવવા લાગ્યો.

વૃદ્ધ:- 'આ બધું કામ તમારા હાથથી જ

કરો છો, ભાઈ?'

પ્રાદ્યુ:- 'હા, હા. હું મારા હાથથી જ બધું કામ કરું છું. નોકર ચાકરથી આવું સરસ કામ ન થઈ શકે. હું જ ખાતર નાખું છું, હું જ પાણી પાઉં છું. હું જ દેખરેખ રાખું છું.'

આવી વાતો કરતા કરતા અને બગીચો ભેતા ભેતા તેઓ બાગને સામે છેડે પહોંચી ગયા, જ્યાં પેલી મરી ગયેલી ગાય પડી હતી. જાણે અઠ-સ્માતથી ગાય દેખાઈ ગઈ હોય, એવી રીતે વૃદ્ધ અમકીને બોલ્યો, 'અરે, આ ગાયને કાઢી મારી?'

પ્રાદ્યુએ અત્યાર સુધી બધી વાતોમાં 'મેં' કર્યું, 'મેં' કર્યું, કહેતો હતો પણ આ પ્રશ્નના જવાબમાં તે એમ ન કહી શક્યો કે મેં ગાય નથી મારી, પણ ઈન્દ્રે ગાય મારી છે. શું જવાબ આપવો તે ન સૂઝવાથી પ્રાદ્યુએ ચૂપ રહ્યો. ત્યારે ઈન્દ્રે પોતાનું મૂળ સ્વરૂપ ધારણ કરીને બોલ્યો, 'ભાઈ મારું નામ ઈન્દ્ર છે. જે કંઈ સાડું છે, પ્રશંસનીય છે, આ બધું કરવાને વખતે તું, અને ગાય મારવાને વખતે ઈન્દ્ર આ શું બરાબર છે? જે હાથે બાગ બનાવ્યો, પાણી પાડ્યું, રોપા રોપ્યા, તે હાથે જ ગાય મારી છે. માટે આ પાપ તું સંભાળ, હું બાઈ છું.'

*

એક વાર પેટલાદની એક મિલનું એક જન બગડ્યું હતું. તે સિટડેન્ડ-ડની કંપનીએ બનાવ્યું હતું. તેથી તેના સમારકામ માટે કંપની તરફથી માણસ આવ્યો અને બીજી સવારે બરાબર સાડા છ વાગ્યે તેણે કપડાં બદલી ચૂકી પહેરીને હથેડિયા લઈ ખંતપૂર્વક કામ કરવા માંડ્યું. એની કામ કરવાની ધમશ બોધને મિલનો માલિકે પણ ખુશ ખુશ થઈ ગયો. અને તેને લાગ્યું કે જે આ માણસને શોડા અંગન પૈસા આપીએ તો એ વધુ કામ કરે? જેથી આપણી નિલ વડેની ચાખુ થઈ જાય. આમ વિચારી તેને ખાનગીમાં પૂછ્યું. 'તમે જે રાત્રે પણ કામ કરશો તો હું તમને વધારાનો પગાર આપીશ.' પેલા ઈન્દ્રને જવાબમાં કહ્યું: 'હા, હું કામ તો જરૂર કરીશ. પણ પગાર માગતી ન લેવાય. તમે અમારી કંપનીને લખી નાંખજો. મારે કામ તો આઠ કલાક કરવાનું હોય છે, પણ હું ચોવીસ કલાકને માટે આપીઈ ગયેલો છું.'

મિલમાલિકે આ ઉત્તર સાંભળીને આજો જ થઈ ગયો ક્યાં સિટડેન્ડ-ડ? ક્યાં કંપની? છતાં આ માણસનાં દિલમાં ટેટલી પ્રમાણિકતા બેસી છે! આ પ્રમાણિકતા એ જ સાચો ધર્મ ગણાય. આજે આપણી પ્રમાણિકતાની મૂડી ધસાતી જાય છે જેથી જ ભારતની સરકાર તરફથી હરણાં લાંચ ફરવત ન ચાલે તે માટે એક ખાતું બોધવામાં આવ્યું છે. પણ તે ખાતું વળાં લાંચ ન લે તે માટે તેની ચાકી કરવા માટે પણ અમલદારો રાખવા પડ્યા છે. એ અમલદારો પણ લાંચ ફરવત કે બક્ષિસ ન લે તેની કાચ દેખરેખ રાખશે?

—લલિત

લોકકથા

(૪)

દુનિયાની હજુ શરૂઆત થતી હતી ત્યારની આ વાત છે મનુષ્યનો તો હજુ પગરવ થવા માડ્યો હતો ત્યાં એક બચ્કર દુકાન પડ્યો કંઈ કેના કંઈ ખાવા માટે મળે નહિ. ચારે બાજુ દુનિયા ધરના ગધા છવે. ખાવા માટે વલખા મારી રહ્યા હતા ગંધી દિશામાં બધા ખોરાકની શોધમાં નીકળી પડ્યા એક યુવાન પણ બીજા એની માફક ખોરાકની શોધમાં નીકળતા બળવસા ગયા. જગલમાં જ્યાં તેણે કી પળ પા મૂક્યો તરોતો ત્યાં આતી અડ્યો જ ગલની વલખા એક ન સમજાય અને ન જાની શકાય એવી વસ્તુ પથરાયેલી જોઈ તે નજીક ગયો. તો તેણે શુ જોયું કે એક જળજળન રામચન શરીર તેના વાળ જગલના એક ઢોરેથી બીજા ઢોરે પડેલ્યા હતા યુવાન તો આ રામચને જોઈને સૂનખ થઈ ગયો અને નાની છૂવાનો વિચાર કરે જે ત્યાં રાક્ષસન જ્ઞાન તેના પર પડ્યું અને ખૂન થીડા શબ્દોમાં પૂછ્યું કે 'તારે શુ જોઈએ છે?'

યુવાને બીના મીના દુકાન વિષે વાત કરી અને થોડા ખોરાકની માગણી કરી. રામચને એક શરને તેને પોસક બ પવાન કહ્યું કે જો તુ મારી નોમી કરે ને તેના બદલામાં હુ તને ખોરાક આપુ માટે નામ મૃત્યુ છે એ વાદ રાખજે. આમ કહી તેણે યુવાનને સ્વાદિષ્ટ માસ આપ્યું.

યુવાને આવેા સ્વાદિષ્ટ ખોરાક નો જ-મારમાં કી આખેા નરોતો તે તો રાજીના થક થઈ ગયો અને તેમી તેમી રાક્ષસની ધજા લાના મમલ મુખી આવા સ્વાદિષ્ટ ખોરાકના બદલામાં મેવા કરી.

વર્ષો પર વર્ષો તીનપ ગયા અને એક દિવસ તેને ધર સંબંધુ રાક્ષસની રજ માગી રાખસે કહ્યું 'તે મારી ખૂન ટ્રેમણી સેવા કરી છે તેથી તને રજ આપું' પણ એક શરત કે તારી બાદને થઈ બીજાને મોકલ. યુવાન કબૂલ થયો તેજો તેના બાઈને મોકલ્યો.

પોતાના ગામમાં થોડા દિવસો પસાર થયા અને તેને પેતા સ્વાદિષ્ટ ખોરાક વાદ આપ્યો. તે રાક્ષસ પાસે જ્યાં હિપડયો નેથે રાક્ષસ પાસે પડેલ્યો કે રાક્ષસે

પૂછ્યું 'તારે શુ જોઈએ છે? કેમ પાડેા આપ્યો?'

યુવાને દાંદે વળોવા સ્વાદિષ્ટ ખોરાકની માગણી કરી ત્યારે રાક્ષસે ગમે વખતે જે શરત મૂકી હતી તે જ મૂકી અને ખોરાક આપ્યો.

યુવાન તો પડેવાની જેમ ખાઈ પીને મજા કરતો અને રાક્ષસની સેવા કરતો પણ આ દરમિયાન ક્યાય તેના ભાઈ કેભાથે નહીં તેથી તેણે એક દિવસ રાક્ષસને પૂછ્યું 'મારો ભાઈ ક્યા છે?'

રાક્ષસે હસતા કહ્યું 'વેપાર અથે' બાજુના દેશમાં ગયો છે.'

આમ દિવસો પર દિવસો પસાર થવા માડ્યા ને વળી યુવાન ઘરે જવા બેચેન બ ગયો પણ આ વખતે રામચને એ શરતે જવાની રજ આપી કે મારી સાથે જમન કરે એવી છાકગી લાવી દે તો જરા દડે યુવાન કબૂલ થયો અને ઘેર ગયો.

ગામમાં ઘણી છાકગીએને મીઠી મીઠી વાતો કરીને રાક્ષસને પગલાવા માટે સમજાવી પણ કોઈ તૈયાર થયું નહીં એવડે પોતાની બહેનને સમજાવીને રાક્ષસ પાસે મોકલી.

હજુ તો થોડા જ દિવસો થવા હજી ત્યાં પાછી પેવા સ્વાદિષ્ટ ખોરાક માટે છલમમાં અટપટી હિપડી ને હિપડયો રાક્ષસ પાસે.

પણ આ વખતે રાક્ષસ મુસ્સે ઘઈગયો ને મેલ્યો, 'વળી પાછા અને વરાન કરવા આખેા હજુ તારી લાખસા, તુજ્જા ખોરાક ધરણી અઈ નહીં જ પેલી મૂ પડીમાં અને જે ગમે તે થઈને લાખ.'

યુવાનને તો સ્વાદિષ્ટ ખોરાકનો અગો લાગ્યો હતો તે તો ગમે તે સહન કરવા તૈયાર હતો પીમે પચને અંધ ડીની અદર ગયો તો શુ જોયું? ત્યાં માસ અને હોડકા પડ્યા હતા પણ તે કેનાઈ તેના ભાઈ અને બહેનના.

તે ખૂન ભવબીન થઈ ગયો ને જીવ ધાવીને પોતાના ન પ બહુડી જાગેલો જગતમાં જે બન્યું તે પોતાના વડોનો કશું બધાને આ રાક્ષસને જોવાની તાવાવેની લાગી બધા જગલમાં ગયા ને રાક્ષસને જોઈને બી ગયો.

અને આખ મીઠીને ગામ લાણી લાગ્યા.

કોઈ ડાહ્યા માણસે કહ્યું કે, તેના વાળ જંગલને પેડે છેડે પડે એ છે ત્યાંથી બાળી દર્દીએ. બધાને એ ડરતાવ ગમ્યો અને ઉપડ્યા આગ ચાંપના. જંગલને બીજે છેડે વાળને દીવાસળી ચાપી ને દૂર ઝાડને ઓલેથી રાક્ષસની શું હાલત થાય છે તે જોવા લાગ્યા.

આગની ઝાળ લાગવાથી રાક્ષસ પછાડા ખાવા લાગ્યો. તેની ચારે બાજુ લાખા લાખા પથરાયેલા વાળને લાગેલી આગની જવાબાથી તે મારું પછાડી પછાડીને મૂલ્યુ પામ્યો.

ઝાડની ઓથે બરાયેલા ચોકો દબાવે પગસે પાસે ગયા. યુવાને તેના માથા નીચે છુપાવેલ એક અદુર્લભ જૂજી જોઈ અને અડપર્યા લઈ લીધી. અને બધાને તે જતાં. પછુ કોઈ કંઈ તે વિષે કહી શક્યું નહીં કે તે શું દરો. ખૂબ વિચારતા એક દીર્ઘદૃષ્ટિવાળા જુદાએ કહ્યું કે, 'જૂપડીમા પડેલા હાડકાં અને માંસ પર ને જૂજી ઝાડી જુઓ તેનાથી કંઈ વધુ તુકશાન તો નથી થવાનું.'

આ વિચાર બધાને ગમ્યો અને જૂપડીમા પડેલા

હાડકા અને માંસ પર જૂજી છાંટી. બધાના આશ્ચર્ય વચ્ચે પેલા યુવાનનાં લાખ જાહેન આળસ મરડીને આખ ઝોળવાં લાગ્યાં.

યુવાન પાસે દંતુ થોડી જૂજી બાકી રહી હતી. તેને વિચાર આવ્યો કે જે મારે કાયમને માટે ગ્રાહિણી યોગ્ય મેળવવા હોવા તો વધેલી જૂજી રાક્ષસ પર છાંટીને તેને જીવંત કરવો જોઈએ. આથી તે બાકીની વધેલી જૂજી રાક્ષસ પર છાટવા જતો હતો ને બધાએ દેકારો કરી મેલ્યો કે, 'આ બચકર રાક્ષસ જે જીવંતો થશે તો ઉદ્ધાપાત મચાવી મૂકશે.'

આખરે યુવાને વચ્ચેના માગ શોધ્યો. તેણે પહેલા રાક્ષસની આંખમા જૂજી છાંટી. જેની જૂજી આંખમાં ગઈ કે રાક્ષસે આંખ પટપટાવા માંડી. ને ચારે બાજુ વિટળાયેલા લોહી લયના માંસો દોડવા લાગ્યા.

પછુ આ પટપટાવતા આંખ ત્યારથી આપણાં કેમ નશીમે આપણાં મૂલ્યુનું કારણ બની. જ્યારે રાક્ષસ આંખ બંધ કરે છે ત્યારે એક માણસ મરે છે. અને રાક્ષસ કાયમ માટે દર ક્ષણે આંખો પટપટાવ્યા જ કરે છે.

જેની ઇચ્છાઓ તૃપ્ત થતી નથી તે ગરીબ છે

એક સંન્યાસીએ પોતાનું ધન કોઈ ગરીબને દેવાનું વિચાર્યું. આ સાલગી ઘણા ગરીબ લોકો તેની પાસે આવ્યા. એકે કહ્યું: 'મારી પાસે વસ્ત્ર નથી. બીજાએ કહ્યું: 'મારી પાસે અનાજ નથી માટે મને તમારું ધન આપો.' સંન્યાસીએ તે બધાને કહ્યું: 'તમારા માટે આ ધન નથી, તમારાથી પણ વધુ ગરીબને આ દેવાનું છે.'

એક દિવસે રાજાની સવારી ત્યાંથી નીકળી, તે સંન્યાસીએ પોતાનું બધું ધન રાજાને સોંપી દીધું રાજાને આશ્ચર્ય થયું અને જોલ્યો: 'મહારાજ, તમારું ધન મને કેમ આપો છો? કોઈ ગરીબને આપો તો કેમ?' સંન્યાસી શાંતિથી જોલ્યા: 'રાજા, તમારી વાત બરાબર છે. ગરીબને જ મારું ધન આપવાની મારી ઇચ્છા હતી અને તેવા માણસની યોષ કરતો હતો; આપ સૌથી વધુ ગરીબ માણસ પડ્યા તેથી તે ધન હું આપન આપી રહ્યો છું.' રાજા વધુ આશ્ચર્ય પામ્યો અને જોલ્યા: 'મહારાજ, હું તો રાજ્યનો માલિક છું, છતાં મને ગરીબમાં કેમ ગણા છો?' સંન્યાસીએ કહ્યું: 'રાજા, જેની ઇચ્છાઓ તૃપ્ત થતી નથી તે મારી દૃષ્ટિમા ગરીબ છે, તેથી આપ જ મારા ધનને સ્વીકાર કરો.'

'પૈસા ઓછા હોવા છતાં પણ જે પોતાની ઇચ્છાઓ પર કાબુ મેળવી શકે છે તે શ્રીમંત છે. ધનનો દગલો હોવા છતાં પણ જે પોતાની ઇચ્છાઓ પોતાના કાબુમાં રાખી શકતો નથી, જે ઇચ્છાનો દાસ છે તે ધનવાન હોવા છતાં પણ ગરીબ છે.'

—ઉચ્ચવલકુમારીજી

અમે કોઠણમાં હતા ત્યારે પિતાજી વડોદરા રહેતા હતા તે વચ્ચે વચ્ચે ઘેર આવતા. તે પ્રમાણે દિવાળી વખતે તે ઘેર આવેલા બાએ કહેલું કે તારા પિતાજી આવશે ત્યારે તારે માટે મીઠાઈ લેતા આવશે પિતાજી આવ્યા ને હાક મારીને મને બોલાવ્યો. એમના હાથમાં લાવણીમાં રંગની ચોખંડી મીઠાઈ હતી. મને લાગ્યું, બરફી હશે. પત્રી તો એમણે ઉપરનો કાગળ ઉધાડ્યો અને કહ્યું, 'હે આ રામાયણ, મહાભારત અને ભાગવતની મીઠાઈ!' હું બા પાસે ગયો અને કહ્યું, 'બાપા આ મીઠાઈ લાવ્યા છી તે જો!' મારી માતાની આખોમાંથી અશ્રુની ધારા વહેવા લાગી તે બોલી, 'આનાથી વધુ સારી મીઠાઈ બીજી કઈ હોઈ શકે?' છેક ત્યારથી મને ધાર્મિક પુસ્તકો વાચવાનો નાદ લાગ્યો અને હવે પણ તેવા પુસ્તકો મેનું સેવન થાય છે.

અત્યા બાળકો, તમને મોવર્ધન પર્વતની જેની વાતો યાદ છે કે? એ કેવી રીતે જીવો થયો એ કોઈ જાણે છે? કૃષ્ણે આગળી બહાડી અને એ જીસો થઈ ગયો, એ વાત તો જાણે સાચી, પણ એણે આગળી બહાડી ક્યારે? એ વાત તો તમે જાણતાં જ નથી. ચાલો ત્યારે હું તમને સંભળાઉં.

પોદમાર વરસાદ વરસી રહ્યો હતો. ઓઝળના બધા માણસો તો ભાઈ જબરાઈ ગયા કે આજે તો ખસ આખેઆખુ ઓઝળ પાણીમાં ગરક થઈ જવાનું. એ નૌ દોડ્યા ભગવાનને પ્રાર્થના કરવા, તો ભગવાને શું કહ્યું? 'અરે, એમા શી મોટી વાત છે? આપણી પાસે મોટો મોવર્ધન પહાડો આવે એને જીવડી લાવીએ અને એની છત્રી બનાવીએ. પછી ભલેને ગમે તેટલો વરસાદ વરસે, આપણને એની શી પરવા છે?' આ સાંભળીને મોઢો તો ભાઈ ચોમા આગળા પાણી ગળા..

સવાલ થયો કે આ પહાડ જીવડાય કઈ રીતે? ભગવાને કહ્યું, 'અરે! શી વાત છે? તમે સૌ પોતપોતાના હાથ લગાવો - બધ્યાં છુટ્ટા, ભાઈ, બહેન સૌ, અને તો ય નહિ જીવડાયો તો પત્રી હું બેઠો જ છું' બધાંએ હાથ લગાવ્યા, પણ એ તો ભાઈ જીવડાયો નહિ પણ ભગવાન પત્રી કઈ જોઈ રહે? એણે તો એને આગળી બહાડી, અને મોવર્ધન પર્વત અટ જીવડાઈ ગયો.

તે ભગવાન પોતાની આગળી ક્યારે બહાડે છે? ક્યારે સૌના હાથ લાગે ત્યારે. પણ એ સૌના હાથ નહિ લાગે, તો એવા આગસુ દોડે માટે ભગવાન તો કાઈ નવરો છે?

* * *

મહાભારતમાં એક કથા આવે છે. સામસામા ક્રોધાચાર્ય અને અર્જુન બહા છે કોઈ કોઈ પર બાણ છોડતું નથી લડાઈ થ લી ગઈ છે. એક છે શુરુ ને બીજી છે શિષ્ય આવો તાલ જામ્યો છે, ત્ય શ્રીકૃષ્ણ અર્જુનને કહે છે. 'અરે! તું શું જોઈ રહ્યો છે? એ તો તારા શુરુ છે તું પહેલા એમની પૂજ કરીશ ત્યારે તને એમનો પ્રસાદ મળશે કે એમને એમ જ?'

કેવી બજબજ ભાષા છે?

અર્જુન પ્રણામ તરીકે ત્રણ બાણ શુરુના ચરણ પાસે છોડે છે, એટલે શુરુ ક્રોધ એને માથે આરીખાઈ એડીને પ્રહાર લગુ કરે છે, ને લડાઈ જામે છે આ બધું તમો જાણો જ છે. આ રીતે સામસામા પ્રાણધાતક લડાઈ લડનારા પણ એક-એક પર પ્રેમ વહાવી શકે છે પ્રાંતિનું આવું અદ્ભુત લક્ષણ આપણા મહાકાવ્યોએ આપણને શીખવ્યું છે.

* * *

એક સાધુ હતો, એનો એક દુર્જનની સાથે પનારો પડ્યો. સાધુ એને સમજાવવા બહુ બહુ મહેનતો લે. એ પોતે સમજાવે નહીં. જેમકે શુરુને

...મમ્મ સાથે ત્યાંથી જતો રહ્યો. તે રાતે સાધુને સ્વ-
પ્નમાં ભગવાને દેખા દીધી અને કહ્યું, 'અદ્યા
ગુરખા! એ દુર્જનને હું તો વેડી લઉં છું, મેં એને
આ મારી મુદ્દિમાં આશરે આપ્યો છે, તે તું
મારા કરતાં ય શુદ્ધ થઈ ગયો. કે તારાથી એને
જરાયે વેડી એવાનો નંથી?'

સાધુ ગેંગેકે'કે થઈ ગયો ને કહેવા લાગ્યો,
'આપ તો પરિપૂર્ણ શુદ્ધ છો.'

ત્યારે ભગવાને કહ્યું, 'હું અભિશુદ્ધ હોવા
છતાં જો આ દુર્જનને વેડી લઉં છું તો તને શું
ભેર આવે છે?'

આનો અર્થ એ છે કે ભગવાન પર જેને
આસ્થા હોય એણે ભગવાને સરજેલા બધા મા-
નવી પર પ્રેમ અને વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ.
માનવીના હૃદય પર શ્રદ્ધા ધરાવવી એનું નામ જ
આસ્તિકતા.

* * *

આજકાલ જાત્રા કરવી એ સહેલ વાત થઈ

ધારાબાપુ

વાર્ષિક સવાળમ દેશમાં રૂપિયા ૧, પરદેશ માટે શિલિંગ ૧૨. સવાળમ મનીએડગંધી કાર્યાલયને
સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ માહકો નોંધાય છે. દર માસની બારમી તારીખે અંક પોસ્ટ
થાય છે. પત્રવ્યવહારમાં માહક નંબર અવશ્ય લખવો.

‘ધારાબાપુ’ કાર્યાલય, રૂપાવતન, ભૂનાગદ

[‘ધારાબાપુ’માં વપરાયેલા કામળો રૂપાવતન હાથકામળ કેન્દ્રમાં અનેલા છે.]

અનુક્રમશિકા..... ૧૨ સપ્ટેમ્બર ૧૯૫૬

પૃષ્ઠ

પૃષ્ઠ

૧ બાપુના પત્રો...	...	ગોંધી ૨	૭ વિદ્યાર્થી બાપુ ...	ઠાકા કામેવકર ૧૫
૨ મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	...	મલ્લિક ૪	૮ એક બક્તની મલાકાતે...	વિમળાબેન ૧૭
૩ કીધી ભિમુ	‘ગિરિગજ’ ૭	૯ રામકૃષ્ણની બોધકથા ‘મન્દિર’ ૧૯
૪ બાપુ-મારી નજરે	રામનારાયણ બોધરી ૧૦	૧૦ જ્યારે વખાણે મૃત્યુને જગાડ્યું-પુષ્પા ગોંધી	૨૧
૫ વંદન હળે	ધીરેન ગોંધી ૧૧	૧૧ શેડીક વાતો ...	વિનોબાજી ૨૩
૬ આવા હતા બાપુ	નરીન ગોંધી ૧૨	૧૨ મુકાબો ...	તનમુખ બદ્ ૪૨૨ પૃષ્ઠ ૪

પ્રકાશક અને મુદ્રક : ધીરેન ગોંધી-રૂપાવતન મુદ્રણાલય-ભૂનાગદ

उपायतन प्रकाशन

नूनागठ

१

*

आवा तना प्याउ १ २ ३ फ्रेन्ना

५

गायी गुड

१-२५

गीताञ्जल ओक अध्ययन

१-२५

अटनाहना पदाओ

० २७

भस्तीनी पुगेभा

१-७५

गाधीछ साथे छननाना

—००

गुरुदेव साथे छननाना

—

श्री रामकृष्ण परमात्मस साथे छननाना (छपार छे)

श्री रामकृष्ण भक्ति साथे छननाना

श्री भगवत साथे छननाना

,

श्री अर्जुन साथे छननाना

”

आवा छता पापु—४

”

પ(ર)ડકું પાનંગને કહે,
શેષ કહે સુણ બાળકા,

થાવું ધરણીધર;
ગરુડને હામી કર.

ચાહો ચૌદશનો કહે,
(પછી) ધરણીયુ, ઘાંટી ગિયો,

અંબર ઉજળું કયું;
કાજળ મુખમાં ર્યું.

ટીડ કહે તોખારને, (મને) ઘોડવાનું મન થાય;
(ઈ) ડાબા માંહી ડટાઈ ચ્યું (પણ) તોખારને ન કળાય

કાગ કહે છે હંમને (મને) ઊડવાની ઐકાગી કળા;
(પણ) મેરામણ મધ્ય આવતાં, કળ ને બળ ગઈ જળા.

મેડગેબર '૫૮

૮

કે
સા
કા
પુ

ગીતાંજલિ : એક અધ્યયન

શુરુદયાલ મલ્લિક

સ્વીન્ડ્રનાથ ટાગોર (૧૮૬૧-૧૯૪૧) 'ગીતાંજલિ' એ નામના ભાવ-વાહી ગીતોના સંગ્રહથી ૧૯૧૩માં નોબેલ પારિતોષિક મેળવી જગતમાં પ્રસિદ્ધ થયા. ૧૦૩ ગીતોમાં શુરુદેવે જે ભક્તિપૂર્ણ ઉદાત્ત ભાવનાઓ પ્રગટ કરી છે તે આજે પણ મનુષ્યને પરમાત્માની પાસે લઈ જઈ શકે છે. જીવનના આદર્શો, આદર્શોની સાધના, સાધનાના પ્રકારો, પ્રભુનું દર્શન, પ્રેમ અને આનંદ-આબધાં તરવોને શુરુદેવે સંગીત અને કલા દ્વારા એવી સરસ રીતે વર્ણવ્યાં છે કે તેના રહસ્યનો શાંતિથી વિચાર કરવામાં અપૂર્વ પ્રકાશ અને પ્રેરણા મળે છે. શ્રી શુરુદયાલ મલ્લિકે ગીતાંજલિમાંથી લગભગ વીસેક કાવ્યો ચૂંટી તેનું સુંદર વ્યાખ્યાન કર્યું છે. વ્યાખ્યાનની પદ્ધતિ એટલી બધી સારી છે કે ગહન વિચારો પણ બહુ સરલ બની જાય છે અને વાચકને ગળે બધું તરત જ ઊતરી જાય છે. વિવરણ વાંચ્યા પછી શુરુદેવનું ગીત તરત જ સ્પષ્ટ થાય છે અને અમાધારણ આનંદ આપે છે. મહાકવિઓની કૃતિઓને લોકભોગ્ય બનાવવા માટે આવા પ્રકારની વિવરણ પદ્ધતિ સ્વીકારવાની બહુ જરૂર છે. .. આ પુસ્તક દરેક વ્યક્તિએ ગીતાની માફક રોજ વાંચવા જેવું છે, લગ્નજેવા શુભ પ્રસંગોમાં મિત્રોને ભેટ આપવા જેવું છે. આજે ભાવનાપ્રધાન સાહિત્યસરિતાનાં નીર જ્યારે સુકાતાં જાય છે, ત્યારે શુરુદેવની પ્રસાદી માનવસમાજને ચમ્પાડવામાં આવે છે એ આપણું સદ્ભાગ્ય છે. મનોહર રૂઢણ માટે પ્રકાશકને પણ ધન્યવાદ આપવો ધટે છે. દરેક પુસ્તકાલય આ પુસ્તક વસાવે અને આપણાં ભાઈબહેનો તેના લાભ લે.

—પુસ્તકાલય : મે, ૧૯૫૬

કિંમત ૧-૨૫ ટપાલ અર્થ માફ

રૂપાયતન પ્રકાશન : જૂનાગઢ

D.M.VOLZ

હિન્દી ની મેહરબાની માંગના અપની આઝાદી મેચના હુ. —બાપુ

અશ્રિયાળ

વિદ્યારેદ્ધાત્મનાત્માનંધ

૧૯૧૨ [૧૨ - એક્ટોબર - ૧૯૧૬] અ. ૪૮ મે.

અશાંતિ મિવાય શાંતિ નથી પણ
તે અશાંતિ આપણી પોતાની
આપણા મન જ્યારે વલોવાઈ જશે,
આપણે જ્યારે દુઃખના અગ્નિમા
ભૂમતપશું જ્યારે જ ખરી શાંતિ પ્રાપ્ત
કરી શકવાના છીએ —પ્રાપ્ત

(ગોપીજી અને મુદ્દેશવનો જીવનસાધકાનુ અનુશીલન ૩૨૬ નાસિક)

બાપુના પત્રો

ચિ. ...

હું તો જરૂર ઇચ્છું કે જેમ તેમ વર્ષ આશ્રમમાં કાદયાં તેમ હું જન્મારો કાઢ, અને તે અનિશ્ચિત પણે રહીને અનાયાસે નહીં પણ નિશ્ચય કરીને. હું આશ્રમની છો અને આશ્રમ તારું છે એવું દંડના પૂર્વક માનીને, જાણીને પણ આનો આગ્રહ ન હોય. આની મારા તરફથી તો ઇચ્છા જ હોઈ શકે. તને જ્યાં સુધી સહેજે આશ્રમ તારું જ ન લાગે ત્યાં લગી હું નિશ્ચય ન કરી શકે. આ તો મેં તને મારી ઇચ્છા બતાવી.

આ તો થઈ તારા આશ્રમ જન્મની વાત. બીજો જન્મ દિવસ ૧૩મી જુલાઈએ છે. મારા આશીર્વાદ તો છે જ. તારી ઊંચામાં ઊંચી અભિલાષાઓ બર આવો. તે દિશામાં તારા પ્રયત્નો છે જ એટલે મને શંકા નથી એટલું આશુ અને એટલાં આદોષ્ય પણ સાથે હોવાં જોઈએ તે પણ રહેશે એવું હું માનું છું. પણ ત્રણેનો આધાર છેવટે તો તારી કે મારી ઉપર નથી. બધું તેને સોંપ્યું છે. તેને ફાવે તેમ કરે. અને જે કરે તે કુશળ જ હોય તેરમી તારીખનો તારો હિસાબ મોકલજે. તે દિવસે કયા નિશ્ચય કરે છે તે લખજે. જન્મતિથિને દિવસે કંઈક પણ નવો નિશ્ચય કરવાનું હું સહુને સૂચવું છું એ તો હું જાણું છું ના? જ્યોતિષિના કથન ઉપર કથો વિશ્વાસ ન રાખ. તેનો વિચાર સરખો ચે છોડી દે. તેમનાં કથન ખરાં હોય તો ચે તે જાણવાથી કથો લાભ નથી. હાની સ્પષ્ટ છે. જેના સંજમાં-વ્યક્તિ,

સમાજ કે મંડ્યા-માં અપૂર્ણતા લાગે ત્યાં પૂર્ણતા લાવવાનો પ્રયત્ન કરવાનો આપણો ધર્મ છે. જે શુષ્ક કરતાં દોષ વધી જતા હોય તો તેનો ત્યાગ-અસહયોગ-ધર્મ છે. આ શાશ્વત સિદ્ધાંત છે ચેં તો તને અમુક સ્થિતિમાં મનુષ્ય માત્રનો જે ધર્મ માન્યો છે તે બતાવ્યો.

બંગાળમાં તો રાજ ધોળે દહાડે સેંકડો બકરાં કે ઘેરાં કાપી માતાને કલકત્તામાં ચંદાવવામાં આવે છે તે અટકાવવાને સારુ ચોખ્ખતાની યાચના ઈશ્વર પાસે કરી રહ્યો છું.

મનુષ્ય પોતાને ગોપીની ઉપમા આપે છે તે કેવળ ભક્તિભાવે થતું હોય તો તેમાં હું કંઈ ખોટું નથી જોતો. ઈશ્વર આગળ બધા અબળા જ છે.

સ્વાજમાં માણસો હિમાલયની ટોચની ને ઉત્તર ધ્રુવની શોધ કરવા જરૂર નીકળશે. સામાન્ય ભૌતિક શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન લાભદાયી માનું છું. મારા ખોરાકના પ્રયોગોથી મને ગેરલાભ નથી થયો. તે આઠ વર્ષ સુધી પણ ચાલ્યો છે ને સાત દિવસ પણ ચાલ્યો છે મોનો ડાયટમાં લાભ છે જ.

હજારોને આપણને માણસોના અવતાર આપ્યો છે તે સફળ કરવાનો હિસાબ જો લે, કે રહિતને મુશ્કેલી કરી છે (સોસમી એક વિલીન ૧૮૯૧ની પ્રતિભાના) તેમ આપણે બે અરીસા રાખ્યા, અને એકમા એક આપણુ મુખ ભોંક્યો તેમ ખીલત અરીસામાં આપણુ મન જોયું, તથા કામદોષમદનોભામેદ્યાદિબદ્ધથી મેલ ધોઈ તાખાને મનને સ્વત્વ, પ્રીતિ, દલન દયા, ચરાતન આદિ સદગુણોના મુશ્કાર સળગવવા આત્મ આપણે કરિએ એટલે આપણા પિતા પરમેશ્વર જેવા પુત્ર છે એવા જુલું આપણે પણ જનિએ અથવા બીજી રીતે કહિએ તો, 'સુ દરવર સામ વિયા'ના દર્શનાર્થે પરમાધમને શકેત સ્થાને પહોંચવા બની હતીને નિકળા પડેલી બાલિકા સારિકાની યોગ્યતા આપણે પ્રાપ્ત કરિએ

દેશને કેમ વારવા અને શુભ કેમ ખીલવવા તે વિશે અધિકારીઓએ કરેલા સફરપોરોનો તથા એ સફરપોરોને અનુસરનારા મહાજનનો પરિચય આપણે આ સો પાનામાં કરવાના છીએ.

અત્યહાં અત્યવેશિત નજર અવિત આમનનાં

કિંમિ પશુભિસુ વૃક્ષ કિંમિ વૃક્ષ સુખ સુલભ

'નિત્ય જીવેને માણસે પોતાના વર્તન વિશે વિચાર કરવો, કે એ વર્તનમાં પશુને શોભે એવું શું છે અને શાશ્વત્તેશ્વરની સતતિને છાંન્ને એવું શું છે'

આપણા શાનીઓ સમજે છે કે માણસે આત્મદર્શન કરવું એટલે પોતે પોતાને જોવા એ જ પ્રમાણે દેહીમાં વર્તન(મીક) ભોળાનું મોઝું દેનાલખ હવે તેના ઉપર સોનેરી બહારે કેતરેલા જણ મહાવાક્ય માલવ એક મનાવાક્ય આ છે

'તને પોતાને જાણુ છું'

'આપણે જિએ યાવ હોય તો તેનું પડેન પશ્ચિયુ એ છે કે આપણે આપણને પોતાને જાણ પિએ એટલે આપણી નનજાઈએ જુનો શ્રીલગ્ન અને પાપ જાણિએ જ્યાં કરીને પ્રથરમુપાથી આપણે તેજા પરાગલ કરિએ અને તેનાથી આપણુ મુન ફેરડીને બચવત્સુખ જનિએ' (શિવેન એવડાસ 'વિચારોગ')

'રત પડે એટલે આપણે આપણી આત્મજથી લેખુ વેળુ. આજ કઈ નનજાઈનો એ પરાજય કયો છે? કયા

મનોવિકાસના કુ સામો સમય છું? કઈ લાલમનો મે વિરોધ કર્યો છે? કયો ગુણ મે પ્રાપ્ત કર્યો છે? દિવસે દિવસે જો આપણે આપણા દુર્ગુણને હંફવના ન્યાયાસન આગળ અપરાધીના પાલકમાં ગીલા કરિએ તો તેની બાજુ પાતળા પડે' (સેનેકા)

'ત્યા લગી તું નિદાન કરતો ન્યા લગી તે વીતેલા દિવસના કામકાજન સિદ્ધાવનોકન કરી લીધું ન હોય સદાચારથી હું કયે દેઠાણે ચાનિત થયો છું? કયું કનંબ્ય કરવાનું હું શુદ્ધી મચા છું? આમ પહેનેથી છે એ લગી જોઈ જા અને જતે જુકુ કહું તોપ તેનો પસ્તાવો કર તથા જન કહું હોય તેથી આનંદ પામ' (પ્રથમોરાસ)

'પોતાના મનનો રાગ જ એક સાચો રાગ છે' (કેડ)

'કાળ ઉપર તારી કાઈ જાતની સત્તા નથી અનેક આરમ્ભા શુદ્ધી પુદ્ધીનો ઉદ્ધાર કરવા તે કાઈ તારાથી ન બને. પણ એક માણસ ઉપર તારી નિરકુલ પ્રભુતા છે એને તું મનુષ્યસાસરપરથી બચાવી લે ને સત્ત્વન બચાવી દે' (કાવોઈય)

'તને પોતાને તું જાગે માણસ બનાવી દે, એટલે જન્મતમા એક લાગે તો જોઈએ થરો જ એ વાત નક્કી થઈ જાય' (કાવોઈય)

જે પોતાનો સ્વભાવ સ્પષ્ટ છે તે જોયું પોતે એક અગ્ર છે તે અખિલમહાકાને સુધારે છે' (રીડ)

જે એકેએક માણસ એક માણસને સુધારે તો માનવ જાતિ સમસ્ત સુધરી જાય' (શ્રી સુદરમાદાસી)

કુ આજ એવું કાર્મક કરે જેથી કરીને કુનિયાના શાકરાશિમાંથી થોડેક શેક તો જોઈએ થાય અને પ્રજા મારા ઉપર એટલી દયા કરે કે આનંદની નાનકડી દમ લીધા કુ એક કચ્છીને જ જાને પણ વધારો કડું સ્વાદી કામથી કે વિચારો વિના કિચ્છારેલા સખંદથી શત્રુને કે મિત્રને કુ સત્તાનું નહિ જેને સહાયતા કરવી થયે એવા કાર્મના સત્તા જોવા વિના કુ હાલતો ન થાઈ અને કઈ ને અચાલ કરવા થઈ ત્યા મોન ધરીને દોરે ન ભરાઈ'

* 'વિદેસ દિલ્લ ના આગમી ત્રીભ મ લગી આ પ્રસંગવા બે.

[પ્રવચ્ચા]

ભગવાન પુદ્ગલ જીવનમાં વિહાર કરતા હતા. તે વખતે એક અવા ગૃહસ્થની શિશુ-ઓને વાત કહા કે જન્મ પુનઃ મરી ગયો હતો.

સામાન્ય રીતે આયુ-બાળુમાં કોઈનું પશુ મૃત્યુ થાય ત્યારે ભગવાન પુદ્ગલ આશ્વાસન આપવા ઘેર જતા. તેમ આ ગૃહસ્થના પુત્રનાં મૃત્યુ વખતે પણ પુદ્ગલ ભગવાન તમને ઘેર ગયા. ભગવાન પુદ્ગલને જાતા જ તે ગૃહસ્થ તેમના પગમાં પડી ગયો અને ગળગળો ચાંપી ગયો. પુદ્ગલે પૂછ્યું, ‘આયુભાન! કેમ, શું ચિન્તા કરે છો?’

‘હા, ભન્તે! ન્યારથી પુત્ર મર્યો છે ત્યારથી હું હૃદયમાં પડ્યો છું.’

‘આયુભાન! જેનો તૃટ-વાનો સ્વભાવ છે તે તૃટી જાય છે. જેનો નાશ થવાનો સ્વ-ભાવ છે તે નાશ પામે છે. તે ન એકના પર આવે છે કે ન એક ગામમાં. ત્રણે સવનમાં કંઈ પણ એવું નથી જેનો નાશ ન થાય. તે જ અવસ્થામાં રહેવાવાળો એક પણ શાશ્વત સંસ્કાર નથી. બધાં પ્રાણી મરણ-શીલ છે. સંસ્કાર અનિત્ય છે, તૃટવાવાળો છે. પૂરાણ પંડિતોએ પણ પુત્રોનાં મૃત્યુ પર ‘નાશ પામવા-વાળો નાશ પાર્યો.’ વિચારી ચિન્તા ન કરી.’

આમ કહી પુદ્ગલે પૂર્વ જન્મની એક કથા કહી.

પૂર્વ સમયમાં વારાણ-સીમાં પ્રહલદત્તના રાજ્ય કાળમાં યોધિસત્વ વારાણ-સીની બાબુના ગામમાં પ્રાણલુપ્તમાં જન્મ લઈ ખેતીકર્મ કરી જીવન વિતાવતો હતો. તેને પુત્ર અને પુત્રી એમ બે બાળકો હતા. મોટી ઉંમર થતાં તે પુત્રને માટે સમાન કુળની છોકરી લઈ આવ્યો અને તેમનાં લગ્ન કર્યાં.

દાસીની રાધે તેઓ છ જણાં થયાં—યોધિસત્વ, પત્ની, પુત્ર, પુત્રી, પુત્રવધુ અને દાસી. તેઓ ખૂબ સંપત્તી, આનંદ અને પ્રેમ-પૂર્વક રહેતાં હતાં. યોધિ-સત્વ પાચેયને આ રીતે ઉપ-દેશ આપતો—તમે, જે મળે તેમનાં દાન કરજો, શીલની રક્ષા કરજો, દાર્મિક મતો પાળજો, મરણ-સ્મૃતિ ધ્યાનમાં રાખજો, પોતાનાં મર-ણને વિચાર કરજો. બધાંનું

મરણ નિશ્ચિત છે, જીવન અનિશ્ચિત છે, બધા સંસ્કાર અનિત્ય છે, ક્ષય-વ્યય સ્વભાવવાળો છે. રાત દિવસ અપ્રમાદી થઈને રહેજો.

પાચેય ‘સારું’ કહી, ઉપદેશ અહણ કરી, અપ્ર-માદી બની, મરણ-સ્મૃતિ ધ્યાનમાં રાખી રહેતાં હતાં.

એક દિવસ યોધિયત્વ યુવની સાથે ખેતર પર જઈ, ખેતર ખેડી રહ્યો હતો. યુવ ખેતરનો કચરો લેતો. રી બાળી રહ્યો હતો. તે રી નજીક એક દરમાં એક ઝેરી સાપ રહેતો હતો. ધુમાડો ઝાંખોમા ગયો. આથી કોપિત થઈ, મહાર ની કળી ચારે વ દાત બેઠી દબાવી તેને કચરો. તે તરત જ નીચે પડકાર્યને મરણ પામ્યો. હમ હાકતો યોધિયત્વ પાછો કયો ત્યારે પોતાના યુવને નીચે પડેલો જોયો. બળદને ઊભા રાખ્યા અને જોયું તો તે મરેલો લાગ્યો. તેને ઉપાડી એક વૃદ્ધના છાયા નીચે સુવાડી દીધો. તેન ગયો ન પોત મૂકી આમ અનિત્યતાનો વિચાર કયો કે તુવાનો સ્વભાવવાળો તુરી ગયો, મરણ સ્વભાવ વાળો. મરી ગયો, બધું અનિત્ય છે, મરણ શીવ છે. ને તે શાંતિથી પૂર્વવત ખેતર એકવા લાગ્યો.

ચોડી બાર પડી તેલે ખેતર ખસેથી નીકળતા એક વિદ્યાર્થી માણસને જોઈને પૂછ્યું, 'મિત્ર ઘેર જાઓ છો?'

‘હા’

‘તો મારે ઘેર જઈને પ્રાર્થાગીને આટલું કહેશો? કે આજ હ મેશની જેમ બે જણનું ભોજન ન મોકલે પણ એક જ જણનું ભોજન મોકલે. રોજ હામી જ ભોજન આપી બંધ છે પણ આજ ચારે જણા રૂંદ વસ્ત્ર પહેરી, હાથમા મુગધિ દૂલ લઈને આવે’

તેણે ‘હા’ કહી જાણીને જોમ જ જઈને કહ્યું

‘તાત! આ સંદેશો તમને કોણે દીધો?’

‘આરો’ પ્રાર્થાણે’

પ્રાર્થાણી સમજી ગઈ કે મારો યુવ મરી ગયો છે પણ તે જરાય મૃજી નથી કે અસ્વસ્થ થઈ નથી, આમ સુમયમ ચિત્ત વાળી તે સ્વચ્છ વસ્ત્ર પહેરી, હાથમા મુગધિ દૂલ લઈ ભોજન લઈ બાકીના બીજાઓની સાથે ખેતરે પહોંચી એક પણ ન રોઈ, ન અસ્વસ્થ થઈ યોધિયત્વે ન્યા યુવ પડ્યો હતો ત્યા જ બેગેનિ ભોજન

કયું ભોજન પડી બધાએ લાકડા ભેગા કર્યા થિયા પર યુવને શખી, સુગધિત કૂંડોથી પૂજા કરી આગ લગાવી કોઈની પણ આખમાથી એક છુદ પણ આતુ ન પડ્યું. બધાએ મરણાનુસ્મૃતિનો અભ્યાસ કયો હતો તેમના આ ગીલના તેજથી ઈન્દ્રનુ ભવન ગરમ થઈ ગયું.

ઈન્દ્ર મહારાયો અને વિચાર્યું - કાણ છે? કે જે મને આસા સ્થાનથી વ્યુત કરવા માગે છે? જનાર જાણ્યું કે તેઓના શુભ તેજથી જ મારો મહેલ ગરમ થયો છે ત્યારે તે પ્રમત્ત થયો અને વિચાર્યું કે મારે તેઓની પાસે જઈ વધુ પરીક્ષા કરી અને પડી તેમના ઘરને સાત રત્નોથી ભરી દેવા તે તરત ત્યા પહોંચ્યો અને અગ્નિદાહના સ્થાન પર એક બાથુ ભીભો રહીને યોગ્યો, તાત! શું કરો છો?’

‘સ્વામી એક મનુષ્યને બાગી રહ્યા ડીએ’

‘મન તો એવું લાગે છે તમે મનુષ્યને નથી બાગી રહ્યા પણ એક હરણને મારીને રોકી રહ્યા છો’

‘નહી, સ્વામી! મનુષ્યને જ બાગી રહ્યા ડીએ’

‘તો કોઈ દુરમન મનુષ્યને બાગી રહ્યા હશે?’

‘સ્વામી! દુરમન મનુષ્ય નથી, આરમ યુવ’

‘તો અમિય યુવ હશે’

સ્વામી! મારો અતિ પ્રિય એકનો ભ્રેષ્ટ યુવ છે’

‘તો શેતા કેમ નથી?’

પ્રાર્થાણે ન શેવાના કારણ આપના કહ્યું -

‘રેની રીતે સાપ પોતાની કાચગીને ઉતા રીને ચાકે છે બંધ છે તેવી રીતે (પ્રાણી) પોતાના શરીરને છેડીને ચાકે છે બંધ છે આ રીતે ભોગ ડીન શરીરનો નાશ કરવા બધારે તેને બાગી નખાય છે ત્યારે તે સગાવહાલાના આક્રમને નથી બાળતો માટે હુ તેનું દુઃખ નથી કરતો, નથી શેતા તે જે એની અંતિ હશે ત્યા ગયો.

ઈન્દ્ર બોધિસત્ત્વની વાત સાંભળી બ્રાહ્મણીને
પૂછ્યું, 'મા! તારો તે શું થતો હતો?'

'સ્વામી! દમ મહિના કુખમાં રાખી, સ્તન-
પાન કરાવી, પાછો પોષ્યો પુત્ર.'

'મા! પિતા ભરે યુગ્મ હોવાને લીધે ન રૂવે,
પણ માતાનું હૃદય તો કેમબળ હોય છે. તું કેમ
નથી રોતી?'

તેણે ન રોવાનાં કારણ કહેતાં કહ્યું: 'વગર
બોલાવ્યો ત્યાંથી આવ્યો, વગર આજ્ઞાએ અહીંથી
ગયો. જેવી રીતે આવ્યો તેવી રીતે ચાલ્યો ગયો.
તેમાં હવે રોવું, ફરવું શું? સળગતો જતો તે
સગાવહાલાનાં રોવાફૂટવાને નથી બાલુતો. માટે
હું તેનું દુઃખ નથી કરતી, નથી રોતી. તે જે
એની ગતિ હશે ત્યાં ગયો.'

પછી ઈન્દ્ર બ્રાહ્મણીની વાત સાંભળીને બાદે.
નને પૂછ્યું. 'અમ્મ! તારો તે શું થતો હતો?'

'સ્વામી! મારો ભાઈ થતો હતો.'

'અમ્મ! બહેનોને ભાઈ પર જુખ પ્રેમ હોય
છે તું કેમ રોતી નથી?'

તેણે પણ ન રોવાનાં કારણ કહેતાં કહ્યું - 'જો
શઉં તો કૃષ્ણ થઈ જઈ, તેથી મને શું ક્ષાયદો થાય?
અમારા ભતિ મિત્ર તથા રૂઢિદોને તેથી વધારે
ધૂષા થશે. સળગતો જતો તે સગાવહાલાનાં
રોવાફૂટવાને નથી બાલુતો માટે હું તેનું દુઃખ
નથી કરતી, નથી રોતી. તે જે એની ગતિ હશે
ત્યાં ગયો.'

ઈન્દ્ર બહેનની વાત સાંભળીને તેની પત્નીને
પછી પૂછ્યું.

'અમ્મ! તારો તે શું થતો હતો?'

'સ્વામી! મારો પતિ હતો.'

'પતિનાં મૃત્યુથી સ્ત્રીઓ વિધવા થઈ જાય
છે, અનાથ બને છે. તો તું કેમ નથી રોતી?'

તેણે પણ પોતાનાં ન રોવાનું કારણ બતા-
વતાં કહ્યું.

'જેમ બાળક આપ્યા જતા ચંદ્રમાને ભેઈને
(તેને દેવા માટે) રૂવે છે. તેણે જ તેનું વર્તન છે

જે કોઈ મરેલાંને માટે રૂવે છે. સળગતો જતો તે
સગાવહાલાનાં રોવાફૂટવાને ન બાલુતો. માટે
હું તેનું દુઃખ નથી કરતી, નથી રોતી. તે જે એની
ગતિ હશે ત્યાં ગયો.'

ઈન્દ્રે પત્નીની વાત સાંભળી દાસીને પૂછ્યું.

'અમ્મ! તારો તે શું થતો હતો?'

'સ્વામી! મારો આર્ય.'

'જરૂર તેણે તને હેાન કરીને, મારીને કામ
લીધું હશે, તેથી જ તું વિચારતી હઈશ કે હાથ,
સાડું થયું તે મરી ગયો. અને તેથી જ તું રોતી
નથી. કેમ ખરું ને?'

'સ્વામી! આણું ન બોલો. આ તેમને યોગ્ય
નથી કામ, મૈત્રી તથા દયાથી ભરેલા આર્ય-પુત્ર
હૃદયથી માનવા યુગ સમાન હતા.'

'અમ્મ! તો તું કેમ રોતી નથી?'

તેણે પણ પોતાનાં ન રોવાનું કારણ કહેતાં
કહ્યું. 'જેમ તુટેલો ઘડો સંધાતો નથી (અને તે
માટે રોવું નકામું છે.) એણે જ તેનું વર્તન છે
જે મરેલાં માટે રૂવે છે. સળગતો જતો તે સગા-
વહાલાનાં રોવાફૂટવાને નથી બાલુતો. માટે હું
તેનું દુઃખ નથી કરતી, નથી રોતી. તે જે એની
ગતિ હશે ત્યાં ગયો.'

ઈન્દ્રે બધાંની ધર્મ-કથા સાંભળી પ્રસન્ન થયે
અને કહ્યું, 'તમે અપ્રમાદી થઈ મરણાનુરૂપ-
તિનો અભ્યાસ કર્યો છે. હવેથી તમે પોતાના
હાથથી કામ ન કરતા. હું ઈન્દ્ર દેવ છું. હું તમારું
ઘર અનંત સાત સ્વર્ગાર્થ ભરી દઈશ. તમે દાન
કરજો, શીલ રાખજો, ધાર્મિક મત કરજો અને
અપ્રમાદી રહેજો.'

આમ ઉપદેશ આપી. તેમનાં ઘરને અત્રીમ
ધનથી ભરી ઈન્દ્ર અલોપ થઈ ગયો.

શુદ્ધની આ કથા સાંભળી તે ગૃહસ્થને જૂળ
શાંતિ મળી અને દુઃખ શમી ગયું. વાત આટો-
પતા શુદ્ધ બોલ્યા: 'તે વળતે દાસી અભ્યુત્પન્ન
હતી, ઘોઠરી ઉત્પલ વણી હતી. પુત્ર રાહુલ હતો,
માતા જેમા હતી અને બ્રાહ્મણ તો હું જ હતો'

સામરમતી આશ્રમમાં ગાંધીજી કકડાડી ટા માં પથ્થુ નહી કહી હૃદયકુ બ'ના ફગાવામાં સુરજીવતા. ૧૯૨૩ના શિયાળામાં એક રાતે હિમ પડ્યું છતાં તેમણે ખાટો ને ન અસેડા પો ખાત કાળની સાંજનાં બેએ અતિશય ઠંડી લાગવાથી ખુલ્લામાં ન કરતાં એકાદરી પર કરી ગાંધીજી સવારમાં ગરમ પાણી પી છ વાગે નિશ્ચ પ્રમાણે ફરવા નીકળ્યા આશ્રમનો મંત્રી દોનાયી કુ પથ્થુ તેમની સાથે ફરવા બેના અપલમ ટા ને લીધે પણ ન પેસે. છતીર ઠંડીથી મુશ્કેલી લાગ્યું પથ્થુ ગાંધીજી ને નિશ્ચ પ્રમાણે સામરમતી જેલના ફરવાબંધના ધાલનાને લાકડી અડાકવા બાદ જ પાછા ફર્યા આશ્રમમાં આવ્યા ત્યારે પપૈવના ઝાડ હિમથી બળેલા એવા કુડીનું પાણી ફરીને હિમ ધર્મ ગયેલ તે બરફના કકડા પાછા ડેએ બતાવ્યા ત્યારે ગાંધીજીને ખાતરી થઈ કે આશ્રમમાં રાતે ૩૦ કે તેથી નીચે થશે ઊંનથી હશે એવી હાલમાં પથ્થુ તેઓ પ્રુકામાં સુઈ ગયેલા એ જ ખત આશ્વરની વાત હતી.

ચેલ્યું, ને આગળથી પગ ધસવા ને દવાવવા લાગ્યો. ગાંધીજી કહે 'જમનવાલ માવિસ આમ ન થાય હથેળીથી થાય. એમ કહી મારી પિડી પર હથેળીથી માલિસ કરી અને પદાર્થ પાકે આપ્યો સરદાર સાહેબ બાનુભા બેડા બેડા પરબી કિલા બનાવના હતા કુ તો સર માત્ર ને ભોવ બેગો ઘર્મગયેલ પાચ મહિનામાં થોડુંક માલિસ કરતા શીખ્યો ગાંધીજીની છાતી પર માલિસ કરના તે પરના વાળ તણાતા મારા કરતા કેગે હળમ માલિસ કરે તો સાડુ, એમ સરદાર સાહેબને હાથે એ સ્વાભાવિક હતું પથ્થુ ગાંધીજીએ મારા એ 'અધિ કાર' બીજા ઠાકને લેવા દીધા જ નહીં એ વખતે મે એકુ કે ગાંધીજી સાથે જ યુગાદેશ છે છાતી પર વીસ ઓનીટ કે બ થો કલાક મે મ લિસ ક્યું છે ને એ ફર મ્યાન ધમધે વાર તેમને ધસધસાટ લીધતા બેવા છે

* * *
૧૯૩૩ના એપ્રિલમાં ગાંધીજીએ વરવડા જેલમાં ફગિબન કાપને અંગે ૩૧ દિવસનો ઉપવાસ કરવાના નિશ્ચય જાહેર કર્યો. ઉપવાસ દરમિયાન મેથી છઠ્ઠા થવાનો હતો ઉપવાસ ન આદરવાની વિનવણી કરનારા તારા ને કામગીરી દેશ પરદેશથી આવતા લામ્યા તે ઉપવાસ અંગેક મુખેચ્છો મિત્રો, સગાઓ જ્યોતેમણે પથ્થુ સમ જવવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. આ ચર્ચાઓ આશ્વરજી વાળા જે વિભાગમાં થતી ત્યાં સરદાર સાહેબ અર્ધ ઘડના નહીં પણ આજ પડચ ત્યાંથી આવ્યા પછી ફરી વખતે

વરવડા જેલમાં અને ગાંધીજી પામ મૂકવામાં આવેલાં તે વખતના આ પ્રસંગ છે કુ સાવ અલ્પકા માધુસ રકો માલિસ કરતા જ-મારમાં છાંખેને નહીં જોર-કના પ્રયોગને લીધે ગાંધીજીની તમિવન લથડી હતી. પગની પિડીની માલિસ કરવાનું અને ફેરવામાં આવ્યું મે ગરમ તેવ નીચ અગળા વડે પિડી પગ તેવ

ગાંધીજી યા મહાદેવભાઈ તે દિવસે કોની કોની મુલાકાત થઈ, શી શા વાતો થઈ, તેનો સાર સરદાર સાહેબને કહેતા. તે કુ પણ સાબળતો. ઉપવાસ શરૂ કરવાનો દિવસ જેમ જેમ નજીક આવતો હતો તેમ તેમ ગાંધીજીના ઉત્સાહ અને આશા વધતા ક્રિતા. તે અરસામાં રાજાજી ને શી શ કરવાલ મે કરે ગાંધીજીને બહુ આજ્ઞ વ પૂર્વક કહ્યું કે, 'તમે ૨૧ ઉપવાસ કરી શકો એવું હવે તમારું શરીર જ રહ્યું નથી ન કરે નારાયણ ને અમને એમ લાગે કે હવે તો તમારા હેઠા આસ આપે છે, અને ડાકટરો પણ અમારા મતને મળતા થાય, ને તમારું શરીર તપાસી ડાકટર ઉપવાસ છોડવાની આમહલરી સલાહ આપે, તો તમારે ઉપવાસ છોડવો જોઈએ.' આ ઉપવાસ કરવાનો આદેશ આ તર્કથી તરફથી મળ્યો છે એટલે તેમા કુશળ જ થનાર છે એવી ગાંધીજીને પાડી ખાતરી હતી એ દંડ શ્રદ્ધાને હલાવે એવી સમજ દલીલો રાજાજી ને શ કરવાલભાઈએ કરી એટલે ગાંધીજીનો પુષ્પપ્રકોપ ભગ્નકાં બીકો, ને તેમણે કહ્યું. 'તમે મારી જીવ ત શ્રદ્ધાને હણાવવા મગો છો? કુ જે કહું તેના પર તમને આરથા બેસતી નથી; અને ડાકટરો મારી નાડ તપાસ, હવના ધખકારા જીએ, લોહીનુ દનાય માપે, તે જે કહું કહે તેના પર તમે શ્રદ્ધા રાખો છો? આવી ડાકટરી તપાસ ન જ કરવી જોઈએ, એવો મારો આગ્રહ છે.' આથી પછી વધુ આકરા વેણ ગાંધીજીએ સંભળાવ્યા હશે ત્રણ કલાક પછી સાંજે ફરતા વાતો કરતી વખતે પછી એ ઉકળાટ શરૂ થયો નહોતો બીજો દિવસે સવારે નિત્યનિયમ પ્રમાણે ગાંધીજી રાતના ત્રણ વાગે બેઠા, ચારની પ્રાર્થના થઈ જેલ ખૂલવાના પોણામાત્રના ઘટા થયા. પછી જોર હજુ અમારા ચાંદ્રમા આવ્યા નહી. એટલે ગાંધીજીને તાનાવેની થવા લાગી. ગાંધીજી કહે: 'હજનલાન, આ ચિટ્ટી પછું કુટીમા રાજાજીને તરત જ પડોડાઈ એવું જોરને કહેવડાવો એ ચિટ્ટી રાજાજીને નામે હતી ને તે આ પ્રમાણે હતી: 'તમે અને પ્રાણથી પછી અધિક પ્રિય છે કાને મે તમને ને શ કરનાને બહુ જ દુખવ્યા. મને ક્ષમા આપો એમ કહેવાની જરૂર નથી, કેમકે ક્ષમા તો તમે મને માગવા પડેલા જ આપી છે. પછી મે કાવે બેવફૂદીથી જે વસ્તુની ના પાડી ને જ વસ્તુ કરવા હવે કુ તૈયાર છું. દમણા તેમ જ તમે બ્યારે છો છો ત્યારે કુ કોઈ પણ ડાકટર પાસે તપાસ કરાવવા તૈયાર છું. શરત એટલી જ કે સરકારની પર

વાનગી મળવી જોઈએ. મને લાગે છે કે એ તપાસનું પરિણામ પ્રસિદ્ધ ન કરવું જોઈએ, કેમકે એનો રાજદારી ઉપયોગ થનાનો ભય રહે છે. મારે એ પણ કહેવું જોઈએ કે ડાકટર પાસે તપાસ કરાવો તો તેથી ઉપવાસનો આરંભ અટકવાનો નથી. આપણે મળીશું ત્યારે વધારે વાત કરીશું. આ ગઈ કાવે મારા હૃદયમા મેલ ગરી ગયો તે કાઢી નાખવાને માટે જ લખું છું. તમને તથા શ કરવાલને રહેરમરણ —આપુ. ૫-૫-૩૩.*

* * *

શ્રી દેવદાસ એક વરસ દિલ્હીની જામિયા મિલિયા યામાં કાલશી બીજીના શિક્ષક તરીકે કામ કરતા હતા તે વખતે તેઓ તેમના ભત્રીજા—શ્રી હરિલાલના નાના દિકરા—રસિકને પણ સાથે લઈ ગયા હતા. તેને ટાઈ ફોર્મડ થયો, તે જીવલેણ નીવડ્યો. તેના અવસાનના ખબર આશ્રમમા આવ્યા, તેને બીજો દિવસે સવારે કુ ૨.૩૦ મેતા મુળ્ય ગાંધીજી સાથે ફરવા ગયો ત્યારે તેમણે અંગ્રેજ અને દેશી વૈદકને લગતી વાતો કરી આવા ટાઈફોઈડ તાવમા પછી ઘણા ડાકટરો દરદીને દુધ આપવાનો આગ્રહ રાખે છે એ બરાબર નથી નિસર્ગોપચાર પ્રમાણે આવા તાવમા દુધ તો અપાય જ નહી, થોડીક વાર પડી કહે. 'હાલો ધીરે હોજરી કામ કરતી બંધ થઈ ગઈ હોય ત્યારે પછી, ઇન્કેક્શન દ્વારા દરદીએને ખોરાક આપવામા ડાકટરો માને છે' એના એક બે દાખલા આપી પડી કહેવા લાગ્યા.

'હજનલાન, આટની વસ્તુ તમે ઉદ્યોગમ દિરની રોજનીશીમા નાંખી રાખાને. કુ એશુદ્ધ થઈ ગયો ફોર્મ ને મરવા પડ્યો ફોર્મ ત્યારે, ગમે તેવા મોટા કુશળ વૈદો કે ડાકટરો જારપૂર્વક કહેતા ફોય તોપણ, કૃત્રિમ રીતે ખોગક આપી અને જિવાડવાનો પ્રયત્ન કરવા દેશો નહીં. ઇન્કેક્શન થા ગુદા વાગે મારા શરીરને ખોરાક ન અપાવા દેશો આ વાત ઝીપડી જ છે ત્યારે બીજી પછી બે વાત કહી દો. મને લાનમા લાવવા માટે કોઈ ડાકટર ધાન્ડી કે બીજો દારૂ શરીરે ચોપડવાનું કહે તો તમે તે િ સામે જીતજી તમને બાધા કે વેદિવાનો શિરપાવ ડાકટરો કે વૈદો આપે તોપણ—તમે મારા વારસ છો, નજીકના સગા

* ચિટ્ટી મળી તે જ દિવસે રાજાજી દસના દસના જેલમા થયા ને કહ્યું 'આપે ક્ષમા માગવાની કરી જરૂર નહોતી આપના કરતા વધારે તો અમે ચિડાયા હતા અમે તમે વપાસ ન કરાવવાનું જ નહિ કઈ' છે '

છો એ વધારે સમજો, એમ માની - મારા જોવાન થયેના છરીને દાઢ ન જ આવે તે માટે કાળજીપૂર્વક પ્રયત્ન કરજો અને છેલ્લુ મોરો દેઢ જમણ પડે ત્યા જ, એટલે કે તે જ ગામમાં અગિયાર રકાર કરજો. મારા શ અને કાંઈ પણ બીજાં રચને સર્જ જવાનો આગ્રહ રાખનાનો નથી "

આ ત્રણે વસ્તુ મારી તે દિવસની વાસરીમાં લખી રાખી હતી પણ ૧૯૩૩માં આગ્રમ વી ખાઈ જતા એ વાસરી રહેતું થઈ ગઈ. એટલે ગાંધીજીના ચોક્કસ શબ્દો ટાંકી રાકાયા નથી, પણ તેનો આવાર્થ આવ્યો.

* * *

૧૯૨ ની લાંડોરની મહામહા પઠી, મહાસભાની તમામ કચરીઓમાં તેમ જ મહાસભાનો પ્રખ્યાત જેના પર હોય એવી સરકારોમાં રાષ્ટ્રીય જ્વજન ચડાવેલો જોઈ એ એવો પ્રચાર કરવાની કોલેસા હાડીકર ગાંધીજી પાસે આ-આ આગ્રમમાં ખજૂરો રોપવો જોઈ એ ને ખજૂર વહનની કિંયા નિયમિત થવી જોઈ એ એવી હસીન ગાંધીજી સાથે કરવા લાગ્યા ગાંધીજીએ મને બોલાવેલો શરૂઆતમાં તો ખજૂરનું શ્યાપ ખજૂરનું બની ઊંચાઈ અથળ વગેરેની વાતો થઈ પણ એ ચર્ચા આલ્લી હતી ત્યા જ ગાંધીજી મેલી ગઈયા "સત્યાગ્રહાગ્રમમાં ખાતુ ખજૂરોપણ આજે કરવું મને વાળવી લાગતું નથી એક વાર આગ્રમમાં જ દેઢ કરકાવ્યો, તો તે ઝડપે પ્રાણ સમાન સાચવવાની આગ્રમમાં તાકાત દોવી જોઈ એ જ હાની શાન સાચવવાને જાળની કુરબાની કરવા આગ્રમે તૈયાર રહેવું જોઈ એ એ તૈયારી આજે આગ્રમ - ઉઘોચ મ દિર - મા નથી જવળને કારણે કદાચ આગ્રમ બરજી ખૂન થયા તૈયાર નહી થાય તેથી હા. હરકીરે, મારી સલાહ છે કે આગ્રમમાં રાષ્ટ્રખજૂરો રોપનાનો આગ્રહ લાન ન રાખવો "

* * *

૧૯૨૪માં ગાંધીજીએ શ્રી. રામદાસને જોઈ એક ક્યાક યુગરક્તી સરકૂત, અંગ્રેજી ભજાવવાનો નિયમ કરેના તેમાં "હિન્દુ કમની બાળપોથી " તથા "વંચ ધંન્ડિયા"ના લેખો ને તેનું લાજીતર વગેરે શીખવતા ને અરસામાં અમદાવાદમાં મ્યુનિસિપાલિટીના નવા હોલમાં મહાસમિતિની બેઠક જરૂર તેની સભાઓ મેટી રાત મુધી ચાલતી સવારના ૫થી રાતના ૧૦ સુધી ગાંધીજી દેશનેતાઓ સાથે કઈને કઈ મંત્રણાઓમાં રોકાયેલા હોય એ દિવસોમાં એક વાર મેંઓ રાતે ૧૧

વાગે આગ્રમમાં પાછા આવ્યા, ને બાને પૂછવા લાગ્યા "રામો ક્યા છે " બા કહે "સર્જાયો છે ચાકચો પાકચો છે ઉઠાડવો નથી " ગાંધીજી કહે "પણ એને જોઈ એક ક્યાક ભજાવનાનો નિયમ ક્યા છે રામો ના પાડે તો જ મારાથી સર્જ ચકાય " પણ એમ કઈ નિયમભંગ થયય " રામદાસને જગાડી યો, ૫ પછી શીખ વ્યુ ત્યારે ગાંધીજીના દિવને શક્તિ થઈ

* * *

ગાંધીજીના કેટલાક કાગળો મારી પાસે છે તેમાં એકમાં પોતાના કોધને વિષે તેમણે ને બજુ છ તેના ઉતાવે બધી આપના જેવો છે "ખરી વાત જ એ છે કે સ્વચ્છતા કાંઈની બતાવી મળતી નથી પોતાની અદરથી નીકળવી જોઈ એ વૃ પોને અત્યારે કોધ રાક્ષસની સામે ખૂંટી રહ્યો છું નિઃસ્વતંત્ર કાંઈથી કઈ જુન થઈ કે મારી ઉપર કોધ રિપુએ સવારી કરી જ છે એ શરીર અને મન બંનેની નુનજાઈ સ્વચ્છ છે મન સાન ઉઠા મીન થયુ હોય, તો છરીની નિમજળના તેને શુ કરે? જુદાં આ જાણે છે હૃદયને તેના સ્વચ્છ નથી થયે. પણ કોક દાહો એ કોધને પાપુ અથે છુટો છે પણ એમ મારી મેલે જ ધંધર કૃષા ચેલવવી રહી છે તેમ જ તમારે કરવું રહે છે આપણા મેમા ક્યો ફેર ન જાયજો, જાને એક જ આત્મા છે બંનેમાં પરુતા રહેવી છે મૂર્ખા જાય તો પરુતા જાય " બાપુના આશીર્વાદ

* * *

૧૯૦ ના માર્ચમાં કાઠીકૃમ રાકે થવાની હતી કમમાર્ચે ફેબ્રુઆરી માસમાં જ આગ્રમમાં બાળકોને શીતળા નીકળવા માડયા પરિતપ ખરે તથા ખાદી સેવક મથુરાસાસભાઈના બે બાળકો શીતળાના મોઝા થઈ મુજરી ગયા તે ઉપરાંત બીજા આઠેક બાળકોને શીતળા નીકળવા હતા તે બધાને "વેટ શીટ પેક" એટલે બીની બડી ચાદરમાં લપેટી મુકવામાં આવતા પરમે ગેનેટ એફ પોટાજવાળા પાણીથી ઘા ધોવાતા ગાંધીજી પોને અગત કાળજી રાખી સમચાર કરતા પ્રાર્થનામાં પ્રવચન કરતા તેમણે કહેજ "શીતળાના નિવારણ માટે રસી મુકા વવાની હું વિગદ છું " ને મારેના કારણે પણ સમજા વ્યા હતા. અને કહેતું કે "અહ છતા ને માવાપે પોતાના બાળકોને રસી મુકાવવા પ્રયત્નતા હોય તે જરૂર મુકાવે " તેમનો પોતાનો મત તો તે વેળાએ રસી ન મુકાવવાની તરફેણમાં જ હતો

શિષ્યો શુરુજીને વીંટળાઈને બેઠા હતા. રાજ શુરુજી પ્રાર્થના પછી થોડો ઉપદેશ શિષ્યોને આપતા.

પ્રાર્થના પૂરી થઈ. શુરુજી યોદ્યા, ‘દરેકે દરેક પ્રાણીમા ઈશ્વરની હસ્તિ છે. એમ માનીને નાનામા નાના પ્રાણી ઉપર પણ પ્રેમ કરજો, અને તેમાં ઈશ્વરનાં દર્શન કરજો.’ શિષ્યો શુરુજીના ઉપદેશનો પ્રસંગ આવે પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે ઉપયોગ કરતા.

એક વાર એવું બન્યું કે એક શિષ્ય કામ પ્રસંગે શહેરમાં ગયો, ત્યાં દુરથી કોણાહલ સંભળાયો: ‘ભાગો, ભાગો, નાસો, બાણુએ ખસો, ગાંડોત્તર હાથી આવે છે.’

આ બધો ઘોંઘાટ સાંભળીને રસ્તા ઉપર ચાલતા લોકો દૂર ખમી ગયા. પણ પેલો શિષ્ય કે જેણે તાજે જ ઉપદેશ સાંભળ્યો હતો કે, ‘પ્રાણી માત્રમાં ઈશ્વરનાં દર્શન કરજો.’ તે જરાય ખરચે નહીં કે ડયો નહીં, પણ નીડરતાપૂર્વક રસ્તાની વચ્ચે જમ ચાલતો હતો તેમ આગળ ચાલવા લાગ્યો. અને મનમા વિચારવા લાગ્યો: ‘આ હાથીમાં પણ ઈશ્વર ને તો પછી મારે શા માટે એનાથી ડરવું નેઈએ!’

અને તે રસ્તાની વચ્ચેવચ્ચે જો હાથ જોડી હાથીને ઈશ્વર-સ્વરૂપ માની તેને નમન કરવા બિલો રહ્યો.

હાથી ૧૨ બેઠેલા મહાવતે દુરથી આ શિષ્યને રસ્તાની વચ્ચેવચ્ચે બિલેલો જોયો. તેથી તેણે મોટે સારે ખૂમ મારી: ‘ઓ સિદ્ધ, હટી જાઓ, જલદી હટી જાઓ.’

પણ ખસે એ બીજા. પેલા ઉપદેશ પરની અચળ શ્રદ્ધાએ એ જરાય ડગ્યો નહીં. ભાન-બૂદ્ધિમાં હાથીને થોડી વિવેક બુદ્ધિ હોય છે! તેણે તરત તે શિષ્યને સંદર્શી પકડીને દૂર ફેંક્યો.

શિષ્યનાં હાડકાં ભાંગ્યાં ને બેલાન થઈ ગયો.

આ બખર શુરુજીનાં આશ્રમમાં વાધુવેળે પહોંચી ગઈ. શુરુજી જાને શિષ્યો બેલાન પડેલા શિષ્યની પાસે ગયા અને તેને જિંચડીને આશ્રમમાં લાવ્યા.

ઘણા દિવસો મુખી પાટાપીંડી ચાલી ને આખરે શિષ્ય હરતો ફરતો થયો. એટલે એક બીજા શિષ્યે પૂછ્યું: ‘અદ્યા ભાઈ, તું જોતો તો હતો કે, તારાં માથે ગાંડોત્તર હાથી આવ્યો આવતો હતો, રસ્તા પરના લોકોને પણ દર ખસતા અને ભાગતા જોતો હતો. અને મહાવતે પણ તને ચેતવ્યો હતો છતાં તું કેમ ખમી ન ગયો?’

શિષ્ય હજુ પણ એ જ શ્રદ્ધાપૂર્વક બોલ્યો: ‘ભાઈ, થોડા દિવસો પહેલાં શુરુજીએ જ આપણને નહેતો ઉપદેશ આપ્યો કે, ઈશ્વર જુદાં જુદાં રૂપમા બધે જ વસેલો છે. પછી હું શા માટે ગભરાઈ કે બાણુએ ખસું? હાથીને મેં ઈશ્વરરૂપે જોયો પછી મને શેનો ડર! માટે હું નિશ્ચિંતતાથી હાથ જોડી બિલો રહ્યો.’

આ વાતની જ્યારે શુરુજીને ખબર પડી ત્યારે, તે શિષ્યને બોલાવીને તેની પીઠ પર હાથ ફેરવતા બોલ્યા: ‘વત્સ, તારી શ્રદ્ધાને ધન્ય છે, અને તારું કહેવું પણ સાચું છે કે ઈશ્વર હાથીનાં સ્વરૂપમાં આવતા હતા. પણ હાથી પર બેઠેલા મહાવતમાં તે ઈશ્વર કેમ ન જોયો? એ ઈશ્વર તો તને બાણુએ ખમી જવાનું કહ્યું હતું ને? બધામાં ઈશ્વર છે તે તને હજુ પણ હું કહું છું. પણ તે વખતે વિવેકબુદ્ધિ વાપરતી નેઈએ. જો તે વિવેકબુદ્ધિ વાપરી હાથીરૂપે રહેલ ઈશ્વર અને મહાવતરૂપે રહેલ ઈશ્વર એ બેમાંથી તે વખતે મહાવતરૂપે રહેલ ઈશ્વરનું કહ્યું માન્યું હોત તો તારી આ દશા ન થાત.

દિલ્હીથી પંદર સોળ માઈલને અંતરે સેહાની નામનું નાનકડું ગામડું છે.

થોડું ભણેલી, નજરમાન, અને દેખાવડી એક બાળા પરણીને આ ગામમાં આવી. પિયરમાં માછલાંની જેમ પાણીમાં હિછરેલી સાસરિયામાં પાણી વગર તરફડવા લાગી.

એક દિવસે બાળાએ પાણીના આ ત્રાસથી અકળાઈને ધરના વડિલોને કહ્યું, 'આપણા ગામમાં કૂવો નથી તેથી બીજે ગામ પાણી ભરવા દૂર જવું પડે છે: તો આપણે ગામના લોકો સંપની કૂવો ખોદીએ તો?'

વડિલો તો આ સંપની અને સાથે મળીને કૂવા ખોદવાની નવી વાતો સાંભળીને હસ્યા અને બોલ્યા, 'ઓ ગાંડી, કેવી વાત કરે છે! ગામના લોકો ભેગા મળીને કૂવો ખોદશે! આવું તો કાંઈ બને! જો જો આવી હાસ્યાસ્પદ વાત બીજે કરતી.'

પણ બાળાએ તો આમ વિકાસના કામો નજરે ભેંચેલાં હતાં. તેણે મનમાં ગાંઠ વાળી કે કોઈ પણ હિસાબે રોજના માઈલો સુધી ચાલી બીજા ગામના કૂવામાંથી પાણી ભરવાનું ગામની બહેનોનું દુઃખ ટાળવું જ રહ્યું.

પોતાની બહેનપણીઓ સાથે પાણીએ જતાં એક દિવસે વાત ઉઠેલી, 'આડલે દૂર પાણી ભરવા જઈને જેટલો વખત બગાડીએ છીએ તેટલો વખત જો આપણે કૂવો ખોદવામાં ગાળીએ તો આપણું આ કાયમનું દુઃખ ટળી જાય. બોલો છો મહેનત કરવાની તૈયારી?' સંખીઓ તો આ વાતથી ખુશ થઈ અને એક શુભ યોગ્યડીએ કૂવો ખોદવાનું મુદ્દત કયું.

લોકો ભેતા રહ્યા. મશકરી કરતા રહ્યા અને કૂવો દિવસે દિવસે જાડો ખોદાતો ગયો. લોકો તો માનતા જ હતા કે આ છોકરીઓ થોડા દિવસમાં થાકીને કંટાળશે. આમ કંઈ થોડાં પાણી રેતાં પડ્યાં છે!

મામા કેસા માણ

નચીન ગાંધી

બાપુનું જીવન એટલે સત્યનું અ-
થાક શોધન. બાપુના નિકટના સાથીઓ
કે પરદેશના મિત્રો કોઈ પણ બાપુ
પાસે કંઈક રમરણરૂપે લખાવે એટલે
બાપુ ઘણું ખરું સત્ય ઉપર જ કંઈક લખે.
લખનાર કોએસ વખતે એક નિકટ-
ના ભક્તજનને બાપુના હસ્તાક્ષર

લેવાનું મન થયું. બાપુની ગાદી ઉપર
તેણે સુંદર મળની ડાયરી મૂકી. સાથે
ફળો લાવેલા તે પણ તેણે બાપુનાં ચર-
ણોમાં ધર્યા અને કહે, ‘જીવનમાં મને
માર્ગદર્શન બતાવે એવું કંઈક આ ડાય-
રીમાં લખી આપો.’

હસતાં હસતાં બાપુ કહે, ‘તમે
ડાયરી તો ઘણી રૂઢી રૂપાળી લાવ્યા છે.
પણ એના કાગળો બધા પરદેશી છે,
પારકી વસ્તુ સુંદર હોય તો પણ આપ-
ણને શા કામની? તમે અહીં કોએસ
નગરમાં ખાદી આમોઘોગનું પ્રદર્શન
ભરાયેલું છે તેમાં હાથકાગળ વિભાગ
જેવો કે? તે જો જો, અને હવેથી હાથ-
કાગળ જ વાપરજો. આપણા રોજના
વપરાશની બધી ચીજો હવે આમોઘોગની
જ વાપરવી જોઈએ.’

પેલા ભાઈ તો સાવ ઝંખવાણા પડી
ગયા. બાપુની વાત એને ગળે ઊતરી
અને બીજે દિવસે તો હાથકાગળની
ડાયરી બાપુનાં ચરણોમાં તેણે મૂકી, અને
ખાલ્યા : ‘મહાત્માજી, હવે તો હું દેશી
વસ્તુઓ જ વાપરીશ.’ બાપુનું મૌન
હતું એટલે ડાયરી હાથમાં લઈ બાપુ
ખડખડાટ હસી પડ્યા અને નીચે પ્રમાણે
લખી આપ્યું.

‘જે સત્યકી સેવા કરતે હેં વહી
ભગવાનકી ઓર મુલકકી સેવા કરતે હે.’

બીજા એક આવા જ પ્રસંગે બાપુએ લખી આપ્યું: 'સત્ય મારો ધર્મ છે અને અહિંસા તેની સિદ્ધિનું સાધન છે.'

સત્યાગ્રહાશ્રમ સાબરમતીના એક અતેવાસી ભાઈએ હસ્તલિખિત માસિક શરૂ કર્યું. નવરાશના વખતમાં તે આશ્રમના શિક્ષકો અને વડીલો પામેથી લખાણો મેળવતા, બાપુની મુલાકાતે કોઈ આગેવાન આવી ચડે તો તેમને પણ તે છોડતા નહીં. એક વાર તે ભાઈએ હિમ્મત કરી બાપુને તે માસિક બતાવ્યું અને લેખની માગણી કરી. બાપુ તે દિવસે ખૂબ પ્રમન્ન હતા તરત જ બાપુએ એક પાતું ભરીને લખી આપ્યું. તે ભાઈના આનંદનો તો પાર ન રહ્યો! અને અમને સૌને એ લખાણ ફરી ફરી વચાવ્યું. બાપુએ લખેલું:

'સત્યને પહોંચવું એટલે પરમેશ્વરને પહોંચવું એટલે પરમ મુખ મેળવવું' એટલે મોક્ષ મેળવવો. સત્ય વિના આ જગતમાં ખીજું કંઈ જ નથી. તેથી જ શંકરાચાર્યે જગતને માયારૂપે વર્ણવ્યું

છે. આ સત્યને કેમ પમાય? તેની શોધ પાછળ સર્વવત્નો ત્યાગ કરવો જોઈએ. તેથી ધનનો, માનનો, માતાનો, પિતાનો, સ્ત્રીનો, પુત્રનો, મિત્રનો અવસર આવ્યે ત્યાગ કરવાની તૈયારી હોવી જોઈએ. જે પ્રયત્ન અને જે જોખમ આપણે ધન, માન મેળવવા ખેડીએ છીએ તેના હજાર ગણા પ્રયત્ન અને જોખમ સત્ય મેળવવા, ખેડવા ઘટે છે. એમ છતાં સત્ય એ આત્માનો સ્વભાવ હોવાથી એટલું જ્ઞાન મળ્યા પછી સહજ પ્રયત્ન સાધ્ય વસ્તુ છે.'

આપણાં ઉપનિષદો કહે છે: 'સત્ય-સ્ય રૂપમ્ નિહિતમ્ ગુહાયમ્' સત્ય તો અંતરના અંતરતમ ખૂણે છુપાયેલું છે. એ અતક્ષ મહાસાગરમાંથી મરજવા જ એને હાથ કરી શકે. બાપુ પણ એવા જ મરજવા હતા અને તેથી જ એમના મુખમાંથી સત્ય વિશેનાં વાક્યો ચિર-કાલીન કાવ્યની પેઠે અત્યુચ્ચ સંવેદના આપણા હૃદયમાં જગાડે છે અને સત્યની ગહન કિલસૂદીતું આપણને દર્શન કરાવે છે.

ગાંધીજીની નમ્રતા

ઈસ્ટ આફ્રિકામાં કાકા કર્નેલકરના પદપગના પ્રતાપે દરમ્યાનનાયો બીમાર એક પ્રવચન મોતેમેલેસે તે પ્રસંગે ત્યાની જગતને ગાંધીજીની નમ્રતાનો ચોક્કસ ખ્યાલ આપતા તેમણે કહ્યું:

"હિ હોમા એક કહેવત છે કે, જ્યાં સુધી નાનોભાઈ મોટાભાઈને મોટાભાઈ તરીકે સ્વીકારે ત્યાં સુધી એ મોટાભાઈ એના જ્ઞાન પકડી શકે પણ જ્યાં નાનોભાઈ મોટાભાઈને માને તો મોટાભાઈ એ નાનાભાઈના પણ પકડવા

અર્થાત્ નમ્રતા ગાંધીજીના જીવનમાં વજ્રાવેલી હતી "

—'સહચરિ'

એક ચોર હતો.

એને ભારે ચોરી કરવાની ટેવ આપી જિંદગી એણે એમ જ વીતાવી. એક દિવસ એ ખેડે હતા. એકા એકા વિચાર કરતો હતો. વિચાર કરતાં કરતાં એને એક વિચાર આવ્યો. આખી જિંદગી ચોરી કરવામાં ચાલી ગઈ પણ હોય ન અવાધુ! કહેવન છે: 'ભીખની હાંતવી શીકે ચડે નહિ.' એ વાત સાચી છે. એને વાલિયા લૂંટારાની વાન યાદ આવી. મનમાં પાકો વિચાર થયો, ખસ આ ધધો હોડી ફેવો અને ખાડીનું જીવન સરસ રીતે શુભરખું પથ આ ધધો હોડાવે કોણ? મોઈ ગુરુ વિના પત્તો નહિ ખાય. અને આ મથુખા દેહ સુધરશે નહિ!

એ તો ચાલ્યો ગુરુની શોધમાં.

જતાં જતાં એક ગામ આવ્યું. ત્યાં એણે કોઈ સારા ગુરુની તપાસ કરી. એનાથી એને સતોષ ના વળ્યો. તે આગળ આવ્યો. એમ ને એમ તે આગળ નીકળી પડ્યો ખૂબ ખૂબ આધે ગયો. ત્યાં એને એક ગુરુ મળી આવ્યા. એ રાજ થયો. મનમાં ખૂબ આશ્વાસન પામી એણે ગુરુનાં ચરણમાં મથું મૂકી દીધું.

ગુરુ સમાધિમાં હતા. આસપાસ એના શિષ્યો વીંટ-ગાઈ ને બેઠા હતા. ધૂણી ધખાવીને સૌ મસ્તામાં આવી નામ સ્મરણ કરી રહ્યા હતા.

ચોડી વાર ચર્ચ. ગુરુ સમાધિમાંથી જગ્યા.

'કેમ બેટા, કેમ આવવું થયું?' ગુરુએ પ્રેમવત્સલ-તાથી પૂછ્યું.

'શુદ્ધ, પાપનિવારણ કરવા. આખી જિંદગી ખૂબ પાપમાં ગુજરી તો ૫ દહાડો ના વળ્યો. હવે થયું કે શુદ્ધતા પગમાં પડી ખાડીની જિંદગી સુધારી આ મનખા દેહને કંઈક પાવન કરું' ચોર ગળગળે અવાજે બોલ્યો.

ગુરુ હસ્યા.

'બેટા, કેમ પાવન થવાનું હોય તો જોઈએ શું? પાવન થયું એ કંઈ જેવી તેવી વાત નથી.' ગુરુ બોલ્યા.

'ગુરુજી, આપ કદીએ એ પ્રમાણે કરવા તૈયાર છું' ખાપજી.

'એ...મ. પણ તારે બંધી હાકરાં છે?' ગુરુએ પૂછ્યું.

'હા. છે, ખાપજી...એ હાકરા છે. બે હાડીઓ છે.

બંધી પણ છે ને આંધળી મા છે.' ચોર બોલ્યો.

'એ બધાંનો તે વિચાર કર્યો છે?' ગુરુએ કહ્યું.

'એટલું તો ચપટીટ્ટી છે એનાથી એમનું ચાલી રહેશે. પછે તો હાકરા બે મોટા મોટા છે. એ ધધોખાપો કરસે ને! એમાંથી હવનું ગજરાન નેકળશે...' ચોર રંગમાં આવીને જવાણ આવ્યો.

'બલે ત્યારે અભિ' રહે ને સૌ સાધે તપ-ધ્યાન કર.'

ગુરુએ બરડે હાથ પ'પાળતાં કહ્યું.

ચોર ગુરુ પાસે રહી પડ્યો.

સૌ સાથે હળીમળી ગયાં ને સૌ કરે તેમ કરવા લાગ્યો. તપ ધ્યાનમાં પણ ખૂબ મંડી પડ્યો ને ગુરુને પણ સમજવા લાગ્યું કે ખૂબ અન્ધો આદમી છે મનની ઈન્દ્રિયોને એણે ઝટ વાળી દીધી!

આમ સૌ શિષ્યોમાં એ એકેકે ગણવા લાગ્યા. ગુરુ પણ એના પર પસલ રહેવા લાગ્યા.

એક દિવસ એવું બન્યું કે બધા શિષ્યો નાની ધોઈ લગોટ સુકવીને પોતાના કામોમાં પડ્યા હતા તે વખતે પેલા ચોરના જૂના સંસ્કારો ઓગિંતા જાગી ઊઠ્યા. લગોટ બધા લાંબા. પોટલી વાળી બાળ ખંડમાં જઈ મૂકી આવ્યો.

ખીંતે દિવસ થયો. ત્યારે એ પોટલી ખીળ ખંડમાં મૂકી આવ્યો. આમ લગોટની પોટલીની દેરદેર કરતાં કરતાં એક દિવસ ગુરુની નજરે પડ્યો. 'બેટા, આમ કેમ કરે છે? પોટલીઓ કેમ ફેરવે છે?...' ગુરુએ પૂછ્યું.

'ખાપજી, આખી જિંદગી ચોરી કરવામાં ગઈ. એ એકદમ જૂલી જવાય? એટલે પોટલીઓ આમ-તેમ ફેરવું છું...!' ચોરે મનમાં પડેલી વાત કહી નાખી.

'બેટા-સંસ્કારોની ઘરેડમાંથી ઝટ છૂટાવું નથી અને એમ પાવન થવાનું નથી!! એ મેં પડેલે જ દિવસે કહ્યું હતું ને! કંઈ નહિ પાછા જૂઠ્યા ત્યાંથી ફરી ગણે. એક દિવસ એવો આવશે જ કે તદ્દન પાવન થવાશે. પણ એને મારે પાકો નિશ્ચય સંકલ્પ અને ધીરજ જોઈશે. મત ગમરડા' ગુરુએ માથે હાથ ફેરવ્યો.

ચોર મનમાં સમજી ગયો. એણે કરીધો ગણવા માંડ્યું.

ભારત ૧૧ જનતાની આપી કમ પૂર્વ તૈયારી હતી કે જેથી તે ગાવીછને પગલે પગલે ચાલી શકી અને ગાધી છતાં કાર્યક્રમને સમજી જનારી શકી ?

પછી મધ્ય જ મદતવર્તી છે. અતો જવા ત ત જ આપી શકે છે ભા તનો અને દુનિવાનો કાલિદાસ સારી રીતે જાણે છે ભારત ૧૧ જનતાની શક્તિ અને અશક્તિ ને જનતાની નિરક્ષર ભારતના થા પગપામ પડુપાથનું ફળ જ છે

આ પ્રશ્નો જવાન ત હઈ શકે જનો સમાજજાનો છોડા અજવાબ કરીને બાધુ છે કે કયા કયા મનો હજારો અને લાખો માનવીના જીવન પર અસર કરે છે અને આવી અસર કયા સુધી પહોંચે છે

અને ભારતન મા તા આવા પ્રશ્નો જવાન ત જ આપી શકે છે જેણે અધ્યાત્મશાસ્ત્ર અધ્યયન ચિંતન અને અનુભવ ક તો છે અને અધ્યાત્મશાસ્ત્રમાં ત વ્યક્તિ અને સમાજનો ભેદ પણ નથી રહેતો ભારતના સત એ અધ્યાત્મના બળ પર જ કાર્ય કર્યું તે ૧ અસર યક્તિ યોના જીવન પર થ શક અને સમાજનો અંતર પણ ઉમે ચડશે

અધ્યાત્મના નવી રીતે વ્યક્તિ અને સમાજ એવી ભેદ નથી એવી ફીતે જડ અને અતનના અ પડુ નથી ભૌતિક વિદ્યા જુની અને આત્મિક વિદ્યા જૂદી એવા ભેદ આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ કહી કયા જ નથી નિવે ચનને માટે બાળશુદ્ધિ નોખે સમજાવવાને માટે જરૂર કુખ્ય ભેદનો સ્વીકાર અધ્યાત્મશાસ્ત્રી કરી શકે છે પણ એટલે અધ્યાત્મને માટે અને દૃષ્ટિ જ સાચી દૃષ્ટિ છે

મીતાએ સ્વમાને જ અધ્યાત્મ કહ્યો છે આ આધ્યાત્મને લાભ લઈને આપણે કહી રહીએ છીએ કે ભારતના આવા સ્વભાવને આધ્યાત્મના વગર ન કોઈ ભારતના પુરુષાર્થને સમજી શકે છે ન કોઈ ભારતને અનુ ક્રમ આવી શકે એવી પ્રેરણા પણ આપી શકે છે

ભારે સવાય સામે આવીને ઉભો છે ત્યારે ઉપર અતવેડા ત્રિવલ્લ ભોગવના હો કે ન તો કંઈક ચિંતન તો કરવું જ રમ

આ પ્રાચીન સદૃશ્ય નવજીવન જાગૃત કરવાનો ભાર નેના સિર પર નાખવાનો હતા એવી નમિને ભારત

બાજવ વિધાતાએ તૈયારીને માટે દક્ષિણ આફ્રિકા મોકલી આનુ રહસ્ય બેટન આતે આપણે સમજી શકીએ છીએ નેટહ તે દિવસામા કોઈના ધ્યાનમાં પણ નહીં આવ્યું હોય અને આતે પણ આપણે વેણ જ કહી શકીએ છીએ કે ને ઘટનાનું પૂરું સ્વ અપણા ધ્યાનમાં આવી રકયુ છે

અંગ્રેજોને આ દેશમાંથી હટાવી મુકનાના પ્રયત્નો કન્ય કન્યએ કર્યા અને આપણા દેશના હિન્દુ મુમ ન માનોએ પણ કર્યા. થોડા પ્રયત્નો એવા હતા કે તેને લીધે જ અંગ્રેજોનું રાજ અડી મજબૂત થઈ શકયુ સન ૧૮૫૭ થી લઈને સન ૧૯૦૭ સુધી જેટલા પ્રયત્નો આપણે કર્યા તેનું ફળ આપણે ૧૯૧૫ સુધી જોયુ અને હિન્દ દિલચિત્તો પોતાના મનમાં આ વિચાર પર આ વા કે જે રસને આપણે જાણ રવા છીએ તે રસને રાષ્ટ્રને છે ૧૧ મી ૫ ૫૨ નહીં લઈ જાય ચક્રનો રસ્તો આપણે અજમાવી નવા પ્રાર્થના અને વિનયનો રસ્તો પણ અજમાવ્યો ઔલોચિક પ્રાત્નમાં આપણા કૌશલ્યનો અભાવ અને અંગ્રેજોનો કૃતનિશ્ચ વિરોધ જોઈ ત્યાં પણ આસાનું કિરણ ન દેખાય થોડોમા મામા શિક્ષક સુધારણાનું આદેશ આપ્યું ધર્મનિષ્ઠા વધારવાના પ્રયત્નો થયા આ બધી વસ્તુઓની કઈ ને કઈ અસર જરૂર થઈ પણ દેશની આઝાદીનો રસ્તો દેખાયો નહીં ત્રાસવાદી લોકોના પ્રયત્નોના તરફ ભેગોનો સર્વ ભાવ ખૂન હતો તે અંગ્રેજોને રાષ્ટ્રહૃદયના આસીવાદ મળી મુકયા હતા પણ કન્યકંઈ આવા રસ્તાને માટે તયાર ન હતુ આ પશ્ચિમનો મલાજ હતો અને પશ્ચિમના રાજકર્તા ત રીતથી પરિચિત હતા તેનો ઉપાય પણ તેની પાસે હતો જે ઉપાય આપણે ત્યા પશ્ચિમથી પણ વધારે અસરકારક સાબિત થયો આવી દશામાં આપણે દક્ષિણ આફ્રિકામાં એક ભારતીય કલિજ અઝમ રીને મતાએ દક્ષિણ આફ્રિકામાં ન આપણું લખ્ય હતુ ન આપણે દેશ હતો ન આપણી ત્યા બહુ મતિ હતી ન ત્યા આપણે વાલુમડળ હતુ તો પણ અંગ્રેજોએ ત્યા મિત્રકુલ અમન અમ રકારી અને બધી રીતે ફૂંદેવી ભારતીઓની મદદથી એક આરિખન ચનાવીને ખતાવ્યું

અવતન સાધનોથી સજ્જ સરકારનો સામનો કરવાવાળા ગાંધીજી ભારતીય સભ્યતાની ધર્મનિષ્ઠાની અને આત્મ શક્તિની વાતો કરતા. રાષ્ટ્ર-હૃદયે 'નેપુ' કે આપણી પ્રાચીન સભ્યતામાં પણ કેઈક અઘોષિત લેજ છે. અને એના ભેર પર આપણે પશ્ચિમનો સામનો કરી શકીશું.

આપણે અનુભવ છે કે ભારે ઠેટલાય વરસોથી માતા રડેતા માણસના સમાચાર પૂછવા આપણે જઈએ ત્યારે લોક સામાન્ય રીતે કહે છે: અરે માર્ડ, શું કરીએ! ભગવાનની લીલા! એલોપેથિક દવાઓ કરી, યુરોપિયન ડોક્ટરોને બોલાવ્યા, મોટી મોટી ફી આપીને સિવિલ સર્જનોને લાવ્યા આયુર્વેદિક દવાઓ કરી, હોમિયો-પેથિક દવાઓ અજમાવી, દોરા ધાગા બાંધ્યા, શ્રદ્ધાસાતિ કરી, પીર અને ઝોસિયાઓને પૂજ્યા, અને જૂરા ધુણાવ્યા, પણ કંઈ ફેર ન પડયો. રોગ વધતો જ ગયો. એટલામા બાજુના જંગલનો એક સાધુ આવ્યો. તેણે જંગલની જડીભૂટી આપી પરેજમાં ફક્ત મીઠું ન ખાવાની વાત કરી અને દરેક ભેતભેતામા સારો થઈ ગયો. સત્યરૂપનો ઈલાજ અજમાવવાનો ઇન્કાર ન કરવો જોઈએ. કે: કાલો: ફલકાશ્વક: । ખજર નથી પડતી કયો અમય અને કયો ઈલાજ અસરકારક સામિત થઈ શકે.

ગાંધીજીના તરફ લોકોના મનમા આદર હતો. ગોખલે જેવાઓએ એમના વખાણ કર્યો હતા. રાજનૈતિક પક્ષા-પક્ષીમા ગાંધીજી પડ્યા નહોતા. સરકારી કમ ચારીઓની તેઓ કદર કરતા હતા. નરમ દળને તેઓ પોતાના આધ્યાત્મિક બંધુ કહેતા હતા. અને ગરમ દળની તેજસ્વિતાને આદર કરી શકતા હતા. ત્રાસવાદીઓની ધોર નિંદા કરતાં કરતા પણ તેઓની બહાદુરીની ગાંધીજી કદર કરતા હતા. એટલું જ નહીં, પરંતુ પોતાને તાત્વિક અરાજકતાવાદી પણ બતાવતા હતા.

આવા વિચિત્ર આધાર પર દેશનેતાઓને વિશ્વાસ કેમ ભેસે? ન ગોખલે ગાંધીજીના 'હિન્દ સ્વરાજ' વાળા આદર્શને પસંદ કરતા હતા, ન તિલક તેમની નરમ-દળની નિષ્ઠાની સ્તુતિ કરી શકતા હતા. ત્રાસવાદી તો

ગાંધીજીને એક આધ્યાત્મિક પાગલ જ માનતા હતા. તેમનો વિરોધ કરવા જેટલી તેમની કિમત નથી આ હતો ત્રાસવાદીઓનો અગિયાર.

પણ જનના કરેતી હતી કે અમે આજ સુધી આ ડાહ્યા-લોકોના એકેએક ઈલાજ અજમાવ્યા છે. હવે આ એક જંગલનો સાધુ આવ્યો છે. ધર્મની ભાષા બોલે છે. રૂઢિવાદી નથી પણ ત્યાગી, સંયમી, તપસ્વી છે. અમારી ભાષામાં બોલે છે. સંમતની દુહાર આવે છે. અંગ્રેજોને હાથ પણ બતાવ્યો છે, તો ચાલો જોઈએ. આની વાત અજમાવીને જોઈએ તો ખરા. અને વાત પણ કેવી? આપણા રાષ્ટ્રીય સ્વભાવને અનુકૂળ. ખર્ચો જરા પણ નહીં જોખમ છે ખરું. પણ તે કંઈ વધારે નહીં. અને કોઈનું ખરાબ કરવાની તો વાત છે જ નહીં.

ઠેટલાય ધૂનવાળા માણસો ગાંધીજીને મળ્યા. ગાંધીજીએ દેશનું પર્યટન કર્યું. આ સેતુ હિમાલય ક્યો. અને જેતાં જેતાં ગાંધીજીના હૃદયનો તાર રાષ્ટ્ર-હૃદયના તારની સાથે એક રાગ યર્ષ ગયો. મૂલ વાત તો એ છે કે રાષ્ટ્ર-હૃદય અને ગાંધીજીનું હૃદય આમ હવું જ એક. એક હવું ભાષા હૃદય અને બીજું હવું મુગ્ધ હૃદય. 'ચિરાગથી ચિગગ સળગે છે.' આ દર્શાત આ જમાનામાં ગાંધીજીના સંબંધમાં ચિરતાઈ થયું.

કુંકમાં કહીએ તો બધા ઈલાજો અજમાવીને નિરાશ થયેલ રાષ્ટ્રની વચમા ગાંધીજીએ પોતાને ભેંસ્યા. ચાલો હવે એક ઈલાજ અજમાવી જોઈએ એવા ભાવથી લોકોએ તેમને અપનાવ્યા. ગાંધીજી લોક હૃદયની જ ભાષા બોલતા હતા. હજારો વરસથી ચાલી આવતી ભારતીય સંસ્કૃતિના અને ભારતીય પ્રજાના ગાંધીજી પ્રતિનિધિ હતા. વળી ગાંધીજીનો ઈલાજ આપણા રાષ્ટ્ર સ્વભાવને અનુકૂળ હતો. તેથી લોકો ગાંધીજીની પાછળ જવા તૈયાર થયા. અને ગાંધીજીના ઉલ્લેખ જતા લોકોને સંકેત ન થયો.

લોકોએ ગાંધીજીનું નેતૃત્વ પ્રસન્નતાથી માન્ય કર્યું. જેનું જીવું ઐતિહાસિક કારણ પણ છે. જેનું ચિંતન આપણે અવરસ કરવું છે. [મંગલ પ્રભાત]

કોહી કણ ના ઝોળવે,
શીડું શીરાવે નહિ,
કોહી ચરે ન પીત.

તનમુખ ભટ્ટ

હાલ તો એવો સમય આવ્યો છે કે, રસોડાના વગર કે ઘાટી વગર ચાલે જ નહિ. અને મોટા શહેરમાં તો કહેવનરૂપ થઈ ગયું છે કે, 'જો દિવસ ધણી વગર ચાલે, પચ્ચ ઘાટી વગર ન ચાલે.' સૌ હાડકાં હરામ થઈ ગયું છે. આને તો ગામડાના ખેડૂતમાં પણ એવી મનોવૃત્તિ પેસી ગઈ છે. પહેલાં ખેડૂત ખાડોના ચાઈલો સુધી ચાલતાં ન થાકતો, ને આજે ચાર માઈલ જવું હોય તો નથી જઈ શકતો.

પરવચનમાંથી મધ્યમવર્ગનાં ઉદ્દભવ થયો તે ધણી જુદીશાળી છે, પરંતુ તે તેનાથી મોટા-વધુ પમા-દાર તરફ જોઈને જવના રીતએ અને એના દુષ્પ વધના માડયા, મધ્યમવર્ગમાં તો એક કમાય ને બીજા બેસીને ખાય. બચત કરવાની કોઈની વૃત્તિ જ નહીં.

ધીમે ધીમે જુદીજીરી અમળી અને ધનજી એવા ભેદ પડી ગયા, અને એની પ્રતિજ્ઞામાં પણ આપણે ત્યાં ભેદ પડી ગયા બ્રમ કરવો કોઈને અમતો નથી થોડીક વ્યાવક હોય પરંતુ ધર યસાવતારી કુશળ શુદ્ધિથી કુશલતા હોય તો ધણું વધે. 'બચાવવું' એ તો ખેડ કરવાનું બીજું ન મ છે. અને એમ કરતા મજૂરશાજ આવશે પણ આપણને કયું સુખ નહિ આપી શકે એનાથી શરીરને સુખ મળશે એમ માનવું, ખય એ તો બોગ બ્રમ છે. મહેનત કરવાની વૃત્તિ આપણે કોઈ પણ દિસાને વિકસાવવી પડશે. નહિ તો આપણી સ્થિતિ કેવી થઈ જશે એ જ ખ્યાલ નહિ આવે.

સૌએ અન્યોન્ય મદદ કરીને જવના શીખવું જોઈએ, અને એમ જીવીએ તો બચત મોટી થાય. વાપરવા તરફથી પ્રતિમુખ થઈ બચત તરફ અભિમુખ થઈએ ત્યારે જ કાપડાકારક થાય આપણી પૈસા કમાવાની રીતમાં પણ નીચતા પેસી ગઈ છે. પરિનાં લોકો પૈસા મેળવતા ખરા, પણ માનવતા નહોતા મુખાવતા.

સામાન્ય રીતે જાધાને સુખ જોઈએ છે એ સુખ ભોગવવાનું સાધન શરીર છે. શરીર ઈન્દ્રિયોનું બનેલું છે અને એ ઈન્દ્રિયોના સુખને સુખ માની તેની શોધ માટે મોટા મોટા શાલો રચાય છે. પરંતુ સાધનો મળે છે તેમ તેમ સુખ બોગનું જાય છે. ચમચ વરસ પહેલાં આશુએ એ વસ્તુએ વાપરતો હતો. રોળી ચઢાવે સુખી

હોતો, પછી વસ્તુઓ વધી ત્યારે સુખ ઓછું થયાવું. છેવટે છેવટે તો ખૂબ સામગ્રી વધી ગઈ છે, છતાં દિવસે દિવસે દુષ્પ વધતું જાય છે. મેં મીનમાં કેટલાય માણસો કપડા વગરનાં જોયા, જ્યાં હસતો મુખે રીસા બેઠ્યાં હોય. ઘાસ લાવતાં હોય, કાપવા રોકેલાં હોય તે ખાતા હોય અને આનંદ કરતાં હોય, અને અહીંથી ગયાં ત્યારે મરમ કપડાં પરેરીને ગયેના, છતાં સાદાઈ કહેવાય. જ્યારે ત્યાં પહેરવા વસ્ત્ર નહોતું છતાં આનંદી લાગતા હતા. ત્યારે સુખ કોને કહેવું? બીનશાલોમાં મર્યાદા શબ્દ આવે છે દરેક વાતમાં મર્યાદા જોઈએ. જીવન શા માટે તેની પણ મર્યાદા જોઈએ જાણત દશામાં રહીને મર્યાદા નહોતી કરી હોય તો જરૂર સુખ મળે છે. મર્યાદા નથી દેતી તો કરોડો રૂપિયા અને અનેક સાધનો હોય તો પણ સુખ મળતું નથી. એ સુખ કયું તેની ખબર નથી છતાં આપણે બધા એની યાજ્ઞ પાડાવીએ. એક વખત મારો નાનો ભાઈ આવેલો તે કહેતા હતા કે, ગામ નાનું છે છતાં ચાનીસ દબાર રૂપિયાનાં ખાત્રાનાં પાન ખાય છે! પહેલાં સાત માઈલ ચારીને જતા હવે મોટર સિંચાય જવાનું નથી આમ જરૂરિયાતો ખૂબ વધારી રીધી છે ત્યારે ઉત્પન્ન થો જીવીને ઉપર ચાલ તે જ છે વસતિ વધી અને જરૂરિયાતો વધારીને મળતું સુખ જોઈએ-એ ક્યાંથી લાવવું? એટલે કોઈનું વડી લેવાનું (જુદીશી) કોઈનું પડાની લેવાનું વાતા વરણ આવે છે.

આજે બજારમાં સુખની અને રોગની બે મોહ રાખીને વેશાનિક રીતે શોધ ચાલ્યા કરે છે તે મોહ ફેરબા વિના દોડ્યા કરીયું તો ક્યાં જઈને જીવેશીયું તે કવી રાકાનું નથી. કેટલાક મત્તા માટે પડાપડી કરે છે કહે છે કે સુખા લઈને અને લોખને સુખી કરી દઈયું. ખાતાનું, પીવાનું, નાચવાનું જવું આપીયું અને એવું સુખ આપીયું કે જાધાને સરખા કરીયું. કેટલાક કહે છે કે જો વધારીને સુખનાં સાધનો વધારી રાકીયું. આખ કોઈ જાળના પાયા વગર આકેષક બધા ટોડે છે. દોહ રમે સુખ મળે, તેવ નામે સુખ મળે, સિનેમા જોયે સુખ મળે, એમ જુદાં જુદાં સાધનો શોધે જ જાય છે વિતો જાણ કહે છે કે કમ ખૂબ વખો છે. કામથી કામના

ધાય છે. આ નેષ્ટએ ને તે નેષ્ટએ! અને ઈમા પાર ન પડે તો કોઇ આવે છે એટલે જામ અને કોઇ વચ્ચે દુનિયા એવાં પાય છે. મૂડી એકઠી કરતાં કાઠ રોકે તો તરત લડાઈ થાય છે.

આ વસ્તુથી આપણે પાછા હડીએ નહિ તો દુઃખ જવાનું નથી, ને સુખ મળવાનું નથી. અત્યારે તો ચારે બાજુ ધૂળના ગોટા ઊડે છે. ઘોડું વાળીએ છીએ ત્યાં થરના થર પાછા પડે છે એટલે હવે તો ત્રીજી લોચન ઊધડે તો જ કંઈક રરતો જરે. આપણા શાસ્ત્રોએ તો એ લોચન બતાવ્યું છે, પણ તેનું આચરણ કરીએ તો

સુખરૂપી ફળ મળે. શાંતિને ઝોળખીએ તો સાચી શાંતિ મળે. ભગવાન પાસે જઈએ તો પણ સુખના ભાવમાં દુઃખ જ માનીએ છીએ. ચીનમાં એક માતાનું મંદિર નેષ્ટને મેં પૂછ્યું કે આ શું છે, તો કહે, 'માતા છે. એ લક્ષ્મી વધારે તેવી માતા છે. પણ અમે તો ભૂમિમાતાને જ પગે લાગીએ છીએ. તે અન્ન વધારે આપે છે જેથી અમને કાંઈક સુખ મળે છે.' આપણે સુખને માટે પ્રયત્ન તો કરીએ છીએ, પણ મોડું ના ફરે ત્યાં સુધી તે મળતું નથી. અને મળશે જ નહીં. સુખ તો અંદર મોડું કરે-વાથી, અર્પાદાને માગે વળવાથી જ મળી શકશે.

૪

સફળતાની ચાવી

માથુસ હંમેશા સફળતાને ઝંખે છે. દરેકને પોતાની મહત્વાકાંક્ષાઓ હોય છે અને તેની સિદ્ધિ માટે તે આકાશપાતાળ એક કરે છે. પરંતુ સફળતા માટેનું રહસ્ય શું છે?

અમેરિકાના એક વખતના પ્રમુખ હેરી ટ્રુમન. દુઝાનને પ્રમુખ તરીકેની તેની સફળતા બાબત કોઈએ પૂછ્યું. ટ્રુમને જવાબ વાળ્યો:

“સફળ પ્રમુખ માટે તેની નીતિ જીવ્યા આદર્શોવાળી અને સમગ્ર દેશને લાલદાયાી હોવી નેષ્ટએ. એ માટેના તેણે થોગ્લેસ કાર્યક્રમ માટે તેની નિષ્ઠા અવૃટ્ત હોવી નેષ્ટએ, અને ગમે તેટલા અવરોધો છતાં પણ પોતાના કાર્યક્રમ અમલમાં આણવાની મક્કમતા હોવી નેષ્ટએ. તમારે શું કરવું નેષ્ટએ એ કોઈ બીજો શા માટે કહે?

“પોતાની આસપાસ સલાહ, મદદ અને દૈવવણી આપવા માટે સારા માથુસો રાખવા નેષ્ટએ. તેઓ પ્રમાણિક હોવા નેષ્ટએ. પ્રમુખને તેઓએ નક્કર સત્ય હકીકતો જ કહેવી નેષ્ટએ. પ્રમુખને આ ગમે છે માટે અસત્ય કહેવું ન નેષ્ટએ.

“પ્રમુખે લોકો અને લોકમતના સંપર્કમાં રહેવું નેષ્ટએ. કું રાજના પાંચથી ૭ અખબારો વાંચતો અને રોજ જેટલા બની શકે તેટલા વધુ જુદા જુદા માથુસોને મળતો. દેશના પ્રવાહની મને આથી વિશેષ ખબર રહેતી.”

આમ આગેવાનોએ, નેતાઓએ અને મહત્વાકાંક્ષી વ્યક્તિઓએ જેમાં પોતાનું જ માન લઈ હોય તેવા કાર્યક્રમોને બદલે સમગ્ર દેશના હિત માટે પ્રમાણિક પ્રયત્નો કરવા નેષ્ટએ, ‘હાજી હા’ કરનારાઓને બદલે સમગ્ર આખે સાચા કડવા ઘૂંટડા પાઈ શકે એવા સલાહકારો રાખવા નેષ્ટએ. અને જેમનાથી આગળ વધ્યા તેમને જીવી જવાને બદલે તેમના સંપર્કમાં વિરોધ રહેવું નેષ્ટએ. આ છ શાશ્વત સફળતાની ચાવી, નહિ તો મળેલી સફળતા ઘણીજી જ નીવડશે,

—કિશોર હીરાચંદ પારેખ

તા. ૧૫ી નવેમ્બર '૫૫ હતી
અમે સૌ મેઘ દત્ત જન્મજીની વાતો કહેતા વડ
પાર્કમાં નાખીને એક ઘણા ર વડનો મેડો દોર એમ
ધીળી મ્બેનકેરી દારી લઈને ચાચાજી મેડા હતા અને
મેને વીઠમ્બઈ અનકમવજની વાતો કરી રહ્યા હતા
'માર્ગી બહુ દિવસની ઇચ્છા છે આપણે માઉન્ટ
આયુ ચાલે જઈએ ક બધે રથો ધ માત નજીકનો

તમારા સાથે જવાન લખાયુ છે.' ચાચાજીએ વિનંદ
ક્યો સારે સાથે રમુજ અભિનય કરો. સૌ હમી પડયા
ચાચાજીએ માઉન્ટ આયુ જવાનો ને તે ય છેક મુર
સિખર અને વસિસ્થાશ્રમ જેવા કપરા ધામે કે ત્યા
જતા બકમનાના બાપના યા. બોનાવે અને યાજીને
ટે કરાસી દે એવા સ્થાનેએ જવાની મહત્તમ હપ્ત
બનાવી ત્યારે માગ અનમા એક વિચાર આ યા કે 'આ

આયુ રહી જાય છે ને તે જોવા તમામી જવાની સાથે
જનુ છે' ચાચાજીએ પે તાના મનની વાત કહી.
'એમ શુ કહે' હો?' અમાગ આચાર્યશ્રીએ
આશ્ચર્યજાવે પૂછ્યુ 'આપ આવ તો આખો દેસ ધૂમી
વત્સા હો ને આપ ગી નજીકનો આયુ નથી જીતો?'
'ખરેખર ના' ચાચાજીએ જવાબ આપ્યો
ચાચાજી આપ દિલ્હી જાઓ હો ને ત્યારે માર્ગ આ
આયુ તો આવે છે' એ વળી સાદ પૂર્વા
હા જન્મા બની વાત ખરી પચ મારા ભાગ્યમા

કે ચાચાજી ને કાશીએ સપ પડોઅમે!' (૫૪) આ મુર
અને ખજાર ન હે કે કાશીર જેવા પ્રદેશના પહાડોની
રેશ્શ સેશ્શ હાજર જેટલી જીયે હોવી રામે ઉપર ધૂમી
વજનારા એક પહાડી 'સાનુ'ની તાકાતનુ અજ માધ
નામી હ એક વેલિવલુ કો મુ?) મીજ પો જ 'યવા દે
મસ્તિકલની અદર 'માવિક' મેકો છે એ એનુ ફોડી
લેમે એની કૂપાવડે ને યવાલુ હરી તે ધશે!' મનને
સમજવી દીધુ
વિસ નહી થયો

તા. પમી નવેબર (૧૯૫૫)ની વહેલી સવારે સંઘ ઉપર યો. નવેક જણ અમે હતાં. સંઘમાં નાનામાં નાની તેર વર્ષની અને એનાથી એક વર્ષ મોટી જરાક, પણ બંને એક જ વર્ગમાં—સાતમા ધોરણનાં—એવી બે વિદ્યાર્થી કન્યાઓ હતી. બાકી અમે સૌ મોટાં. ચાચાજી અમારા સંઘ નાયક. ખીન્ન કુટુંબી શબ્દમાં કહીએ તો ‘દાદીવાળા દાદાજી.’ સંઘ જેવા જેવો હતો. પેલી બે વિદ્યાર્થી કન્યાઓમાં તો એક જો નાની હતી, તે ગયે જ વર્ષે ભયંકર ટાઈફોઈડની પથારીમાંથી ઊઠેલી હતી! દવા તો ચાલુ જ હતી. છતાં તેને પણ લીધેલી એ બગવાનને હારેસે.

વહેલી પહેલને વખતે નીકળેલાં અમે આશુરોડ રોડને બેપોરના એકાદ વાગ્યાના શુભારે ઊતર્યાં ને ‘માઉટ આશુ’ તો લગભગ ચારેક વાગે મોટરથી પહેલથી ગયાં હોઈશું.

હોકરાં ભમરડાની આરવીટ, એમ અમારી મોટર ચકાવેા લેતી ઉપર ચડી હતી, કેટલાક લોકને ઊલટીએ કરતા નેત્ર, ચાચાજી સામે મેં નેત્ર લીધું. એક સાઠ વર્ષનો વૃદ્ધ આદમી જવાનને પણ શરમાવે એ જાતના નેત્રનથી બારી કેને એસી ખડારની સુદર, હૃદયગમ કુદ્દતની લીલામાંથી કશાકની ખોજ કરી રહી હોય એ રીતે એમને બેઠેલા નેત્ર ઊલટી અને શરમ આવી ગઈ!

અગાઉના નક્કી કરેલા, અમદાવાદના એક સરખાન શેઠિયાનાં, બધી જ જાતની સોઈસગવડ અને પુરશી, ટેબલ, ખાટલા પાટલા, પાણી ગરમ કરવાના બંધારથી માંડી રસોડામાં નેત્રતી એએક ચીજ સાચસી, ચીપીએ, સગડીએ, અનાજ પાણી ભરવાના ડબ્બા, અને વાસણ-કુસણ ઉપરાંત આડું વાગવામાં મદદ કરાવે, એવી બાઈ સુધા તેવાર. આવી થેર ખજ ન મળે, એવી પૂરતી સગવડવાળા બંગલામાં અમારે ઊતરવાનું હતું. બસ રોડે માથેસ હાજર હતો. અગાઉથી તે પણ કાગળ લખી નખેલો, કેટલે તે પણ ઠોપવાનું ના રહ્યું. અમે મુકામે પહેલથી ગયાં.

નાહાં ધોયાં. રસોઈ કરી જમીને સુઈ ગયાં.

‘ખીજે બધે જવાતાં જવાશે ખજુ યુરુસિખર અને વસિહ આશ્રમે તો પહેલા જ જવું છે.’ પ. ચાચાજીની આ ખાસ ઠગણ. કાચકંમ એ જ પ્રમાણે ઘડાયો.

ખીજે દિવસે તા. ૬ઠીએ વહેલાં ઊઠ્યાં. માર્ગ માટે નાસ્તાનો ડબ્બો લીધો. ચા પી નીકળી પડ્યાં.

પહેલાં દેવનાડાનાં દરેરાં જોયાં. અસવના કારી-ગરોનો કસગ જોયો. એની ચિદ્વકળા જાણે જીવંતી-જાગતી જોમી જોમી એની વાનો સંભળાવતી ના હોય! એમ દીસતી હતી. એની કનેથી પુરાણી કથા સાંભળતાં સાંભળતાં અમે દરેરાંના ગોખને ગોખલા લમી વળી યુરુસિખરનો માર્ગ લીધો.

જેમ જેમ ઊંડાણમાં જતાં ગયાં, તેમ તેમ આગળનાં ઋષિમુનિઓના ફેલક પી ખચર પડવા લાગી! સામે ગગનચૂંબી એકખીમની ચડે એવા પહોડો, એનાં ઊંચાં ઊંચાં શિખરો, ઊડી ઊડી કાતરો ને બેબડો નેત્ર, આ વેતિયા મગજે પાછું માપવા માંડ્યું—‘ચાચા ઠશે ચડશે?’ ત્યાં તો ટોચની ઉપર ઊડતાં પક્ષીએને તથા અમારામાં પી પેલી નાની કન્યાએની હરણ ફાળ નેત્ર મનમાં પાછો વિચાર આવ્યો: ‘હટ! પ્રહ્લાદજીને એના પિતાએ બધારે ધીકેલા યોહનસંબને, ભેટવાની આંદા કરી, તે વખતે પ્રહ્લાદજીની નજર ધીકી ગ્રેહલા લાલ-ચોળ સ્તંભ ઉપર જતી કોડીએની હાર ઉપર પડી. પ્રહ્લાદજીને શ્રદ્ધા-બકિત વધ્યાં ને તે સ્તંભને ભેડી પડ્યા! (જીવન માટે શ્રદ્ધા વધે. ભકિત વધે. ને અંદર બેઠેલા અંદરજ લાવવાન શરૂ પાડે તેના પ્રેમ વધે. મટે આપણા ઋષિમુનિઓએ આ જાતનાં દટાંતો આપ્યા હશે!) મારી નજર ફેરવાઈ ગઈ. કુદકા માર પી કન્યાઓ, નીલઆકાશમાં ગોળ ગોળ ઊડતાં પખીએને નેત્ર’ એ તો ચડાશે.’ એમ પાકું થવાયું.

રસ્તો કપરો થતો ગયો. માંડ પગ ટેકવીને ચાલવું પડ્યું. ઊભી ઊભી શિલાએ આવે તો વળી ગોળ ગોળ નાના પથ્થરો આવે. એટલે પગને કાણમાં લઈને ચડવું પડ્યું. ધીકી ચળચળ, ધીકી ઉતાર. શી કુદરત! આવા રસ્તાઓમાં પણ અમને કંઈ કંઈ સૂઝી આવવું ને અલકમલકના તુલકા ગ્રેહતા. એના ઉપર વિનોદ દહામ-શકરી કરતાં. ચાચાજી એમાં સાદ પૂરાવતા. અને એ તો વળી પાછા સામે જોએલાં ખડકાંમાંથી જુદી જુદી આકૃતિઓ કદવી લઈ એક પ્રેમવત્સલ ઋષિ પોતાના વત્સલને કંઈક શીખવતો હોય એવી આદાથી ચાલતાં ચાલતાં જોવા રહી હાથમાંની લાંબી લાકડી વડે અમને આકૃતિ રેખાઓ સમજાવતા. એમાંથી કોઈ કથા ઉપજતી કાઢતા. ખરેખર! આ વિગાનના જમાનામાં ત્યાં જુદી પોતાના બળથી એટલેજાં, આજુબેજાં વગેરે વિનાશક શત્રો ઉપજતી કાઢે છે, પણ ત્યાં પ તેજો કુદરતની બેખડમાં

પડેલી મૂતા આગળ નાનું જળખનું પડે છે' ચાચાજી આ શ્રેષ્ઠ સમજાવતા હતા.

આમ વાતો કરતા કરતા અમો પહાડ ટેકરા ધ્રુવતા હતા એવામાં અમારામાંના એકે 'આનમ' તો રાંધણ બાઈએ હરિજન મો અમરન વાનાવરણને આનમના નિથા ઘેરી પેતો નાહ ઉપાડ્યો અને એ જાદુઈ રક્ષક સોને ઝડપી વીધા એના પડધા હેક ઉપર નીલચાકા શમા મુકતપણે વિહરતા વિહરતાએ ત્રીયા નીચેના બેડા હોડા કોતરેએ ત્રીયા સાથે ચાનતા પ્રવાસીઓએ પગ ઝીલ્યા અને પણ ઝીન્યા એમ એક જાદુમ્મ હવાના જોરે સોની પાખડીઓ ખીની ઝીપી અને ખાડાડીકરા તોગો માર્યા અમારે માટે સહેનો યર્ષ પડ્યો.

કેવળ જુલિના પ્રદેશમાંથી તોળાઈને આવતી મારા મનની ગડમથતો પણ ઘડીભર થઈ ગઈ અને હરિના નામની રસમત્રિઓ આના અંગે અગમ્ય રેનાઈ ૦ ઈ માન અંગે અગમ્ય દુલ્લભા ઝકાર સભળાયા હતા.

'બસ લુકમ છે ગુરુશિષ્ય પડેના ૦ વાતો જમ્યા એ સાનો' આચાજી આગળ ચાને ને પાણુ વળી અમારા સામે પ્રેમભરી નજર નામે હાથમાં એમણે દડા રીધેને મારે શાવ રીડેના ક્રેડે ઉપર જાણે ૧ જાણે ૨ ચાર આગળ હોય એવો એમનો ભેગો અને માથે ધોળા પાળ ધોતી ફાટી જાડો કોઈ એ વધા પરજ અથવા સાધુપુરુષ ચાક્યો જતો હોય એવા તલાગતા હતા કથા આ સાં રાંધેના શ્રદ્ધાળુ જુવાન પડ્યા અને કથા સાંકે જુલિનાની પાળા મનને કગળ પુરે ૧' ક' તો પછી પાછળ ચાવતી હતી અને ચાચાજી ચાનતા ચાનતા

એમની કારગીર વગેરે પ્રદેશની વાતો કરતા તે સાબળતી જતી હતી.

માર્ગમાં વચ્ચે વચ્ચે રેડો આપણે પડેતા તે કામ અમારા સંવામાં અકબરે, એક જાડા આપણે જતા હતા મારી તો જુવાન જોધને વશરમાવે એરી અદાથી એમના પગ ઉપડતા હતા જે જોડને અમને મોઢપાહ મળતો હતો અને એમની જીવન માટેની શ્રદ્ધા એને માટેના ઉત્તમ અને પોષકની કિંમત આકરાની શક્તિ બસ મળતી હતી.

ચાવતા ચાનતા રામાચળી કથા વાદ આવી રામ સનુ બધાને હતો તે વખતનો ખિસકોની વાળો પ્રસંગ નજર સામે તરતથી ચાલુ ઉતાર મેળાએ સૌ પોતની સમા આપરાની નકલરના બતાવતા તે વખતે મારા મનમાં આ વાદ આવી ગઈ અને બગડાન જાણે એની પ્રવળતા એવી તો વર્ષા પડી કે જેના આરોધન જમીને હવામાં ફેંચ્યા એની અસર અમારી નાનકડી મુશ્કેલી પડેલી ૦ ઈ એણે રામાચળુ એક વચક તૈયાર કરી નાખ્યું ને એમ અમારે માટે એક મળ લૂટવાનો પ્રસંગ જોરે શરૂ થયો.

મને ધામે જોડા ને હેમએમ અને અમારો પ્રવાસ પૂરો કર્યા દોડો આજ આજુ ગિરિરાજ એવા' જાણપણે ૦ જી ગરેના પહોમાંની આ શીંગ દિલમાં મૂજ જીવી તે ગાતા ખાતા ગિરિરાજને નમસ્કાર કર્યા.

સાથે સાથે મારા પછીનામાં ન મનેની સુગંધ અમારા અ નાનકડા પ્રવાસમાંથી પામ્યા જેની મહેક હજીયે તેવી ને તરી સાબૂત છે.

હરિપૂરાની કેમસમાં એક જોડતને રસોડાના લાકડા સાચવવાનું કામ સોંપાયું હતું ત તેને રીક નહોતું લાગતું તેણે વાતચીત કરવામાં ગવિશ હર મહારાજને કહ્યું 'અમારી મોઢ કદર જ નથી કરતું'.

મારાને તેનો જવાબ આપતા કહ્યું બધા બાઈ તુ જીત જૂલો છે ગાંધીજીની કૃતિર આગળ પોતા રહેવાનું અને લાકડા સાચવવાનું એ બંને કામ કરવા જ અગત્યના છે જો આ વચનું તને સમજાઈ જોત તો આ કામમાં તને આનંદ જ થાત.

કાકા કોનેકર ૧૯૫૦ના જુલાઈમાં જ્યારે ઈસ્ટ આફ્રિકાના પ્રવાસે આવેલા ત્યારે કપ નામાં તેમનું પ્રવચન જોળાયું હતું મેગાવડાના અતમા એક આફ્રિકન રીશ્તે લાગણી વરા યર્ષને અમિત દન આપવા કાકાસાહેબ સાથે દાણ મોલાવતા કહ્યું 'અને એવો હાથનો અપર' કંવા દો કે જે હાથે મહાત્મા ગાંધીજીનો રક્ષક કરેલા છે'.

‘આજી’

લોકકથા

(૫)

જુગજુની વાત છે. ત્યારે કાચબાની ઢાલ લીંટી મગાની હતી. પણ આજે આપણે તેમાં તડા જોઈએ છે. તે કેવી રીતે પડી ખબર છે? કેટલાએ વર્ષોથી એકને મુખેથી ખીબને મુખે રમતી દુરતી મારી પાસે આ વાત આવી. તે હવે તમને કહું છું. તમે ખીબને કહેશો ને? એને બાંધીને પૂરી ન મૂકતા.

એક કાચબો અને એક કાચગી એક મોટા તળાવમાં રહેતાં હતાં. કાચબાને મિત્રો ઘણા હતા પણ વધુ ગાઢ મિત્રાચારી તો એને એક ગીધ સાથે હતી. ગીધ કાચબાને ઘરે ઘણી વાર આવ જ કરે પણ કાચબો મંદગતિનો તથા પાંખ વિહોણો હોવાથી ગીધને ઘરે વળતી મુલાકાત આપી શકતો નહતો તેથી તે ખૂબ વ્યથ રહેતો અને ઘણી વાર ઉદાસ બની સૂનમૂન પડ્યો રહેતો.

પોતાના ગાઢ મિત્રને વળતી મુલાકાત કેવી રીતે આપવી તેના વિચારે દિવસ રાત તેને સતાવ્યા કરતા હતા. આખરે એક દિવસે તેની પત્નીને કહ્યું: ‘અહીં આવ તો જરા.’

નજીક આવતાં કાચબી બોલી: ‘શું, બોલો.’

કાચબાના મોં પર ઉદાસીનતા છવાઈ હતી તે બોલ્યો: ‘તને એમ નથી લાગતું કે આપણે આપણા મિત્રની નજરમાં અવ્યવહારું દેખાતા હઈશું?’

મોડું મલકાવતાં કાચબી બોલી: ‘કેવી રીતે અવ્યવહારું.’

કાચબાના સ્વરમાં દુઃખ હતું. બોલ્યો: ‘અવ્યવહારું એટલા માટે કે તે જ દર વખતે આપણે ત્યાં આવે છે. તેને ઘેર એકે ચ વાર હું હજી સુધી જઈ નથી શક્યો; તે મારો ગાઢ મિત્ર હોવા છતાંય.’

કાચબી સહેજ હસતાં બોલી: ‘હું નથી

માનતી કે ગીધ આપણને અવ્યવહારું ગણતો હોય. હા, જો આપણે ઊંડી શકતાં હોઈએ ને તેને ઘરે ન જઈએ તો જરૂર આપણે અવ્યવહારું ગણાઈએ.’

પણ કાચબાએ વધુ વ્યથિત થતા કહેવાનું ચાલુ રાખ્યું: ‘તું ભલે ન માને. પણ આપણે અવ્યવહારું ગણાઈએ જ.’

કાચબી ઠાવકાઈથી બોલી: ‘ઠીક એમ માને, તો પછી કયાંકથી પાંખો ચોંટાડીને ઊડો અને મુલાકાત આપો તમારા મિત્રને.’

કાચબો પાણીમાં પગ હલાવતાં નિરાશ થતા બોલ્યો: ‘દુઃખ જ તે છે ને કે હું પાંખ કયાંયથી લાવી શકતો નથી કારણ કે હું એ યોનિમાં જન્મ્યો નથી. પણ તું આમ મશ્કરીમાં વાત ઉડાડી ન મૂક.’

કાચબી કાચબાને દુઃખી થતો જોઈ ગળગળે સાહે બોલી: ‘તો શું કરશો?’

કાચબો ઊંડો નિસાસો નાખતા બોલ્યો: ‘હું કોઈ પણ હિસાબે રસ્તો શોધી જ કાઢીશ. તે વગર અંપવાનો નથી.’

કાચબી જરા અભરાતાં બોલી: ‘શોધી કાઢીને મને કહેજે હોં. જો જો, મને કહ્યા વગર મિત્રને ઘરે જવાની તાલાવેલીમાં લાગી ન જતા.’

કાચબો દુઃખમાં પણ જરા હસી પડ્યો; અને બોલ્યો: ‘અરે ગાંડી, એમ તે કંઈ એછા તારી સલાહ વગર લાગી જવાનો છું.’

અને બંને છૂટાં પડ્યાં.

કાચબો તો તળાવને કાંઠે પગને શરીરમાં સંકેલીને મુનિની જેમ ધ્યાન ધરતો ન હોય એમ વિચારમાં પડ્યો રહેતો. આવાપીવાનું પણ બાન ન રહેતું. કાચબી મુંઝાતી પણ શું કરે? તે તેની ચોંટી રાખતી અને વાંકી ઠાંકે બેસી રહેતી.

અને એક દિવસે ખુશ થતો. કાચબો કાચ
ખીને કહે 'જલદી અહીં આવ, સાબળ ને, મને
તમાકુના પોટવામાં એક મૂકે મૂકી બાપી દે
અને જાન્યારે મારો મિત્ર ગીધ આવે ત્યારે તેને
પોટવી આપતા હશે એ કે, આમાં તમાકુ છે જે
દાણા વેચાતા લેવા માટે છે '

કાચખીએ કેળના પાંડામાં તમાકુનું પોટલું
બાંધ્યું અને તેના એક ખૂણામાં કાચબાને
મૂક્યો

દર વખતની જેમ ગીધ કાચબાની મુલાકાતે
આવ્યો અને કાચખીને પૂછ્યું, 'કાચબો કયા છે?'

કાચખી બોલી 'આવો, બેસો અને પછી
રહતા બધાને કહ્યું 'મારા પતિ, અમને દાણા
વગર ભૂખે ટળવડતા મૂકી દૂર બીજા મિત્રોને
મળવા ગયા છે ધરમાં એક દાણાનો કણ નથી '

ગીધ જરા દુઃખી થતા બોલ્યો, 'અરે રે!
તમે કેટલી મુશ્કેલીમાં મૂકાઈ ગયા છો! શું તમારા
દેશમાં દાણા જ નથી મળતા?'

કાચખી આસુ પાડતા પાડતા બોલી 'કોઈ
પક્ષ પ્રાણીએ નહિ અનુભવી હોય એવી મુશ્કેલી
મા અમે મુકાઈ ગયા છીએ ' અને આસુ લૂગતા
કહ્યું 'બાઈ, તમારા દેશમાં દાણા મળે છે?'

ગીધ સહાનુભૂતિ બતાવતા બોલ્યો 'બહેન
નેંધ એ એટલા

કાચખી ધરમાં જઈને પોટલું લઈ આવીને
બીની આવે બોલી 'મારા પતિ આ તમાકુનું
પોટલું મૂકી ગયા છે ને કહેતા ગયા છે કે જે
મારો મિત્ર આવે તો તેને આ તમાકુનું પોટલું
આપજો તે તને આને બંદેલે દાણા લાવી આપશે
તો તમે અમને દાણા લાવી આપશો?'

ગીધે રાજ્યપુરીથી પોટલું લેતા કહ્યું 'જરૂર,
બહેન હું તમને દાણા બોઈએ એટલા લાવી
આપીશ મારા મિત્રનું આવે વખતે આટલું કામ
નહી કરુ તો કયાં રહીશ '

અને ગીધ પોટલું અથમા બરાબરીને પોતાને
દેશ જવા જાયે જાયે આકાશે ચડવા લાગ્યો જેવો
તેનો દેશ આવ્યો કે તે નીચે ઉતરવા લાગ્યો ત્યાં
પોટલામાંથી અવાજ આવ્યો 'મિત્ર, મને છોડ,
હું તારો મિત્ર કાચબો છું મેં તને નહોતું કહ્યું
કે હું જરૂર તારા દેશની મુલાકાત લઈશ '

ઓચિતા અવાજથી ગીધ ગભરાઈ ગયો
અને તેની પોટલા પરની પકડ ઢીલી થઈ ગઈ
અને પોટલું નીચે જમીન પર પડ્યું જમીન
પર પડતાની સાથે પોટલામાંના કાચબાની દાંતના
કટકા થઈ ગયા અને કાચબો મરી ગયો

ત્યારથી કાચખાની અને ગીધની મિત્રાચારી
તુટી અને તમે પણ ત્યારથી કાચખાની દાંતમાં
પડેલી તકો આજે પણ બોઈ શકો છો

રશિયાની રાજધાની મોસ્કોની દિવાનો ઉપર લખ્યું છે કે 'ધર્મ' જનતાને મારે
અધીરુની ગોળી સમાન છે ' સામે જ ધર્મ અધીરુની ગોળી છે! ધર્મ નહિ પણ ધર્મને
નામે બાપેલી સામ્રાજ્યાધિપતિ જ વસ્તુતઃ અધીરુની ગોળી છે ધર્મ ખરાબ નથી પણ ધર્મને
નામે થતા લગાઈ અગડા ખરાબ છે ધર્મના સ્વરૂપ અકિંસા સત્ય અસ્તરે અલગ્ય કોઈ
ખરાબ નહી કહી શકે એ કોઈ તમને વતી એ જી સાચામાં માને જ છે પણ તેમને નામે
બેઠી થતી સામ્રાજ્યાધિપતિ ખરાબ છે એ છે ન અધીરુની ગોળી સમાન છે તેની ધર્મને
નહી પણ વતી માને દાવિકતાનો ત્યાગ કરવો બોઈએ

ધર્મના પરિગ્રહ એ અધીરુ છે તો રાષ્ટ્રીયતાએ પરિગ્રહ એ દાઝ છે આજે અણ
મેઝમની દુનિયા વતી છે તે આ રાષ્ટ્રીયતાના પરિગ્રહનું ફળ છે અનુભવ્યુ ધ્યેય કેવળ પોતાના
ગણ પરતુ નહીં હોવુ બોઈએ પણ તેમાં વિશ્વબંધુત્વની ક વાણિકારી બાવાનાં સમન્વય
મધ્યે બોઈએ

એક દિવસે ગામે સાંભળ્યું કે કૂવામાં સરવાણી ફૂટી છે ને પાણી કૂવામાં બરાયું છે. સહુ પોતપોતાનાં અધૂરાં કામે મૂકીને કૂવા બાણી દોડ્યાં. કૂવામાં પાણી જોઈને સહુનાં દિલ નાચી ઊઠ્યાં. અને તે બાળા અને તેની સાહેલીએને વીંટી વળ્યાં.

ગામના મુખીએ અને ગામના વડિલાએ આનંદની મસ્તીમાં જાહેર કર્યું કે, 'આ કૂવાનું પાકું ચણતર ગામને પૈસે થશે.'

અને જોતજોતામાં કૂવાનું ચણતરે ય થઈ ગયું. ને એ કૂવાનું નામ ગામે શું પડ્યું ખબર છે?

એ બાળાના નામ પરથી 'મીનલ-કૂવો.'

★

ધારાબાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૬, પરેશ માટે શિલ્ડિંગ ૧૨. લવાજમ મનીએડગ્રી કાંપોલયને સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ ગ્રાહકો નોંધાય છે. દર માસની બારમી તારીખે અંક પોસ્ટ થાય છે. પત્રવ્યવહારમાં ગ્રાહક નંબર અવશ્ય લખવો.

'ધારાબાપુ' કાર્યોલય, રૂપાવતન, જૂનાગઢ

['ધારાબાપુ' માં વપરાયેલા કામગીરી રૂપાવતન હાયકામળ દે-કર્મી બનેલા છે.]

અનુક્રમેણિકા.....૧૨ ઓક્ટોબર ૧૯૫૬

પૃષ્ઠ

પૃષ્ઠ

૧ બાપુના પત્રો...	...	ગાંધીજી	૨	૮ સંસ્કારોનું પ્રાપ્ત્ય ...	વિમળાબહેન પટેલ	૧૪
૨ અરીસા રાખજો જેબે-દેસાઈવાલજીગવિ-દેજી	૩			૯ દેશ શા માટે ગાંધીજીને પગલે ...	કાકાસાહેબ	૧૫
૩ તો શેતાં કેમ નથી?	...	'ગિરિરાજ'	૪	૧૦ સુખ કેને કહેવું?	રવિશંકર મહારાજ	૧૭
૪ છૂટાછવાયા પ્રસંગો	...	જગનલાલ જોષી	૭	૧૧ સફળતાની આવી	કિશોર પારેખ	૧૮
૫ રામકૃષ્ણની બોધકથા	...	'ધન્દ્ર'	૧૦	૧૨ આચાર્યની સાથે	વિમળાબહેન પટેલ	૧૯
૬ વંદન હળે	...	ધીરેન ગાંધી	૧૧	૧૩ કાચ્છો અને ગીધ	પ્રધ્મા ગાંધી	૨૨
૭ આવા હતા બાપુ	...	નવીન ગાંધી	૧૨	૧૪ મુક્તકો	તનુસુખ બદ	૨૪

રૂપાયતન પ્રકાશન

જૂનાગઢ

*

આવા હતા બાપુ - ૧ ૨ ૩ દરેકના	૦-૫૦
ગાંધી ગુરુ	૧-૨૫
ગીતાજીલિ એક અધ્યયન	૧-૨૫
અલ્લાહના બંદાઓ	૦-૩૭
મસ્તીની યોગમા	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા (છપાય છે)	
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	"
શ્રી રામદાસ માથે જીવનયાત્રા	"
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા	"
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	"
આવા હતા બાપુ-૪	" "

વર્ષ ૧૨
નવેમ્બર ૧૯૬૬

૬

સુભાષ

સવાઈવંદનવીજ ગાંધી

ગીતાંજલિ : એક અધ્યયન

શુરુદયાલ મલ્લિક

સ્વીન્ડ્રનાથ ટાગોર (૧૮૬૧-૧૯૪૧) 'ગીતાંજલિ' એ નામના ભાવ-વાહી ગીતાના સંગ્રહથી ૧૯૧૩માં નોબેલ પારિતોષિક મેળવી જગતમાં પ્રસિદ્ધ થયા. ૧૦૩ ગીતોમાં શુરુદેવે જે ભક્તિપૂર્ણ ઉદાત્ત ભાવનાઓ પ્રગટ કરી છે તે આજે પણ મનુષ્યને પરમાત્માની પાસે લઈ જઈ શકે છે. જીવનના આદર્શો, આદર્શોની સાધના, સાધનાના પ્રકારો, પ્રભુનું દર્શન, પ્રેમ અને આનંદ-આપ્તિ તત્ત્વોને શુરુદેવે સંગીત અને કલા દ્વારા એવી સરસ રીતે વર્ણવ્યાં છે કે તેના રહસ્યનો શાંતિથી વિચાર કરવામાં અપૂર્વ પ્રકાશ અને પ્રેરણા મળે છે. શ્રી શુરુદયાલ મલ્લિકે ગીતાંજલિમાંથી લગભગ વીસેક કાવ્યો ચૂંટી તેનું સુંદર વ્યાખ્યાન કર્યું છે. વ્યાખ્યાનની પદ્ધતિ એટલી બધી સારી છે કે ગહન વિચારો પણ બહુ સરલ બની જાય છે અને વાચકને ગળે બધું તરત જ ઊતરી જાય છે. વિવરણ વાંચ્યા પછી શુરુદેવનું ગીત તરત જ રપટ થાય છે અને અમાધારણ આનંદ આપે છે. મહાકવિઓની કૃતિઓને લોકલોગ્ય બનાવવા માટે આવા પ્રકારની વિવરણ પદ્ધતિ સ્વીકારવાની બહુ જરૂર છે... .. આ પુસ્તક દરેક વ્યક્તિએ ગીતાની માફક રોજ વાંચવા જેવું છે, લગ્ન જેવા શુભ પ્રસંગોમાં મિત્રોને ભેટ આપવા જેવું છે. આજે ભાવનાપ્રધાન સાહિત્યસરિતાનાં નીર જ્યારે મુકાતાં જાય છે, ત્યારે શુરુદેવની પ્રસાદી માનવસમાજને ચખાડવામાં આવે છે એ આપણું સદ્ભાગ્ય છે. મનોહર મુદ્રણ માટે અકાશકને પણ ધન્યવાદ આપવો ધરે છે. દરેક પુસ્તકાલય આ પુસ્તક વસાવે અને આપણાં બાઇબલોનો તેનો લાભ લે.

—પુસ્તકાલય : મે, ૧૯૫૬

ઉદ્ભવ ૧-૨૫ ટપાલ અર્થ માફ

રૂપાયતન પ્રકાશન : જૂનાગઢ

“THY WILL BE DONE”

“जो मारि डेखा
होय पूर्ण”
३०.१०.४८

બાપુના પત્રો

ચિ.,.....

ઘણી વેળાએ આપણને દુષ્ટ વિચારો ન લાગીએ તેવી રીતે ગમે છે, પણ તે નથી ગમતા એમ મનને મનાવીએ છીએ. જેમ ઘણી વાર આ પુરુષ એક બીજા સામે

મોઢું ચડાવે છે તેમ. આવે વખતે અચકચોગ એ જ એક સુવર્ણ સાધન છે. યાદ રાખો કે એ વાત કરી છે દુષ્ટ વિચારોની, દુષ્ટ આચારોની નહિ. દુષ્ટ આચાર તો આકૃતિમાન છે તેનો તો નાશ જ કરવો રહ્યો. વિચારોને ભૌતિક આકૃતિ નથી એટલે તેની હસ્તી જ નથી એમ આપણે કલ્પી શકીએ છીએ. મતલબમાં દુષ્ટ વિચાર આવે ત્યારે “હું આવીશમાં” એમ કહેતા તે ઘર કરે. પણ તે નથી જ એમ સમજી માની ત્યાં સુવિચાર જ ભરી દેવા એટલે હૃદયને સારુ જગ્યા જ ન રહી. આ અતુલવસિદ્ધ વસ્તુ છે. બે ભિન્ન ક્રિયા છે. “હું આ વિચાર નહિ જ કરું” એમ કરતા તે વિચાર આવે જ. પણ “હું આ જ વિચારમાંથી નવરો નાહુ યાઉ.” એ ક્રિયા સહેલી ને સંભવિત છે. કેાઈ ઘી ગોળના હિસાબ કરતો હશે તે વખતે કરિયાણાના દાખલા નહિ ગણે તેમ. પણ મગજ ખાલી રહેવા દે તો કરિયાણાના દાખલા પણ ત્યાં આવે ને ધી ગોળના ચે આવે. અશજ-ક્તા પેદા થાય. હવે કંઈ સમજાય છે કે? પરવડા મંદિર

૩-૧-૩૧

ચિ.,.....

તમારો કાગળ મળ્યો. હ.ખદ કથા છે જે સાચા છે તેને હું ત્યાજ્ય એમ નથી. કેમકે તેની આશા હું કદી છોડતો નથી. પાપ તો બધાથી થઈ જાય છે. પણ પાપની સાથે યુદ્ધ કરવામાં પુરુષાર્થ છે અને જે યુદ્ધ કરે છે તેને જય મળે જ-છે. તમે એવો જય મેળવજો કદી હારતા નહિ. હૃદય હવડું કયું છે એટલે હવે મને લખ્યા કરજો. બનતા

લગી થાહી વાપરજો. અક્ષર મારા કરજો. ઉકેલ-વામાં મને હરકત નથી આવતી પણ સારા અક્ષર કરવાનો મનુષ્ય માત્રનો ધર્મ છે. અક્ષર ગમે તેવા કરવામાં આવચાર અને હિંસા છે. વળી પાપમાંથી છૂટનારને પ્રત્યેક કામ સુઘડ કરવાથી પાપ સુક્તિમાં મદદ મળે છે. —બાપુ

....શેષશાયી ભગવાનનું ચિત્ર કાંઈક ગુપ્ત અર્થ સુથવનાડું છે એવી મારી માન્યતા છે, અને તેમાં અતદ્રિન કમને બાધા નથી આવતી. મજદૂર શ્લોકોને અતદ્રિતનો આટલોજ અર્થ થઈ શકે કે પ્રત્યેક કામ કરતી વખતે સર્વથા ભગતિ જ રહે છે. કામ કરતાં આગસ નથી હોતું પણ એનો અર્થ એવો નથી કે ચોવીસે કલાક કામ કરે છે. આમ ભગવાનને પ્રકૃતિ મનુષ્યની સાથે સરખાવનાં કહેવાતું રહે છે. અને આ શ્લોકમાં એ જ સરખામણી છે, બાકી તો એ ભગતો પણ નથી. એ સૂતો પણ નથી, એ કરતો પણ નથી. નથી કરતો એમ પણ નથી. એટલે એને કેાઈની પણ ઉપમાં કેાઈ પણ બાબતમાં આપી શકાય એમ તો છે જ નહીં. આટલું કહ્યા પછી શેષશાયીનો હું પોતે અર્થ આમ કરું છું કે ભગવાન એવા નિભય છે કે એ સર્પના ઝોળામાં પણ નિશ્ચિત પણે સૂઈ શકે છે. આ તો કેવળ મારા પોતાના સંતોષ પૂરતો અર્થ છે અને મને તેમાંથી બળ મળે છે, એટલે કે આપણામાં સંપૂર્ણ આહસ પ્રગટે તો સર્પની નિકટમાં રહેતાં છતાં મુદ્દવ ભય ન રહે અને તેથી વિશેષ એ કે સર્પને આપણો ભય ન રહે. —બાપુ

આ સાતમા તું કઈ છે ?

‘ગિરિરાજ’

[પ્રવચ્ચા]

પ્રવચ્ચા ભગવાન જેવ
વનમા વિહાર કરતા હતા
તે વખતે અનાથપિંડિકની
પુત્રવધુ, ધનજય શેઠની
પુત્રી, વિશાખાની નાની
બહેન સુખતા વિશે આ
વાત કરી

સુખતાએ ખૂબ ઠાઠ
માડી અનાથપિંડિકના
ઘરમા ત્રણ મૂક્યો ‘મોટા
ઘરની અને મોટા કુળની
છોકરી છું’ આ અભિમાને
તે ખૂબ કોપી, તીષ્ઠી અને
કઠોર હતી સાસુ સસરા
અને પતિ તરફ સારું વર્તન
રાખતું જોઈએ તે જાણતી,
છતાં રાખતી નહીં ઘરના
નોકર ચાકરોને વગર વાકે
હરાવતી, ધમકાવતી અને
મારી પજુ લેતી

જ્યે દિવસ પ્રવચ્ચા ભગ
વાન પાસે બિમ્બોની
સાથે અનાથપિંડિકના ઘરે
પધારી મહાશ્રેષ્ઠી અનાથ
પિંડિક ધર્મકથા સાંભળતા
પ્રવચ્ચા ભગવાન ઠી પાસે જોશ
હતા તે વખતે ઘરના ત્રણ

રના ભાગમા સુખતા નોકરોને ખરાબ શબ્દોમા
આપેા દઈ રહી હતી આ શબ્દો પ્રવચ્ચા ભગવાનને
કને પડ્યા પ્રવચ્ચા ધર્મકથા અટકાવીને મહા
શ્રેષ્ઠીને પૂછ્યું ‘આવા શબ્દો કોણ બોલે છે ?’

‘જાતો આ અમારી કુળવધુ છે સાસુ,

સસરા અને સ્વામીની માન
મર્યાદા સાચવતી નથી તેઓ
પ્રત્યે કેવું કર્તવ્ય હોયુ જો
ઈએ તે તે જાણતી નથી ન
દાન, ન શીવ અશ્વઘાવાન
અપ્રસન્ન રહે છે દિવસ રાત
બધાની સાથે ઝગડા કરતી
કરે છે

‘તેને અહીં યોવાવો’

સુખતા આવી ભગ
વાનને પ્રજ્ઞામ કરી એક
બાજુ ઊંચી રહી

પ્રવચ્ચા પૂછ્યું ‘સુખતા,
સાત પ્રકારની ભાથો હોય છે
આ સાતમા તું કઈ છે ?’

‘જાનો’ હું હું કમા કે
જેલી વાતને અર્થ ન સમજી
મને વિસ્તારપૂર્વક કહેા

‘તો ધ્યાન દઈને સા
ભળ’ કહીને ભગવાન પ્રવચ્ચા
નીચે પ્રમાણે આ વાત કહી -

“કોપી, અહિંત કરવા
વાળી, નોકરચાકરને માર
વાને માટે દંતશુક, જે આ
પ્રકારની ભાથો છે તેને
‘વધક’ ભાથો કહે છે”

“સ્ત્રીને મારે સ્વામી જે

ધન દમાય છે, ભણે કળાથી, વેપારથી અથવા
જેતીથી પણ જે તેમથી થોડું પણ ચોરવાની
ઇચ્છા રાખે છે તે ‘ચોર’ ભાથો, કહેવાય છે”

“કામ ન કરવાવાળી, જાળસુ, ખૂબ આવા
વાળી, કઠોર, તીષ્ઠા સ્વભાવવાળી, અપશબ્દો

બોલવાવાળી, નોકરોને દબાવીને રાખવાવાળી જે આ પ્રકારની આંતેને ‘આખ્યા’ ભાયાં કહે છે.”

“હમેશા પ્રેમ અને અનુકંપા રાખવાવાળી, જેમ માતાપિતાની રક્ષા કરે છે તેમ જ પતિની રક્ષા કરે છે, પતિનાં કમાયેલાં ધનની રક્ષા કરે છે તે ભાયાં ‘માતા’ ભાયાં કહેવાય છે.”

“જેમ નાનીબહેન મોટીબહેનની સાથે ગૌરવ-પૂર્વક રહે છે, તેમ જે પતિ તરફ ગૌરવશીલ છે, પતિના વશમાં રહેવાવાળી છે તે ‘ભગિની’ ભાયાં કહેવાય છે.”

“જે પતિને જોઈને એવી રીતે પ્રસન્ન થાય છે જેવી રીતે ચિરકાળ આવેલા સખાને જોઈને સખી. જે કુત્સીન, શીલવતી, તથા પતિવ્રતા છે તે ‘સખી’ ભાયાં કહેવાય છે.”

“કોઈ સામે જે શાંત રહે છે, માર અને હંકશી દબાઈને રહે છે, સારા ચિત્તવાળી હોય છે, પતિના શરસાને સહન કરવાવાળી હોય છે, કોઈ નથી કરતી, પતિના વશમાં રહે છે આવા પ્રકારની જે ભાયાં છે તે ‘દાસી’ ભાયાં કહેવાય છે.”

‘સુભતા! આ સાત પ્રકારની ભાયાં છે. આમાંથી ‘વધક’ ‘ચોર’ અને ‘આખ્યા’ આ ત્રણે નરકમાં પેદા થાય છે. બીજી ચાર દેવલોકમાં.

‘જે આ ‘વધક’ ‘ચોર’ અને ‘આખ્યા’ દુરશીલ, કઠોર, અનાદરવાળી ભાયાં છે તે મૃત્યુ પછી નરકમાં જાય છે.

‘અને જે માતા, ભગિની, સખી અને દાસી શીલમાં રિયત, ચિરકાળ સુધી સંયત રહેવાવાળી ભાયાં છે, તે મૃત્યુ પછી સુખતિને પ્રાપ્ત થાય છે.’

બુદ્ધ ભગવાનને આ શાંત અને ધીરગંભીર ઉપદેશ સાંભળી સુભતાનાં અહંકાર અને મોટાઈ પીગળી ગયાં. બધે નડું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું એમ લાગ્યું અને બુદ્ધનાં ચરણોમાં ઢળી પડી.

ત્યારે બુદ્ધે પૂછ્યું:—‘સુભતા! આ સાત ભાયાંમાંથી તું કયા પ્રકારની ભાયાં છે?’

‘દાસી સમાન’ કહી, બુદ્ધ ભગવાનનાં ચરણો

પકડીને રડી પડી.

બુદ્ધે કૃપવધુ સુભતાને એક જ ઉપદેશમાં શાંત કરી, લોજન સમાપ્ત કરી, જેતવનમાં આવી, લિહુસંઘ દ્વારા આદર સ્વીકારી, પોતાની કુટીરમાં પ્રવેશ કર્યો.

ધર્મ-સભામાં લિહુઓએ બુદ્ધની ગુણગાથાની ચચો ચલાવી: ભાઈઓ, ભગવાને એક જ ઉપદેશમાં કૃપવધુ સુભતાને કેવી શાંત કરી સન્માર્ગે વાળી દીધી.

આ ચચો ચાલતી હતી ત્યાં બુદ્ધ ભગવાન ફરતા ફરતા આવી પહોંચ્યા અને પૂછ્યું: ‘લિહુઓ, બેઠા બેઠા શું વાતો કરો છો?’

‘ભન્તે, આડીઅવળી વાતો.’

‘લિહુઓ! સાંભળો, આજે જ નહિ પણ પહેલાં ય સુભતાને મેં એક જ ઉપદેશમાં શાંત કરી સન્માર્ગે વાળી હતી.’ એમ કહી બુદ્ધે પૂર્વ જન્મની એક કથા કહી:—

પૂર્વ સમયમાં વારાણસીમાં બ્રહ્મદત્ત રાજાના રાજ્ય વખતે બોધિસત્વે એની પટરાણીની કૃપે જન્મ લીધો. મોટી ઉંમર થતા તક્ષશિલા જઈ અવ્યાસ પૂરો કરી, પિતાના મૃત્યુ પછી રાજ્ય લઈ, ધર્માનુસાર રાજ્ય કરવા લાગ્યો. તેની માતા કોપી, તીખી, કઠોર, મહેળાં મારવાવાળી, મશકરી કરવાવાળી, હતી. આથી તેણે માને ઉપદેશ આપવા વિચાર્યું. ‘વગર ઉદાહરણે સમ-ભવણું ઠીક નથી’ માની તે ઉપદેશ આપવા માટે ઉદાહરણ શોધવા લાગ્યો.

એક દિવસ તે બગીચામાં ગયો. માતા પણ પુત્રની સાથે ગઈ. રસ્તામાં એક ઢાંગડો બોલ્યો. બોધિસત્વના અનુયાયીઓએ આ શબ્દ સાંભળીને કાનમાં આંગળી નાખી દીધી. અને બોલ્યા. ‘હે તીખા અવાજવાળા, કઠોર અવાજવાળા, બોલ મા! ચૂપ રહે.’

પોતાના અનુયાયીઓથી ઘેરાયેલા બોધિસત્વ માતાની સાથે પુષ્પોથી ખીલેલા બગીચામાં પ્રવેશ્યો, ત્યારે બાળુનાં શાલવૃક્ષમાં સંતાયેલી કોયલ

મધુર સ્વરથી ટૂંકી આથી અનુયાયીઓ કોલ
લના મીઠા મધુર સ્વરથી પુલકિત થઈ હાથ ભેડી
બોલ્યા, ‘હ પીઠા સ્વરમા બોલવાવાગી! હે
કોમળ સ્વરમા બોલનાવાળી! હે મુહુભાષિની!
બોલ બોલ રૂબ બોલ’

માતા ક્યાં દર્દને આ બધું ભેઈ રહી

ભ્રાધિભત્તે આ બને પ્રસંગ મેંઈને વિચાર્યું -
હવે માને ઉઠાવણ આપીને સમજાવી શકીશ’
તેણે કહ્યું ‘મા! રતનાના કામકાના શબ્દો સાંભ
ળીને વાટોએ બોલ મા, બોલ મા કહી કાનમા
આગળીઓ તાપી હીંધી કઠોર વાણી કોઈને
પ્રિય નથી હોતી’ એમ ટૂંકી બોધિસત્ત્વ આગળ
બેલ્યા -

‘સુંદર, રૂસંગા, નાચુક અને બોલવામા
પ્રિય હાગવાવાળા પછ ભે કઠોર વાણી બોલે તો

તે ન આ લોકમા પ્રિય થાશે કે ન બીજા લોકમા
‘શુ મા! આ કાળી, ખરાબ રંગ વાળી
માથલને નથી ભેતી કે જે મધુર વાણી બોલીને
લોકોને પ્રિય થાશે છે’

‘માટે મધુરભાષી, કોમળભાષી અનુદત
બોલવાવાગા અર્થ’ અને ધર્મનો પ્રકાશ પાડે છે
તેમનું બોલવું મધુર હોય છે’

આ રીતે બોધિસત્ત્વે માતાને ઉઠાવણ આ
પીને સમજાવી તેથી માતા પ્રમત્ત થઈને સન્માજે’
વગી

આમ એક જ ઉપદેશથી માતાને ઉઠાવણ
આપીને બોધિસત્ત્વ સમજાવી શક્યા
વાત પૂરી કરતા બિહુઓને મુશ્કેલી હતી - ‘હે
બિહુઓ! ત્યાર વારાણસીની આ રાજમાતા
આ સુભાવા હતી અને શબ્દ તો હું જ હતો

૬

ન્યાય

કેકુ અને રતન બંન્ની પડયા કેકુએ મરણીનું બન્યું પોતાની પાને લઈ લીડ રતન કેકે એ બન્યું મારું
હ અને વાત વધી થી

રતન થ કી અને તેણે કી ન દ કઈ કાજ પાસે ગયા રતન અને કેકુ બન્ને પાડોશી બન્નેના ઘર સામસામે
પણ છનાથ બન્નેમારી કોઈ ક્રિષ્ટને કમક ન દે

કાજએ કેકુને બા ની રતનને બે વારી અને રતનને પૂછ્યું, ‘આ બન્યું કોનું છે?’

રતને રક્તા રક્તા કેકુ એ બન્યું મારું છે કહ્યા દિવસથી મારી પામે છે ચારા પર વિશ્વાસ ન હોય
તા કુ સાફીઓ રજુ કરું’

રેડીના ઠોકરાઆને તે બે લાવી લાવી ગોપાને એ બન્યું રતન પાસે ભેળુ હતું બીજાએ એ બન્યા સાથે
રતનને બેતરી ટેલકા દિવસથી ભેઈ હતી, થનજીને એ બન્યું ગમતું હતું સૌંદર ગના બન લાલ કલગીવાળા
એ બન્યા રાતે લલે ભેઈ એ તેવા પેમા આપવાનું કહ્યું હતું પણ રતન માની નહિ

બન્યું જોતા જ રમી બન્યું એતું હતું કેકુને પૂછ્યું એને કેકુ બેતરી ‘બન્યાની મા માટે ત્યા છે એની
જ રહે મરણી આ બન્યાનો બન્યું મારો ઘરમા થયો છે રતન પાસે કલાથી ગયું’ તે બનર નથી પણ મે
નું ભેળુ કેકુને સર્વ લીડ મારું બન્યું અને કુ મા માટે આપુ’

કાજ વિચારમા પડયા શુ ન્યાય કરેલાં તેણે હવાપદારને બોલાવ્યો અને કહ્યું ‘આ બન્યું તમે લઈ
ગયો ના બન્નેના ઘર સામસામે છે બન્યાને બન્યું નર રક્તા બન્યું છોડી દો જેના ઘરે જઈ તેનું આ બન્યું’

કેકુ અને રતને આ ન્યાય મજૂર રાખ્યો અને હતા। રે બન્યાને બન્યું નર રક્તા વચ્ચે મૂકી દીડું
બન્યું જ આપમેજે ન્યાય ઉતારશે’

[એક સત્ય ઘટના]-કિશોર હીરાચ દ પારેખ

અહંકાર મનના મેલમાં જૂઠામાં જૂઠો છે એમ કહ્યે એ તો કાર્મ અતિશયોક્તિ ન થાય. આપણામાં હોય ને ન હોય તે સર્વ શુભોત્તુ આપણા ઉપર આરોપણ કરીને મારા જેવું ટાંક નથી, હું શિષ્ટ છું, નિશિષ્ટ છું આમ માણસ ચિંતવે એવું નામ અહંકાર. આ અહંકાર થી શંકરાચાર્ય કહે છે (ગીતા ૧૬-૧૮) તેમ દોષ-માત્રનું અને અનર્થમાત્રનું મૂળ છે. તે જ પ્રમાણે મહાકવિ તુલસીદાસ પણ કહી ગયા છે કે 'પાપમૂલ અભિમાન.' કિસ્તીમાં સાત મહાપાતક ગણાય છે, તેમાં પહેલું અભિમાન છે. આતમકથાને છેડે ગાંધીજીએ અમાનિતા અથવા નમ્રતાનો જ મહિમા ગાયો છે.

'અભિમાનથી આપણું પતન થાય છે. આપણી શક્તિ, ભુદ્ધિ કે સત્કૃતિનું જે દિવસે આપણને અભિમાન આવે તે દિવસથી આપણી પ્રગતિ થતી નથી, કેમ કે હેાઈની પાસેથી કાર્મ જણુ શાખવાની આપણી ઈચ્છા રહેતી નથી.

'વળી અભિમાનથી આપણે આપણને ઊંચા ને ખીજાને નીચા ગણીએ છીએ અને તેથી કરીને એવું કંઈકાણે કેમ કરવું, એનો પ્રેમ કેમ છતવો, તેની આપણને એવના રહેતી નથી. પરમાત્માના દર્શન નમ્રને જ થાય, એટલે અભિમાની જેમ માનવવિશુખ તેમ પ્રમુવિશુખ પણ બની જાય છે.'

(ઉપદેશકનું એંગ્રીન, ૧-૨, ૧૯૪૮)

એટલે તો આપણા સંતોએ પોતાને સંત નહિ પણ પાપી માન્યા છે. કુદૃષ્ટિ કરનારી આંખને ફેડી નાખનારા સૂર્યાસ કહે છે:

જુજ સમ કોણ કુટિલ ખલ કામી ?...

પાપી કોણ વડો તો હુથી.

પતિતમાત્રમાં નામી ? જુજ સમ.

એ જ પ્રમાણે દેહરખી વચ્ચે જેવું લગવાન પાસેથી મળ્યું હતું એવું ને એવું પોણું કૃષ્ણ જેવું પોતે અતે ધરી દીધું એમ છેવટે કહી નાખનારા કબીરસાહેબ ખીજે પ્રસંગે કહે છે:

જુરા જો દેખન મેં ચલા. જુરા ન મિલિયા કોય ।
જો દિલ જોલ્લ આપના, સુઝસા જુરા ન કોય ॥
નિતના ગુનાહ મેં કિયા, નિતના કરે ન કોય ।
કોલા હુવા મુખડા પે ન ચકું કોય ॥ ઈશ્વરિત ૧૮ ॥

આમા ગુરુ હરકૃષ્ણદેવનું વચન છે, કે 'જેમ વર્ણનું પાણી ઊંચે ઠેકણે ટકવું નથી તેમ ત્યાં પ્રભુપ્રેમનું ખીજ જગતું નથી ને બક્તિના મોલ લણીતા નથી.'

મુસલમાન સ તો પણ એ જ મતના છે. હૉ જલાહુ-ફીન ફત્વી મરનવીમાં કહે છે:

'ન્યા નીચી જૂમિ હોય છે, ત્યાં પાણી વહી જાય છે.

'પ્રમુદધાનાં પાણી તારે જોઈએ તો જા, તું મેં નીચો થા.'

ચીનનો ચાની લાઓતઝે (તાઓ ૬૬) કહે છે:

'મહાનરીને તથા મહાસાગરને પાણીમાત્ર જર્મને મળે છે તેવું કારણ આ છે, કે તે નીચાં હોય છે; નીચા-પણથી જ તે શ્રેષ્ઠ બને છે.'

મૃશુ પોતાની પાર્વતી દેશનામાં કહે છે, 'જે નમ્ર છે તે ધન્ય છે; કેમ કે તેને સાગરરશના વસુધરા ભાગમાં મળશે.' (મૃશુચરિત, પુાતું ૨૫).

★ ★ ★ ★

સંમાનાત્ ક્ષાણ્ણે નિત્ય ઉદ્ધિજેત વિષાદિવા ।
અમૃતસ્યેવ ચાકાંક્ષેત્ અવમાનસ્ય સર્વહા ॥
મનુ ૨-૧૬૨ ॥

'માણસે પોતાને માન મળે એવી ઇચ્છા ન કરવી, ને ખીજ સૌ પોતાનું અપમાન જ કરે એવી ઇચ્છા કરવી, તથા અપમાનકારીને ક્ષમા કરવી.'

જુજ હાવમતઃ શેતે જુજ ચ પ્રતિજુધયતે ।
જુજ ચરતિ લોદેસ્મિન્ અવમન્તા વિનરયાત ॥ ૧૬૩ ॥

'ખીજના અપમાનથી જે ખિન્ન ન થાય તે મુખે સુએ છે, મુખે જાગે છે ને મુખે સંસારમાં વિચરે છે, પણ અપમાનકારીનો નાશ થાય છે.'

અમંભાનાતુ તપોવૃદ્ધિઃ સમ્ભાવ્ય તપઃ ક્ષયઃ ।
અર્ચિતઃ પૂજિતો વિમઃ કુમ્ધા યોઃ ધન સીદતિ ॥

‘માણસનું અપમાન થાય તો તેનું તપ વધે છે ને
એને માન મળે તો તેના તપનો ક્ષય થાય છે. પૂર્ણ
પામેલા માણસની દુઃખો યાજ છે.’

રામજી તારુ જાકુ એવા એમ પ્રેમજી તારા આગળ
આવીને વાત કરે તો તું તારો બચાવ કરીશ મા, ખણ
કહેને, કે “રામજી મારા બીજા બધા અવયુજી શું નાહું?
એટલે તો એણે આટલા જ અવયુજી ગણાવા.”

એપિકૃતસનેઃ ઉપદેશ પ ૧ ॥ (ચૈતન્યનું જાણ
નતર રહ્યું)

‘તે મને’ નથી જે મનોભલ દાધી સાથે યુદ્ધ કરે
છે; મને તે જ છે, જે પોતાને કોપ યગ્યો હોય છતા
અપ્રદિત વેળા ઉચ્ચારે નથી.

‘એક દુખે કોઈને માળ દાધી એટલે તેણે કહ્યું,
“અરે ભવા માણસ, તે” કહ્યું તેથી ખણ કું તો વધારે

જૂડા છું, કારણ તું મારા કોષ એટલા નથી નાણુતો
કે એટલા કું નાણું છું.”’

સાદીની કૃપાદી

સાસાવના રખી મેમી લેછમે પોતા આગળ છેલે
રૂપિયો હતો તે એક નામી દુછને આપ્યો. આ તે તરે
શું ક્યું એમ એના ચેલાએ પૂછ્યું, તો કહે, ‘કું પાત
છું’ કે કુપાન તેના વિચાર કર્યા વિના ભગવાને મને
રૂપિયો આપ્યો તો પછી મારે ભગવાન કરતા વધારે
વચાત શું કામ કરી?’

હસ્તિકવાર (ચૈતન્ય-કૃપાવર્ષ, પેનગિન)

દેનેવાલા ઔર હે એ દેતા દિનદૈન ।
હોક અરમ કમરે કદે વાટે મીઠે નેન ॥ સ્ત્રીમ ॥
હાતા કહે છે, ‘દેવાનાલો તો ભગવાન છે, જે રાત-
દિવસ દેતા રહે છે. પણ લોકોને એવો ભ્રમ છે કે કું
દલ છું; એટલે કું હાથને નાચી આપ કરી નાઈ છું.’

(અપૂર્ણ)

અરીસા રાખને બે બે

દસાઈ વાલજી શાવિન્દજી

અરીસામાં મુખકં બેવાની રીત

‘હે તારું માણસો, તમે તમારું મોઢું અરીસામાં
અવરજી જુઓ. પછી જો તમે કયાળા છો એમ તમને
હાથે તો તમારા રૂપને ન જોને એવું જુદું કામ તમારે
હાથે ન થાય તે જોનો. અને તમે વિરજ કે કહૂં છો
એમ હાથે તો તમારા આત્માના સદૃશ્ય ખીલવજો.
અને એવી રીતે વરજા કરીશો જાપ જૂસી નાખવાનો
પ્રયત્ન કરજો.’

મુકુન્દ (મોતીલાલ મુનશી - જુલ વાચના)

શરણં રાગ્યં ભયતીવાચ્યં ન કિંચિત શુભભાચરેણ ।
તરેવ જનયં દિવસં પ્રાતિ લિલવાત વિચક્ષણઃ ॥

દિવસ વીતી ગયો. હોજ ને રાત પડી હોય, ખણ
દિવસમાં આપણે હાથે શુભ કામ ન જન્યુ હોય તો તે
દિવસને વાઝિયા નાખજો

(અમુતમનદઃ વ્યાખ્યાનમાળા).

વિમત્તમના . સુએતોનિઅસ ‘બાર સીઝર’માં
હાથે છે કે સમ્રાટ તીરસને રાતે નાણાં કે દિવસમાં પોતે
જોન્યુ જાતુ કું નરી તો તે પોતાને કપડાં આપતો
કહેતો, કે “મેં એક દિવસ ખોલો.”

(સંધ્યે: તે કોણે કહ્યું? ફરેન)

વિત્તં ન કિંચિત્ વિવિત્તં ૧૨૨૪

કયા ન વિત્ત ન ચ નાસ્તુમુક્તમ્

અરિમ્ન દિને નિષ્કલતાં પ્રયાતમ્

આયુ સ કાલ પારદેવતરેય ॥

જોએકંદઃ મુકુન્દાચાર્યશતક ૧૨૫

પારકાનું કાર્ન જાતુ ન કું, ન ધનનું દાન કું,
ન સત્વ વચન બોલવા-આમ જ દિવસે આયુ નિષ્કળ
ગણુ એમ આપણે બીજાને તે દિવસે શોક કરવો.

એક રખારી તેની પત્ની સાથે રહેતો હતો. તેને એક દીકરો હતો. તેની પાસે સો દોર હતાં જેના પર તેના ગુનગે આકર્ષિત હતા.

છોકરો હજુ યુવાનીમાં પગ મુકવા જતો હતો ત્યાં તેના બાપ મરી ગયો. અને ત્યાં રૂઝો દોરો ફૂટવાની શરૂઆત થઈ ત્યાં તેની મા મરી ગઈ. તેના બાપ વાર-સામાં સો દોર સિવાય બીજું કંઈ જ રૂઝી નહોતો ગયો.

હવે ધરમાં તેને એકલવાયું લાગવા માંડ્યું. તેમ જ ધરકામમાં પણ મુશ્કેલી પડવા લાગી, તેથી તેણે પરણવાનો વિચાર કર્યો.

તેના પાડોશ તથા સગાંવહાલાને તેણે કહ્યું: 'મારા માબાપ મરી ગયાં તેથી હું હવે એકલો ચર્મિ ગયો છું. તેમ જ ધરકામમાં અને ધંધામાં એકલો હોય પહેલો-ચાલુ નથી. મારે મારે પરણવું જોઈએ. તો મારે લાયક કન્યા શોધી રાખજો.'

પાડોશીઓએ કહ્યું: 'તારી વાત સાવ સાચી છે. તારે હવે પરણવું જ જોઈએ. એકલો હોય બે પડોશીય નહીં. અને જરૂર થાય કન્યા શોધી આપીશું.'

થોડા દિવસો પછી એક પાડોશીએ આવીને કહ્યું: 'હું તારે માટે યોગ્ય કન્યા શોધી લાવ્યો છું. તે આ ગામની નથી. પણ અહીંથી દીક દીક દૂરના એક ગામની છે.'

યુવાને પૂછ્યું: 'તે કોની કન્યા છે?'

પાડોશીએ જવાબ આપ્યો: 'તે એક ખૂબ પૈસા-દારની એકની એક રૂપાળી કન્યા છે. તેના બાપ પાસે ૧૬ હજાર તો દોર છે.'

યુવાને પાડોશીની બધી વાત સાંભળ્યા પછી, તે રૂપાળી પૈસાદાર કન્યાની સાથે પરણવાનું મનમાં નક્કી કર્યું. તેણે પાડોશીને વિનંતી કરી, 'તમે મારો સંદેશ પહેલાંકોઈને કે હું તેને પરણવા તૈયાર છું.'

પાડોશી બોલ્યો:—'જે ભાઈ, તેના બાપ ધન્ય છે કે જે કોઈ સો દોર આપે તેના બહાલામાં તેને મારી કન્યા પરણવું.'

'કેટલા સો દોર!' અને યુવાને વિચારમાં પડ્યો. તેની પાસે દોર જ સો હતા. જો સો દોર આપી દે તો પરણવા પછી તે અને તેની પત્ની ખાવ શું? વારસામાં સો દોર સિવાય બીજું કંઈ મિલકત તેના બાપ મૂડી નહોતો ગયો.

પાડોશી બોલ્યો: 'તારો વિચાર કોણ તો મને કહે, નહિ' તો બીજા મોઢેને કન્યા વિષે વાત કરું.'

યુવાને મુઝાયો અને થોડીક વાર વિચારમાં પડી ગયો. અને તરત માથું ઊંચું કરીને બોલ્યો: 'કંઈ વધી નહિ. જાઓ અને તેના બાપને કહો કે, મને તેની વાત મંજૂર છે.'

સો દોર આપીને યુવાને, કન્યાને પરણીને પોતાને ગામ આવ્યો. થોડા દિવસો તો ધરમાં જ કંઈ થોડું ધણું હતું તેનાથી ચાલું. ત્યારે ખાતાનાં સાંસાં પડ્યાં ત્યારે તેણે તેની પત્નીને કહ્યું.

'જો, સાંભળ, હવે મારી પાસે કંઈ જ નથી રહ્યું. લગન પહેલાં મારી પાસે સો દોર હતા. તેના પર હું મારું ગુજરાન ખૂબ સરેલાઈથી ચલાવતો હતો. પરંતુ તે બધા દોર તો તારા બહાલામાં મેં તારા બાપને આપી દીધા તેથી હવે આપણું નિર્વાહ મારે કરવું જ સાધન રહ્યું નથી. હવે તો મજૂરી કરીને કમાવું પડશે અને તેના પર ચલાવવું પડશે.'

પત્નીએ શાંતિથી જવાબ આપ્યો. 'શરે.'

યુવાને હવે બીજાની ગાયો દોહીને, મજૂરી કરીને કુટુંબને નિર્વાહ જેમ તેમ મુશ્કેલીમાં ચલાવતો હતો.

એક દિવસ તેની પત્ની રૂબીના ફરવાળમાં ગઈ હતી તે વખતે એક સુંદર દેખાવડો યુવાને પસાર થયો. યુવાનીની નજર તે બાઈ પર પડીને ધંધો મૂકી. તેણે આ બાઈને લગાડીને લઈ જવાનો વિચાર કર્યો, અને એક નાના છોકરા સાથે સંદેશ મોકલ્યો.

બાઈએ જવાબ મોકલ્યો: 'તમારો સંદેશ મળ્યો. હું નક્કી કરું ત્યાં સુધી તમારે થોડી રાહ જોવી પડશે. હમણાં આથી વધુ જવાબ નથી આપી શકતી.' અને

યુવાન આશના ધેનમા આલ્યા મયો

સગનના છ મહિના પછી કન્યાના બાપે વિચાર કર્યો કે 'મારી દીકરીનું ઘર કેમ આવે છે તે જોઈ આવું' અને તે પીકરીને ઘેર આવવા માટે નીકળ્યા. દીકરીને ઘરે પહોંચ્યા દીકરીએ આવકાર આપીને બાપને પોતાના આમના બધા સમાચાર પૂછ્યા

માડી આવશી વાતો પરી ચતા બાપ બોલ્યા

'બહેન તારો સસાર કેમ આવે છે?'

દીકરીએ મોઢા પર હાથ રાખીને જવાબ આપ્યા 'પિતાજી પૂન જ સારો'

અને તે જાણે અદરના ઝોરડામા જઈને કુસકે કુસકે મોઢા પડી મન હળુ કરીને પોતાના પિતાને ખવડાવવા માટે ઘરમા કંઈ જ નહતું તથી પાડોશીને ત્યાંથી કંઈક લેવા માટે તે પાછળના દરવાજેથી બહાર નીકળી ત્યાં તેની નજર પેલા યુવાન પર પડી જે તેને બગાડી જવા કહ્યો હતો. તે યુવાનને જોઈ ત તેની ખાસ ગર્જ ત્યાં ખમર અતર પૂછ્યા

યુવાને જવાબ આપ્યો તમે વિચાર કરીને મને જીવાનવાનું કંઈ હતું પરંતુ તમે તો કરો જ સમાચાર મોકળા નથી જે દિવસે મેં તમને જોવા તે દિવસથી મને રાત્રે ઊંઘ પડ્યું આવતી નથી અને રાત્રે સ્વપ્ન પશું તમારા જ આવે છે'

બાઈએ મીઠાઈથી જવાબ આપ્યો હવે કે તમને વધારે સેરાન નહીં કરે તમે મારી રાહ જુઓ છો તો જે વગર વિવધે આવીશ જ પણ સૌથી ખંડેલા અને ચોડા લોટ લાવી આપે મારે ત્યાં મહેમાન આના છે તમને રાધાને ખવડાવી શકું પછી હું જરૂર આવીશ

યુવાને પૂછ્યું, 'મહેમાન કેમ છે?'

બાઈએ જવાબ આપ્યો 'મારા પિતાજી'

યુવાન મોઢા તમે બાકી જ જોશ રહેલો હમણા જ લોટ વગેરે લઈને આવું છું' અને તે ઉત્સાહનો આમો દેડપો અને ચોડી વારમા તો લોટ વગેરે કેટલો જ સામાન લઈને આપતા બોલ્યા હવે વધાર રાહ જવ આવશે તો નહીં ને?'

બાઈ બોલી 'વધારે રાહ નહીં જોવડાવું હા'

અને તે લોટ વગેરે લઈને ઘરમા ગઈ પતો યુવાન તો ત્યાં રાહ જાતો આઠા મારવા લાગ્યા કે હમણે જ ચોડી વારમા ચોડી બાઈ પાછા વળ્યા પણ આમણે બાઈએ રાધવાની તૈયારી કરવા માડી ત્યાં તેનો

પતિ બહારથી આવ્યો અને તેના સસરાને દરથી ઘરમા જોવા ને તે અચક જ ચર્ચા મયો 'શુ બોલ્યું' ને શુ કરવું તે સંગ્રહ નહીં ખાસે આપીને ઘરે લાગ્યો અને ખમર અતર પૂછ્યા અને રસોડામા ગયા ત્યાં તેની પત્ની રાધની હતી તેણે પૂછ્યું શું રાધે છે?

પત્નીએ કહ્યું 'શોરો વગેરે કરું છું'

પતિએ પૂછ્યું 'આ બધું ક્યાંથી લાવી?'

તે મોલી 'બાળુના પાડોશી ખાસેથી'

આ સાંભળી પતિ ચૂપ રહ્યો અને પોતાની અત્યંત ગરીબાઈથી દુઃખી થયો

ધામે સ્ક્રીન તે મોઢા 'હવે આપણે શું કરશું કે સાક આપમે મેં જાણુ રાડની સપીએ છીએ ત્યાં આ મહેમાનને કેવી રીતે માવવશું?'

પત્ની નખાનેલા સ્વરથી મોલી 'મને કંઈ જ સમજ્યું પડતી નથી કે શું કરવું'

પછી પતિ મોઢા 'તો છે જોઈશું મારા માથાણું રહેને કહીશ કે મને ચોડા ઉછીના પેસા આપો મારે ત્વર મહેમાન આ વા છે' અને તે ગંધથી અને પોતાના રહેને ત્યાં ગયો રહે તને રાજપુશ્પીથી ચોડા પેસા આપ્યા યુવાન ખુશ થતો ઘરે આવ્યો આ દરામવાન તેની પત્નીએ રસોઈ તૈયાર કરી રાખી હતી અને તેની રાહ જોતી બેઠી હતી જ્યે યુવાન આવ્યા કે તરત ધાળી પીરક્ષી અને જમવાની તૈયારી કરી

પેલો દુષ્ટ યુવાન કે જે આ બાઈની રાહ જોતો પાછળ દરવાજે આમતેમ આઠા મારતો હતો તે અચક જોરા માડપો વચન આપ્યા સુજન બાઈ ન આવતી તેથી તબ વિચારું કે વધુ સારું તો એ છે તેના આગળ દરવાજા પસેથી પસાર થઈ ધરતી અદર જોઈ કદાચ તેને બંદી શકીશ' વિચારીને આગલા દરવાજા પાસેથી પસાર થયા અને તમે સસરા જમાઈને વાતો કરતા જોવા જોના પતિની નજર તેના પર પડી પેલા દુષ્ટ માણસે તેને નયરકાર કર્યા સીના પતિએ સામા નમ રકમ કહી અને તેને અદર આવવા આમ ત્રણ આપ્યું થવા દુષ્ટને તો એ જ જોઈતું હતું તે હસતો હસતો અદર આવ્યો અને તેની બાળુમા મેરો

તમે જણા વાતોએ વળગ્યા સીના પતિને આ દુષ્ટ યુવાનના કષ્ટતરાર ખમર ન હતી તેમ જ તેઓની ઘરની શાંતિમા તે પાછો નહામવા આવ્યો છે તેની પછી તેને ખમર નહતી

તેની પત્ની પીરસેલી ચાળા લઈને આવી અને ત્રણેની સામે મૂકીને બોલી: 'તમે ત્રણેય મૂરનાઓ હવે જમો.'

તેનો બાપ તો આંખો જ મળી ગયો અને બોલ્યો: 'કાણ હું મૂખ? કેરી રીતે?'

દીકરીએ જવાબ આપ્યો: 'બાપુ, મહેરબાની કરી પહેલાં જમી લો, પછી તમારી મૂખતા વિશે કહીશ.'

પણ તેના પિતાએ કહ્યું: 'ના હું નહીં જમું. પહેલાં તું મારી મૂખતા વિશે કહે પછી જ જમીશ.'

તેથી દીકરી બોલી: 'બાપુ, તમે એક મોઢી વસ્તુ નજીવી વસ્તુમાં વેચી નાખો.'

'મેં કંઈ વસ્તુ સસ્તામાં વેચી?'

'તે હું છું, બાપુ, કે જેને તમે સાવ નજીવી કિંમતમાં વેચો.'

'કેવી રીતે?'

તે બોલી: 'બાપુ, તમને મારા સિત્તાપ એકેય સંતાન નહોતું. તે છતાં તમે તમારી પાસે ૧૬ હજાર દોર હોવા છતાં મને એકસો દેરના બદલામાં વેચી. તમને સો દોરની કિંમત મારા કરતાં વધુ લાગી. તેથી જ મેં કહ્યું, કે "તમે નજીવી કિંમતમાં કિંમતી વસ્તુ આપી દીધો!"'

પિતા બોલ્યો: 'મારી વહાલી દીકરી, તારી વાત સાચી છે. હું મૂખ છું.'

પછી તેના પતિએ પૂછ્યું: હવે, મને કહે, મેં શી મૂખાઈ કરી.'

તેની પત્ની બોલી, 'તમે તો મહામૂખ છો.'

'કેવી રીતે?'

તે બોલી: 'તમને પારસામાં સો જ દોર મળ્યા હતા. તે બધાના છતાં તમે તે બધા દોર આપી દઈને મને પરણ્યા. તમારા ગામમાં ઘણી સ્ત્રીઓ હતી તેની કિંમત પણ ૧૦ થી ૨૦ દોરથી વધુ નહતી છતાં તમે તેઓની સામે ય ન જોયું. બદલામાં તમારા બધાં દોર આપીને મારી સાથે લગન કર્યા, અને હવે તમારી પાસે રાતી પાર્કાં નથી. અરે મારે અને તમારે ખાવા માટે શેટલાનો દુકડોય નથી. તમે માલિક મટી બીજાનું નોકર બન્યા. મજૂરી કરીને જ વધુ કંડું થોડું ઘણું મળે તેનાથી ચલાવો છો. જો તમે અરધા દોર આપીને ૫ બીજી સ્ત્રી સાથે લગન કર્યા હોત તો પણ કંઈક તો ખાવાનું રહેત. મારે મારા વહાલા, આ તમારી મહા-મૂખાઈ નહીં તો બીજું શું?'

ત્યાં પેલો દુષ્ટ યુવાન બોલી ઝાઝો: 'પણ મારી મૂખતા શંભાં છે?'

'અરે, તું. તું તો મૂખનો સરદાર છે.

'કેવી રીતે.'

તે બોલી: 'કેવી રીતે? તું તો એક શેટલાના દુકડાના બદલામાં સો દોરના બદલામાં ખરીદાયું છે તે મેળવવા ઘ્રસ્થો હોતો. તું તું મૂખનો સરદાર નથી?'

આ સાંજળતાં જ તે એક વા પછુ થોડા વગર બાગ્યે.

ઓતો બાપ બે કિતસ રડીને ધરે જવા નીકળ્યો.

ધરે આવી જમાઈ પાસેથી લીધેલા દોર પાછા મોકલ્યા અને તે સાથે બીજા પણ એક હજાર દોર મોકલ્યા.

હવે તેની દીકરી તેના પતિ સાથે ખૂબ સુખ અને આનંદથી રહેવા લાગી.

પ્રસંગ ૧૯૮૭ના માર્ચ માસનો છે. ગાંધીજી અખિલ હિંદી સાહિત્ય સંમેલનની બેઠકમાં જવા મદાસ જઇ રહ્યા હતા. ગાંધીજીના દર્શને દરેક રોજને લોકોનાં ટોળે ટોળાં જીમટી પડતાં. આ સમયે લોકોનાં મનમાં પ્રશ્ન રમી રહ્યો હતો કે કોંગ્રેસ પ્રાંતોમાં પ્રધાનમંડળની રચના કરશે કે નહીં! ટૂંન બેઝવાડા રોજને સવારના પહેલાં. ગાંધીજીનાં દર્શન માટે લોકો હિલોળે સડ્યાં હતાં. આવે વખતે એક પત્રકાર ગમે તેમ કરીને ગાંધીજી પાસે પહોંચ્યો અને સીધા જ પ્રશ્ન પૂછ્યો. "બાપુજી, શું કોંગ્રેસ પ્રધાનમંડળ રચશે?"

ગાંધીજી તરફથી કંઈ પણ જવાબ, આવા અગત્યના પ્રશ્નોના મળે તેની અખબારી દિશિએ ખૂબ કિંમત રહેતી. અરે, તેમનું મોન પણ આવા પ્રશ્ન વખતે પત્રકારને મારે સૂચક યર્થ પડતું. પણ ગાંધીજી તો પૂરા યુત્સવી હતા. તેમણે પત્રકારને વિમાસણમાં મૂકે એવો સામો તરત પ્રશ્ન કર્યો: "શું તમારે પ્રધાન થવું છે?" અને ગાંધીજીનું મુઠક હાથ મેદની પર ફરી વળતાં મેદની પણ આ દારવમાં ભગા. અને બચારો પત્રકાર સરમાતો ધીમે રડીને દર સરકી જઈને મેદનીમાં ભગી ગયો.

અવેરાતની એક મોટી પેઢીના એક વેપારી વેપારમાં પણ સત્યને અને માનવતાને ભૂતતા નહીં. ખોટા આવી પડે તો પણ છળકપટ કે ઠગાઈથી ક્ષાયદો કરવાનો વિચાર સરખો પણ ન કરતા.

આવા વેપારીને ત્યાં એક બીજા વેપારીએ અવેરાતનો સોદો કર્યો. સોદામાં નક્કી થયું કે અમુક દિવસે અમુક જ ભાવમાં અવેરાત આપવું. આ વિષે પાકો દસ્તાવેજ પણ કર્યો.

સંજોગો ક્યારે બદલાય છે તેની કંઈ ખબર પડે છે' અવેરી બજારમાં પણ સંજોગો બદલાયા અને અવેરાતના ભાવ આકાશે ચડવા લાગ્યા. આ ચડેલા ભાવે પેલો વેપારી અવેરાતની મોટી પેઢી સાથે સોદો કરી ગયો હતો, તે ભાવે આપે તો તે વેપારીએ પાતાની બધી સ્થાવર જંગમ મિલકત વેચવી પડે. અને પાચમાસ થઈ જાય.

આ વાતની અવેરાતની મોટી પેઢીના પેલા વેપારી ભાઈને ખબર પડી. તુરત તે વેપારીને ઘરે ગયા. પેલો વેપારી તો આકુળવ્યાકુળ થઈ ગયો અને દયામણી રીતે બોલ્યો : 'ભાઈ આપણા સોદાને જરાય આંચ નહીં લાગે, વધેલા ભાવથી ચિંતામાં મુકાઈ ગયો છું છતાંય ગમે તેમ થાય, આપણે કરેલા સોદા પ્રમાણે જ સોદો પૂરો કરીશ. આપ બેઝિકર રહેશો.'

પેઢીના વેપારી સહજ રીતે બોલ્યા : 'હું ચિંતા ન કરું તો શું કરું? તમે જ્યારે ચિંતામાં મુકાઈ ગયા છે ત્યારે શું હું આનંદથી હસું? તમારી ચિંતા એ મારી પણ ચિંતા છે. અને આ ચિંતાનું મુખ્ય કારણ આ આપણો દસ્તાવેજ છે. આ ફાડી નાખીએ તો ?'

વેપારી : 'ના, ના. મને થોડા દિવસની મુદત આપો. હું સોદો પૂરો કરી દઈશ.'
દસ્તાવેજનાં ટુકડાં કરતા પેઢીના વેપારી બોલ્યા : 'જો ભાઈ, આ દસ્તાવેજ ન ફાડી નાખું તો તમારી ખાસે કેટલા બધા રૂપિયા લેણા નીકળે? અને એ બધા તમે ભરો તો તમારી શું સ્થિતિ થાય? દસ્તાવેજ સાચવીને મારે શું તમારું લોહી પીવું?'

અને તે વેપારીનું માથું પેઢીના વેપારીના પગમાં નમી પડ્યું અને મુખમાંથી શબ્દો સર્યા. 'આપ દેવ છો.' આ પેઢીના મહાન વેપારી કોણ બોલ્યો છે?

ગાંધીજીની પંક્તિમાં કહ્યું. "મેં મારી જિંદગીમાં કોઈને શુરુ નથી બનાવ્યા પણ મને જો કોઈ શુરુ મળ્યા હોય તો તે રાયચંદભાઈ છે."

આમા કલા આપણ

પ્રભુદાસ ગાંધી

સાખરમતી આશ્રમના વિદ્યાર્થી-
ઓનાં કામ બાબત તથા એમની પ્રગતિ
તથા ઊણપ બાબત એક વિદ્યાર્થી તરફિ
મેં બાપુજીને એક વાર કેટલીક વિગતો
લખીને આપી હતી. જેમાં ફરિયાદો યે
હતી અને સૂચનો પણ હતાં. એના જવા-
બમાં બાપુજીએ મને ઠીક ઠીક સમજાવ્યો

અને એક વાત ઉપર એમણે ખામ ભાર
મૂક્યો કે તરંગ એક વસ્તુ છે અને વિચાર
ખીલ વસ્તુ. બહુ તરંગ સારા નહીં.
તરંગો કરવાથી ચિત્ત ડાળાઈ જાય છે,
અને એનું કૃષ્ણ ભાગ્યે જ મળે છે એ
અસ્થિર નુદિનું અપલક્ષણ છે.

વિચાર માણસને ચડાવનારી વસ્તુ
છે. જે કામ, જે પરિસ્થિતિ આપણી સામે
આવી પડે તેનું મનથી પૂરેપૂરું પરીક્ષણ
કરવું અને સારાસાર સમજવો એનું
નામ વિચાર. પ્રાર્થના કરતાં આડે આવે,
હાથ બગાડે, કામ કરવાની એકાગ્રતા
ઢીલી કરે એ વિચાર નથી, તરંગ છે. અને
તરંગમાં આપણે ઘણી વાર ખોટું રસ્તું
ચડી જઈએ છીએ. જે કામ કરવાની
આપણી શક્તિ ન હોય એની ચર્ચાઓ
ઉખેળવા કરવી એ શક્તિનો બગારો છે.
જેનાથી આપણી શક્તિ વધે તે વિચાર
કહેવાય અને ઘટે તે તરંગ કહેવાય.

એ જ પ્રમાણે બાપુ આગ્રહ અને
સંકલ્પમાં મોટો ભેદ પાડતા હતા. કોઈ
કહે છે કે હું તો ચાર વાગે ઊઠવાનો
આગ્રહ રાખીશ, મારાં કપડાં જાતે ધો-
વાનો આગ્રહ રાખીશ, મરી મસાલા ન
ખાવાનો આગ્રહ રાખીશ, તો બાપુ
કહેતા કે એ બધો મૂઠી-વાદ છે. એ
નિયમનું પાલન કરવા પડેલાં જ છટક-
ખારીની ગોઠવણ એમાં રહેલી હોય છે

અને આગળ જતાં નિયમ પાળવામાં મન ચોંટે તેના કરતાં એ નિયમ આધે હસેલવાનાં બહાનાં મન ખોળવા લાગે છે. જ્યારે સંકલ્પમાં તો કોઈપણ જાતની છટકખારીને અવકાશ હોતો નથી. મન મોજુ પડે તો પણ સંકલ્પના બેર મામે એનું કંઈ ચાલતું નથી. સંકલ્પ લીધાં એટલે એને પાર પાડવામાં માણસે પોતાની શક્તિનો આણુએ આણુ ખર્ચી નાખવાનો હોય છે.

વિચાર અને સંકલ્પની શક્તિ વધારવી એ જ સાચી કેળવણીનો આદર્શ ગણાય. અને જે એક વાર એવી કેળવણી શ્રામ જનતાને મળે તો એના જીવનમાં બહુ ભારે પ્રગતિ થયા વિના

રહે જ નહીં. અને આપણા સમાજમાં ખરેખરી કાંનિ આપોઆપ થાય.

જેઓ કાંનિ-કાંનિના પોકારો કરે છે અને પછાડા મારીને કાંનિ લાવવાના પ્રયત્નો કરે છે એ કાચા પ્રયાસ હોય છે. એમાં વિચારનું બેર નહીં. તરંગનો ઉછાળો હોય છે. સંકલ્પની રિચરતા અને સામર્થ્ય એના મૂળમાં નથી હોતાં. આગ્રહના કદંગા જળાં કાંનિના એવા તરંગો પાછળ ખડકાયેલાં હોય છે. સાર એ કે જે માનવનાનો વિકાસ આપણે સાધવો હોય તો તરંગો અને આગ્રહો જતા કરી આપણે વિચાર અને સંકલ્પ તરફ વળવું જોઈ. અને એમાં જ ચિંત્ન પગેવડું બેસે

એક વખત ઓરિસામાં ખૂબ જ નિરાશાજનક રિચ્તિ ઊભી થઈ હતી. કાર્યકર્તાઓ પરસ્પર લડી રહ્યા હતા. શ્રી ગોપબંધુદાસે બધી હકીકત બાપુને ડહી સંભળાવી, અને કહ્યું, “મનમાં એવું થાય છે કે ક્યાંક એકાન્ત ગામમાં ચાલ્યો જાઉં અને ત્યાં મારી જાતને દાટી દઉં!” બાપુએ કહ્યું, “હા, જરૂર. પણ જ્યારે દહાઈ જઈએ, કામમાં લાગી જઈએ. એને ક્ષેત્રસંન્યાસ કહે છે. બરતી આવે કે તોફાન આવે તમારી જગાએથી એક ઈંચ પણ ડગો નહીં. તમને જનક રાજની એક વાત યાદ છે? તેમણે કહ્યું હતું કે મિથિલામાં આગ લાગે તો પણ હું મારી તપસ્યા છોડીશ નહિ. તમે પણ તમારે માટે કોઈ કામ પસંદ કરી લો. તમારી પરિમિત મથાન જાણી લો અને પછી તમારા માર્ગથી જરા ય ડગો નહીં.”

આ ઉપરના સપ્તદ્વેમાં આપણા બધા માટે એક અમર સંદેશો છે. બે હજાર વર્ષ પૂર્વે એડી બીજા મહાત્માએ પોતાના નિર્વાણ સમયે આ જ વાત કરી હતી ‘આજસ ક્યો વિના ધ્યેય પ્રાપ્તિ કરો.’

સાંભળેલી છતાં સત્ય વાત મેં:

એને કેન્સર થયો હતો. અને સરકારી ઈસ્પિ-
તાલમાં એક વર્ષથી મક્ત સારવાર નીચે હતો.
એનું નજદિકનું કોઈ સચું હોય એમ જણાતું
નથી. અને હશે તો તે ત્યાં સરકારી ઈસ્પિતાલમાં
એની પાસે તો નહોતું જ એમાં શંકા નથી.
એની ડાયરી પરથી લાગે છે કે એ થોડું ઘણું
તો અવરય ભર્યો હશે. એના વિચારોની કક્ષા
પણ ઊંચી છે એમ લાગ્યા વિના રહેતું નથી.

એક દિવસ એને ખાતરી થઈ ગઈ કે હવે તે
એકાદ અઠવાડિયાના જ મહેમાન છે. સાલ ભર
ઈસ્પિતાલમાં રહેવાથી એ ખૂબ જ ઠંટાળી ગયો
હતો. નર્સ જ્યારે દિવસના ભાગમાં બોડની
ખારીઓ ખોલી નાખતી ત્યારે કુદરતની સૃષ્ટિને
જોઈને એને બહારનાં જગતમાં જવાનું મન
દત્તું. ક્યારેક એનું પાગલ મન પક્ષી બનવાની
દૃષ્ટના કરી લેતું. એનો આત્મા મુક્ત હવા અંખી
રહ્યો હતો.

પણ એ કશું જ એને માટે શક્ય નહોતું.
એને થઈ ગયું હતું કે એનું મૃત્યુ ઈસ્પિતાલની
દિવાલો વચ્ચે થશે—જેનું એને એના રોગ કરતાં
પણ વધારે ડુંખ થઈ હતું. એની ડાયરીના
વચલા પાના પર લખ્યું છે: ‘જિંદગી જુગાર
જેવી છે. જેનો પાસો સવળો પડે છે એ જીતે
છે જ્યારે ખીલે સખડે છે. જીવન રોગથી ભર-
પૂર છે. એમાં સુંદર કશું જ નથી.’

....પણ તે પછી જ બન્યું એણે સૌને આ-
શ્ચર્યમાં નાખી દીધા. ઠાણ બાણે કંઈ રીતે, એ,
ઈસ્પિતાલની દિવાલો વટાવીને બહારની સૃષ્ટિમાં
જાવી ચડ્યો એની કદ્દના કરવી મૂરકેલ છે.
એના રોગી શરીરે, નસોના ચોક્કી પહેરા વચ્ચે,
ઈસ્પિતાલના પહેરેદારની નજર ચૂકાવી એ મુક્ત
સૃષ્ટિમાં ફેલી રીતે જઈ પહોંચ્યો એ તો અણઉકેલ

જ છે. કદાચ વરસ વરસનાં એનાં ડુંખના ઉબકા
જોઈ નર્સ-ડોક્ટર એના પ્રત્યે બેદરકાર પણ બન્યા
હોય....જે હો તે હો પણ એ ઈસ્પિતાલની ચાર
ચૂંકળાવતી દિવાલો લેદીને કુદરતની સૃષ્ટિમાં
આવ્યો; કે જે એવાની-માણવાની એને ખૂબ ખૂબ
ધમ્મલ હતી.

એની ડાયરી પરથી નીચેની હકીકત તારવી
શકાય છે: આરામ લેતો... બેસતો એ નાનકડી
ટેકરી આગળ આવી પહોંચ્યો. હવે એનાથી
નહિ વધાય એવી એને ખાતરી થઈ ગઈ હશે
એટલે જ એણે ત્યાંના એક ઝાડ નીચે લંબાવ્યું.
એણે ફર ટેકરી પર નજર નાખી હોવી જોઈએ.
મુક્ત પંખીઓને વિહાર કરતાં જોઈ એનો આત્મા
આનંદમાં નાહ્યો હશે. વૃક્ષોનાં ગીતો એના કાનને
ગમ્યા હશે. પ્રકાશની સીધી તેજરેખાએ એના
ચેતન સાથે વાત કરી હ કે કદાચ જિંદગીનું
નું તત્ત્વજ્ઞાન આ કુદરતની બારાખડીમાંથી જ
એ શીખ્યો હશે... નહિ તો મૃત્યુ સમયે આંમ
લખી જ શક્યો ન હોત.

એ ત્યાં જ... ઝાડ નીચે જ મરી ગયો. ઝાણું
ન જીવ્યો એનો એને અફસોસ નથી એમ એના
અંતિમ વાક્ય પરથી અનુમાન આંકી શકાય
તેમ છે: ‘જીવન સુંદર છે. જિંદગી જીવવા માટે
હું પુનર્જન્મ લઈ આ જગતમાં આવીશ.’

કેટલો વિરોધાભાસ! એની ઈસ્પિતાલમાં
લખાયેલી ડાયરીનાં વાક્યોમાં અને કુદરતની
છાયા નીચે લખાયેલ અંતિમ વાક્યમાં! ઈસ્પિ-
તાલે એને જિંદગીની ઘણા કરતાં શીખવ્યું. કુદ-
રતે એને જીવન સાથેની પ્રીતની રીત શીખવી.
એને મક્કિતનું રહસ્ય સમજાવી દીધું—થોડી જ
સણામાં!

કેટલા આત્મસંતોષ સાથે એ માનવી મર્યો
હશે!

વેદકાળની આ વાત છે ઋષિમુનિઓ પોતા પોતાના આશ્રમોમાં રહી તપસ્વી કરી રહ્યા હતા માડવ્ય નામના એક પ્રખ્યાત તપોનિષ્ઠ ઋષિ યોગિક કિયાના મહાન પડિત હતા તેમણે યોગ સાધના દ્વારા સૃષ્ટિના બધા તત્ત્વોનો સામ્રાજ્યાર કરી લીધો હતો. શરીરની બધી ઇંદ્રિયો પર તેમને અજબ કાબુ હતો. બધા શાસ્ત્રો તેઓને મેઢે હતા. તેમની યાનનિષ્ઠા અને યોગનિષ્ઠાની ખ્યાતિ આરે બાળુ ફેલાઈ હતી તે વખતના બધા ઋષિમુનિઓ તેમને ખૂબ માન આપતા હતા. તેમનો આશ્રમ દૂર દૂર જ ગવમા કુદરતની સાંનિધ્યમાં હતો. નેમ્બો પોત ના આશ્રમમાં એક વડના ઘટાદાર ઝાડની નીચે ઊભા રહીને ધોર ન રક્ષી માં મગ્ન હતા. દીર્ઘકાળથી આ રીતે મૌનમત ખાગી ઊભા રહીને તત્ત્વચિંતનમાં લીન થઈ ગયા હતા.

આ વખતે એક પગેડના સમયે તેમના આશ્રમમાં ચોરોની એક ટોળી કાબજ થઈ ચોરો રાજધાનીમાંથી બહુમૂલ્ય રત્નો લઈને ભાગ્યા હતા. તેમની પાછળ રાજાના કર્મચારીઓનું એક ટોળું પકડવા પડ્યું હતું. ચોરો ભેગી પરિસ્થિતિમાં મુકાર્જ ગયા કે આશરો લેવા મહર્ષિના આશ્રમમાં ન છૂટકે તેઓને સતાર્જજનું પડ્યું. ચોરોની પાછળ પડેલા રાજાના કર્મચારીઓ પણ આશ્રમમાં થોડી વારમાં આવી પહોંચ્યા. મહર્ષિને જાણેલા ભેઈ તેઓએ પૂછપરછ કરી પણ મહર્ષિ શુ ઉત્તર આપે? તેમણે ચોરોને આવતા કે સતાતા ભેયા જ નહોતા ખીજી, તેઓ કેટલાય વરોથી મૌનમત ખાળતા હતા. એટલે તેમણે કંઈ ઉત્તર આપ્યો નહીં. આથી કર્મચારીઓ ખૂબ નારાજ થયા અને ફૂવાફૂવા થતા આશ્રમની તપાસ શરૂ કરી તીધી આશ્રમ ના દરેકે દરેક ખજા ફેંચા પડી ચોરોલો બધા સામાન તથા સતારેલા ચોરો મળી ગયા.

ચોરાયેવા રત્નો તથા ચોરો આશ્રમમાંથી મળ્યા તેથી કર્મચારીઓને ઋષિ ઉપર શકા આવી તેથી ચોરોની સાથે તેમને ચોરોને સહાયતા આપવાના અપરાધમાં પકડી લીધા અને રાજાની સાથે ઊભા કર્યા. રાજાએ ક્રોધમાં ક્રોધ માં ઋષિને પણ દોષિત માની ચોરોની સાથે શૂળી પર ચડાવી દેવાનો હુકમ કર્યો.

ચોરોની સાથે ઋષિને પણ શૂળી પર ચડાવી દીધા.

ચોરોનો ગિચારા શૂળી પર ચડતા પીંચાયે જ મરી ગયા. પણ મહાયોગી માડવ્યે પોતાની યોગ સાધના બને તપસ્વીથી જીવને ટકાવી રાખ્યો. તેમના પેટમાં ઝળીનો અગ્નિભાગ લોકાર્જ ગયો હતો. તેથી તીવ્ર વેદના થઈ રહી હતી તો પણ, તેને તેઓ તપસ્વીનો એક બાગ માની સહન કરવા લાગ્યા. આમ ઘણા દિવસો તેઓ શૂળી પર તપસ્વિતામાં લીન રહ્યા.

મહા તપસી માડવ્યનું આ કષ્ટ મીઠું ઋષિ મુનિઓથી જોવા નહીં તેઓ બધા વધસ્થળ પર આવી પહોંચ્યા. ઋષિઓએ ત્યાં જોયું કે માડવ્ય ઊંડી શૂળી પર લટકેલા છે. તેમના શરીરની અદર શૂળ ખૂબેલ છે અને તેઓ ઇન્દ્રિય આરાધનામાં મગ્ન છે. તેમના શરીરની કાલિ પહેલાં અરતા કેમથી થે વધારે વધી ગઈ છે. પણ મુખની વિકૃત દેખાઓથી સ્પષ્ટ લાગતું હતું કે તેઓને તીવ્ર વેદના થઈ રહી છે. આવી તીવ્ર વેદ નાની માથે, થોડી વાગ સુધી બધા ઋષિમુનિઓ માડવ્યની અપાર ધીરજ અને ઇશ્વર પરની અડગ નિષ્ઠાનું દર્શન કરતા રહ્યા.

મહર્ષિ માડવ્યની આવી કદગી ન શકાય એવી કૃપામાં શાંતિ ભેઈને એક ઋષિએ આગળ આવીને ખીતા ખીતા પૂછ્યું, ‘લે મહામુનિ! આનું કારણ કદ આપ કેમ સહન કરી રહ્યા છો? આ કષ્ટ આપવાવાળો કોણ છે? અને બધા એ અ

પરાધીને બાણવા માગીએ છીએ, જેણે આપ
જેવા મહાન સાધક સંતને શૂળી પર ચડાવી
દીધા છે.’

ઋષિની આ વાત સાંભળી, માંડવ્ય ગંભીર
થઈ ગયા અને ખૂબ ઊંડા સ્વરથી બોલ્યા : ‘ભાઈ,
મારો કોઈજ અપરાધી નથી. હું તો મારા કરેલા
કર્મનું કૃણ ભોગવી રહ્યો છું. આનંદપ્રદ દેનારો
કોઈ બીજો નથી પણ હું જ છું.’

પણ આ જવાબથી બધા ઋષિઓને સમા-
ધાન થયું નહીં. એક બીજા ઋષિએ પ્રશ્ન કર્યો :
‘બ્રહ્મર્ષિ ! તો આપ એ બતાવી શકશો કે આપે
કયું પાપકર્મ કર્યું હતું જેનું આવું દુઃખદાયક
કૃણ મળી રહ્યું છે !’

ઋષિની આ વાત સાંભળી માંડવ્યના કપાળ
પર હરચલીઓ પડી ગઈ. ધ્યાન અવસ્થામાં તેઓ
વિચારવા લાગ્યા. અને થોડી વાર પછી દુઃખિત
ચિત્તે બોલ્યા. ‘હે મનિઓ ! મને કંઈજ સ્મરણ
આવતું નથી, કે મેં કર્યું થોર પાપકર્મ કર્યું
હતું ! જેનું આ અસહ્ય કૃણ મળી રહ્યું છે. પણ
કંઈ અપરાધ તો જરૂર થયો જ હશે.

બ્રહ્મર્ષિ, માંડવ્યની નિખાલસ વાત સાંભળી,
ઋષિએ પ્રેમભાવથી વંદન કરી, આ નિશ્ચય કરતા
બોલ્યા ગયા, કે આ મહાન તપસ્વીને કોઈ પણ
સંતે કદમુક્ત કરવા નોંધ્યો.

મહર્ષિની આ કઠોર તપની જ્યારે રાત્રને
ખૂબર પડી ત્યારે તે ખૂબ દુઃખી થયો. અને ખૂબ
પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો. તે તરત માંડવ્યની ક્ષમા
માગવા વધસ્થળ પર આવ્યો અને હાથ જોડીને
ઊભો રહ્યો.

રાત્રને જોઈને માંડવ્ય મંદ મંદ હસ્યા અને
દિશારાથી તેમના આગમનનું કારણ પૂછ્યું.
રાત્ર તો આત્મચ્છાનીથી ધરતીમાં સમાઈ જવા
ઇચ્છતો હતો. તે દુઃખનો માયો અને લલભથી
મોહનું નીચું રાખી ઊભો રહ્યો. છેવટે શરમાતો
દુઃખિત શબ્દોમાં બોલ્યા : ‘હે મહર્ષિ ! મારાથી
અભણતા જ આ અપરાધ થઈ ગયો છે. આપ

તે માટે મને ક્ષમા કરો અને કૃપા કરીને મારા
પર પ્રસન્ન થાઓ.’

માંડવ્યનું મહાન હૃદય રાત્રની વિનયશીલ-
તાથી પીગળી ગયું. તેઓ દુઃખમાં પણ હસતાં
હસતાં બોલ્યા. ‘હે રાત્ર ! આમાં તારો કંઈજ
અપરાધ નથી. આ દંડ તો મને ધર્મરાત્ર તરફ
થી મળ્યો છે જે આપણા બધાનાં શુભાશુભ કર્મનાં
લેખા જોષે છે. તું તો કેવળ નિમિત્ત માત્ર છે.
હું તારા પર પ્રસન્ન છું.’

માંડવ્યની આટલાટલા દુઃખમાં પણ જ્ઞાન-
યુક્ત વાત સાંભળીને રાત્ર ખૂબ પ્રભાવિત થયો.
અને તરત મહર્ષિને શૂળી પરથી ઉતારવાનો
પ્રયત્ન કર્યો. મહર્ષિને શૂળી પરથી ખૂબ સાવ-
ધાનીથી ઉતાર્યા. શૂળીને લગભગ અર્ધો ભાગ
પેટમાં ઘુમી ગયો હતો. તે કાઢવા ખૂબ પ્રયત્ન
કર્યો છતાંય શૂળીનો અગ્રભાગ પેટમાંથી બહાર
ન નીકળી શક્યો. ત્યાં જ કારીને રાત્રએ બહાર
નીકળેલા શૂળીનાં ભાગને કાપી નાખ્યો. અને
અગ્રભાગ પેટમાં જ પડ્યો રહ્યો. માંડવ્ય ઋષિ,
તેને પેટમાં રાખીને તપસ્વિયાં કરવા બોલ્યા ગયા.

પણ તેમનાં દુઃખનો અંત ન આવ્યો. પેટમાં
સ્થિત થયેલો શૂળ ને અગ્રભાગ ચોવીસે કલાક
તેમને અસહ્ય કદ દેવા લાગ્યો.

આ પીડાથી તેઓ અહીં તહીં બટકવા
લાગ્યા અને તેઓ બહુ ચિંતિત રહેવા લાગ્યા.
તેમને ચિંતા એ વાતની હતી કે, - ‘મારી બ-
ધમાં મેં કોઈ એવો અપરાધ નથી કર્યો કે જેનો
આવો કઠોર દંડ મને મળે.’

આમ ઘણી વાર તેઓ પોતાની સ્મૃતિને
દંડોળવા લાગ્યા પણ તેમને કંઈ સંતોષજનક
સમાધાન ન મળ્યું.

આ ચિંતામાં ફરતાં ફરતાં એક દિવસ માંડવ્ય
ધર્મરાત્રના દરબારમાં જઈ પહોંચ્યા. ધર્મરાત્ર,
તેમને જોઈને આસનપરથી ઊભા થઈ ગયા અને
ખૂબ સન્માનથી તેમને ઊંચા સ્થાન પર બેસાડ્યા.
ધર્મરાત્ર, એ વખતે ન્યાયાસન પર બેસીને ઠેઠલા

યે જીવોના કર્મકૃણની વિવેચનામાં લીન હતા માડવ્ય ઋષિનું યથાધોષ્ય સ્વાત્ કરીને કૂચી પોતાના કામમાં પરોવાઈ ગયા માડવ્ય જીવ બ્રાહ્મણી, તેમની કર્મકૃણની વિવેચનાને સાબળતા રહ્યા થોડી વાર બાદ, પોતાનું કામ આટોપી ધર્મરાજ માડવ્યની સામે ભેઠ યો પા -

‘હે યોગી! હું આપની શી સેવા કરું? કૃપા કરીને આપના આગ્રમનને હેતુ બતાવો, અને સેવાને આજ્ઞા કરો.’

માડવ્ય તો પૂછવાને માટે તૈયાર થઈને જ આવ્યા હતા તેમને મનમાં રહી રહીને આ વાત બટકતી હતી કે કયા મહાપાપનું આ કષ્ટ મને મળી રહ્યું છે છેવટે ધર્મરાજને પૂછીને તેઓ પોતાના આ સંદેહને દૂર કરવા માગતા હતા તેથી તે યોગ્યે ધર્મરાજને પૂછ્યું ‘ભગવન્! શું આપ મને કહી શકશે? કે જે એવું કયું પાપ કયું છે જેથી તેના દુઃખ સ્વરૂપે આ અપાર વેદના મારે લોગવધી પડે છે?’

ધર્મરાજ માડવ્યની વાત સાંભળી જરાક હમીને યો ગા, - ‘સુને! આપે એક વાર પતંગિયાના પેટમાં સોય યોસી દીધી હતી તેના દંડ આપને મળી રહ્યો છે.’

માડવ્ય, ધર્મરાજની આ વાત સાંભળીને બહીર થઈ ગયા અને તરત રૌષ ભર્યા શબ્દોમાં બોલ્યા, ‘ભગવન્! આટલા નાના અપરાધનો આ મૃત્યુ તુલ્ય દંડ ઉચિત લાગે છે?’

સુરસાતા ધર્મરાજ યો ગા ‘મહર્ષિ! જેવી રીતે થોડું ફાન કાળાતરે વધીને ખૂબ જ થઈ જાય

છે, જેવી રીતે થોડું પથ્થ કચેલું ધર્મકાચ બહુકૃણ થાય થઈ જાય છે, એવી રીતે થોડું પથ્થ પાપકર્મ લાયકર કૃણ આપવાવાળું બની જાય છે.’

ધર્મરાજની ઉપદેશાત્મક વાત સાંભળીને ઋષિનો અંદરો તબતબી ગયો થોડી વાર સુધી મૌન રહી પછી યો ગા, ‘હે ધર્મરાજ! આપ એ બતાવશે કે જે કયા સમયે આ પાપ કયું હતું?’

ધર્મરાજ એ તરત જ જવાબ આપ્યો ‘જરૂર, આપ બાલ્યાવસ્થામાં હતા ત્યારે.’

આ સાંભળી મહર્ષિ થોડા અશાંત થઈ જીભ્યા, તેઓ જોયા સ્વરમાં યોની જિજ્ઞાસા ‘હે ધર્મરાજ! શાશ્વત દુષ્ટિએ ૧૨ વર્ષ સુધીની અવસ્થા બાળકોને પાપના લાગીદાર નથી બનવું પડતું કેમકે આ અવસ્થામાં શાસ્ત્ર આદેશનું જ્ઞાન જ તેમને નથી હોતું આપે વગર વિચારે’ મને આ દંડ આપ્યો છે આથી હું આપને શાપ આપું છું કે, આપ માનવ યોનિમાં દુર્રાજનીને ત્યા જન્મ લેશે.’ આટલું યોની મહર્ષિ થોડી વાર શાંત રહ્યા પછી ધીર વાગીમાં બોલ્યા ‘હવે હું ધર્મની મર્યાદા નિશ્ચિન કરું છું જેને કોઈ દેરની નહી શકે, કે ૧૪ વરસની અવસ્થા સુધીના કર્મોનું કૃણ કોઈને પથ્થ નહી મળશે.’

આટલું મહાવાક્ય ઉચ્ચારીને મહર્ષિ માડવ્ય વાલું વેગે દરબાર છોડીને બહાર ચાલ્યા ગયા.

ધર્મરાજ હું ખી હૃદયે ભેતા રહી ગયા.

કાળાતરે આ શાપના કાળ સ્વરૂપે જ ધર્મરાજે ‘વિદુર’ના રૂપમાં જન્મ લીધો.

★

ગાંધીજી રમુજ કેવી સચોટ હોય છે તેનો એક દાખનો આપુ છું ૧૯૩૦માં ગાંધીજી ૪૨૨૩૧ જેતમાં હતા તે વખતે તેઓએ જેમના પડોશીપમાં બનેલ ચાકુની મામણી કરી. ને ચાકુ ગાંધીજીને મળ્યું એ તરત મેડેજન અને જુડી હાલ

બીને દિવસે નાનકડો સવાદ નીચે મુજબ જેવળા મુમિન્-૬૦૮ સાથે થયો

ગાંધીજી આ જુઓ તમારે અભિમાન લેવા જેવો મુદર હાથકારીયરીનો નમુનો.”

મુમિન્ હા આપ તો સ્વદેશીનો આગ્રહ રાખો છો ને?”

ગાંધીજી “ચોક્કસ પથ્થ ૪૨૨૩૧નો નહી”

જેન મધેની આ જાણીતી વાત ઠાણે જાણે કેમ મારા મનનો કબજો લઈ બેઠી. ગર્ભ કાને બનેલી ઘટના સાથે હું એની તુલના કરવા લાગ્યો છતાં મને એથી જરાયે આશ્ચર્ય ન થયું.

જુની વાત આ પ્રમાણે છે: ઉજ્જયિની નગરીથી થોડે દૂર ભરત નામે એક જાણીતો નદ અને તેનો પુત્ર શહિલ રહેતા હતા. એક દિવસ બાપડીકરો ઉજ્જયિનીથી પાછા ફરતા ક્ષિપ્રા નદીને કાંઠે થોભ્યા. શહિલને નદી કિનારે બેસવાનું કહી એનો પિતા બાજુના ગામમાં કંઈ ખાવાનું ખરીદવા ગયો. તે સમય દરમ્યાન બાળક શહિલે નદીની રેતીને આકાર આપવા માંડ્યો. એણે રેતી વડે ઉજ્જયિનીમાં જોયેલ રાજમહેલ, કોટ, મંદિર, બજાર બધું આબેહૂબ બનાવ્યું.

પોતાની કળામાં જ મગ્ન બનેલો બાળક એ જોઈ ન શક્યો કે પોતાની કળાને બીજા બે આંખો પણ જોઈ રહી છે, અને તે બે આંખો બીજા કોઈની નહિ પણ બુદ્ધ ઉજ્જયિનીના રાજાની છે. એને તો ત્યારે જ ખ્યાલ આવ્યો કે જ્યારે રાજાએ પૂછ્યું, 'હે બાળક, હું ઉજ્જયિની કેટલી વાર આવ્યો છું?'

'હું મારા પિતા સાથે બે ત્રણ દિવસથી આવ્યો હતો. હવે હું મારે ગામ પાછો જાઉં છું.'—બાળક શહિલે નીડરતાથી પ્રત્યુત્તર આપ્યો.

રાજા તો એની કળા, શુદ્ધિ અને નીડરતા જોઈને ખુશ થઈ ગયો અને તે સમયે જ એણે મનોમન નિશ્ચય કર્યો કે આ બાળકને આગળ જતાં મંત્રીપદ આપવું.

એ બનાવ બની ગયોને થોડા દિવસ પછીની વાત છે. રાજા બાળકની વધુ પરીક્ષા કરવા ઇચ્છતા હતા—શહિલ મંત્રીપદ માટે લાયક છે કે કેમ તેની ચકાસણી કરવા માગતા હતા પહેલાં એમણે આ ગામના નરેને એવો સંદેશ કહેવડાવ્યો કે પોતે તેમના ગામની મુલાકાતે આવે છે. માટે જલદીથી મંડપ તૈયાર કરવો અને જો તેમાં વિલંબ થશે તો તેમને તે જગ્યા છોડવી પડશે.

મંડપ બનાવવો અઘરો ન હતો. પણ રાજાએ જે પ્રમાણે મંડપ બનાવવાનો કહ્યો હતો તે પ્રમાણે બનાવવો તે ફક્ત રૂકેલ નહિ પણ અશક્ય લાગતો હતો. પણ બધા નરેને અશક્ય લાગ્યું તેનો શહિલની શુદ્ધિએ

તત્કાલ ઉકેલ આપી ગયો. રાજાએ જ્યારે ત્યાં આવીને મંડપ જોયો ત્યારે તેઓ ખૂબ આનંદ પામ્યા. રાજાએ પૂછ્યું, 'આ કેવી શુદ્ધિ થયું?'

'શહિલની!'—બધાનાં મુખમાં એક જ નામ રમતું હતું.

બીજી વખત રાજાએ આ ગામમાં એક ફતરો મોકલ્યો કેવડાવ્યું, 'બીજા ફતરા વગર એને લડાવો.'

પાછી નદીની નાત ક્ષિપ્રામાં પડી ગઈ. શહિલની શુદ્ધિએ ઉકેલ આપ્યો: 'એ ફતરાની સામે દર્પણ ધરો. એ અંદર પોતાનું જ પ્રતિબિંબ જોઈને તેની સાથે લડશે.'

રાજા આ શુદ્ધિ બંધો ઉકેલ સંભળી આનંદ પામ્યો. એણે એક વધુ પરીક્ષા લેવા ધારું. એમણે કહેવડાવ્યું, 'નદી કિનારે સોનેરી રેતીના ઢગલા છે, તેમાંની દોરડું વણીને માંડવી.'

ફરીથી બધા નરો ચિંતામાં પડ્યા. ત્યારે શહિલે તે સંદેશ લાવનારને કહ્યું, 'ભાઈ રાજાને કહેજો કે અમે તો નદ છીએ અમને ગાતાં, નાચતાં આવડે છે, દોરડું વણતાં નથી આવડતું. પણ રાજાજીનો આદેશ છે એટલે માનીશું. તેથી રાજાજીને કહેજો કે તેઓ નાનું 'રેતીનું દોરડું' અમારે ત્યાં મોકલે કે જેથી તે જોઈને અમે બીજાં દોરડા વણી શકીએ.'

આવી કેટલી બે શુદ્ધિની કસોટી કરી છેવટે રાજાએ શહિલને પોતાના મંત્રીપદ માટે યોગ્ય ગણ્યો. આમ એક ગરીબ નરોના પુત્ર વગર લાગવગે માત્ર શુદ્ધિસંકિતના બળે એક સારા ઉચ્ચ સ્થાનનો અધિકારી બન્યો.

હવે આજના યુગની વાત આમ છે. ઘણાં દિવસ પહેલાં વિધવા જશોદાનો તાબો જ મેટ્રિક થયેલો પુત્ર ડૉક્ટર મારી પાસે આવીને કહે, 'ભાઈ મેં લાગભગ બધે જ અરજ કરી છે પણ ફોર્મ જગ્યાએ પત્તો ખાતો નથી. એમલોયમેન્ટ એક્સેન્જમાં પણ નામ મોંઘાવ્યું છે છતાં ટિકી લાગતી નથી. પણ આજેખાના તરફથી ઈન્ટરવ્યુનો કાગળ આવ્યો છે, લાગવગ વગર કોઈ ખ્યાલ આપે તેમ નથી. તમારી કંઈ લાગવગ હોય તો...'

મેં એને એટલેથી જ બોલવતો અટકાવીને કહ્યું, 'અરે! તારે માટે તે લાગવગ લખાડવાની હોય! તારી

પસનાલિટી જ તને પડેવી પસદગી અપાવશે. અને તારા માર્કસ પણ સારા છે. પાસક ટકા તો છે. વળી તું ટાર્કસ પણ જાણે છે જા, મારી લાગવગની કંઈ જરૂર નથી. તને ચોક્કસ નોકરીએ રાખશે...."

મારા આશા લખાં વચન સાંભળીને એ ગયો. પણ એ વચન ન જ બુદ્ધા. તે ખાતાના ઉપરી અધિકારીનો માર્ક દુરનો સગો જ તે જગ્યા માટે લાલક થયો.

બીજી વખત બીજા ખાતાએ ઇન્ટરવ્યુ માટે બોલાવ્યો ત્યારે હું પણ એની સાથે ગયો. મનમાં હવું: 'જો આજે અન્યાય થાય ને ખાતાના ડેડ ઉપરી અધિકારી સુધી લઈ લેવું'. પણ ત્યાં બીજા જ અનુભવ થવાનો હતો 'એમ' ને અમારી ટ્રેનીના કાપડના વેપારી મદન-લાલનો પુત્ર નિરંજન પણ ઇન્ટરવ્યુ આપવા આવ્યો હતો. ખૂન પૈમાપત્ર પિતાના એકના એક પુત્રને આમ નોકરી માટે ઇન્ટરવ્યુ આપવા આવેલો 'એમ' સહેજ આશ્ચર્ય થયું અને તેથી જ આરમ્ભી તેને પુછાઈ ગયું. 'કેમ, નિરંજન, તું અહીં ક'યાથી?'

'બીજું' શું હોય? ઇન્ટરવ્યુ આપવા માટે. ઇન્ટરની પરીક્ષા પતી ગ. વૈજ્ઞાન છે. માટે આ જ મહિનાનો જે પગાર મળે તે ખરો! પછી આખું વરસ છૂટથી પૈસા તો વધરાય!'

'ત્યારે તું કાયમી નોકરી માટે ઇન્ટરવ્યુ આપવા નથી આવ્યો?'

'ના, હું તો માત્ર એ જ મહિના નોકરી કરવાનો છું, પછી રાજીનામું આપી દર્જા.'

તે દિવસે અમે ઝાઝી વાત કરી શક્યા નહિ કારણ

કે ઇન્ટરવ્યુ શરૂ થઈ ગયો હતો. તે દિવસના કડેશના ઇન્ટરવ્યુ પછી અને ચોક્કસ ખાતરી હતી કે એને નોકરી પર બોલાવશે. પણ, ના, હવેને એક ધક્કો પડે-ચો. પણ એ ધક્કો પરાકાષ્ટાએ તો ત્યારે પડેવો જોઈએ નિરંજન પોતાની એપ્રોપ્રિએટમેન્ટનું રહસ્ય બતાવતા કહ્યું. 'એ નોકરી કંઈ એમ ને એમ નથી મળી' ઇન્ટરવ્યુએ એક્સિસર મિ. સહાની સાથે મારા આપને સારી લાગવગ છે એ મિ. સહાનીએ મને ચિડી લાખી આપી હતી. એટલે જ તો આ બદાનો ચાન્સ લાખી ગયો. તમે જો મને પડેયેથી કહ્યું હોત તો કડેશ માટે પણ...

મારું પક્ષાધાતમરત બની ગયેલું મન આગળના ઇન્કેડો સાંભળી જ ન શક્યું.

પ્રથમ એક જ થાય છે કેમ્પ્સ્ટાન પર ચોક્કસ બ્ય-કિન્ટી નિયુક્તિ માટે શુ લાયકાતને બદલે લાગવગની પરીક્ષા લેવાય છે?

આ બનાવ પરથી અને ઉજ્જવિનીનો રાજ સંભરી આવ્યો. નટ રાતિમાં જન્મેલા કરતનો પુત્ર શહિલ સંભરી આવ્યો. મ ત્રીપદની લાયકાત માટે રાજ્ય એ લીધેની બુદ્ધિની પરીક્ષા લઈ આવી અને તેની સાથે જ સમયપત્રકાદીને કારણે નોકરી વગર રહી ગયેનો મરીબ કડેશ લાઈ આવ્યો. લાયકાતને નોકરી મેળવતો લાયકવગ સાથે નિરંજન લાઈ આવ્યો.

અને છેલ્લે આ બે વાતની તુલનામાંથી પ્રથમ કીટ્ટોડ ત્યારે શું જમાનો બદલાઈ ગયો છે? કે પછી માનવીનો જિતિયો બદલાઈ ગઈ છે?

હજુ સુધી મને ઊંચ મળ્યો નથી

ગણપતિનો અર્થ સમજવા જેવો છે. ગણપતિ એટલે ગણોના પતિ-રાજ્યભેદે અધિપતિ. એવા ગણોના પતિ કેવા હોય? 'એમ' એ તેની આખી ઝીણી અણીદાર છે જેથી તે ચોતરફ-રાજ્યજરમા જે કંઈ સારું નરસું વડપત્ર વગેરે હોય તેની ઝીણવટભરી આહિતી તે પાખી બધા કામીની આખ ઝીણી હોય છે છતાં પૈસા જેવી નાની વસ્તુ પણ શોધીને પોતાના મહાવતને આપે છે. ગણોના પતિના કાલ સુપડા જેવા શું કામ છે? કાન્યકે તે અનેક જાતની સારી મારી વાતો સાંભળી શકે. તેના અતિ મોટા પેટમાં બધી જ જાતની વાતો સમાય છતાં તેના પેટનું પાણી મે ન હામે. તેના દરદર કંઈ નાચ, દેષ નિઝા વગેરે સમાવતાં આનંડનું 'એમ' એ અને સુદ જેવા લાગનાકથી રાજ્યમાં બનતી અનેક જાનતોની મધ તેણે મેળવવી જ 'એમ' એ રાજ્યકર્તાઓએ ધણી વાર લોકોને આવવાના અને બતાવવાના દાંત બુદ્ધા રાખવા પડે છે. ગણપતિના હાતશળ એ રાજ્યકર્તા કા રાજ્યકર્તાના પ્રતીક સમાન છે. તેનું વાહન તુ-જા હંદર છે તેનો અર્થ આ કરવાનો, કે હંદર જેમ એકે એક કરતાં કે વાસ્તવને આહિત-ગાર હોય છે તેમ ગણોના પતિને રાજ્યના જોએક પ્રદેશથી અજણકાર રહેવું 'એમ' એ. તેમની પત્નીનું નામ ગિદિ સિદિ રાખવામાં આવ્યું છે તેના પ્રતીક તરીકે લ કુ રાખવામાં આવ્યો છે. એટલે કે જે પ્રદેશને ઉપરી-ગણપતિ-ઉપર કલા તેવા મુખ્ય કે લક્ષણવાળો હોય તેને ત્યાં લાગુ જેવી સમૃદ્ધિ આવે છે.

—મહારામ ના. પરીલ

વહેલી સવાર.

પડો દાંતવાની હજી શરૂઆત થઈ છે.

માળામાંનાં પંખીઓને કયાંક કયાંક ફફડાટ કાને પડતો હતો. સામે ઘોડાંક ધરો. એમાંથી ધંટીનો અને વડોણાનો સૂરીયો અવાજ કાને પડતો હતો. મીઠો લાગતો હતો. વળી એમ પણ મનમાં થતું કે જમાનાની ઓસરતી જતી સમૃદ્ધિ કે ખીલું બહુ ઉલ્લેચાતું જાય છે, પણ દહીં દૂધની માટલી (દોશી) ઉલ્લેચાઈ નથી ત્યાં લગી ઠીક છે!!

આરી રમ્ય સવારે એક આગવું આલ્સો જેના બદામી મુવાળા રેશમ જેવા માથે વાગ, નાની નાની ફૂણી ફૂણી હમણાં જ જાણે ઊગેલી દાંડી મૂછ. એને જ શીમે એવો રૂપાલો ને રહેો નાનો સરખો દેહ. ગોરું ગોરું વાન. એવો એ પહાણુ એના પહાણી મુલકમાંથી ઉતરી આવ્યો હતો.

હમણાં જ અમે પથારીમાંથી બેઠ્યાં હતાં. ચોખા-એલાં કપડાંને સમારીને, પંખીના માળા જેવા થઈ ગયેલા વાળને હાથથી ઠીક કરીને, મોંમાં દાંતણુ લાઈને બગીચામાં આવેલા હોજને કાઠે પાણીમાં પડતું પ્રતિબિંબ જોતાં અમે બેઠાં હતાં.

ત્યાં તો મેડીએથી સીડી ઝૂટ ઉતરીને પિતા દોડતા આવ્યા. પહાણુ યુવકને ઉચકી લીધો. છાતી સરસો ચાંપીને આ ખબેથી પંચે ખબે, પંચે ખબેથી આ ખબે એમ પ્રેમાલિંગનથી એન નવાજી લીધો અને તો આલાં જ ખની ગયાં.

દાંતણનાં ફૂવા મોંમાંથી કાઢીને અમે ઊભા થઈએ જ છીએ ત્યાં જ રમેડામાંથી માનો સાદ સંભળાયો (જે ધ્વની હજી એ કહ્યું પડે છે.) ‘મલિકજી આવ્યા છે. દોડો. આ પહોંચાડો...’

અમે ઠેડખાં.

પહાણી યુવક મેડે બેઠો હતો. સફેદ ગાબલા જેવી ગાદીની એક ઠેર બેસીને પિતાની વાતો સાંભળી રહ્યો હતો. મૂઠતા ભયું ‘એવું હેયું’, નમેલી એની આંખ પાંપણો અને ત્યારે ય સો માટેનો સરખો પ્રેમભાવ છલકતો દેખાતો હતો.

અમે નમસ્કાર કર્યા. એણે ઝીલી લીધા.

બાળ જિરાસા જાગી. પહાણુ ઠાણુ છે. કયા મુલકનો નજીવના ઈતેજારી વધી. ખરેખર, એ ઠાઈ ઓલિયો છે. પિતાને મોદેથી સાંભળતા મળ્યું. ગાંધી યુરુનો ભારે આરાધીન. મોટામાં મોટું, નાનામાં નાનું, ભારેમાં ભારે કામ તે કરે. છેક વાયસરોયને બંગલે સંદેશ પહોંચાડવાનું કામ તે કરી ચૂક. તે પ્રસંગે આપણને નકષિ યુગના શિષ્યોની વાદ જરૂર અપાવે.

‘કુલેકસ’નો એ અનુવાચી. જતે પોતાનાં કામ કરવાં. કપડાં પગ હાથે ધોવાં. એવું એવું તો જરૂર કરી જાણે. ‘લેના ફજીરી-કયા દીકરીરી, સદા મગનમાં રહેના છ.’ આ પંક્તિ પ્રમાણે તે છવી જાણે છે. મોટા મોટા અમીરના મહેલોમાં તેનો નિવાસ. બરપૂર સાધન સગવડ અને પાણી માગતાં દૂધ મળે એવાં તો એનાં માનપાન. છતાં વખત આવ્યે સૂકાં ઝાડ નાંચે સૂવાની એની તૈયારી જોઈ આપણું માણું એનાં ચરણોમાં ઢળે છે. ત્યાર પછી તો એના સંગમાંથી જ અનુભવવા મળ્યું કે એનામાં દૈવત જુદું જ કાર્મ છે. માનવીમાં કુદરતે અંધારે પ્રભુએ બાંધેલી શક્તિઓને, દૈવી અંશને કેળવીને માનવ પુરુષ વિકસાત કરી શકાય છે. દેવ બનાવી શકાય છે. એની પ્રતિતી કરાવનારી જબરો એક મનોવૈજ્ઞાનિક પુરુષ છે. વળી સંત કહેો તો ય ચાલે. સાધુ કહેો તો ય ચાલે.

બાળક ન્યારે એનાં ચમુ ખોલે છે ત્યારે એને જગત આપું અદ્ભુત લાગે છે. જગતના સર્ગજનદાર માટે અહોભાવ જાગે છે. આ પુરુષ અમારે મન તેવો યાન્યો.

‘જાગે જાગે અમ નીંદ ન કરીએ’ આ લીટી પડેલવહેલી મારે કાને પાડનાર એ. વરેસે લોકો. પોતાની પથારી-બિછાણું-પોનાને જ હાથે સંકેસે પોતાનાં કામ પોતે જ કરે. એવો એ વતપારી. સવાર સાંજ વૈતાલિક ગાવાની તથા શાન્તિનિકેતનમાં ત્યારે ખરી! સંલ્લાને જગાડે. જાગેલાંને ચાડે. પૂર્વ જન્મના પ્રદેશની બારી ઉઘડે છે. આ કયા સંભળાય છે. કામ કરતો જાય. મગનમેદી બુલંદ અવાજે ગીતો સંભળાવતો જાય અને જાગી જઈએ. હજી એ વાતો વાદ આવે છે જેના ત્રણ ત્રણ દાયકાઓ વહી ગયા છે.

ગાંધી મુદ્રોનો એ ભારે લક્ષ્મ. નાનાં બચ્ચાંઓ તો એને મન મોટી મુડી. કને હોય તો તો જાણે અચ્ચાંથી

પેરાએનો રહે જ, પણ આરે લેવ તો ય દરેક કામળમાં એ ડાઈની ને ડાઈની ખખર અંતર પૂજાવતો હોય છે, એના દિલમાં સોનો વાસ છે એમ એ વૃષ્ટિવ બન છે. એને ને પખે મોંઘી ગુડની શીખ જ્ઞાનમાં લે છે. નાનેથી માડી કોઠકડીના પ્રસંગમાં હમેશા એ એમના હિતજ્ઞતા દર્શાવે જ આવતો હોય છે ને ત્યારે કદિ કદિ એની આખ બીની પખ થતી જોવા આવે છે.

ગાંધીજીનું અહિંસા મન એણે એના જીવનમાં વણી લીધું છે. પોતાને ઝાટકા વાગે તો પણ સામાને એકેય કહેવા બહાર હસતા હસતા ય ના મોઢાવ આરે મહેલ મારવાં એ પણ એને મન કહ્યું વાત. બહુ થાય તો વિનોદ કરી લે ખરો!

વિનોદી તો ખૂબ જ. એ એવા દાવેથીઆ મેને એ હસાવી જાણે નાનાં બાળકની મા તો એની જ મા બોલેલો. એમની સામે તૃષ્ણ કરતો અને માનો હાથ પોતાને માથે મૂકાવતો બોર્ડ બહાજના આપણા મન ગળી જાય. ડાઈની ય હાગમળી દુખાય એ એને મન મેળ, ડાઈને ગુસ્સો કરવો, ડાઈને ખાકુ લગાડવું એ તો એ વૃષ્ટિવને મહા કટની વાત. એક વાર થયું શુ મારાથી જ મારા ધરમાં જરાક ગુસ્સો થયો. એની જાણ મેં જ કરી. સાલગાને એના મન પર એવી તો પીડા થઈ આવી કે બીજી જ ક્ષણે મેં કાન પકડી લીધા ને નહિ કહ્યું એને પીડા થાય, એવું મારે ના કરવું. રજાવાળું છે. ઝડ સુધરે નહિ છતાં પ્રયત્નમાં જરૂર રહેવું. એટલું તો જરૂર થાય. આ થઈ હમણાની જ વાત. અને એ હવે તો સોના આચાર બન્યો છે. ઘોળી અખમય જેવી શુ વાળી દારીમાં 'આચાર'ના પુકારો મારે ડાઘ કરાવતો હોય છે. (આપણે પણ હવે એને-એમને-એ રીતે નહિએ) 'હ' પોકારીને પોતે પ્રત્યુત્તર આપતા હોય છે.

જૂને જૂને ને સ્વાભાવિકપણે જ ડાઈવી ડાઈની નિહા થઈ ગઈ તો એમને જાણે વીંછીએ અખ માયો ના હોય, એમ 'ઉક' કરી નાખે!

પોતે પોતાના સ્વામી છે. શરીરની પીડા એમને ધણી બધી, ધણી જાતની હોવા છતાં તે કદિ ડરતા નથી. દીવા પોતા બનતા નથી. હાલ કરીને ખાટવે પડવું એમને મનનું નથી. અનતનો એ પ્રવાસી અનંતમાં ધૂમ્મા કરે છે પેટના દદં સુમાર વગરના છે. લેણી તો પેટ મણપતિ નેવું લાગે છે. ને પોતે છે ય મણપતિ. જેનાં કોરસાંદં અક્ષતી સો.એ એનાં જા.સો.અક્ષતી

હળાહળ ઝેર પોતે ખેરી જાત્રે છે! ગાંધી-ગુડની સાની સમજ એ પચાતી રાકષા છે. ગાંધીજીને ખૂદ ધણી જાણ વાતો સંજાણે. મતભેદોની ઝડીઓ વરમાવે. સમદ બાણીથી વીંધી નાખે છતાં તે રક્ષા હના સોના બાપુ. સોને સરખા ગણવાવામાં. બાપુ બન્યા જગતભરના બાપુ. આ બન્યા જગતના મણપતિ. ગાંધી ગુડના એક પુલ સમા મણપતિ જેવા તો ખરા જ પણ સાથે સાથે જનેતાની ખોટ પૂરે એના લગ્નચુરણા ય બન્યા. 'દુષિ-યાનો વિસામો માડી તારી જૂં પડી' એની જૂ પડીમાં એણે કેટલા યને સમાવ્યા છે. એનો છે એક જ મંત્ર 'ભગવાન સામે જુઓ સાચા માર્ગ', સાચા પ્રકાર તે આપરી.'

સ્વચ્છતા (પવિત્રતા) એમનું આજ્ઞપણ છે. પ્રેમ સૌન્દર્યના એ ઉપાસક છે. એમનું એ પરમ લક્ષણ છે. એક વાર એમણે પત્રમાં લેકાંડેમ મરાય એ ઉપર દર્શાવ આપ્યું: 'ગુરુદેવ કલાના બવા ને મંખીન હતા કે પત્રનેખન જા તો ડાઈ પણ જાતના લખાણમાં છે! મારેવા પડે તો સંધિા છે! ના મારતા જાણે કૂલ મીતરતા ના હોય એમ છેકતા.' આ ટેવ, આ દૃષ્ટિ મહિવકયાઆમાં બની છે. એમના પત્રમાં જ એવા જ ચીતરામણ આનંદા હોય છે.

જીવનિકા એમનામાં તરમેળ છે. એક પસ ગ વાદ આવે છે સામાન્યતઃ પત્રનેખનમાં હમેશા મારી પ્રથા ટેવ પ્રમાણે મેં મધાને 'વર્ગમાધી' કેમ લખ્યું. વળતા જ પ્રત્યુત્તરમાં એમણે મારા કાન પકડાવ્યા 'માણોનો સમય મારીને મને પત્ર લખ્યો? ફરી એમ ન કરતી.' તે રિવસથી વું પાડી થઈ ગઈ વર્ગમાં અંગત કામ ન થા!'

જીવનજાર એ અબધારી રક્ષા છે. એમની અવપો કન કરવાની ટેવ, પોતાની વસ્તુ બધુક જગાએ જ મૂકાય. ખીજની વસ્તુ પોતાને જ હાથે સુખત કરાય. વહેરે જાતની અંગત ચોક્સાર, વ્યવસ્થા તે. એમનું ધ્યેય છે. માટે જ આમક જાતી જાણે છે. જીવનપ્રદેસ આપો ય ખૂદી વળા છે. 'લોમિયા વિના મારે કામ વાંતા કુગેરા' આ પ કિત એમણે માર્ગજાણ્ય છે. અઢી તર્કી જાળીને જીવનસૌરભ મેળવે છે. સોને લદાણી કરે છે એમ એ છે મધ્યાખી નેવડ.

પ્રાર્થનાના તો એ પરમજડા છે. ઉપાસક છે. 'મુજીકાં કે' જુ'તેજાં હાલ

સખ ફૂલ મેને તૂમરે પાયા.

ફીર મે કપો ઉડાસ...મણુજ મે ફૂં તેરા દાસ.

આ ભજન ગાતાં ગાતાં તો તે ગળગળા થઈ જાય છે. કંઈ ભરાઈ આવે છે એમનો. આપું વાતાવરણ ત્યારે તો સ્તબ્ધ થઈ જાય છે. નાનાં ચંચળ બાળકો પણ મુંગાં બનીને સામે ભંઠર રહે છે. ‘પ્રીતમનું મીલન’ આ એમની પ્રભુપ્રેમની પ્રણયકથા સંભળવાના હોય છે ત્યારે એમની સ્થિતિ અચ્છનીય જને છે. એમની આખો વિરહવ્યથાર્થી સ્ત્રીનાં થઈ જાય છે. પુત્રવિધાગી મા પતિવિરહી પત્ની અને બધું બેલડી વડતાં વીંધી થઈ ગયેલી બહેન જેવો ઘાટ એમનો થઈ જાય છે.

આપું આપું તો એમનાં દિલના ભંડારીએ ઘણું

બધું સાચવ્યું હશે જે અખટ અતુલ હશે. છતાં તે નિરહકારી છે. નિરપ્રેમી છે. મોટામાં મોટું મૂલ્ય તો એ છે કે અહમ્મી તે ખૂબ ડરે છે. એ સદાય કહે છે. ‘અહમનું કામ ચોર જેવું છે. આપણે સનત ચોરીદાર ના રહીએ, તો પાછલે બારણે રહીને પેસી જાય છે. અને આપણને એને વશ બનાવી દે છે. આપણે વિકાસ થવા દેતો નથી.’

અંતમાં, ગાંધી-ગુરુદેવના સમાગમમાં સાન્નિધ્યમાં રહી એમણે પોતાનું કવન ઉત્કર્ષ બનાવ્યું છે. એવા એ પદાણી પિતાને યોગબળનો દાવો તો થઈ શકતો નથી, પણ નમ્રપણે પ્રાર્થના કરવાની તક લઈ સભાગી બનું છું.

અમૂલ્ય ભેટ

“હું ખૂબ નાનો હતો. ત્યારની વાન છે. મારા સ્મરણ પરે હજી ચે એ બધું તામ્બું જ છે મને ગાંધીજીને પ્રત્યક્ષ જોવાની ખૂબ જ ઇચ્છા. એટલે સુધી કે જ્યાં ને ત્યાં લાગ જોતો જ રહું. એક વાર બન્યું એમ કે ગાંધીજી અમારાં રોશને રહીને પસાર થવાના છે એ સમાચાર સાંભળવા મળ્યા. હું તો ખૂબ ખૂબ રાહ થયો અને મનમાં સંકલ્પ કર્યો કોઈ દિસામે મારે દર્શન તો કરવાં જ.

શાળામાંથી હું અને મારા બે ચાર ગોઠિયાઓ ભાગી છૂટ્યા. આપું શાળાએ લાગવું એ તો મોટા ગુનકે ગણાય. એ બદલ મેં અને મારા ગોઠિયાઓએ શિક્ષક મહાશયની છ છ સોટીઓ પણ ખાધી હતી.

રોશને પહોંચ્યા. મોટી બધી માનવમેદની. જાણે ટાકીઓ દરમિયાં ઉભરાઈ હોય એમ. એવા સંજોગમાં અમે નાના વેંતિયાઓ—ગાંધીજીને શે મળી શકીએ! પણ અમારો દર નિશ્ચય અમને હિંમત આપ્યા કરતો હતો.

માના હાથમાં શુભાખનું ફૂલ હતું એ ફૂલ મારે કોઈ દિસામે ગાંધીજીને મરનકે ચડાડવું હતું. જોગ કેમ ખાય એની અમારે માટે ભારે પચાત હતી. છેવટે એક રસ્તા મુઝ્યો. ગાડી આવે ને ડબ્બામાં ગાંધીજી બેઠેલા દેખાય કે તરત મારે ફૂલ ઉછાળવું. ખરેખર, થયું જ એમ. જેવી ગાડી ચાર્ડમાં આવી, એવા જ અમે દોડ્યા. પહેલા સિઅલ આગળ ગાડી જરા થોભી. હું દોડ્યો. મારી પાછળ મોટાં લોકોનાં પણ આત્માં ગાંધીજીએ ડબ્બામાંથી બહાર સહજ ડોકિયું કર્યું, જેવું એમણે ડોકિયું કર્યું એવું જ મેં ફૂલ ઉછાળ્યું. તડ દેતાંકે એ ફૂલ ગાંધીજીના કપાળે ભજન બેસ્યું. (ફૂલ કેટલું સભાગી! ગાંધીજીનાં કપાળનો સ્પર્શ પામ્યું!)

ગાંધીજીની પ્રેમાળ આંખ એટલી મોટી અસંખ્ય મેદનીને વીંધી મરી કને દોડી આવી અને ચોતે ખડખડાટ દરે પડ્યા. હું રાહ રાહ થઈ ગયો. એ હાસ્ય દહ છે મારાં દિલને નવાજે છે અને મોટી બધી કુંદ આવે છે. જીવનમાં કાઈ કિંગ્ડો ભેટ બક્ષીસ મળી હોય, તો આ છે. એમ લાગે છે. સોટીનો માર કથાય તુન્ન લાગે છે.

આજે તો ધંધે ધાપે કર્યાંય મોટા થઈ ગએલા અને સારા દાકતરમાં ગણતરી થઈ શકે એવા એક દાકતર મિત્રે પોતાની આ બાળકયતી કહી સંભળાવી ત્યારે મારાં મનને સહજ પ્રશ્ન થયો, બાળ દેહમાં શું નથી પડ્યું? એક મહાપુરુષની પાછળ કેવાં ગાંડાવર હોય છે અને તેમનાં દર્શનને કાળે પોતાની તમામ આવડતો, શક્તિનો તે પરચો બતાવવું હોય છે. અને બીજું પણ એક કથન વાદ આવે છે. “ગાંધીજી જીવના છે. મરી નવી થવા. મરી ગયું છે એમનું મૃત્યું. ‘વૈષ્ણવ જન તો તેને રે કીએ. ને પીડ પરખી જાણે.’ ગાંધીજી આ ભજનમાં દેખાય છે. આપણે એમાં જોવાની અને એમાંથી દર્શન કરી આપણાં જીવનના આચારમાં ઉતારવાના નમ્ર પ્રયત્નો કરીએ.”

શિક્ષકો અને બાળકો મળીને ચડ્યા હતાં સૌ ગાંધીજીની ૮૧મી જન્મતી ઉજવવા માટે. ચારે ડાર વાતાવરણ ઉત્સવ ગાથાઓથી ભર્યું પડ્યું હતું તે વખતે એક ચિંતકે વિવેચન કરતાં ઉપરનાં વેચુ ઉદ્ઘાષણ દતા.—વિ.પ.

ગાંધીજીના કંઈ એવું આકર્ષણ હતું. કંઈ એવું બહુ હતું કે તેમને પચમ વાર મળનાર તેમના પ્રત્યે એ ચાર્મ બધા અને કાવચીત્ત બહુત બની જાય.

લખનૌ કોંગ્રેસ અધિવેશનમાં ઇ. સ. ૧૯૧૬ની સાનમાં જવાહરલાલ નેહરુ તેમને મળ્યા અને પડશિબ્ધ બન્યા.

અમદાવાદમાં કોલેમથી છૂટી સાંજે વડવણીમાં કસબમાં ગયા ત્યારે કસબમાં કોલેમ અને તેઓ ગાંધીજીના પ્રવચનમાં ગયા. ઇ. સ. ૧૯૧૬ની એ સાંજ. "હિંદુસ્તાન આદિકાના ભારતવાર્ષીઓના પ્રશ્ન" પરંતુ ગાંધીજીનું પ્રવચન તેમણે સાંભળ્યું અને ત્યારથી તેઓ તેમના અનુયાયી બન્યા.

૧૯૧૬માં વિનોબા ભાવે કોલેજનો અધ્યાપક હોદી આશ્રમમાં વસવા આપ્યા. ગાંધીજીએ તેમને સંસ્કૃતનો અધ્યાપક પૂરો કરવા ફરી બહાર મોકલ્યા. બરાબર એક વર્ષ વિનોબાજી ધાજ ગાંધીજી પાસે આવી ગયા અને ત્યારથી....

મીરામહેને ગાંધીજીને પત્ર લખ્યું અને ૧૯૨૫માં લંડન છોડી તેઓ કાપમ માટે સામરમતી આશ્રમમાં વસવા આવી ગયા. મહાવિવલાઈ દેસાઈ તેમને લેવા ગેર શને ગયા હતા. ગાંધીજીએ 'પોતાની પુત્રી' તરીકે આવકાયા.

ઇ. સ. ૧૯૧૪ના પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધ વેળા ઉચ્ચાડમાં મીમતી સરોજની નાયકુએ પાટાપીઠી માટે ભારતીય નારીમંડળ સંગ કરેલું. ગાંધીજીએ હુસબુદમાં આ બળતનું કરેન એટલી ખ્યાલિતથી આકર્ષાઈ લંડન ગાંધીજીઆપ્યા ત્યારે સરોજનીદેવીએ તેમનું હાર બોળી કાઢ્યું અને મળ્યા. ગાંધીજીને તદ્દન સાદું ભોજન લેતા ભેદ તેઓ ખડખડાટ દક્ષી પડ્યા, ત્યારે ગાંધીજીએ કયું "તમે જ મિસિસ નાયકુને? એમના સિદ્ધાંત આપી છુટના કેમ કરી આવો, સાચે જમીએ " પરંતુ આવે બોરાક લેવાના વિચાર માનથી તેમની રેખાએ નદ-લાઈ મર્ધ, તેઓ બોલ્યાં, "ના, આભાર." જ્યુ ત્યારથી તેઓ જીવનસર...

બેરિંગટર અસંખ્યનીએ દોરોા ઉત્સવ વેળા તેમને લંડન રેસોરામાં આમળ્યા અને પ્રજાવિત બન્યા.

ઇ સ ૧૮૯૬થી સ્વ નામદાર આગાખાન સાથે ગાંધીજીને પત્રવ્યવહાર. પરંતુ પ્રથમે મુલાકાત ધર્મકાંડન મા રીજ્ઝ ટોટલમાં મોળમેજી પરિષદ વેળા આગાખાને કરેલું, "મુસતમાનો પ્રત્યે પિતા જેવું તકાવ દાખવે તો આ પ્રશ્ન તુરત હલ થઈ જાય." ગાંધીજીએ કહ્યું. "મારાથી એવો ખાસ નર્તવ્ય કદિ બને નહિ, આમાં લાગણીઓનો સમાવ નથી, આમાં તો રાજકીય નિષ્ક્રિય જ જરૂરી છે." વર્ષો બાદ આગાખાને ગાંધીજીને આ પ્રશ્ન કહ્યો ત્યારે આપી મહાન ગેરસમજથી તેમને આચારી લાગ્યો, તેમણે કુખાદ રીતે કહેલું "એક ખૂન, ખૂન, ખૂન મોટી ગેરસમજ થઈ છે. મને હજુએ એ, પ્રમગવા છે. મેં કરેન એવું તાત્પર્ય એ હતું કે કું મુખનામોના પ્રત્યે કનિષ્ઠ વધારે પડતી વસલતા દાખવી નહિ શકું, કુ તેમને મારા સગા બામળો, મારા સમે વડીઆ ગણી શકું..."

રાજકુમારી અમનકોરે પોતાના પિતા -રનામસિંહ અને ગોપ લક્ષ્મણ ગોખને પાસેથી ગાંધીજી વિષે ધણું સાંભળ્યું હતું પરંતુ પ્રથમ મુલાકાત તો થઈ હતી ઇ.સ. ૧૯૧૪ના મુખર્જમાં મોળમેજી કોંગ્રેસ અધિવેશન વેળા.

મુખર્જા મોળીયાવ નેહરુના નિવાસસ્થાને ગાંધીજી મયા ત્યારે મોળીયાવ નેહરુ અને ૧૯ વર્ષના વિજયા લક્ષ્મીએ તેમને સત્કાર્યા, વાતો ખૂન ચાની અને પદાત્ય પદનિથી જમવાને બદને ગાંધીજી સાથે સૌ સાદરી પર જમ્યા, ત્યારથી વિજયાલક્ષ્મી ગાંધીજીના અનુયાયી થયાં

ઇ. સ. ૧૯૧૬માં ગોધરાની રાજકિંગ મળા વેળા જીના સાથે મોંડીજી મળ્યા મુખર્જાતીમાં મોળવાના આ-મહેને માન આપી જીનાએ પ્રવચન મુખર્જાતીમાં શરૂ કરેન ખજ પૂરે તો ક્યું ભાજેટમાં જ.

ફિનિશ આશ્રમના કેટલાક અંતેર સીઓ સાતિ-નિકેનમાં વચેના, તેમને મળ્યા ૧૦ ડેસુઆરી, ૧૯૧૫ ના રોજ ગાંધીજી અવ દના ટાગેર એ વેળા કનકતા મયા હતા એટલે ૧૦ માઈ ૧૯૧૫ના રોજ ગાંધીજી ફરી મુજેવને મળ્યા સાનિનિકેન નાવેવા. તેમને આવજીતો સ્વકાર થયો. ત્યારથી આજ રુપી દર વર્ષે ૧૦મી માઈ "ગાંધી દિન" તરીકે ઉજવાય છે.

અંધારાની પરિસ્થિતિથી વાકેક થતા રાજકુમાર

સાથે ગાંધીજી રાજેન્દ્રબાણને ઘેર ગયા, ત્યારે તેઓ
જાણપુરી ગયા હતા. નોકરોએ તેમનો યોગ્ય સત્કાર
કર્યા નહિ. ધરમા પ્રવેશવા દીધા નહિ. રનાન પશુ ગઠાર
કરવું પડ્યું. ત્યાંથી તેઓ મુસલમાન મિત્રને ત્યાં રહેવા
ગયા. રાજેન્દ્રબાણ ગાંધીજીને મળ્યા ત્યારે તેમનું માથું
શરમથી નીચું નમી પડેલું. તેઓ જૂનું શરમીંદા બન્યા
હતા. ગાંધીજીએ હસતાં હસતાં માત્ર એટલું જ કહેલું
કે, “હું તમારા ઘેર જઈ આવ્યો છું.”

કરવું રંગા આચરના આમંત્રણથી તેઓ મદ્રાસ
ગયેલા અને ૧૯૧૯માં બે દિવસ સુધી રાજગોપાલા-

ચારીને ત્યાં રહ્યા ત્યાં સુધી તેમને ખબર નહોતી કે તેઓ
કેના મહેમાન છે. ગાંધીજી આના શરમાળ યજમાનને
મળતાં સદાય પામતા હતા, પરંતુ મહાદેવભાઈ દેસાઈ
રાજગોપાલાચારીને ખેંચી લાવ્યા અને ત્યારથી તેઓ
ગાંધી રંગે રંગાયા અને રાજકારણમાં અંતર્વિદ્ય.

ઈ. સ. ૧૯૨૦માં હકીમ અજમલખાનના ઘેર ઉર્દૂના
વિદ્વાન પંડિત મોલાના અણુલ કલામ આગાધને મળ્યા.
મોલાના ત્યારથી તેમના ભક્ત બન્યા.

આમ ગાંધીજીની પ્રથમ મુલાકાત તેઓને શાદગાર
બની રહી. (અંગ્રેજી પરથી) — કિશોર હી. પારેખ

૪

ધારાબાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૧, પરદેશ માટે સિલિંગ ૧૨. લવાજમ મનીએડરથી કામોલયને
સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ આહો નોંધાય છે. દર માસની બારમી તારીખે અંક પોસ્ટ
થાય છે. પત્રલેખવાહારમાં આહક નંબર અવશ્ય લખવો.

‘ધારાબાપુ’ કાર્યાલય, રૂપાચતન, જૂનાગઢ

[‘ધારાબાપુ’માં વપરાયેલા કામળો રૂપાચતન લાપકામળ કેન્દ્રમાં બનેલા છે.]

અનુક્રમણિકા ૧૨ નવેમ્બર ૧૯૫૬

૫૪

૫૪

૧ બાપુના પત્રો...	ગાંધીજી	૨	૮ આવા હતા બાપુ	...	પ્રમુદાસ ગાંધી	૧૨
૨ આ સાતમાં તું કઈ છે?	‘ગિરિરાજ’	૩	૯ આ વાતો નથી	...	લલિતકુમાર શાસ્ત્રી	૧૪
૩ ન્યાય	કિશોર પારેખ	૪	૧૦ કર્મના ફળની મર્યાદા બાંધુ છું	...	‘ઈન્દ્ર’	૧૫
૪ અહંકાર ન રાખતા	દેસાઈ વાલજીગોવિન્દજી	૬	૧૧ પરીક્ષા	...	લલિતકુમાર શાસ્ત્રી	૧૮
૫ અરીસા રાખતો બે	”	૭	૧૨ ચાચાજીની વાતો	...	વિમળાવદેન પટેલ	૨૦
૬ મૂર્ખ, મહામૂર્ખ	પુખ્તા ગાંધી	૮	૧૩ પડેલી મુલાકાત	૨૨
૭ વંદન હળે	ધીરેન ગાંધી	૧૧	૧૪ મુકતો	...	તનમુખ શર્મા	૨૪

રૂપાયતન પ્રકાશન

જૂનાગઢ

★

આવા હતા બાપુ-૧.૨.૩ દરેકના	૦-૫૦
ગાંધી-ચુર	૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન	૧-૨૫
અલ્લાહના ખંદાઓ	૦-૩૩
મસ્તીની પળોમાં	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા (છપાય છે)		
શ્રી રામજી મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	”
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા	”
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા	”
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	”
આવા હતા બાપુ-૪	”

જનુની જુગદંબા ધરે, ગામની અંબા ગા;
દશા ફરી, દી પાલટ્યો, ઝીંકે જઈને રો.

ઝિંકાવાળી બેગણી (ને) ધરની માતા ઘો,
નર મીઠાની તાણુના, કાયા માયા ઝો

ચોસઠ નરને રોળિયા, ઈ અંબા ટેવાય;
(તો) ડાકણ શાકણ વંતરી, ઈ કોને કેવાય ?

જનની ઘેતુ સરસ્વતી, ભારત, આઘા અંબ;
છટ્ટી પૂજણ હારના, કરણ ચરણ બે લંબ,

૧૫ ૧૨
૨૦૨૨ ૧૫
૧૦

જી
રા
જી
જી

ગીતાંજલિ : એક અધ્યયન

ગુરુદયાલ મલ્લિક

સ્વીન્ડ્રનાથ ટાગોર (૧૮૬૧-૧૯૪૧) 'ગીતાંજલિ' એ નામના ભાવ-વાહી ગીતોના સંગ્રહથી ૧૯૧૬માં નોબેલ પારિતોષિક મેળવી જગતમાં પ્રસિદ્ધ થયા. ૧૦૩ ગીતોમાં ગુરુદેવે જે ભક્તિપૂર્ણ ઉદાત્ત ભાવનાઓ પ્રગટ કરી છે તે આજે પણ મનુષ્યને પરમાત્માની પાસે લઈ જઈ શકે છે. જીવનના આદર્શો, આદર્શોની સાધના, સાધનાના પ્રકારો, પ્રભુનું દર્શન, પ્રેમ અને આનંદ-આબધાં તત્ત્વોને ગુરુદેવે સંગીત અને કલા દ્વારા એવી સરસ રીતે વર્ણવ્યાં છે કે તેના રહસ્યને શાંતિથી વિચાર કરવામાં અપૂર્વ પ્રકાશ અને પ્રેરણા મળે છે. શ્રી ગુરુદયાલ મલ્લિકે ગીતાંજલિમાંથી લગભગ વીસેક કાવ્યો ચૂંટી તેનું સુંદર વ્યાખ્યાન કર્યું છે. વ્યાખ્યાનની પદ્ધતિ એટલી બધી સારી છે કે ગહન વિચારો પણ બહુ સરલ બની જાય છે અને વાચકને ગળે બધું તરત જ ઊતરી જાય છે. વિવરણ વાંચ્યા પછી ગુરુદેવનું ગીત તરત જ રપટ થાય છે અને અમાધારણ આનંદ આપે છે. મહાકવિઓની કૃતિઓને લોકભોગ્ય બનાવવા માટે આવા પ્રકારની વિવરણ પદ્ધતિ સ્વીકારવાની બહુ જરૂર છે.... આ પુસ્તક દરેક વ્યક્તિએ ગીતાની માર્ફક રોજ વાંચવા જેવું છે, લગ્નજેવા શુભ પ્રસંગોમાં મિત્રોને ભેટ આપવા જેવું છે. આજે ભાવનાપ્રધાન સાહિત્યસરિતાનાં નીર જ્યારે સુકાતાં જાય છે, ત્યારે ગુરુદેવની પ્રસાદી માનવસમાજને અપાડવામાં આવે છે એ આપણું સદ્ભાગ્ય છે. મનોહર સુદ્રણ માટે પ્રકાશકને પણ ધન્યવાદ આપવો ધટે છે. દરેક પુસ્તકાલય આ પુસ્તક વસાવે અને આપણાં બાઈબલોનાં તેના લાભ લે.

—પુસ્તકાલય : એ, ૧૬૫૬

કારિકા

ઉદ્દેશભાગનામ

પર્વ ૧૨ (૧૨ - દિગ્ગંજ - ૧૯૫૬) નંબર ૧૦ એ

સત્યનો જય છે જ. એનો અર્થ
એવો ન કરાય કે આપણે ધારીએ તે જ
વખતે જય મળવો જોઈએ. વળી એમ
પણ ન કહી શકાય કે આપણે માનીએ
તે સત્ય જ છે. તેથી આપણે આમ જ
કહીએ, 'જે અમે ધારીએ છીએ તે
સત્ય હશે તો જય જ થશે.' — વ્યાપુ

(આથીજ અને કુરુદેવની કવનસાધનાનું અધ્યક્ષીયન કરતા આશિષ)

બાપુના પત્રો

ચિ.....

સરજનહાર વિષે તે' બહુ
સારુ લખ્યું છે. ભણવાનો અર્થ જ
ખોટો છે. જે ગણી ન જાય તે
ભણ્યા નથી. જે ગણી શકે તે
ભણ્યા છે. નિશાળમાં જ ભણે તો

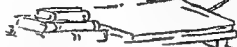
જ ભણાય એ પણ વહેમ છે. જે ધર્મ આચરી
શકે તે ભણ્યા કહેવાય. પછી અક્ષરજ્ઞાન હોય તો
તે એક વધારે સાધન ગણાય ને અવસર મળ્યે
તે લઈ લઈએ. આ સમય અનુભવરૂપી વધારે
જ્ઞાન પામવાનો છે તેથી અક્ષરજ્ઞાન મુલતવી
રાખીએ. મુખર્ષ નો ઉત્સાહ ઠીક છે પણ નિયમિત
રીતે પીસું લાગતું કામ કરનાર મેં એ કદાચ
વધારે પણ અસર કરતી હોય. ગોકળગાય અને
સસલાની વાત સાંભળી છે ના? આશ્રમમાં રહીને
કામ કરવાની સેવા હું ઝાંછી નથી ગણતો.

વ. મં. ૫-૧-૩૧

—બાપુના આશીર્વાદ

* * *

ધ્રુવ જન્મ મૃત્યુ સ્વ નો અર્થ હું ખેંચાડું
હું તે વિદ્યાનની દૃષ્ટિએ કશા કામનો ન હોય
એમ સંભવે. પણ એનો અર્થ આત્મા અને દેહ
બંનેને સારુ લાગુ પડાય. અમૂર્છિત આત્મા નથી
જન્મતો નથી મરતો પણ જે તેને મરનારે માને
છે તેણે તેને ફરી જન્મવાવાળો માન્યે જ છૂટકો.
કેમકે આ જગતમાં સર્વથા નાશ કરી વસ્તુને
નથી. જડ દેહનો પણ નથી. દેહ એક રૂપે મરી
બીજે રૂપે અવતરશે. તેનું રૂપાંતર થયા જ
કરવાનું. દેહ ભરમ થયા પછી તેના પરમાણુ
રૂપે સ્થિત નહિ રહે કેમકે પરમાણુનું રૂપાંતર
થવાનું છે. “ઘાટ ઘડિયા પછી નામરૂપ જૂજવાં
અંતે તો હેમનું હેમ હોયે.” આ કાર્મ ગણે
ઊતરે છે?

ચિ.....

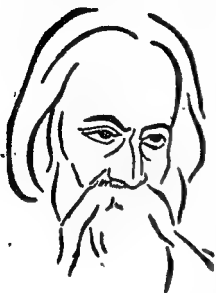
.....ની સેવામાંથી તમે બંને અના-
સક્તિ શાંખી લેજો. કોઈ પણ અનન્ય ભક્તિમાંથી
આપણે અનાસક્તિ વડે ઈશ્વર ભક્તિમાં સીધો
પ્રવેશ કરી શકીએ છીએ. અને જો અનન્યભક્તિ
નો સંબંધ ઈશ્વરભક્તિની સાથે ન જોડાય તો એ
ભક્તિ મોહનું રૂપ પકડે છે ને ભયંકર રૂપ ધારણ
કરે છે. તમે બંનેએ ... ની સેવા કરવામાં
મથા નથી નાખી. મને ધારતી હતી કે આ.. છેવટે
જે કયું છે તે જ કરશે. પણ એની કાર્મ ચિંતા
ન કરવી. અંતિમ ક્રિયા તારે હાથે આવે તો થ
ઠીક, ન આવે તો થ ઠીક. તે' ઘણા પ્રકારની ભક્તિ
કરી છે. એમાંથી હવે તું ઈશ્વરની ભક્તિ તરફ
વળી જાય તો ભક્તિઓ ફળી. અને ઈશ્વર ભક્તિનું
ખરું રૂપ અત્યારે હું જોઈ શકું છું એ તો સૂત્ર
નારાયણ છે. વિવેકાનંદે દરિદ્રનારાયણ શબ્દ
યોગ્ય છે તો (જે હું ભૂલ ન કરું તો હું તો. કેમકે
મને ખગેબર યાદ નથી આવતું કે દરિદ્રનારાયણ
શબ્દ વિવેકાનંદે યોગ્ય છે તો કે બીલ કોઈ
સાધુ પડુરે) સત્ય નારાયણ તો પ્રસિદ્ધ છે જ પણ
ક્રિયારૂપે સૂત્ર નારાયણ મારી પામે તો પ્રકટ થાય
છે. તે' એ પૂલનો આરંભ થયો છે એનું ખરું
સ્વરૂપ સમજી લેજો.

—બાપુના આશીર્વાદ

* * *

વહાલાં બહેન

તમે તો બહુ લોભી લાગો છો. અહીંથી

એક વાર કવિ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર ફરતા ફરતા રાજસ્થાનમાં જઈ ચડ્યા. ત્યાં એમણે લોકોના હૃદયમાંગણે સુવાસના પમરાટ આપતા બકત મીરાંનાં ભજન યુગ વેરાયેલાં જોયાં. આખરે કવિ! એનાથી રડવાવ ખઈ? નીચા નમીને વીણી લીધાં ને હૃદય એક ચિત્ર ગાથામાં સળગીને લોક સમક્ષ ધારી.

મૂળ તો રાજસ્થાની બાપામાં એમાંથી એમણે બંગાળીમાં એની સુંદર માળા ગૂંથી. એ માળામાંથી આપણે કંઈક મેળવીએ.

પણ ત્યારે શાદ આવે છે એક વાત. કુમારિકાઓ અને મંગળ કુળવધૂઓ મહાદેવજીનાં મત કરે છે. મહાદેવજીને ચોખા ચડાવે છે. મહાદેવજીને ચડાવવાના ચોખા કંઈ જેવા તેવા હોય? એ તો નખથા ફેલીને અને તેય કેવા, જરાય ખંડિત થયા વિનાના હોય એ જ ચોખા ખપ લાગે. કન્યાનાં મનનીં એવા કોડ હોય. કાળજીની કોર જેવા ચોખા મહાદેવજીને ચડે એવાં એમના મત હોય.

કવિ મીરાં જેવી એક પ્રજાલક્ષિતમા મશગૂલ. એનાં પદ હાયમાં લે. એને હૈયા સાથે ચાંપે. એને આમ ફેરવે તેમ ફેરવે. જોયા ચડાવે. નીચે મૂકે. નાજુક એની આંગળાઓના રપજીથી ખીલવવા મથે. અનંતના વિરાટ પ્રેમે નીતરતા હૈયામાં સંતાડી એની માળા ગૂંથે. એ અજબ કળા અને એવા અપૂર્વ લક્ષિતસ રેલવવાની યુગ્મજા આ કલમમાં કપાથી હોય? કવિની ભાવનાસૃષ્ટિમાં પવેશ કરવો હોય તો પ્રથમ એના જેવું થયું જોઈએ. પણ એય માગે છે એ મહા તપ. એન માટે તો તપોવનમાં પહોંચવું રહ્યું. છેવટે એમાનું કશુંય હાયમાં ના હોય તો એટલું તો જરૂર થાય કે પેલી કન્યાના જેવા કોડ સેવીને અને એટલી ચીવટથી કેવિની ભાવના ખંડિત ના થાય એવા નમ્ર પ્રયાસ કરવા રહ્યા અને એની કાળજી રાખવી રહી.

એ જ દષ્ટિએ કવિના કાવ્યનો આ ભાવાનુવાદ છે.

—વિમળા

-૧-

તૂમ આજ્યો છ શામા,

આવત આજ્યો સામા

તૂમ મિલિયા કં બહુ સૂખ પાડે

સર્વે મનોરથ કામા

તૂમ ખિય હમખિય અંતર નાહી

જેસે સૂરજ ધામા

મીરા મન દે જોઈ ન માને

ચાહે સૂંદર રયામા

હે પ્રિયતમ, તૂમિ એસો, તૂમિ એસો સંખ્યા હમ્મવા આસિતે છે. તોમાર મધને જે આમિ પરમ આનંદ પાઈ, સકલ મનોરથ અમાર પૂર્ણ હવ. તોમાર આમાર

મધ્યે કોન અંતર ત ત્રાઈ; આમરા જેન સૂઈ એા ધંરણી. મીરાંર મન આર કિછતે ઈ માને ના, ચાહે શુધ મુંદર પ્રિતમ કે (રયામા કે)!

“હે માગ પ્રિયતમ, તમે પધારો.

સંધ્યાની વેળા થઈ ગઈ છે. તમારું મિલન મને પરમ આનંદ આપશે. મારા સદ્ગા મનોરથ સફળ થશે. હે મારા પ્રભુ! મારી ને તમારી વચ્ચે કોઈ ભાતવું અંતર છે નહિ. જેવાં સૂર્ય પૃથ્વી એક છે, તેવાં આપણે છીએ. અને જાણો છો? આ મીરાંનું મન બીજા કશાયમાં લાગેલું નથી. માત્ર એને લાગી છે એક જ લગની ને, તે

એક સુંદર સ્થામની જ. એને વહાલો છે એ-
સ્થામ-!"

-૨-

હેરી મેં તો પ્રેમ દિવાની,
મેરા દરદ ન જાણે દેશ ॥
સૂઝી ઉપર સેજ હમ્મરી,
કિમ બિધ સોના હોય ॥
મગન મરણ પે સેજ પિયાડી,
હંસ બિધ મિલજા હોય ॥
ધાયલ હી મત ધાયલ જાણે,
હી જાન હાઈ હોય ।
જોહરી હી મત જોહરી જાણે,
હી જિન જાહર હોય ॥
દરદ હી મારી જન જન ડોહી,
વેદ મિયા નહિ કોય ।
મીરાં કે પ્રભુ પીર મિટોગી,
જળ વેદ સર્વલયા હોય ॥

"ઓ મેં સખી આમિ ને પ્રેમે પાગલ હર્ષવાણિ,
આમાર વેદના તો મેહર્ષજનનેના સ્થા આમાર (નિર્વર્ણ)
શુયેર મત (હર્ષવા છે), નિદા જનર કિ કરિયા?
પ્રિવતમેર સખા ગગનમંડને, મિનન તમે કેમન કરિયા
હર્ષમે. વ્યથિત ને સેર્ષ વ્યથા જોડે જનડાર વ્યથા
નાર્ષસે કિ જોડે? યરનેર જવાયા મરન પાન કરિયા
છે ને સેર્ષ જને ને પાન કરે નાર્ષમે ત જોડે ના'
વ્યથાવ પાગલ હર્ષવા વને વન ધૂરિયા વેદ કે પાર્ષના,
મીરાદ પ્રભુ જખન વેદ હર્ષમેન શુદ્ધ તખન ઈ ને વ્યા
મિદિમે."

ઓ મારી સખી! પ્રેમની મારી દિવાની જ
નીને હું બેડી છું. મારા અંતરની આ વેદના
કોને ખબર પડે? આ મારી સ્થા તો મને વિર
હની શૂળોથી લોકાય છે મારાં પજડીને મરુ' છું
તો ય નિદ્રા નથી આવતી, ચેની આયે? પ્રીતમની
શર્યા છેક ગગન મંડળે જિઠાવેની છે મારા જેવી
હનમાગીને ત્યાં મઝવાનું સેધાય? મારી સજની,
ધાયલની વાત તો ધાયલ જ જાણે! ને ધાયલ જ
નથી તેને ધાયલ દહની શી ખબર પડે? એર તો

જેણે પીધાં છે એ જ જાણે છે હેરના સ્વાદને.
દરદની મારી હું સાન ભાન જૂલીને, પાગલ
બનીને વને વન બટકું છું. થામેર કમુ' છું. વેદ
કયા ય મગતો નથી. અને હવે તો મારા પ્રભુ
પોતે જ વેદ બનશે, તો જ મીરાનું દહ મટશે.
બાકી બધું જ ફોગદ છે, વૃથા છે.

-૩-

મેં બિરહિન બેઠિ જાગુ,
જગત સખ સોવે શી આડી ॥
બિરહિન બેઠિ રંગમલક મેં,
મોતીબન હી હડ પોરે ।
ઈક બિરહિન હમ ઘોસી રેખી,
અંસુબન હી માઠા પોરે ।
તારા મિલ મિલુ કૈલ બિવાની,
સુખ હી ધડી રજ આપે ॥
મીરાં કે પ્રભુ મિરધર નામર,
મિલ કે બિખુડન જાળ ॥

હે સખિ, આમિ નિરહિણી બમિયા રાત્રિ
કટાપ્રનેછિ. આર સકયેર્ષ સુખ. રંગમડયે બિરહિણી
બમિયા બમિયા મોતીર માવા ગાથિતે છે; બિરહિણી
(આમિ) અનુર હાર ગાથિતેછિ! તારકા મહિમા
મહિમા રાત્રી પ્રભાત હર્ષવા જાવને છે. આનંદશૂલ કખન
આમિમે? હે મીરાદ પ્રભુ પિયનમ ગિરધર, આમાકે
હાડિયા મિયા છ?

"હું વિરહિણી બેઠી જાગતી બેડી છું.
એમ જ રાત મરુંછે! ઓ સૂતાં છે. રંગમલકમાની
વિરહિણી બગીને મોતીની માળા પડેવે છે ત્યારે
મારા જેવી આસુની ધારાઓનો હાર ચૂથે છે.

સખી મારી, શું કહું? આભના તારા ગણી
ગણીને રાત વીનાથી. પહો ફાટયો. પ્રભાત થયું.
પણ આનંદની વેળા ના આવી તે ના આવી!
ક્યારે આવશે એ તો એ જાણે. હે મારા નાથ,
મને ઓડીને ગયા છે તે મારા-મીરાના-પ્રિય-
તમ ગિરધર કે બીજું કોઈ?"

ચંદ્રને શશાંક કેમ કહે છે? _____ 'ગિરિરાજ'

[પુદ્ગલા]

પુદ્ગલગવાન જેતવનમાં વિહાર કરતા હતા તે વખતે દાન વિષે આ કથા કહી સંભળાવી.

શ્રાવસ્તીમાં એક ગૃહસ્થે પુદ્ગલા મુખ્ય ભિક્ષુમંધને માટે બધી આવશ્યક વસ્તુઓનાં દાનની તૈયારી કરી. તેણે ગૃહ દ્વારે સુંદર મંડપ રચી પુદ્ગલા મુખ્ય ભિક્ષુમંધને આમંત્રણ આપી મંડપમાં પાથરેલાં ઉત્તમ આસને પર ભિક્ષુઓને બેસાડ્યા. પછી નાનાં પ્રકારના રસપૂર્ણ લોજન કરાવી સાત દિવસો સુધીનું દાન આપ્યું. ઉદ્ભવા અને સાતમા દિવસે પાંચસો ભિક્ષુઓને જેમાં પુદ્ગલ ગવાન મુખ્ય હતા બધી આવશ્યક વસ્તુઓનું દાન ખૂબ ધામધૂમથી આપ્યું. પુદ્ગલ ગવાન આ દાનને અનુભવેલ આપતા બોલ્યા: 'ઉપાસકાં તારે પ્રમત્ત થવું જોઈએ. આ દાન પુરાણ પંડિતોની પરપરાને અનુરૂપ છે. પુરાણ પંડિતોએ યાચકોના સ્વાગત માટે પોતાનું બલિદાન આપી પોતાનું માંસ સુદાં દીધું છે. એમ કહી પુદ્ગલ પોતાના પૂર્વજન્મની એક કથા કહી:-

ના રાત્ર્ય કાળમાં બોધિસત્વ સસલાની યોનીમાં ઉત્પન્ન થઈ, જંગલમાં રહેતો હતો. તે જંગલની એક બાજુ પર્વત, એક તરફ નદી. અને એક તરફ ગામડું હતું. તેને ત્રણ શાણા મિત્રો પણ હતા - વાંદરો, ગીધ અને ણિલાડો.

આ ચારે શાણા પંડિતો બાજુબાજુમાં રહેતા હતા. પોતપોતાની જગ્યાએ જઈ લોજન શોધીને સાંજે એક સ્થળે એકઠા થતા. આ ચારેયમાં વધુ શાણો સસડો હતો. તે ત્રણેયને ઉપદેશ આપતો: 'દાન આપવું જોઈએ, ધર્મની રક્ષા કરવી જોઈએ, મતનિયમો કરવાં જોઈએ.' તેઓ તેનો ઉપદેશ ગ્રહણ કરી પોતાનાં નિવાસ સ્થાનમાં જઈને શાંતિથી રહેતા.

આ રીતે સમય વ્યતીત કરતા એક સમયે બોધિશત્રવે (સસલાએ) બાકાશમાં ચંદ્રને જોઈને બાણી લીધું કે બે દિવસ પછી મતનો દિવસ આવે છે તેથી ત્રણે જણને બોલાવીને કહ્યું. 'પરમ દિવસે મતદિન છે. તમે પણ નાદી ધોખે મત કરને ધર્મમાં પ્રતિષ્ઠિત થઈ તે દિવસે જે દાન અપાય છે તેનું ફળ ખૂબ મોટું મળે છે. માટે કોઈ પણ

વણાં ઘણાં વધો પહેલાં વારાણસીમાં પ્રવેશવું.

યાચક આવે તો તેને પહેલા આપણા આહાર-
માથી ખાવાનું આપીને ખાએ.' બધા 'હીક'
ઠલી મત કરવાનું નક્કી કરી પોતપોતાને ઘરે
આવ્યા ગયા.

મનને આગવે દિવસે જિવાડો સવારના
પહોરમાં જ વહેવો. ગિઝાર શોધવાને માટે નીકળી
પડ્યો અને ગંગાતીરે પહોંચ્યો. એક માછીમારે
સાગી સુંદર સાત માછલીઓ પકડી નેને ફોરીથી
બાંધીને ગંગા કિનારે રેતીમાં સંતાડી દીધી. અને
તેનીએ વધુ માછલીઓ પકડવા અંગાના નીચાજ-
વાળા ભાગમાં ગયો. જિવાડો જમીન સંધને
સુંધને ભ્યાં માછલી માછીમારે ફાટી હતી ત્યાં
આવી પહેાચ્યો. માછલીની ગંધ આવતાં રેતીને
ખોતરવા મંડ્યો. અને સુંદર મઝાની ઝોટી
માછલીઓ ભેંધ પુરા થયો. તેને બહાર ફાટીને
ત્રણવાર ભેરણી બોલ્યો. 'કોઈ આવું' માલિક
છે?' જ્યારે તેને તેના માલિક ન દેખાયો એટલે
માછલીઓને બધેવા દોરાને ચોમા લઈને
પોતાની રહેવાની જગ્યાએ લાવી એક બાજુ મકી
રીધી - મન પૂડું કરી નિરાતે ખાઈશ-એમ
વિચારી પોતાના ધર્મનું વિચાર કરતો સૂઈ ગયો.

ઝીંધ પણ વહેલી સવારમાં ધરતી બહાર
નીકળી દૂર દૂર ભોજનની શોધમાં નીકળી પડ્યો.
એક ખોતરની રખેવાળી ધરતી એક ટોચાની
ઝૂંપડીમાં મેટલા અને ફદીની રોળી ભેંધ ત્યા
પહેાચી ગયો અને ત્રણ વાર ભેરણી ચિત્કાર
કર્યો: 'કોઈ આવે માલિક છે?' જ્યારે કોઈ
માલિક ન દેખાયો એટલે રોળીની દોગી પોતાના
ગાળામાં ભેરવી પોતાના માગામાં એક જગ્યાએ
સંતાડી - મત પૂડું કરી ખાઈશ-એમ કરી તે
પણ પોતાના ધર્મનું કવાન ધરતો સૂઈ ગયો.

વાંદરાએ પણ પહેા ફાટવા વનવનમાં ફરી
ફેરીનું અંખનું કોઈ માલિક તેને ન મળવાથી
તોડી આવ્યો અને પોતાનાં રહેણાંકનાં આડ પર
આપી - મન પૂડું થયે નિરાતે કુચાહાર કરીશ-
એમ વિચારી ધર્મનું કવાન ધરતો લાંબો થયો.

બોધિત્રાવ (સસરો) તો મેળની જેમ વત
પૂડું કરી સુંદર કૂણાં ઘાસ ખાઈશ વિચારી પોતાની
ઝાડીમાં જ પડ્યો પડ્યો વિચારવા લાગ્યો. 'મારી
પામે જે કોઈ બોલિતો યાચક આવશે તો હું
એને ઘામ નહીં આપી શકું. લાત બાત પણ
મારી પામે નથી. તો પછી મારે શું આપવું. માડું
મન તો પછી નિષ્કુલ જ બાપ છે ને?' ત્યાં
બોલિતો વિચાર આવતા બુગી થતા બોલી
છોડ્યો. 'જે કોઈ યાચક આવશે તો હું તેને
ભાસા ધરીશનું માંસ આપી તેની ભૂખ ટાળીશ.'

તેના ધર્મના તેજથી ઈન્દ્રનું આમન ગરમ
થઈ ગયું. ઈન્દ્ર વિચારમાં પડ્યો. અને ફેનાં
તપશી પોતાનું આસન ગરમ થયું છે તેનું તેણે
ધ્યાન કરી શોધી કાઢ્યું. પછી વિચાર્યું-
શુભશક્તી પગીલા લઈશ. બ્રાહ્મણને વેશધરી
મોટી પહેના જિવાડાના ઘરે જીએ રહ્યો.

જિવાડો બોલ્યો: 'તે બ્રાહ્મણ, કેમ જીએ છે?'
જિવાડાના પૂછવાથી બ્રાહ્મણે જવાબ આપ્યો.
'હે પંડિત મહાશય. જે થોડો ધણો બહાર
મળે તો ઉપાસથી વળી થઈને મવજીધર્મ પાવન
કરું.'

જિવાડાએ 'મારું' તને આહાર આગીશ
કરી તેની મામે બીજી ઝાડી અવગી વાતચીત
કરતાં કંતાં કદ્યું.

'હે બ્રાહ્મણ, પાગીમાંથી જમીન પર લાવેલી
સાત સુંદર માછલીઓ છે નેને ખાઈને વનમાં
નિવાસ કરે.'

બ્રાહ્મણ: 'હમણાં તો મવાન છે. થોડી વાર
ખમ પડી આવીશ.' કરી ઝીંપના માગા પામે
જઈ જીએ. ઝીંધે પણ બ્રાહ્મણને પૂછ્યું: 'કેમ
જીએ છે?' બ્રાહ્મણે જિવાડાની પામે માગતી કરી
તેમ ઝીંધ પામે પણ આહારની બિજા માગી. ઝીંધે
'માડું' આપીશ કરી તેની સાથે વાતચીત કરતાં
કરતા કદ્યું:

'દૂર દૂર ખોતરની રખેવાળી કળા બુઢાનું
સચિત્તેજન માટે લાવેલું બાણું મારી પામે છે-

શટલા અને દહીં—હે બ્રાહ્મણ! આટલું જ મારી પાસે છે તે ખાઈને વનમાં રહે.’

બ્રાહ્મણ : ‘હજુ સવાર જ છે પછી ખાઈશ.’
કહી વાંદરા પાસે ગયો. વાંદરાએ પણ પૂછ્યું.
‘કેમ બોલો છો?’ ત્યારે બ્રાહ્મણે લોજનની માગણી કરી. વાંદરાએ પણ ‘સારું’ આપું છું કહી તેની સાથે વાતનીત કરતાં કરતાં કહ્યું :

‘પાકેલી કેરી, ઠંડું ખાણી અને શીતળ છાંયો આ છે, હે બ્રાહ્મણ મારી પાસે. આ ખાઈને વનમાં રહે.’

બ્રાહ્મણ : ‘હજુ પચેદ જ છે, પછી ખાઈશ.’
કહી શશરાજ પંડિત (બોધિસત્ત્વ) પાસે ગયો. સસલાએ પણ ‘કેમ બોલો છો?’ પૂછ્યું. તેના જવાબમાં બ્રાહ્મણે બાહારની માગણી કરી. આ સાંભળી બોધિસત્ત્વ (સસલા) ખૂબ પ્રસન્ન થઈ બોલ્યો : ‘બ્રાહ્મણ! તં ખૂબ સારું કંઈ’ કે લોજનને માટે મારે ત્યાં આવ્યો. આજ હું આ શુભ દિને એવું દાન આપીશ કે જેવું દાન હજુ સુધી કોઈ કાળે, કોઈએ આપ્યું નથી. તું સદાચારી લાગે છે માટે હિંસા તો નહીં કરે. માટે જ યોદ્ધા લોકકા એકકા કર અને આગ લગાવી મને ખબર આપ. હું મારું આત્મબલિદાન કરી આગની જવાબમાં પડીશ. મારું શરીર તેમાં શેકાય જાય પછી તે માંસ તું ખાઈને શ્રવણ ધર્મ કરજે. આ રીતે બ્રાહ્મણની સાથે વાતનીત કરતા બોધિસત્ત્વે (સંસારીએ) કહ્યું.

‘શશની પાસે ન ત્રણ છે, ન મગ છે, કે ન ચોખા છે. આ આમથી શેકાયેલા મને જ ખાઈને વનમાં રહે.’

ઈન્દ્રે તેની વાત સાંભળી થોડી વારમાં પોતાનાં તેજથી લોકકાના મોઢા ઢગવાને સળગાવી બોધિસત્ત્વને ખબર આપ્યા. સસલાએ સુદર રૂષાં

ધાસની પચારીમાંથી ઊડી ત્રણ વાર પોતાના શરીરને ખેંચ્યું—કદાચ શરીરની રૂંવાટીમાં નાની છવાતો હોય તો ન મરે—પછી આખા શરીરનું દાન કરી. ઉછળીને પ્રસન્ન ચિત્ત બની અગ્નિની જ્વાળામાં એવી રીતે કુદ્યો, બળે રાજ હંસો કમળોનાં ઢગલામાં કુદ્યા હોય. પણ તે જ્વાળા બોધિમત્ત્વનાં શરીરની રૂંવાટીને પણ ગરમ ન કરી શકી. એવું લાગ્યું બળે હિમના ઢગલામાં પ્રવેશ કર્યો હોય. તેણે બ્રાહ્મણને ઉદ્દેશીને પૂછ્યું. ‘બ્રાહ્મણ! તારી બનાવેલી આગ આટલી ઠંડી કેમ છે? મારાં શરીરની રૂંવાટીને પણ નથી બાળી શકતી. શું વાત છે?’

‘હે પંડિત હું બ્રાહ્મણ નથી, હું ઈન્દ્ર છું, તારી પરીક્ષા કરવા આવ્યો છું.’

બોધિમત્ત્વે સિંહ ગર્જના કરી ‘ઈન્દ્ર! તારી તો શું વાત! પણ જો આ આખી સૃષ્ટિ પણ મારાં દાનની પરીક્ષા રેવા ઇચ્છે તો તે મારામા ન દેવાની ઇચ્છા પણ નહીં બોધ શકે.’

ઈન્દ્ર બોલ્યો, ‘શશ પંડિત! તારા શુભ જ્યાં સુધી સુરજ ચંદ્ર રહેશે ત્યાં સુધી પ્રસિદ્ધ રહે.’ એમ કહી ઈન્દ્રે પર્વતને નીચાવી પર્વતનો રસ લઈ ચંદ્રમંડળમાં શશને આકાર બનાવી દીધો પછી બોધિસત્ત્વને (સસલાને) આગની જ્વાળામાંથી બહાર ત્રીઠી રૂમળા ધાસમાં ફેવડાવીને પોતાના દેવલોકમાં આવ્યો ગયો.

કથા આટોપતાં શુદ્ધ બગવાન બોલ્યા. ‘હે બિશ્વચો! જે ગૃહસ્થો બધી આવગયક વસ્તુઓનું દાન કરે છે તેઓ પ્રતિષ્ઠિત સ્થાન મેળવે છે.’

અને બિશ્વ ચતાં ચતાં બોલ્યા; ‘તે વળતે બિશ્વલોકે આનંદ હોતો, ત્રીધ મૌંગલ્લાયન હોતો, વાંદરે સારીપુત્ર હોતો, ઈન્દ્ર અતુરદ્ધ હોતો અને શશ પંડિત તો હું જ હોતો.’

કાઠિયાવાડમાં રામજીભાઈ નામના એક ભાઈ રહેતા હતા તે મોટા ભાગે વિદેશમાં રહેતા હતા હરિનીની તેમના પર કૃપા હતી લોકો તેને કપાળ કૂટઓ' કહીને બોલાવતા, કેમકે તેના કપાળમાં એક ખાડો પડેલો હતો તેનું જીવન બહુ સાદું હતું તેની પાસે જ એક બીએ પડોશી રહેતો હતો તેણે એક દિવસે રામજીભાઈને કહ્યું 'રામજીભાઈ, તમે બહાદુર તો દેખાતા નથી, તો પડી કપાળમાં ઘા કઢાવી પડ્યા?'

રામજીભાઈ જરા વિચારમાં પડી ગયા થોડી વારે તેણે કહ્યું 'ભાઈ મ લડાઈમાં જઈને કોઈની સાથે યુદ્ધ તો નથી કર્યું, પરંતુ આ ઘા દીવાનું કામ પ્રે છે અને મન માર્ગદર્શન કરાવે છે'

પડોશીએ આશ્ચર્યપૂર્વક પૂછ્યું 'તમે કેવી વાત કરે છો? શું તે દીવાનું કામ કરે છે?'

રામજીભાઈએ કહ્યું 'ત્યારે શું હું જોઈ

કહું છું? આ ઘા'ની કદા સાબળથી હોય તો તમને કહું જ્યારે હું નાનો હતો અને કાઠિયા વાડમાં રહેતો હતો, ત્યારે મારા મા'પા ઘણા ગરીબ હતા તમારી જેમ ત્યાં પણ મારા ઘરે બે બાલુમાં એક ધનવાન રહેતો હતો તે મારા માતા પિતા સાથે બોવવામાં પણ પાપ સમજતો હતો, કેમકે મમ ગરીબ હતા પરંતુ બાળકોના મનમાં કોઈ ભેદ હોતો નથી તેથી બાળકો માથે રમતા હતા કેટલા બચ્ચા રાજ કૂંગ ખાતા અને છાવ અમારી ઉપર ફેંકતા તેજો રોજ મીઠાઈ ખાતા એને વધુ ઘટ્ટા જમારી ઉપર ફેંકતા તેમને ખાતા જોઈને મને પણ અમારા માળાપ

પાસે મીઠાઈ માગતા પરંતુ તે કયાથી લાવી આપે? અમારા માતાપિતા દુખી થતા અને અમારા રડવા પ્રત્યે હંમદગી કર્યાનતા, આથી વધારે કરવા અશક્તિમાન હતા

"આ રીતે રોજ અમે અમારા માતાપિતાને કહેતા અને કન્યા કરતા છેવટે એક દિવસે મારી મા તે શેઠને ઘરે ગઈ અને શેઠાણીને કહ્યું 'શેઠાણીજી, આપનું સુખ જોઈને અમેને પણ આનંદ થાય છે અને અમારા આશીર્વાદ છે કે આથી પણ વધુ સુખી તમે થાઓ પરંતુ હું આપને એક અરજ કરવા આવી છું આપના બાગકો રોજ બહાર કાઢી મા ગાવીને મેવા મીઠાઈ ખાય છે જ જોઈને અમારા બાળકો પણ અમારી પાસે મેવા મીઠાઈ માગે છે એટલે જો આપ આપના બાળકોને ઘરમાં બેસાડીને મીઠાઈ ખવડાવતા હો તો આનો ઉપકાર, આથી અમારા બાગકોને રાત્રીનો કંઈકો દૂર કરો'

મુજબ મા' માએ શેઠાણીને વિનયપૂર્વક કહ્યું 'પરંતુ શેઠાણી મુદ્દમાં હતી, મારી માના કહેવાનો અર્થ તે સમજી નહી તેણે કહ્યું

'મારા બાગકો ખાય અને તને હજમ ન થાય, તો તેમાં શું કરું? પુણના પ્રેભાવે મને સુખ મળ્યું છે તે તારાથી જોઈ શકાતું ન હોય તો આખો ફેડો નાખ, એટલે જોવું નહી, ને દાઝતું નહી મારા બાળકો તો મેવા મીઠાઈ ખાશે અને કન્યા મા આણીને જ ખાશે'

"મારી માએ આ વાત સાબળીને કહી અનુભવ્યું. કઈ પણ વિશેષ બોધ્યા વિના તે ઘરે આવી. મારી મા જેની આવી કે તરત જ મે

તેના સાહસોનો છેડો પકડ્યો અને કહ્યું : 'મા, મને બરફી દે; શેઠના બાળકો બરફી ખાઈ રહ્યાં છે, મને પણ દે.' મારી માતા કોધમાં હતી. મારી છદને કારણે તેનો કોધ ઉઘ્ર થયો અને પહેલા પથ્થર ઉપાડી મને માર્યો અને કહ્યું : 'આ હે બરફી.' પથ્થર મારાં કપાળમાં વાગ્યો. કપાળમાં આડું પડી ગયું. કપાળમાં જે ઘા તમને દેખાય છે તે ઘા તે જ પથ્થરનો છે. પછી તો મારી મા બહુ રોષ, પરંતુ પછી શું થાય ?

પંદર દિવસ બાદ મારું દુઃખ તો દૂર થયું. પરંતુ મારાં હૃદયમાં ઘા કાતરાઈ ગયો. તે દિવસથી મેં કદી મારી મા પાસે કંઈ માગ્યું નથી. થોડા વર્ષો બાદ હું વિદેશમાં આવ્યો, ઈશ્વરની દયાથી આજે મારી સ્થિતિ સારી છે, પરંતુ આ ઘા આજે પણ મને કહે છે કે,—

‘ખીજાનું ધન જોઈને તારા કપાળમાં ઘા વાગ્યો છે, પરંતુ તારું ધન જોઈને ખીજાને ઘા ન વાગે તેની કાળજી રાખજે.’”

આંસુ

આંસુ એ કશ્વરે માણસને આપેલી અણમોલ ભેટ છે. જોના જીવનમાં આંસુ નથી ત્રણાં તે જીવનનો સાર પામ્યો નથી. જમ જીવનનો સાર પામવા માટે પ્રેમની આરક્ષકતા છે તે જ રીતે આંસુઓનું પણ જીવનમાં મહત્વનું સ્થાન છે.

પથ્થર આંસુ પાડતા નથી. માણસ આંસુ પાડે છે. પણ જો એ માત્ર પોતાને માટે જ આંસુ પાડે તો તે એની સાચી કદર નથી. જ્યારે ખીજાને માટે આંસુ વહે છે ત્યારે જ તેની સાચી કદર થાય છે; કેમકે એ રીતે વહાવણ આંસુ પ્રભુના કદમા મોતીઓનો હાર બનીને મોઝે છે. પરંતુ આપણે ભ્રમરો છીએ કે માણસ મોટો ભાગે પોતાને માટે જ રડે છે—ખીજાને ખાતર નહિ એને ખબર નથી કે, પોતાને ખાતર આંસુઓ વહાવ્યા કરવાથી તે પોતે કમજોર બની જાય છે, પણ ખીજાને માટે વહાવે તો નવે બળ જ મળે. પોતાના દુઃખમાં મરણ એ જીવન નથી, ખીજાના દુઃખમાં મરણ એમા જ જીવન છે.

ભક્તોનું રુદન દુનિયાદારીના રુદનથી નિરાળું હોય છે. આપણે શા માટે રડીએ છીએ? આપણે જીભી કરેલી અનેક કરેલાં જશરવાતો પૂરી નથી થતી મા? પણ ભક્ત રડે છે એટલા માટે કે પોતે લજ કશ્વરથી આવે છે, વિશેષી છે. એ આંસુ બેળાં છે. તે માત્ર કશ્વરનાં ચરણો તરફ જ વહે છે.

માણસનાં આંસુઓમાં ભારે શક્તિ છે. કહે છે કે રાજાઓના સિંહાસનો પણ ગરીબનાં આંસુઓથી ધૂળ ભેળા થઈ જાય છે. ધણી વાર આ દૃશ્ય જોવામાં આવે છે કે ધનનાં જ્યારે મા બાપ અંદરઅંદર લડે છે ત્યારે તેમનાં નાના બાળકો રતબધ થઈને તેમની સામે તાકી રહે છે અને પછી દેવદૂતની પેઠે મોકળે મને રહવા મરે છે. બાળકોના એ આંસુ ભ્રમરે માવતર લડતાં બધું થઈ જાય છે.

શું આપણે એ બાળકોની પેઠે આંસુ વહાવી શકીએ છીએ? શું આપણે ખીજાના માટે રડીએ છીએ? પ્રજા તો કિમિયાગર છે, એ તો આપણા એવા આંસુઓને કમળના ફૂલોમાં બદલી નાખે છે *

શુ ૦ મ૦

* સમર્પણ

જીવન, સાહિત્ય અને સંસ્કારનું પાશ્વિક

લવાજમ : ૭-૦૦, ભારતીય વિદ્યા બજાર, મુંબઈ-૭

“આપણામાં જે સારી બાબતાઓ ધૃતેલી હોય તેને ભગત કવવાની શક્તિ
જે ધરાવે તે કવિ છે.” —આપીણ

ખાંડાની ધાર

રાબ લરિકા-ફાંડી ચાલ્યો સો'ર સત્યવાદી સતને કાવણે છરે;
વેચ્યો રાણીને કુંવર રોહીદાસ બોચરી તારે વારણે છરે.

ત્યાં તો જનો પથ ન ઠેગથ શેરી નથી સો'યથી છરે;
મારગ ખરે છે ખાંડાની ધાર હીસે વાટ દોહલી છરે.

સીપને ઉપની'તી સત્ય અપાર જીડીથી ઉપર આદવા છરે;
આધે વેલતા પૂકયા મેધ - મોતીને મેળવવા છરે.

તુને રત્ન લાખુ' શમલુ નામ, સફરુછનાં સાચમાં છરે;
બાજલ રનેલ છે ઠરીને ચિત્ત રાજ્ય હારે! આપ્યો હાથમાં છરે.

લોભે ભગત

(ઈ.સ. ૧૭૮૧-૧૮૫૦)

કુરુક્ષે ધારા નિશિતા દુરત્યયા । —ઉપનિષદ

સતને! મારગ ખાંડાની ધાર છે. શૂરાપુરા હોય તેઓ તન, મન, ધન, તુલ્ય કરીને ય આ મારગે
વિચરે છે અને તેઓ જ વેકુલતા વાગી ચર્ચ શકે છે.

સતને કારણે રાબા હરિશ્ચન્દ્ર રાજપાટ, રાણી અને કુંવરને વેચી અને પોતે જ વેચાયા.
મા બહુચરીને 'બોળે તેણે તેણ' મવ'સ્વ ધરી રીધુ'. અને ત વેલવ અને લીલાવાળી ચૈતન્યશક્તિ
'બોચરી'નું શરણ જ ઝંખુ'

સત્ની શેરી માઠડી છે ને કોની વાટ દોહલી છે બાઈબલ કહે છે '... straight is the gate,
and narrow is the way which leadeth unto life, and few there be that find it.' મોઢલી
શેરીમાં હોડ દોળે વળે પણ સતને મારગ કાયરનું કામ નહિ.

અત્રાગ સામરને તાગીએ પટેલી છીપ વર્ષાબિન્દુનું મોતી જીવવા ક્યાંથી જિપડી ક્યાં લગી
પહોંચે છે? વિપદતા બધે મેલ વમજૂદ વરને કોમાં એટવાઈને ડુબી ન મરતો માથું પાણીની
ઉપર રાખવા મગ ને છવનની ચરિતાર્થતા પામવાનું કામ મહાકપરુ છે, પણ એના સુફલ એટલાં
જ વિરવ છે

હવાતમાફી છીપને પરમાત્માફી મોતી અતરમાં ઝીરુ' હોય તો કોણે આ ખાંડાની ધાર
જેવી વાટ લેવી મોઢી

મામા દસા મામા

નવીન ગાંધી

શરીર નાશવંત છે અને આ-મા અમર છે એમ જાણ્યા છતાં આપણે મૃત્યુનો શોક કરીએ છીએ. બાપુ મરણનો ભય ટાળવા સતત જાગ્રત રહેતા અને પોતાના સાર્થકો અને મિત્રોને પણ એક જ વસ્તુ ફરી ફરીને કહેતા કે પ્રિયજન જાણ્યારે એનું વહાલું કાર્ય

તન, મન અને ધનથી ફરીએ. શરીર તો કેવળ ઈશ્વરને રહેવાનું કે આત્માને આજીવવાનું ઘર છે એમ જાણીએ તો બધું એની મેજે ઠેકાણે આવી જાય

આ પ્રસંગ સાબરમતી આશ્રમનો છે. આશ્રમનાં એક અંગેવાસી બહેનનાં મૃત્યુથી આશ્રમમાં શોકનું વાતાવરણ ફેલાયું. એમનાં પ્રેમાળ સ્વભાવથી સૌનાં દિલમાં તેમને મારે માન હતું. આ પ્રસંગે બાપુએ કહ્યું:

‘... છેવટે મોત આવે તો પણ આપણે તો મોતથી નહીં ડરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. એટલે ચિંતામાં પડવાનું હોય જ નહીં. શરીર તો પડવાનું જ છે. ને વળી પોતાને પડવાને ફાડે જ પડે છે. તેને અનુસરીને આપણને ધિરાણે મૂકે છે. વળી આત્મા અમર છે. જે કે આપણે સંબંધ તો શરીરનો જ રાખતા જણાઈએ છીએ, છતાં ખરો સંબંધ તો આત્માને વિષે જ હોવો જોઈએ. શરીર-માંથી છવ ગયા પછી આપણે ધડીભર તેને સાચવતા નથી એ તો ચોક્કસ વાત છે. આમ સમજી શરીરનો વિષે ઉપાયો લીધા પછી હું તો નિશ્ચિંત રહું છું, ને તમે બધાં રહો એમ ધન્ય છું. હવે શરીરની આવી સ્થિતિ જાણી આપણે સાધુતા ને ઉદાસીનતા પકડવા જોઈએ. સાધુતા એટલે સ્વચ્છ વૈરાગ્ય

અથવા જગતમા ભટકવું એ નહીં, પણ આ ઠેકાણે તેનો અર્થ શુદ્ધ ચારિત્રને લગતો છે ઉદાસીનતા એટલે દિલગીરી નહીં, પણ વિષયોના અણુગમો ને સમાગ પિયે નિર્મોહપણ ની આદર્શીમા આ તમ મવા શીખો એ તેની તરફ તમાગે ખરો ભક્તિભાવ ગણાશે તેને મરણનો ભય નહોતો તેણે હત્તતા મૃત્યુની ઘેટ કરી તણે મરવાની પ્રજ્ઞા હાથની તી જેમ જીવવાની કળા છે તેમ જ મરવાની કળા છે

પૂજ્ય બાપુજી સોના 'બાપુ' જ હતો મરણ જવા દુખદ પ્રસંગોએ બાપુના ઉદાત્ત તેમ જ ખોલભર્યા દૃઢ્યનું દર્શન થયા વિના રહેતું નહીં. તેમ પ્રિયજનના સ્વજનને એમની પાજગીથી કે એમના પત્રથી તીવ્ર દુઃખને મહાન કળવાનું બળ અચૂક મળત

* * *

બાપુજીએ મેવાનું માહાત્મ્ય આત્મ માત કયું હતું અને તેમણે આપણને મેવાનો માણી સાર્થ ગમભર્યો છે

૧. પ્રમુખ ૧૯૦૭નો છે બાપુએ પાતાના એક નિકટના માર્થને મુમ માનભાઈ આની નેનાથ દિલ્લી મોકલેના તે ભાઈ દિલ્લીની પ્રખ્યાત વિદ્યાપીઠ જમિયામા ગેના અને મુસનમાનભાઈ

ઓના હોકરાઓને હિન્દી ભણાવતા અને કાતવા પીજવાનું પણ શીખવતા

એક વર્ષમા ધારેલું કાર્ય પાર ન પડતા એ ભાઈનો ઉત્સાહ થોડો મોળો પડ્યો બાપુને આ વાતની જાણ થતા નખ 'તમારા કાર્યનું તાત્કાલિક પરિણામ ભરે કારજ એનામા ન આવે તેથી લવલેશ પણ નિરાશા ન થવી જોઈએ' ભ હેતુથી, નિરનાર્થપણે અને ઇશ્વરાર્પણ બુદ્ધિથી કરેલી સેવા કદી નિષ્ફળ નથી જતી, એવો નિશ્ચામરાખીને આપણે તો એક ધ્યાન થઈ લીરેના કામને વળગી રહેવું જોઈએ શુભ કાર્યમા ધણી વેગા માણુમોએ પોતાનું આખું જીવન અર્પી દીધેલું છે, અને પરિણામ તો એની પછીના જ જુએ છે, એવું પણ બનેલું આપણે જાણીએ છીએ

'મેવા સેવાને જ અર્થે કરતા શીખો એટલે તમ રી બધી ઉપાધી ભ ગી જશે'

મેવા અને ઇજ્જાનુસાર આન દેનો ભેદ બાપુએ અવારનવાર દર્શાવ્યો છે મેવા એટલે સેવા એમા વ્યક્તિગત આ ન દેને સ્થાન નથી ગુન્યનત્થર્થને ક લી મેવા જ સાચી એમ બાપુ માનતા વિના બાજુએ પણ એની સરસ વ્યાખ્યા આપી છે 'અહંકારને વિગનિત કરી દર્ધને અન્ય પ્રત્યે દર્શાવેલી ભક્તિ એ મેવા કહેવાય'

“જીવન ફેરી પગદંડી ભણે હો સાવ સાંકડી,
પણ મુજ દષ્ટિ રહો અર્ધા આભ ને ધરતી મળે.”

મારા રસોડાનો બારીએથી પાછળના વાડામાં
ભિમેલાં ઘૂસો નજરે પડે છે. બારી નહુકના કચારામાં
મોગરો, ગુલાબ, ચાંદની ખીનેનાં ભેદ જોવાથી કંઈક
સ્ફુરણો મળે છે ને મનમાં અનેક તરેહની કલ્પના જાગે
છે. એક વાર હું નરરાશની વેળાએ આ જોની બેઠી હતી.
મનમાં થયું કે પેલું જુવ બાપડું. એને એના ઉત્કર્ષ
માટે સૂર્યનો પ્રકાશ ભેદ્ય છે. માથે એ ઘટાચોર લીમડો.
મહા જખરો. આગળ વધવા દે એવો નથી. જગતનાં
દંડકુહી શેનાં! આ પરિસ્થિતિએ જન્મભાવેલાં. પણ આ
ધર્મ માનવી જગત માટેની વાત બાપડા જુવને તો નથી
ટંટો, નથી હીસાદ. એણે તો પોતાનો માર્ગ કાઢી લીધો
છે. ઉત્કર્ષની અંખનાએ એ તો આડું અવળું, વાંકું
થૂંકું ધર્મને ય સૂર્યનો પ્રકાશ ઝીલી રહ્યું છે. ફેરી છે
એના જગન શક્તિ. કેટલું બહુ વાંકું વળીને, યડમાથી
આપુ ય બૂધી જઈને પ્રકાશ ભણી વધી રહ્યું છે. છે કોઈ
અગડો? છે કોઈ બાધ? બાધ? શોષણ, શોષક, શોષિતના
નિયમમાં છે એ પડેલું? ત્યારે શું એમ હશે એને ભાષા
નથી! એ મુંડું છે! વાચા નથી! એ કારણ હશે? ના.
ના. એવું ય નથી. ત્યારે શું હશે? શું કોય. સંવાદની
ભાવના પૂરેપૂરી જળવાઈ રહી છે એ જ હશે મૂળ
સિદ્ધાન્ત. માત્ર માનવી જ એકામ છે, એ માન છે. એમ
ને જુવની કૂણી કૂણી, અમકારા મારી પલ્લવી તો જુઓ.
માનવીએને હસી હસીને બોલાવે છે: કંઈ છે: ‘આવો.
આવો. આવકાઓ નહિ. તમારો માર્ગ તમે તમારે હાથે
જ મોકળો કરે! કોઈ રોકશે નહિ. માત્ર તમારા સંકલ્પને
ફેળવો. શુભભણી નજર દોડાવો. હોંશ રાખો જરૂર
એના છે.

એટલામાં વરસાદ પડ્યો.

નાના મેટા વડેળા વડેતા દેખાવા. સામેની છાતી
વાડ. એમાંથી એક નાનો વડેળો વડેતો મારા બાગમાં
આગો ‘ચાંદની’ તું જરાક જલકું મૂળિયું વડેળાને
આડું આપ્યું. વડેળો જરાક ચોળ્યો. કું ભેદ્ય રહી. થયું
કે, આ વડેળો ચોળ્યો. ક્યાં જયો? અહિં જ રોકાઈ
પડશે. પણ ના. ખીજી જ પથે પેલો વડેળો આડો અવળો
ધતોહને આગળ વધ્યો. મારી માન્યતા ખોટી પડી.

માનવીનું ગુમાન છોળીનું પડ્યું. પ્રવાદમાં બંનેથી મદન
શક્તિ, એમાં પડેલી સજ એ જ એમાં પડી રહેવા દે?
પોતાનો માર્ગ અટકેલી લીધો.

પડેશમાં એક ફૂલ ફૂલ જેવડી દરીક વર્ષની છોકરી
રમતી રમતી મૃત્યુદેવનાં બોળામાં બેસી ગઈ. દાકનરો,
સગાંચ અધીઓ જોનાં રહ્યાં! ક્યાં ને ક્યા હિદમાંથી
જાણે કુંક મારી એ જ ના દેખાયું! અણુઓ અને કૃત્રિમ
વરસાદ વરસાવનાર ગુમાની માનવી આ વિદ્યાનને ભેદ
બોળી કાઢે ત્યારે ખરો. પણ આ બહુ જેને વાણી સાપડી
છે, તેને તક વિતક છે. જેનો અંત નથી. બાપી સત્યની
કલ્પનામાં અરસપરસ સુમેળ છે. વ્યવહાર પણ એ જ કહે
છે. માત્ર પોતાને ખૂબ હોશિયાર ગણાવતો માનવી જ
દિશાભૂલી, કોઈક એવે માર્ગે એવાયો એવાય છે.

બાજુમાંથી સમાચાર સંભળાયા.

ફાલ્ગુણાર્ધને ત્યાં ચોર આવ્યા હતા. બહુ જ
તળિયાઝાટક કરી ગયા છે. સમાચાર કાદવા રવાનાવિક
ધર્મ સમજીને અમે ગયાં. વર્ણન કરતાં કરતાં એક વાત
તે ભાઈ બોલ્યા: પ્રધરની કૃપા સમજીને કે લઈ ગયેલા
માલમાંથી પોટલી પાછી ફેરી ગયા. એમાં મારો કોટ
મને મળ્યો! ‘એટલું મારું કયું’ ને! કહેનારના મોં ઉપર
ખિજાને જાહેર સંતોષની રેખા તરતી ભેદ. આ પ્રસંગ-
માં અણલ ઘટનામાં શુભ જોવાની દષ્ટિ આપણને બોધ
પાઠ આપે છે એવું જ નાનાં બાળકોમાં જોવા પામીએ
છીએ. ધૂળની દમતીઓમાં ફેરીઓ ચાલતાં, નાનાં નાનાં
બાળકો વચ્ચે વચ્ચે લડી પડે છે. પણ ખીજી જ પથે બેગાં
થાય છે. એમને કોઈ જનના નથી કોના અંખ નુશી કોનાં
માન અર્પમાન. એ તો સાબિત કરે છે અરસપરસ કોઈ
કોઈ વિના આલવાનું નથી, સંબંધની ગરજ પુષ્કળ છે.
સંવાદ ભાવના ભારેભાર છે.

ટંટો છે જે સુધ્યાં છે તેમને જ. કાદિવાવાડી કહે-
વત છે કે “સીંદરી બળી જાય, પણ પોતાનો આમળો
ન મૂકે.” તદન સાચું છે. એવું જો ના હોત તો આ
વિષયક કોઈ જ નહિ ને!

ઘડિયાળમાં સાડાનવના ટકારા વાગ્યા. વિચાર
તંદામાંથી જાગી. અટપટ કામકાજ પતાવવા ફરજ પડી.
બોલી મળી.

આ થયો બારીમાંના દષ્ટિપાત.

શિક્ષણ સંસ્થાઓ અનત ધર્માન્ય હોતી નોર્મલો. શિક્ષણ દ્વારા શિક્ષકના જીવન દ્વારા જે શિક્ષક અનત તરફ જાય તો ન કરે તેને હું તો અધૂરું અપૂર્ણ ગણુ.

માર પુસ્તકોથી જ અનત તરફ જવાનો ઉત્સાહ જાયત થવાનો સહય બહુ ઓછો છે. શિક્ષકો દ્વારા જે એ કામ થઈ શકશે સંસ્થા મારી બનાવવાનો આધાર શિખા પર છે. શિક્ષક પડિનાર્થમાં પૂરેપૂરો હોય તથા એના પેલાના જીવનમાં ગુણવત્તા ભરી હોય અને જીવનનું સહાર સમજના માટે પોતે માખના ન કરે તો હોય તો તેનાથી અપાનુ શિક્ષણ પાડિય તથા આનુર્થ બધું હશે તો એ તેમાં થતી ખામી રહી નહીં હશે.

ગુરુદેવ જી રે શિખાને જ અન તારેનેમની ડીઝીને મહત્ત્વ નહીં આપના પ શિક્ષકોની રહેનીકર ડી જોવા, તેઓ વિદ્યાર્થીઓના જિનને જીવનમાં ફેરવા રે શિવાર છે તે જોતા અને ત્યાજ્ય દ ધમજી કરતા પછી જોને તે શિક્ષક પ્રેટિષ્ઠ પામ પણ ન હોય જિજ્ઞાસા જોમમાં અમુક મ ડીધામાં પડુ જો વિદ્યાર્થીઓને સત્યમ શિ મુ મુ જમ્ મારો જમન કરી હઈએ તો તે વિદ્યાર્થીઓ તે શિક્ષણ અને તે સંસ્થા સુખ્ય છે.

ક્રીક આરામાં રજુને અર્થ પે આક્ર-ક એટને કે ક્રીક-મેટ થાય છે. ગુરુદેવ એ વિચારને અપનાવો હોય અને શાનિનિકેનની રચાવના કરી કરી પણ એમનો આગઈ હતો. 'આપાનુ ક્રીક-મેટ' (Fly-ground of the snail) ન્યા આ માને નિકામ થાય.

આજની રજૂ કોનેનેની રિયનિ જોત મારે દુ ખ સાથે કહેવ પડે. કે તે સજમય 'ઈન્ડિયોન ક્રીક-મેટ' (Playground of the senses) થઈ ગઈ છે. ઈન્ડિયોની શક્તિઓના નિકાસ માટે જ ભાર દેવ દ છે સૌથી મહાન ઈન્દ્રિય તો આપણો અહમ છે. આજની આપણી રજૂ કોનેને તો આપણા અહમ કરને જ પોતે કે બચાવથી મારી લાવજાન (Pitfall) મારી થત માન ક્રીતિ વધારે મજરી એ જ હેતુથી આપણે બજતા રોઈએ છીએ આમાં આત્માનો નિકાસ નથી શિખણ અને શિક્ષણ સંસ્થાઓ દેશની સમૃત્તિ અને સમાજને બ્યાવ રાખીને જ ચાનના નોઈએ દેશનો આત્મા દેશની સમૃત્તિમાં પ્રતિબિંબિત થાય છે જે

શિક્ષણ દેશની સમૃત્તિને પોતે નહીં, તે શિક્ષણ અપણ છે. શિક્ષણ દેશની સમૃત્તિને સમાજમાં ફેલાવી દેતી નોઈએ.

વ્યક્તિગત રીતે આપણે લાગણીકીન (Insensative) બની ગયા છીએ. ન્યા કહ મુદર હોય સાડુ હોય તેને અનુનવનાની શક્તિ આપણે ખોઈ ગેલા છીએ. શિક્ષણની એવી પદ્ધતિ રચાવી નોઈએ કે

(૧) ન્યા આજમાને નિકાસ થાય

(૨) ન્યા દેશની સમૃત્તિ અને સમાજના આદર્શો પોષાય.

શિક્ષકોનું કાનેજે ને રજુને તેમ જ શિક્ષક દ્વારા સમાજને જોવા આદર્શ તરફ જઈ જવનુ થયે હોયુ' નોઈએ જે સામૃત્તિક બન આપણને મળુ છે નને થાય બનવાનો અને તેમાં લઈકે હમેરો કરવાનો શિક્ષણ સંસ્થાઓએ દ નિયમ કરવો નોઈએ.

શાનિનિકેન સેરાપામ હરદાર મુરુકળ વગેરે સંસ્થાઓ જોતા એમ બી છે કે શિક્ષ માં એવુ કઈક હોયુ નોઈએ જેનાથી વિદ્યાર્થીઓની જે કઈ શક્તિઓ છે તેને એકત્રિત કરી આપણે સુધી આસના શિખણે જે કઈ શીખવવુ છે તેનાથી મજા હુદિ ખી ના છે પણ એમ એ થોલાને આપણીઓનું સાડુ પેકેટ બાધતા નહીં આપણે યી પ્રકૃતિમાં માનવજીવનમાં સાહિત્યમાં સારા જખનમાં જે કઈ સુદર થાય નવાઈ ઉપજાવે તેવું હોય તેની કદર કરવાનું આપણે ખોઈ ગેલા છીએ મુરુતા ની લાગણી (Sense of wonder) પણ આપણે ખોઈ ગેલા છીએ આમય ભાર તેમ જ વિદ્યાસાધાવધાથી જ સાચી વિદ્યા (Wisdome) રૂરે છે. જારી ન્યા કઈ પડ મત્ય શિવ સુદર જીવન ત્યા તેની કદર કરવાની હુદિ અને શક્તિ જીવવાની નોઈએ.

આપણે નધા કાનેજમા જમ શિક્ષિત થઈએ છીએ પણ આપણે જોના પણ મજેના નથી હોતા આવણા. મારી કેટલા સુધીય અને સુવાસ્તન આઈએ અનુભવી નિર્મિત રીતે તેનું ઈશન કરતા જતા હશે પણ મગાના સંઘાય નોઈ કોઈ દિવસ મુ ઈય સમયે પડે લાગવાન નથી મુજા. રીતે વધ થઈને જ સુધીય સમયે પડે લાગે છે એવુ નથી તેઓ પોતાની મુ પડી

પણ એવી જગ્યાએ મધરાત્રી પચદ કડે છે, બનાવી પ્રકૃતિનું દશ્ય બનાવર બેના મળે મેં એવું સાલવ્યું છે કે, ત્રીસમા નાનકડું ગામ છે; ત્યાંના બધા વીરો સુશોધ્ય અને સુસૌરત વખતે પાચક મિનિ-વર્ડન કરવામાં ગાળે છે ત ઉપરાંત પૂર્વિમાં, વસત નહુ વગેરે પ્રસંગે ઉત્સવ પણ કરે છે પ્રકૃતિ સામે એકઠસ થવાથી એક જાનની શક્તિ અનુભવાય છે પ્રકૃતિને મમજની, એની અમર અનુભવી એ પ્રભુન જોગખવા મમ્માન છ કારણ કે પ્રકૃતિપ્રભુનું હસ્ત લખિત પુસ્તક (Manuscript of God) છે

વસત નહુ આવે કે અમેનીને પડેનું ફૂલ આવે કે કમળને ફૂલ આવે તેમાં જીવત રમ લેવા બેઠો શુદેન ૮૦ વર્ષના થતા ત્યાં સુધી સ્વૈચ્છ્ય બેઠાનું કાં જાનતા ન હતા આ પ્રમાણે પ્રજાતિમાં જીવત રમ નેરા માટે સતત ભગવતિ અને સાધકપણ રાખવું જોઈએ

એક વાર વરસા પડેલા મને કોઈએ કહ્યું હતું કે, જાપાનમાં એક જાતનું ફૂલ થાય છે તેને જે જુએ અને ખમર આપે એ જીવિતને જીવનામ મળતું બધા લોકો તે દિનસે મેળામાં જતા કોય એમ ફૂલના સંજન કરતા જતા બોલે છે બધ, નિશાગો બધ બધા જ ફૂલોના પ્રકૃતિના દર્શન ક ના જતા એમની કનાકુનિઓ પણ આ રીત પ્રકૃતિના દશ નથી ભરેની હોય છે જાપાનમાં કોઈ પછી ઉપર કે ફૂલના ઉપર કોઈને પધરે મારતો તમે કહી નહી જુગા માથા ઉપર વજન લઈને જતો હમાન બે રસ્તામાં ફૂલ હોયે તો તે કચરશે નહી, જરા દૂરને રગેથી જશે એટલું જ નહી પણ વજન નીચે મૂકીને ફૂલો માગુઅ મૂકીને પછી આગળ જશે અને તમે મૂર્તિ પૂજ કરી શકો છો પણ મૂર્તિ પૂજ તો વિચારી, આદર્શની પણ કયા નથી હાંની?

સસ્કૃતિનું અદરનું નદસ્ય કે નાગ ખ્યાન હારા નહી પણ સૌ દર્શ હારા સાવના હાગ મળે છે

જનનની આખર સુધી નવીનતાનો ભાવ (Sense of wonder) રાખવાની જરૂર છે શુદેવને એમના ૮૦ વર્ષ પૂરા થતા એક બાઈ મળતા આ ન્યા અને ગોદના "દાગોર, તમે અસી વર્ષના શુદ્ધ થયા" પણ શુદેવે જુ,

"મને 'શુદ્ધ' ન કહે એસી વર્ષનો 'જુવાન' કહો." માગીને મિજાને હતા ખૂબ પીડિત હતા તો પણ નિઘાર્યાંઓના રસોડામાં બનાવેના એક શાક વિરેની એક બેટનની વાતમાં તેમણે જે રીતે ગસી રીધા તે આનંદમુગ્ધ કરે છે આવો ગસ મનુષ્યને આનંદ તરફ લાગવો જ આ દૃષ્ટિએ બધી કનાઓનું સ્થાન છે

શુદેવે શરૂઆતથી જ કનાઓને સ્થાન આપ્યું છે શુદેવે જ્યારે શાન્તિનિકેતનની ગ્યાપના કરી ત્યારે શિક્ષણ સરચાઓમાં નુ આર (Three R's) નું અનુષ્ઠ મુખ્યપણે હતું (Reading writing (A) Rithmatic) માર મારીને પણ આ બધું શિખવવામાં આવતું એક વાર અંગ્રેજીમાં તો કોન પ્રચલિત હતી કે, બાગકને સીને અને અખરોટના ઝાડને જેટલું વધારે ફકારીંગો તેટલું વધારે સાડુ થાય 'ને કે ત્યાં પણ શુદેવની સાકક સૌ દર્શ દૃષ્ટિ અને કયાની દૃષ્ટિ શિક્ષણ-ક્ષેત્રમાં કામ મનારા કોઈ હતા તો ખરા પણ મુખ્યપણે તો કદિ પ્રમાણે જ કામ માલ્યા કરતું

હાથ, બુદ્ધિ અને હૃદયના ટ્રાયેકલ (Harmony of hand head and heart) હારા જ નિઘાર્યાંઓને શિક્ષણ પૂરા રવરૂપમાં આપી શકાશે માત્ર ઉદ્યોગમાં જ નિષ્ણાત થાય કે માત્ર આનંદિક શક્તિઓ વિરસે તે પ્રગતિ નથી ત્રણ ચીજો સાથે સાથે થવી જોઈએ શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં આ જ અગત્યનું છે

આપણામાં એક પાખી એ પણ છે કે સાથે મળીને નહેવાન અને કામ કરવાનું આપણે રીખતા નથી આપણા વિરે પરદેશી માણસનો એક નાભિયા જાળવવા જેવો છે

'Indians should cultivate team spirit They should learn to laugh a little more.' (હિન્દીઓએ સહકારમાં ગળેના શીખવું જાઈએ અને વધારે આનંદી રેના જાડવું જોઈએ) આપણે ત્યાં ધર્મ રચાઓ ન દરેક મરથા પોતપોતાની રીતે પ્રયાગ કરી ગઈ છે તે સારું છે લોગોને શુજરાન માટે ભને ઉદ્યોગ શીખવવામાં આવે, પણ સામે સાથે કેવી રીતે જીવન જીવવું તે રીખવવું પણ જરૂરી છે

એક ગામડાનું આ સુદર ચિત્ર છે

ઘર હજી મજિયાનું રૂઢી શક્ય હતું કુદબ બહોલું છે એ ભાઈઓ છે જનને સીસો અને છોકરા છે એક ભાઈને તો છોકરાને ઘર પથ છોકરા છે ઘરડા માણ હાથ છે પુત્રવધૂઓ અને પૌત્રવધૂ પા ઠેવીની સેવામાં હાજર છે ઠેવીનું મન આ ઉંમરે પથ શ્રમકામ વિતાવ પે નડી પથ વહુઓ કહે છે 'માન છ' આપે મરીતી કામ વેચામાં મજુ રા મી નથી, હવે આમારો વારો છે આપ અમને ચીકા કરો કુરમદે અમને પને પડોશીઓને પાપના બહે મા અનુમતીની વાતગી પીરદર રો ભગવદ્ભજન કરી કરો 'આમ કહ્યામરી મમતાનું વહુઓના વેણથી માતાજીને હજીના આણે આપે બંધ છે કેવું છે એ સ્નેહમયર કુદમ' અને તે કોગી કામનું મધપડાની જેમ પડોશીઓનું વિસામાં રાખે છે એક દિવસ મોટાભાઈને વિચાર આવે છે -

'માણની હયાતીમાં જિવંતની વહેચણી કઈ થાયે તો?' નાનોભાઈ કહે કે 'જેવી મોટાભાઈની ઇચ્છા અને આજ્ઞા'

આજી કુદબ બેસુ થઈને વહેચણી કરવા બે છે બહારનો કોઈ માણસ નથી ભેઈએ પથ શા માટે? નાનોભાઈ બોલે છે - 'મોટા ભાઈ આપ ઠે ઠેરીતા ભગત. એટલે આકે વીધાનું ખેતર, આપ સ્વીમરી હો.' મોટાભાઈની આજ્ઞામાં જિજ્ઞાસા આવી બંધ છે નાનો હજી આગળ વધે છે - 'તો હવે પીછે ભેળા પાડી જીભ ભાગે એક દીકરા છે તે હું એક વા. વર્ષ આપને જે છે માટે એ ભાગ લો મોટા ભાઈ આનાકાની કરે તે પહે. નાનાભાઈના સચેટ જવામ મરી રહે છે - 'આપણે તો તો માતાજી ગામે ભાગ પાડીએ છીએ નાજે આપને બે દીકરા છે મારે એક છે આપના વચન

અને આજ્ઞા છે, માટે ભાગ પાડવામાં હું સમત થયો છું એટલે આ ન્યાય આપે માન્ય રાખવો જ પડશે' નાના ભાઈનું આ દિલ મોટાભાઈ કેમ પાછું ઠેરી શકે? તેમણે કવું 'કબૂત, પણ નવા બે ઘર તો તારે જ લેવા બેઈશે' કુટુંબ ચાર ઘર હતા એમાં બે હતા ભૂત અને બે નવા નાન ભાઈને ઉપસ નાથે આ ગમતું નહોતું, મોટા જિતરતું નહોતું, પથ હવે મોટાભાઈને હાથ ખાતે ઠેવણ શી રીતે? ખૂબીયા અને કાચ વાતા મને નાનાભાઈને માથું હવાયીને 'હા' પાડી જ પડી પથ તેણે મોટા દી ઉમેડું 'મોટાભાઈ આપની ઇચ્છા મને મજુર છે પણ આપણ મજિયાનું દેવ છે તે હું એકલા ભગત' દેવ લગભગ હાથેકનું હશે! આમ વહેચણી પૂરી થઈ સૌની આખોમાં આનંદાધુ હતા મોમાં મોગાધા હતા

* * *

એક કમ માની ગામ છે ત્યાં સૌથી ઊંચી લેખાની ઉજાગિયત મેમનું ખાનદાન ગણાતું એક કુદમ વહેચણી કરવા માટે તડાતડી કરવા માડયું ઘણા માણસો ભેગા થઈ ગયા રોજના વરબેળા કરતા-રોજના કળિયા કરતા-વહેચી જ હો એમ સવાહ મરી સમય ભાગે જ વહે ચણીનું બહારના હાથ માણસોએ કરાની આથુ બે ભાઈઓએ રૂપિયા વહેચ્યા ધરેલા વહેચ્યા, ઘર વહેચ્યા અમ સરખા ભાગ એટલે સરખા જ ભાગ પડ્યો હતો એ અનભાલા નસાનો દોગ 'શિયાળ તાણે મીમ ભણી કૂતરું તાણે મામ ભણી' બરાઆમાં વ વહેચ્યો ચારી સાવરશી એના ભાગ વહેચ્યા ભાગ એટલે ભાગ પડી વહેને હોય સાવરણીઓ! કેવે આખો દોગ એનો વારો બીજા દોટાઓ તો બેચને ભાગે મરખા પડે વે તેવા હતા પણ આપાને દોગે એક જ હતો હવે શું કરવું? 'શું કરવું, શું?

એમ બોલતાક એક ભાઈએ બાપના ફેટાને માથે ધોડેા ને ઘઈ ગયા તડાક દેતા બે કટકા. પત્યું. બંનેએ સરખે ભાગે એ વહેંચી લીધા.

“ “ “

હવે આ ત્રીજે કિસ્સા. એક શહેરનો છે તે તો બીજાની જે ટોચે બધ તેવો છે. મજિયારી પેદીના બે ભાઈ એના દીકરાઓએ ભાગ પાડવા માડયા. એક જુવાને કહ્યું: ‘મારા બાપ આજે હયાત નથી, પણ કાકા તમે બાણે જ છે. દાદાના વખતે આપણા ભાઈયુભાગ પડયા હતા અને તેમાં આવેલાં અમારા ભાગના સાઠ હજાર રૂપિયા પેદીમાં મુકાયા છે. તે રૂપિયા પહેલા નોખા કાઢી નાખો. પછી ભાગની શરૂઆત કરો.’ પંચ હાજર જ હતું. બાલ્યું; ‘હા, બે પહેલેથી જ મૂકયા હોય, તો, તે નોખા કાઢી નાખવા ભેદ એ આ તો શાહજોગી વાત છે એમા ના કેમ કહેવાય?’ ત્યાં તો પેલા કાકા ભબૂકયા: ‘અદા! છે કાઈ પુરાવો કે બખડયે જ રાખે છે!’ હવે જુવાનથી ન રહેવાયું તેણે વર્ષોથી સાચવી રાખેલ દાદાના હાથની ચિટ્ટી કેડ ઉપરથી કાઢીને પંચની રૂમરૂ ધરી લીધી. પંચના હાથમા ચિટ્ટી બધ તે પહેલા જ બાપટ મારીને કાકાએ જૂટવી લીધી. પછી ભાઈએ મીઠી મોંમાં જ મૂકી, અને ‘શેરડી ચૂસે, તેમ ચૂસી ગયા.’ પંચ ભીડીને ચાલતું થયું,

પણ સાચું કહી તેનો અમલ કરાવવાની ત્રેવડ પંચમાં કયાં હતી? આજે કદાચ પેદીના ભાગ તો પડી ગયા છે. પણ સાથેસાથ મનનાય ભાગ પડી ગયા છે. અલબત્ત મનના ભાગ પડે તેની આજે કોને પડી છે? દોંગાઈ તો કરી, પણ દલ્દો તો મળ્યો ને? પછવાવાળું છે કાણ? ભગવાનની હવેલી દોંગાઈને કારણે પ્રવેશવામાં રોકતી નથી, સમાજમાંની પ્રતિષ્ઠા ધનવૃદ્ધિને કારણે ભલટી વધે છે. મોઢે સાચું કાઈ કહી શકતું નથી. અદા-લતમાં પુરાવો પડે તેમ નથી. કહો; હવે વાધો કયા રહ્યો? આ ઘરનું ગળતું જગતને બાળશે, એવો લાભો વિચાર કરે છે કાણ?

આ ત્રણેય છે નગદ ચિત્રો. એકમાં છે માન-વતામયું માનવશાસ્ત્ર. બીજામાં છે માનવતા વિનાનું માત્ર વહેંચણીનું સમાનતાવાદી અર્થ-શાસ્ત્ર અને ત્રીજામાં છે માનવતાવિહીન છતાં ધર્મના દીવાવાળું કેવળ શકતામયું સત્તાશાસ્ત્ર. પહેલા ચિત્રમાં આજની શાળાનું પોપટિયું જ્ઞાન છાંટેય નથી, પણ ‘નઈ તાલીમનું હૃદયસ્પર્શી’ જ્ઞાન ભારોભાર છે. બીજા બંને ચિત્રોમાં કોલેજે અને કાયદાઓનું શિક્ષણ પૂરેપૂરું છે; પણ દિલ-સ્પર્શી જ્ઞાનનો તો છાંટેય નથી. આ જે વાતો ગામડા અને શહેરો વચ્ચે જેટલી સાચી છે, તે જ વાત શાંતિવિસ્તાર, ‘નાટો’ કરાર અને ‘સીએટો’ કરાર વિષે પણ તેટલી સાચી નથી?

ક

ત્રીણામાં ત્રીણી બાપતમાં પણ ગાંધીજી અતિશય ચોકમાઈ રાખતા. એમની સત્પત્ની અખંડ આરાધનાને જ એ એક ભાગ હતો. નીચેના એક પ્રસંગ પરથી તેઓ કેવી ત્રીણી ચોકસાઈ રાખતા તેનો ખ્યાલ આવશે.

૧૯૨૪ની મુબંઈની મહાસભા દરમ્યાન એક કરાવનો મુસદ્દો તેમણે ધર્યો. એ કામળ એક વિશ્વાસુભાઈને આપ્યો, ને મૌનમા હોવાથી તે વિષે જરૂરી ચૂચના એક કામળના દુકડામા લખી. પેલા ભાઈ એ કામળ મહામમિલિના કાર્યાલયમા થી જ્યારમદામજીને આપી આપ્યા. ચોક્કસ વખત પછી ગાંધીજીએ પેલા ભાઈને બોનાવી પેલા કામળ માગ્યો. પેલા ભાઈએ કહ્યું: ‘એ તો હું ત્યાં આપી આપ્યો.’ ગાંધીજીએ મૌન રોકાયા લખ્યું: ‘એ આપી આવવાનો નહોતો.’ પેલા ભાઈ: ‘મને એવું વાચ્યોનો ખ્યાન રહ્યો.’ ગાંધીજીએ પરતીની ટોપનીમાથી રૂપો કરીને નાખ્યો પેલા કામળનો દુકડો કાઢ્યો, ને ઉઠેની તે ભાઈની સામે ધર્યો એમાં લખેલું હતું કે, ‘આ કામળ જ્યારમદાસને બતાવી પાગે લાવો.’ પછી પેલા ભાઈશો જવામ આપે! તે ભાઈ મૂળા મગા જઈને કામળ પાછો લઈ આપ્યા ને આપુને આપ્યો.

(૨)

એક જગ્યા હજી પડ્યા જાતો હતો તે એક એક
પગને મેં મેં હવત કરતો જાય અને પાંચ કાટા વાગે
તે પગ કાઢે નહિ. આમ કરતા કરતા એ અભિમાનનું
અધઃપત્તન પડી ગયો તે વિચાર કર્યો કે 'અરુ જોયો
જાત્રાળુ કોઈ નહિ હોય' પણ ત્યાં તો એમનાથી એક
અવાજ આવ્યો કે 'હે નેકમન પુરુષ તું આમ જાત્રા
કરે છે એમાં તે કાંઈ નાઈ કરી છે એમ માનીશ મા
પરોપકાર કરીને એક પણ આનરડી ફારસી ને હોને
હમણે હજાર હજાર હવત કરવાથી પણ વધારે પુરુષનું
કામ છે' (સાદીની કુલવાડી)

★ ★ ★ ★

નાનપણમાં જુદાં શિક્ષક હતો એક રાતે જુ પિતૃભી
સેવામાં મેડો હતો ત્યારે આખી રાત આરા મિત્ર ફરારને
પોણામાં રાખીને જુ જાગ્યો. અમારે પડખે અંતેક નોકો
સૂતા હતા એટલે મેં પિતૃભીને કહ્યું 'જુઓ તો ખરા
આમાથી કોઈ નમાઝ પા વા સાડુ માધુ ઉઠ્યું કરતો
નથી એવી ગાદ નિદામાં પડ્યા છે કે જાગે મડા જ'
પિતા કહે 'વત્સ તું નિન્દા કરે છે એના કરતાં તો એ
મૂળા છે એમ તું પણ સૂઈ રહી શીત તો સાડુ ચાલ

અહ કારી આહ વિના ખીજી કાંઈ જોતો નથી
કેમ કે એની આખ આગળ અભિમાનનું પડળ આવી
ગયું હોય જ આ પડળ ઉતરી જાય તો તે જુએ કે પોતા
જોયો ચીતત કોઈ નથી (સાં ૧૦)

★ ★ ★ ★

વાદળામાથી પાણીનું એક ટીપું પડ્યું તો તેણે
વિશાળ સમુદ્રને જોયું તથા સરખાઈ ગયું કહે 'સમુદ્ર
ક્યા ને જુ ક્યાઈ એની આગળ જુ કાઈ વિખાયા નથી'

આમ એને પોતા ઉપર નિસ્કાર આપ્યો એટલે
એક છીપે પોતાના હૃદયમાં રાખીને એને પેશ્યું અને
એમાથી સવા લાખનું મોતી પાક્યું

લઘુનાનું એણે સેવન કર્યું તો એને પ્રભુતા પ્રાપ્ત
શર્ષ વામનપણનું દાર એણે અપહાન્યું તો એને વિરાટ
પદ મળ્યું (સાં ૧૦)

★ ★ ★ ★

એક શુદ્ધિત તથા સુર જુવાન કમરદમાં આવ્યો

એની સાધુના ભેઈને એને મસ્જિદમાં ઉતારો આવ્યો
ત્યાં કમામ એને એક વિષ કહે, 'અહિ થી કચરોપ જો
વાળી નાજો' આ શબ્દ તરુણે સાંભળ્યા કે તગત એ
ત્યાથી આવ્યો મયો ને એ કંઈ મયો ને મોઢ્યે
જાણ્યું નહિ

કમામના મનમાં એમ કે આ હારીને પિદમાન
કરવાનું મન નહિ હોય

ખીજે દિવસ મસ્જિદમાં એક એવક કમામના ભેઈ
પાઈ મયો ને કહે આમ તું બાળો તે ઠીક નથી કયું
હે ખુદપમન્દ છોકરા તું જાણ્યો નથી કે ખિન્નમત કરીને
જુ લોકો ઉચ્ચાપ ને પામે છે?

આ સાંભળીને તરુણ સાધુ શેવર મડ્યો ને કહે,
'હે જાનપરવર મિત્ર ત્યાં મેં જુના કે રાખ તો જોઈ
નહિ પણ એ પાક જગ્યામાં જુ એકનો જ નાપાક જુ
એમ મેં જોયું એટલે તે મસ્જિદ શુદ્ધ થાય તો ઠીક
એમ વિચારીને જુ બાળો'

જો ઉત્તન કરવી હોય તો નમ્ર મનો કારણ ઉત્તન
ના મહેન ઉપર અડા સાડુ નમ્રતા વિના ખીજી નીસરણી
નથી (સાં ૧૦)

★ ★ ★ ★

એક વાર મુત્તાન મદનગીદ પદિને દિવસે સરસરમાં
ન્દાઈને હમામખાનામાંથી બહાર નિકળ્યો ત્યાં કોઈએ
એડી ઉપરથી અનજાના એના ઉપર રાખની જાળી ટુલવી
એટલે એણે કહી 'હે છત્ર તું નગરના અમિકુદમ
પડ્યા પોમ છો તો થોડીક રજા થાશે પડી ત્યાં જુ
મુઝાઈ મયો?' (સાં ૧૦)

★ ★ ★ ★

એક વધુ નીન નહીએ મિસર દેશને પાળી ન પૂકું
એટલે તેણે રોને વળીને વરખાલ સારુ પ્રાપ્તના કરવા
મડયા એક જણે ઝુનું ને નિન નિ કરી કે 'લોકો
જુદ રજા પામ્યા છે, એટલે એને સાડુ દુવા માગો
કરણ મનજાળી પ્રાપ્તના રીતીકર થાય જ' એટલે
ઝુનું મિસર એડીને મિદિયા આવ્યો મયો અને પડી
થોડા દિવસ થવા ત્યાં તે એક વખેથી આ સમાચાર
મિદિયા પડોઆ એટલે ઝુનું ખાડો આવ્યો

એટલે કોઈએ એને પૂછ્યું, કે 'તમે અહિંથી ચાલ્યા
ગયા એમાં શું હિકમત હતી?'

ગુનુએ જવાબ આપ્યો, 'મેં આંખડું' કે પાપિયા-
ને પાપે પશુપક્ષીને ખાવાનું મળતું નથી. મેં વિચાર
કર્યો તો જોયું કે દેશમાં મારા જેવો પાપિયો બીજો કોઈ
નથી. મારા પાપને કારણે આખી અંજુમન દૃષ્ટી ન
થાય એટલા સારુ હું લાગી ગયો.'

તું તને પોતાને નાંચીઝ લેખીશ ત્યારે સજ્જનો
તારો આદર કરશે (સાં ૧૦).

મેં પુરૂષ મન્દિરમાં પ્રાર્થના કરવા ગયા, તેમાં
એક દરીસીને એક દાણી હતો. દરીસી કહે, 'હે ભગવાન,
તારી કૃપા છે કે બીજા માણસ અન્વાથી, વ્યભિચારી,
પરધનહારી થાય છે એવો કે આ દાણી જેવો ચે હું નથી.
હું સખ્તાહમાં બે ઉપવાસ કરું છું, ને મારા ધનનો
દશાંશ દાનમાં કાઢું છું.' પશુ દાણી તો બાપડો દૂર
ભીમે; હાંચું જાવાનું પશુ એણે સાહસ ન કર્યું ને
છાતી ફટીને બોલ્યો, 'હે ભગવાન મારા પાપીના ઉપર
દયા કરો.' હું તમને કહું છું, કે આ દાણી ધર્મી હતો;
કારણ જે જે પોતાને મેદા કરીને સ્થાપશે તેને નાનો
કરવ માં આવશે અને જે પોતાને નાંચો કરી દેખાડશે
તેને ઉચ્ચપદ અપાશે (કથાચરિત પા. ૧૪-૧૫).

કથા મન્દિરમાં કથા કરતો દત્તો ત્યાં શાસ્ત્રીઆ
વ્યભિચાર કરતાં ઝલામેલી એક સ્ત્રીને એની આગળ
લઈ આવ્યા અને કહ્યું, 'મહારાજ, મુસાની આરા છે
કે આવી અપરાધિતાન પત્થર મારીને દેહાન્તદ દેવો,
પશુ તમે શું કહેો છો?'

૧૯૧૨માં બનારસથી હું બાપુની પાસે અમદાવાદ જવા નીકળ્યો ત્યારે રસ્તામાં મધુરામાં એક
હોટેલમાં ગયો. અને તેના મલિકને મેં પૂછ્યું, 'તમારે ત્યાં ચોખા છે?' એણે જવાબ આપ્યો "તમે
બીમાર છો કે?" આ વાત મને એવી ચોટી ગઈ કે જાણે કે મારું તોર ગયું હોય. ઉત્તરમાં લોકો
સામાન્ય રીતે રાટલી વધારે ખાય છે. તેથી તે બાજુએ મને એવો સવાલ પૂછ્યો. પછી તે દિવસે મેં ભાત
ન ખાધો. પરી શાક જ ખાધાં. માડું પિંડ લાન પર બનેલું હતું, તેથી મેં બીજી પચાસ ચીજો ખાધી
તો ય, ભાત ન ખાધો તેથી મને એમ લાગતું હતું કે મેં ખાવાનું જ ખાધું નથી. તે દિવસે મને બાન
યધું કે આ તો મુલામ્મી છે. તેથી ત્યાંથી મેં ભાત ખાવો છોડી દીધો. મને લાગ્યું કે મને ભાતનું
વ્યસન જ છે. તે મેં છોડ્યું.

કથાએ બોલ્યું ઉપર દષ્ટિ કરીને ક્ષણવાર. વિચાર
કર્યો; પછી મધું હાંચું કરીને કહ્યું, 'તમારામાં જે
નિષ્પાપ હોય તે એના ઉપર પડંબો ધા કરે.'

આમ કરીને એ પાછું નીચું નેમ્ર ગયો. પશુ જેણે
એનું વચન સાંભળ્યું હતું તેને તેનું અંતઃકરણ ડાબવા
મંડ્યું. એટલે એ એક પછી એક ત્યાંથી સરી ગયા. કથા
ને એ સ્ત્રી બે જ જગ્યા ત્યાં રહ્યાં.

કથાએ હાંચું જોયું તો સ્ત્રી વિના બીજું કોઈ ત્યાં
ન મળે. એણે તેને કહ્યું, 'બહેન, તમે દોષ દેનારા કયાં
ગયા? તમારા કોઈએ તારા ન્યાય ન કર્યો?'

સ્ત્રી બોલી, 'ના, મહારાજ.'
કથાએ કહ્યું, 'હું ચે તારો ન્યાય નથી કરતો. જા,
કરી પાપમા પરીશ મા' (કથાચરિત, પા. ૪૮).

પાંડતમાની કરતાં મૂરખની વધારે આશા છે.
(તી. વ. ૨૧-૧૨)

બહેન જાતી લક્ષ્મી કહે, તિલી બહાર પાય;
કામ કરે સખ જમતકે, તાતે ત્રિભુવનપાય.
(વજ્રસતસર્ગ)

એગી, જતિ, તપસી અમુ સિદ્ધ
નિરંતર ભાલિ સંભાધિ લગાવે.
તાલિ અલીરકી છોકરિયાં
છાંચાલર છાંચે નાચ નચાવે॥
રસખાન ('પ્રમદુમ' ૨૬-૮-૫૧)

જાવકસ હિતાના પહેલા મંદલનો પંદરમો અધ્યાય આના
અનુસંધાનમાં જોવો.

તળીબી તપાસ

માર્ટિન રોજ સવારે આપણે અને કિવન રોજ સાંજે, એની જ રીતે ડિરેક્ટ ટેલિગ્રાફ મહિનામ એક વાર આવે અને સિવિલ સર્જન કનૈય શીલ પદર દિસે એક વાર આવી બાપુજીને તપાસી જાય એવી સરકારી યોજના હતી. મેં 'સાભ્ય' કે કનૈય રહી અને આમ આવીને તપાસી જતા માટે મહિને સો રૂપિયા મળતા. આવીને બાપુ જીને પૂછે, "તમારી તબિયત કેમ છે?" બાપુજી કહે, "સારી છે." એટલે સરકારી કામ પથુ. પત્રી બાઈ સાથે આગળ પાછળની મને તેવી વાતો કરે અને થોડાક વખત કાઢે એવો બેચુ કે માપુજીને નેમગિક ઉપચારનું પીક પીક હાલ છે. એટલે હર વખતે કમક સવાનો લઈ આવે અને બાપુજી થયુ એમને નેસનિક ઉપચારને અમે રીતસરતા પાલન કરાવે.

એ જ વખતે મારે બીજી કંઈક કામ રહેતું એટલે હું એ પાઠોથી વચિન રહી

એક દિવસે બાપુજી કમોડ ઉપર સીધા બેઠા હતા ત્યાં, કોલ જાણે શાથી, બેમાન ઘડી ગયા નીચે પડ્યા પડતા એમણે અને જમ પાડી. હું હોડતો ગયો બેચુ તો બાપુજી ઝીડી શકતા ન હતા એમને શિક્ષણ અને જાયકતા અને પીક પીક મહેનત પડી બેજીની મન આવીને એમને બેમની એનરીમા લઈ ગયો અને થયારી માં સુવાડી દીધા.

બીજે કે ત્રીજે જ દિવસે કનૈય રોજ આબ્યા હતા હમેશને સવાળ એવું પૂછ્યો "કેમ છો?" બાપુજીએ કહ્યું "પીક છું."

એ ગયા પછી બાપુજી મને કહે, "તને લામુ" હશે કે કમોડ ઉપર બેમાન થયો એની વાત કું કરીશ. પણ મારે એ વાતને મહત્ત્વ આપ્યું ન હતું. આ વોહો મોહું મોહું પ્રકરણ કરી વખતે મને બેડી થયું એ ઉપકાર મારે લેવા ન હતા એટલે મેં ટૂંક કામો પતાવ્યું. અને અચારે મારી તબિયત સારી છે જ "

મહેડા પ્રકરણ

શિમાસામા મહેડા જ્યાં ત્યાં જીતરાજ જ. એક વાર એક મહેડા બાપુજીના પગના અગ્રમને કરડ્યો.

સામાન્ય રીતે આપણને મહેડા, મીડી કે કંઈક કરડે કે આપણે હાથ ઝડ એ તરફ જાય છે અને કરડનાર જીવને વડોડી આપણે ફેડી ફડીએ છીએ અથવા મસળી પથુ નાખીએ છીએ. મહેડા જ્યારે પોતાના આગળના આંકડા આપણા સરીરમા છુસાડી દે છે ત્યારે એને બેચી કહવા જતા એનાં ને કટકા ઘડી જાય છે. ત્યાર પછી થયુ એના આંકડા મીડી ચાખવા સહેવા નથી હોતા. અને જગતના ઘણી થાય છે. થયુ બાપુજીના અધિક સહ. જીવદવાની મૂર્તિ. એમને થયુ કે મહેડાને ધ્રુવ ન પડેયતી એમને. એમને મહેડાને પુરનેસમ કરાવા દીધો અને પત્રી ધીમે રહીને અગ્રમથી મહેડા છોડાવે એટલામા એ અગ્રમમા પીક પીક ફેલાયુ. વેહના અગ્ર ઘડી મારા કહેવાથી ડોક્ટર આ થો એવું ધનાજ કયો પાગે જાડ્યો અને એ આપુ પ્રકરણ લખખમ એ અંકડાડિવા સુધી ચાલ્યું અને આપુ થયુ કે અગ્રને સાજા થતા આટલી વાર લા માટે લાગી. મહેડાનું એ આપુ હોતુ હતું એનો જ અને આપ ન હતો મહેડો ઝડ કાઢી નાખ્યો હોત તો આટલું વેહુ ન પડત પણ બાપુજીને પોતે કહ્યું એનો ખરાબો જરાયે ન હતો.

પરેશ પ્રકરણ

એક દિવસે અમારા મુકાદમ (કે. એ. રસિપર) એક સરસ નાનકડું પાક પપૈયુ લઈ આપ્યો. મને જામ ન હતો એટલે અને લામુ કે આપુ ને આપુ બાપુજીને આપુ. મેં બાપુજીને તે પ્રમાણે કહ્યું અને ઉમેર્યું કે "આને મારે પપૈયુ" બાપુ જ નથી " બાપુજીએ એ બાપુ પેલા મુકાદમને ખખર પડી કે મેં પપૈયુ બાપુ નહીં. આપુ ને આપુ બાપુજીને આપુ. એટલે એ બગીચામા બર્ષ, પોતાને માટે એક નાનકડું પપૈયુ લઈ આવ્યો એને તેમ કરવાની છૂટ હતી અને એણે મને આમ્રહ કયો કે "આ તો તમારે બાપુ જ પડશે." હું એનો આમ્રહ દાખી ન શક્યો. મેં કહ્યું, "સાને ભોજન વખતે આમ્રહ."

આ મુકાદમ એક અંકડાડી કે ન હતો એને જ માટે એની વાત મેં સાબળી હતી. પોતાના ગામમા

* 'મહેડાને પ્રતાપે' જ્યારે તરમા જ્યારે પડે પુરતમથી અચારે નવજીવન મહેડાનું મહિર : ડિ. ૧-૧૧

ગોદાની તરીકે એ પકાયો હતો. દોષ પથ્ય માણસ ગરીબોને રંજાડે, હેરાન કરે અને આને બબર પડે કે અધારામાં એવા માણસને પકડી. એ એનો હાથ કે પગ તોડી જ નાખે. અને આખા જન્મમાં માટે એ માણસને અપંગ બનાવે. આવા અનેક યુના કથાં હશે. એટલે કશા-કમાં સપડાઈ, લાંબી સજ્જ લઈને જેલમાં આવ્યા હતા. સારી રીતે ચાલો એ પળા કેટાનો મુકાદમ થયો હતો.

અમને સવાર સાંજ પ્રાર્થના કરતા નેઈ એના મનમાં અમારા પ્રત્યે બંધિ જાયી. મહાત્માજી તો બહુ મોટા માણસ કહેવાય એટલે મારી પાસે આવીને બેસે. હું મરાઠીમાં બોલું એટલે અનેક સવાલો પૂછે અને એમાંથી બોધ મેળવે. પછી પોતે પણ નિયમિત પ્રાર્થના કરતો થયો. આસપાસના લોકો કહે, “એ માણસ સાવ બદલાઈ ગયો છે.” એવો એ માણસ પ્રેમથી આગ્રહ કરે કે, “પપૈયુ તમે ખાઓ જ,” ત્યારે એને નારાજ કેમ કરાય?

સાંજે જમતી વખતે પપૈયાનો કંકડો મેં મોઢામાં નાખ્યો. એટલે બાહજ કહેર આવ્યો બોલ્યા. “દાકા, તમે મને હેતયો. સવારે મને તમે કહ્યું કે મારે પપૈયુ ખાવું જ નથી, એ બધું બહાનું હતું. હવે હું જેલમાં છું ત્યાં સુધી પપૈયુ ખાનાનો નથી.” મેં બધી હકીકત, હતી તેવી વિશ્વાસપૂર્વક કહી અને ઉમેર્યું “આપ મને અન્યાય કરો છો. આપે આમ પપૈયુ નહીં છોડવું નેઈએ.” બાપુજીએ કહ્યું “છોડવું તે છોડવું.” હું મનમાં ચિડાવો. પછી કહ્યું, “આપે તો આ વખતની

જેલમાં છો ત્યાં સુધી પપૈયુ ન ખાવાની ‘પ્રતિજ્ઞા’ કરી છે. હું તો પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે છવું છું ત્યાં સુધી પપૈયુ નહીં ખાઈ.”

મારું વાક્ય સાંભળી બાપુજી કંઈક હેબતાઈ ગયા. શું કરવું એનો વિચાર કર્યો હતો. અંતે બોલ્યા, “કાંઈ નહીં પ્રતિજ્ઞા એ સચમૂલક જ લેાય છે. એમાં નક્કીયન થવાનું નથી. તમારી પ્રતિજ્ઞા તોડવાનું હું તમને નથી કહેતા. એ પાકા પપૈયાં પૂરતી જ છે ને? કાચું પપૈયું રાંધીને ખાવાની બાબતમાં પ્રતિજ્ઞા આડે ન આવે.” એમ કહી એમણે પ્રતિજ્ઞાને જેટલી મર્યાદિત કરી શકાય તેટલી કરાવી અને એ પ્રકરણ ત્યાં પૂરું થયું.

આમ બન્નેની આ પ્રતિજ્ઞાની વાત પૂરી કરવા ખાતર અહીં ઉમેરું કે વિદ્યાપીઠના બગીચામાં મેં સારામાં સારાં પપયા ઉગાડ્યાં હતાં. બાપુજી ત્યારે જેલમાંથી છૂટીને અમદાવાદ આવ્યા અને એક મિત્ર-માલિક રણેડોડબાઈ અમૃતલાલને ત્યાં રહ્યા ત્યારે વિદ્યા-પીઠમાંથી એક સરસમાં સરસ પપૈયું પપૈયું લઈ હું રણેડોડદાસબાઈના ઘરમાં ગયો બાપુજીને મળ્યો. એમનું કામ ત્યારે પૂરું થયું અને બપોરે બાર વાગ્યે તેઓ જમવા બેઠા ત્યારે એ પપૈયું બાપુજી આગળ મૂકી મેં કહ્યું, “બાપુજી આજે આપની પ્રતિજ્ઞા પૂરી થાય છે. આજે આ પપૈયું ખાવું પડશે.” બાપુજી મીઠાશર્થી હસ્યા અને મારે હાથે આપેલું એ પપૈયું એમણે પ્રેમથી ખાધું. અને ઉમેર્યું “આજ પપૈયાએ આપણી વચ્ચે ઝગડો બોલો કર્યો હતો.”

☆

એક વાર ગાંધીજી પોતે જેનાથી લખતા હતા તે પેન્સિલનો ટુકડો શોધતા હતા. આ વાન વાસુ વેગે અંતેવાસીઓમાં પ્રસરી ગઈ કે ગાંધીજી પેન્સિલનો ટુકડો શોધે છે. અંતેવાસીઓ પણ પેન્સિલનો ટુકડો શોધવા મદદ દોડી આવ્યાં. પણ દોષ ને એ નાનકડો ટુકડો હાથ આવ્યો નહીં. તેથી એક ભાઈએ નવી પેન્સિલ લઈને બાપુને આપી. પણ બાપુ તો બાપુ. તેમણે તો દોષ પળી ના પાડતા કહ્યું. “મારે તે મારી જ ટચુકડી પેન્સિલ નેઈએ.” આથી બીજા એક ભાઈ બાપુની પેન્સિલ નેટકેટા જ બીજે નાનો ટુકડો લઈને આવ્યા. તે નેઈ બાપુ બોલ્યા: “શું તમે મને બીજે પેન્સિલનો ટુકડો આપીને સંતોષી શકશો? માનો કે તમે તમારું બાળક ગુમાવ્યું છે અને દોષ ભાઈ બીજું બાળક લઈને આવે ને કંઈ કે. ‘લો, તે બાળકના બદલામાં આ ‘રાજક.’ તો તમને સંતોષ થશે ખરેખર?”

આખરે ઘંણી વસ્તુઓ લઈનીચતી ક્યાં પછી પેન્સિલનો ટુકડો મળ્યો. અને અંજો વિજય મળ્યો હોય એમ મુશ થતા એક ભાઈએ બાપુને પેન્સિલનો ટુકડો આપ્યો.

બાપુ હસ્યા અને કામમાં પરોવાઈ ગયા.

☆

બાપુ વિશે આપણા જ્ઞાનને વધારે સભર બનાવે એવી એક સરખામણી તેમની અને પડિત જ્ઞાતકલ્પના નહેરુ વચ્ચેની છે

જવાહર ધર્મી રીતે પાશ્ચાત્ય છે એ કાર્યોરી અભિપ્રાય પડિતજીનું કૃણ ઉતરી આવ્યું છે તે યજ્ઞ સુરોપ જ્ઞાતી આર્થ જ્ઞાતિઓને વધારે થયું હતું તેમની રોગવગી પણ પશ્ચિમમાં થઈ હતી તેમણે પોતે જ કહ્યું છે કે તેઓ રીશ્મિજની પાછા આવ્યા ત્યારે પોતે કિંદી કરતા અધિક જેવા વધારે હતા તેને પરિણામે પડિત નહેરુ ગજકારણ પાશ્ચાત્ય મનુ છે અને પશ્ચિમની પ્રજા તે બધું મહેનાઈની અમજ રાકે છે બપારે બાપુ તો પાશ્ચાત્ય ગજકારણ પેટારહેા બારે એક કોડા સમા નીવડ્યા છે

પડિતજી માટે રાજક રણ છે અને જ ધર્મરૂપ છે મહાત્મા ગાંધીએ રાજકારણને ધર્મમૂલક બનાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે

ગાંધીજી પોતાની અમાધ્યમ્ય ત્રીઠી શદ્ધિ ની ગજ નતિક વાટા મારેલા અભેડ ગયા પણ તેમણે ગજકારણ કે અમાધ્યમ્ય ઉપર ભારે એકા નિમિષ મારેલા હશે પડિત નહેરુ તો એ વિષયના વિદ્વાન ગણાય

બાપુ અને જવાહર અને શબ્દ કાષ્ઠો માટે પ્રબળી રહે પણ પડિતજી પોતાની જાનને પણ બાળના બાળ બપારે ગાંધીજી કાર્મિક આજ્ઞા સંક્રિતી મલ્ટી પોતાની જાનને ગાળી જતી રહે તેથી જ ૭૮ વર્ષે માપુ મર્યા હામના તે કરતા ૫૮ વર્ષના નહેરુ વધારે ઘરના વધુ ઘણેવા હાથે બંનેને માથે ભેડા રેલ તો બાપુના મુખને બળે સનાતન જૈનમનો કોર્મ છોડે ગમે તાગતી આપેલા જમૂન અને પડિતજી ધરડા સદિના લાગે

ગાંધીજી પોતાની ગળિ સાચીને માત્ર જરૂર પડતા જ તેને વહેવડાવતા પડિતજીના મન અને સ્ત્રીર તમ રહ્યા કરતા તેમની સંક્રિત સતત વધારા જ કરે છે

ગાંધીજીની તાકાતનું મૂલ્ય જાનિ ઉપર તેમણે યેજ વેની જીનમાં મૂકેનું છે જરૂર પડિતજી, મનન પ્રથમ સાધવાની મુવજ સેવના, શારીરિક તરવરણી અને આન

સિક અરવરજનામાથી તાકાત મેળવે છે કેનાએ કાચેની ચિતા છતા ગાંધીજીની જ્ઞાન સ્વસ્થતા બેઝેને પડિતજી નવાઈ પામતા કે, “ગાંધીજી કયા છપા ઝરણુમાથી અખૂર સક્રિત મેળવ્યા કરતા હશે?”

ગાંધીજી પોતાની જીવત શ્રદ્ધાને લીધે ગમે તેરી મુરોવીમાથી રસ્તો કાની રાકે

પડિતજી પણ બહાદુર છે મુરોવીમા ગભરાવાનો નેમનો સ્વભાવ નથી પરંતુ મૂલ્યવસ્તુમાં આવતા તેમણે હમેશા બાપુનો આશ્રય માપ્યો છે

બપારે કોર્મ બારે કામનું આશ્રયન રવીશ્વરવાનું હોય ત્યારે પડિત નહેરુની કાર્યગ્રામી ઉતાવળી અને અધીરી રેલ છે બપારે ગાંધીજીની પદ્ધતિ જ્ઞાન અને ઝડપી રહી છે

આ રીતે બાપુ અને જવાહર એકમીનથી આપણા જૂદા છતા તે નનેએ બારેવતા મુક્તિપત્રમાં એક જ જ્ઞાનના લક્ષિતારેથી સારોમાથ રહીને આપેલા મહાન ક્રાંતિ આપેલા એ આજ્ઞા જમાનનો એક અદ્ભૂત જ્ઞાનવ મગાય

માધ્યમ્ય રીતે એક કહેવાય છે કે જવાહર માપુની અમર નીચે બારેવા છે એ વાત તો માપી છે જ પરંતુ ગાંધીજી ઉપર પડિતજીની અમર હતી એમ કહેવામાં પણ અતિસરોમિન નથી મહાન મનુ પોની જ આવી રીતે એકમીન ઉપર અમર લોર્મ રાકે બીજા ઉપર પોતાની અમર પાડામાં મહત્તા રહેવી કે એ તો રેમિની વાત કે પરત પોતાના ઉપર બીજા મહાન અક્રિતી અસર પડે તેનો રોગન ઉપયોગ કરેલો એમાં પણ એડી મહત્તા નથી એવો જવાહરવાનની ગાંધીજી ઉપર અસર થાય એવું જ્ઞાનચાથી ગોરીજનું “મહાત્મ્ય” જરાએ ઓક થનું નથી પોતાના ઉપર કોર્મની અસર ન પડતા દેવી એ તે જ નમજાખનું ચિદ છે

સરિંચનો કોર્મ વિજ્ઞાન પ્રતિદામકાર બાપુ અને જવાહરના મેરી પાત્સત્ય બધો સવ વને કાળજી લઈક સમજવરે ત્યારે તેમનીમથી સર્વિ દગ્ગન હિંદુસ્તાનના બર્મિના થયેલા ઘસારમાં તો એક મહત્તવનો અસ બ્ધાનમાં રાખ્યો ગણ્યો

સ્વભાવનો રંગ

એક આશ્રમ. એમાં રહેનારા બધા જ સાધકો. શુદ્ધ જીવનનિષ્ઠા પૂરેપૂરી પાળનારા. કોઈ કોઈને 'કથુ' જ હોતો નહિ. અને પ્રેમ અહિંસાનું પાલન કરવાવાળા. એ લોકોએ એક વાર નહીં કહ્યું 'રસોડામાં ભોજન લેતા કોઈએ ત્યારે કેવળ આનંદનો જ વિષય નીકળે. સ્વાદની વાત નીકળે નહિ કે કાદવી નહિ. શાયા કે, એમાંથી ડીકા અને નિંદાની ચર્ચા શીલી થાય છે ને તે આપણે માટે બરાબર નથી.

વર્ષો લગી આ નિયમનું પાલન થયું.

સ્વામી પોતે, કે જે આ આશ્રમના નિયામક હતા. એમને પોતાને, આ જાતના નિયમો પળાતા જોઈને મૂળ જ આનંદ થયો. સતોષ થયો.

એક વાર બન્યું એમ કે, દાળમાં મીઠું વધારે પડતું જણાતાં કોઈએક સાધકભાઈથી બોલાઈ જવાયું. કંઈક ટીકા પણ થઈ. પાસે બેઠેલા ભાઈએ નિયમ વાદ કરાવ્યો. ત્યારે બાળુમાં બેઠેલા બીજા સ.ધકભાઈએ બચાવ કરતાં (વરે પ આફરી ટીકા કરતાં કહ્યું કે: "આવી જૂલ એ તો ક્રુર્ય નથી. કેમકે, એકની જૂલથી સૌનું બગડે છે." બસ. આમાંથી શીખો થયો (વતંડાવાદ. એટલે સુધી કે એ મામલો એવા મંબીર થયો કે પાટલા ઉપર બેઠેલા સૌ સાધકો શીભા થઈ ગયા. પીરસાયેલી યાળાઓ એમ જ પડી રહી. ગરમાગરમ ચર્ચા અધરાં વધી પડ્યો. સૌ પોતાનાં સાનભાન જૂલી ગયા.

એવે વખતે સ્વામીજી આવી પહોંચ્યા. આ ઘટના સાંભળીને એમની આંખમાંથી દડદડ આંસુ સરી પડ્યાં. પ્રકૃતિ હેવટે પોતાનો ભાવ બજવતી હોય છે! જ્યાં લગી એ દુખાએલી ચપાએલી રહે છે ત્યાં સુધી જ તે સારી રૂપાળી જણાય છે. જરાક છેડાય કે જોષ લો મામલો! સ્વામીજી મૂળા થઈ ગયા. એક અક્ષર બોલ્યા નહિ. માત્ર આંહુમીની આંખે જોઈને ચાલતા થયા.

[એક ભાઈ પાસેથી મળેલું.] વિ. પ.

ધ્યાનાબાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૬, પરદેશ માટે શિશિંગ ૧૨. લવાજમ મનીએડંગથી કાર્યાલયને સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ માહકો નોંધાય છે. દર માસની બારમી તારીએ અંક પોસ્ટ થાય છે. પત્રવ્યવહારમાં માહક નંબર અવશ્ય લખવો.

‘ધ્યાનાબાપુ’ કાર્યાલય. રૂપાયતન, જૂનાગઢ

[‘ધ્યાનાબાપુ’માં વપરાયેલા કોમળો રૂપાયતન હાથકામળ કે-૬માં બનેલા છે.]

અનુક્રમશીલકા...				૧૨ ડિસેમ્બર ૧૯૫૯
				૫૪
૧ બાપુના પત્રો...	...	ગાંધીજી	૨	૮ એક દષ્ટિપાત ... વિમળામહેન પટેલ ૧૪
૨ મર્યાના બળનો	...	વિમળામહેન પટેલ	૪	૯ ખરી જોનવણી ... સુરુદયાલ મલ્લિક ૧૫
૩ અંદરને રુશાંક કેમ કહે છે?	...	‘ગિરિગજ’	૮	૧૦ ત્રણ નયનેદાર ચિત્રો ... સંતબાલજી ૧૭
૪ જો જે મંજીને ધા ન વાજે	...	હિન્દુવળકુંવરજી	૯	૧૧ અહંકાર ન રાખતા - દેસાઈવાલજી ગોવિન્દજી ૧૬
૫ આંસુ	૧૦	૧૨ થોડાક પ્રસંગો ... કાકાસાહેબ કાનેલકર ૨૧
૬ ભજનની ભાત	૧૧	૧૩ જવાહર અને બાપુ ... રામચંદ્રન ૨૩
૭ આવા હતા બાપુ	...	નવીન ગાંધી	૧૨	૧૪ શ્રુતકો ... તનમુખ લદ્દ કવર પેજ ૪

મકાસક અને સુદક : ધીરેન ગાંધી - રૂપાયતન મુદ્રણાલય - જૂનાગઢ

રૂપાયતન પ્રકાશન

જૂનાગઢ

આવા હતા બાપુ-૧ ૨.૩ દરેકના	૦-૫૦
માંધી-ગુરુ	...	૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન	૧-૨૫
અહસાહના બંદાઓ	૦-૩૭
મસ્તીની પળોમાં	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા (છપાય છે)		
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	૧૧
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા	૧૧
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા	૧૧
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	૧૧
આવા હતા બાપુ-૪	૧૧

સ્વભાવનો રંગ

“એક આશ્રમ. એમાં રહેનારા બધા જ સાધકો. શુદ્ધ જીવનનિષ્ઠા પૂરેપૂરી પાળનારા. કોઈ કોઈને કશું જ નહિ નહિ. અને પ્રેમ અર્ધિસાનું પાલન કરવાવાળા. એ લોકોએ એક વાર નક્કી કર્યું રસોડામાં ભોજન લેતા કોઈએ ત્યારે કેવળ આનંદનો જ વિષય નીકળે. સ્વાદની વાત નીકળે નહિ કે કાદવી નહિ. શાયા કે, એમાંથી પીકા અને નિંદાની ચર્ચા થીતી થાય છે ને તે આપણે માટે બરાબર નથી.

વર્ષો લગી આ નિયમનું પાલન થયું.

સ્વામી પોતે, કે જે આ આશ્રમના નિયામક હતા. એમને પોતાને, આ જાતના નિયમો પળાતા જોઈને ખૂબ જ આનંદ થયો. સંતોષ થયો.

એક વાર બન્યું એમ કે, દાળમાં મીઠું વધારે પડતું બજાતાં કોઈએક સાધકભાઈથી બોલાઈ જવાયું. કંઈક ટીકા પણ થઈ. પાસે બેઠેલા ભાઈએ નિયમ વાદ કરાવ્યો. ત્યારે બાજુમાં બેઠેલા ખીજા સ.ધકભાઈએ બચાવ કરતાં (વરે પ આકરી ટીકા કરતાં કહ્યું કે: “આવી જૂલ એ તો ક્ષમ્ય નથી. કેમકે, એકની જૂલથી સૌનું બગડે છે.” ઘસ. આમાંથી બિભો થયો વિતંડાવાદ. એટલે સુધી કે એ મામલો એવે ગંભીર થયો કે પાટલા ઉપર બેઠેલા સૌ સાધકો ઊભા થઈ ગયા. પીરસાયેલી યાળોએ એમ જ પડી રહી. ગરમાગરમ ચર્ચા ઝંખડો વધી પડ્યો. સૌ પોતાના સાનભાન જૂલી ગયા.

એવે વખતે સ્વામીજી આવી પહોંચ્યા. આ ઘટના સાંભળીને એમની આંખમાંથી દડદડ આંસુ સરી પડ્યાં. પ્રકૃતિ હેવટે પોતાનો ભાવ ભજવતી હોય છે! ત્યાં લગી એ દબાએલી ચપાએલી રહે છે ત્યાં સુધી જ તે સારી રૂપાળી બજાય છે. જરાક છેડાય કે જોઈ લો મામલો! સ્વામીજી મૂગા થઈ ગયા. એક અંકર બોલ્યા નહિ. માત્ર આંશુમીની આને જોઈને ચાનતા થયા.

[એક ભાઈ પાસેથી મળેયું.] વિ. પ.

આરાખાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૬, પરદેશ માટે શિલિંગ ૧૨. લવાજમ મનીએડગથી કાઢીસમને સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ માહકો નેંધાય છે. દર માસની બારમી તારીખે અંક પોસ્ટ થાય છે. પત્રબ્યવહારમાં માહક નંબર અવશ્ય લખવો.

‘આરાખાપુ’ કાર્યાલય. રૂપાચતન, બૂનાગઢ

[‘આરાખાપુ’માં વપરાયેલા કામગીરી રૂપાચતન કાર્યાલયને દે-૬માં બનેલા છે.]

અનુક્રમણિકા... .. ૧૨ ડિસેમ્બર ૧૯૫૯			
		પૃષ્ઠ	પૃષ્ઠ
૧ બાપુના ખર્ચો...	...	ગોંધીજી ૨	૮ એક દષ્ટિવાત ... વિમળાનંદન પટેલ ૧૪
૨ મંડાના ભજનો	વિમળાનંદન પટેલ ૪	૯ ખરી ઠેગવણી ... શુરુદયાલ મલ્લિક ૧૫
૩ ચંદ્રને ૨ શાંક કેમ કહે છે? -	...	‘ગિરિગજ’ ૬	૧૦ ત્રણ નમ્રનેદાગ મિત્રો ... સતબાલજી ૧૭
૪ જો જો ખંજનો ધા ન વાગે -	...	ઉત્તરવજીકુંવરજી ૯	૧૧ અઢકાર નરાખતા - દેસાઈવાલજી ગોવિન્દજી ૧૯
૫ આંસુ	અ. મ. ૧૦	૧૨ થોડાક પ્રસંગો ... કાકાસાહેબ કાલેવકર ૨૧
૬ ભજનની ભાત	૨ જો. ૧૧	૧૩ જવાહર અને બાપુ ... રામચંદ્રન ૨૩
૭ આવા હતા બાપુ	નવીન ગોંધી ૧૨	૧૪ ચુકાદો ... તનસુખ ભટ્ટ કવર પેજ ૪

પ્રકાશક અને પ્રેક્ષક : ધીરેન ગોંધી - રૂપાચતન મુદ્રણાલય - બૂનાગઢ

રૂપાયતન પ્રકાશન

જૂનાગઢ

આવા હતા બાપુ-૧ ૨.૩ દરેકનાં	૦-૫૦
ગાંધી-ચુરુ	૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન	૧-૨૫
અલ્લાહના બંદાઓ,	૦-૨૭
મસ્તીની પગોર્મા	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
ચુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા .. .	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા (છપાય છે)	
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા
મા આનંદમણી સાથે જીવનયાત્રા
આવા હતા બાપુ-૬

ચારે જુગમાં નીપળ્યા, જ્ઞાની બેગી ભક્ત;
જે દી આરત ઊપડી, તે દી રહ્યું ન જક્ત.

સમશેરે સાધેલ, રણરંગે રસિયાં રમે;
સુરતના સાધેલ, સંત રમે હરિરંગમાં.

પૂરવનાં પાપે કરી, અવળી ઉપજે મત્ય;
સવળી ખુદ્ધ બે સાંપડી, (તો) ગોવિંદમાં થઈ ગત્ય.

ગાળ્ય ગળી સંસારની, ગળી શિખામણ સંત;
કૃપા ગળી કેશવ તણી, કાપે મિથ્યા કંદ.

હું હું ને માફ કરી, જૂતાં ખાંતો નહિ;
આખ્ય અભાગી નહિડી, ગોવિંદ ક્યાંથી ગાઉં?

કૃષ્ણ તમે કરુણા કરો, વિષયમૂઢ જન બેગ;
એક શરણ ચરણો તણું, ટાળે બહુવિધ રોગ

તનમુખ બદ

૧૫૧
સાપ્તાહિકા ૧૫૨
૧૧

કા
શ
કા
કા

થોડાંક ફૂલ

હીડી ભારે ખતીલી છે. ખંત માટે તેનો દાખલો અપાય તે ખોટું નથી. પણ આપણે એ જાણવું જોઈએ કે ખોરાક ભેગો કરવાના અતિ-દોષમાં તે અધમુખા જીવડાને પણ ભેગી મળી પડે છે અને તેનું મોત બગાડે છે, ભારે કદ આપે છે. માણસની ખંતમાં આવી હિંસા ન હોય. તો જ ત ખંત કહેવાય.

પોતાને માટે, બકરી કરતાં વાઘ વધારે સાહસ કરે છે, કેમકે તેનું પેટ મોટું છે—એટલે એનું આશ્વયં કે વિશેષ ઉદ્દેશ ખ ન હોય.

સાહસ તો ધાડપાડુ એ બોલું કરે છે? પણ તેની પ્રસંશા કેણુ કરે છે? શક્તિ કઈ દિશામાં, ઠેટલા વેગમાં, કઈ અપેક્ષાએ વહે છે તેના પર સાહસનો આધાર છે.

કૂરજને જ્યારે સેવારૂપે ઓળખાવીએ છીએ ત્યારે એના સૂક્ષ્મ પ્રદારનું અભિમાન આવી જાય છે. તેથી જીલકું, જે સેવાનં કરજ માને છે તેનામાં નમ્રતા આવે છે અને તેને કાર્યનો ભાર લાગતો નથી.

કુટલીક ઇચ્છાઓ વરાળ જેવી છે, તેને પ્રગટ કરવી હોય તો શાંત કરવી જોઈએ. નહીં તો બંધ વાસણમાં ઉકળતું પાણી ઢાંકણને કે દીને જીડી જાય છે તેવું થશે.

લૂંકમી અચળ કહેવાય છે, એ અત્યંત ગતિ-શીલ છે. એની પાછળ દોડીએ તો, આપણી ગતિ એટલી નહીં હોવાથી ઝડપથી દોડ્યે જતા વાહન પાછળ દોડતી ધૂળ પેટે જ નિષ્ફળ જઈએ—હામી-પાત્ર બનીએ.

ખે હોડીએ એકબીજાની વિરુદ્ધ દિશામાં પાસે પાસે ધર્ધન જતી હોય છતાં તેમની પ્રત્યેકની દિશા સાચી હોય છે, તેમ આપણાથી વિરુદ્ધ દિશામાં જતા માણસનું ને આપણું દોાય, એ

અસંભવિત નથી.

તુલસીનો છોડ અનેક દારણે પવિત્ર ગણાય છે. એનું જીવન સુવાસિત અને તીવ્રમધુર છે, તેમ મૃત્યુય આગવું છે. એ સુકાય ઇ ત્યારે ઉકરે નથી જતો પણ મસાણે જાય છે, અને કોઈ શબની સાથે બળે છે.

તેણે પાંદડાંનું હોય તેમ દીવાનું પણ હોય, જેવો સમય તેવી શોભા. સમયે શોભે તે કસમયે, ન ચે શોભે, શોભા પણ બગાડે. આમ સમયને ઓળખે છે, દીપાવે—શોભાવે છે તે પોતે પણ શોભે છે.

દીવો તેલના અભાવથી ખુબાય તેમ વાય રાની આપટથી પણ ઓસવાય—ખંનેનો મેગ હોય ત્યારે તે બળે. આમ અનુકુળ વાતાવરણમાં કંઈકું કામ તરત દેખાય છે. અને દીપે પણ છે. તે તો સ્વાનાવિષ્ટ અને સામાન્ય પણ છે. વિરૂદ્ધ વાતાવરણમાં જે કાર્યની જ્યોત સતત જલતી રાખે છે. તે આસાધારણ છે અને તેથી તેમા વારતા અને પુરુષાર્થ પણ છે.

મનની શક્તિ જેણે જાણી નથી, બુદ્ધિને વૈભવ જોયો નથી, આંતરસંમુદ્ધિને ઓળખી નથી, પદાર્થોની અતિશયતા તેના અભાવની પ્રતિ ન કરી શકે.

કુંજમીંદ સિંહુરીઆ પથ્થરને ઇશ્વરરૂપે પૂજનારો, કળા કારીગરીથી સમૃદ્ધ મંદિરની મૂર્તિનં પૂજનારા કરતાં ભક્તિભાવમાં જિજ્ઞાસુ નથી હોતો—પછી હબગીને તેના બાળક પ્રત્યે સાચી મમતા હોય તેમાં શું આશ્ચર્ય?

વંતુનું મૃત્યુ તેના ભોજના આંકે તેનાથી વધારે હોય તો ચે વાસ્તવમાં નથી હોતું, માદી સુતરાઉ સાડીનું મૃત્યુ જેટલું સામાન્ય ઘરની ગૃહિણીને હોય એટલું રાણીને ન હોય. —મ.

સારાંગ

હિંદુ દેશભક્તિભાન

૧૯૧૧ [૧૨ - જાન્યુઆરી - ૧૯૧૬] અંક ૧૧ મ

પાતાના કુટુંબને માટ પ્રમાણિક
પણે તેમ જ કોઈ પણ પ્રકારની
હિંસામાં મામેન થયા વિના જે
કમાણી કરે છે તે આજે દેશની મેવા
કરે છે —આપ

(ગ્રાંથીજી અને ગુરુદેવની જીવનસાધનાનું અનુશીલન કરવું આગિયું)

સરદારશ્રીનો પત્ર

સેન્દ્રલ જેલ નાશિક રોડ
તા ૨-૭-૩૪

માઈશ્રી,

તા ૧-૬-૩૪નો તમારો કાગળ મળ્યો હતો તમારા ૩૮ વર્ષ પૂરા કર્યાના જન્મદિવસે લખેલો હતો તમે લાગ્યશાળી છો કે જન્મદિવસ ચોક્કસ યાદ છે મને તો, વરસ કેટલા થયા એ વિશે પણ અટકળથી જ ગપ્પુ મારવું પડે છે સોગંદ પર કહેવાનો પ્રસંગ આવે છે ત્યારે તો, 'આશરે આટલા' એમ જ લખાવું છું કારણ કે મારી માન પટે પાંચ પચ્ચર પડેલા તે પાંચ કેવા નીકળશે અને શા કામમા આવશે એનો કશો ખ્યાન નહિ હોવાથી કાંઈ એ દિવસની કે વરસની કશી નોંધ કે યાદ રાખી જ નથી પાછલું જીવન જોવામા સાર નથી માત્ર આગળ શું કરવું એનો વિચાર કરવા પૂરતું જ પાછળ જોવાની જરૂર પડે તો જોવું, નહિ તો આજે જ જન્મ થયો છે ગણીને જે કંઈ સારુ થઈ શકે તે કરવું એના જેવું બીજું કશું સારું નથી

બાપુ કાઠિયાવાડ આજે બે દિવસથી માદા પડ્યા છે એટલે તમે જધા પાછા એમની પાછળ વીરળાઈ વળ્યા હશે હું તો લગભગ બાર મઠી નાથી એમનાથી છુટે પડ્યો છું અને આવતી કાલે રાત્રે મારા અઢી વર્ષ અઢી પૂરા થશે એટલે એટલો ઘટાડો તો થયો જ ન?

આશ્રમવામીઓ માટે બાપુ સાથે ચર્ચાના પરિણામે શું ઉપવર્તનો નિર્ણય થાય છે તે લખજો શુજરાતમા જવાની તો તમને રત્ન પથ્રુ નથી

અને મળે તો ચે શુજરાતમા હવે પાછવો વખત હતો તે આવતા બહુ જ વખત લાગશે લોકોનો વિશ્વાસ સ પાદન કરવો, લય ાડવો અને સામા પક્ષની સતત કનકગતને પહોંચી વળવું એ સહેલું તો નથી જ આપણો હમણા તો આશ્રમનો દિવસ છે વળી પાછો ઉદય થશે ત્યારે ખરો પણ વળતા પાણીના અનુભવ પણ લેવા જેવા હોય છે

પાછો અથડાઈ પડ્યો એ તો સાલગ્યુ હશે અનામા નથી તે કટપી લઈને નમ્રમા માટે લા કરી બગાડી દીધો છે હવે શું કરનાનો છે એ તો ખબર નથી પણ વધારી તો રત્ન મળી છે એમ સાલગ્યુ છે , ને હવે કોઈક રિથર રથળે લાણવા દેજો તમારા રખડાટમા છોકરા રખડી બંધ અવુ ન થવું જોઈએ, નહિ તો ભવિષ્યમા તમને ગાળ દેશે

ને પહેલા બહુ લાડ લડાવેલા છે તે હવે ક્યાથી મળે? ગાયના ધી જોઈએ અ તો મોસાળમા મળે કે માસરે મળે, જેલમા ક્યાથી હોય? પણ આજ સુધી જેલ એ બેમાથી એક સ્થાન મનાતું હતું, અ ન હોય અમ હવે ખળ પડતી બધ છે એ ઠીક છે

ને આશ્રમમા ઢાચા સુધી રહેવાનું પડી શું કરવાતું એ નક્કી થાય ત્યારે રખજો એ અમ દાવાદમા છે તો ડો પટેવને હાથ બતાવી આપે અને કંઈ કરવા જેવું હોય તો પડી આવે એ માડું છે

તમારા અમાનાર લખતા ગ્રહેને એ જ, વલ્લભલાદના વદમાતરમ

- આપણે હાથે જૂન કઢી થાય જ નહીં એવું માની એમનાની ગમ્તમા આપણે ન ફસાઈએ
- માણસ માત્ર બલને પાત્ર છે પરંતુ પોતાની જૂનો પ થી ઘટો બોધ લઈતેની જનો
- પૂજ કરનારો પવિત્ર કોય તો જ સાચી પૂજ થાય

—બાપુ

ન પછાંચારેલો પત્ર

નાતાલના દિવસ નજીક આવી રહ્યા છે. કામચોની સખ્યા રોજ રોજ વધતી જ વધે છે. સાળજી સમય છે ટપાલ ઓફિસમાં લગભગ બધા કામ કરનારા ઘરે આવ્યા ગયા છે. પરંતુ સોદર માટિને ઘરે જવાની હિતા વળ નથી એ પોતાના કામમાં જ ડુબેલો છે.

એને નાનો પુત્ર આન્તોન યુજરી ગયો છે ત્યારથી માટિનેને કશામાં રસ રહ્યો નથી ઘરે એની પત્ની અને એક નાની દીકરી પણ છે પણ એમના પ્રત્યે પણ આજ કાલ એ હિદાસીન થઈ ગયા છે. જ્યારે એ જલદી ઘરે પહોંચે છે તો એને પોતાના બાળક આન્તોનની બાવણીવા માફ આવે છે, તે કેવી રીતે દોડતો આવ્યો આવતો હતો, કેવી રીતે દરનારો પહોંચના જ આન્તોન દોડી આવતો હતો, અને મજી આગળી પકડીને અને બદર લઈ જતો હતો અને પોતાની કાળીપેશી બાપમાં કપારેક માંડિરીની તો કપારેક બહેન પિરોની કસિયા સંબળાવતો હતો. ઘરે જલદી પહોંચતા જ એ બધું કાંઈ આવતા હૈય કારણ આવે છે, જીવ મૂઝાઈ જાય છે. એટલે એણે આજકાલ ઘરે મોડા પહોંચવાનો જ નિયમ કર્યો છે.

આને પત્રોને તોખા તોખા કરતા એની સામે એક અજબ જેવો કાગળ આવ્યો અને એ અટકી ગયા એના પર લખ્યું હતું — 'કિમમ શાપ સાતાકોયો' અને સરનામું હતું — 'રવર્ગ'. અજબ એવું નામ અને અજબ જેવું સંતામું. 'કોના હશે આ કાગળ?' 'હશે કોઈકેના.' એવું વિચારી માટિને કાગળ પોતાના ગજવામાં મૂકી દીધો, અને તે દરી પોતાના કામમાં લાગી ગયો.

પરંતુ પેલો અજબ ગજબ નામ સરનામાવારો કાગળ એની ઉલટ દાને ઉત્તેજિત કરવા લાગ્યો. એટલે આજે કામ કરવા વહેતું બધું કરી માટિને જલદર આવ્યો અને એકાદ જગ્યા નેઈને ત્યાં મેસી પત્ર કાઢીને વાચવા લાગ્યા. કાગળ વાચતા વાચતા એના ચહેરા પરના બાવો બદલાતા ગયા કાગળમાં લખ્યું હતું —

ઉંચેયી પડતા ધેલને નીચેયો પથાર કહે છે કે, તુ મારા પર પડી તો તારા બાગ પડી ન જશે, તું આગી જઈશ.

ધાંધ કહે છે કે, 'કું' તો બાગીને પછુ ફરીથી એક ચર્ચિ, પણ તું લાગ્યો તો અને એક થવાનો નથી, મારો મારા રાહમાંથી દૂર થા, નહીં તો કું' તને દૂર કરીશ.

—અ.

વહાલા પિતા સાન્તાકોયો,

મારા તમને સાંદર પ્રણામ. કું' જાણુ કું' કે તમે પ્રત્યેક નાતાને બાળકો માટે સારા સારા રમકડાં અને જોડો રમ્મો મુખ્યાપ એમના મિજાનામાં, માયા આગળ મૂકી જાય છે. આજે કું' એટલા માટે કાગળ લખી રહી છું કે આ નાતાને મારે રમકડાં નથી નોઈતા, પરંતુ મારા બે કાગો તમારે જવા પડશે. મને ખબર છે કે તમે જ એ કામ કરી શકોશો એટલે જ તમને પત્ર લખું છું.

મારો એક નાનો બાઈ હતો આન્તોન દતું એનું નામ કહે છે કે હમણાં તે રંગમાં માફો ગયો છે. પછુ જતી વખતે તે પોતાના રમકડાં સાથે લઈ ગયો નથી. બાઈ' ભૂલી ગયો છે કહે છે કે હવે તે કદાપિ પાછો નહીં રહે. કું' તમે તેના રમકડાં તેને પહોંચાડી દેશો રાત્રે કું' મારા માથા નીચે બધા ગાળી મૂકીશ. તમે એને માંડું વહાલ પહોંચાડેશ અને એને કશી તકલીફ ન પડે એવી વ્યવસ્થા કરશે.

બીજું કામ એ છે કે ત્યારથી મારો એ બાઈ માફો ગયો છે ત્યારથી માન પિતા બધું કું' ખી રહે છે. આજ કાલ એ સમયસર ઘરે પણ આવતા નથી અમારી સાથે યાત કરતા નથી, હસતા નથી. પહેલાં એ મારી સાથે જીવ હસતા રમતા હતા આ પણ બધું કું' ખી રહે છે. કું' તમે પિતાજીને સમજાવીને એમનું કું' ખી દૂર કરીશ — જેથી એ પહેલાની જેમ હસવા લાગે તમને ખબર નહીં, એમ થતા અમને હૃદયો બધા આનંદ થશે તમે આટલાં બે કામ જલદ કરજો. મારે બીજું કશું નોઈતું નથી કું' તમારી રાહ નોઈશ.

—તમારી પુત્રી મેરી

કાગળ પૂરો થતા જ માટિનેની આંખોમાંથી આવું ટપકા લાગ્યા. એ કાગળ એની જ પુત્રીને હતો નરત જ એ હાઈ ને ઘરે ગયો અને પોતાની પુત્રી પાસે જઈને એને ચર્ચને ડસનાર્યા દરેકો — બરાબર પહેલાની જેમ જ! [એક અશ્રેષ્ઠ વાર્તા પરથી — 'મંગલ પ્રવાસ']

“ઘણું વધે ઉપરની વાત યાદ આવે છે. ન્યારે હું શાન્તિનિકેતન હતો. શાન્તિનિકેતનમાં શાળાની છટ્ટી રવિવારને બન્ને બુધવારે રહેતી. છટ્ટીને દિવસે સંપૂર્ણ છટ્ટી. જેને ને કરવું હોય તે કરે. તે દિવસે તેમને સ્વતંત્રતા હોય રમવું કોય તે રમે. ઉપરનું કોય તે બેસે. જેની ને ધમ્મજા, તે પ્રમાણે તે વર્તે.”

હું એક ઝાડ તળે બેઠો હતો. સૂચ્ય મને બેઠો હતો. ભગવાન બાણે, મારા મનમાં રેના વિચારો ચાલી રહ્યા હતા! લાગે છે કે કોઈ જ વિચાર હતા નહીં. એમ જ બેસી રહ્યો હતો. પણ એટલું તો હતું કે હું કોઈ મસ્તીમાં હતો. એવામાં એક જ સાત વર્ષનો બાળક મારી પાસે આવ્યો. બેભાન રહ્યો મને એની ખબર ના પડી. બાળકે મારો ખભો હલાવ્યો. મને દ હોળ્યો. બંગાળીમાં “દાદા” એટલે મોટાભાઈ અર્થે ધાવે છે.

“મસ્તિક દાદા.. મસ્તિક દાદા શું વિચાર કરે છે?” તે બાળકે મને પૂછ્યું.
 (શાન્તિનિકેતનમાં તે વખતે હું ગૃહપિતાતું કામ કરતો હતો.)

“કોઈ નહીં.” મેં જવાબ આપ્યો.

બાળકે માન્યું નહીં. સત્યાગ્રહ આદરીને તે મારી સામે બેઠો. “તમારે કંઈયું જ પડશે. તમે રે ના વિચાર કરે છે?” મંજો પૂછવા.

હું હાથે. સહસા અંદરથી ભગવાને જ પ્રશ્ન કરાવ્યો: (ભગવાન શબ્દ એટલા મારે છે કે સામે નાના બચ્ચાંઓ બેઠાં હતાં.)

“હું તને પૂછું કે કંઈ બેઠો, ભગવાન કેના જેવો છે?”

બાળક ચૂપ રહ્યો. વિચારમાં પડી ગયાં. પણ એકદમ બોલ્યા: “મારી બાના જેવો.”

એટલામાં સામે રમતાં બાળકોમાંથી કેટલાંક બાળકો આવ્યાં. પાસે બેઠેલા બાળકને (ઘણું કરીને એવું નામ જિતેન્દ્ર હતું) બોલાવવા લાગ્યા: “ચાવ. જિતેન્દ્ર. કેમ બેઠો છે. ચાવ રમવા.”

તે ગયો.

હજી એમ જ હું બેઠો હતો.

ત્યાં બંને ચાર પાંચ બાળકો દોડી આવ્યાં.

“મસ્તિક દાદા. મસ્તિક દાદા” કહેતાં મને ધેરી

વળીને પાસે બેઠાં. એમને પણ મેં એ જ પ્રશ્ન પૂછવા: “ભગવાન ક્યાં છે? કેના જેવો છે?”

કોઈએ કહ્યું: “મારી બા-જેવો છે.” કોઈએ કહ્યું: “બાપુજી જેવો છે.” કોઈએ કહ્યું: “ભાઈ જેવો છે.” કોઈએ કહ્યું: “બહેન જેવો છે.” કોઈએ તો વળી કહ્યું: “દાદીમા જેવો છે. કેમકે તે મને મારતી નથી. રડું છું” ત્યારે બાળામાં ભઈ લે છે. આ તો મને મારે છે.”

એટલામાં ક્રિકેટના મેદાનનાં બાળકો દોડી આવ્યાં. અને રમવા મારે બોલાવવા લાગ્યાં. રમવા જતાં ન હતાં તેવાં બાળકોને ય પ્રાણે લઈ ગયાં.

હું બેઠો હતો તે ઝાડ છાતીમ તંબા. સાંજનો વખત હતો. સૂચ્ય મારો સાક્ષી છે. ઝાડ પણ સાક્ષી છે. મારા હૃદયમાંના પંક્લવહેતું એક જ ગૂંજન નીકળ્યું. “પ્રભુ છ મં હું” તેરા માસ.”

મેં કંઈ જ માગ્યું નહીં. માગ્યો માત્ર એનો સહવાસ. એ જ ભગવાન છે. એને જો બાંધી રાખીશું, તો એની લીલા પામીશું નહીં. આનંદની સીમાનાં દર્શન થશે નહીં. ભગવાનનો સહવાસ મહત્વનો છે.”

“આપણી આજની પ્રાર્થના એક ઝાડ તળે છે એ ઝાડ જ આનંદ મારી પાસે વર્ષોજૂની ગાથા ગવરાવે છે. કેમકે, તે પણ સાક્ષીરૂપે કેવાનો અનુભવ હું કરું છું.”

* * *

“ચાર વાગ્યાં તો સુમાર હતો. હું જઈ, દરિયા કાંઠે આંટા મારતો હતો. મને લાગ્યું કે કોઈએ મારા ખભા પર હાથ મૂક્યો છે. મેં પાછું વળીને નેત્યું. કોઈ વિરાટ પુરુષ મારી પાછળ બેઠો છે. નેત્રને હું તેમના ચરણમાં નમ્યો. પછી કોઈ અંદર બેઠો મને પૂછી રહ્યું ના હોય એવી દિવ્ય વાગ્ધી કાને પડી: ‘તારે ઘેર આવ્યા છું’. મારું આનિશ્ચ કેવી રીતે કરે છે?”

શબ્દો સાંજળીને ખૂબ જ દુ:ખ થયું. એવા વિરાટ પુરુષનું આતિથ્ય કેવી રીતે કરવું? હું મંજો રહ્યો. તેઓ અત્યંત ગર્વ ગયા હતાંથી આવ્યા. ક્યાં ગયા. ખબર જ નથી. આશીર્વાદ આવ્યા અને ગયા. એ આવ્યા હતા હું આતિથ્ય કરી ના શક્યો. એટલું યાદ છે, ત્યારથી મેં દરિયા સામે અને તારાઓ સામે પ્રનિદા કરી કે બાકીનું ને જીવન છે, તેમાં મારી વૃત્તિ એની રાખીશ કે ને કોઈ

મન મને પડી નાતા હોય કે મોટા હોય એનું દિવસી
આતિથ્ય કરીશ મારી પાસે એક જ અમુક વસ્તુ છે કે
પ્રભુએ મને ને શક્તિ આપી છે, તે મારે બધાને આપવી
ચિંતા સપ્તાર્ધકોર્નનું અપમાન ન થઈ જાય અને
બધાને પ્રેમ કરવો એ મનમાં મોક્ષ વિચારનું અને આજ
રત્ન જગતમાં બધા પાસે છે તે એમના જ છે અને કે
એમ પી માટે પ્રેમથી વર્તીશ એમનું આતિથ્ય કરીશ
તો તે વખતે ને વિરહપૂરવ નિરાશ થઈ ચાલ્યા ગયા
હશે તે, રખતે પ્રમત્ત થયે આ અનુભવની સ્મૃતિ એક
મનમાં રહી છે તે ધારે વાર સવારે જાણ જ ના
તામા મૂળ જન છે પહેલા તો સવારે જોઈ ને જીત રહે
તે માતો હતો પડ્યું હવે એનું નથી થતું

પરમ ભરેલા પુષ્પની જેમ લામણીઓનું જતન
કરતા ચાલ્યા છ ?

મહેમાનો આવ્યા હતા એ હતા મજાગાના મારું
માગપૂ મજાગાના વીળા જગાએ ને કે શક્તિ
નિત્યને મારે મન અપૂર્વ સંબંધમાં મનના મદિરની
દિવાનો પર કોઈ કુશળ કમાકાર દિ પ એ કોનરકામ
કપું ના ફોલ એવા સુદર દરજી અકમલ પડ્યા છે
આનંદની ધૂનમાં મહેમાનો સાચવી લેનારુ સજનુ હતું
પણ વીટળાના બાગોડા લગી નજર જતી ન હતી અને
જતી તો કુ તમ હ ઉપદેશ કરતી આચાર્ય સામે જ
હતા એમની દીનતા પી કાને પડી પડેલા અચ્ચાન
અબાણી પાળી મેહાન

કે અખતાર ગજ ભારી સસારી રીત પર ઘડીક
હામ થયા ખરેખર એ આજના દિવસ બાગોડા મારે
હેતુ બધું નહાન છે

* * *

સાધુ છતાં થ ત સારી જેવા ચાલ્યા છ ?

એક વાન આચાર્ય અમારી શિક્ષકપદનીના અક
કુટુંબમાં ગયા નિત્ય હાજર થયા વહાનસોજા રરનાર
મમાણે ખચતે અતર પૂળા પૂળા જ રા હોડે પાયા
ધા ડાચી પીડાતી વડેને પૂણ્ય આચાર્ય મારે
શુ કરતું નિત્ય હા વાન થતું પડી જતું સહેન થતું નહીં

દર્શનના આતરિક કાલ આજ છે કાને નથી
એવી એની રીત ગણ્યાન કુશળ કળાકારની રીત એ આજ
જાણે અમુક ને જાણે એવી મર્યાદા હોય છે
અમરો મા રહીને આજે આનંદ આનંદ અસા

આજ પ્રભાતમે કીન આપા

આજ પ્રભાતમે કીન આપા

હાલ અબ હી ખતમ હુઈથી

કિસીને આ કર ખદખદાયા

પૂછા તબ મેને અહ-સે,

કીન ઝેરે ધરકે આપા આજ પ્રભાતમે

‘મે કું દિયા જવાબ પ્રશ્નને

તેરા અહેવાલ હો કે આપા

કયા કશી મેરી ખાતિર

યે કલેકે પને મુને સરઆવા આજ પ્રભાતમે

*

અપેશના દોરનું પશુ એના પર રાખ્યા છત્રન છત્રના
મટે પ્રતાએ બેસે છે તા અને આનંદ અની શક્તિ
હવાન નહીં એ સ્વ લક્ષમાં રાખવું

પછાતી લાગને સ મોખીને મોહના ‘એ મા
સામાની લાગ પ્રિયો કેમ જગતના અમટે હમેશા ચિતા
રાખવી મારે એક બેસે હતી મારા પર ખૂબ પ્રેમ
રાખતી હતી એણે મને અક જાણે આપા મને પડે
રસ કહ્યું વિનાયવી કાષકતો જાણે મારે પડેરો કે
કેમર વિચાર જ્યો આ પા તવો જ એ જાણમાં નહીં
યેવ મારીક અનરમાં બહેનનો સુકમ તાર રા યેનો જાણે
પડ્યો એ તાર હતો પ્રેમનો મે પડ્યો એ જાણે નહીં
મારે સસાર બાપુ પામ જવતુ હતું બાપુ પામ ગયા
બાપુની પહેલી જ નજર જાણના પર પડી તરન જ મને
રોજીયો ‘આશુ રંગ રાવડે રિદે રીમા આપડે રીજીયો
ખરાઈ’ વાનવી મે નજરપૂર્વક એખવડ કરી

પરુ બાપુ તે મારું એમણે જવાબ આપ્યા બન
કબૂલ પડે હોડે તો કહિ ન પડે’ મારો તો નિરમ
એને નિયમ

કુ સાનવી રજો મારે ના મહેનની લામ પ્રિયે
પૂર્વક મતોષી હતી મારે મન એક જ હતી એ પૂર્વ
ધર્મ એનો આનંદ અનુભવી એ જાણે ત્યાર પાળી
એક અમ હ મરીયને દાન કરી

* * *

આચાર્યએ દિવસ રાત્ર સધતું છે પ્રેમનો
ખાજો કેવા ને કેવો નથી ખર્ચા છે મને અમની નિત્ય
નથી રાતખાઈ એ અવાયે કે - રિમના પટેલ

અમે કાંસમાં 'રેગપિક્સ' કોલોની' - કચરોપૂંએ બેગો કરનારાઓની એક વસાહત ભેળે. આભિપિયર નામના એક રોમન ઇથેલિક ક્રિષ્ટ છે. એક દિવસ એણે થયું કે રાત્રે તેઓ પોતાના ઘરમાં સત્તાહતા ત્યારે કોઈએ બારણું ખખડાવ્યું. એમણે બારણું ખાલ્યું તો બહાર એક માણસને ઊભેલો જોયો. તેણે કહ્યું : 'બહાર બહુ ઠંડી પડે છે, શું તમે તમારા ઘરમાં મને રાત માળવા દેશો?' ક્રિષ્ટે હા પાડી કેમકે, તે ઉદાર દિલના હતા. આખું તુક રાતે તેમ દિવસે પણ રહ્યો ડેટલીક ચડ્યો પશુ કરી. એકેક રાત પછી એ જ એક માણસ એમને બારણું ઠોકતો આવી જીતો. એને પણ આભિપિયરે ઘરમાં જગા આપી. અને એમ કરતાં એના ઘરમાં ખાચ છ માણસો આવીને રહ્યા. પણ એમના ઘરમાં ઝાઝી જગા ન હતી એમને વિચાર આવ્યો કે આ લોકોને ૩૫ શી રીતે ફેરવેલો? એમણે આવનારાઓને પૂછ્યું કે, 'પેરિસમાં તમારા જેટલા ડેટ-લાક લોકો રહે છે?'

હવે પેરિસના વિચાર કરો! એસી ટકા પેરિસને આ વાત લાગુ પડે છે જે પશ્ચિમ યુરોપમાં છે. વીસ ટકાનો નમૂના ઉપર પ્રમાણ છે. પેરિસ હુરોપનું સૌથી સુંદર અને સમૃદ્ધ શહેર છે. ૨૦ જાકાલ ડેટલાકોનો મત એવો છે કે કાંસ ગમતી રહ્યું છે, પણ વારતવમાં એવું નથી. એનું રાજકારણ ૧૮૬૬ ખાટા પાયા પર છે એટલે ત્યાં રાજકીય અસ્થિરતા રહે છે. વર્ષમાં બેત્રણ પ્રધાનમંડળ બદલાય છે પરંતુ દેશની સમૃદ્ધિ સારી છે. કારખાનાઓ વધી રહ્યા છે, ધન-સંપત્તિ પણ વધે છે સર્જનાત્મક કામ પણ થયું થઈ રહ્યું છે. કળામાં, સાહિત્યમાં, વિજ્ઞાનમાં - કલામાં એ દેશ પહોત નથી.

પરંતુ એના દેશની રાજધાની પેરિસમાં એવા લોકો પણ રહે છે જે મને સવાની જ આ પશુ મળતી નથી. એ દુરપાય પર સૂએ છે! એવા લોકો સાથે વાતચિત કરતાં આભિપિયરને બહુ ધર્ષ કે એવા લોકોની સંખ્યા ઘણી છે. એણે કહ્યું કે એ સોને બેગા કરો. દેવળમાં બધા બેગા થયા. આભિપિયરે આ ૩૫ અંગે દહુ વિચાર્યું ત્યારે એમને એક ઉદેશ સૂઝ્યો. ચારે તરફ ગલીકૂચો અને રસ્તાઓ પર ને ખૂલે આંખે અનેક કચરોપેટીઓ પડી છે. તમે બધા જાઓ અને એ બધામાં શાપુખોળ કરી

કામની ચીજ લાગે તે ઉપાડી લાવો.

અને એમ કચરોપૂંએ બેગો કરવાનું શરૂ થયું. ક્યાં-ક્યાં કપડાં, ક્યાંકથી કોકરી ક્યાંકથી લાગેલા વાસણો, ક્યાંકથી ભાંગ્યું તુટ્યું ફર્નિચર વગેરે સામાન મળ્યા. સૌએ મળી તેને ધોઈકરીને સ્વચ્છ કર્યો, જરૂરી મરામત કરી અને જગરમાં જઈને વેચી આવ્યા. એના ડેટલાક પૈસા ઉપજ્યા. આભિપિયરે કહ્યું : 'ચાલો, એ પૈસાથી અને તમારી સૌની મહેનતથી આપણે વસવાટો બાંધીએ.' એ રીતે 'રેગપિક્સ' કોલોની શરૂ થઈ. અખખાગમાં એની ખબરો છપાઈ. પછી શું પૂછ્યું? ટેલિફોન પર ટેલિફોન આવવા લાગ્યા કે, અમારે ત્યાં જના સોદા છે, ફર્નિચર છે, આલેમારી છે, વાસણ છે, કપડાં છે, ડાટ છે. તમે આવીને લઈ જાઓ.' આ પ્રમાણે ચારે તરફથી એમની પાસે સામાન આવવા લાગ્યો. એ લોકો સામાન વેચવા જવો કરી વેચી નાખતા અને તેની ઉપજમાંથી પોતાની જરૂરિયાતો વસાવતા ગયા.

અમે જોયું કે ત્યાં એક કોલોની વસી છે. એક માણસ ના કામળ હૃદયમાંથી જેવું સારું આંદોલન શરૂ થયું કે થી ડેટલાં લોકોને રાહત મળી! એ બધું 'હન્ટરપ્રેશન' થી નથી થયું, કામદારી નથી થયું. જીવનમૂલ્યો રચાપર્વા પર્વા. પ્રશ્નો ઉઠેલ થયો કે નહીં, એના કરતાં વિશેષ મહત્ત્વની વાત એ છે કે માણસને પક્ષતી થયો. એના આત્માની અંદર વિચારના સૂરણ ધઈ મેં જુ કે એ કોલોનીમાં બલી નથી, છટાલીથી, કેમ્બ્રીથી, વિદ્યાર્થીઓ આવીને સિબિર અલાવે છે અને 'રેગપિક્સ' માં મદદ કરે છે. આજ સર્વોદયની મૂળ લાવના છે જેને આપણે પ્રચાર કરવા માગીએ છીએ. મને ત્યાં એજ સર્વોદયનાં કઈનું થયાં.

મને મજબ સોથી વિશેષ પ્રતિભાશાળી વ્યક્તિઓમાં ઈટાલીના મિસ્ટર ડોલચીને ગણાવું. હુરોટકોટોમ પહેલ્યો તો મને ત્યાંના કામદાર આપવામાં આવ્યા. એમાં લખ્યું હતું : 'મિટીંગ વિથ ડોલચી કામટી.' મેં પૂછ્યું કે, 'ડોલચીની કમિટી અહીં ક્યાંથી? આ તો અત્યંત સમૃદ્ધ દેશ છે, ઈટાલી તો બિચારો ગરીબ દેશ છે. અહીં એમના નામે શી રીતે કમિટી બની?' એણે કહ્યું કે 'ડોલચી અહીં આવ્યા હતા. એમનું વ્યક્તિત્વ, વાગવું

અને વિચરોથી લોહો એટલા બધા પ્રભાવિત થયા કે એમના કામમાં મદદ કરના બ્લોક કમિટીની સ્થાપના કરામાં આવી.

ઈટાલીની દક્ષિણે સિમીની નામનો એક ટાપુ છે તેની રાજધાની પાનામાવતમાં તેઓ રહે છે એ માથુમ ગાંધીજીએ મોરલિનિયસ છે ડોનવ્ડી પોતાની આસ પાસની મેકારી એટલે બહુ ડુંબી થતા એમણે નિવાલું કે આમાંથી ડોર્નક રસ્તા કાઢવો જ જોઈએ આ મરીબીને બ્લોકથી કાઢી જ જોઈએ પણ શી રીતે? એમણે જુન વિચર કર્યા આખરે એક દિવસ એમને એક વિચાર આવ્યો એમણે ડેટનાક મેકારોને મેગા કરી પૂછ્યું 'શું તમને કામધો નથી મળતા? સૌએ કહ્યું કે નથી મળતા ડોનવ્ડીએ પૂછ્યું કે 'હડતાળ શબ્દ સામળો છે?' નોકોએ કહ્યું કે, 'હા અને જાણીએ છીએ

ડેલવ્ડીએ કહ્યું એ નો આપણે હડતાળ પાડીએ 'અન ૧૫૨ તા કરે કામ જ નથી તો કામ નર હડતાળ શીની પાડીએ? લોકોએ આશ્ચર્યથી પૂછ્યું

એ જ તો, હું તમને શીખવવા માગુ છું! આનો આપણે નકરે હક કરીશું! આપણી પાસ કામ નથી તો આપણી હડતાળ એ જ કે ડોર્નક સાર્વજનિક રથજેજીને સાવજનિક કામ કરીએ

ફાનવા માટે આ એક બારે વિચિત્ર પાત હતી ડોલ ચીએ એક વૃત્ત મધન સડક પર જઈને કહ્યું કે આપણે બ્લોક કમ કરીશું

સૌએ સાને કામ કે ના મા ડું કાઢાથી પાવડા નાનના લાગ્યા નોકો તમાગા જોના બગા થકુ યયા અને પૂઠના લાગ્યા કે, બાર્ડ તમે આ શું કરો છો?

ડેલવ્ડીએ કહ્યું કે તમે જોતા નથી? અને કામ કરીએ છીએ અમારી પાસે કશું કામ નથી એટલે આ કામ કરીએ છીએ અમારી આ હડતાળ નથી છ કામ બધા વિના હાથપગ જોઈને મેસી ન રહેવ

યુરોપના છાપાઓમાં સમાચાર છપાયા કે ડોનવ્ડી અને અના સાર્થ એને કામ નથી મળ્યું એટલે સાર્વજનિક કામ કરે છ એમ એ બનર બધે ફેનાઈઝઈ પછી પોનિસે અન્વા અને ગરકાવે કામ કે નાના અપ

સાધ માટે સૌને ગિરફતાર કરી લીધા પોલિસ અફસરોએ કહ્યું કે 'તમે આમ ગેરકાયદે કામ ન કરી શકો આ સડક, સુધરઈ અને સરકારની છે એને સુધારવી કે નહીં એ એના અધિકારની વત છે'

ડોનવ્ડીએ કહ્યું કે 'જ્યા સુધી અમને કામ ન મળે ત્યા સુધી અને આ જ કામ કરીશું' આ સામુહિક સત્યાગ્રહ થયો યુરોપમાં કદાચ એ પહેલો મત્યાગ્રહ હતો લોકો નેલમાં ગયા ત્યારે રોમની સરકારની ઈંધ શેડી અ સૌને કામ આપવામાં આવ્યું

આ રીત ડોનવ્ડીએ યુરોપમાં અહિં સાનો મહાન પ્રયોગ કર્યા એમણે સત્યાગ્રહ કર્યા ત્યારે તેઓ ગાંધીજી મિશે મહુ બ્રાહ્મ વચ્ચુના હતા પણ હવે ગાંધીજીના વિચારોનું અધ્યયન કરી રહ્યા છે તથા ઈટાલીના ગરીમ ઈનાકમાં રચનાત્મક કામ કરે છે

સામા બુગનગ ડોનવ્ડીને એકાદ નાર જરૂર અપ નાસ થઈ જાય છે મારા એના થ ડું મિત્રો દેશમાં છે ને વાર વાર અપવાસ કરે છે લોકોને ગાગ દેવી અને અપ નાસ જા કે વા એવુ બ્લોક અને છે એવા અપવાસથી બચીને કે સમિટિ ઇ દુહિ થતી નથી ડોનવ્ડી એવા કશો પ્રોગ્રામ રચીને અપવાસ કરતા નથી અમનુ હવ્ય એટલે કોમળ છે એટલું કડુણથી બહુ છે કે કેઈ અન્વાય નેયો કશાથી દુઃખ થયુ એટલે એમનાથી ખાઈ જ શકાનુ નથી-આપાઆપ અપવાસ થઈ જાય છે તે એવા અન્વાય અને દુ ખને દૂર કરાને પ્રયત્ન કરે છિ ડોનવ્ડીના અપ નાસની ખનર ફેલાના જ, બધે અની ચિતાધાય છે પછી કોષ ને કોઈ રસ્તા ચાર છે એ અપાવ હિંસુ કામ કરી રહ્યા છે મને અમના પ્રત્ય અત્યત આનર થયો એના લોકો પર જ મમાનનુ સરિષ્ઠ દોષુ છે ડોનવ્ડીના પ્રયત્નોથી યુરોપમાં સમાજમાં પરિવર્તનનો એક નરો અહિં સાત્ત્વક પ્રકાસ રિકાસ પાયશે એવી મને આશા લેવાઈ છે વરોષ ડેલવ્ડીના મિદાનેના રૂપમાં ગાંધીજીના સિદ્ધાંતને સર્વોદયના સિદ્ધાંતોને જ્ઞાન પ્રામદાનના મિદાંતને સમજશે અસિયામાં માપનુ કામ વિનોનાજી કરી રહ્યા છે અને યુરોપમાં એ જ કામ ડોનવ્ડી કરી ના છે આ મ પશ્ચિમ યુરોપની નાન ની

c

પૂર્ણ નબજાઈએ પોરુપને પડકાર આપ્યો છે તરિકાના કશા ને સજદામાં પડકાર શું શાધુ'

અનિન

[ગાંધીવિચારદર્શનને અવલોકતી લેખમાળા ૬ લેખાંક ૧૨ મે.]

વૈજ્ઞાનિકતા અને શુદ્ધિના કામનો સ્વીકાર કરતાં છતાં તેમણે કશુંનાદિ માટે શ્રદ્ધાનો સ્વીકાર કર્યો છે. ઈશ્વરને ઝોળાખવા શ્રદ્ધા જ નેહાં છે, તે શુદ્ધિગમ્ય નથી. શુદ્ધિ અને શ્રદ્ધાના ક્ષેત્રનું પ્રેમ્ય વિભાજન પાડી તેમનો પરસ્પરનો સબંધ સ્પષ્ટ કરતા તેઓ લખે છે. “લાખો અનુભવ કશુંના અસ્તિત્વને રિદ્ધ કરે છે. શ્રદ્ધાની પુષ્ટિ માટે અનુભવના આધારક છે. હેવટર શ્રદ્ધા અનુભવને જ અવલંબે છે. જેને શ્રદ્ધા છે તેને કોઈ વખતે અનુભવ થવાનો જ છે. જે માણસમાં શ્રદ્ધા છે તેની શુદ્ધિ જશ્વત ટાય, તે પોતાની શુદ્ધિથી જાણે છે કે શુદ્ધિથી પણ વધારે-પર-એક વસ્તુ છે, અને તે શ્રદ્ધા છે. જ્યાં શુદ્ધિ નથી પરોઢી શકતી ત્યાં શ્રદ્ધા પડેલ છે. શુદ્ધિનું મૂળ મનુષ્યમાં છે, શ્રદ્ધાનું હૃદયમાં છે.” (ધ. પા. ૨૪૫) અહીં ગાંધીજીએ શ્રદ્ધા અને શુદ્ધિના કાર્ય ક્ષેત્ર, તેમની કામગીરી અને બંને વચ્ચેનો સબંધ સચોટ રીતે બતાવ્યો છે. શ્રદ્ધા એટલે આત્મવિશ્વાસ, શ્રદ્ધા અનુભવમુલક છે શુદ્ધિ માણસને અનુભવ કરવા પ્રેરે છે અને અનુભવમાર્ગે આત્મવિશ્વાસ પેદા થાય છે જે શુદ્ધિના ક્ષેત્રની બહારનો છે શુદ્ધિ જ્યાં આટલે ત્યાં આત્મવિશ્વાસ કે શ્રદ્ધા શરૂ થાય છે. આ રીતે ગાંધીજીનું શ્રદ્ધાશુદ્ધિ વર્ણન તાત્ત્વિક અને વ્યવહાર દૃષ્ટિએ ધૃષ્ટ અર્થઘટન છે.

શુદ્ધિની અપેક્ષા:- ગાંધીજીએ શુદ્ધિનો આકે કાઢ્યો અને તેના અતિ આંખમાનને અદૃશમા આધ્યુ. આજના દુર્લભવાન જમાનામાં દુર્લભ અપેક્ષા આકે વાની જરૂર પડે છે જ. શુદ્ધિને નામે શુદ્ધિવાદ પોષાતો અર્થ ગયો હતો, શુદ્ધિ જ સ્વચ્છતાના દાવેક કી દલી, નિષ્ક્રિયાતણુ (Speculation) આધ્યાત્મના બની બહુ હતું. શુદ્ધિના ગર્ભને ગાંધીજીએ ગાળ્યો, તેને અદૃશમા આધ્યા. તેનું શ્રદ્ધાનું રેજ આપી તેનું આધ્યાત્મિક દુર્લભ. આત્મસુખન કલ્પના કરી અને ધર્મ, દર્શન અને વ્યવહારને પાંડુદ કરવા શુદ્ધિ અને શ્રદ્ધાનો સુયોગ કરી બતાવ્યો.

શુદ્ધિની દેસોટીનો ઉપયોગ:- શુદ્ધિનું શ્રદ્ધાની દેસોટી તરફે સ્વચ્છતાનું હતું. હિંદુ ધર્મના બાળકો તેમણે અમ જ હતું. વેદ, કશ્વર, આત્મા, પુનર્જન્મ,

અવતારાદિ શ્રદ્ધાના વિષયો છે એટલે તેનો સ્વીકાર કરીને આગળ ચાલ્યા પરંતુ અનુસરતા, મુર્તિપૂજન વર્ણાશ્રમ વગેરે અંગે શુદ્ધિથી છણાવટ કરી તેમાં પેટેલા મેલને દૂર કરીને, તેમાં નવા દુર્લભ અર્થ પૂર્યા. શાસ્ત્રોમાં પણ શુદ્ધિગમ્ય અર્થ પૂર્યા. શાસ્ત્રોમાં પણ જે શુદ્ધિ ગમ્ય નથી, અંતરગમ્ય નથી, નીતિની વિરુદ્ધ છે તે ત્યાં જ છે તેથી જ તેમણે પોતાની ઝોળાખાણ આપતા કહેલું: “હું પોતાને સનાતનના હિંદુ કહેવડાવું છું, કારણ કે હું વેદ, ઉપનિષદ, પુરાણો ને ધર્મસુધાગક સંતોની વાણીને માનું છું. આ માન્યતાને ત્યાં મારે શાસ્ત્રને નામે આવી બધી વસ્તુને પ્રમાણભૂત માનવી નેહાં એ એવું નથી... વલેવારની બાણમાં કહીએ તો જે ઈશ્વરને આત્માના અસરત્વને પુનર્જન્મને, કર્મના નિયમન તથા મોક્ષને માને છે, જે નિત્યવ્યવહારમાં સત્ય અને અહિંસાનું આચરણ કરે છે, અને તેથી વિશાળ અર્થમાં મોક્ષ કરે છે તે હિંદુ છે.” (ધ. પા. ૪૧) ગાંધીજી પાસે એક જ સનાતન અને હેવટની કમોટી છે અને તે સત્ય અને અહિંસા જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં તેણે આજ કમોટી વાપરી, હિંદુ ધર્મને પણ તેણે આના પર નાણી જ રા અને એમથી જે દર્શનકર લાગ્યું તે સીકાઈ. અને બાકીનાને ત્યાંજ ગણી આગળ ચાલ્યા. પુનર્જન્મ, અવતારવાદ કર્મના કાયદો એમને મનમાંના વિષય નથી પણ શુદ્ધિગમ્ય વિષય છે. અને સાથે જ શ્રદ્ધાના વિષય પણ છે જ. એમની શ્રદ્ધા માણસને બેઠે અદાવ નામી છે તેથી એમનો સ્વીકાર એમને ઉપદેશી લાગ્યો.

કર્મના કાયદો:- કર્મના કાયદાને સ્વીકાર કરીને માણસના વ્યવહારને નિર્ભય કરે એવો અર્થ તેમાં તેમણે પૂર્યો. કર્મનો કાયદો વિચારનું કલકે પૂરું અવલંબેલો છે. જેવી કલ્પી તેવી ભરણી એવું અનુભવ વચન પણ છે જ. પુનર્જન્મનાદિ વિચારનો આધાર પણ આ કર્મનો કાયદો છે. પણ કર્મના કાયદામાં શા ના પ્રારબ્ધને જન્મ્યો અને માયાન્યન કર્મના કાયદાને પ્રારબ્ધના સાથે જ સંકળી દેવાયો. આ રીતે આ મૂળ ગિદાનને કરી પાછો વડે અને આત્મવ્યવહારના મકલ્પમાર્ગી હોવા વવા કોશિષ કરી. તેમણે કહ્યું કે દૈત્ય અને તેનો કાયદો

એક છે મધિરના કાવદામાં સીંથી મોટા કાવરો આ
કર્મને કાવરો છે એ કાવદાનું પાલન કરીને જ તેના
કર્તા ધીરને પાત્રી શકાય

ગાંધીજીના આ અર્થ કેટલો વિચારશુદ્ધ છે તે સમ
જ્યાં થાય છે કુદરતના નિયમ પર મન મેળવના તેનું
પાન કરવું જોઈએ કુદરતના
નિયમેનું ખૂબ ઝીંચીકટથી
પાન કરીને જ માણસ પાત્રી
પર તરી શકે છે કે હા મા
રિમાન રહે જોડી શકે તે એ
નિયમનો જરાય ભંગ થના
માણસ પડાય છે એને આ
જનો વિચારના અનુભવ પશુ
શીખવે છે કે કુદરતના કાવદાને
છેડવા તેનું પાન કરવું જોઈએ
તે જ રીત કર્મના કાવદાને
છેડતા તેનું પાન કરવું જોઈએ
કાદી અને ધીર એક છે તેથી
મનનું પાન કરતા ધીરને
પાત્રી શકાય એવો સાર સંકેત
પ્રક્ટિ છે આ વિચારમાં મન
પાનનું મકરન રહેતું છે નત
એટલે કુદરતના નિયમાનુસાર
કાર્યકારનો દ. નિયમ જીવ
નના આવા કુદરતી નિયમેનું
પાલન કરીને જ માણસ ઊંચ
ચડી શકે છે

દેવનાંડરની તાળુદી -
ગાંધીજીની આ કર્મવિધા ધારા
સાત્રી હોય તો દેવના દેવ કે
બ્રાહ્મ પર આધાર રાખવાની
વાત રહેતી નથી કર્મના કાવ
દાનું પાન કરતા સચિત
કર્મને જુદું બાકી શકાય અને
દેવનો ભવ રાખવાનું રહે જ નહીં આ વિચારસત્તાનો
પાત્રીએ પૂરો વ્યવહાર કર્યો અને અત્યુત્તેજાપાલક
કરી તેમણે સાદુ ખોદા મુદ્દર્ત ન જોયું કે સારી ખેડી
તિથિ ન જોયું કે ન રાખ્યા કહી બાહ્ય પર આધાર સત્ત
અર્થે પડકારી તેઓ આજ ત્રા ધપતા જ ગયા અને દેવનો

કર નાબૂદ કરવામાં તેમણે ધોષ ભાગ ભજવ્યો
એની પાછળનો વિચાર કે નક આરો છે માન્ય
પૂર્ણ કર્મ છે ગાંધીજીએ ગીતાનું કર્મ કાલમ રસી
કાર્ય અને કર્મનું માહાત્મ્ય તેમણે પોતાના પ્રોગપર પર
હારા ખૂબ રખાડ જીવન એને જ કર્મ પર પર જીવ
નમાં કર્મના ધૂળની આમકિત
જ માણસને પાત્રી છે તેથી
નિર્મલ્ય, નિર્મલ્ય કે નિમુક્ત
થવા અનામકિત કેવળી
જોઈએ કર્મ અને દેવ જુદા
નથી કર્મના જ દેવ સમા
ન છે કાર્યકારણ પર પડેલા
પણ કર્મ જ કર્મનું કારણ છે
અને તેથી દેવ પણ કર્મરૂપ જ
હોય છે તેથી કર્મના જ દેવ
સમાએન છે તે કર્મથી જુદું
નથી

કર્મનું માહાત્મ્ય.

કર્મનું દેવ જ કર્મ છે કારણ
કર્મ કર્મને પાત્ર છે કર્મ
સત્ય પર અન્ય રેડ હોય તેની
માથે શિવ સંકર ભજો અને
મુકરતાની રીનિધી પૂરુ થાય
તો કર્મના જ સત્ય શિવ મુ
રનો સામાનકાર યામ જીવનમાં
મત્ય શિવ મુકરતાને પ્રત્યક્ષ
પરેયાનના હોમ તો શુદ્ધ કર્મ
જ એકમાત્ર માર્ગ છે કર્મનું
આવું માહાત્મ્ય છે ગાંધીજીએ
તે માણસ અને તેથી એમના
જીવનમાં સત્ય સાથે શિવ મંકરણ
ભજ્યો અને સર્વો ધ જેવો
સિદ્ધાંત સંકેત છે વ પામ્યો
શુભ ભાવનાની સાથે એમના

કર્મના મુકરતાની દષ્ટિ પડુ કારોનાર રહેતી અને
તરી અમથા નાના મોટા કર્મ સંકરતાથી ભરપુર
બની ગેના સત્યસિમનુદરતા એમના કારોમાં વજાર્ક
મનના હતા અને તેથી પ્રત્યક્ષ બની મુનિમત બની
રહેવા દત્ત નષ્ટવાની પ્રખ્યાતને કા જે એમના જ

પડના પડછાયા
આવી અચરજ જેવી માયા
પડમા પડના છે પડછાયા
આપે હાકોટો મારી હાકલો
આપ જ લેભીત ધાયા
આપે જ એને ક્રેપત આવી
આપ જ સતેષાયા,
પડમા પડના છે પડછાયા
કસરી નિહ જમરૂપ મઠી
નિજ ગહેરુ જોઈ ભરમાયા,
કદરે માર્ગો તો કાઈ ન અગ્રુ,
આપે આપ ઉતરાયા,
પડમા પડના છે પડછાયા
એક ખતમમાંથી રે મલ ભાઈ
ફૂડી રામજીની છાયા
મારીય મનના મૂન થઈ એલે
હજુવા ધાય મુશયા,
પડમા પડના છે પડછાયા
સીયદવળ એ રીલ મતામણી,
શવણ હુજા - ભયા
ભૂદ મઝે, રામ શવણ નાદરે
આસા એક મથાયા
પડમા પડના છે પડછાયા
ખ્યાલ શખી જે એક કદે એને
ખસકે ખુશ બનાયા
તથ મા-યો જેવો વાલ નમારો
"સરેલ" રામ વિસાયા,
પડમા પડના છે પડછાયા
સરો.

નનો સો'દર્શન' શે લોકોની જાણસમજ માં ન આવી શક્યો.

જીવન સેવાને મારુ :-આયુ' સત્ય શિવ સુ'દરતા-મય કર્મ પ્રભુની સેવાને ખાતર હોય. એમણે તો દરિદ્ર-નારાયણ, ધૂર્તનારાયણ માં પ્રભુના દર્શન કર્યાં અને તેમની પ્રત્યક્ષ સેવામાં જ કર્મમાત્રને સમાવી દીધાં. સમાજ માં મૃતિમંત થતા જનાર્દનની સેવા કરવી એ જ કર્મમાત્રનો હેતુ હોય અને એ કર્મ સત્ય શિવ સુ'દરતાથી બંધેલું હોય અને એ રીતે કર્મમાત્ર સેવા બની રહે. સેવા શબ્દને નવો અર્થ મળતા તે વ્યાપક બન્યો. સેવામાં નિસ્વાર્થપણ, સમર્પણબાવ તથા સત્યશિવસુ'દરતાથી કર્મને શુદ્ધગારવાની ધારણ હોય. આથી જ ગાંધીજીએ કહ્યું કે જીવન સેવાને સારુ છે, બોગને સારુ નથી.

સેવામાંથી યજ્ઞ :-આવી સેવા પણ હજારાનું સાધન બને તો અર્ચિ ઉત્પન્ન થાય એ વ્યવભાષિક છે. પરંતુ તેના સાચા અર્થમાં તો તે નમ્રતાનું રૂતીક છે. નિરભિમાન થવાનું, સમાજની સેવા કરતાં શન્ય થવાનું સહજ સાધન છે. તમા નિર્મળતા હોય અને સાથે આત્માનું પૂરું રંગીકરણ પણ હોય. કલામા પણ આત્માના જ આભિવ્યક્તિ હોય છે તેથી સેવા અને કલાનું મૂળ આત્માની અભિવ્યક્તિ હોવાથી તેમા બહુ સામ્ય છે. આ દૃષ્ટિએ પણ ગાંધીજીનું કથન સાચું પડે છે કે કલામા સોજી શયુ-ગાર પૂરવાના હોય. સેવામા સમર્પણબાવ હોય અને તેથી તે યજ્ઞની નજીક પહોંચી જાય છે.

સેવાનો આગે વિશાળ ખ્યાલ થઈ શબ્દના અર્થની ઝાંખી કરાવે છે. સમર્પણબાવથી કરેલું સેવાકાર્ય માત્ર થઈ શકે. યજ્ઞમા જેમ ત્યાગ હોય, સમર્પણબાવ હોય, સમાજ અર્થે કરેલું તપ હોય તેમ યજ્ઞકાર્યમા સમર્પણ, ત્યાગ અને તપ હોવા જોઈએ. આ યજ્ઞ કર્મ એટલે કોમાદિ યજ્ઞ પણ સમાજની ધારણ પોષણ અને ઉન્નતિ ખાતર કરેલું સમર્પણકાર્ય.

ઉપવાસ અને તેનો અર્થ :-સતતયજ્ઞના બે ઉત્તમ સાધનો ઉપવાસ અને પ્રાર્થના છે. કર્મમાત્રને શુદ્ધ અને આધ્યાત્મિક કરનાર પ્રાર્થના છે. આને આસે રામ-નામ લેવાની ઝંખના કરનાર અને તે અર્થે મયનાર ગાંધીજીને પ્રાર્થના દરમિયાની આવશ્યકતા ધર્મ પડી. એમના જીવનમાં પ્રાર્થના કે રામનામ અનેક રીતે પ્રત્યક્ષ કર્મમા ઉપયોગી ધર્મ પડ્યાં. હિંદુ મુસ્લિમ ઝઘડાના પ્રશ્નમાં એકતા અને મ'પસાધવાના પ્રયાસ પ્રાર્થના બની અને એકતવની ઝંખના જ જાય બની રહે. બિમારની

સેવા અને આરોગ્યની આરાધના પણ પ્રાર્થનાનું સ્વરૂપ બને; કે પછી કર્મમાત્ર રામનામના અનુસંધાન થાય એ સતત પ્રાર્થનાનો જ પ્રકાર બની શકે. દુર્ગમાં પ્રત્યક્ષ અનુ-સક્ત સેવાકાર્ય માત્ર ભગવાનના તત્ક્ષણ જરૂરી ગુણની સાથે અનુસંધાન કરી કરતાં તે કાર્ય પ્રાર્થનારૂપ બની જાય. આવી પ્રાર્થના જીવનની આવશ્યકતા બની જતી જોઈએ. જીવનના કર્મમાત્રમાં આવી ટેવ રહે બને તે માટે પ્રાર્થનાનો અમુક સમય નિશ્ચિત ક-વ મા આવે અને એ સમય સેવકને માટે અતિ આવશ્યક બની રહે. સેવકની પ્રાર્થનામાં નમ્રતા હોય, ઈશ્વરમાં તન્મય ધર્મ જવાની વૃત્તિ હોય તેથી તેને માટે ગાંધીજીએ સાધક જેવા મોટા શબ્દ છોડી 'સેવક' શબ્દ વાપર્યો. 'સેવક' માં સાધનાના બાવ સાથે સેવાનો બાવ પણ છે જ અને તેની સાથે તેમાં તેમણે નમ્રતાનો સમાવેશ કરી દીધો.

ઉપવાસની આવશ્યકતા :-પ્રાર્થનાની જેમ ઉપ-વાસ પણ ગાંધીજીને માટે એક આધ્યાત્મિક આવશ્યકતા ધર્મ પડી. ઉપવાસ એટલે ઈશ્વરની હાજરીમા સતત રહેવું એવો આધ્યાત્મિક અર્થ કરીને રમૂજ ઉપવાસનું મહા ત્મય પણ વધાર્યું. શારીરિક કે માનસિક શક્તિના શુદ્ધિ, વૃદ્ધિ અને ગર્વનાશ માટે ઉપવાસ સહજ સરળ સાધન છે એમ એમને જણાયું અને તેથી ઉપવાસ એમને મન એક અનિવાર્ય આવશ્યકતા ધર્મ પડી. આથી સમાજ સાથેની તન્મયતાને કારણે અને સમાજમાં અરપ્રસ્થનાદિ મેલનિવારણ માટે પણ ટેટલીક વાર ઉપવાસ આવશ્યક ધર્મ પડ્યો. ટેટલીક વાર તે રાજકીય કારણો માટે પણ, ઉપયોગી થયો એ હરિજન ઉપવાસને તેમણે શુદ્ધ આધ્યા-ત્મિક ઉપવાસ તરીકે ગણ્યોના છે, કારણ તેમા તિલ્લુ ધર્મની શુદ્ધિના પ્રશ્ન હતો. એવા ઉપવાસની પૂખ્તી એ છે કે ને આત્માની ભાગ બને તો જ તે સહજ બને. બાહ્ય રથી બાહ્યાચારથી લાદેલા સેવા કે યજ્ઞાદિ કૃત્રિમ બને છે અને તેથી જ ધણી વાર તે હાર્ગને પાત્ર બને છે. જીવનના ઊર્વાકરણોના સર્વોચ્ચ પ્રયાસ હોય ત્યાં એવા, પ્રાર્થના યજ્ઞાદિ સાધના આવશ્યકતા ધર્મ પડે છે અને ત્યાં તે દીપી પણ હોઈ છે.

આશ્રમી પ્રયોગભૂમિ :-ગાંધીજીએ કર્મ પના, સેવાદિમા જારીજાર તપકર્મો સાથે પ્રયોગશીલતા ભરી દીધી. એનો વ્યક્તિગત પ્રયોગ ગમે ત્યાં થઈ શકે પણ માટકાદિક પ્રયોગ પણ તેમના જેવા મમાજ મેટરે ક-વો જ રહ્યો. માટકાદિક પ્રયોગની આવશ્યકતામાંથી જ

ગાંધીજીનાં શિનિકરમ દો મટોલ કામ, કૈવલ્ય આશ્રમ, સત્યપ્રહ્લ આશ્રમ વગેરે આશ્રમપર પાંચે દલિદાસ ગ્રંથો થયા આ બધાના નમનારૂપ સત્યપ્રહ્લ આશ્રમ ગણાવી શકાય કાન્યુ તેનાં નામકારકુરમા જેવા મધ્યવ આશ્રમે મામુરિરિક ધેગમે મત્યના પ્રવગો કરા માગે જ હતા ગાંધીજીનો આસપ પોતાના આશ્રમેમા પ્રવગો કરી સમાજ આગળ એને નીચો મુકવાનો હતા એ માટે આશ્રમી જીવનમા ઉદ્યોગ પ્રાથના સ્વાચારા દાખવ કર વામા આવા આવા પ્રવાગથી ગાંધીજીએ દિન્દુરમની આશ્રમપ્રથાને નરાજ ધેગમે નાજ કરી મુકાને માટે મધનાર આશ્રમવાગીઓ નારીકુચમા કમાએના સૈનેશ તારી આગળ પગ આશ્રમ તરોજુમિ જ નગી પ મરાગમિ અને પ્રવાગજુમિ બની રહેના તેની માથકના સિદ્ધિ થઈ બમા સત્યપ્રગી પદનિનુ બનુ ન શયુ અને મત્યપ્રગી જીવ જીવના માટે રર માગન નન્યા કોટિ કિ જાવના સેનાની તારીમ એકાનો આગળ દેખાનરના એકા થવ લોકોમા આગળાન અને ને બધાના મુળમા જીવના આવા નાઆ આશ્રમ કુદ મના આદક જોરબની રમા આગીતગીશીજીએઆર આશ્રમ

પ્રથાને સજીવન કરી તેમા જમાનાને આરસ્યક એવા આરસ્યક દે શરો કરી તેને નરો આકાર આપે અને તેને પોતાની મત્યપ્રગી જીવનપદ્ધતિને કરી એનાતુ પ્રોત્તે મધાન બનાવો

સ ગદનનો નરો અર્થ - ગાંધીજીની આ પ્રકારની કુદુ ગમાના રાગકારકુમા નીજીજી રીતે વ્યત્ન થઈ અને તમને હાથ કોરેસ અમુક હાથ મુરી તે રાગજીવ સેવ કેનુ કુદુ જ ની હી ત્યાર કાનાજ રાફુપજ પગી સત્ય અને અદિસાનુ પાનલ વગેરે દાખવ કરીને રાજી બરમા કુદુ છાવ પા કરવાનો પ્રથમ કરા આ બાવ બમદા રદના મજુરેને શીખ - અને તેમને સાચુ મહા જન કે ના લાયુ મજુરોને કય કે નમરે મહાજન એને સજીવન વગાનુ છે અને મહાજન જવો કુદુ જ બાવ અદરોઅદર અને સમાજમા પેદા કરવાનો છ મહાજન આ કત કુદુ નાજવથી મગીતની રીત મજુરોને શીખવી ન જ રીત બાગતની જનનાને કોરેમનુ સગ દન રગા શીખુ ગાંધીજીનો રમ આનો વગાપક હતા જ્યનનારમા રક દન મુમ ગદનકારક હવે

આપુના એકા શ નના અને નનો પગ આમ નિચ તા મામાન્ય જરે તમા નીરમતા કે કરારના લાગે અત્યારે અમમલ સરી અમ મતા સુગીજીવન ગાળનારને વધારે પડતા હામે પાપુ કોર્ન પ રિચાર અદર્શ કે મનને આજ નર્ક કે ક જમાથી ન પી જમાથી તનુ સાચુ પ્રરૂપ અને હર મમજન ન ।

આપુ નિગ તા એમ નિશક કહી શક ર કે તમા રમીત માલસ માટે જરૂરી નેખતા કે બીજાની નામે રિચાર કે આભાર મુકના ત્ય જ ન પકેનાજ તગમ । તાના દરતમા દ પળ પ્રકાશગી સીના જ કૈવ આપમે અલ હરીએ છીએ મધગી શના તરી ચીત્ત મવ રાની જતિ પગ રકે છે ગાંધીજીના જીવનને મુકા ને અમ થમી છીએ જ ગદને કે નના આપમે આમ પાગતા નથી ખરેખર એ રતપા નજી નીરમતા કે મોરાર આવની હોવ તો આપમે આપની જાતને તદરથનાથી પૂરીએ કે છુ આપને ગાંધીજી નેમા રમિક છીએ ખરા આપનુ જીવન કર્કે ગાંધીજી જેવ રમમલ છે ખરુ અને જે મુદ્દતા રજાવાની રર રારી આચરણુની વાગીની અને પ્રેમની ગાંધીજીમા હતી ત આપનુ મા છે ખરી મ જ તદરથનાથી આપને પોતે આપણા ગ કાંદીશ તે જનામ નમરમા મળા આમ કેમ પ્રેમે રાત એવી છે કે, ગાંધીજીના એકાદશ મતા જીવનમા મત્યો તો ખરા જ પળુ જીવનમા સૌન્દર્યની પ્રાપ્તિ મળેના નિયમો છે એ મૌન સાચા પાનથી કેનુ જીવસૌન્દર્ય પ્રગ વાર એ કર્કતક કે કજપાનો વિષય નથી ચોખ્ખી પ્રતિતિ છે કે કે ગાંધીજીનુ જીવન આપી અમમ પ્રગટ કે અપરીપ્રકી અને અસમકી હોવા છતા પાપુનુ જીવન કેનુ રમુદુ છે જ નથી કર્ક મધુદિ એની વુવનામા મૂરી શકાય એમ છે

અને અમમકી દોરા છતા શુ એમના નેટનો પ્રેમ લા । આપગમાથી કોર્ન પગુ મેળવી શકયુ છે અને એમની શ દી પગી એમના પ્રવગો જગનો પ્રગ અને લાગી હોવતા વધવા ની ગાંધીજીએ જે ની હોવાનું કનુ ત રર વમા અપ ની દા ને જા બે જ પળ આપકે મન રુપ । પદાતીની નમદિમા તે ની પ્રાપ્તિમા બર માદન જ ગાંધીજીના રિચારો અને આદેશો એમના જીવન આ રિચારીએ ના એમા રહેતુ મત્ય આ રાઆપ જ પ્રગટ થઈ નવ

—અ.

[૧૧૦]

યોગી વિશ્વને બાગુ પર રાખી પરમેશ્વરને જોવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

એટલા માટે એ સધાતો જ નથી.

ખલ્લે, તત્ત્વવિચારના નાના સદેહો પેદા થઈ જાય છે.

જ્ઞાનદેવ કહે છે—

મેં એનાથી ઊઘટી પ્રક્રિયા દ્વારા વિશ્વ સહિત જ ઈશ્વરને જોઈ લીધા છે.

એટલા માટે અનંત રૂપમાં અને અનંત વેશમાં મને એના દર્શન થયાં.

અને હમેશાં થતાં રહે છે.

પરંતુ એટલું હોવા છતાં, દર્શનની ખુબી એ છે કે વિકૃત મૂર્તિરૂપી ઉપાસના સંકેતનો માત્ર હોપ નથી થયો.

[૧૧૧]

ઈશ્વરનું રૂપ હવે મારા જ રૂપમાં સમાઈ ગયું છે.

એટલે દર્શન પણ કુટિત થઈ ગયું છે.

કેવળ એક ભાવ બાકી રહ્યો. અને દેહ પણ એમાં વિલીન થઈ ગયો.

અહીં દેહ નથી, ત્યાં દેવ નથી.

એવી છે આ દશા.

પ્રલયકાળની વેળાએ જ્યારે બધું જલમય થઈ જાય છે.

નથી ઉદ્ગમ રહેતો, ન પ્રવાહ ન તો સંગમ, બરાબર એવી જ રીતે, હવે ન તો કંઈ જોવા જેવું છે.

ન કહેવા જેવું,

ન કરવા જેવું જ!

પરંતુ એના અર્થ એ નથી કે કંઈ છે જ નહીં.

આશ્ચર્યની વાત એ છે કે જ્ઞાન સ્પષ્ટ છે, સ્વેન કશું નહીં.

એના પરિમલથી આ આખી સૃષ્ટિ સુરખિત થઈ ગઈ છે.

એની ક્રાંતિથી આખું જગત રમણિય થઈ ગયું છે. કમલનયનની એ ક્રાંતિ, સંપૂર્ણ, મારી આંખોમાં સમાઈ ગઈ છે.

પાણીમાં પાણી મળી જવાની ઉપમા ઉપનિષદોએ આપી છે.

પરંતુ મારી સ્થિતિ

આકાશમાં આકાશ મળી જાય તેવી થઈ છે.

આખી સૃષ્ટિ પ્રધ્વાન દેથી વ્યાપ્ત થઈ જવાને કારણે પ્રપંચને રહેવાને માટે જગ્યા જ નથી રહી.

મધુથી જોતજોત એવા વેદ,

પરંતુ એમને પણ એના માધુર્યનું વર્ણન કરવામાં

હાર કબૂલીને

અને 'નેતિ' 'નેતિ' કહીને

ચૂપ બેસવાનો વારો આવે.

કેમકે, એ રૂપ એવું નથી કે જોડીને ખતાવી શકાય.

હા, પરંતુ હસ્તગત તો થઈ ચૂક્યું છે.

અને એટલું થવા છતાં યે—

મારી વાત પૂરી નથી થતી,

ખીલ શોધ ચાલુ જ છે.

વિકૃતના એળાપનો ચમત્કાર જ એ છે, કે લગ્ન છતાં શોધ ચાલુ જ રહેશે.

આજ સુધી દૃઢ્યમાં આત્મરૂપેણ, ઈશ્વરને જોતો હતો.

પરંતુ નિવૃત્તિનાથના ઉપદેશનો ચમત્કાર જુઓ, એ શરીરનું અંગ અંગ થઈ ગયા છે.

એવું ન નામ, ન રૂપ,

પરંતુ આજે એણે બધાં નામ અને બધાં રૂપો ધારણ કરી લીધાં છે.

અને રોજ નવાં નવાં ધારણ કરે જ છે.

આદિ એ જ,

અંતમાં એ જ છે,

અને મધ્યમાં ધન એ જ ભરે છે.

[૧૧૨]

લાખનુ મૂલ ચૂંવીને જગતથી મોખી અણમોલ
વીજ મેળવી છે

પરતુ માનિકી એક પગની રે નથી
ખીજી કણે માનિકી ઇચ્છી તોફરી લાખ દેવા પડશે
દરેક કણે નવા નવા લાખ
અને પ્રત્યેક કણે માનિકીનો નવો નવો હક

[૧૧૩]

જાનયોગીનું નિયંત્ર નિરાકાર બ્રહ્મ-
પુનઃવૃક્ષનું ખીજ છે
જ્ઞાન યોગીના સશુણ નિરાકાર પરમેશ્વર-
પુનઃવૃક્ષની કવિકા,
અમારા ભક્તોના સશુણ સાકાર વિશ્વવ્યાપક વિષ્ણુ
વિકસેલું ફૂલ છે

[૧૧૪]

ઈશ્વર સ્વરૂપની અનુભૂતિની સાથે આ આખું
જગતખિખ બાણે કોળાયો થઈ ગયું
અંતારી મતવખ ?
એવું શ્રી યજુ કે બાણે કઈ દેખાતું જ નથી ?
અરથા કઈ ખીજુ જ દેખાવા લાગ્યું ?
એની એવી કોઈ કોળખાણ નથી જે બતાવી શકે
જગત અર્થાત્ પોતાનું રૂપ જોવાનો અરીસો જ છે
જેવા આપણે તેણે જગત
અકેપે અરીસામા જોયું
અર્થાત્ જગતની દેશતા હુપ્ત થઈ
દૃશ્ય અને દૃષ્ટાને જુદા કરીને
કેવળ દર્શન જ બાની રહ્યું
એ તો જ્યાં ત્યાં છે જ
એનો ઉદય નથી, અસ્ત નથી,
સમાધિ અને ઉત્થાન આદિ અર્થ નથી
થોડી વાર રૂઝતિ,
થોડી વાર ઢી નાગ
એવી રીતનું દ્રવ્ય નથી
જગતમા અસખ્ય જીવો જન્મ્યા જ નથી !
એક જ અંક વિદ્યુત છે

અને એ સુખસાગરનો અનુભવ અખડ કરાવી
રહ્યો છે

[૧૧૫]

કોટિ કોટિ જન્મ જે સાધનાનું આચાર્ય થયું,
આ દેહમા તે ચરિતાર્થ થઈ, સ પત્ત યર્મ
કારણ, સાધનાની તરવાર ચઢાવવા માટે સામે
પ્રપચ બાકી જ રહ્યો નહી
નિરંતર જ્ઞાનપૂર્વક કરવામા આવેલી અવિચિત્ર
ઉપાસના કરવાનો આ લાભ અને મનો છે,
એ ન પૂછો કે એ ચરણોની પ્રાપ્તિ કયા ઉપાયોથી
થઈ
કયો ઉપાય ન કર્યો એ પૂછો
હવે ચિત્ત કેવી રીતે ઝડું ?
ચિત્ત કરવાની મતવમ છે, કઈક ઊંડતું પડે છે
એવો તો હવે કયો સભવ જ નથી
કેમકે એ બધું ઈશ્વર સ્વરૂપ થઈને ચિત્તમા અકિત
થઈ ગયું છે
બાણે ચિત્ત એને ગળી ગયું છે
દેહ ફેંકીને હું એનું આનિગન કરી થૂકી છું
અને એ પરમ સમર્થ આરામા સમાઈ ગયા છે

૧૬ ની.વર્ણ સાક્ષાત્કાર

[૧૧૬]

એ આન દિગ્ધિ, આન હસાગર,
આજ પરિપૂર્ણરૂપે મારા વશમા આવી ગયો છે
એટલે હું એની તરફ ભળી તે પહોંચા
એ માન તરફ આવીને મને ઓનાવી રહ્યો છે
મારે મારે વામવમા આજે દિવાળી છે
પ્રેમની કેવી નવીનતા
કે પ્રપચનો રગજ જેને કદી લાગ્યો નથી
અને પ્રપચની બહાર જેનો સચાર રહ્યો
એ આજે મારા ઘરે આગ્યો છે
ઘરે આવીને આખું ઘર એણે ઘેરી લીધું છે,
અને તોપણ કેમકે, જગ્યા પૂતી ન થઈ
મારા હૃદયને આત્મ બાહ્ય એણે બગી દીધું છે

શાક મારકેટમાં રીંગણાના ગાડાં ને ગાડાં ફલવાયાં હતાં. વળી લગનગાળાને અંગે ઘરાણી પણ સારી હતી. વરો કરનારો એક સાથે બે-ત્રણ મણુ રીંગણાં બેખાવી જતા ત્યારે બીજાં શાકભાજી પ્રમાણમાં ઓછા જથ્થામાં હોવાને કારણે છુટક ખરીદનારા જ રતલ બે રતલ લઈ જતા. આથી રીંગણાંને થયું કે સમૂહભોગ્યતાનું તત્ત્વ મારામાં જ છે, આ બધાં શાકો તો વ્યક્તિવાદી છે! પોતાનાં એ વિચાર એણે છુપાવ્યો પણ નહીં, આસપાસ નાના જથ્થામાં પટેલાં શાકભાજીને આતશય ગર્વથી તેણે કહ્યું પણ ખરું! બીજાં શાકભાજીને જરા ખોટું તો લાગ્યું પણ કરે શું? પણ કારણે રવભાવે કડવું રહ્યું તેણે કહ્યું; ‘આજે તું ટનખંધ જથ્થામાં અહીં આવી પડ્યું અને લોકો મણખંધ ઉપાડી જાય છે એટલે તને ગર્વ થયો કે, સમૂહભોગ્યતાનું તત્ત્વ મારામાં જ છે! બાઈ વાહ! તું તો મૂરખ છે. લોકો મગવડિયા છે. એક માથે પાંચસો માણસ જમાવવાના હોય ત્યારે પૂરતા જથ્થામાં ને સરતા ભાવે મળે તે જ શાક લોકો ખરીદે એમાં નવાઈ શી? તેમાં તને ગર્વ થઈ ગયું કે કું સમૂહભોગ્ય છું! ઠીક બાઈ, મારી વાત કરે તો, તારા મન માણે વધારેમાં વધારે વ્યક્તિવાદી હું ગણાઉં! કોઈ વિવસ કોઈ વરાયાળાએ સમૂહ ભોજન માટે કારેલા કર્યાં નામ એવું ખ્યાનમાં નથી. કારણ કે, કું કોઈ એમ રેડું પડ્યું નથી કે રોમાંચ ખુશ કરવા દગલે દગલા ઉભરાઈ પડું! પણ તું સમૂહની વાત કરે છે ત્યારે તને લગીન પૂછું કે, બધા ભેળા ભેરી ખાય છે ખરા પણ જરો છે ના વ્યક્તિગત ને? આવવાનું તો વ્યક્તિગત લે છે ને! અને તું પોતાના પાંચ કુટુંબ જનો સાથે રીંગણાં ખાનારાને રીંગણું કડ્યું લાગે છે! ને સમૂહમાં ખાનારાને ‘મીઠું’ મધ’ લાગે છે! ના રે, ના. એ તો જેવું લાગતું હોય તેવું લાગે. અને તું સમૂહને જોઈને શરીર પડે છે ત્યારે તને દુઃખ કે ત્રેસામાં બેસી ખાનારો તારો સ્વાદ રચીકારે છે, અને જમ્યાનું તારું મુખ્ય સ્થાન પણ કબ્જે છે અને તે પ્રમાણે તારું ગૌરવ પણ કરે છે. પણ તું જરા પાંચસો માણસની પંગતમાં પીરસાને પછી ખરે પછી કે તારું સ્થાન છેવું છે! તને તો બાજબી કોર પર રાખશે, અને ગૌરવ તો મિઠાઈનું જ કરશે અને આવવાનું પણ તેનો જ કરશે. એનાથી મોડું આજું કરો

ત્યારે જ તારી તરફ નજર કરશે તે ય ધોડાં, બાકી તો પીરસાયેલ લાગનો અમુક લાગ એમાં જ જરો. આવી સમૂહભોગ્યતા અમારામાં નથી તેથી અમારે લાજ મરવાનું નથી, પણ ઈશ્વરનો આભાર મનમાનવાનો છે!’

‘આ તો પેલા શિવાંગને દ્રાક્ષ ખાટી લાગી એના જેવી વાત છે! બાઈ ને કોઈ હાથ અડાડવું નથી, એટલે બ્રહ્મચારી મૂઝવું!’

‘વાડું બાઈ એમ હોય તો એમ. તું તો સમૂહભોગ્ય થઈ વાદી શેરી ને કચરાપટ્ટીમાં જઈ ને પડ, પડવું હોય તો, અમે એવી સમૂહભોગ્યતાની જરાયે ઈર્ષ્યા ન કરીએ.’ કહીને કારણે ચૂપ રહ્યું. રીંગણું હજી કંઈક કહેવા જતું હતું ત્યાં તો કાંઈકાએક ધડ દબને કંટાળા છાંયડામાં નાખ્યું એટલે એ શું બોલે!

શહેરમાં પાણીની સવલત કરવા, ઘરે ઘરે નળ પકેડવાડવા સુધરાઈ એ શરેર પાટની નદીમાં કૂવા ગળાવી. વોટર રેશન નાખવાનું નક્કી કર્યું. એ નદી પવિત્ર ગણાતી. બધી જ નદીઓ આપણે ત્યાં તો લોકભક્ષાત્રેષે જોવાય છે અને માતા જેટલી જ પવિત્ર ગણાય છે પણ ટેટર્સક નદીઓ વિરેષ પવિત્ર ગણાય છે. તેવું આ નદી વિશે હતું. એ નદીનો એક ગ્રામવાસી તિર્થ તરીકે અત્યંત ખ્યાતિ પામેશે અને ત્યાં વાર તરેવારે, હજારો લોકો સમૂહરત્નાન કરે. ત્યારે એ તિર્થના પાણીને ખબર પડી કે અમારો આગળનો પ્રવાહ તો ઘટધરમાં વહેવાર જશે, વ્યક્તિગત થઈ જશે ત્યારે આગળ કૂવા તરફ વળી જતા પ્રવાહને કહ્યું ‘તેવું આમ નાહક ત્યાજી મરે છે. અહીં, અમારા ભેળા અમારામાં જ રહે, જો અહીં હજારો લોકો એક સાથે રતાન કરે છે અને અમને અત્યંત પવિત્ર માનીને વહે છે, માથે ચઢાવે છે, આગળ જઈ ને તું તારું ગૌરવ શા માટે નષ્ટ કરે છે!’

‘અરે, તિર્થમાં રહેનાર તો અત્યંત ઉદાર હોય! તમારામાં આવો સંકુચિત બાવ કષાય આવ્યો? તું આપણે કંઈ જુદા છીએ! ના એક જ. લોકોને તુલિ માટે, પવિત્રતા માટે આપણે ત્યાં ખપ પડે ત્યાં બલે લઈ લેવા! પછી સમૂહમાં લાલ લે કે વ્યક્તિગત, આપણને એની સાથે શું? સમૂહમાં આન કરનારા પણ વ્યક્તિ.

બન જ દૂનગી મારે છે' શ્રી તરો પરા કરનારા પોંડે એક દારમા ઘિલા રહી એકબીજના કાન આવી એક સાથે દૂનગી મારે છે! નહીં જ એમ ટોળું જોઈને અમમા ન પડીએ હુ તો સુખેથી આગમ જઈએ અને વેદત્વકર્સનો કૂચા મારોમા આ તો દરો તો ત્યા પુણ્યજી અને ત્યાથી નવગતે ચર્ચકેઈ દરિજનના ધરે જતાનુ હોય તો તેને ધરે પળુ જઈએ ધરે લોહો મને મારે ન મારે કૂન ન મારે—મારે એની સાથે કશી નિગળ નથી!

'તે જાને આપું નથે નિના જ દરિજનને ત્યા, તને કોણ કે છે' આપણને એમ કે હાર તારા હિતની જે વાત કહીએ, ત્યા વળી તેને શુભાન આપ્યું તા જ તારે, જ્યા જયુ હોય ત્યા નળમાથી આગમા ચ જઈ ત્યા તારો હૃદય થશે'

કોઈના સારા કામમા ઉપેચામ કા થા મટલે જીવન સારું થયુ એની આગળ પ્રાણ કશું નથી અને દોષ તો અમલ્યો છે' કહીને પ્રવાહ તે આગળ નીકળી ગયા

તિથેનુ પાણી પોતાના ખટમા દૂનગી દેતા લોકોન જોઈને મનકાણુ અને આગળ જતા પ્રવાહને ઉપકાળી નજરે જોઈ રનુ

૪

નક મોટા ધરમા એક ખૂન મોટી કીમતી રતર જ હતી એક સાથે હજાર માણસ મેમી શરે એપડી મોટી તે જ્યારે ધરમા પ્રમગ આવે અને ધણ માણસા આવાના હોય ત્યારે ધરના નિજ જ હોળમા પાથરવામા આવે આજી પ્રમગ પાથે એને સરખી વાળીને એક એરકામા મ ચીને મૂકી દેવાગ! આવે એ એરકામા બેચાર નાની શેતર જ પળુ પડી હતી એક વાર મોટી શેતર જ એ તેની તરફ નુકજાવે જોઈને કશું 'જોઈ તમારી દશા' તમને કેવી લોચા વળીને નાખી છે તે જાન તો અહા, કેવી સરસ એક પર કેવી ગઈ ન ક કેટલી કાળજીથી રાખી છે' મરી પેડે તમે ય હજાર માણસના ઉપયોગમા આવતી હોત તો, તમારું જે મારી જેમ જ ગોળ થાત' દૂકી ચઈને ફને ભોગવે આવી અવશા'

'જહેન આણુ કા મટોં આપણે જંથી જ સરખી છીએ વમાનુ તો હરધડી મગ પડે ધ મારે પાથર વધારના માણસ આવે કે જટ અને કામમા આવીએ અને કામ પને કે અમને અડી મૂકી જાય વળી એમ કળા કોઈ કટાળ જાયુ નહીં' છતાં અમે તાનુ મહુદત આપું છ અમ

નથી કહતી, સમુદ નાનો દાર અને મોટો પળુ હોય થાયના મમુદ માટે અમે જપમા આવીએ, હજારના સમુદ માટે તુ એમા બેદ રો છો પળુ સાચુ કહું! તારા માન પાન થાય છે એ તા ખરું, જયુ તને ઉપયોગમા લેનાની હોય છે ત્યારે ધરના નોકરો કટાળે છે, હરે પળુ છે એક તો તને સાચવતી બહુ પડે, અને પાથરતી જે સરેતી નહી, વળી તને મહાર કાટે એને નોકરોને દસ વાર સામળુ પડે કે અથવા જરા બરાબર સાચવતે અને સાચવે તેણે, કોઈ મેમનારે જગાડી રોય તેણે, નોકરોને જવામ આપેલા પડે નોકરોને અમારી એવી કશી ચિતા કે બીક નહી છતાં આપણુ નોન અલગ - વમ છતાં યોગ્ય રથાન નિશ્ચિત જ એમ નાનામાટાને સવાલ જ નથી!

એ તો જંથી મનને મનાવવાની વાત! એન બેચે પડી તકલે કે જમીન માણુ છું' એના જેવી આ વાત છે!'

કે મેન એમ તા અમ તારુ મનરાજ રાખ અસર!' નાની શેતર જ એ તમણુ જોજ્યુ અને વાત ત્યા જ અટકી આ વાતને ર્યા પડી ગયા પેની મોટી શેતર જ કેકે કાણથી કાગી મર્ક હવે તે મોટા સમુદના ઉપયોગ માટે પાથર નકામી થઈ મર્ક હતી ધરમાનિકે નિચાણુ કે અમ તા પડે પડી તે સાર નકામી થઈ જશે તેણે દ્વાશિયાર દરજને બોલાવી ત્યા યોગ્ય રાખના કુકડા કરાવ્યા અને ફારેનો જાગ કાઢી નાખ્યા ફરક કટકાની ધરે બીજા સરસ કેપ ત્યા એ ટાવી અને નાની શેતર જ ત્યા આનિવા લેવા કરાવ્યા અને તેને શેજના ઉપ યોગમા કામમ કરા લાખત પેની નાની શેતર જ તો પોતાનુ જીવન સમાપ્ત કરી મૂકી હતી એકેને આગની વાત સહારીને નામાન હાલતમાથી મોધ ને નાની શિખા મળુ દેના હાજર ન હતી

૫

અમરતવાલ જોડેર જનમા પળા ત્યારથી પારે પાર કુટુંબસ પર્ક કોનક ચર્ચગયો એમ નિવડી હજારોની મેદનીને મ મમુદ કરતી કવાલો સુધી તેમા એકધારુ બોની સકતા એક સારા નકા અને સારા સામાજિક કાલકર તરીકે તેણો જાગીતા થયા હતા સમાનિત અને દુસ્ત દેસ જુદરથ તર્ક કે ના ખ્યાતિને કાલે નજકના સગાઓ નાની મોટી જાળતેમા એમની સવાહ લેવા આવતા પળુ બ્યારથ તેમનુ જોડેર જનન રિતરથુ ત્યારથી તમને એવો લાખ મળતો પારે ધરે મોટો થતા છેવ માર ન થ કડ અમલ એમ થતા કોઈ ફરિયા કરતુ તે

અચરતલાલને થતું કે હું કેઈ આની નાની નાની બાળ-
તોમાં પાના નવરા છું! મારે માથે મોટાં મોટાં કામે પડ્યાં
છે, જે શક્તિ હમરે માણસના બપમાં આપે તે એકલોકલ
માટે અચર્યા એ તે કંઈ સાનું કહેવાય!

જાહેરજીવનને કારણે ખુદ એ મના પોતાના કુટુંબને
સતત સંપર્ક પાણુ ઝાઝો દર્ષ ગયા. આજે અહીં હોય
તો વળી કાલે યાદ દૂરના શહેરમાં જવાનું હોય અને એક
પ્રવાસમાં, એક કાંકરે એ પક્ષી મારવાના ન્યાયે ખીજા
કેટલા ય કામે પતાવવાનાં રાખતા. તે વિશે કુટુંબીઓ
કદી ફરિયાદ કરતાં તો કહેતા કે એ' તો મારું જીવન
સમૂહ માટે આપી દીધું છે. એટલે આમ બનવું સહજ
છે. અને તે તમારે સહી લેવાનું છે. તે સિવાય છૂટકા નથી.

પણુ ત્યારે તેઓ માદા પડત ત્યારે એ જ કુટુંબી
ઓની સવા અને સહવાસ ધરતતા. અને જાહેરજીવન

અંગે લોહી આવળ કરતા, પુછપુછ કર્યા કરતા ત્યારે એમને
ત્રાસ ઊપજતા અને અજાપ થતા.

કચારિક થાપી જતા, કચાંક આરામ ગાળવા ચાલ્યા
જતા ત્યાં પણ તેમની બહાર કારકાદિને કારણે લોહી
એમને કાઈને કાઈ કામમાં ખેંચતા કે આરામતા સમય
ખીજી રીત પકાળી લેતા.

એમ કરતાં કરતાં તેઓ નિવૃત્ત થયા. એમના વિચારો
નવા યુગને ચુકાળલે મોળા નીવડતા અને તેઓએ જાહેર-
જીવનમાંથી સંન્યાસ લીધો. જાહેરાતો ટાળી તેમને
એક વાર આનંદ અને હિતસાહ આપતા હતા. તેના હવે
તેમને અજાપ સાલતા હતા અને ત્યારે તેમને પોતાના
આપ્તજનો, સાચા મિત્રો અને કુટુંબીજનો જ દળતી
વચે આપાસનરપ, ટેકાંપ થઇ પડ્યા. તેમને ારણે જ
જિંદગીને નિવૃત્તિકાળ તમને સહ બન્યા.

૨૭મીનો પ્રશ્ન

જાહેરજીવનમાં પહેલા એક લાઈ પોતાના નાના બાળક રજનીને કૈર્ષ કૈર્ષ વાર જાહેર
કાપકેમમાં સાથે લઈ જતા. રજની એ બોર્નને ખુશ થતા અને આશ્ચર્ય પામતા કે, મારા
પિતાને લોહી કેટ' બધુ માન આપે છે! હજારો લોકો એમને સાબળવા લેગા થાય છે, એમને
તાલીઓથી વધારી લે છે. જૂબહાર પકેરાવે છે અને અભિન દે પણ છે. વળી કયાંય જાય છે
ત્યાંના કાર્પેટો એમને કેવો સરસ આવકાર આપે છે, કેવા હસીને અને નર્મીને વાતા કરે
છે! ખીજાઓને તો આણુ કશું માન મળતુ નથી. પણ જાહેર એમનું આડનું બધું સન્માન
થતું હોવા છતાં હમમાં તો ખીજા માણસો સાથે કુટુંબીઓ જેમ વર્તે છે તેમ, અમે વર્તીએ
છીએ, એમને રજવા આનંદો રજ લાઈ ને, વિવેક કરીને એમને મળે છે, પણ મને તો ત્યારે
મન થાય ત્યારે, હામમાં ચૂંથાયેલા હોય તો પણ સીધા જ તેમની પાસે પહોંચી જઈ અને
હામ રોકીને પૂછ પણ ખા- અને એમાં કશું ખોટું હોય એવું પણ મને કૈર્ષ એ કશું નથી.
ત્યારે, શું અમે એમનું પૂરું સન્માન કરતા નથી? એના મનમાં ધોળાતા વિચારો એણે ઉવટે
પોતાની માને કદી જ દીધા.

રજની, અપખને તારા પિતા પ્રત્યે ઝોછા સ્નેહ કે ઝોછું માન છે એવું નથી. તારી
ઝોપડી તું કેવી સાદજિરકતથી લઈ લે છે, તે માટે તું કૈર્ષ ને પૂછવા જાય છે ખરે, કે વિવેક
કરે છે ખરે! પણ મં જની ઝોપડી હાથમાં લેવી હોય તો, તેને પૂછવું પડે, આપે તો આભાર
પણ માનવો પડે, એવું છે તારા પિતા વિશે આપણું. એમાં ઝોછા સ્નેહનો પ્રશ્ન જ નથી.
આપણે જયુ જો તારા પિતાના હરેક જોડે તાલી પાડીએ, ઘરમાં આવે ત્યારે દાર પડેરાનીએ
તો તો જલકું તેમને ખોટું લાગે, કેમકે, એ અવિવેક ગણાય. બધા હૃદયની એકતા છે ત્યા
બાદકિલેક ગળા જાય છે. અને લોહી તે આજે સાકારે અને કાંતે મતદેર થાય તે કુદિને.
પણુ ખોલાઈ. આપણે એમ ન કરીએ, મતદેર થાય તો એકબીજાને સમ-વા પ્રયત્ન કરીએ
અને એમની સાથેનું આપણું વર્તન લે, અગાઉ જેવું જ ન્દે. આપી તો તું મોટો થને ત્યારે
ખુબ આપેઆપ સમજી જશે. ખરું ને?

‘હા, મા. અત્યારે પણ મને તારા કહેવાથી સમજાયુ તો છે જ.’ - રજનીએ મનોપર્થા કહ્યું.

કેન્દ્રિત ઉદ્યોગોથી હસ્તીમાં આવતો સમાજ

વિશાળ પાયા પરના કેન્દ્રિત ય યોગો પોતાની આસપાસ એક નવો જ માનસમાજ રચાવે છે તેનો મોટો ભાગ દેશના જુદાજુદા, નહકના ને દૂરના કોણે માથી આવી વસેલો હોય છે

કાપ ની મિલોની વાત કરીએ તો મુનર્ અમના ના જેવા શહેરોમાં એવી સખ્યાનધ મિલોને કા જે લાખોનો માનસમુદ દેશના જુદાજુદા ભાગામાંથી આવી ધધાત કા જી અકત મળેલા છે ધધદારી એકતાને તા ક તા એ અધાની કાષ સામાજિક ધે રો આ આ ખૂન ખૂન નોખાપણું ફોન છ અક માન વિવિધતામાં એના પ્રથમ પિત મનાના આદર્શના પો જે નર્ એ તો એ સાદુ પણુ ભાગે ખરૂ આપણું અર્ધા વાદ ખવુ નેઈએ કે, એ વિરિધ પ્રતિનયોગ માનસમુદ એના કોર્ આ રક્ષી પ્રિનિત થયને ભગા અધા નથી તમની પ્રિતી માત્ર ધધા હાય છ વળી મોટે ભાગે એ માનસમુદગામકામાંથી અન ત ય ગામકાના ન અનાથ માથી આવેલો હોય છે એમની સામે શહેરમાં કે મિન નિગતામાં આવવા માટે રોટ નો મેળ વના સિવાય બીજો કોન આલેશો હોતા નથી નવે લાખોને લોકમખુદ અલ્પ ત મીય રસ વાદ રથાનેમાં સ મ્ક શ અને ગદી નાન છવે છ અને આદ કનાકના વેરા સાદેના ક મ પડી તમના મિલના કોર્ આહવાદુ જ ન્મતા હોય એવુ નથી કમચી કારેય ધયા પછી તેઓ મન અને સરીરને એક રકા નો થાક અનુભવતા હોય છે એ સમાજમાં સ્ત્રીઓ અને પ્રુષો પણુ કામે ના હોય છ લેરે બાગો અને જહો (તેમની સખ્યા નહિવત હોય છે કેમકે લેરે આ એમને ગાજ કુરખીએને ભારે ભાગે છે) હોય છ બાગે પણુ નાની ઉમ્મરના હોય ત્યા સુધી જ રખડતા હોય છે પણુ કિનાર વમમા આરતાર તેઓ પડુ હોયોમાં, છૂટક મજૂરીએ કે ફેરિયાનો ધધે ક વા લાગી મળે છે

આ આખી પરિસ્થિતિ આપણે નિયતીએ તો એ સમજતુ સારકારિક અને સેદાજિક ધારે કેવુ હોય તે રજૂ થઈ તે સાથે જ ખિચાલિત નાતાનરણ અને સરુ મિને ડિતિકુળ વસ્નાદ રથાન તે સામે ધધાદારી રેસા તેમી, ર્ધીયે વેર રેગ લગે ત્વરે શુ મલર અપામ જે કઈ નાનીએ છીએ તેવુ જ થાય

નાનકડા આમના પોતાના સમાજ વચ્ચે રહેનારો વર્તન અને વિચારની ક્રેટીક મર્મદાઓ આપેઆપ જ રીકારે છે એ સમાજની આખરશરમ દૂર થતા એ મયા દાનુ બધન તને ખિચાલિત સમાજમાં રેતુ નથી એને કષ્ટકે નેર કરતી વૃત્તિને રધિા રાહ મળી મળે છે અને પરિણામે જે થપ નેઈએ તે થાન છે

આટની સામાજિક પ્રતિકુળતા પડી ધધા અગેની દોમાતોસી અને પક્ષીય રાજકારણુ લગે છે કોર્મુ મુનિ થનનો સભ્ય છે ના કોર્મુ મહામનનો સભ્ય છે કોર્મુ કહે છે કે આ જ સાચુ ને કોર્મુ કહે કે પેતુ જ સાચુ એમા વળી જાકા રના અગિનપુરેયો અગાગ વેરી નળ અટો વજાપીને વેય મગે એવામાં હતાગ આવી પડે ના કષારે શુ માય એવુ કણુ કહેવાય નહી એટલુ સાર છે કે હકતામી નિનિ લાયા સમય રહેતી નથી પલ જેટલો સભ્ય રહે છે એટલા સમયમાં એ લાના વેગ જ મૂકી જાય છે પડી સુધગર્ભથી સારી પ્રનિતક ને મધ્યમ્ય મગકાગેની ચૂટફી આવે છે અને એ લાખો માણેના મન નેરા ત્યા પદ્ધિ પ્રચાર દર ધર્મ નળ છે

આ મિ હોગ મધના ઘોડા ઉલોચોમાને એક માલ છે પણુ ત માત્ર ઘોડા લાખ માણુ સોને જ રોટ પડી પાડી લે છે અને છના એ લોગે જેમના કાકમા જ નર્ ધાક જાકાગ મા રાજપુરોના નિર્ણયો પર નગે રેગના કંગરો માણુ મેને મેધવારી અછન અપણુ છનપાગણુ મેકારી મી આદિ જાને રપર્તા જ નથી, અને આ ઘોડાક લાખને ઝટ રપર્તા જાય છે, તેનો તરત ઉકેન કરવામાં આવે તો - આમ થગે તેમ થગે, આમ કરુ ને તેમ કરણુ ની ધમરીઓ મગે છે

આમ નેઈએ તો કેન્દ્રિત ઉદ્યોગોએ સામાજિક અને રાજકીય રેવા ગભી પ્રશ્નો ખડા કર્યા છે શુ આ કોર્મુ જરેર પ્રતિક્રિા નિરા ની છ

મજૂરોની આર્થિક ગિનિત મુધરે એ જરૂરી છે પલ તે સાથે નેમની સામાજિક સંપણુક અને લીનિ નિષકક મિથિત પલુ મધગરી નેઈએ અને નળી મેળ વિનાનો વા મેનો ખિચાલિત મમા ન જણુ ન વચાન એ પ નેવુ નેઈએ જુદાજોગ મા મમ કરતા કંગરોમાં મોટે મદી અને એકમી અમગ રે ના વે એનો કોર્મુ નો કળા ન

નહી, પણ પાચ દસ હજાર કામદારોને રોજ આપતી મિલ મંથ પડે કે મોઘવારી નડે એટલે સરકારે બધું પડતું મૂકીને એમના પ્રશ્નો હલ કરવા ભ્રેન એ, નહીં તો હડતાળ, મરણસો, મહાઅંધ અને તોફાનોની તરવાર શિરે લટકવા ॥ આવી પરિસ્થિતિને આપણે ક્યે મોઢે લોક શાહી કહી શકીએ? એક કારખાનું બંધ પડે એટલે સૌને ખમર ચર્ધ બધે કે રોજ આટલું નુકસાન થાય છે. પણ ઘરઆંતરે કામ કરતા લાખા માણસોની રોજ આટલી ગર્થ ફાય, બપ મળતા હોય તો, તેથી દેશને એક પાછું જે નુકસાન થતું ન હોય તેમ, તેની ખમર પડતી નથી.

ખરું તો એ છે કે, પક્ષીય રાજકારણે તેમ, મોટા પાયા પરના ભારે યત્રોદ્યોગોએ એક પ્રકારનો ટોળાવાદ ઊભો કર્યો છે. જેમ ટોળ મોટું તમ તન. ધાક વધારે, અને તેનો તોર પણ વધારે. તે પોતાના એકતાના જ હિતની વાત કરે. શિક્ષકને સાદનો પગાર મળતો હોય તો એટલામાં તે પૂડું દરે, અમર નુકસાન ના પગાર ઉપરની સીતેર-અંસીનું રોઘવાની લાડું મળતું ભ્રેન એ-જરાય એણું દીધું તો, જોઈ લેજો, અમે શું કરીએ છીએ તે! આવી પરિસ્થિતિ છે. લોકશાહીનો મોટાભા મોટા દુશ્મન ટોળાવાદ છે, એ ક્યે દિવસે સરકારી લાવે તે કહેવાય નહીં. રાજપુરપોને ચિંતા હોય તો એટલી જ કે, એ ટોળુ અમારું હોય તો સારી વાત છે. બનડ

હોય તો ખરામ છે. ટોળું પણ પોતાની આવી કીંમત સમજે છે. અને તેને જોરે જ પોતાનું ધાકું કરાવે છે. વિકસતી લોકશાહી માટે આ સારું ચિહ્ન નથી.

ટોળાના રાજકીય અસરની વાત યાદુર રાખીએ, પણ જે સામાજિક અસર કે પરિણામો તે નીપજાવે છે, તે તો ગંભીરપણે વિચારવું જ જોઈએ.

એક જ શરૂઆત સો પચાસ મિલો ખુદકી દર્શતેમા કામ કરવા માટે આખા દેશના ખૂણખૂણેથી માણસોને ખેંચી એકત્ર કરી તેમનો એક જુદો જ ખિચડિયા સમાજ રચવો. વળી તેની આર્થિક સ્થિતિ બાદ કરતા યાદીના માનવીય ધોરણે તેમનો ખાસ વિકાસ થાય તેની પૂરેપૂરી વ્યવસ્થા ન કરવી એ શું હદાપચલયુ છે? વળી એ સમાજનો રાજકીય હેતુસર ઉપયોગ કરવાના હેતુએ કાયા માય રૂપે રાજકીય ધૂતોને હવાવે કરી દેવો એ સ્વસ્થ, સરકારી માનવસમાજ રચવાનાં ચિહ્ન છે?

માત્ર આર્થિક અને રાજકીય ધોરણે મોટા પાયા પરના યત્રોદ્યોગોનો વિચાર કરવાથી આપણી પ્રગતિને જરૂરે એવી પરિસ્થિતિ બનેલી હોયે કરી સજાતા હોઈએ એવું લાગે છે.

સાંદા દરિયાના કે ગાંધીવિચારને વ્યક્ત કરનારા વિશિષ્ટ લેખકો ॥ વાંચો કરે છે, તેમા રહેલું તથ્ય - ૧૮લી ઉપલક્ષ્યમાં પરથી પણ સમજાગે. —અનિલ

★

હું ઈંગ્લેન્ડ ગયો હતો ત્યારેના આ પ્રસંગ છે.

શિયાળાના એક દિવસે હું ટ્રેનસિંગ વેક્સની એક મલીમાંથી પસાર થતો હતો ત્યાં એક અશક્ત ધરડો માણસ ઊભો હતો તેણે મને કંઈ કહ્યું નહીં પણ મારી તરફ અપેક્ષાભર્યું નજરે પડ્યું, કદાચ બીજા મામલાની મનાઈ હશે ધારી મેં એના લાથમાં એક નિહો મૂકી દીધો. પણ એની ધારણા કરતાં એ વધારે હશે તેથી, હું જરા આભળ વધેા કે મારી પાછળ પાછળ આવી તેણે કહ્યું: 'ભાઈ તમે બુદ્ધમાં મને સોનાતો નિહો આપી દીધો છે!' એ નિહો મને પાછો આપવા લાગ્યો. મેં એને એ રાખી લેવા ધણો સમજાવ્યો ત્યારે મારા આગળથી તેણે એ નિહો પોતાની પાસે રાખ્યો.

એને આ પ્રસંગ યાદ ન રહેત પણ ખોલે એવો જ પ્રસંગ થોડા દિવસ પછી બન્યો.

ક્યારે હું પ્રથમ વાર ટોટ્ટે રેલ્વે સ્ટેશને પહોંચ્યો ત્યારે એક મનુરે મારે આમાન ઉપાડી દાંગા મુખી પહોંચાડ્યો. મેં પચ્ચણ સોધવા અપાસ કંઈ પણ ન મળતાં મેં અર્થે કાઉન મનુરી પેટે આપી દીધો. દાંગો થોડેક દૂર ગયો ત્યાં તો તે મનુરે હાંકી મારીને રોક્યો. હું અતર્મને મનમાં વિચારવા લાગ્યો: મને અભણપણે ભણવોને એણે વધારે રૈસા પડાવવા હશે. દાંગો અટક્યો, ત્યારે મને અર્થે કાઉન રસ્ત કરતાં મનુરે કહ્યું: 'ભાઈ, તમે કાઉનને પેની સમજાવ લાગો છો.'

એમ તો નથી કહી શકતો કે, ઈંગ્લેન્ડમાં હું દોઈ વાર ઠગાયો નથી. પરંતુ મારા ૩ નમાં આ માન્યતા દબાવે વસી મઈ છે કે જે વિશ્વાસુ છે તે વિશ્વાસ મૂકવાનું જાણે છે. હું અભણપણે હતો અને શિક્ષા કે દંડને મને બધ ન હતો. જેના આપવામાં મરબડ કરી શકતો હતો. પણ લાંબતા દોઈપણ દુકાનદારે મારા પર કદી પણ અવિશ્વાસ કંઈ નથી.

—દાંગો

દમણા મિલકાપડમાં ખૂબ મંદી છે અને કરોડો વાર કાપડ પડી રહ્યું છે—છે ના કેટલા વર્ષોમાં આવેલી મંદીઓમાં આ મંદી અત્યંત ખૂબ છે એમ કહેવામાં આવે છે

તેની સામે ભારતના કરોડો સામાન્ય ગણેશોની વાત કરીએ તો તેમની પાસે પૂરતા કપડા નથી દેર ને આપણે કરોડો વાર કપડું પડ્યું છે, અને કરોડો માણસોને વિરલ કાપડની જરૂર છે! આવી વિચિત્ર અને વિરોધાભાસી સ્થિતિ શું સૂચવે છે? હવે આના ઉકેલ તરીકે સ્વયંચાલિત શાળા નાખવાની માગણી કરવામાં આવી છે, અને તેને અશ્વત્થ મંજૂર પણ રાખવામાં આવી છે! હવે એ શાળા વધારે ઝડપથી અને આજા માણસાથી માલશી અને ઝડપી ઉત્પાદન થશે એટલે કાપડ સરળ થશે અને પરદેશમાં તા ખપશે એમ કહેવાનું છે આ બધામાં, ભારતનો સામાન્ય મણસ કયા છંદે જોતો તા બાણે કશી અણુની જ નથી! કાપડ ના બે ભવિષ્યો નિકાન સ્વયંચાલિત શાળાથી ઝડપથી ઉત્પન્ન થનાર સરળ કાપડ કશી થશે—એ અવધિન અર્થશાસ્ત્રની બધિદારી છે એને જોઈવું કહીએ તો તા મૂળમાં જ ખર્ચ એ ને કેટલાક દેશો, પરદેશો કુડિયામણ કમાવા પાતાના દેશમાં બનતી વસ્તુ પોતાના દેશ મરતા સરળ બાવે પરદેશમાં પૂરી પડે છે, એ નં તિલુ બાનુક કુડ વાની વાત પડુ માને છે બાને થરના ટોકા થડી મરે ન ઉપાધ્યાયને આટો! એ કહેવત લાગુ પાડીએ તો તા વધી પાછા મૂળમાં ખપીએ! આપણે કંઈ વર્તમાન અર્થશાસ્ત્ર સમજીએ નહીં ન?

કા પછુ માનવ અર્થશાસ્ત્ર તા થોડું થોડું સમજીએ ઝીએ ભાર્ત

પરકમાના મેળમાં સૌરાષ્ટ્રના ગામડાના લાખ ઉપરાત ગણુતો એક થયા હન તમ ના એકાદ ટકાને ખાદ કરીએ તા પાકડના બધાએ યુગમાંએ પાણીદાર અને બનનાએ લાલ કાળ ના! કાપડના કપડા પહેલી હળા એમાન ધણે પડુ કાપડ લાખવણુદતુ હણ આજ દગર મિલુ હણ આ તો સૌરાષ્ટ્રના ગામડાની વસ્તીની પાન થન બીજા પ્રાન્તના ગ મડાન સમાજના મ પુસો પડ, આરા જ નાડા ગામડી કાપડના કપડોના ઉપધાજ

કરે છે મિલકાપડનુ આજમણુ અત્યંત ઉમડોવા ખતા હાથસાળના બડા કાપ ને હિયોગ ભારતભરના ગામડામાં સારો છે દેશની વસ્તીનો મોટો ભાગ પાંચ લાખ ગામડામાં રસે છે એમને આકડો નજર સામે રાખો અને મિનો ને હનર બાતનુ કાપડ ઉપાન્ન કરે છે તેનો દાખનો નિચારો તો તગત મમળશે કે કુલ વસ્તીના વીસ ટકા ને સરે મા રહે છે તેને માટે જ મિનો ભાતભાતના કાપડ બનવે છો! એ પાંચી તરત સમજશે કે મિલવાળાની દષ્ટિમાં ભરતનો કહેો માનવ સમાજ છે

દેશના સરકાર મો પોલિસો અને ભરકરીઓની સખ્યા લાખોની છે એના બીજા ગણવેશ ધારીઓમાં તારુટપાન ને રેલવેના નોકરો પછુ આવી જાય આ બધાનો ગણવેશ અમુક અમુક એક જ બાતનુ કપડુ માગે છે મામળો અને ગણવેશધારીઓની સખ્યા મુકી મિલકાપડની દબરો લાતો ને જનો વિચારો એટને તરત મનમાં જોશી નીકળશે કે મિનો શરોની સરેલાણી ઓની કેટલી બધામન કરે છે તેમની કુચિ અને જરૂરિ આતની કેટલી ચિતા કરે છે

પછુ મંદીના પોકાર તો આખા દેશના હિતને નામે થાય છે! અને સરકાર પછુ આખા દેશના પ્રજા તરીકે જ એનો નિચાર કરે ના એ ઉદ્યોગ દ્વારા સરકાર ને કર રહે જકાત રપે કુડિયામણ કે અમુક લાખ કંગોડ ટકા કમાતી આવે છે એ તો ખરું પછુ એવી કમાતી બીજા ઉદ્યોગો પછુ પોતપોતાના ગતમ પ્રે કમા નથી આપના! એની નવબં નહાય નવાઈ તા એની હોવી ઘટે કે એ ઉદ્યોગ સરકાર સામે આખા દેશના પ્રજા તરીકે થા નામે છે ત્યારે તો ઉદ્યોગ હાતે, આખા દેશનો દેશના પ્રત્યેક થરના માણસોની જરૂરિયાતનો નિચાર કરીને આવે છે કે કેમ?

એ ઉદ્યોગ દેશના બધા માણસોને તેમની જરૂરિયાતનુ ને પરકડે એવુ કાપડ પડું પડતુ નથી બદલામાં એવુ કાપડ પડુ પાડના લાખો વણુર ને તેણે બેકાર કર્યા છે એ તો નાશખા!

આજે સ્વયંચાલિત શાળો એટલા મટે નાખવાનુ નિયંત્રણમાં આવે છે કે જનાથી સમુ કાપડ ઉત્પન્ન

થતા પરદેશમા વેચી શકાય। પણ ઝોગી ખરીદશકિત વાળા લાખો દેશજનો પાસે પૂરતા કપડા નથી, તેઓ પોતાના આર્થિક ધોરણે અત્યારે જેટલા અર્થ કપડા પાછળ કરે છે, તેટલા અર્થમા તેમને વધારે કાપડ પૂરું પાડનાનો, ને તેમને નાકવાનો તો આ સમાજવાદી સમાજના આદર્શવાળા સમજમા એ વિચાર થતો નથી। એ કામ તો ધરોના ચક્ર અને અબર અરણો અને હાથશાળ વાળા વ્યક્તિ કરશે ખરું ને? કેટલી બધી ઉદારતા। આદી હાથઉદ્યોગ પ્રત્યે કેટલી બધી નમ્રતા।

આજનું અર્થશાસ્ત્ર બધા દલીલોને ઝોટી પાડે એટલું આગળ વધેલું છે અને આ શાસ્ત્ર તા, વળી અર્થી એ આગળ વધેલું છે। મને નાજે છે કે તેમ ગતિ ને ઉન્નતિ પેલા શુદ્ધનિક કંઠતા વધારે છે

પણ આપણે તો રહ્યું સીધું સાદું માનવ અર્થશાસ્ત્ર, કરોડો વાર કાપ ન થયું છે, છતાં નિર્ણય કપડાની જરૂરત વાળા કરોડો માણસો તે ખરીદી શકતા નથી અને છતાં વધારે ઉત્પાદન કરે એવી યત્નશીલો લાનવી છે અને તનાય ઉત્પન્ન થતું સરવું કપડું પરદેશના માણસોની આબરૂ દાકશે રમ્ય સાલિત શાળથી વળી જેટલા

માણસોને શેઠ નહીં મળે, તેમને તો શેઠજો થયે નહીં મળે, પછી કપડાની જરૂર તો તેમને પડનાની જ નહીં ને? ગોટને, એમનો તો કશો વિચાર કપડાની જ જરૂર નથી નહીં, રમ્ય સાલિત યત્નશીલો સરવું કપડું દેશમા વેચાયે તો, થોડાછણ વણકરાની શેઠ ઝોગી થશે એટલે તેમને અન્ન નહીં મળે પછી કપડાની ચ શી જરૂર? એટલા કાપડ ખરીદનારા વળી આજા થશે અ જ ને?

આપણા બધા મહાઉલોગોને દુનિયત આગળ વધેલા દેશોના ધોરણે મૂકના પ્રયાસ કરીએ, એ આ નિરાન શુ મા વા ચ હશે, પણ તે માથે નિચાળીએ કે, તે દેશના જનસમાજ અને આપણા દેશના જનસમાજ પર એ સમ્યક્તા કેટલી છે? રિયાતસમ્યક્તા ન હોય તે આને પણ પાન સમ્યક્તા તા જાઈએ જ, એવા વિચાર ને છૂપો છૂપો પણ કોર્ડના મનમા હોય તો તેમને હૈયે દેશની સમગ્ર જનતાનું હિત નથી પણ એક નિયમક્રમા અમલો નિયમ હસાયો છે અને તેમા દેશના સમગ્ર માનવસમાજને ન્યય આ વાની વૃત્તિ નથી રહેતી એ સ્પષ્ટ છે એના લોકો આખા દેશના લોકો વતી વાત ન કરી શકે એ દેખીતું છે તેમણે અવા દબાવ કરવા જ નહીં

નિરાર્થકભાવે જાકેર સેના કરનાર પા ધની વાર ટી નો ભોગ બને છે એમ ન થતું હશે?

અવુ ડેન કે તે પ્રજાના કોઈએક નર્મનો સવક હોય અને તે નર્મની યાગ્ય ઉન્નતિમા કાંઠ બીજા નર્મન માર્ગે તે કાંઠ પ્રકારેનું નુશ્વાન થતું હોય તો તે વર્ગ સેનકની ત્યાજી વગ ધર્મ ને ટીકા કરે ખેડૂતને ધીરાણ મેક પાસથી આજા ન્યાજના દરે સેનક અમુક રકમ અપાવે, તેથી પરાણી વ્યાજ પૈમા ધીરનાર શાહકારને નુકસાન જાય અને ત સેનકના નિર્ણય કરે ખરો આની કશી બીતિ ન હોય એનો ધલાજ તો એ જ છે કે શાહકાર બીજો ન્યાયી ધણા કરે અને શેઠ મેઘવ

પણ ધણી વાર એવું હોય છે કે ટીકા કરનારનું દેખીતું ન્યુ અર્ધિન થતું નથી તો પણ તે કોઈ સેનકની ટીકા કરે છે, એમ કેમ? એમા ટીમકાગનું અમાન પા હોય છતાં કોર્ડ વાર એવું ન હાય છતાં ધ ટીકા કરે તે શા કારણ? સેનકે કોર્ડ અમુક જ સેનક પમદ કધું હોય કોર્ડ અમુક જ વર્ગ પસ કયો હોય અને તેની જ ઉન્નતિ માટે તે સતત મથતો હોય ત્યાં એવી જ અપેક્ષાવાળા બીજા સેરો કે વર્ગો, પોતાની અન્યાય કે ઉપેમા થાય છે એવી નાગ ધીયી ટીકા કરે ત્યાં તેમા તથ્ય રહેતું છે

મા પોતાના બાળકોનું જ લાનપાન કરે એ તો સદજ જ છે પણ તે માથે ત્યાં આસપાસના બાળકોની ઉપેક્ષા પણ ન કરવી જેમ આ તે બાળકો લાનવના ન, ઉછર તેમની માતાએ જ કરશે છતાં બાળકો પત્યે સમજાન હોવા જેમ એ સમન વેદન હોય તેને એ આથી આસપાસના બાળકો અને તેમની માતાએની તેની ને તેના બાળકોની સાથે એક એક પ્રકારની આત્મીયતા બધારે ટીમ કરવાની તો વાત જ નથી

કોર્ડ એક જ સેનક પડે ના સવકની આસપાસના સેનો અને અન્ય વગા પ્રત્ય આવી જ લાણી હેલી જેમ એ એવું હશે તો, તેની વિનમ્રતાને કે નહીં ઉપેક્ષાના કપની પ્રગી ટીમ થશે નહીં

આઝાદીપ્રાપ્તિ પછી જેમ જેમ સરકાર સમાજ હિત માટે બહુવિધ યોજનાઓ કન્ટી ગય છે તેમ તેમ લોકોમાં પણ એવું યતનથી વધતું ગય છે કે સરકારે જ બધું કરવું જોઈએ આ એક ભલતુ પતાવન છે. પરંતુ સરકારના કાર્યની મર્યાદા છે એવું જોઈએ સરકારે ન્યાય દાખવવાનું છે એવું જોઈએ સરકારે જ કરવા જોઈએ પરંતુ અસરગ્રસ્ત લોકોએ અમનમુક્તિ અમૂલ્યતા નોકક રાજ્ય મંચારગતિ માહિત્ય આદિને માન્ય પણ તેણે ઉપાદેશ જોઈએ એ વનજી ક્ષેત્રનિય નથી.

સામ્યવાદી શાસનમાં મધ્ય જ સરકારનું કામ કરે છે, કેમકે, છેવટની બરી માળિયા સરકારની હોય છે આપણે પણ સમાજહિનતા નાના મોટા મધ્ય કામો ધીરે ધીરે સરકાર પાસે કરાવતા થઈ જઈએ તો આપણે સામ્યવાદની દિશામાં યતન માટી રચના છીએ એમ જ કરે

સામ્યવાદી રાજ્ય અને લોકશાસી રાજ્ય વચ્ચે મોટામાં મોટો તફાવત એ છે કે એકમાં વધારેમાં વધારે કે બરી જ સત્તા સાર પાસે હોય છે અને બીજામાં વધારેમાં વધારે સત્તા લોકો પામ હોય છે તથા એ સત્તા, મતારેષે નથી હોતી જ્યાં ત્યાં રાજ્યના હોય છે એ તફાવત જાનમાં રાખવા જોઈએ કે સરકાર "પોતાની અમૂલ્ય જવાબદારી છે" એવું તે પોતે જ કહે ત્યારે હમેશા તે તેની જવાબદારી હોય જ એવું નથી હોતું જ્યાં દારીને નામે લોકોને અમૂલ્ય કામ કરાવતા હક એવી રીતે તે છીનવી પાડે છે

સમાજ જે કઈ જવાબદારી સ્વીકારે તે એકલિક હોય અને સરકાર વિગતે એમ બધા દાખલામાં કહી શકાય નહીં સરકાર કોઈ કામની જવાબદારી સ્વીકારે એનો અર્થ એ છે કે કામ કરવાની સ્વતંત્રતા તે લોકો પાસેથી હર્ષિ છે અને એવું આપણે સામ્યવાદી ગત્યમાસનમાં જોઈએ પણ છીએ

માનવ રક્તને હશે તે તે રોટ્ટેનો મોડાઈ, સિદ્ધાંત અને સરકાર પણ મેળાઈ પણ તેણે તે ચાંગની જવાબદારી સરકારને સોંપી હશે તો સરકાર તેને જે કઈ આપે તેણે તેણે સ્વીકારી લેવાનું રહે છે

સરકારને હંમેશાં લોકોનું હિત હોય તો પણ તે પોતાના કામો પોતાની રીતે જ કરી શકે અને સરકાર એક વિરાટ તત્ત્વ છે, એમાં અમુક પ્રકારની બીજાના અકરૂરતા દીન અને થોડીકની જડતા રવાનાનિક છે

એમને લોકશાસીના આદર્શ છે છે તેની પામ આજમાં એકી મત્તા હોય અર્થ રાજ્ય તે કે જે પ્રજા પ એજામાં એકી શાસન કરે એના લોકશાસી રાજ્યની પ્રજા પોતાના કામો પોતે જ કરી લેવાની લેવાનાની હોય ન પોતાની રીતે સમાજહિનતા દરિએ કરે ત્યાર તે કડખી અને એકાગ્ર બચાવી પણ થાય એવેમને કરે તે સદગતથી થાય એવી પ્રજા જામત હોય સરકારે કાન કરીને તેને હોવાની કે એવાની જરૂર ન હોય

આખરે કોઈ પણ શાસનપ્રણાલિ એવું તો નથી જ હવે ત્તી કે પ્રજા પરવાનગી પરંતુ પોતાના કામો માટ પણ બીજા તરફ નજર નાખવાની થાય પણ ત્યારે પ્રજાના નાના મોટા સંજ્ઞાનધ કામેની જવાબદારી સરકાર પોતાને માથે લઈ લે છે ત્યારે કામે માગે એવું જ પરિણામ આવે

અને બીજી પરિણામ એ આવે કે, સરકારને પોતાનું તત્ત્વ તથા ને રહુદિસતારવું પડે અને વધારે ને વધારે કવેર પ્રજા પાસેથી ઉધવાનું પડે આ બધું રન ભાનિક રેરા છતાં પ્રજાને નાર વાગવાનું કરવેરામાં તો સરકાર ગમતી નથી તેની વૃત્તિ સરકારને છેલ્લરાની ને એજામાં એકી આપવાની થતી ગય છે અને ત્યાંથી એક એવું નિષ્કર્ષ શરૂ થાય છે કે તોને અત જ આનંદ નથી

આને પરિસ્થિતિ એવી છે કે હવેના મળાએ આપણે ત્યાં છે ખરી, પણ મેકારને નોકરી રાખી આપનાર આનું સરકારને મોલ્ય પડય છે મળાને એક દાખાદારીઓના મહાબળ છે પણ ખાલી પ તી જગ્યા એની માહિતી મેકારને પૂરી પાડવાનું કામ તેમને મજર નથી

શાશન મકાન આપણું હોય તો સરકાર કઈ આરે તો થાય એવી પરિસ્થિતિ પ્રજાને છે દનાખાનું પણ સરકાર કઈ કરે તો જ આનું થાય પુનઃકાન્ય પગ સર

કાર માટે કે મદદ આપે તો જ ખૂબે! સરકાર કર ઉધરાવે છે એટલે એ જ સાર્વજનિક કામે માટે પૈસા આપે એવું વલણ ધીરે ધીરે વધતું જાય છે.

હાથઉઘોડો પણ સરકાર રાહત આપે, મદદ કરે, તો વળી ટકે! લોકોએ તે માટે કશું કરવાનું નહીં!

એક કાળે સાર્વજનિક સંસ્થાઓ કેવળ પ્રજાના પ્રોત્સાહન અને મદદ પર જ નિર્ભર હતી. લોકો જ પોતાની જરૂરિયાત પ્રમાણે વિવિધ સાર્વજનિક સંસ્થાઓ સ્થાપતા અને તે માટેના નાણાં પણ લોકોમાંથી જ મળી રહેતાં. એટલે એવી સંસ્થાઓ લોકવિમુખ પણ થતી નહીં. કેમકે, લોકોના સહભાવ પર જ તેને ટકવાનું હતું.

આજે પરિસ્થિતિ જુની છે. લોકહિતાર્થે વિવિધ સાર્વજનિક સંસ્થાઓ ચાલતી તો જોઈએ એમ સૌકાર્ય રીતે છે. પણ, અમે સરકારને ધણો અધેા કર આપીએ છીએ, ચૂંટણી ફંડ અને ધંધાદારી હિતની સંસ્થાઓના ફંડોમાં નાણાં આપવા પડે છે. સાર્વજનિક સંસ્થાઓ સરકાર પાસેથી જોઈતું બધું મેળવે. અમારાથી એ ન અને એવું વલણ છે.

આમ ને આમ લાંબો સમય ચાલશે તો થશે એવું કે સાર્વજનિક સંસ્થાઓ પર લોકોને કશો કાબૂ રહેશે નહીં, તેની નીતિ લોકો ધરી શકશે નહીં. લોકો માટે, લોકો વચ્ચે કામ કરવાનું હોવા છતાં તે લોકવિમુખ અને સરકારમુખી થતી જશે. અને તે સરકારી ચાજનાને અર્થક્ષમાં મુકનારી વહીવટી સંસ્થાઓ બની જશે.

જનહર સંસ્થાઓ આજે ઓછી નથી. વધતી જાય

છે. પણ તેમાં સાર્વજનિક સંસ્થાઓ કરતાં મિલ માલિક મંડળ, કામદાર મંડળ, ખેડૂત સંઘ, આદિ ધંધાદારી હિતોની રખેવાળી માટેની સંસ્થાઓ વધારે છે. લાગતાં વળગતાં તેવી સંસ્થાઓને સ્વાર્થને કા-લે સ્થાપે છે અને પોષે છે. સર્વજનહિતાવ કામ કરનારી સાર્વજનિક સંસ્થાઓનો કાળો ધંધાદારી હિત માટેની સંસ્થાઓ પડતી જાય છે. સાર્વજનિક સંસ્થાઓને સરકારનું ધર ચીંધવામાં આવે છે.

આ પરિસ્થિતિમાં મિશનરી વૃત્તિ ધીરે ધીરે ઓછી થતી જશે, અને મિશનો પણ નાનાં મોટાં તંત્રોનું સ્વરૂપ ધાણું કરતાં જશે. એમાં જટિલતા આવશે, લોકોને તેના પૂરેપૂરા લાભ મળશે નહીં, અને એ દૃષ્ટિએ મિશનોને પૂરી સફળતા નહીં મળે.

સરકાર ખૂબ લોકનિર્ભર હોવી જોઈએ, તેને બદલે લોકો સરકાર પર આત્મર રાખતા થઈ જાય એમાં લોકો કે સરકારનું, કોઈનું સાચું હિત નથી.

સામાજિક કામોની, સમાજહિતનાં કામોની જવાબદારી સમાજ જ ઉપાડવી જોઈએ. અને સરકારને તેના અનિવાર્ય કામે માટે સંપૂર્ણ શક્તિ ખર્ચવાની સગવડ કરી આપવી જોઈએ. એમ થવાથી મોટામાં સહકારવૃત્તિ જાગશે, જવાબદારીની ભાવના અને બળ આવશે, અને લોકહિત માટે કામ કરવાની ઈચ્છાથી પણ તે ધણાંને આપી શકશે અને તે દ્વારા તેજસ્વી લોકસંવર્ધ પણ થકાશે, પ્રગાસા અને સમાજને ઉજ્જવળ કરશે.

સોનાની ખાણ

સર્વશુલ્કસંપન્ન સોનાએ ભગવાન પાસે જઈને કહ્યું કે, 'મારો એકાદ ગુણ્ય ઓછો કરી નાખો, ઉપા સમાન મને શુલ્કથી બનાવો, સાકર પેટે મને મળી જનારું બનાવો, તારાઓ પેટે અથાહ બનાવો, મને તે કરો, પણ માણસના હાથમાંથી મારો જાન છોડાવો. સેત-પુમતી સુવાસ કયાં મળે? શા માટે મને કળિયુગનું પ્રતીક બનાવી મુકવામાં આવ્યું છે? મને જોઈને માણસોની નજર બગડે છે, મારે માટે ભાઈ-ભાઈ અંદર અંદર લડવા માટે છે. જ્યાં સામાજિક પ્રતિષ્ઠા ચાલતી પર નિર્ભર હોવી જોઈએ ત્યાં મને શુદ્ધાત્મ બનાવીને રાખે છે તેઓ જ સૌથી મોટા છે એવું લોકો કહેવા લાગે છે. ભગવાન મેં એવો શો ગુનેા કર્યો છે કે મારી ભલાઈ જ મારી દુરમન બની મળે છે?'

કિરીટ કુલ્લધારી, હિરણ્યમયવશુ ભગવાન શું જવાબ આપે? એટલે જાતાં ધત્તી માતા પાસે જઈને કહ્યું: 'ભગવતિ વચુન્ધરે! દિલે એ વિવરમ' શું એવું કંદાપિ અને 'બરુ' કે માતા પોતાના બાળકને પોતાના દંદ્યમાં જમા ન આવે? સોનાએ ગુફામાં મચેરા કંધો ત્યાંથી લોભી માણસોએ પૃથ્વીના પેટમાં ગુફા ખુદીઓની ત્યાંથી જાનને બહાર કાઢવાને પ્રયાસ શરૂ કર્યો છે, એને એ સોનાની ખાણ કહે છે.

['મંચ મમાન']

આખા હતા બાપુ

‘હું તો મહા મા છું ને!’

લાહોરમાં રાષ્ટ્રીય મહામહાનુ
અધિવેશન ભગ્યુ ત્યા-ને આ પ્રમગ છે

બાપુની માથે બા પછ હતા માપુ
બેઠકમાં બાગ લેના જતા હતા ત્યાં
બાને કહ્યું કે, ‘તું મારી સાથે ચાલ’

‘પણ મારે થોડું કામ છે તે પતા
વીને આવીશ’ બા બોલ્યા

‘જે મારી માથે આવશે તો મુશ્કેલી
નહી પડે, એકલી આવીશ તો સહે નાઈથી
નહી આવી શકે’ બાપુએ મમળ યુ

‘તમે સહે નાઈથી જઈ શકો ને હું
કેમ ન જઈ શકું?’ બાએ પૂછ્યું

‘હું તો મહાત્મા છું ને!’-બાપુએ
હમતા હમતા કહ્યું-‘એટલે મને મુશ્કેલી
નહી પડે’

‘વારુ, તો હું જોશિ હ પછીથી
આવીશ’ બાએ કહ્યું

અને બાપુ બા માથે એક ભાઈને
મૂકી અવિરેશનમાં ગયા

થોડું કામ પતાવીને થોડી વર પછી
મા અને એમની સાથના ભાઈ, અધિ
વેશનમાં જવા નીકળ્યા પણ જના ત્યા
સ્વય મેવકો નરતો રોકીને ઊભેના બાને
કોઈ આજખે નહીં એટલે જના દે નહીં

સાથેન બાઈસ્વય સેન્કોને સમજાવેતો ય
એમના કહેવા પર કોઈ ખામ ધ્યાન આપે
નહીં એવામાં ત્યા કોઈ બાણીતી વ્યક્તિ
જતી દેખાઈ તેને બોનાવીને વાત કરી
તે બાઈપેના સ્વય મેન્કોને સમજાવે ત્યારે
બાને આગળ જવા દે આમ માડ બા
બેઠકમાં પહોંચ્યા

બાપુએ જનારે હકીકત જાણી ત્યાં
બાને કહ્યું ‘કેમ આવતા મુશ્કેલી
પડી ને?’

‘હા, અમે થોડા મહાત્મા છીએ કે
સહે નાઈથી આવી શકીએ!’ બાએ
હસીને જવાબ આપ્યો

‘સમય ચારીને પણ આવીશ’

બાપુ મુબઈ આવ્યા હતા અને
મહત્વની કામગીરીમાં ગૂંથાયા હતા
આખો દિવસ મોડી ગત મુધી મહત્વની
રાજકિય ચર્ચાઓમાં ગૂંથાયેના ગહેતા
આમેય બાપુનો આખો દિવસ મિનિટ
મિનિટના હિસાબે મહત્વની રાજદ્વારી
ચર્ચાઓથી માડીને માદા આશ્રમનાસીની
સારવાર જેવા અનેકમિથ કર્યામાં જતો

મુબઈમાં બાપુ આવ્યા ત્યારે ગાંધી
કુટુંબના એક આશ્રમવાસી બહેન પણ
તેમના વૃદ્ધ માતૃશ્રીની સાગવા માટે
આવ્યા હતા એમના વૃદ્ધ માતૃશ્રી પણ
પૂર્વ ગાંધીય રંગે ગગાયેના, એટલું જ
નહીં પણ અગત્યકારની અજણમાં

માધણી કરવાથી માંડીને પિકેટીંગ જેવાં કાર્યોમાં પણ ઉત્સાહભરે ભાગ લીધેલા. એ ને બાપુજીનાં દર્શન કરવાની હાર્દિક ઇચ્છા હતી. અને ક્યાંય જઈ શકે તેવી સ્થિતિમાં ન હતાં. અને આમ બાપુજીને તો ધડીની ચે નવરાશ ન હતી.

માંદા બહેનની ઇચ્છા હતી કે એક વાર બાપુજીનાં દર્શન કરી લઉં પછી હું સુખે જીવ છું. એમનાં પુત્રી બાપુજી પાસે ગયાં. અને સંકેતપૂર્વક પોતાનાં માતૃશ્રીની ઇચ્છા બાપુને કહી.

‘અહીં તો કામનો ગંજ પડ્યો છે ને એક ધડીની ચે કુરસદ નથી; પણ એમની

[‘રૂપાયતન પ્રકાશન’ તરફથી હમણા જ પ્રગટ થયેલ ‘આવા હતા બાપુ’ ભાગ ત્રીજામાંથી]

*

ધારા બાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૧, પરદેશ માટે સિલિંગ ૧૨. લવાજમ મનીએડરથી કાર્યાલયન સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ માહકો નોંધાય છે. દર માસની બારમી તારીખે અંક પોસ્ટ થાય છે. થોડી નફો હાથકાગળ પર હપ્તાય છે. તેવું વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં આઠ, પરદેશ માટે સિલિંગ ૧૬, પત્રવ્યવહારમાં માહક નંબર અવશ્ય લખવો.

‘ધારા બાપુ’ કાર્યાલય, રૂપાયતન, જૂનાગઢ

અનુક્રમણિકા.....૧૨ જાન્યુઆરી ૧૯૫૯

	પૃષ્ઠ		પૃષ્ઠ
૧ સરદારશ્રીનાં પત્ર	૨	૮ સમૂહ બોમ્બ! ...	રતિમાલ-અનિય ૧૪
૨ ન પહોંચાડેલો પત્ર	૩	૯ કેન્દ્રિત ઉદ્યોગેશી હસ્તીમાં આવતો મસાજ ...	૧૭
૩ માયાજીની વાતો ...	વિગળા પેલ ૪	૧૦ મિલકાપટમાં મંદી ...	‘કાઠી’ ૧૯
૪ આગેપિપર અને ડોલની ...	જયપ્રકાશ નારાયણ ૬	૧૧ સરકાર અને સમાજ ...	અ. ૨૧
૫ સત્યાગ્રહી જીવનદર્શન ...	શાંતિભાઈ દેસાઈ ૮	૧૨ આવા હતા બાપુ ...	૨૨
૬ પંડના પગલાવા ...	સરોદ ૯	૧૩ થોડાંક ફૂલ ...	ટાઈટલ પેન ખીજી
૭ ટાનદેન-ચિન્તનિકા ..	વિનોબાજી ૧૨	૧૪ મન સાથે આટાં ...	‘

અમારાં પ્રકાશનો

આવા હતા બાપુ [ભાગ ૧-૨-૩]

મૂલ્ય : દરેક હાગનું પચાસ-પચાસ નવા પૈસા

પૂજ્ય બાપુજીની બહેનમુખી પ્રતિષ્ઠા અને વિરલ વ્યક્તિત્વનાં અનેક પાસાઓનો પરિચય કરાવતા પ્રેરક જીવન પ્રમોશની પુસ્તિકાઓ

ગાંધી-ગુરુ

લેખક : શ્રી ગુરુદયાલ મલિક : મૂલ્ય : સપા રૂપિયા

બો કાકાસાહેબ કાલેવકરે આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના 'બકાની અંબુ'માં આ લેખમાળાનું મહત્ત્વ સમજાવના લખ્યું છે

"વૈકલ્ય બકનો જેમ મર્યાદા પુરુષોત્તમ રામચન્દ્ર અને હીન્દો વિગ્રહી કૃષ્ણચન્દ્ર વચ્ચે અસેદ ભેદ શકે છે તેમ જ ગુરુદયાલજી પણ ગુરુદેવ અને ગાંધીજી વચ્ચે અસેદ જુએ છે એમની એ અસેદ દરિએ એમણે આ નાનકડી લેખમાળામાં અનેક રીતે વિગદ કરી છે"

મસ્તીની પળોમાં

લેખક રતિવાય-અનિલ : મૂલ્ય : પચાસેર નવા પૈસા

પોકેટ માઈગ્રા, જિ આ રંગીન કાગળ પર રંગીન શાદીમાં છાપેલ આ ટુકડા મુજબ મ મેલ વિશે બાળીના વિવેચક શ્રી વિષ્ણુપ્રસાદ ર પ્રિયેશી લખે છે.

"તમારો કેટલાક મુકાકામાં વિચાર અને રચનાની આકર્ષક ધારુતા છે. 'વસતા માગીને,' 'કહેવાતું સ્વયં,' 'કોને ગમે?' જેવા એના કલાહરભૂ છે. 'ઈન્છા,' 'અધમતા જેનું' લક્ષણ-'મુર્ચિના પથ્થરને,' જેવામાં ભાવને ક્ષણિ આકુલાક છે.

"આત્મા અમૃદ થયા કરશે તેમતેમ તમારી કવિતામાં વધારે સૌન્દર્ય આવશે"

કમરો અને તુલસી

લેખક : રતિસાક્ષ-અનિલ : મૂલ્ય : બે રૂપિયા

ગીતા, મઝલો અને મુકાકાના આ સંગ્રહની પ્રસ્તાવનામાં બાણીતા સાહિત્યકાર શ્રી ગુનીવાવ વર્ધમાન શાહ લખે છે

"ભાઈ અનિલે પોતાની કવિતાઓને 'કમરો અને તુલસી' માન્યા છે.. એ પણ મજરીમાં બે વસ્તુ જરૂર છે કમરાનું સૌરભ અને તુલસીનો તીવ્ર મધુર આસ્વાદ ને કરતાય વિશિષ્ટ છે એ માનવ-જિંદગીના નમ્ર કવિની પર્જાંબંજરીનો દ્રવ્યશુદ્ધ, જે અદૃશ્ય અકોની પેઢે તેના પ્રત્યેક પર્જામાં બ્યાપેરો છે અને તેનું પાન કરનાર પાઠક કે મોતાને જીવનસ્વારસ આ પદ્યકારક સ્તવ નીવડે તેવો છે"

અસ્પાહની બંદાઓ

મુરિયમ મતો, કોવિશા, ફકીર અને ખલીફાઓના જીવનના પ્રેરણાદાયક પ્રયત્નોના નમૂને, મરજ, રોચક બાનીમાં અને મુશ્કેલ પાઠમાં રૂપાયતન પ્રકાશન તરફથી પ્રમદ થયો છે મરજ છ રાના. પોસ્ટેજ સાથે નવા પૈસા.

ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા : લેખક : ગુરુદયાલ મલિક

માનવવજીનને કાચે ને કાચે વર્ધ જવાની પ્રેરણા આપના બાપુના આદેશોને સ્ફુર્તાપ્રવાહનમાં મુઠી લેવામાં આવ્યા છે મૂ. રૂ. નવા પૈસા

રૂપાંતન પ્રકાશન

મન સાથે સાટાં

‘કલ્પિયો ખેડૂત સાથે અનાજનું’ સાટું કરે છે તે પડેલાં તે પોતાના મન સાથે સાટું કરે છે. આમાં લાભ ખરો કે? હોય તો કેટલો? તેને શી રીતે વધારી શકાય? ખેડૂતને ઓછા ભાવે અનાજ આપવાનું સમજાવીને કે બીજી રીતે? આમ મન સાથે નક્કી કરીને તે ખેડૂત સાથે અનાજનું સાટું કરે છે.

પછી તે મન સાથે વળી આમ સાટાં કરે—ઝોખામાં ઘોળી કાંકરી ઉમેરી દોય તો શું વાંધો છે? મલ્લે બસેરેક કણથી પણ ઉમેરી શકાય? પણ એ ખરાય ન કહેવાય? ખરાય તો ખરું, પણ એમ ન કહું તો હરિદાસમાં ટકવું ને નકો પણ કાઢવો એ બે વાનાં સાથે કેમ બને? અને હું એકલો જ ઘોડો આમ કહું છું? બધાં જ એવું કરે છે. આમ મન સાથે સાટાં કરી પછી તે પોતાનાં નિર્ણયો અમલમાં મૂકે છે.

વેપાર કરે તે વેચે. પણ મનોવ્યાપાર કોણ નથી કરતું? બધાં જ એ દૃષ્ટિએ ભ્રેષ્ઠ એ તો કોણ વેચે નથી? મન સાથે સાટાં કરવા એ ઝોખામો મનોવ્યાપાર નથી. ‘તડબેડ’ છે, મનમનામણી, પોતાની માથેની છેતરપિંડી છે.

આજકાલ બધાં ક્ષેત્રોમાં ઓછા વચ્ચા પ્રમાણમાં પ્રમાણિકતા ઘટી ગઈ છે, સમાજની નાની નાની અસંખ્ય પીડાઓ તેને આભારી છે. તે, મન સાથે સાટાં કરવાનું પરિણામ છે.

કેઈ એક ગામમાં આખી વસ્તી જ વેચેલી દોય, બધા જ વેપારીઓ દોય ત્યારે વેપારીઓને પોતાનામાંથી જ આઠડો ભેંધી કાઢવાનો પ્રશ્ન રહે છે. અને એ ઘણું અઘરું છે. એટલે, ઝોખામો વેપારી નીતિ સિવાયની બીજી ચાલકાઈઓ પણ અજમાવાય, મન સાથે સાટાં થાય અને ભ્રેષ્ઠતમ વેપાર ચાલે. પણ સૌને ‘વોતે છેતરાયો તો નથી ને?’ એવી સતત સાવધતા રાખવી પડે. ગામવાસીઓની ઘણી શક્તિ એની પાછળ ખર્ચાય, એ શયો અનુભવાદક શ્રમ, આપણા આજના સમાજની પરિસ્થિતિ લગભગ આવી છે, વેપારમાં ઉત્પાદક શ્રમ કરતાં, અનુભવાદક શ્રમ વધારે થાય છે.

‘મન સાથે સાટાં’ ની રમતને કારણે બધાં ક્ષેત્રોમાં પ્રમાણિકતાનો આછોવતો લોપ થયો દેખાય છે. શિક્ષણ અને સાહિત્યના પવિત્ર ક્ષેત્રોમાં ય ધંધાદારીપણું પ્રવેશી ગયું છે. સમાજધારે ધારે માત્ર વેપારીઓની વસ્તીવળા ગામનું રૂપ ધારણ કરતો જાય છે.

‘મન સાથે સાટાં’ ની રમતને મનોવ્યાપારનું રણિયામણું નામ ભમે અપાતું દોય, પણ તે વાસ્તવમાં પેટનો વિચાર છે. દલા તરવાઈ એ વાટે મં બટાં ભેંધ વિચારું’ કે ખોરાક એ પેટનો પ્રશ્ન છે, અને પેટ તો કદે છે કે આ ખાવા મટિ સારાં છે, એટલે મનને કશું પૂછવાપણું દોય તો, એક લેવું કે પાંચ દસ એ જ પ્રશ્ન છે. પણ ત્યારે એને કુવામાં અખડોળવામાં આવ્યો ત્યારે એણે વિચારવું નોંધવું હતું કે કુવામાં શરીર અખડોળાય છે, ટર્મિક્ષમાં પણ મોઢે આવે છે—ટૂંકમાં પ્રશ્ન છે શરીરનો, ભણે એ જ આ બાબતમાં વિચારે. પણ તેણે તો રાડ પાડવા માંડી કે લાઈ બહાર કઢા! મન અને હૃદય વચ્ચે ફેદી પડ્યા વિના રવાં નહીં!

ખેડૂત કામ વિશે પેટની વિચારીએ મન સાથે સાટાં કરીએ અને તેણે પોતા પરિણામ—મગા ભોગવવામાં આવે ત્યારે, એ પ્રશ્ન કેવળ પેટને વિચારવાનો દોષ તો તો મનોવ્યાપારની જરૂર જ નથી. પણ કુદરતના કાયદા ચચળ નથી.

પ્રમાણિકતા એ માત્ર વેચેલો જ નહીં, સીકેઈનો ધર્મ છે. વેચે અમાજનો વ્યવસ્થાપક છે. એટલે એની દરજ્જા આ બાબતમાં વધારે છે. વેચે અને ‘મન સાથે સાટાં’ કરશે તો બીજા પણ એ જ માર્ગ ચાલીને સવાઈ વેચે થવાની દોડ માંડે. અને કોણ કેરો કે સમાજનાં પગલાં એ દિશામાં નથી જતાં?

પ્રમાણિકતા વિના વ્યવહારશુદ્ધિ નથી અને વ્યવહારશુદ્ધિ વિના આ જગત અભિમન્યુના કોઈ નેવું થઈ જાય. એ અભિમન્યુનો કોડો કપારે લાખામહ બની જાય તે પણ કંઈ કરેલાય નહીં. પાંડવો તો એ સૌને ઈતી ગયા પણ કૌરવો એમાં કમાયા હોત તો જીવ ખોવા પડત. આ જગતને આપણે એવું ફરી મુકવું તો પાંડવોની પેરે આપણે એમાંથી બહાર નીકળવાના નથી.

૧૫૧

દેવુઆરી '૫૮

૧૨

શ્રી
રા
જી
પ

‘ધ્યારા બાપુ’ના ગ્રાહક બંધુઓને

આ અંક સાથે આપનું લવાજમ પૂરું થાય છે

આ અંક આપના હાથમાં આવે કે બનતી ત્વરાએ મનીઓર્ડરથી લવાજમ મોકલી આપશો એવી આશા છે.

લવાજમ મોકલવાની સૌથી સરળ ને ઓછી ખર્ચાળ પદ્ધતિ મનીઓર્ડરની છે.

આમ છતાં જે ભાઈઓ વી. પી. થી અંક મંગાવવા ઇચ્છતા હોય તેઓ અમને તરત લખી જણાવે. મંગાવેલ વી. પી. કોઈ કારણસર પાછું ન ફરવું જોઈએ એટલું ગ્રાહક બંધુઓ લક્ષમાં રાખે.

જે ભાઈઓએ મનીઓર્ડરથી લવાજમ મોકલ્યું નહીં હોય, વી. પી. થી મોકલવાની સૂચના કરી ન હોય તેવા ગ્રાહકો પર ન છૂટકે અમે આવતો અંક વી. પી. થી રવાના કરીશું. તે સ્વીકારી લેવાની અમે વિનંતી કરીએ છીએ.

કોઈ કારણસર ગ્રાહક તરીકે રહેવા ન માગતા હોય તેઓ અમને લખી જણાવે.

‘ધ્યારા બાપુ’ના ગ્રાહક થઈ આપે અમને સહકાર આપ્યો છે તે માટે અમે આપના આભારી છીએ, તે જ પ્રમાણે નવા વર્ષે સહકાર ચાલુ રાખશો એવા અમારો આગ્રહ છે.

છેલ્લાં વર્ષોમાં ‘ધ્યારા બાપુ’માં અગાઉ કરતાં વિશેષ, વિવિધ, રોચક અને છતાં પથ્યકારી વાચન આપવાનો અમારો પ્રયાસ આપ જોઈ શક્યા હશે. નવા વર્ષે હજી વધુ વાંચન અને અન્ય વિવિધતા વધારવા અમે ઇચ્છીએ છીએ. એ માટે આપનો સહકાર જરૂરી છે. કેમકે ‘ધ્યારા બાપુ’ને લવાજમ સિવાય કશાંની આવક નથી.

અત્યંત કરકસરથી ચલાવવા છતાં ‘ધ્યારા બાપુ’ની આવક-જવકનાં પદ્ધતિ સરખાં નથી થતાં એ અમારી સતત ચિંતાનો વિષય રહ્યો છે. છતાં ગ્રાહકોની ગુણ-ગ્રાહકતા ઉપર શ્રદ્ધા રાખી પ્રકાશન ચાલુ રાખ્યું છે. છેલ્લા વર્ષમાં કાગળો અને છાપકામના સાહિત્યની કિંમતમાં ભારે મોંઘવારી થઈ છે. તેણે અમારી ચિંતામાં ઓર વધારો કર્યો છે. જૂના ગ્રાહકો પોતાના મિત્રો કે સ્નેહીઓમાંથી ઓછામાં ઓછો એકેક ગ્રાહક મેળવી આપે તો ઘણું થશે.

પથ્ય અને મંગલકારી સાહિત્યનું સાચું મૂલ્ય વાચકના ચિત્તને મળતો સૂક્ષ્મ સુખાનંદ, કોઈ મંગલકારી વિચાર અને તેનાથી થતી જીવન-ઉન્નતિમા રહેલું છે બહારુ સાહિત્યનાં પાનાંના જથ્થા સાથે એની તુલના ન થઈ શકે.

આરિલાખ

ઉદ્દેશાત્મનાત્માનમ

જા. ૧૧ [૧૨ - ફેબ્રુઆરી - ૧૯૫૬] અંક ૧૨ થો

એકલામાં કસોટી થાય તેના કરતાં
સમૂહમાં વધુ આકરી કસોટી થાય છે
એટલે સમૂહમાં રહેવાથી ઘણી વખત
ખૂબ જ અમૂલ્ય લાભ મળે છે.—ખાપુ

(પ્રેક્ષી અને પ્રદેશની સ્વ-સાધનાનું અનુરીણન કરવું માસિક)

સરદારશ્રીનો પત્ર

૨૩-૫-૩૪
સેન્ટ્રલ જેલ નાશિક રોડ

બાઈ.....

તા. ૨૪ મીનો તમારો રાજકોટથી લખેલો કાગળ મળ્યો. ત્રણ દિવસથી તમારા કાગળની રાહ જોઈ રહ્યો હતો. તમે કાઠિયાવાડમાં કેટલું થઈ પડ્યા છો. એ વસતું તો લાગતું હશે પણ એ અતુલ્ય હવે રાજનો થઈ પડવાનો સમજાવે. અને એ સૌને માટે સમજાવે. ગુજરાતમાં ત્રણ ઝાઝી છૂટ રહેશે એમ ન માન્યો. સૌને નિર્મિતી મર્યાદાઓ અને બંધનો વેઠવાં પડે છે. આપણા હમણા વળતા પાણી છે. અને તમે જુવા નિયાઓનો અતુલ્ય લખો છો. એ કોઈ સુખ કારણ થઈ પડવાનું છે. કામ કરવાનું હોય તેવું જોઈએ. ખેડતું ન હોય, અને લાખી વાતો કરવી હોય, તો ખીચું શું થાય? પણ પ્રજા એમ જ ઘડાય એથી મૂંઝાવામાં લાલ નથી તેમ મૂંઝાવાનું કારણ પણ નથી. સૌ ઘડાઈને ઠેકાણે આવશે. જુવાનિયાઓમાં અસંતોષ છે એ શુભચિહ્ન છે. એમાં સાથે કાર્ય કરવાની શક્તિ કે જવાબદારીનું ભાન નથી. તેમ સભ્યતાની ખામી છે એ હુઝબદ છે. પણ એ બધું સમય જતાં ઠીક થઈ જશે.

... ને દારકામાં અતુકુળ ન આવે એ સમજા શકાય એવું છે. હવે આટલે વર્ષે નવી આંખે જૂના તમાશા ભેવાને માટે શક્તિ ન મળે. એ સ્થાનનો ત્યાગ કરવો એ જ ઉત્તમ છે. બાપુ લખે છે એ પ્રમાણે ગરીબાઈ સ્વીકારવામાં મુરકેલીઓ આવશે. પણ ફરજિયાત ગરીબ

બાઈ આવી પડવાની છે એટલે વાંધો શો છે? હથેળીમાં વાળ હોય તો પૈસો હોય એવું કરી મૂકવાના છે. એટલે બાકી શું રહ્યું? રાજકોટમાં નારણદાસને રાખીને આશ્રમવાત્રીઓને બધાને ત્યાં રાખવાનો ઇરાદો છે શું? દુર્ગામણિ, અમીના વિગેરે બાઈઓ કયા રહેશે? મોટી મોટી છોકરીઓનું શું? એ બધાની શું યોજના કરી છે એ બધું મને ખબર નથી. રાજકોટમાં એ બધું નહીં ફાવે એવો મને ભય છે. લાવનગરની સંસ્થા ખૂબ ખીલી છે, પણ એટલા બધા રૂપિયા દર વર્ષે માગીએ છો. આપણા મિત્રોનું શું થાય? વિદ્યાપીઠનું શું કરવાનું છે? લાયબ્રેરી તો સોંપી દીધી. હવે માત્ર મહાન રહ્યું, અને કોઈને નરહરિ પાછા આવે તો એ એ સંસ્થામાં કોઈ વધારો જુટા થઈ ગયા એમ સાંભળું છું. છોકરાઓ તો હવે ભાગ્યે જ આવે

કાઠિયાવાડમાં હરિજન કાર્યમાં પણ આટલા બધા ઝગડા એ કેવી આપણી ફરદશા? બાપુ હોય તો જ એ પતે એ પણ કેવું? પણ એ આપણી સ્થિતિ છે. એમાંથી શક્તિ પેદા કરીને સત્તા લેવી રહી.

તમારી કસોટી ઠીક થઈ રહી છે. ખબર દિ મત કેટલી છે એની ખબર પડી રહેશે

બાળકો મઝામાં હશે.

નાકનું દરદ એમ આંખું થાય તેવું નથી. એને માટે કંઈક ઉપચાર જોઈશે તે આદી બનવા સુરકેલ છે.

વિ. વલ્લભભાઈના વહેમાતરમ્

—અહિંસા એ કેવળ વ્યક્તિગત સદૃશ્ય નથી. વ્યક્તિ, સમાજ અને દેશ - એ બધાને માટે આધ્યાત્મિક અને સજાતીય આચરણનો એ એક સુગમ માર્ગ છે

—મારી નજરમાં માડું નાનામાં નાનું કામ એ મોટામાં મોટા કામ જેટલું જ મહત્વનું છે.

—હું મેંઈના હથિયારથી મારા દેશનો બચાવ નહીં કરું.

—આપુ

નિસર્ગોપચારનો સામાન્ય માણસો એટલેજ જ અર્થ
'કરે છે કે એ ઉપચારમાં દર્દીને ક્ષતિ આપવામાં આવતી
નથી અને બને ત્યાં સુધી શસ્ત્રક્રિયા પણ કરવામાં
આવતી નથી નિમર્ગોપચારમાં દર્દીને મોટેભાગે એનિસા
આપવો કેટલાક દિવસ અપવાસ કરાવવા માવ ફળા
હાર કે ફળના રસ કે દૂધ પર રાખવો, ગરમ અને ઠંડા-
ગરમ પાણીના જનનજનના સ્નાન કરાવવા ચાલિસ કરવું
બીની માદીનો પેટ પર કે માથે નેપ કરવો-એવી
માખતો મુખ્ય હોય છે એ પાણી પીડાતી તેનું વખન
કરાવવું અને નીજળીનો સેક
કરાવવો એ પણ નિસર્ગોપ
ચારમાં આવે છે પ્રજા ગાજર,
પીંજી આદિ કંઈમૂળ ફળનો રસ
દીને આપન મા આવે છે પણ
એ ક્ષતિ ન કહેવાય

બોડાક માણસ કહે છે કે
રોગ મને તે હોય નિસર્ગોપ
ચારની રીત તા એક જ હોય
છે ઉપર બતાવેલા ઉપચારો
જ સાર્વત્રિક થાય છે એનું
પ્રમાણ એાણુવનું કરી શકાય
છે દર્દીની ક્ષતિન જર્મને
ઉપચાર ધરાવવા કે વધારવા
એ આ ઉપચારની ખાસ
ખૂબી છે

પરંતુ નિમર્ગોપચારનો પાલો આ ઉપચારો દ્વારા
ખાનમાં આવતા નથી નિસર્ગોપચારની સખતી પ્રકાર
તો એ છે કે દર્દીને રોગમુક્ત કરવામાં પ્રયત્નકરતા પોત
કેમની નહે છે રોગી મરવ પામે કુદરતની વિજય નાખ્ય
તો રોગ આપાઆપ જ મટવાનો છે કેમકે નિર્મળની
આત્મિક કેરણુ જ પ્રકૃતિને રોગમુક્ત કરવાની હોય છે
ઉપર જે ઉપાય ઉપચાર બતાવ્યા છે તે કુદરતની અદૃશી
શરીર શુદ્ધિના કેટલાક પ્રયત્નો જ છે ઉપચાર કરના
ખલિસ કણુ, નાહણુ, સર્પપ્રકાશનુ સર્વન કણુ (અને
અનુકુળ પદાર્થો આદ્યાર તરીકે નેવા આ જાળિતે નૈસ
જિંક છે જે આપણે કુદરતની મ દયા કઈએ વાવવાય

દર્દી શકીએ છીએ

પરંતુ કુદરત પોને શુ શુ કરે છે એ તો ગૂઢ બાનત
છે-એ રોગ પેદા કરનારા કીટાણુઓ છે તો એવા કીટા
ણુઓનો નાશ કરનારા અને આરોગ્યનું રક્ષણ કરનારા
કીટાણુઓ પણ હોય છે રોગના જંતુઓને સૂક્ષ્મ ઝેર
આપીને મારી નાખવા એ નિસર્ગોપચારની રીત નથી
એવું ઝેર આપવાથી આરોગ્યદાયી જંતુઓ પણ મરી
જવાની સંભાવના છે અને માણસના શરીરમાં સોડીમાં
જનનજનના જંતુનાશક ઝેરો કરી દેવા એ પણ એક

કલ્પવલ્લી

જીવી રજુ' એતર, પૂજા' માલથી
એ કલ્પવલ્લીનું મુખ
લાલકાખળી
એની જાતી જ વ કરી આવી વધી
તે ચીમની પાછળ લોકલોકાકર.

જુ એની છાયામહી આપતકામ હું,
મારે કંઠીના નરિ હેરા અનન્ય,
કમી નહી વનલકલ કે દુલ્હની,
કે હિલિનાં 'લકરણી'ની -
માણની
રજુલાથી બાલો રજુલાશિ આંમણે.
જાતી પ્રજુ' આમત કેનુ માળન.

રાએન્દ સાલ

જોખમ જ છે એટલા માટે
શુદ્ધ ક્ષતિ શુદ્ધ પાણી મુખમય
અને નિર્દોષ આહાર, બ્યાથમ
કસત અને મનની સ્વચ્છતા-
આ છે આરોગ્યને માટે જરૂરી
પરિસ્થિતિ.

એ સિવાય નિસર્ગોપચારમાં
એક બીજું તત્ત્વ પણ છે જેની
તરફ આજકાલના લોકો પૂરે
ધ્યાન આપતા નથી
કુદરતમાં કેવળ પચમહા
ભૂતો અન્તર્ભાવ નથી હોતો
કુદરતમાં મન, શુદ્ધિ, અલ્પ કાર
વિકાર અને વિચાર-આ સૌને
પણ અન્તર્ભાવ હોય છે મન
ન્યારે વિકારી હોય છે ત્યારે

તની અસર શરીર પર થાય છે કામવાસના જામન
વના શરીરમાં જે પરિવર્તન થાય છે તે તો રૂપક છે
એ જ પ્રમાણે કોઈ સ્વાદિષ્ટ વાનગી જોતા જ, અગર
ખાવાની ઇચ્છા થતા મોઝા રસ છૂટે છે લોકો ક્યવથી
કપે છે માટેના ક્ષીકા પછી જાય છે, એટલું જ નહીં
જવરે ઢર અને ચિત્તાની માત્રા વધવાથી શરીરના વાળ
પણ જોતજોતામાં સફેદ થઈ જાય છે (સિનોના કોઈ
બોલ નિહારમાં એક મોરા મિત્રના નિહાળમાં સાપ
કૂચેલા અને આખરે રાત મિત્રનામાં જ રહ્યો કિષ્કુ
એટલો બધો કરી મરે કે સવારે સાપ તો આ-યો મરે
પણ કિષ્કુમાં એકાએક આકાશ જલત આવી ગયું અને

એના વાળ પણ સફેદ થઈ ગયા)

કામ, કોષ ભયના માધી શરીરમા જે વિકૃતિ જન્મે છે અને ક્યારેક ક્યારેક રોગ પણ પેદા થાય છે, એ ા સાબિતી હર સ્થળે મળે છે પરન્તુ કૃષ્ણી, દ્રેવ, અને મત્સર અથવા દેખાદેખીને કારણે પણ શરીરમા નિકૃતિ જન્મે છે કૃષ્ણી, મત્સર અથવા અદેખાદેખી માત્રા વધ વાથી મનુષ્યના પેટમા દર્દ શરૂ થાય છે (જેના દર્દન આ જ એક કારણ નથી, પણ અનેક કારણોમાનુ એક જગજગત કારણ તો છે જ કૃષ્ણી અને મત્સરને કારણે પેટના આનંદકામા નણ (છેદ) પેદા થાય છે અને અને કારણે બીજા રોગ પણ થાય છે) હવે ભયારે કામ કોષ, ભય, મત્સર, કૃષ્ણી આદિને કારણે શરીરમા વિકૃતિ યદ્ શકે છે તો લોભ મોહ મ અભિમાન આદિ વિકારોની પણ શરીર પર અસર થતી જ હશે

એટલા માટે નિસર્ગોપચારમા રોગમુક્તિન માટે સયમ, શાન્તિ સ તોષ પ્રસન્નતા ક્ષમાવૃત્તિ યુક્તિ કરીશુ આદિ શુભ ભાવનાઓના પ્રયાગ જરૂરી મનાયા છે માદાની ચિકિત્સા કરનારે નિસર્ગોપચારી વૈદ્ય જે સજ્જન દોષ પ્રસન્ન અને શ્રદ્ધાનાન ટોચ તો એની અસર રોગીના મન પર પણ થાય છે ઉપર બતાવેના માનસિક વિકાર દૂર કરનારુ અથવા એનુ શમન કરનારુ સાહિત્ય સાક્ષણુ અથવા વાચનુ આ પણ નિસર્ગો પચારનુ એક જરૂરી અંગ છે

હાયરોગની ચિકિત્સામા અભયર્થનુ પાનન આનંદ સ્થક છે જ, વિકારનુ શમન કયાં વિના પાગેનુ અભયર્થ પૂરી મદદ નથી કરી શકનુ, એટલે જુના વૈદકે મે બા તો સાથે વણી પી છે દર્દી અભયર્થનુ અને બધી જાનના સયમનુ પાલન તો કરે જ, પરન્તુ તે સાથે એની ચિત્ત વૃત્તિ પ્રસન્ન રહે એ માટે એને રોહિજનોના સદ્વાસથી મુક્તા ન રાખવી જોઈએ. સગા સ બધી, મિત્ર-સ્નેહી અને બીજા દિતકતીઓના દષ્ટીન દર્દીને વાર વાર કત વવા એ પણ જરૂરી ઉપાય છે

અને સૌથી મોટા ઉપાય તો મનુષ્યના હૃયની જીવત આસ્તિકતા છે ઈશ્વર પર, આત્માની અમરતા અને બધી શુભ ભાવનાઓની કલ્યાણકારિતા પર વિશ્વાસ જન્માવવો અને વધારવો-એ પણ નિસર્ગોપચારનુ

સૌથી જરૂરી, સૌથી મહત્વનુ અંગ છે અત્રી આસ્તિક કતા, નિરા અને લાકિત દર્દીમા જન્માવવી જોઈએ અને ચિકિત્સા કરનાર વૈદ્ય સાથે જેના નિવૃત્તો વડનાર યાને છે તેનુ માનસ પણ સાન્નિક, પ્રસન્ન, શુભાશયી અને સંતુષ્ટવાણુકારી હોવુ જોઈએ

અને સૌથી મોટી વાત મનુ યના મનમા ઈશ્વર પ્રત્ય શ્રદ્ધા નિષ્ઠા અને શરણવૃત્તિ પૂરી માનામા, અને સ્થાયી રૂપમા હોવી જોઈએ ઈશ્વર છે, આખી સૃષ્ટિ અથવા તેનો કોઈ પણ ભાગ અનાથ નથી અને તુલ નાનના એનુ કળ શુન જ હોય છે એમા વિશ્વાસને જીવત શ્રદ્ધા અથવા આસ્તિકતા ક' છે

એવી આસ્તિકતા પોતાની અસર અદ્ભુત રૂપમા દર્દી પર એના રોગ પર કરતી જ રક છે, એવી શ્રદ્ધાને જાગ્રત કરવા માટે અત્યંત સુન રસ્તો રામનામો જ છે પ્રકૃતિના રાખી પરમાત્માનુ ભયારે આપણે આનાદ કગીઅ ઝીઅ અને એના હાથમા દર્દીનુ સ્વાસ્થ્ય સોંપી િએ છીએ ત્યારે પ્રકૃતિમા રહેની દૈવી શક્તિ પોતાનુ કામ કરે છે અને તે પડી દર્દીને જે આરામનાલ થાય છે તે ખરખર આશ્ચર્યજનક કોય છે

એક વાત ખ્યાનમા ગમતી જઈએ કે આખી વિશ્વ સ રચાની રચના આપણે જાણતા નથી રાખી પરિ સ્થિતિમા શુ સારુ અને હુ ખરા છે એ પણ આપનુ સમજ શકતા નથી આપના તુલ સંકેપની પૂર્તિને માટે કયા કયા તત્વ મદદગાર છે અને કયા કયા નિરાધ કરી ન્લા છે એ સમજવુ પણ મુશ્કેલ છે એન આપણે કહ પણ કહી શકતા નથી ફક્ત આપણે આપ િ શ્રદ્ધા વધારવી જોઈએ અને પરિણામ િયા તમા નિતાનહી થઈને સમજ પડે ચિયતિને મથગના હાથમા સાંપી દેવી જોઈએ આ પણ નિસર્ગોપચારનુ જ અંગ છે અને સૌથી મહત્વનુ અંગ છે ગાદીઅ આ દૈવી તત્વન નિસર્ગોપચારમા દાખ ન કશું અને પોતાની નિસર્ગોપ ચારની પદ્ધતિ નોઆખલી ને પી પરિસ્થિતિ પેતા થવાથી એમા પણ દાખ ન કરી આ આશ્ચર્યજનક બીના છે માયૂરી દુનિયા જ શ્રદ્ધા િ જુનિયા પર નિવાર છે એ જ જુનિયાને સ્વાભાવિક વા ખરી રર જના િ જર નથી

૫

બહેનેને મે અદિ સાની સાક્ષાત મૂર્તિ કહી છે બહેનામા પ્રજુએ એક નવુ પ્રેમાળ હૃદય મૂક્યુ છે, જે પુરુષોમા નથી

—ખાડુ

ચુરેવ ટાંગેરની 'ગીનાજિ'ની કવિતાને કાઢા સાંચે યથાથ' રીતે 'સાર્વભૌમ હૃદયવાણી' કહી છે એ જ શબ્દો સતરાધીને પશુ લાગુ પાડી શકાય

મીરાની આરત કબીરના ઠોઠ પદ્યમાં પણ જોઈ શકાય છે જુદા જુદા શબ્દોની પદ્યવિભાગી ભણે એક જ મન નિકળતા સંભળાય હરિભક્તની તાલાવેની સર્વ સમર્પણ આદિ સૌમાં સર્વસામાન્ય જણાય છે

'હરિ આનંદની અવાજ' સાંભળી મીરા કીએ ચ. ચદ પંથ નિહારે' છે ત્યારે ઝાડ પર ચઢી ચઢીને વર્ષો મુખી, 'મારા રામ હમણા આપી આ સાદ આ યો એ આન્યા' 'ઉત્સુકતાથી રાહ પર નજર પાથરી પાય રીતે ભેળી શમરીને મીરાથી શી રીતે નેખા પાડવી એ પ્રશ્ન થઈ પડે છે અને ભવારે શમરીના રામ એક દિવસ આપી પડેને છે અને જનતર ધન્ય કરીને શમરી પ્રાણ છે કે છે ત્યારે દાદુની આ વાણી સ્વદબળે હંમે કાતરાય છે -

અજણ ન નીકસે પ્રાણ કહેરા'

ફરશન બિના બહુત દિન બીતે

મુકર પ્રીતભ મોર

અજણ ન નીકસે પ્રાણ કહેરા-

દાદુની આ તાલાવેની રામદશન પહેલા શમરીમાં ય જોઈ શકાય કેમકે રામના દર્શન પડી જ જીવન કૃતજ્ઞતા કરીને જ તે પ્રાણ છે કે એની દર્શનગુણ તાલાવેની દાદુના આ શબ્દોમાં ભણે વ્યક્ત થઈ ગઈ છે -

દાદુર એસે આણુવ ગિરજીળી,

તેસે ચદ ચકેરા

અને શમરીની રામદિવસની ભાર્ગવને જગતના નમનારને ખાદાપીડા વનજાહારને એકાગ્રી જીવનને અને એસાની ય એને મળતા પરમ આનંદને ઠોઠ શબ્દોમાં વણુવરા કરતા કમલ'ના આ નાનકડા પદ્યમાં જ અનુભવી શકાય છે -

સમજ પૂઠ દિલ મોહ પિયારે

આસિક હોડર રોતા કયા? (ધુ.)

ગિન નેનોએ નિદ મવાઈ,

તકિયા હેક બિછોના કયા?

કુખા સુકા રામકા દુકડા,

ચિડના એર સહોના કયા?

કલત 'કમાલ' પ્રેમકે મામમ,

રીસ દિયા ફિક ફાના કયા?

આને આપણા એક સત કવિ 'ધરાનો મારગ' કહે છે તે મોઝા જ છે કમાલ જેને પ્રેમનો મારગ કહે છે એ જ વાસ્તવમાં હરિનો ધરાનો મારગ છે, એમાં કાચ રતુ કામ નથી શમરીની વીરતા યે કેવી છે? ભણું ભણું જગલ છે પણ માનવમાં તો તે એકની જ છે એક વાર ત્યાર બંને માતગચ્છાપિતો આશ્રમ હતો, પણ છેવટે તો ત્યા તના સિવાય ઠોઠ ન હતું, પણ રામ રામના નાદથી જેનું અંતર અંધારે ભણું હતું તેને એકછપ વતીય તો કેવળ રામદશનની જ એ સિવાય એના હૃદયને કશું જ બધા કુળ કરી શક્ય નહી

દર્શની પથારી પર ભગતા ભગતા રાત વિતાવતી હતી ત્યારે એનો મનોભાવ કમાલ કરતા જુદો નહી હોય - ગિન નેનોએ નિદ મવાઈ તકિયા હેક બિછોના કયા? અને સારા સારા ફોરા રામ મરે રાખી કાઢી નાખેલા ફોરા ભવારે આરામતી હતી ત્યારે એના મનમાં આ જ શબ્દો મુલતા હશે - કુખા સુકા રામકા દુકડા! ચિડના એર સહોના કયા? એ તો રામ મરે વીણેલા, તોડેલા ફોરામાંથી જુદા કહેવા ફોરા ખાતી એટલે એને મન તા એ રામના દુકડા' જ હતા

ગાંધીજીએ સર્વ ધર્મ સમભાવ પર જે ભાર મૂક્યો તેમાં એમનો સાચો અનુભવ હોય છે કેમકે ધર્મ એટલે જ ધર્મિય પ્રાપ્તિનો માર્ગ એના માર્ગો જુદા હોવાના કોય હતા વાસ્તવમાં એક જ છે એટલું જ નહી, એ માર્ગો બનારા પશુ જુદા જુદા હોવા છતાં વાસ્તવમાં એક જ છે! મીરા કમાલ કે શમરી ભક્તિરૂપે જુદા હોય છે પણ મીના આ તરમાં એક જ ભક્તતાત્મા બેઠો છે, એનો પુરુષાર્થ પણ એક જ છે અને પ્રાપ્તિ પણ એક જ છે! ધર્મિય માર્ચભીમ છે, સૌના હૃદયમાં છે એની સર્વસરખી અનુજૂતિ પણ સાર્વભૌમ છે અને તેથી તેને વ્યક્ત કરતી હૃદયવાણી પણ સાર્વભૌમ છે

લાકડું ગિરનારના જગલનું હોય કે ધરમપુરના જગલનું અમેરિકાના જગલનું હોય કે મોવમીનનું તેના મુનુધર્મ સરખા છે સર્વ રચનાના લાકડામાં અગ્નિ જ છુપાયેલો છે - આ તો હોખીતો અનુભવ હોઈ સફ રસી

કારીએ છીએ, એટલી સ્ફુર્જતાથી સર્વ ધર્મોમાં એક જ ઈશ્વર રહેતો છે એ જ્ઞેયું ઘટે, ગ્રીકારુ ઘટે. ગાંધી છએ એ જ્ઞેયું અને સીકારુ પણ. એમણે તો પોકારી પોકારીને કહ્યું કે હું સાચો હિન્દુ છું તેમ સાચો સુખવાન પણ છું જ, અને વળી ખિસ્તા હોવાનો ય મારો દાવો છે.

જુદા જુદા ધર્મગ્રંથોમાં વાણીની સંપૂર્ણ એકતા ન દેખાય, પણ સર્વ ધર્મના સતોના કથિ નુભવમા એવી એકતા સંપૂર્ણ દેખાય છે. સતતા શીનો જ્ઞેય જાસ કરીએ તો આ અનુભવ થયા વિના રહેતો નથી. રિચતિ

સરખી તેમ અનુભવ પણ સરખો જ હોય, ઈશ્વરમિલનનો તો કીક, ત્રિય વ્યક્તિના મિલનનો આનંદ અને વિરહનું દુઃખ સૌને સરખું થાય છે. કેમકે, સૌને હૃદય સરખું મળ્યું છે તેથી અનુભૂતિ ય સરખી જ થાય છે.

અનુભૂતિની ચરમ સીમાએ જો જો વાણી પ્રગટ થઈ છે તેમા અદ્ભૂત એકતા છે, કેમકે, તે સાર્વભૌમ છે.

ગાંધીજીની સર્વ ધર્મ સમભાવની વાનમા રહેલું સત્ય સમજવા, અનુભવવા આ દષ્ટિએ સતવાણીનો અભ્યાસ આગર ઉચ્ચ શ્રીએ તો બહુ લાભ યમ

દેહની ચાદર

કળીર એમ કહે છે કે આ સગીર, અથવા માણસનો અવતાર મને ઈશ્વર તરફથી મળ્યો છે. એ મારો નથી, કેવળ હું એનો ભોક્તા છું, દ્રશી છું. છેડે એ જોતા શુદ્ધ સ્વરૂપમા મળ્યું છે તેવા જ શુદ્ધ સ્વરૂપમા તેને પરત કરવાનું છે.

પણ સામાન્યપણે આપણે તો આ અવતાર, દેહ આપણી માલિકીના છે, એમ એનો ભોગવટો, મન ફાવે તેમ કરીએ છીએ. એમ કરી તેને મગાડીએ અને નુકસાન પણ કરીએ છીએ, એવા તોરથી કે, મારી ચીજને હું ગમે તેમ વાપરું, અને વળી પૂછનારું કોણ? પણ વાસ્તવમાં દેહ અને અવતાર આપણા છે જ નહીં, હોત તો, કામે કરીને તેને ત્યાગવાના હોય નહીં, અને તેય અનિચ્છાએ ત્યાગવાનાં હોય નહીં. પોતાની ચીજવસ્તુ પોતાની જ અનિચ્છાએ કાઢી ત્યાગવું નથી.

ગાંધીજી કહેના કે મારું શરીર અને જીવન લોકો માટે છે, અને તેનો સદુપયોગ મારે લોકો માટે જ કરવાનો છે. હું તો એનો દ્રશી માત્ર છું. એમા કળીરના કથનનો જ પડઘો સંભળાય છે. લોકો એટલે દરિદ્રનારાયણ.

આપણામા પણ એવું બાન પ્રગટે તો કેડું મારું.

કાઈ ચીજની આપણને જરૂર હોય અને તે આપણી પામ ન હોય ત્યારે તેનો ઉપયોગ કામચલાઉ જ હોય તો તે જીંદગીની અગર ભારેથી લાખીએ.

સુઠ માણુમ તો પોતાની અને પાટકી વસ્તુ એવા બેદ પાડી એકને વધારે અને બીજીની નહીં જની સંભાળ લેતો નથી. બનેલી સરખી સંભાળ રાખે છે. પણ સામાન્યપણે જીંદગીની કે ભાડે લેનારેલી વસ્તુની આપણે વધારે સંભાળ રાખીએ, કેમકે, તે બગડે, તેને નુકસાન થાય તો, નુકસાની બરી આપવાની હોય છે. પાગડું ઘરેણું વધારે સાચવીએ. કેમકે, તે બગડે કે ખોવાય તો તેની નુકસાની કે મૃત્યુ ચૂકવવાનાં હોય છે.

કળીરે તેના એક પદમા સગીરને ચાદરની ઉપમા આપી છે અને કહ્યું છે કે એ તો મને ઈશ્વર તરફથી મળ્યો છે, અને છેડે કહે છે—

હાસ કળીરને લગત એ એકાદી.

જ્યોં કી ત્યોં ધર દિની ચદરિયા

નાવ પાણી પર તરે છે, પણ એમાં પાણી ન પ્રવેશે તેની તકેદારી રાખવી પડે છે, એમાં જો પાણી બરાબ રો એ ડૂબી જાય ત્યાંની જ સ્થિતિ સંસારમાં રહેનાર જ્યોતીની હોય છે. એને સંસારને પોતાના મન પર સાર ન થતા દેવો જોઈએ અને એના પર જ સાર સવાર થવા તો એ સંસારના પકમાં ફસાઈ જશે.

ગૃહસ્થનું સામારિક જીવન વિનાયે, ગૃહસ્થ ધર્મ એના કાર્યોનું પાલન કરે, પણ બચવાનું સતત ધ્યાન ધરતા રહે. ત્યારે તમે ઘરનાર ખતરમાં કામે લાગ્યા રો ત્યારે તમારું બધું ધ્યાન સમસ્ત મન લગાવે પર હિંદ્રન કરે.

ધાવ શેઠાળીના બાળકને પોતાનું હાથ પાલ છે પ્રેમથી પાળે પોષે છે બાળક એવું જ દોષ એવું લાગે છે પરંતુ એ તો દેરાળ એવું કર્તવ્ય બળવે છે અને બત એ બળે છે કે બાળક મોટું થશે ત્યારે એની સાથે મારે કશો સબંધ નહીં રહે સાચા લક્ષ્યની પેનાના કુટુંબ પ્રત્યે આવી જ ભાવના રહેવી જોઈએ જેવો ધાવ અને શેઠાળીના બાળક વચ્ચે હોય છે.

ત્યારે કોઈ નોકરની મેદાના ઘરનો ઉલ્લેખ કરે છે ત્યારે ‘અમારું ઘર’ કરે છે ત્યારે એના અન્યમાં ક્યો ભાવ હોય છે? ખરી મીતે એવું ધર તો ગામમાં હોય છે અને શહેરમાં તો એ નોકરી કરવા આવી છે જના તે શેઠાળીના ઘરને જ ‘અમારું ઘર’ કહે છે શેઠાળીના બાળકને ગોઠમાં લઇને ખવડાવે છે વહાન કરે છે અને કરે છે- ‘મારો બચુ’ મારો ગોપાલ તો હારે નટખટ છે’, ‘મારા ગોપાલને જૂખ લાગી છે’ આમ તે પાણીમાં પોતાનો પ્રેમ વગડાવે છે. પણ એ બધું કહેવા છતાં એ જુની નથી કે ગોપાલ તો શેઠાળીનું બાળક છે મારું બાળક તો મારા ગામમાં એની દાદીમાં પાસે છે એ જ પ્રમાણે ગૃહસ્થોએ પણ પોતાના કોઈ કર્તવ્યોના નિરાદ એ નોકરની જેવી ભાવનાથી જ કરવો ધરે.

અજબની આ યે છે સોદાગરી ને મોદને ખંધો,
જીવનમાં મેં જે શુભાચ્યુ તો યાદ રાખું છું’,
મરીય તો છું નથી-છે ઘણી થ મનુષ્ય,
અજબ હિમાય છે મારો-એ બાદ રાખું છું’

ધર તો લગ્નનાનું છે મનમાં એવી ભાવના ધારણ કરો કે ઘર લગ્નનાનું છે, અને એ જ રીતે જીવન વિતાવો જો એ ભાવના અન્યા વરતી જશે તો તે જીવનમાં પણ ભેટરી જશે જે લક્ષ્ય ગૃહસ્થ જીવન ગુભરવા સાથે લગ્નનાને મેળવવા માટે પ્રયત્નશીલ રહે છે, તે પેલા સિનિકો જેવો છે કે જેઓ કોટ કિલ્લાની પાછળ રહી બહારના શત્રુઓ સાથે યુદ્ધ કરે છે. કિન્તુ બગવાન સાથેના નાતો તોડીને ઈશ્વરને પામવા માટે ભટકનારો બકા કિ નાની બહાર નીકળી શત્રુઓની સાથે હાથોહાથ ઝડપાર સેનિક જેવો છે અને કુશળ યોદ્ધાઓ છ પરંતુ કોટ કિલ્લાની પાછળ રહી લડવામાં કંઈક લાભ છે, એમ કરનામાં કમો દોષ નથી.

તમે જોયું હતો કે સેનિક લડાઈમાં જવા પહેલાં નિશા નમાજનો અભ્યાસ કરે છે એ જ પ્રમાણે કૌટુંબિક જીવન પણ ત્યાગના અભ્યાસની ભૂમિ છે કુટુંબમાં રહેવાનો લાભ એ છે કે એમાં કૌટુંબિક જીવનની બધી સુવિધાઓના ઉપભોગ કરવા છતાં ત્યાગનો અભ્યાસ કરવાનો અવસર મળે છે કુટુંબને એક વ્યાપારશાળા માનો-ત્યાં મનને શુદ્ધ બનાવી શકાય છે.

જો તમે તમારા પિતા અથવા પત્ની સાથે કલ્પિયો કરીને ધરત્યાગ કરો તો તમે સંન્યાસી નથી, એ તો-

નારી મૂર્ધ ગૃહ સંપત્તિ નાસી

મૂઠ મૂઠાય, લાયે સંન્યાસી

જેવું થયું એવો સંન્યાસ ઝાઝો દો નહીં. એના સંન્યા સીનું મન ઝડપથી આગની બાનતોમાં ફરી લપટાય છે.

જો પોતાના સામારિક કાર્યોને બચાવતું કાપ સમજીને નિશાપૂર્વક કરે છે, બધા કાર્યોને બગવાની અર્થના સમજે છે અને વિશુદ્ધ બત કરેલથી ત્યાગ કરે છે એ જ ત્યાગી પોતાના ત્યાગનો સાચો સાક્ષ મેળવે છે સંસારમાં જે કર્મ છે તે નહીં ઈશ્વરનું જ સ્વાત્મર છે એ સત્પત્ને અનુજન એવા જ લોભો કરી શકે છે.

વહે છે વાવવા તો વાદળો વીંધી નાખે,
તમારું દારણ તો હું ખનડો વાદળો ઘેરે,
ખુશી તમારી નથી એટલે ઈશ્વે પહેંચી,
અમારું હું ખ તો હમેશાં રહું છું આકારી’

(તાન-અનિવ)

[ગાંધીવિચારદર્શનને અવલોકતી લેખમાળા નં લેખાંક ૧૩ મો]

ગાંધીજી હિંદુધર્મના મહાન સિદ્ધાંતો સ્વીકારીને આગળ ચાલ્યા. તે પોતે હિંદુ હતા તેથી નહીં, પણ એ સિદ્ધાંતો માનવજીવનનાં મહાન સત્યો છે, તેથી. પુનઃ-જન્મ કે વર્ણાશ્રમાદિ સિદ્ધાંતોના આ રીતેના સ્વીકાર કરી તેમાં જમાનાને અનુકૂળ, તેમાં નવા નવા અર્થ પૂર્ણ. સિદ્ધાંતમાં રહેલું સત્ય સનાતન છે, પણ તેનો વ્યવહાર જમાને જમાને બદલાતા સંજોગો અનુસાર બદલાય ખરો. પુનઃજન્મ એક વાદ નથી પણ સનાતન સત્ય છે, એવા પોતાના સમર્થનમાં તેઓ લખે છે: “એકસમુદાયે ચાલીસ વર્ષો પહેલાં કહેલું કે, સુરોષ હવે સમજતું નવ્ય છે, કે પુનઃજન્મ એ વાદ નથી પણ સત્ય હકીકત છે એ પણ સર્વાંશે હિન્દુ ધર્મની ભેટ છે.” (ધ. પા. ૧૫)

વર્ણાશ્રમ :- પુનઃજન્મની જેમ વર્ણાશ્રમ ધર્મ પણ એક મહાનિયમ છે. આજે તેમાં શાંતિભેદ, ઊંચ નીચ-ભાવાદિ અનિષ્ટો દાખલ થયા છતાં તેની પાછળ રહેલું સત્ય સનાતન છે. તેથી ગાંધીજી એની પાછળના સત્યને પકડી કાઢીને અનિષ્ટોને દૂર કરવા ચૂચવે છે: “આજે વર્ણાશ્રમ ધર્મને અને હિંદુ ધર્મને તેના પૂજકો ખોટા સ્વરૂપે બતાવીને તેનો ઇન્કાર કરી રહ્યા છે. એનો ઉપાય એનો વિનાશ નથી પણ શુદ્ધિ છે. આપણે આપણા જીવનમાં સાચી હિન્દુજીતિને સજીવન કરીએ, પછી પૂજીએ કે, એથી અંતરાત્માને સતોષ છે કે નહીં?” (ધ. પા. ૧૫)

આ વર્ણાશ્રમ ખરેખર શું છે? ગાંધીજીએ તેનો સારો સંધિ સનાતન અર્થ કયો: “વર્ણ” અને આશ્રમ બે શબ્દો રાખે છે. આપણી આશ્રમ વ્યવસ્થા મનુષ્યને મોક્ષ આપવા માટે જીવનના ઉત્તમ પાર પાડવા વધુ લાયક બનાવે છે. વર્ણધર્મ તો એને સારું અનિવાર્ય વસ્તુ છે. વર્ણધર્મ કહે છે કે, માણસે પોતાની આજીવિકાને માત્ર પોતાના પૂર્વજોના ધર્મવિહિત ધર્મો જ કરવો જોઈએ. આ નિયમ સાવજોમ છે. અને આખા માનવ કુટુંબ પર સામ્રાજ્ય ભોગવે છે એમ કું માનું છું.” (ધ. પા. ૨૬) ગાંધીજીના આ ભારપૂર્વકના કથનની પાછળ આત્મસંકેત સરકાર વારસાના મહાનિયમનું બળ રહેલું છે. સામાન્યતઃ આ નિયમને આધારે ધર્મો આપડે મળેલા અને યત્નાઓમાં આવે છે. આજના ઔદ્યોગિકીકૃત જમાનામાં

આ નિયમમાં કંઈક વધુ અપનાવ દેખાય છે છતાં ઔદ્યોગીકરણ જે દેશમાં સ્થિર થયું છે, ત્યાં સરવણે આ નિયમ જ હકીકતે સત્ય થતો દેખાય છે એટલે વર્ણધર્મ ધર્માની વ્યવસ્થા કરે છે, એટલું જ નહીં પણ સમાજની વ્યવસ્થા પણ કરે છે. વર્ણ સમાજના આયોજનનો કુદરતી નિયમ છે એમાં ઊંચનીચતાં લાય જ નથી. પણ સત્ય અને અહિંસાના ધોરણે સમાજમાં સમાનતા કરવાની વ્યવસ્થા છે. એની પાછળ માનવતા રહેલી છે એવું સમર્થન કરતાં તેઓ લખે છે: “યોજનાના મૂળમાં અહિંસા છે, હિંદુની નિયમનું જ્ઞાન છે, શુદ્ધ અર્થશાસ્ત્ર છે, મનુષ્યત્વ છે. એ વર્ણધર્મનું પાલન ન થાય તો તો કદી નથી થઈ એવી જાહેરાતથી રચાવાની જ.” (ધ. પા. ૨૧)

ગાંધીજીની આ ચેતવણી બહુ તકસરની હતી. જગતમાં ચાલી રહેલી ખોટી હિંદુધર્મની પાછળ ઊંચા ધર્માની પસંદગી અને હવકા ગણાતા ધર્માના તિરસ્કારમાંથી પેદા થયેલી સાહમારી જ છે. આવી સાહમારીમાંથી જ મહાધુહી જન્મે છે. મહાધુહીનાં અનેક કારણો પૈકી આવી સાહમારી પણ એક એક મહત્વનું કારણ ગણવું જોઈએ. આનો ઉપાય કરવો જ રહ્યો. આજે ભૌતિકતા અને ભૌતિક આત્માની પાછળ ગાંડી દોટ છે. તે જાંડવી જ રહી, અને તેને રથાને માણસમાત્રને સારું એક માત્ર સર્વસામાન્ય પુરુષાર્થ આત્મપ્રાપ્તિ બનવો જોઈએ. આ કામ વર્ણધર્મ જ કરી શકે. તેવી સ્પષ્ટતા કરતાં તેઓ જણાવે છે: “મનુષ્યની મહત્ત્વાકાંક્ષાને લાયક જે એક માત્ર વસ્તુ—આત્મપ્રાપ્તિ—તેને તે પદે સ્થાપિત કરનાર પણ વર્ણધર્મ જ છે. આજે આપણે સ્વભાવે શૈલ્યભરે એવી આર્થિક પ્રગતિમાં પાછળ વિચાર અને પુરુષાર્થ દોડાવતા દેખાઈએ છીએ, અને એમાં એટલા પરેવાઈ જઈએ છીએ કે, જે એકમાત્ર આવશ્યક વસ્તુ છે તેને બૂલી જઈએ છીએ.” (ધ. પા. ૨૮)

ગાંધીજીએ ત્યાં બન્યું ત્યાં જે તે દેશમાં આત્મિકતાની પુનરોપના કરી, મત્સરપરિવર્તન કરી જીવનની સપાટીને ઊંચી લેનારું વિચાર્યું. વર્ણધર્મ અંગેના તેમના વિચારો પણ એમના આ મહાપ્રજ્ઞાસના સાક્ષી બને છે. એમનો વર્ણધર્મ આધ્યાત્મિક સમાજવાદની સ્થાપના કરનારો નીતિ એવી

તેમની આશા છે "મનુષ્ય આત્માને ઓળખવા સર
જરૂર પ્રાપ્તી છે, ને તે આત્મારૂપે એક છે તેથી કોઈને
કોઈ વિસ હોયનીમના પ્રપચમાંથી નીકળી, એક
વધારનારી વહુ-વચ્ચાનો તે સ્વેચ્છાએ તીકાર કરશે"
(ધ પા. ૩૩)

ધર્મ અને રસ - વહુ ધર્મને સમાનતાકારક ગણા
વેા કારણ કે કાર્યમાત્ર સમાન છે એમ તેઓ માનતા
કર્મ જ એવું સાધન છે જે મર્મા સમાનતા આણી શકે
કર્મનો સમાનતાકારક સાધન તરીકે ઉપધાન કરવાથી
કામમાં હલકા મોખનો બેદ રહેવા નથી એટલું જ નહીં
પણ એ કાર્ય ધર્મકાર્ય બને છે અને એ કર્મમાંથી
જીવનનો સાચો રમ પેદા થાય છે આ અને બોધપદ
કરતા તેમજ જ જાણ-જુ નવી દર્શિ પારમાર્થિક
નને છે તેને એક પલ્લુ કામ હનકે કે રુધ્ક નથી લાગતું
જે આવે તેમા તે ધર્મરતને જોશે તેની જ મના નેમ્ને તનો
રસ કાર્યની જાનનાન ઉપર નિર્ભર નથી તેના રસ
અતરમાંથી નીકળે છે જ અનાસકિતવાગ મમજના
સાધના હરે છે તેણે પ્રત્યેક કાર્ય આમ કરવું ધટે છે

ધર્મમા અને ધર્મકાર્યમા કેટલો રસ હોઈ શકે તેનું
આ સુદર વર્ણન છે ધર્મ સાથે ઉદાસીનતા નીરસતા
અને કોરનાનું સામાન્ય આરોપ કરવામા આવે છે
ગાંધીજીએ આ ખાટી માન્યતા તોડી અને સાથ જીવનના
સાચા રમના રથાન અને પ્રકાર ખજ નવાની દીધા
જીવનનો સાચો રસ અતરમાંથી નીકળે અને તે આખા
ત્રિક છે સત્યની માધના આનદમય લાગ કરણ
ગાંધીજીએ માનેનું સત્ય-વન-સત્ય છે તત્ત્વિજ્ઞાન
સ્વરૂપ છે સત્યાર્થના રમનું સરસ નવન તમે કરે છે
સત્યના પુનર્ગીતા રસને અત જ ન હોય સત્યનારા
વહુની આખી કરવા માનું ન કી પોતાને ઘરેલા નથી
ગણેતો જે પ્રત્યેક પ્રતિતિ સત્યરૂપી ધર્મરતને જ સાનું કરે
જે બધેય મત્ત જુએ તને ઘડખણ અતરાય રૂપ ન જ
નડે સત્યાર્થ પાતાતા પ્યેવને સારું અમર જ છે, અજર
છે " (આ પ્રા પ ૪૫) સત્યાર્થના જીવનમાં રસ આટનો
બહુર હોય અને તે અનરમરથી નીકળેતો હોય

અતરનો અનાજ ગાંધીજી અતરને જ છે
તનો આધાર માનના એમન મન અનરનો રમ ઉત્તમ
રસ છે તેમ અતરનો અનાજ જ્યનું નિર્ણયક બળ છે
અતરના અનાજને અનુમરને એમને ઘા-પેટા કામે
કર્મ અને એ અનાજને અનુસરને પાનાના જીવનનું

નાવ હ કાર્યે રાખ્યું 'આવા અવાજે મે પૂર્વે પણ
સાલસ્યા છે એને વશ વર્તતા મે કંઈ જોયું નથી, ધણું
મેળ-પુ છે, અને બીજા જેણે એવા અવાજે સાલગવાનો
દાવો કર્યો છે, તેઓનો પલ્લ એ જ અનુભવ છે " (ધ
પા ૧૮૦) આ અવાજ આત્મવ ચના તો ન હોય એવી
સ કા ગ્રહના કરે છે પણ આત્મવચના હોય તો જીવનની
પ્રચલિત સધાવ નહીં અતરના અવાજ કે ગેમી અવાજ
નિષેધી પોતાની શ્રદ્ધા તેઓ ખૂબ જ મક્કમતાથી જણાવે
છે "આણું જગત મારા કહેવાને ન માને અને વિરૂદ્ધ
અભિપ્રાય આપે તો મે મે જે ગેમી અવાજ સાબળ્યો
અથવા મને ધર્મર પ્રેરણા થઈ એ મારી માન્યતાને કુ
વગળી રહું " (ધ પા ૧૮૦) ત્યારે સહેજે સવાલ થાય
કે આ અતરનો અવાજ કે ગેમી અવાજ છે શું ? આનું
જણું માર્ગીજીએ બહુ સચોટ રીતે આપ્યું છે "મારે
સારું ધર્મર પ્રેરણા ગેમી અવાજ અત પ્રેરણા સત્યનો
સ હેય વગેરે એક જ અર્થના સૂચક શબ્દો છે, અને કોઈ
આપ્તિના દર્શન નથી થયા ધર્મરનો સાક્ષાત્કાર નથી
થયા આ જન્મે ચનાનો હશે તો પલ્લ કોઈ આપ્તિના
દર્શન થશે એવું કુ માનતો નથી ધર્મર નિરાકાર છે
તથી ધર્મરનું દર્શન આપ્તિરૂપે હોય નહીં ધર્મરનો
સાક્ષાત્કાર એને થાય તે સર્વથા નિષ્કત ક બને છે, એ
પૂર્ણતમ ધર્મ રહે છે એના નિચારમાંયે શેષ અપૂર્ણતા
કે મેય હોવા નથી એનું કાર્યમાત્ર સંપૂર્ણ હોમ છે
કારા કે ત પોતે કંઈ જ કરતા નથી તેનામા રહેનો
અત્યારથી જ બધું કરે છે તે તો તેનામા સમી જ ગયો
છે આજે સાક્ષાત્કાર કરેડોમા કોઈકને જ થતો હશે.
ધર્મ જ શકે એ નિષે મને મુદ્દન શકા નથી મને એવો
સાક્ષાત્કાર કરનાની અભિનાસ છે પણ મને નથી થયો
અને તનાથી કે નફ દર છું એટલું બાલુ છું " (ધ પા.
૧૭૮) આટલા ટાણણમા ધણુ ધણુ કહેવાઈ ગયું છે
સુદમ નજરવાળો તો સમજી શકે એમ છે કે અતરનો
અવાજ તે જ ગેમી વા ની અને તે જ આકાશનાગુી
પુરા દિમા આકાશવાણી જાલગાવાની ધણી વાતો
આવે છે અન્યોની જેમ આ જમાનતમા રહેીજીને એ
વિષયને અનેક રાર પ્રત્યક્ષ અનુભવ થયો એનાથી આકાશ
વાણી છે? એ શકા નિર્મૂળ ધર્મશાસ્ત્રી છે ખીજ એક
વાન ખજુ આમાંથી ફિતિ થાય છે ગાંધીજી સરકે
મયનો સ પૂર્ણ સાક્ષા કર અસ ભરિત માને છે છતા
ઉપર બનામ્યા તોય મર્પદિત છતા સામાત્કાર સેદંદ

શક્ય છે એમ પણ જણાવે છે સાક્ષાત્કાર અંગે ગાંધી ૭ નિશ્ચિત નિર્ણય પર આવી શક્યા નથી છતાં તેમને ન્યારે ન્યારે જે પ્રતીતિ થઈ તેણે તેમણે વર્ણન કર્યું પોતાની મર્યાદા તેઓ જાણુના હતા તથા સાક્ષાત્કાર અંગે વધુ વર્ણન ન કરતા તેની સંલગ્નિતાનું વર્ણન કરીને જ સંતોષ માને છે અને તે જ તેમના જેવા સત્ય શોધક માટે વાજબી વધણું ગણાય

અતરનો અરાજ સાક્ષાત્કારની શક્તિ કઈ રીતે પેદા થાય એવા સનાન સહેજ જોએ વાય ગાંધીએ આ અંગે એવો ખ્યાલ કરતા સાધનાની અગત્ય ખતારી સામાન્ય મા સામાન્ય રસુ કરનારી શક્તિ મેળવના સાર વળે કષ્ટક પ્રયત્ન કરી સાધનાની આનંદપ્રકૃતિ રહે છે તા કૃષિરતી પ્રેરણા મેળવનારી યાગ્યતાને સારુ પ્રયત્ન અને સાધનાની આનંદપ્રકૃતિ હોય એમાં શી નવાઈ? (ધ પા ૧૭) સત્યાગ્રહને માટે તા સાધના જ મિદ્ધિ છે આત્મરા ન વિના સાધના અર્થ છે એમ નરસિંહ જેના સત કરિએ ગાયુ છે તા આત્મરાન માટે સાધના કેમ કરવી? ગાંધીએ આનો દૃઢો નેટ્ય જ ના । આપી દીધો છે આત્મરાન જીવમાન પી સવે એને કૃષિરતી સાથે એકચ - તનમયા સાધનાથી જ થાય ૫ માન પી સાવ અકચ સાધનુ એટલે તને દુઃખ નાનપૂરક દુઃખી થવું તના દુઃખનું નિવારણ કરવું

નિર્મળીનુ બળ નુ મી માને પહાર પાનારી ગાંધી ૧૧ દિનસૂરી અને પ્રકૃતિ બની ૬ મી નિર્મળ હોય છે અને તને નિર્મળતામાંથી છા ૧૧ તના દુઃખનું નિવારણ કરવાનું આ દિનસૂરી શીખર ૭ નિર્મળનું બળ રામ છે તેમ નિર્મળના ખરો આવાજ અદર્શન નાવે છે ભારત યુગમ મનુ નિશ્ચય ૧૫ અને તની આગ્રહીનો કોઈ રાહ દેખા ના । ગાંધીએ ધારેન એટલું આત્મરા ૫ તની પામે નીજી છતાં કોઈ પણ બાબ બનાવ કે બનાવ બાબે બન હ ના । વારા આર્થ સરકારના દોરાવા બા તગી રીટુ મવા મહી શલ્ક રીકામુ દીના ગોગ । મને ત મીમારી અને કમગત પગને થોડા પગના એ રત મા ચા ૭ । ય ભારત આગ્રહ ૭ પી રામુ ગાંધીનુ દર્શન નિર્મળનું પડ બળ મનુ નિર્મળનું ખર બળ જ ૧૧ જે મલ્ય છે ગાંધીની દિનસૂરીમાં રામ છે તેમાં મલ્ય છે તરી તે નિર્મળ બનેના મારનનું મળ બ પી શખી આટનેથી તેની શક્તિનું માપ પૂરું નથી મણતું તે હવના માગ

સુધી પડાયે એની વ્યાપક છે સરળ છે સીરી છે અને છતાં તેમાં એટલી જ સર્વશાલતા પણ રહેતી છે ગાંધી જીનુ જીવનદર્શન જનસર્વમા સત્યનું અવતરણ કરના આ છે અને એ ચાહનાની સિદ્ધિમાં જ એમાં જ એની સાધકતા રહેતી છે

ગાંધીજી સૂરીની મર્યાદાઓ - ગાંધીજીની આ બની સિદ્ધિ અને સફળતા છતાં તની કેટલીક મર્યાદાઓ પણ છે એ બૂનવ ન જોઈએ એનામાં છ ના મનુષ્ય સુધી પડાયનાની ક્ષમતા છે છતાં અનહારમાં તે હજુ બહુ આગળ વધના પામી નથી સત્યાગ્રહ અને સત્યાગ્રહી પદ્ધતિ મૂલવના છે છતાં જનસમાજના દૈનિક જીવનમાં તેની ઉપયોગિતા હજુ સમજાઈ નથી બીજી કોઈ પણ દિનસૂરી કરતાં એ રહેતી અમળન એવી છે છતાં બહુ ઓછા એના અભ્યાસ તરફ આકર્ષીયા છે એનો ત્રયાર પણ જોઈએ તેમને કે જોઈએ તે રીતે થયો નથી અમા રસને સ્થાન છે છતાં ધણુને તે લૂપી લાગે છે અહિસાની કાર્યપદ્ધતિ હજુ નેકસમજમાં કિતરે એટલી સરળ નથી થઈ કે લોકસમજ એટલી પામી નથી કે તે તને એકદમ પચારી શકે બ્રહ્મચર્યાદિ મતોનું મહાત્મ્ય એમાં ગણાયુ છતાં એની વિભાવર ઝીણવટભરી દોર નહીં મગે એનું માર્ગદર્શન નહીં મળ્યું, એ અંગેના ત્રિયાર મગે તેમથી જનતાનું કામ નથી સરતુ પ્રગળે ના તનુ બ્યહારુ ત્રિયાન જોઈએ છે

મોટા ત્રો અંગે પડુ આ દર્શનની મર્યાદાઓ મપાઈ છે ભારત પાકિસ્તાનના વિભાગ વખતે જે હિજર રત થઈ તેમાં લાગેના નાશ થયા આ દિનસૂરી ન તેના ઉપાય ખતારી શખી ન તેનો અટકાવ કરી શકી ગાંધી જીના જીવતાજીવત તેમના ત્રિગ્રાહ છતાં ભાગના ૫ ચા લાખો નાશ પામ્યા એનો અટકાવ ન જડ્યો ન આવી શક્યો એ જ રીતે હિસક આક્રમણ સામે પણ વ્યવહારમાં સામાન્ય જન અપનાવી શકે એનો કોઈ સક્રિય અહિમક રસ્તો એમાંથી હજુ સુધી જ થો નથી પગી અરપૂર્યતાની જડ દની ગઈ છતાં હજુ તે નિમૂના થ નથી સામાજિક કે રાજનીય પ્રશ્નો અંગે આ દિનસૂરીની આ નથી મર્યાદાઓ છે

આધ્યાત્મિક જીવનમાં પણ સામાજિક અંગે એ માર્ગ દર્શન નથી કરી શકતી સત્યાગ્રહી રામિ નધાગનાના ઉપાયો મનાવવા છતાં તે પી ઝીચુરતભરી સામીય પદ્ધતિ નથી મળતી સમિના ઈર્ષિક બુ (Sublimation)

અંગે પણ તેમણી રજા રિતનવાર માર્ગદર્શન મળતું નથી. એનાનો ઝડપી વિકાસનો માર્ગ દેખાડવા છતાં તેનો કોઈ ક્રમ કે તેમાં નડતી યુક્તિઓ આંગે કમવાર કે રિતનવાર ઉપાય મળતા નથી

મર્યાદાનાં કાચ્છો. —ગાંધી-વિચારદર્શનની આ બધી મર્યાદા છે પણ તેની પાછળ સચોટ કારણો પણ રહેતા છે. ગાંધીજીએ કદી શાસ્ત્રીય દ્રમે પોતાના પ્રયોગોનું તારણ નથી ક્યું. એ તો એક મહાન પ્રયોગવાર હતા અને ન્યારે અને જે પ્રસંગોમાં જે કર્તવ્ય હામ્ય તેનો ઉપાય શોધના ગયા. એ પ્રયોગો શાસ્ત્રીય દ્રમે કર્યા હતા ખરા, પરંતુ તેનું તારણ કરવાનું તેમણે બાંધિ પેદી પર છોડ્યું. વળી સત્યાગ્રહી વિચારસરણી કે પદ્ધતિ સચોટ છે અને જીવનના બધાંય ક્ષેત્રોમાં તે ઉપયોગી થઈ શકે એમ દોષ છતાં તેને એટલી હદે કે એટલી વિગતે કબી જોવા જેટલો સમય કે પ્રસંગો

એમને પણ મળ્યા નહોતા કે એમના ગયા પછી હજુ પૂરતો સમય કે પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયા નથી. છતાં એમના ગયા બાદ એમની દિલસૂરી વિકસી રહી છે તે ભારતની આજની કારવાઈ પરથી ભેઈ શકાય છે. વિતોબાજી ગાંધીવિચારને આગળ લઈ રહ્યા છે અને એને સુભગ વળાંક આપી રહ્યા છે. તે જ રીતે રાજ્યભેદે થી નહોડે પણ તેનો યોગ્ય વિકાસ સાધી રહ્યા છે. આજના તેના વિકાસ પરથી ગાંધી દિલસૂરીના ગર્ભમાં યુ યુ સમાય છે અને એની શી શી શક્યતાઓ છે તેનો અદાજ સારી રીતે કાઢી શકાય એમ છે.

ગાંધીવિચારદર્શન વિશ્વના કાલ સત્યોનું સંશોધન સાધનાર વ્યવહારદર્શન છે અને તે સતત વિકાસશીલ છે. એનો આ રીતનો સતત વિકાસ સાધવો તે આજની અને ભાવિની પેઢીઓનું કર્તવ્ય છે.

બાળકો અને જીવનનો ઉદ્દેશ્ય વિશે આકરી ટીકા અને બારે દૃષ્ટાંતો વેળો વડીનો વાર વાર ઉચ્ચારતા જોવામાં આવે છે. ઉદ્દેશ્ય એ કોઈ આગકારણ્યક હક્કનું તો નથી જ. ઉદ્દેશ્ય બનતારે પોતાના સ્વભાવની ધ િ સારખ મુખાવે છે. એનું જ નહીં તેના આમના સારા કાર્યોની અસર પણ તે ઘોઈ નામે છે અને ઘણી વાર તેની ઉદ્દેશ્ય જ વ્યક્તિમાં કરતી હોય તા તના પ્રત્યાધાતકે આકરિત આવેલી ઉદ્દેશ્ય યોગ્યતાના પમણુમાં કામચી ધર્મજય છે. એ વિકૃતિ ધર કરી ભેસે છે પણ જેનું વર્તન આગઉ સામાન્યતઃ સારું હવું તે એકદમ, કોઈએક પ્રસંગે અવિરોધી કેમ બની ગયા? એ પ્રશ્ન વિચારવા સરખો છે.

બાળક કાગળની કતરણુ દૂધા િ કગ લાકડીઓ આદિ વડીએને નકામી માગતી ચીજો ભારે લાગણીથી ભેગી કરે છે, અને તેનો ચિત્રચિત્ર ઉપયાગ કરે છે. આપણને ન ગમે તેવો પણ ઉપયોગ કરે છે, આપણને ન ગમે એવે સ્થળે પણ રાખે છે. ઘણી વાર વડીનો ખીજાઈને એ બધી વસ્તુઓ બારે ધુરસામાં આવીને બહાર ફેંકી પણ દે છે અને નાજકને ધમકાવે પણ છે. અને બાળક રહોડાગ કરી મૂકે છે. લગુવાના કે એવા ખીજા કોમોમાં તે નિરુત્સાહી ધર્મજય છે અને ન્યારે તેની વહાની ચીજો ફેંકવામાં આવે ત્યારે તે તે આકુળઆકુળ ધર્મજય છે, અને ઉદ્દેશ્ય પણ બને તો નવાઈ નહીં. એનું કારણ સ્પષ્ટ છે. એ ચીજો સાથે એની હાદિક લાગણીના નાતુકે તનુ વધુપેના દોષ છે. એમાંથી એને ઉત્સાહ પ્રેરણા અને આનંદ મળતા હોય છે, એની પાછળ એની પોતાની હર્મકે કંપનામાં હોય છે સ્વના હોય છે. મોટા માણસની કંપના કે સ્વનામાં નાશ થતા જે આરામ, હતાસા, આકુળતા તે અનુભવે છે તેનું જ બાળક પણ અનુભવે છે. મોટા માણસ તેના પ્રત્યાધાતો છરતી શકે છે, અથવા તેનું બાલક પ્રેમ એટલું નથી કરતા પણ બાળકના પ્રત્યાધાતો યુરસા અને રોષમાં પરિણમતા ઉદ્દેશ્ય કે અવિરોધમાં પરિણમે છે. પદાર્થોની વાસ્તવિક શી મન તેનો મોડા આદિ તેની દોષ છે. ફુન્યરી મૂલ્યાંકનો આવે તો તેમાં લાગુ પા તા અન્યાય જ થાય.

આજ નાખત લુનાતોન પમ્પ લાગુ પડે છે, ધી ગી, વ્યવહારી ટાઢી પણ અચૂક કરામત આગધારે આધાન તમને આવે છે ત્યારે તેના પ્રત્યાધાતો ઉદ્દેશ્ય અસ્થિર કે લાગણીય રહે પડે છે. એનું નિતારણ આકરી ટીકા કેવળ બોધ કે દૃષ્ટાંતો આકરી મોન કે હદાપરશસ્ત્ર નથી કરી શકતા. માનસિક વન્યો પાછળ માનસશાસ્ત્ર જ કામ કરતું હોય છે. તેને માટે તેનો ઉપયોગ ન થાય તો બાજી બધા થી ગડા છે.

બાળકોના અપ્રધાર્યા આશ્વ વર્તનો પાછળ તેમને તેમ કરવા પ્રેરતા બાલક નજરે વાધાજનક નહીં એના મી મા ગડી નાખતવાળા વ્યવહાર કંપના હદાપણો પણ હોય. આ વિચારણુ ધો

[૧૧૭]

પાંચ ઇન્દ્રિય-વૃત્તિઓના નિરોધ દ્વારા,
સમાધિની સાધના કરવાની હોય છે.
પણ મેં તો સમાધિને પણ પાછળ મૂકી દીધી છે.
અને ભગવાનના સચુણ સ્વરૂપનું, કૃષ્ણમૂર્તિનું
વરણ કર્યું છે.
ખધી ઇન્દ્રિય વૃત્તિઓ અને સમર્પણ કરી દીધી છે,
અને પ્રેમસ્વરૂપ ભક્તિ સાધી લીધી છે.
નામ અનુરૂપ કૃષ્ણ ખરેખર કાળો જ છે,
મહામાયાવી છે.

પ્રાચીનકાળથી એ એવો જ છે,
એટલે તો વેદ જેવાને પણ પાગલ કરી મૂક્યા છે.
/ એણે મને પ્રપંચથી છોડાવ્યો.
જનમ મરણથી જુદો કર્યો,
એટલે હું એની એકનિષ્ઠ ભક્ત થઈ શકી;

[૧૧૮]

માયાની કાળી રાત ફેલાઈ છે,
અને એ માયાવી પ્રભુ, ખરાખર એવું જ કાણું રૂપ
લઈને સંતાકુકડી રમે છે,
કાળામાં કાણું છુપાઈ જાય છે.
અને કાંઈને ઝાળાખાતું નથી.
પરંતુ હું ખરાખર અને સહજ એની તરફ ખેંચાઈ
બર્લ છું.

કાળી રાત મને અઠથણી કરતી નથી.
આકાશની ભૂરી પાંચભૂમિમાં,
જલથી પરિપૂર્ણ કૃષ્ણ એક જેમ સુંદર દેખાય છે,
એમ મને એનું રૂપ દેખાયું.
એ તો નિર્ગુણ છે, એને રૂપ કેવું?

પરંતુ શૂન્ય આકાશ પર પણ ભૂરો રંગ ભિતરે છે,
અને એ જ મેઘાચ્છન્ન થઈને વેરા કાળો બને છે,
એ જ રીતે, નિર્ગુણનો સચુણ અને સચુણનો સુંદર
સાકાર રચામ બનેલો એ રચામ મારી આંખોને
વશીભૂત થઈ ગયો, મારી દૃષ્ટિમાં બાંધે સમાઈ
ગયો.

ત્યારથી એની સંતાકુકડી બંધ થઈ, અને મારે
માટે બિલકુલ સરળ થઈ ગયો. કાળાશના સરખા-
પણને કારણે માયા અને માયાવીનો ભેદ હું ગાળી
શકી નહોતી.

અને એટલે, આજ સુધી, એણે મને ખૂબ જ
ભ્રમમાં રાખી હતી.

પરંતુ દૃષ્ટિના પ્રકાશે એ ભેદને ખોલી નાખ્યો.
હવે હું માયાવીને જ ઝાળાયું છું.
માયાને ઝાળાખતો જ નથી.

[૧૧૯]

હેત્વા દિવસોમાં ભગવાનનું ધ્યાન ધર્યો કરંતો
હતો.

ફળસ્વરૂપ, મન અંતરાત્મામાં એટલું લીન થઈ
જતું હતું કે એ કંઈ પણ જાણદાર આવી જ ન
શક્યું;

પરંતુ હવે તો બિલકુલ ભલકું થયું છે,
ત્યારથી આખી દુનિયામાં કૃષ્ણમૂર્તિ પ્રગટ થઈ
ત્યારથી મન પાછું ફરીને આખોમાં આવી વસ્યું છે,
બાંધે એ આખ જ બની ગયું છે.
પ્રભુનું એ ઉત્તરવળ આમૃત્ય રૂપ - ભોતો જ રહ્યું.
કેવું છે એ રૂપ?

એ છે કાળી શાદી જેવું,
(હું આ વિવેકભાવે નહીં સરળભાવે કહી રહ્યો છું)
અને એ આટલું કે તેટલું પણ નથી

દગલે ભણું પડ્યું છે,
એની એક પી છીથી, આખું જગત રંગેલું છે.
માયા ઇશ્વરને લાકી દે છે એટલા મારે એ કેરૂંપ,
કાળી,
માયાને ઇશ્વર લાકી દે છે એટલે એ ઉત્તરવળ
રચામ.

[૧૨૦]

પ્રભુ તે, જે આ દૃઢયાકાશમાં વિરાજતા રહે છે.
એ જ મહાકાશમાં પણ એ
અખંડ! એકરત્ન!

પરંતુ, એના વિષયમાં, પોતપોતાના દૃષ્ટિકોણને
કારણે, ભિન્ન ભિન્ન અનુભવ થાય છે.

કોઈને એ સત્ પ્રતીત થાય છે,

કોઈને ચિત્ત,

કોઈને આનંદ,

અને કોઈને સન્નિવહનંદ રૂપમાં દર્શન આપે છે

વાસ્તવમાં એને એથી થે પર કહેવો જોઈએ

પરંતુ એનું વર્ણન કરવા માટે

શબ્દ જ અપૂર્ણ છે.

એટલા માટે સાર એમાં છે કે બધી શબ્દવાદ

છોડીને અળ કડૂપ એમાં જ નિવાસ કરીએ.

જ્ઞાનદેવ કહે છે કે મને એ દૃષ્ટિ મળી ગઈ છે

એટલે ભેદ અભેદની રૂઝ ઉઠતી ગઈ ॥

અને આત્મરૂપમાં મને એનું દર્શન નિરંતર થતું
રહે છે

[૧૭૧]

ધ્યાનાવસ્થામાં, યોગમાયાથી ઘેરાયેલા ઈશ્વરનો
કૃષ્ણવર્ણ, સીંદાત્કાર થતો રહે ॥

એ જ રીતે આકાર પ્રતીક દ્વારા,

એની બધા પદ્ધતિ પરધારણા ધ્યાનાદિ કરવી વખતે,

એનો નીલવર્ણ સાક્ષાત્કાર પણ થતો રહે છે

એ અનુભવ વર્ણવતા જ્ઞાનદેવ કહે છે

ઈશ્વર સ્વરૂપ નીકું જ નીકું દેખાય છે

આકાશ પેટે બધા પદ

પરંતુ આકાશ પેટે પોણું નહીં,

પ્રીતિથી પરિપૂર્ણ,

પરંતુ પ્રીતમાં પદપાતળી કપના આવવા માગે છે.

એવું પણ નથી,

સમત્વયુક્ત

એ પ્રકારના અપ્રતિમ દર્શનમાં

બધી સાધના નીવા રહે રંગેની,

બધો બધવહાર પણ એ જ રંગમાં રહેવો

જ્ઞાનદેવ જાણે નીવવળું ની નિશાળમાં શિશુલુ લઈ

રહ્યો છે

ગોપી, શ્રીકૃષ્ણના નીલવર્ણની લગનીમાં

૨૧૫ એવી જ બનીને એની સાથે સમરસ થઈ ગઈ

એ જ આ રિચિતિ.

[૧૨૨]

સાથે જૂડું દર્બજી સબળ્યું છે,

એના પર ભૂરા રંગનો પટ દીધો છે,

અંદર ભૂરા રંગનો વહેરો દેખાય છે,

વચ્ચેનું આકાશ પણ ભૂરા રંગમાં હુખત થઈ

ગયું છે,

ભૂરા થઈએ,

ભૂરામાં રમીએ,

ભૂરામાં પાવન થઈએ

એવો આ હરિરંજ જ્ઞાનદેવના હૃદયમાં સમાઈ

ગયો છે

[૧૨૩]

એક વાર જ્ઞાનદેવ અને આગ્રદેવ પરસ્પરના આધ્યા-

ત્મિક અનુભવોનું અનુસંધાન કરતા હતા

જ્ઞાનદેવે આગ્રદેવને પૂછ્યું:

ધ્યાનાવસ્થામાં જે વિવિધ ભાવો, સૂચક વિચિત્ર

વર્ણોથી ખેલે છે,

જે અનરનાદ સંભળાવે છે,

અને જે જરા વારમાં શાત થઈને સૌને ખાસી

કરી નાખે છે,

એ તત્ત્વ કયું છે?

પ્રિયથી જે પ્રિયતર લાગે છે,

ગગનથી જે વિશાળ પ્રતીત થાય છે,

ત્રિભુવનને જેની અત્યંત આવશ્યકતા છે,

છતાં પણ એની ઉપવબ્ધિ નથી,

એ તત્ત્વ કયું છે?

આગ્રદેવે જવાબ આપ્યો:

કદાચ આપણે જ તે છીએ!

ધ્યાન તો એક અપૂર્ણી કલ્પનામાં છે,

અને સૃષ્ટિનું બધું માધુર્ય આપણી જ અંદર

છુપાયેલું છે

જ્ઞાનદેવે કહ્યું:

મને જાણું પ્રિય લાગ્યું.

મારા મનની જ પાત તમે કહી,

હવે હું અને તમે એક થયા

પાર્વતીએ પોતાનું અંગ્રેજી લાપલુ 'ચૌડુ' ઘણું જાન ફરી તાજું કર્યું. રોકેશ ઈધી ગયો હતો તેને ફરી જગાડીને તેને અંગ્રેજીનો પાઠ આપવાનો હતો. એ વિદ્યા ફાંસીની પેટી આજે એને ગળે પડી હતી. વિવાહ પહેલાં માનું મૃત્યુ થતાં અને આર્થિક મુશ્કેલીને કારણે કાર્પનચ ક્લબીને જ એને ભણતર છોડવું પડ્યું હતું ત્યારે એ કેટલી બધી રડી હતી! કેટલી દુઃખી થઈ હતી! પિતાની સમજનવટથી ઘર બેઠાં જ તૈયારી કરીને કેટલીક હિન્દી પરીક્ષાઓ આપી હતી, અને પાસ પણ થઈ હતી. પણ એને લાગ્યું કે 'વિદ્યાવિરોધિની' થી લઈને તે 'રિસા-રહ' અને 'વિદ્વતી' ની ડિગ્રીઓ લાઈની બી. એ ની ડિગ્રી આગળ ફીકી છે. સારાં ઘરેના માગા આવ્યાં ત્યારે બી. એ. તો ફીક પછુ ઈન્ટર પાસ તો જોઈએ જ એવા કારણે પાછાં વળ્યાં હતાં. પાર્વતીએ ઘર બેઠાં જ 'મેટ્રિક ગાર્ડ' કે, 'હ મહિનામાં ઘર બેઠા અંગ્રેજી', 'સરળ મેટ્રિક પરિક્ષા' આદિ અનેક પુસ્તકો ગોળી કાઢ્યાં હતા. અંગ્રેજી વાંચવામાં કેઈ ઠસર રાખી ન હતી. પણ ભાગ્યની વાત કહો કે પરિસ્થિતિની, મેટ્રિકનું ફોર્મ ભરેલું જ પડ્યું રહ્યું અને એના વિવાહ ઉમાશંકર સાથે થઈ ગયા.

ત્રણ વર્ષની આઠરી દોડધામ પછી છોકરો મળ્યો હતો. ઈન્ટર સુધી ભણ્યો હતો અને એક ઓફિસમાં ટાઈપીસ્ટ હતો. મોટા દહેજની વાત ન હતી એટલે પિતાએ એની સાથે જ વિવાહ કરવાનું યોગ્ય ધાર્યું. માર્છ એ તો કહ્યું પણ હતું કે દાદા, ઉનાળા સુધી થોભી જાય, પાર્વતી પરીક્ષા આપી દે પછી વિવાહ થાય તો ફીક. પણ પિતાએ માન્યું નહીં. એમણે દલીલ કરી: 'પરીક્ષા આપવાથી શું ફેર પડવાનો હતો! એને કેઈ નોકરી તો કરવાની નથી. આગલુ ત્રીસ વર્ષની તો થઈ ચૂકી છે. હવે હું એક દિવસ પણ મોડું કરવા માગતો નથી!'

વિવાહ થઈ ગયા. પાર્વતીના જીવનમાં એ ઘટનાથી કંઈ એટલો જ ફેર પડ્યો કે, એ પહેલાં પિયરનું ઘર સંભાળતી હતી તેને બદલે હવે પતિનું ઘર સંભાળવા લાગી.

ઉમાશંકરને પગાર સાધારણ હતો આજની મોંઘ પારીમાં ૧૦૫ રૂપિયાનો થો હિસાબ! એ નાના ચોરસ-

વાળું મકાન ભાડે રાખ્યું હતું તેનું માસિક ભાડું જ ત્રીસ રૂપિયા હતું. લગ્ન કર્યાં તે વર્ષે તો સાડું મધુ પછુ એ ધરકામ મોટે એક નોકર પછુ ન રાખી શક્યો. માત્ર વાસણ માંજનારીને રાખી ખરી. પછીનાં પાંચ વર્ષમાં જ પાર્વતીને ત્રણ બાળકો થયાં. ઘી-દૂધના ન્યાં વાંધા હતા ત્યાં હવા તો ક્યાંથી મળે? નાનાં બાળકોવાળા ઘરમાં ખેંચી તાણીને ચલાવતાં ૫ પગાર ઓછો પડતો હતો ઉમાશંકરના કહેવા પહેલાં જ પાર્વતીએ મહિને જ રૂપિયા બચાવવા વાસણ માંજનારીને પણ રજા આપી દીધી.

સારી નોકરી મળવાની આશાએ ઉમાશંકરે ખાનગીમાં જ વાર બી. એ. ની પરીક્ષા આપી પણ એ ફેઈલ થયો. ત્રીસથી ચે ઓછી ઉમ્મરનાં એ દમ્પતિની એક માત્ર આશા એમનો પહેલો પુત્ર રોકેશ જ હતો.

ઉમાશંકરનું હિન્દી સાડું હતું, પણ અંગ્રેજી કાપમ નમળું જ રહ્યું. બંને વાર એ અંગ્રેજીમાં ફેઈલ થયો હતો. એટલે એણે નક્કી કર્યું કે રોકેશને શરૂથી જ અંગ્રેજીમાં હોશિયાર કરવો. પગાર એટલો ન હતો કે પુત્રને તે સારી નર્સરી સ્કૂલમાં ભણવા મોકલી શકે. એટલે એણે પોતે જ, પુત્રની ત્રણ વર્ષની ઉમ્મરથી જ અંગ્રેજી ભણાવવું શરૂ કર્યું.

રોકેશ શરૂથી ઘણો નજીબ હતો. માનું દૂધ પણ એને પુરું એક વર્ષ પણ મળ્યું ન હતું, કેમકે, દોઢ વર્ષમાં તો એની બહેન વિમળા આવી પડેલી હતી. એ વખતે તો, રોકેશ મોટે રતવ દૂધ બાંધ્યું હતું પણ વિમળા મોટી થતી મઈ તેમ એમાંથી ચે અર્થો ભાગ પડી ગયો. હવે તો, દૂધ તો એટલું જ આવતું હતું પણ એમાં ભાગ પડાવવા એની બીજી બહેન પણ આવી પડેલી હતી. વળી ઉમાશંકરે બી. એ. ની તૈયારી કરતો હતો ત્યારે એ જ રતવ દૂધમાંથી દોઢેક પાંદેર એના પેટમાં ને જતું હતું.

ઉમાશંકરે ન્યારે પુત્રને હિન્દી સાથે અંગ્રેજી બગાડી માતા પપ્પુ ગોખાવવી શરૂ કરી ત્યારે પારોક્ષના મુન્દા-હચ્ચે કહ્યું: 'અરે ઉમા બાબુ, છોકરો દલ નાનો છે. માંડ ત્રણેક વર્ષનો દરો વળી દુનિયા ચે કેટલો છે! અત્યાશી જ એનો શું જીવ લો છો?'

ઉમાશંકરને એ સાંભળીને પોતાનું અપમાન થયું દોષ એવું લાગ્યું. એણે કંઈક કડવાશથી જવાબ આપ્યો

‘મું-શીછ, એ છ જ એવો’ મારી ખાનાપીવાની શુ
કહી કમી છે? એને મારે તો પરોઝિયે જીવેને નજર સામે
ગાય ડોકાવડાવીને ગેર દુધ નર્મ આપુ છું’

મું-શીછએ એક શર દુધ પીને લાખનારા પહેન
વાન પર દવાની નજર નાખીને રગતો પકડ્યો અને આમ
ઉમાશ કર મમથા નેરજથી છાકરાને લખાવના મડી
પડ્યો પરતુ લખાવના કામ અને અનુકુળ ન હતું
દિવસ આખા મશીન સાથે મશીન ચર્ચને કામ કરવાથી
એનું મગજ માવ થાકી જતું હતું તમા વર્ગી રોડેસ
સર્વેજ તોતકાતો, અગ્રેજના શુદ્ધ ઉચ્ચારો કરી શકતો
નહી

પહેરે દિવસે એને પાચ વ્યક્તર પશુ માદ ન રચા
એને બચેને ઉમાશ કરના પાચ આગળાની છાપ એના
કેમળ ગાલ પર પડી ખરી

તે દિવસે પહેની જ નાર પાર્વતી પતિ સાથે
અધી પડી ‘વાહ વાહ’ દીકરા પર કેવુ બારે હેત છે’
એક દિવસમા જ નધુ ખાધુ પીધુ કાઠી નાખ્યું’ અમા
તે દોકરા લખાવાના હશે?’

ઉમાશ કરે પશુ એ રાજ જુસ્સાથી જવાન આપા
‘નહાર જઈને તોકરી કરે તો ખનર પડે કે હેટવી વીએ
સો માપ છે’ થાકેનો મમથસ થરે આવીને છોકગ માથ
લમથાગીક કરે એટલુ બધુ તકાલ હોય તે તુ જ લવડા
ને’ લખાવના નેટલુ અગ્રેજ તા, ઘુ જાણે જ છે’

પાર્વતી બમડી અને એટલી કુરમ્બ જ કયા છે?
પરોઝિયાથી માડીને રાતના દમ અગિયાર સુધી તો
કામમા નેરજાયે તી રહુ છું’

‘અને હુ તો આપો દિવસ પામા બદલીને ખા
કાને દીનો કડુ છું, કેમ?’

અને પતિ પત્ની બને અકબીઅથી મોગ ફેરવીને
સંક્રમણ

પરનુ થયુ એ જ બેમાર દિવસની રકઝક પડી
રોડેસને લખાવનાના નાર પાર્વતીને જ માથે પેવો પડી
થર આખા કામ પનારીને બને બાળકીએને આગવાજ
મુનાડીને ધડી ભર એ આરામ કરના હતી તેને બને
હવે એ સમયમા રોડેસને પમડીને એ બી સી ડી ને અ
આ પ મ્ શીખનાડતી પહેના છોકરા દિવસે એ સમય
ઉધોતો હતો હવે માની સિખામણ અને બાપની ધમ
કીનુ મીશ્વર પીને કીવવાનુ છેકી બારાખડી એખવા
લખો

છ મહિનામા રોડેસે પહેવી હિન્દી નોપડી પૂરી કરી
અને ‘ગોમ રીકર’ ના દસ પાના પશુ ગોખી કાઢ્યા
★

આખા ઘરમા નેરજોરથી સાફસરી ચાનતી હતી
ઉમાશ કરે, દિરાનખાનમા પવન પર ગેહકુ’ નાખી તે
પર ચાદર નાખી બને જૂની મુરશીએને લેલપાણી ઘમા
ડીને ચાકડી કરી હો ના મેજ પર, દહેજમા મનેનો
રુમાલ પાચર્થા હતો રૂલ પર પાકોશીને ત્યાથી માગી
આલેખ ટાન્મિપીસ પશુ ટિક્કટિક્ક કરતુ હતુ રોડેસે નધુ
નકોર ખમીસ પહેલું હતુ આટની નાની ઉમરે ય મોટા
માલસ પેટે એના માથાના વાળ આજા પડીને ખરના
લાગ્યા હતા અર્ધી મજા ખેાપરી પર તેન નોપકાવીને
વમકારનો આપોમા ભગપુર કાજળ આજીને એક કડક
કચોરી ખાતો એ ઘરમા આમનેમ આટા મારતો હતો

નાન એમ હતી કે હોળીના ટાકો ઉમાશ કરે આજે
પાનાના હોટા સાહેબને થરે તોતર્થા હતુ સાહેબો સાથે
આગસ્ટારી રખનાથી કામે વડેવા પને છે, અનુ જ
નર્મ નગી અ ખુશ મર્મ જ્ઞપ તો પગાર પણ વધે બરે
પાર નયે રવે તાપશુ સાહેબ ખુશ રહે એ જ શુ યોજુ
છે? અર્ધિમા જગ વડેનામોડા પકોચાત તો એમના
ફપકા મોરમાથી તા છટકારો મટે’

માટેમ આન્યા, આ પીધી નારતો ક્યા અને પડી
કેશના અગ્રેજ જાનતો નધુતો જોયો નાનકડા દુબળા
પાનળા મળ્ય છેકરાનુ આ પરકમ અપસર્પવનક હતુ
માકા આર બર્ષના ગોશને સાહેમે તો સાડાત્રણ વર્ષને
જ માનના ખુશ ચર્ચને એમણે કેવુ મિરટર ઉમાશ કર,
તમાગે છોકરા તો બારે ક્રેટીતીનેટ છે? આટનો નાનો
છ જતા આન અગ્રેજ બાણે છે? એને કોઈ સારી
મુનમા માખત કરાવો અને હા એની તમિચન પર
પ જુરા ધ્યાન આપો થણે નમળો લાગે છે કેત્ય
ક્રિજ વેલ્થ’

ઉમાશ કરે ગાહુઈ ચર્ધમગા મુકામોનાની આખી
જવોમી ચમકી બિપી ‘માહેન તમિચલ તા એની પટે
લાથી જ અરી છે, હુ તો એને નજર સામે દોડેન દુધ
પીરકલુ હુ ભાપના છોકરાને દુધ ન મળે તો બળે
મગા પૂરો એક મેગ દુધ એને મારે બાધ્યુ છે

સ કેમે પવુ ટાપ્પી પટ્ટી ઓહ વચ, દુધ સોથા
સારો મોગક છે હુ પવુ મારા માથાને આ પોરા દેસ
નથી’

પછી એક શેર દૂધ પીતા એ ચામાચીડિયા રાજેશની પાઠ ચામડીને સાફેબ લેત્યા

પોળને નાકે સાફબની મોટર સાયકલ પડી હતી ત્યાં સુધી ઉભાશ કર એમને મૂકી આ ચો પાછો કરીને પત્નીને ઉદનાસભેર કહેવા લાગ્યો 'જોયું રાજેશને જો નિ સાફેબ અથવામા પડી ગયા' હવે હુ ચે એને લાલુ વચા માટે થોડો સમય આપીશ મારુ અગ્રેથ સાડુ હોત તો, હુ ખી. એ. મા. કેમલ થાત? મારુ તો મવાનુ હતુ તે થયુ, પણ છોકરાનુ લવિખ્ય તો આપણે સુધારુ જ નેઈએ'

પાર્વતીએ પણ પાનખરના પીળા પાદડાના રંગ વાળા પોતાના બાળક પર પ્રેમભરી નજર નાખીને કહ્યું 'જો તો છે જ એના આસરે તો આ ત્રણ પથર-બહેનો-ટકચા છે લખીને પાચ પેસા કમાશે તો સૌને ટોકા થશે'

રાજેશ મે ચક્કાના પદમા પીસાના લાગ્યા ગોમ રીડર' જોઈને એના હોશ ઊડી જતા હતા, પણ ભણતુ તે ભણતર-એમા મીનમેષ ન આને

સાત શિપિય શેરની બદામ ખરીદનાનુ ગજ તા બસલલાનુ ચે નથી ઉભાશ કર રાજેશ માટે અર્ધી શર બદામ લઈ આ ચો પાર્વતી નદામને હિરા મોતી પરે સતાડીને રાખતી નહો નાની છોકરીઓથી છુપાવીને શેજ પાચ બદામ પનાળી રાખતી અને માકર મેળવીને રાજેશને આપતી ઘણી કોશિષ કર્યાં છતા બદામ ધમરાની એને કુરસદ મળતી ન હતી પાર્વતી આખી મોસમના તરબૂચના ખિયા ધોઈ સુકવીને સાચવી રાખતી અને તેની મગજતરી કરીને રાજેશને પીવરાવતી 'પણ કોપુ જાણે કેમ પણ રાજેશનુ શરીર વગરુ નહી તેમ અરેગ પર લાતી ચે આપતી નહી એનાથી એક મહિને મોટો પાડો શીનો છોકરો કદમા એનાથી દોડો અને વજનમા નહુ ગણી હતો પાર્વતી એને જોઈને પતિને કહેતી કેવો મસ્ત બેસ જોવા છે' કોણુ જાણે કર્મ ઘડીતો મોટ ખાચ છે! આપણો રાજેશ તો એની સામે બન્યુ લગે છે'

ઉભાશ કર તસ'તી આપેતો 'મા ચે, કોડે ઓઝી અમથી છે' જેની મા તેવો દીકરો! આખો દિવસ પેટમા કઈ ને કઈ ઓરતો જ રહે છે ન બજુ ન વાચનુ કથી ચિતા નહી'

પરંતુ ભારે આશ્ચર્યની વાત કે પોતે જાડિયો પણ નવમે વપે' પાચમા વર્ગમા રાજેશ સાથે એની જ સાથે

દાખત થયો! વળી, ગણિત, હિન્દી અને ભૂગોળમા તો એ રાજેશ કરતા ચ આગળ હતો'

રાજેશ હવે કર્મક સમજદાર થયો હતો નન વર્ષને! હોના છતા પોતાની વચના બાળકો કરતા એ ગભીર હતો એ જોતો કે મા નાની બહેનોને દૂધ આપતી નથી એક એક બદામ માટે બહેનો કેવી તનસે છે' એમની દાગમા ઘી પણ પડતુ નથી એનુ મન નાની બહેનોની રોકકળથી પીગળી જતુ માથી બનાબપના પાચ બદા મમાથી ત્રણ બહેનોને અંકેક કરી વહેચી આપતો દૂધમાથી પણ ભાગ આપતો મા કોઈ વાર જોઈ જતી તો, એને તો કર્મ કહેતી નહી પણ દીકરીએને ધમકા વતી 'ડાકણો એને જરા ચે ખાચા દેતી નથી' દેખાણુ નથી તમારાથી, એના શરીરમા તાન રહે છે' એને અગ્રેથ ભણવાનુ છે' બખરદાર, એ ખાતોપીતો હોય ત્યારે રસોડામા ધૂસી છે તો!'

રાજેશને દૂધના ધૂટડા એરતા ધૂટડા ચર્મ જતા બદામ કડવી ચર્મ જતી અને જ્યારે પાસેનો જાડિયા કહેતો અરે જા દૂધ પીનારો ને બદામ ખાનારો નહી જોયો હોય તો, લે હાથના પલ મેગર, તાકાન હોય તો!'

જાડિયાએ કહ્યું 'અલ્યા રાજેશ આવે છે કે નહી?' રાજેશ પુસ્તકમા મોઢું રાખીને જ જવાબ આપ્યો ના બાર્ડ હુ નથી આવતો મારે હજુ વાચવાનુ છે' જાડિયાએ ઝટકો ફોં ને એનુ પુસ્તક આવચકી લેતા કહ્યું 'અલ્યા તારે એ-નાને જ ભણવાનુ છે શુ'

રાજેશ કુ ખતા હાથને દનાવતા મ્યુ 'ના લાગુ તુ તા જાણે જ હ કે મારે અગ્રેથ ભણવાનુ છે આપી દે લાર્ડ મારુ પુસ્તક મને આપી દે!'

એનુ દૂસ મોદ અને રિખરાચના ત્રણ તરફ કડકડા ભરી નજર નાખતા જાડિયાએ પુસ્તક આપી દીધુ 'પણ જતા જતા કહેતો ગયો 'ભણુ બાર્ડ ભણુ' તુ જ ફર્ડ' પિનીગન મેરો!'

રાજેશ રાત્રિન નાચના બહુના છતા આજ સુધી કોઈ વર્ગમા ફર્ડ નાના નહી ખુદ અને પોતાને સમ જાણુ ન હતુ કે સા' નજુ વર્ષની ઉમ્મરથી હુ અગ્રેથ શીખુ છુ, અને એ જરાબર શીખાચ અટવા માટે પિતા દુએ ગણિતના નિયમને જાગરુ રખાના છ છતા એ જ અગ્રેથ માતુ વર્ષની ઉમ્મરે અમાણે હ! દિવસ

રાતની મહેનતથી દિન્દીમા તો એ એના વર્ગના બીજા
 છોકરાની સંગાથ આવી ગયો. પણ, જેને માટે પિતાનો
 માર ખાધો, એ અગ્રેજ દહ સતિપકારક નથી આમ
 તો, વર્ગમાં એ ત્રણ છોકરા જ અગ્રેજીમાં તેજ છે,
 બાકીના બધા તો એ ચીતાણીને સાથે ચલા કાઢા મારે છે
 એમાં બીજાએ લાને શરમ નેત્રુ ન હોય પણ નમન
 પણમા ગામેની અગ્રેજ કનિતાસ ભગતની પિતાના બધા
 પરિચિતોની સાબાશી મેળનનાર રાકેશને તો ટૂંબી મરવા
 નેત્રુ લાગતુ હતુ નાનકડામા એને લાગતુ કે હુ બુદ્ધિ
 શાળી છુ, પણ નિશાળના વર્ગમાં એને ખમર પડી ગઈ
 કે મારી બુદ્ધિ સાચ સાધારણુ છે

દેશને આઝાદી મળી જ્યા પછી મમાચાર ફેલાયા કે
 શિક્ષણમાંથી હવે અગ્રેજ જશે ત્યારે રાકેશે શાંતિનો
 ખાસ શીધો નેટનો શ્રમ અને સમય એ અગ્રેજ પાછળ
 ખચે છે તે વિચ દૂર થતા એટલી મહેનતે બીજા વિષયો
 તો સહેલાઈથી શીખી શકાય

દિવસ વીતતા ગયા અને ધીરે ધીરે એનો એ શ્રમ
 પણ દૂર થતો ગયો પિતાએ એને સારી પેઠે સમજાવ્યુ
 કે દેશ, એક વાર નહી પણ લાખ વાર આઝાદ થઈ જાય
 તો પણ ને કદર અગ્રેજીની છે તે દિન્દીની કદી ચે નહી
 થાય' સારી નોકરી કરવી હોય તો અગ્રેજ પાકી કર'

રાકેશ દિનરાત અગ્રેજ કપર મ ક્યો રહેતો અને
 પાર્વતી એના માયામાં આનળાતુ તેન નાખીને માનિસ
 કરતી પરીક્ષાના દિવસોમાં એ ચોદ ચોદ કલાક વાચતો
 ઉમાશ કરે પોતાની જૂની વીડી વેચીને એને આઠે ખરુ
 થી ખરીદ્યુ અને તે હાથે ભતે જરામર ચોપ રાખીને
 રાકેશને ખતાડ્યુ, પરતુ પરિણામ? રાકેશ અને ભાડિયો-
 બને થઈ કે નાસ આવ્યા!

તે દિવસે ઉમાશ કરતા ઘટે ચૂનો સળગ્યો નહી
 ઉમાશ કરે બોવી બો નીને છોકરાને અધઘૂઆ કરી નાખ્યો

ઈન્દરશ રાકેશ સેકન્ડ આવ્યો, પણુ એટલા માટે
 એણે શુ યુગ્મન્યુ એ હેઈએ જાણ્યુ નહી એના માયાનો
 હુ ખાવો કેટલો બધો વધ્યો, અધાનુ તેજ કેટનુ છટયુ,
 એની ખમર પાર્વતીને ન પડી કે ન ઉમાશ કરને પડી
 એમને એટનુ જ હેખાય કે છોકરાનો પાતળો અકેશ
 જરા વધારે લામેા થઈ ગયો છે અને પાટલુા હેઈરીતે
 કમરે ટકતી નથી એમણે રાકેશને એક પેટી ખરીદી આપી
 પગમા લાવતે ને એટલેમા એને પડતો પહેલો મળ્યો.

હતા ઉમાશ કરે એને કહ્યુ: 'બેટા, આજ પ્રમાણે મહે
 નત કરતો રહેજે તારે બી.એ.માં ફર્સ્ટ આવતુ નેઈએ
 તુ જુએ તો છે જ કે ત્રણ બહેનો મોટી થઈ છે, નાના
 બાઈની બાણતરો ખચે' પણુ વધ્યો છે'

રાકેશ શુ એ બધુ સમજતો ન હતો! એકવીસ
 દિનમના ટાઈફોઈડ પછી નેત્રુ એ બેઠાના બેસના નેટલો
 સારો થયો કે તરત વાચતા મ ડી ગયો! પાર્વતીએ એને
 વારતા કહ્યુ બાઈ, હમણા બધુ મૂક જરા ભે તો ખરો,
 તારા શરીરમાં કઈએ છે? આમ લાગે આવી આઝાદીને
 કે ધી દૂધ તો પીક, પણુ ઘઈ પગુ નસીને રહ્યા નથી!'

પરતુ રાકેશ ભણતા હતો, દેહમાંથી જીવ બરે
 નીકળી જાય પણુ આરામ કેવો! કદાચ આગળતુ બધુ
 જૂની જનાય તાઈ હેઈ હેઈ વાર એતુ મગજ એતુ શન્ય
 થઈ જતુ કે વચ્ચેનો એક અક્ષર પણુ ચાદ રહેતો નહી
 હેઈ વાર દંઢના ન્યુવો ક પ શરીરમાં બાંધતો કે જીવ તણાઈ
 જતો પરનુ એ તા મ ક્યો જ રહ્યો અર્થો સમય અગ્રેજ
 પાછળ અને અર્થો સમય બીજા નિયેા પાછળ

હવે એને આઈડી આડી દાદી મૂક પડુ ફરી હતી
 પણુ એનો પ્રતિતા કરી હતી કે બી એ પાસ કપી પડી જ
 હુ શેવ કરીશ મે વર્સા ઓછામાં ઓછા દસ દિવસ
 શેવ પાછળ જ ચાલ્યા જશે તેજ કરતા એટલો સમય
 અવધાન ન કડુ ?

ઉમાશ કર અને પાર્વતી દીકરાથી સંતુષ્ટ હતા.
 હવે મેમાંથી એકે એને બાણનારા સરખા તો રહ્યા ન હતા
 પણુ એટનુ ને ભેતના દળા કે દીકરે દિન નેત્રુ જતો
 નથી કે દેખતબિગદરેમાં ચે ફરવા જતો નથી રાતદિવસ
 ચોપડીમાં આબો માડી રાખે છે

પરીક્ષા આવી મહેરી સક્રિત પ્રમાણે પ્રશ્નપત્રેા કપો
 પણુ અગ્રેજના બીજા ચેપર પડી ફર્સ્ટ આનરાની આશા
 ન રહી મેકન્ડ અપુ તો ચે લાજ રહી જાય

રાકેશની આખા રાતદિવસ પરિણામની નાદ નેના
 લાગી.

સાનમી જુને સાકાતજુ એ રેડશને જઈને મેડો
 અડી આને આનુ છાપુ આઠ દસ આના સુધી વેચાતુ
 રાકેશ પિતાએ આપેલા આઠ આનમર પોને નચાવેના
 આઠ આના ઉમેરીને પૂરો રૂપિયો સાથે લાનો હતો

ચાર વાગે ચાકી આવી લાખાનુ પારસન ડીનલુ
 છટયુ તેતુ જ જાણનાજાના હાથમાં રૂપિયો પકડાવી
 જાણુ બર્તનાયુ, બી.એ.નુ ફિજીકલની બજા માનુ

ફેરિયા દોડવા લાગ્યા.

રાકેશ યાદીમાં પોતાનું નામ શોધવા લાગ્યો. એની નિરતેજ આંખો સો સો પાવરના ઝેળળ પેઠે ઝળી ઊઠી હતી. યાદેલા માથામાં લોહી ઝડપથી ફરતું હતું. નેશનલ કોલેજવાળું 'આપું' પાનું પૂરેપૂરું એ જોઈ ગયો. પણ આ શું? કયાં ય એનું નામ ન હતું. 'શું' એ સંલલિત છે? એનું માથું ફરી ગયું. અને ફરી એક એક ફરીને બધા નંબરો ધ્યાનથી જોયા. ના, કયાંય નામ નથી! ફરટું, સેકન્ડ, થર્ડ તે આધે રથા—કમ્પાર્ટમેન્ટ-લમાં પણ રાકેશકુમાર સક્સેનાનું નામ ન હતું.

અંદરથી આવતા ઉબકાને બળપૂર્વક રોકીને એ પ્લેટફોર્મના બાંકડા પર ટળી પડ્યો. આંખો સામે અધારું ધવાઈ ગયું. પ્લો ફાટતાં સૂર્યનાં કિરણોમાં કાળા ભૂરા તારા દેખાતા હતા.

એ સુન્ન થઈ ગયો, પણ ઘડીબર માટે જ. નિરા-

ગોવાળને ત્યાં ઊંચ લેવા જવા માટે મેનાની દોણી કે પંચધાનુનું પાત્ર લઈ જવાની શિખામણ મેઈ આપતું નથી, બિલકુલ મેઈ તેમ કરે તો તેની ટીકા થાય, પાસેના ઘેરથી માગી આવેલા પાત્રમાં પણ ઊંચ લેવા જવાનું મેઈ કહેતું નથી. પણ અર્ચાંચીન શિક્ષણની અભિહારી એ છે કે તમારે ગાન જોઈતું હોય તો માનુભાષા કે પ્રાન્ત-ભાષાનું માધ્યમ જે તમારે કોઈ પડી ગયું છે, તમારું જ છે, તેને પડતું મૂકી અને દરિયાપારથી આપાત કરેલું માધ્યમ લઈ આવો, અને એમાં જ બધું ગાન ઝીંચો! આથી ગોવાળને ત્યાં ઊંચ લેવા જનારા સુવણું કે પંચ-ધાનુનું પાત્ર મેળવવામાં જ અટવાઈ જાય છે! સાધન જ સાધ્ય થઈ જાય છે!

ટેમ્સ નદીમાં પાર્શ્વ નાખી ત્યાંનું પાખી ધરઆગળે લઈ આવવાનું મહા પરાક્રમ હડાપણબધું ગણાય છે, પણ આપણે પ્રદેશ જાને માળવા જેવા હોય તોપણ ત્યાં લીંચોતરી વધારી ગાદરાં બકરાંનાં ટોળાંને હાંકી કાઢી પાતાળકૂવા ખેદાવવાની વાત ગળે ઝીતરતી નથી!

ધઈ ઉત્તમ અને પોષ્ટિક અનાજ છે, જેને એ સદના નથી તેને માટે તો તેને કોઈ પડેલું કોદરી જેવું હલકું ગણાતું સ્થાનિક ઉપજતું અનાજ વધારે મારું છે. રથળ પદાર્થોની બાળતમાં આપણે આવો વિવેક કરીએ છીએ ખરા, પણ સદમ બાળતો જે વિરેલ સદમ વિવેકની અપેક્ષા રાખે છે તેને માટે ભડી ગણુની કરીએ છીએ.

વિદ્યાર્થી જે ભાષા બાળપણથી સાંલળતો આવ્યો છે અને સાંલળી સાંલળીને તે બોલતા શીખ્યો છે, બીજાના સદમ અને રથળ અનુભવો તેણે જે ભાષામાં જાણ્યા છે, પોતાના ય સદમ અને રથળ અનુભવો જે ભાષામાં વ્યક્ત કર્યો છે તેની વ્યંજના અને મર્મ, અભિવ્યક્તિ, શક્તિ નાનાસે, સહજપણે ઝીસે એ સામાન્ય બાળન છે, કુદરતી છે. પોતે તે ભાષામાં સદજપણે પોતાના વિચારો વ્યક્ત કરી શકે છે તેમ બીજાના વિચારો પણ ઝીસી શકે છે. એની એ કુદરતી શક્તિને નિર્દેલ વિકસાવવાને બદલે પરભાષામાં શિક્ષણ આપીને કુદ્દિન કરી નાખવી એ માત્ર પોટનો સોદો જ નહીં, અત્યાચાર પણ છે જ.

અને આ બધો દ્રાવિડી વ્યાપામ શા માટે? નોક-ચાલીને છવતી રાખવા માટે! પોતાના દેશનો વહીવટ પરબાષામાં, સારંગ સિરટમથી ચલાવવા માટે!

કોઈ પડવા મોટેલું જે વામી નાખીએ ત્યારે કેટલોક સમય શરીરમાં અચક્તિ તો આવી જ જાય, તેથી ગમરાવાનું ન હોય, પથ્ય પરજે બરાબર પાળશું તો શરીર આપોઆપ વળજે પરદેશી બોધભાષા શિક્ષણમાંથી કાઢતા શરૂઆતમાં એવું થશે ખરું, પણ સ્વભાષાના પિયુષ પીતા માંડશું તો માનુભાષાને ય ધાવણ ફૂટકું અને સિયુકાંતિ વધશે.

શાનાદદના આંચકાએ એને ચોંકાવી દીધો! હવે? બાપુલ શું કહેશે? માની સામે કયે મોઢે જવું? ફેઈલ! બસ ફેઈલ થઈ ગયો! ચોક્કસ અંગ્રેજીમાં જ રહી ગયો! મૃત્યુની સળ સાંલળીને પણ એને આટલી પીડા, આટલી નિરાશા ન થાત! હું કયાંક સમાઈ જઈ. કયાં? કયાં?

સામેથી ટ્રેન આવી રહી હતી.

જપોરના તીખા તડકામાં પ્લેટફોર્મ પર ટોણું બેઠું થઈ ગયું હતું. પોલિસો, રેશનના કર્મચારીઓ, નેશનલ કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ અને ગ્રેડેસરો, કુલી... વગેરે છાતી ફટીફટીને બેઠોશ થતી જતી પાવંતી. ઉમાશંકરને કોલેજના પ્રિન્સીપાલે પકડી રાખ્યો હતો. અને ટ્રેનથી કચડાયેલું ચીંચરા જેવું રાકેશનું શય એજ પરિણામ-વાળા અખબારથી ટાંક્યું માની ગોદમાં નિરપદ પડ્યું હતું.

અત્યંત મનોહર સૃષ્ટિ છ પ્રકાશના રંગો પવન સમે
ગમે છ અને નાના પક્ષીઓની અવાજની દુનિયા એમને
પોતાના વન તરફ આકર્ષે છે વળી ગાડામાર્ગી અવાજને
આવના તેજકરિણો ધગદી રૂ બજે જિંદગીના નકશા
નીતરે છ!

એક નાના મેદા ઘાટના એક મળતા મકાનના
ઉપરના બામમાંથી એક
તૂંધી આ જાતુ એમની
આખો આગળ કુચ્ચીઓ
પડી મઈ છે—નદીને કિનારે
પડેલી છીયા પર અ કાયલી
રેખાઓની જમ અને અ
આખોમાર્ગી પૂર્ણનિરામનો
નહિ પણ પ્રમાણનો બાર
નરનાર છે પણ શરીરના
ભારે જીનવાનેપડેના જે
દલા સક્રિયમાન નથી જાણે
એના પર શરીર કરતા બીજો
જાર નધારે સાગી ? ()
મારી આગળના થામસા
પરની હાથની પકડ મજ
બુત બની છે અને સ્ત્રીની
નસ ઉપની આવી છ જાણે
શરીરની અસક્રિયતા જાણે
કરી રહી છે

પણ તૂંધી અત્યાં
હમી દેરાયુ હમયા જ
સવાર થઈ છે પૂર્વનો પ્રકાશ થયારાં ગયા છે ને ફોલો
ખોળી શિક્ષા છે જાણે રીક દર થતા આનંદનું આ મન
થયુ બનુ બૂલીને એ આ સૃષ્ટિને નીરખી રવા અને
મનુ બૂનના માટે તે એ અહીં આ-યા હતા? એમનું
ફરીથી પોતાની દૃષ્ટિને નાતરફ ફેરવી—જાણે સમગ્ર
આનંદને એમની આંખા આવરી નેતા કમજોરી હોય!

આનંદના અનેક રસેષા એમને શરેરમા રહીને
નેવા હતા ધનથી ભાગવી શકાય એવો એક પલ્લુ આનંદ
એમનાથી અનન્ય ન હતા આજે મીત્ર વડની ઉમર

મઈ છે ત્યા સુધીમા તે સુખની મર્યાદા બાબુઓને દૂરી
નથાય છે

એટલે આ એમના આત્માએ પ્રશ્ન કર્યો 'કેમ કરી
છે આ દુનિયા?

આ' દુનિયા અને 'એ' દુનિયા
એ' દુનિયાએ એમને પુત્રો છે પુત્રી છે પત્ની

મનમેણ

(ગાન)

હુ છતાંની આમણીએ આંબો, રે આંબો,

એ વાયરો મનમેણ!

આમણી પાચરીએ આંબો, રે આંબો,

એ વાયરો મનમેણ!

અહલનો વામ છઈ આંબો, રે આંબો,

એ વાયરો મનમેણ!

અજબજાતી આમ થઈ આંબો, રે આંબો,

એ વાયરો મનમેણ!

કરણીનું ગીત છઈ આંબો, રે આંબો,

એ વાયરો મનમેણ!

હુ બિયાની ચીમ થઈ આંબો, રે આંબો,

એ વાયરો મનમેણ!

બીજા કમાલ તો થ આંબો, રે આંબો,

એ વાયરો મનમેણ!

કાવાને પાચરી વધાવ્યો, રે તો થ ના આંબો,

એ વાયરો મનમેણ!

હસિત બ્રહ્મ

અને એ શું નથી? એના એ હજુ સુધી નિષ્ક્રમ કરી
શકયા નથી

અને એ ખૂટતી કરી એમને આ એકાતમા ખેંચી
લાવી એમને સાગળ હજુ કે ફેટલાક મહિમાઓથી
પુત્રો પત્ની એમની સાથે બરાબર વાત પલ્લુ કરતા નથી
અને પોતાને પણ એમની સાથે વાત કરી ગમતી નહોતી
જગત એમને સ્વાર્થના બંધિયાર સરોવર નેપુ સાગવા
મહત્ત્વ હતુ આટલી જિંદગી જીવ્યા પછી આપનું એમણે
તારનું હતુ ત પછીના મોડા જ રિવસોમા તેઓ અહીં

દોડી આવ્યા હતા કોની સાથે? પોતાના આત્માની સાથે!

એટલામા સામેથી આરેક વર્ષની બાલિકા હાથમા અનેક રંગના ફૂનો લઈને દોડતી ફૂલતી દેખાઈ જાણે સાક્ષાત રોહની સરવાણી ચુકત છદમા વહી રહી છે! જુદાના હેવામા કંઈ થયું જુદું મન વિચારતું હતું એ શું થયું? શું એ લાગણીની દોડધામ છે?

એ બાલિકા પોતાને જોઈ ન જાય એટલે જુદા મારીની બાજુમા ખસી ગયા નીચે દાદર પર અવાજ થયો એટલે તુરત પડેલાની જેમ ઊભા રહ્યા ને ફરીથી એમણે બારી બહાર નજર નાખી પ્રકાશની માત્રા વધતી જતી હતી

જાણે એમનો આત્મા કોઈ રોહસંજિની પરિક્રમા કરી રહ્યો હતો એમણે આખો મીચો તો એમને લાગ્યું કે પોતે આનંદના આસન પર બેસીને અચકાસના કોઈ અગોચર રથાને જઈ રહ્યા છે

પણ સાથે 'કોઈક' છે કોણ છે એ?

જુદાને ખબર પડી ગઈ છે કે બાલિકા ઉપર આવી ગઈ છે પણ તેઓ તેને જાણવા ઇચ્છતા નથી કે તેણે આગમન પોતે જાણે છે અને બાલિકા પણ તથી ઇચ્છતી કે એના નવો મિત્ર પોતાના આગમન વિશે જાણી જાય!

આ હમણાથી રોજનું બની ગયું છે

બાલિકાનું નામ છે સન્ધ્યાકાસુ તે ગામના માળીની છોકરીની છોકરી છે માળીએ છોકરીને મુબઈ પરણાવી છે પણ હમણા બીજી મુવાવડ માટે તે પિયર આવી છે ને કે સુડો તો પડેયેથી જ મામાને ત્યા રહે છે ગામ અને આ જુદાના મકાનની વચ્ચે જ એના મામાની વાડી છે

એ સુડો રોજના નિયમ મુજબ આજે પણ ફૂનો લઈને આવી એના મિત્રને બારી બહાર નજર નાખતો જોઈએજો બાજુમા પડેલ રૂલ જુદાના પગની પાછળ મૂક્યું થોડો અવાજ થયો પણ એ તો એમ જ માને છે કે આટલા અવાજની કોઈને ખબર ન પડે તેથી એ રૂલ પર ઊભી ચર્મને એણે જુદાની આંખો દાખી

પછી અવાજ બદલવો જરાયે કૃત્રિમ પ્રયાત્ન કર્યો વિના તે બોલી 'બોનો, હું કોણ છું ?'

પણ જવાબ આપવાને બદલે જુદા તો સુડોના કુમળા હાથ-જે એમની આંખોને રાહી રહ્યા હતા-તે હાથો પર ધીરે ધીરે પોતાનો હાથ ફેરવવા લાગ્યા જાણે નર

જાત એવનમા તેઓ વાતસહ્યનું આરોપણ કરવા માગતા ન હોય!

પણ એકાએક જુદાના હાથ ફરતા અટકી ગયા સુડો અને જુદાના રોજના કાર્યક્રમમા આણ બંધ થવાનું કેટલું આવતું નહોતું સુડો પહેલા તો વિચારમા પડી ગઈ પણ બહુ વિચાર કરવાની એને આદત નહોતી એટલે એણે ફરીથી પૂછ્યું 'બોનો ને, હું કોણ છું ?'

એટલામા સુડોની આગળીઓને ગરમ તાણીનો રપશ થયો એણે એક આખ પરથી હાથ હટાવી લીધો ને જોયું તો એના મિત્રની આખમાથી આંસુ સરી રહ્યા હતા અને એટલે જ એણે બીજો હાથ પણ આખ પરથી હટાવી એક હાથે જુદાની દાડી હલાવતા કાંકનુદીબર્થો રનરે પૂછ્યું 'બોનોને તમને શું થયું છે?'

જુદાની આંખો ખૂબ કંટુણ બની ગઈ અને એમણે એવી ગદગદતાથી બાલિકા સામે જોયું કે સુડોને કંઈ સ્પષ્ટ નહિ ને તે પણ રહી પડી એટલે જુદાએ એને રૂલ પરથી ઊંચકી લઈ સોફા પર બેસાડી જુદાના મનમા ધણી વાર પ્રશ્ન બેઠો હતો કે મારા પુત્ર-પૌત્રોમાથી કોઈ નહિ ને આ અજાણી બાલિકાએ કેમ મારા હૃદયને રોહથી સજાર અને પોણું બનાવી દીધું છે? પોતાના પૌત્રો પણ બાળકો હતા અને આ એ બાલિકા હતી પણ એમને જુદાને પ્રશ્ન પૂછવાનું માડી વાણું ને પોતે સુડોના રોહમા ફૂલી ગયા

અને રોજના કાર્યક્રમ મુજબ સુડોના નાનકડી આગળી પકડી આનાનાડી સુધાની પરિક્રમા કરના નીકળ્યા એમને ત્યારે લાગ્યું કે બ્રહ્માડનું રહસ્ય આટલામા કષ્ટાક સતાર્થ ને પોણું છે પાછા ફરી વખતે સુડોએ પ્રશ્ન કર્યો 'બોનો ને તમે કેમ રડતા હતા?'

'અમરથો જ'

'અમરથા એટલે શું?' નિરોધ પ્રશ્નના પવનિઅ જુદાને ફરી હસાવ્યો

'અમરથા એટલે અમરથા ખાલી' જુદાને લાગ્યું કે સુડોને સમજાવવા માટે પોતાની જુદી ખૂબ નાના-ટૂંકી છે સુડોના હૃદય મુધી પડોમતા પડેલા એણે ઘડે શીખવુ પડે- ધણી રીતે બદલાવુ પડે

'જા જા તું તો જરો છે!' અને ફરીથી ધણી વખતે સુડોને આ તુકાર સામગ્રિને તા જુદાને આનંદ અપરિમિત બની ગયા

વાત એમ હતી કે મરુને ને આ જુદને પડેનરડેવી
 બાળખાણુ થઈ ત્યારે સરુએ એનેવું કહીને જ મોનાવેનો
 જિદગીના છેલ્લા આરા મુરી આવી પડોએનો ધનિક
 વૃદ્ધ બાપ 'સુરભી' 'રડી' 'તમે' ત્રિ સાલ
 બીને વળે થારી ગસ ન હોવ તેમ તેને આ 'તુ' ખૂન
 ગમી ગેવું પશુ આ લામુ આલુ નહિ મરુની માને
 ત્યારે આ ખનર પડી કે એની દીકરી વૃદ્ધ પુરુષને 'તુ'
 કહીને મોનાવે છે ત્યારે તેને તેમ ન મોનાવા માટે
 સમજાવી હતી અને કે સરુને તા એવું કા બુ બરાબર
 સમજાયું જ નહેવું પણ તેને એક દવીવ વાદ રહી ગઈ
 હતી એટલે એક દિવસ વૃદ્ધે 'તુ' ને મરુને તમે
 મોનાવાનું કાલ્ય પ્રજ્ઞુ ત્યારે તમે કહ્યું તમે મારાથી
 મોઠા છો ને?

એ કે સરુઆનમા છુ 'તુ' 'તમે' કરતા એને ધડી
 મુશિનત પડી હતી તો ખજુ મેલક કેલક વાર તુ
 બોનાઈ જતુ તમ આજ પશુ ત 'મોનાઈ' ગયું અને
 જુદનું હૈયું આન 'ની મરનાખીમા ગાન કરીને બહાર
 આનું એમને ત્યારે થયું આ આનદની અવધિ ચિર
 કા કેમ દાતી નહિ હોય?

પછી વૃદ્ધે નિમિત્ર પ્રકારનું હમતુ માફુ રાખી
 મરુને કહ્યું હ નારી તાત સાગી છે હુ જ જોઈછું

એ જોડે સામગીને તામરુએ કહ પશુ તો પાનગ
 જુદના પડેરડેમા પોતાનું મેં હુ પાવી દીધું આ બની
 લીના વૃદ્ધ હૈયને નકા તરુદાન તરફ ખચીવ તી નતી
 એમને ધડીભર થયું શુ આટલી ઉમર સુધી જ અનુ
 લવના ન મળ્યું તે આજે જ અનુલવવાનું લખજુ હશે
 કે પડી અલ્યા સુધે એવું અનુલવવાને હુ લાલક નહીતા?

એકધારી વડી જતી નીમ પગ રાખીએ ને પગે
 જ આનદદાથી ર નીપચી થાય તેરા જ પ્રકારેના આનદ
 આ નવા લાગબીના મોજથી જુદના હૈયને થયો ત્યારે
 વૃદ્ધ બાપ કે બનીને પે તાના હૈયને પૂછી બેઠા શુ રને
 હતા રપ દનની પશુ મગાછા દશ?

વૃદ્ધ બાપે સરુને એતી રીત બાપી લેતા કમળ હયા
 કે મુને સુધી એ ધન ન દુરે?

એકાએક જુદના મુખમાથી સખ્તો સર્જા-સરુને
 સમજાવવા કે પાતાના હૈયને તે તો તમે મોતે પશુ
 ભવતા નહોતા-એ સરુ આ તા ને દિખાય છે એ
 જગત-જગન કુલ હયા પાનુ પશીઓ એટલ જ

સારું છે બીજું બધું જગત સારું નથી !

'પશુ જગત છે કયા?' ધડીમા જુદની સાથે તો
 ધડીમા આનાનાડી તરફ જોતી તે બોલી

ત્યારે વૃદ્ધે આરે દિશા તરફ હાથ ફેરવી છે-સરુને
 મે દાથે પકડી કહ્યું આ જગત-માફુ જગત છે

જુદને આ 'ગાઠ' કાઠતો એક સરુ બોલી 'તમને
 તો કઈ બોલતા જ અવગણુ નથી'

'તે કેટલું સાચું કહ્યું' હજુ તો મારે તારી પાસેથી
 ધણુ શીખવાનું છે' અને આમ બોલતા બોલતા જ
 એમની જુદ કાયા કુમળ-લીલા ધાસમા બેસી પડી
 સરુનું નમણું-નિહોં રૂપ ધડીકમા અનેક બાવવનટા
 ધર્મ જેવું હતું ક્યારેક એની બાબા પહેાળી થઈ
 જતી તો ક્યારેક એ મોમાથી બલ મહાર કાઢી માળા
 પાડતી

આચિતા એને શુ મનપુ તે જુદને કહે 'તમે થણા
 દિવસથી થોડા થયા નથી આજે થોડા થાએ' અને
 અમ કહી જુદને થોડા બનાવવા બળ લાખરવા લાગી
 ત્યારે જુદને લૂટણિયું પાખ ત્યારે આપાની નાનકડી
 ડામીને દૂકેગ એક હાથમા લઈ મોલવા લાગી 'ચન
 ર થોડા ચન ચન ર થોડા-ચન-ચ'

એ આનદ લૂટતા લૂટતા એનો થોડો પડી ગયો
 એને જલદી જલદી થોડા પરથી ઊતરી દૂર થઈ જોતી
 રહી ને બોલી

'કેમ, કેવી મન પડી?'

વૃદ્ધે લીધા થતા કહ્યું 'હવે તુ મારા હાથમા તો
 આત'

પકડે તો ખરા ! એમ બોલી સરુ આગળ
 દોડના લાગી જુદ દોડવાનો અભિનય કરતા એની પાછળ
 આનદ લાગ્યા આલ્યા ખરમ પ્રભ આનદમા સ્નાન
 કરવા લાગ્યો

સામણુ છે કે ને માલુસ ખૂન હસે છે તેને રડ
 વાનો વખત આવે છે અને એવું છે કે ને ન પશુ
 રીતે ખીડી જોડણ હોવ છે તે પાછુ ખીડાઈ જવા-ખરી
 બ્યા કે જુટાઈ જવા મારે મરે તે કારણે પશુ જુદનો
 આલ્યા આ મિશે વિચાર કરતા થોડી જ મિનિટમા
 ચલ્ય ખની ગયો

બજે સરિર આને છે ને ચન સિંધર ખનીને વિચાર
 કરે છે સરુ સરુ મારી પાસે નહિ હશે ત્યારે ?

‘હું તમને કયા વિશેષણથી નવાજું ? એ જ મને સંપત્તિ થઈ તમારો પ્રેમ, તમારું ચારિત્ર્ય અને સુબંધ કરે છે તમારી કસોટી કરવા હું અસમર્થ છું તમે જે તમારી પોતાની પરીક્ષા બંતે કરી તે સ્વીકારું છું અને તમારી ખાતર હું ‘પિતા’ની પદવી ગ્રહણ કરું છું મારી કબજા તો તમે લગભગ પૂરી જ કરી છે એમ હું માનું છું સાચો પિતા તો એ જ કે જે પોતાથી પશુ સંવિશેષ ચારિત્ર્યનાં પુત્રને પેદા કરે, અને સાચો પુત્ર પશુ એ જ કે પિતાએ જે કંઈ કહ્યું હોય તેમા અભિવૃદ્ધિ કરે તમે જે મને પિતાનું પદ આપ્યું છે, તેને તમારા પ્રેમની ભેટ સમજીને સ્વીકારું છું તે પદને યોગ્ય બનવા પ્રયત્ન પણ કરીશ’

‘પરમાત્મા તમને દીર્ઘાયુ બહે તમારો ઉપરોગ ભારતની ઉન્નતિ માટે થાય એ મારી ઇચ્છા છે

આના મર્મસ્પર્શી શબ્દોમા ખાપુએ વિનોબાના પત્રનો ઉત્તર આપ્યો હતો એમના હૃદયમા વિનોબા માટે કેટલી લાગણી કેટલી શ્રદ્ધા હતી ? પિતાના આશીર્વાદો પુત્ર પૂરા કરે એનું કાંતલક્ષન પણ ગાંધીજીની વાણીમા અડી દેખાય છે,

જન્મજાત વૈરાગી

વિનોબા જન્મજાત વૈરાગી છે નાનપણથી જ એમનામા ત્યાગ અને તપસ્યાની આવનાઓ જન્મજાત થતા હતાં હતાં તેમા સાંધી માતા’ના પુણ્ય સંસ્કારોએ વળી કઈ એવર એવં આપ્યો ખાર વર્ષની નાની વયમા તેમણે આજ્ઞાન બ્રહ્મચારી રહેવાની ભીષ્મ પ્રતિજ્ઞા લીધી અને સ્વદેશસેવાનું મત ધારણ કર્યું

આમા ઉત્કટ વૈરાગ્યને લીધે તેઓએ શાળા શિક્ષણ છોડી દીધું પ્રમાણપત્રો આપમા ફોળી દીધા અને લગ્ન કર્યાં માટે ધર છોડી આની નીકળ્યા પરંતુ પરમાત્માની પ્રાપ્તિ માટે હિમાલય જવા પહેલા ગાંધીજી જેવા સમર્થ પુરુષનો મેળાપ થયો તેઓએ વિનોબાને આદેશ આપ્યો કે સસાર ત્યાગ એ મુક્તિ નથી પરંતુ સમગ્રમા રહેતો સસારનાં જીવોની સેવા કરવી એ સૌથી મહાન તપસ્યા છે દરિદ્રી જ સાક્ષાત્ દેવતા છે, દરિદ્રનારણ્યની પૂજાથી વિશેષ કોઈ પૂજા કોઈ તપસ્યા અથવા કોઈ ધર્મ નથી.

ત્યારથી વિનોબાજી પુ બાપુના સહગામી અને આત્મીયજન બની ગયા

પૂ બાપુજીની ઇચ્છાંમા

પૂ બાપુ આ નવા શિષ્યથી ઘણા જ પ્રભાવિત થયા તેથી જ તેમણે વિનોબાના પિતાજી ઉપરના પત્રમા લખ્યું તમારો વિનોબા મારી પાસે છે આટલી નાની ઉંમરમા તમારા પુત્રે જે તેજસ્વિતા અને વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કર્યા છે તે પ્રાપ્ત કરતા મને કેટલા વર્ષો લાગ્યા હતા

બનતાં સુધી આ જ પત્રમા ગાંધીજીએ વિનોબાને બદલે વિનોબા’ સંબોધન લખ્યું હતું આ નામ પછીથી પ્રચલિત થયું

વિનોબા એટલી તન્મયતા નિદા અને લગનથી કામ કરતા કે પૂ બાપુ ગૃહગૃહ મુકે જતા આશ્રમના પાવખાના સાફ કરીને અદ્યતો પ્રત્યે સમન્વયકારને પ્રયોગપ્રમા સૌથી પ્રથમ રજૂ કરનાર વિનોબા હતા બાપુએ આ સાહસની મુશ્કેલી પ્રશ્ન સા કરી અને એ કારણે અશ્વસવૃત્તિએની ફરજોને એક ભાગ બના થો આ પરિસ્થિતિ આશ્રમમા એક પ્રકારનો વિરોધરૂપ જોડો કેરો અને ખૂબ ગાંધીજીના બહેન આશ્રમને તિલાંજલિ આપી આનું ગયા પરંતુ બાપુ અડગ રહ્યા

વિનોબાનું આશ્રમજીવન એક આદર્શરૂપ હતું તેમના ત્યાગપૂર્ણ નિર્વિનય જીવનથી સુબંધ થઈને જ જન્મતાલાલ બનતો એક વાર કહ્યું હતું ‘જે પરમાત્મા મને આ શરીરથી વિનોબાની શ્રદ્ધાને પાત્ર બનાવે’ તા હું મારા જીવનનું પરમ સૌભાગ્ય માનું આ દુનિયામા ગાંધીજી મારે માટે પિતાનું અને વિનોબા મારું પુત્ર બની રહે છે’

આ સમય દરમ્યાન ગાંધીજીએ વ્યક્તિગત સત્યાગ્રહનો સંકલ્પ કર્યો પરંતુ એ પ્રશ્ન ઉપરિચિત થયો કે આના શીંગણે કોણ આંગે ? નિસંકોચ બાપુએ વિનોબાજીને પસંદ કર્યો તેથી બાપુની મંત્રામુદ્ર સેનાના સેનાની વિનોબા વાઈ ગયા ત્યો તેમના ત્યાગ ધ્યાના કરણ વિશેષ સફળ થયો

ભારતની જનતાને વિનોબા’ અન્નપૂજા નામે હતું ‘હરિજન સેવક’ના હળવે વાચકોએ આ સંબંધમા જિજ્ઞાસાભરી પ્રશ્નો પૂછ્યા હતા ‘વિનોબા કોણ છે ?’

પ્રત્યુત્તરમા માપુએ જાગૃત્યુ, 'વિનાયા કોણ છે? મેં તેને સત્યાગ્રહમા શા માટે અગ્રગણ્ય બનાવ્યા? ખીજા કોનને કેમ નહિ?'

'તેઓ મહાન ત્યાગી અને તપસ્વી છે સસ્તુના પ્રકાશ પડિત છે તેઓ મારા આશ્રમના પ્રથમ દરેજના આશ્રમવાસી છે તેમની અમરજીરાકિત ગૃહજીવ છે એ બાવે તેઓ અધ્યયનશીલ છે ખરેખર તમની તુલના કરી શકાય તેરા મદ્દ થોડા મધ્યસે છે'

ગાંધીજીને પગથે પગથે

તે કાર્ય માંડીએ વિનાયાને સોંપ્યુ તે તમણે પૂરી વગનથી પર પાડ્યુ અને વિનાયા માટે પરનાત્રમ પછીનુ બ્ને કાર્ક ખીજુ પ કોણ તા તે માંડીજી છ તેમણે ગાંધીજીને સર્વેરા તા શુ પશુ સાક્ષાત્ દેવ માન્યા બાપુ પશુ તમની આ પરમ ભક્તિથી ધણુ જ પ્રભાવિત થયા વિનાયાના એક પત્રનો ઉત્તર કેરા હૃદય પ્રશ્ન શંદોમા માપુએ આપ્યા હતા તમારી અહા તથા ભક્તિ એ મામા આનંદાણુ કરી દે છે ' અને થોડા દોડ કે ન દોડ પશુ તમને તા આલુ ફળ મળ્યા જ ખરેખર તમે કોઈ મોટી સેવાનુ નિમિત્ત બન્યા'

બાપુ સર્વપૂર્વક દર વખત કહેતા પુત્ર પિતા કરના પાપુ સનારા નીકળ્યા

બાપુના અવસાન પછી સત્ર નિરાશાગ્રી ગા. એ ધકાર વાપી ગયા સામે એ પ્રજા ઉપરિચિત થયા કે 'ગાંધીનાંદુ ભાનિ હવે કેલુ હશે? સર્વેય વ હવે શુ આગળ પ્રાપ્ત કરી શકશે? ખરેખર શુ ગાંધીજીનુ મહા કાર્ય હવે સમાપ્ત થઈ ગયુ છે?'

આ અધકારમા પાપુ આશાનુ એક ગાંધી કિંગ્મુ ચમકી રચુ હતુ ત હતુ - વિનાયા સામે જ ગાંધીજીએ જ મહાકાર્યનો આરંભ કરા દેતા તની માત્ર ભૂમિકા જ સમાપ્ત થઈ હતી સર્વોદયનો કેરળ હૃદય જ ભારતના અ તરિક્ષમા થયા હતા વિનાયા આશાહીપતા કપમા આરા કમિન મમથમા ગાપુ પ્રગટ થયા બાપુનુ અધુર કાર્ય પૂરુ કરરાની તમણે પ્રિત્યા લીધા બાપુએ ખતાવેન મામ' ગાનર ને મારો પ્રયત્ન છે' એવા એરા સ્પષ્ટે માથે તમેા કર્મશિલમા ઉતરી પડ્યા

નવે રાહ

દેનાપાદના સમેવનમાથી વિનાયા તૈવ ગયુ પહેલા ત્યા શોષણ - દમન અશાન્તિ - અરાજકતાનુ એક જ સમાજાત્ય જનશુ હતુ દરિદ્રનારાયણની આવી

દીનદીન રિયતિ બ્નેડને તેમનુ હૃદય કચ્છાથી ભરાઈ આનુ એ રિયતિની વાસ્તવિકતા તેમના નીચેના ઉદ્ધ મારો ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે -

'અદિસામા મારી અવિચલ આસ્થા છે તરી જ કુ ત્યા કાર્ય કરતો રહી નહિ તા કુ સામ્યવાદીઓમા દાખન થઈ ગયો હોન આપી ત્યાની હા નત છે'

આનવાથી પશુ વિનાયા મ તોષ ન પામ્યા શોષણ ખારોને તેઓએ પકકાર દે કયો, અને ક્યુએ છીએ કે આપણા દેશમા રક્તપાત ન થાય ગરીબ તન ગરની હાર્ડ ન થાય ગરીબાને ઉતારી પાડી હવકા ગણવાનો પ્રવાસ ન કરે પરંતુ જો આ સ તોષપ્રિય જનતાને ઉતારી પા વાનો પ્રયત્ન કરવામા આસરી તો કુ સાક સાક કહુ છુ કે ને આપને કરોળિયાની માફક નાપ મારીને ખાઈ જશે

ખરી રીતે આ વિનાયાની વાણી ન હતી આ'તા મુગ્ધો અરાજ હતા સમયની માગણી હતી તને કોણ દેગી શકે એમ હતુ ?

'સમ ભૂમિ ગોપાતકી' - વિનાયાની આ વાણી 'આકુમારીથી હિમાનય સુધી મુછ બીડી તૈવ ગયુના પોચમથ ની ગમથી ભૂમિદાનની બાગીરથીની અમૃત ધારા ઉદ્ધવ પામી મે મહિનામા તે ૧૨ હજાર એકર જમીન આ પ્રવાહથી પ્રાદિન થક

વિનાયાની ભૂમિયાત્રા હવે શક થઈ દીનદસિતાના દેનદન બનીને તેઓ થેર થેર દાર દાર જઈને અલખ જગતવારા નીકળી પડ્યા

'આ દાન નથી ઉપકાર નથી આ તો મારો હક છે તથી મને આપો' - એમ કહેતા કહેતા તેઓ પેતાને છડી ભાગ લેરા માટે ભારતના થેર થેર જઈ રહ્યા છે આ મહાનતને તમેએ જ્ય તપ નિષમ ધર્મ માન્યા છે આને તેઓ પ્રજાસુચ થક કહે છે આને જ તેઓ ધર્મ પવિનર્તન કહે છે અરે આને જ તેઓએ કિસાનમજદૂરનુ રાજ્ય કહ્યુ છે ખરેખર આણુ જ બાપુની ક પતાનુ ભારત છે

હવે મુદાન બાગીરથીની કેટલીય ધા એા ફૂટી નીકળી છે સપત્તિ ભ અમદામ છવનદાન પ્રામદાન સર્વોદયપાત શ્યનિસેના પચેરે અનેક શાખાએ તેમાથી ઉદ્ધવ પાછી છે વિનાયા ધરતીને જીવી રીતે પરમા ત્યાએ જશેવી જો માને છે તેવી રીતે સ પત્તિને પશુ પરમાત્માની માને છે તે તો સમાજરૂપી નારાયણની

મો છે, આપણે તો કેવળ નારાયણના સેવક છીએ,
 હસ્તી ઉપર આપણા અધિકાર કેવી રીતે યથા
 મનુ' આ કથન કેટલું અર્થગંભીર, કેટલું લઘુ છે!

દીનોના દેવતા

વિનોબા વિષ્ણી મહત્તમ કાર્તિકા પ્રવર્તક છે. તેઓ
 ૧૪ મહાન છે. તેમનું જીવન આદર્શ તેમ જ અનુ-
 રણીય છે. તેમનું દર્શન પ્રાચીન ઋષિમુનિઓનું સ્મરણ
 રાવે છે તેઓ સાક્ષાત્ દરિદ્રોના દેવ છે. પરંતુ તેમના
 તાતા ઉપારયદેવ દરિદ્રનારાયણ છે. તેમની સેવા એ
 તમનો એકમાત્ર ઉદ્દેશ્ય છે. રાત્ર ઉપર તેમની અવૃત્ત
 શ્રદ્ધા છે. એક વાર ચિત્રકૂટ યાત્રે તેઓ નીકળ્યા હતા,
 પણ તેઓ રામના મંદિરમાં ગયા નહીં. તેથી કોઈએ તેનું
 કારણ પૂછતા બોલ્યાવું : 'આ બધી રામની તો સેવા છે.

આથી મોટી બીજી કઈ સેવા હોઈ શકે?'

વિનોબામંદરિકો, પ્રત્યે કેટલી મમતા છે! પ્રાર્થના-
 સભાઓમાં તેઓ વારંવાર કહે છે : 'ભાઈ આપ સહ
 રહો છો, તે સ્થાન મારે માટે પવિત્ર છે. આપનું શરીર
 મારે માટે પવિત્રતાનું ખાલી પૂતળું જ નથી. હું તો
 આપને ઈશ્વર માનીને આપની સેના કરવા આવ્યો છું.
 હાંબા પ્રવાસોથી માનું શરીર થાકી જાય છે. પરંતુ ભયારે
 આપની સેવા કરવાનો સુઅવસર મળે છે, ત્યારે થાક તો
 કોણ જાણે કયા અદ્દેશ્ય યથા જાય છે.'

અનંતના અણુયંત્રા પ્રવાસી છે આ વિનોબા.
 અણુથી મહત્ત્વ ભણી, બ્યક્તિથી વિશ્વ, બણી, વિદ્યાનથી
 પરાશ્રામ મુખી એના પગલાં પડતાં જાય છે, અને અર્વા
 ચીન જગતના અનેકવિધ વિચાર વમણોમાંથી પરમ શુદ્ધ
 અને પરમ મંગળ વિચાર-કમળો પ્રકટાવે છે

ધ્યાના યાત્રા

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૧, પરદેશ માટે શિલિંગ ૧૨. લવાજમ મનીઓડરથી કાર્યોલગન
 સમુદાયે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ ગ્રાહકો નોંધાય છે. દર માસની ધારની તારીખે અંક પોસ્ટ
 થાય છે. થોડી નફો હાથકાગળ પર હપ્તમ છે. તેનું વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં આઠ, પરદેશ માટે
 શિલિંગ ૧૧, પત્રવ્યવહારમાં ગ્રાહક નંબર અવશ્ય લખવો.

'ધ્યાના યાત્રા' કાર્યાલય, રૂપાયતન, ભૂતાગડ

ગીતાજલિ - એક અધ્યયન

લેખક : શુદ્ધચાલ મહિલકલ; મૂલ્ય : મવા રૂપિયા

શુદ્ધેવના વિખ્યાત કાવ્યસમૂહ 'ગીતાજલિ'માંના કાવ્યોનો તેમના નિઃકટના અતેવાસી મહિલકલએ
 મર્મરપરી હતા સરળ પરિચય કરાવતા આપેલા પ્રવચનોનો કાવ્યો સહિતનો સંગ્રહ. પ્રકાશક : રૂપાયતન પ્રકાશન

અનુક્રમણિકા... ૧૨ ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૯

૪૪

૪૪

૧ સરદારશ્રીના પત્ર ૭	૭ શાનદેવ - ચિન્તનિકા .. વિનોબાજી ૧૨
૨ નિસર્ગોપચારનો નિર્સર્ગ ... કાકા કાલેલકર ૩	૮ આપધાત ... ચંદ્રકિંગ્મ સક્સેના ૧૪
૩ કદમ્બલી ... રાજેન્દ્ર શાહ ૩	૯ સરુ નહિ હોય ત્યારે? .. લલિતકુમાર શાહી ૧૯
૪ સાર્વભૌમ હૃદયવાણી ... રતિલાલ-અનિલ ૫	૧૦ મંનમોહ ... હસિન ખૂચ ૧૯
૫ શુદ્ધચાત્રમ ... રાજેન્દ્રપ્રધાન ૭	૧૧ અનંતના અણુયંત્રા પ્રવાસી : વિનોબા અ.આ. ૨૨
૬ સત્યામવી જીવનદર્શન ... શાંતિભાઈ દેસાઈ ૮	વિચાર કણિકા, મુક્તકે વિગેરે વિગેરે

પ્રકાશક અને મુદ્રક : પીરન ગોંધી - રૂપાયતન મુદ્રણાલય - જૂનાગઢ

રજીસ્ટ્રેશન આફ ક્યુસેપર્ઝ (સેન્ટ્રલ) ફેઝ, ૧૯૫૬, ફા ૮

ફોર્મ IV આધાર નિયેકન

૧ પ્રકાશન રથળ	-- રૂપાયતન, જૂનાગઢ
૨ કપારે કપારે પ્રસિદ્ધ થાય છે	દર માસની બારમી તારીખે માસિક તરીકે
૩ છાપનારનું નામ	ધીરેન ગાધી
રાષ્ટ્રીયતા (નેશનેલિટી)	ભારતીય
સરનામું	રૂપાયતન મુદ્રણાલય જૂનાગઢ
૪ પ્રકાશકનું નામ	ધીરેન ગાધી
રાષ્ટ્રીયતા (નેશનેલિટી)	ભારતીય
સરનામું	રૂપાયતન જૂનાગઢ
૫ તત્ત્વીનું નામ	નવીન ગાધી
રાષ્ટ્રીયતા (નેશનેલિટી)	ભારતીય
સરનામું	રૂપાયતન જૂનાગઢ (સૌરાષ્ટ્ર)
૬ માનિકનું નામ	રૂપાયતન સરના જૂનાગઢ (સૌરાષ્ટ્ર)

હું ધીરેન ગાધી નાથી સોગદપૂર્વક જાહેર કરું છું કે ઉપરની હકીકત હું જાણુ છું અને માનુ છું તથા સુધી ખર્ચા છે

તા ૩૧-૧-૫૬

(સહી) ધીરેન ગાધી

પ્રકાશક

અમારાં પ્રકાશનો

આવા હતા બાપુ [ભાગ ૧-૨-૩]

મૂલ્ય : દરેક ભાગનું પચાસ-પચાસ નવા પૈસા

પૃથ્વ બાપુજીની બહુમુખી પ્રતિભા અને વિરલ વ્યક્તિત્વનાં અનેક પાસાંઓનો પરિચય કરાવતા પ્રેરક જીવન-પ્રસંગોની પુસ્તિકાઓ.

ગાંધી-ગુરુ

લેખક : શ્રી ગુરુદયાલ મલ્લિક : મૂલ્ય : સવા રૂપિયા

શ્રી કાકાસાહેબ કાલેલકરે આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના 'સાક્ષાત્તી અંજલિ'માં આ લેખમાળાનું મહત્ત્વ સમજાવતાં લખ્યું છે :

“વૈષ્ણવ ભક્તો જેમ મર્યાદા પુરુષોત્તમ રામચન્દ્ર અને લીલા વિગ્રહી કૃષ્ણચન્દ્ર વચ્ચે અભેદ ભેદ શકે છે તેમ જ ગુરુદયાલજી પણ ગુરુદેવ અને ગાંધીજી વચ્ચે અભેદ જુએ છે એમની એ અભેદ દષ્ટિ એમણે આ નાનકડી લેખમાળામાં અનેક રીતે વિશદ-કરી છે.”

મસ્તીની પળોમાં

લેખક રતિલાલ-અનિલ : મૂલ્ય : પંદરો નવા પૈસા

પોકેટ સાઈઝના, જોયા રંગીન કાગળ પર રંગીન શાળીમાં છાપેલ આ સુંદર મુક્તક સંગ્રહ વિશે જાણીતા વિવેચક શ્રી વિષ્ણુપ્રસાદ ર. ત્રિવેદી લખે છે :

“તમારાં કેટલાક મુક્તકોમાં વિચાર અને રચનાની આકર્ષક આકૃતિ છે. ‘વસંત માગીને,’ ‘કહેવાતું સ્વર્ગ,’ ‘કોને ગમે?’ જેવાં એનાં ઉદાહરણો છે. ‘ધમધા,’ ‘અધમતા જેવું લક્ષણ’ ‘મૃતિના પથ્થરને,’ જેવામાં ભાવને ક્વનિ આહવાદ છે.

“આત્મા સમૃદ્ધ થયા કરશે તેમતેમ તમારી કવિતામાં વધારે સૌન્દર્ય આવશે.”

ઠમરો અને તુલસી

લેખક : રતિલાલ-અનિલ : મૂલ્ય : બે રૂપિયા

ગીતા, ગજલો અને મુક્તકોના આ સંગ્રહની પ્રસ્તાવનામાં જાણીતા સાહિત્યકાર શ્રી સુનીલાલ વર્ધમાન શાહ લખે છે :

“ભાઈ અનિલે પોતાની કવિતાઓને “ઠમરો અને તુલસી” માન્યાં છે...એ પર્ણ મંજરીમાં બે વરતુ જરૂર છે; ઠમરાનું સૌરભ અને તુલસીનો તીવ્ર મધુર આસ્વાદ. તે કરતાંય વિશિષ્ટ છે એ માનવ-જિંદગીના નામ કવિની પર્ણમંજરીનો દ્રવ્યશુભ, જે અદૃશ્ય અર્થની ચેતે તેના પ્રત્યેક પર્ણમાં વ્યાપેલો છે અને તેનું પાન કરનાર પાઠક કે શ્રોતાને જીવનસ્વાસ્થ્ય માટે પચ્યકારક સત્ત્વ નીવડે તેવો છે.”

અલ્લાહના બંદાઓ

સુસ્તિમ સંતો, ઓલિયા, ફકીર અને ખલીફાઓના જીવનના પ્રેરણાદાયક પ્રસંગોનો સંગ્રહ, સરળ, રોચક ભાષીમાં અને મુલક છપાઈમાં કેપાયતન પ્રકાશન તરફથી પ્રગટ થયો છે. મૂલ્ય છ આના : પોરેટજ પાંચ નવા પૈસા.

ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા : લેખક : ગુરુદયાલ મલ્લિક

માનવવજીનને જોયે ને જોયે વર્ધ જવાની પ્રેરણા આપતા બાપુના આદેશોને સુબોધ પ્રવાસવર્ધનમાં રૂંથી લેવામાં આવ્યા છે. મૂ. ૨૦ નવા પૈસા.

રૂપાયતન પ્રકાશન, જૂનાગઢ